

John Steinbeck

Gazap Üzümleri

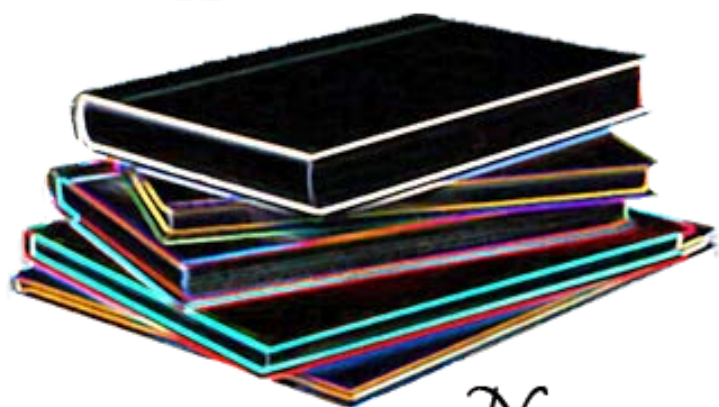

Remzi Kitabevi

JOHN STEINBECK, 1902'de Kaliforniya'nın Salinas kasabasında doğdu. Çocukluk ve ilk gençlik yılları boyunca yaz tatillerini çiftliklerde çalışarak geçirdi. Henüz on dört yaşındayken yazar olmayı aklına koyan Steinbeck, eserlerinin çoğuna mekân olarak seçtiği Salinas Vadisi'ndeki bu çiftliklerde, kırsal kesimdeki zorlu hayat şartlarına ilişkin ilk izlenimlerini edindi. 1919 yılında Stanford Üniversitesi'ne girdiyse de, altı yıl süren üniversite öğrenimi boyunca sadece yazarlık kariyerinde kendisine yararlı olacağını düşündüğü derslere katıldı. Yine aynı dönemde hem okul giderlerini karşılamak, hem de hayat deneyimini geliştirmek amacıyla tezgâhtarlık, ırgatlık, duvarcılık, marangozluk, laborantlık gibi pek çok işte çalıştı. 1925 yılında öğrenimini yarıda bıraktı, yazar olarak kendini kabul ettirmek umuduyla New York'a gitti. Ne var ki pek kısa süren bir gazetecilik deneyimi dışında, yazılarını yayınlamayı başaramadı ve 1926'da Kaliforniya'ya döndü. Bunu izleyen iki yıl boyunca Lake Tahoe'da bir sayfiye evinin bekçiliğini yaptı. Yılın sekiz ayı karlar altında kalan bu ıssız yerde ilk eserlerini kaleme aldı. 1929'da basılan ilk romanı *Altın Kupa* edebiyat çevrelerinde başlangıçta pek ilgi görmedi. Bunu izleyen *Cennet Çayırı*ları ve *Bilinmeyen Bir Tanrıya* adlı eserleri de eleştirmenlerin ilgisini çekmeyi başaramadı. Nihayet 1935 yılında yayınlanan *Yukarı Mahalle*, Steinbeck'in yazarlık kariyerinde bir dönüm noktası oldu. Böylelikle edebiyat eleştirmenlerince gelecek vaat eden büyük bir yetenek olarak kabul edildi. *Yukarı Mahalle*'yi, Kaliforniya'da yaşam mücadelesi veren işçi sınıfını konu alan, her biri birer şaheser olarak kabul gören *Bitmeyen Kavga*, *Fareler ve İnsanlar*, 1940'ta Pulitzer Ödülü kazanan *Gazap Üzümleri* izledi. Öteki belli başlı romanları arasında *Ay Battı*, *Sardalye Sokağı*, *İnci*, *Cennetin Doğusu*, *Tatlı Perşembe*, *Pippin IV'ün Kısa Süren Saltanatı*, *Mutsuzluğumuzun Kışı* sayılabilir.

1962 yılında Nobel Edebiyat Ödülü alan Steinbeck, 1968 yılında öldü.

$f_k^\star$ KİTAPLIĞI

No: 0112

John Steinbeck

GAZAP
ÜZÜMLERİ

Türkçesi:
Gülen Fındıklı

4. Basım

Remzi Kitabevi

GAZAP ÜZÜMLERİ / John Steinbeck
Özgün adı: *The Grapes of Wrath*

© John Steinbeck, 1939
© John Steinbeck, 1967
Türkçe yayın hakları © Remzi Kitabevi 2004
Yayın hakları, Kesim Ajans aracılığıyla satın alınmıştır.

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Feyzullah Yıldız
Yayına hazırlayanlar: Zülal Kalkandelen - Öner Ciravoğlu
Dizgi ve sayfa düzeni: Nesrin Palabıyık - Hatice Taş

ISBN 978-975-14-1041-2

BİRİNCİ BASIM: Nisan, 2005
DÖRDÜNCÜ BASIM: Aralık, 2007

Kitabın bu basımı 2000 adet olarak yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr
Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Birinci Bölüm

Son yağmurlar, Oklahoma'nın kırmızı ve gri topraklarının bir bölümüne sessiz sedasız, topraktaki yarıkları daha fazla derinleştirmeden geldi. Sabanlar dere yataklarında gidip geldiler. Son yağmurlar ekinleri çarçabuk dikleştirdi, otları ve çimenleri yol kıyılarına öyle bir yaydı ki, gri ve koyu kırmızı topraklar yeşil bir örtünün altında kaybolmaya başladı. Mayısın sonlarına doğru gökyüzü soluklaştı, ilkbahar boyunca hiç eksik olmayan bulutlar dağıldı. Sivri uçlu, uzun yapraklarının kenarları boyunca kahverengi bir çizgi belirene dek güneş, günlerce mısırların üstünü kavurdu. Bulutlar küme küme yığılıp seyrediler, ama bir süre sonra bu uğraşlarından tümüyle vazgeçtiler. Otlar kendilerini korumak için koyu yeşil bir renge bürünüp yayılmayı bıraktı. Toprak ince, sert bir kabuk bağladı ve gökyüzüyle birlikte soldu, kırmızı bölgelerde pembemsi, gri bölgelerde beyaza yakın bir renge büründü.

Toprak, suların açtığı yarıklarda küçük, kuru akarsular halinde toz olup aktı. Tarla fareleriyle kırmızı karıncaların bu işe katkısı olmuyor değildi. Ve güneş her geçen gün sıcaklığını biraz artırdıkça körpe mısır yaprakları sertliklerini ve diriliklerini yitiriyordu; önce aşağıya doğru bir yay çizerek sarktılar, sonra güçlerini adamakıllı yitiren her yaprak birer birer boynunu büktü. Ardından haziran geldi, güneş daha kızgınlaştı. Mısır yapraklarındaki kahverengi çizgiler genişledi, damarlar boyunca yayıldı. Hava tazelikliğini yitiriyor, gökle birlikte toprak da her gün biraz daha solgunlaşıyordu.

Arabaların gidip geldiği, tekerleklerin toprağı öğüttüğü, at nallarının dövdüğü yolların çamurdan kabukları çatlamış, ortalığı toz toprak sarmıştı. Kimıldayan her şey havaya toz kaldırıyor; yürüyen bir adam ince bir tabakayı beline, atlı bir araba ise bahçe çitlerinin tepesine dek kaldırıyor, otomobiller arkalarından bir

toz bulutu bırakıyorlardı; uzun bir süre tozdan göz gözü görmüyordu.

6

Haziranın ortalarından sonra kapkara yağmur bulutları Texas ile körfezin üstünden çekilip gitti. Tarlalardaki çiftçiler bulutlara bakıp çevreyi kokladılar, parmaklarını ıslatıp rüzgâra tuttular. Tepeleri bulutlarla örtülükyken atlar da huylanıyordu. Yağmur tembelce çiseledikten sonra bulutlar hemen başka bir ülkeye doğru yollarına devam ettiler. Arkalarında gök yine soluk, güneş yine kızgındı. Toz kümelelerinde yağmur damlaları küçük kraterler oluşturmuş, mısır yaprakları yer yer temizlenmişti, hepsi o.

Kuruyan mısırlara şöyle bir çarpıp geçen ılık bir rüzgâr bulutları kovalıyor, onları kuzeye doğru sürüklüyordu. Aradan bir gün geçmeden rüzgâr şiddetlenmiş; toz, yollardan kalkıp tarlaların kıyısındaki otların ve az da olsa tarlaların üstüne yayılmıştı.

Rüzgâr şiddetlendi, taşların altını süpürdü, otları, kurumuş yaprakları, hatta çamur parçalarını bile sürükleyerek tarlalarda yolunu açarak ilerledi. Kararan havanın ve göğün ardında güneş kıpkırmızı parlıyordu. İnsanın içini yakan bir acılık vardı havada. Gece boyunca rüzgâr daha hızlandı, sinsice mısırların köklerini oydu; mısırlar zayıflamış yapraklarıyla karşı koymaya çalıştılar ama sonunda kökleri meraklı rüzgara yenilince, boyun eğip, boylu boyunca toprağa uzandılar.

Şafak söktü ama gün doğmadı. Gri gökte kırmızı bir güneş, daha doğrusu ortalığı ancak aydınlatacak kadar bir ışık veren donuk kırmızı bir çember belirdi. Sanki gün batmış, alacakaranlık çökmüştü. Ve gün ilerledikçe bu loşluk yerini karanlığa bıraktı, rüzgâr yere yatmış mısırların üstünde ağlayıp inledi.

Erkekler ve kadınlar evlerinde birbirlerine sokularak oturuyor, sokağa çıkarken burunlarına mendillerini bağıyor, gözlerini korumak için geniş kenarlı gözlükler takıyorlardı.

Geceleyn kopkoyu bir karanlık bastı ortalığı. Yıldızlar tozu delip yeryüzüne inemiyor, pencerelerden sızan ışık bahçelerin ötesine dek yayılamıyordu. Artık toz havaya eşit bir yoğunlukta karışmıştı. Evler sıkı sıkı kapatılmış olmasına, kapı ve pencere pervazlarına bez tıktırılmasına karşın, ince zerreler halinde içeri sızan toz havada görülüyor ama sandalyelerin, masaların, tabakların üstüne çiçek tozu gibi yayılıyordu. İnsanlar omuzlarını fırçalıyorlar, küçük toz çizgileri kapı eşiklerini çevreliyordu.

Geceyarısına doğru rüzgâr geçti, ülkeyi sessizce terk edip gitti. Tozlu hava, sesleri, sisten çok daha fazla boğuyordu. Yataklarında yatan insanlar rüzgârın dindiğini işittiler. Rüzgarın uğultusunun yok olması uyandırmıştı onları. Sessizce yatıp sakinliği dinlediler. Sonra horozlar öttü, ama onların sesleri de boğulup gitti. İnsanlar yataklarında huzursuzca kımıldanıp sabahın gelmesini beklediler. Havadaki tozun dağılmasının uzun bir süre alacağını biliyorlardı. Sabah bölgeyi sis gibi kaplamıştı toz. Kan rengi güneş kıpkırmızı parlıyordu. Bütün gün gökten yağmur gibi toz yağdı ve bu ertesi gün de sürdü. Dümdüz bir örtü kaplamıştı toprağın üstünü. Mısırların üstüne yayılmış, çitlerin, tellerin üstünde birikmişti. Çatıları, çahırları ve ağaçları baştan aşağı örtmüştü.

İnsanlar evlerinden çıkınca, yakıcı, sıcak havayı koklayıp, hemen burunlarını tıkadılar. Çocuklar da kendilerini dışarı attılar, ama yağmurdan sonra yaptıkları gibi koşuşup bağışmadılar. Erkekler çitlerin kıyısında durup, hızla ölen, toz bulutunun altında artık yeşilliklerini iyiden iyiye yitirmiş, mahvolmuş mısırlara baktılar. Erkekler sessiz ve hareketsizdi. Ve kadınlar da evlerden çıkıp gelip erkeklerinin yanında durdular; bu kez erkeklerin yıkılıp yıkılmayacaklarını anlamak istiyorlardı. Erkeklerin yüzlerini gizlice incelediler; mısırlar yok olup gidebilirdi, önemli olan geriye başka bir şeyin kalmasıydı. Çocuklar da onların yanında durup, çıplak ayak parmaklarıyla tozun üstünde şekiller çizerek, acaba bu kez büyükler yıkılacak mı diye düşünüldüler. Kadınlarla erkeklerin yüzlerine merakla baktılar, sonra ayak parmaklarıyla tozu eşelemeye devam ettiler. Atlar yalaklara yaklaştılar, burunlarıyla suyun yüzeyini kaplayan toz tabakasını temizlemeye çalıştılar. Bir süre sonra mahvolan ekini seyreden erkeklerin yüzlerindeki şaşkınlık, yerini öfke ve inada bıraktı. Bunu gören kadınların içi rahatladı, kocalarının yıkılmayacağını anladılar. Sonra sordular: Ne yapacağız? Ve erkekler cevap verdi: Bilmiyoruz. Ama önemli değildi. Kadınlar ve çocuklar her şeyin düzeleceğini biliyorlardı. Onlar, erkekler bir olduğu sürece hiçbir felâketin çok büyük olamayacağını derinden hissediyorlardı. Kadınlar işlerini yapmak için evlerine döndüler, çocuklar da biraz çekingence bile olsa oynamaya başladılar. Gün ilerledikçe güneş kırmızılığını yitirdi. Tozla örtülü toprağı aydınlattı. Erkekler kapı önlerine oturdular, ellerinde sopalar ve küçük taşlar vardı. Oturdular, düşünüp taşındılar, hesap yaptılar.

İkinci Bölüm

Kocaman, kırmızı bir nakliye kamyonu, yol kıyısındaki küçük lokantanın önünde duruyordu. Dikey konumdaki egzoz borusu hafifçe homurdanıyor, iki ucundan neredeyse görülmeyecek kadar ince, çelik mavisi bir duman çıkıyordu. Gözalcı kırmızılıkta, gıcır gıcır bir kamyondu. Yan tarafında, boyları otuz santimetreyi bulan harflerle –OKLAHOMA KENTİ NAKLİYAT ŞİRKETİ– yazılıydı. Çift lastikleri yepyeniydi ve büyük arka kapılarının üstünde pirinçten asma bir kilit vardı. Yemek kokusunun doldurduğu lokantada hafif dans müziği çalan radyonun sesi, kimsenin dinlemediği zamanlarda yapıldığı gibi oldukça kısılmıştı. Kapının üstündeki yuvarlak delikte küçük bir havalandırma pervanesi sessizce dönüyor, sinekler heyecanla kapılarda ve pencerelerde vızıldayıp, perdeleri kirletiyorlardı. İçerde bir adam, kamyonun şoförü, bir tabureye oturmuş, dirseğini tezgaha dayamış, kahvesinin üstünden sıska ve yalnız garson kıza bakıyordu. Onunla uzun yollarda çalışanların kaygısız, kaba diliyle konuşuyordu: “Üç ay kadar önce gördüm onu. Ameliyat olmuştu. Bir şeyini kesip almışlar. Ne olduğunu unuttum.” “Ben görelide bir haftadan fazla olmadı,” diye karşılık verdi kız. “o zaman iyi görünüyordu. İçmediği zaman hoş bir insan.” Zaman zaman kapıdaki perdede dolanan sineklerin vızıltısı işitiliyordu. Kahve makinesinden buhar tütüyordu. Garson kız arkasına hiç bakmadan uzanıp makineyi kapattı.

Dışarda, otoyolun kıyısında yürüyen bir adam karşıya geçip kamyona yaklaştı. Yavaş yavaş kamyonun önüne gitti, elini parlak çamurluğa koyup, ön cama yapıştırılmış *Yolcu Taşınmaz* levhasına baktı. Bir an yoluna devam etmek üzereydi ki fikrini değiştirip kamyonun lokantadan görülmeyen tarafındaki basamağına oturdu. Otuzunu aşkın değildi. Gözleri öylesine koyu kahverengiydi ki,

gözlerinin akında bile bir kahverengi hava vardı sanki. Elmacık kemikleri geniş ve çıkıktı. Yanaklarındaki derin çizgiler ağzının kenarında yuvarlaklaşıyordu. Ağzını hep kapalı tuttuğundan üst dudakğı uzun dişlerinin üstünde geriliyordu. Elleri kaba, iri parmaklı, tırnakları ise küçük deniz kabukları gibi kalın, kenarları pürtük pürtüktü. Başparmağıyla işaret parmağı arasındaki boşlukla avuçları nasırdan parlıyordu.

Adamın bütün giysileri yeni ve ucuzdu. Gri kasketi öylesine yeniydi ki siperliğı hâlâ sert, düğmesi hala üstündeydi. Bir süre çanta, havlu, mendil gibi çeşitli şekillerde kullanılan bir kasket gibi biçimini yitirmemiş sağı solu çarpılmamıştı. Ucuz, kaba gri bir kumaştan yapılmış elbisesi de öylesine yeniydi ki pantolonunun çizgileri bile duruyordu. Alacalı, mavi gömleğı koladan kaskatıydı. Ceketini büyük, pantolonu ise uzun bacaklarına göre oldukça kısaydı. Ceketinin omuz dikişleri kollarının üstüne sarkmış, ama yine de kolları kısa kalmıştı. Göbeğinin üstüne ancak gelen ceketin önü açıktı. Ayağında “ordu kadar sağlam” diye bilinen türden, çabuk yıpranmaması için topuklarının kenarına at nalı gibi yarım ay biçiminde demir parçası çakılmış, iri çivili, yeni bir çift açık kahverengi ayakkabı vardı. Adam basamağı oturdu, kasketini çıkarıp onunla yüzünü sildi. Sonra kasketi yeniden başına geçirdi ve siperliğini çeke çeke yakın bir gelecekteki biçimsizliğini şimdiden hazırlamaya başladı. Ayakları dikkatini çekti. Eğilip bağlarını gevşetti ve uçlarını bir daha düğümlemedi. Başının üstünde Diesel motorunun egzozu mavi dumanlar çıkartarak hırıldıyordu.

Lokantada müzik kesildi, hoparlörden bir erkek sesi konuşmaya başladı ama garson kız radyoyu kapatmadı, müziğın kesildiğinin farkında bile değildi. Meraklı parmakları kulağının arkasında bir beze keşfetmişti. Şimdi tezgâhın arkasındaki aynada bu bezeyi görmeye çalışıyor ama kamyon şoförüne çaktırmak istemediğinden saçlarını düzeltiyormuş gibi yapıyordu. “Shawnee’de büyük bir balo olmuş,” dedi şoför, “Birinin öldürüldüğünü duydum. Hiç kulağına çalındı mı?” “Hayır,” dedi garson kız kulağının arkasındaki bezeyi sevgiyle okşayarak.

Dışardaki adam ayağı kalktı, kamyonun burnunun üstünden bir an lokantaya baktı. Sonra yine basamağı oturdu, cebinden bir tütün kesesi ve bir deste kâğıt çıkardı. Sigarasını acele etmeden, kusursuzca sardı, inceledi, düzeltti. Sonunda yaktı; yanan kibriti ayağının al-

tındaki tozlara gömdü. Öğle yaklaşırken güneş de kamyonun gölgesini küçültüyordu.

Kamyon sürücüsü lokantada hesabı ödedi, paranın üstüne aldığı iki nikel bozukluğu oyun makinesine attı. Ama dönen silindirlerden ona hiçbir şey çıkmamıştı. “Bunları hiçbir şey kazanılmayacak biçimde ayarlıyorsunuz,” dedi garson kıza.

“Herifin biri daha iki saat önce bütün parayı aldı. Tam üç seksen kazandı. Ne zaman döneceksin?”

Şoför kapıyı açarak durdu. “Bir hafta, on güne kadar,” dedi. “Tulsa’ya gitmem gerek. Hiçbir zaman da tahmin ettiğim tarihte dönemem ya.”

Kız çıkıştı: “Sinekleri içeri sokma. Ya içeri gir, ya dışarı çık.”

“Hoşça kal,” dedi adam ve dışarı çıktı. Kapı arkasından sertçe çarptı. Güneşin altında durup elindeki çikletin kâğıdını açtı. Geniş omuzlu, göbekli, iri yarı bir adamdı. Yüzü kırmızı, mavi gözleri sürekli olarak parlak ışığa bakmaktan uzun ve kısıktı. Asker pantolonu ve uzun çizmeler giyiyordu. Çikleti dişlerinin arasına yerleştirip kapidan içeri bağırdı: “İşitmemi istemediğin şeyler yapma ha!” Garson kız arka duvardaki aynaya dönmüştü. Bir homurtuyla karşılık verdi. Kamyon şoförü, çenesini ve dudaklarını iyice açarak çikleti çiğnemeye başladı. Ağzında evirip çevirdiği çikleti, koca, kırmızı kamyonu doğru yürürken dilinin altına aldı.

Otostopçu, ayağa kalktı ve pencerenin ardından ona baktı.

“Beni de alır mısınız bayım?”

Şoför bir an için lokantaya göz attı.

“Ön camdaki *Yolcu Taşınmaz* levhasını görmediniz mi?”

“Gördüm elbet. Ama bazen zengin bir domuzun bu tür levhalar astırttığı insanlar arasında bile iyiler çıkabilir.”

Ağır ağır kamyonu binen şoför bu cevabı kafasında iyice ölçtü biçti. Şimdi adamı almasa, yalnızca iyi bir insan olmamakla kalmayacak, tabelaya uyup bir yol arkadaşından da yoksun kalacaktı. Otostopçuyu alırsa doğrudan iyi bir insan oluyor, zengin bir domuzun itip kaktığı biri olmaktan çıkıyordu. Tuzağa düştüğünü biliyor ama bir türlü çıkış yolu bulamıyordu. Üstelik iyi bir insan olmak da istemiyor değildi. Yeniden lokantaya baktı.

“Köşeyi dönene dek kapıya asıl,” dedi.

Otostopçu göze fazla görünmemeye çalışarak kapı koluna asıldı. Motor bir an gürlledi, vitesler gıcırdadı ve kamyon harekete geçti;

birinci vites, ikinci vites, üçüncü vites, sonra patırtılı bir hızlanış ve dördüncü vites. Yol kapı koluna asılı adamın altında başdöndürücü bir biçimde bulanıklaşıyordu. İlk dönemece bir kilometre kala kamyon yavaşladı. Otostopçu ayağa kalktı, kapıyı açıp koltuğun üstüne kayarak oturdu. Şoför gözlerini kısarak ona bir baktı ve sanki düşünceler ve izlenimler beynine doğru yola koyulmadan önce çenesinde birbirinden ayrılıp, düzenleniyormuşçasına çikleti çiğnemeye devam etti. Gözleri yeni kasketten başladı, yeni giysilere ve yeni ayakkabılara doğru aşağıya indi. Otostopçu rahatça arkasına yaslandı, kasketini çıkartıp alındaki ve çenesindeki teri sildi.

“Teşekkürler ahbab,” dedi. “Ayaklarım kopacaktı.”

“Yeni ayakkabılar,” dedi şoför. Sesinde de gözlerindeki gibi gizlilik ve iğneleyici bir hava vardı. “Yeni ayakkabılarla yolculuğa çıkmamalısn, hava çok sıcak.”

Otostopçu, toz içindeki sarı ayakkabılarına baktı. “Başka ayakka-bım yok,” dedi. “Bunları giymek zorundayım.”

Şoför gözlerini kısıp dikkatle önüne baktı ve kamyonun hızını biraz artırdı.

“Uzağa mı gidiyorsun?”

“Yok! Ayaklarım kopacak gibi olmasaydı yürürdüm.”

Şoförün sorusunda kurnazca bir araştırma isteği seziliyordu. Sanki sorularıyla tuzak kurmak için ağlarını yaymıştı.

“İş mi arıyorsun?” diye sordu.

“Hayır, bizim ihtiyarın yirmi dönümlük bir yeri var. Aslında kiracıdır ama çok uzun zamandan beri oradayız.”

Şoför, mısırların yerde yattığı, üstlerini toz tabakasının kapladığı yol kıyısındaki tarlalara daha bir önemseyerek baktı. Tozlu toprakta yer yer küçük çakmaktaşları parılıyordu. Kendi kendine konuşurcasına:

“Yirmi dönümlük kiracı,” dedi. “Peki tozun altında kalmadı, traktör de mi çiğnemedi?”

“Son zamanlarda haber almadım,” dedi otostopçu.

“Uzun bir zaman olmalı,” dedi şoför. İçeri giren bir arı ön camda vızıldıyordu. Şoför elini uzatıp arıyı dikkatle camın dışındaki hava akımına doğru kovdu. “Kiracılar gidiyorlar artık,” dedi. “Herifin biri geliyor ve on aileyi dışarı atıyor. Her yeri bu herifler sardı. Al toprağı, kov kiracıları. Senin ihtiyar nasıl dayanıyor?” Dili ve çenesi, epeydir unuttuğu çikleti yeniden hissedince; ağzında çevirip çiğne-

meye başladı. Ağzını her açısında dilinin çikletin üstünde inip kalktığı görülebiliyordu.

“Dedim ya uzun zamandır haber almadım. Elim değip de bir türlü yazamadım. Bizim ihtiyar da yazmadı.” Sonra hemen ekledi: “Ama istesek ikimiz de yazabiliriz.”

“Bir yerde mi çalışıyordun?” Sinsi araştırmacılığı başlamıştı yeniden. Tarlalara, titreşen havaya baktı, çikleti yanağına getirip, pen-cereden aşağı tükürdü.

“Elbette çalışıyordum,” dedi otostopçu.

“Ben de öyle düşünmüştüm. Ellerini gördüm. Epeyce kazma, balta ya da çekiç sallamışsın ha! Ellerin nasır tutmuş. Ben bu tür şeylere hemen dikkat ederim. Bununla gurur duymalısın.”

Otostopçu ona dik dik baktı. Kamyonun lastikleri yolun üstünde uyumla kayıyordu, “Öğrenmek istediğin başka bir şey var mı? Ne istersen anlatayım. Tahmin etmene gerek yok.”

“Dur canım, alınma hemen. İşine burnumu sokmak istemiyorum.”

“Her şeyi anlatırım. Sakladığım bir şey yok.”

“Alınma dedim. Bazı şeylere dikkat etmek hoşuma gider. Vakit geçiyor işte.”

“Her şeyi anlatırım. Adım Joad, Tom Joad. İhtiyarın adı da Tom Joad.”

Tom, gözlerini dikmiş, şoföre bakıyordu.

“Alınma canım. Bir şey demek istemedim.”

“Ben de bir şey demek istemiyorum,” dedi Joad. “Yalnızca, kimseyi itip kakmadan geçinip gitmeye bakıyorum.” Sustu, çevredeki kuru tarlalara, uzakta, boğucu sıcakta, boyunları bükük, sıkıntılı ağaç kümelerine baktı. Yan cebinden tütünüyü kâğıtlarını çıkardı. Dizlerinin arasında rüzgâr almayan bir yer bulup sigarasını sardı.

Şoför, geviş getiren bir inek gibi uyumlu ve dalgın çikletini çiğniyordu. Az önceki sözlerin tüm etkisinin geçmesi ve unutulması için bir süre bekledi. Sonunda, hava yeniden yatışınca konuşmaya başladı:

“Kamyon sürücülüğü yapmamış bir insan bunun ne demek olduğunu bilemez. Kamyon sahipleri kimseyi almanızı istemiyor. Seni alırken benim yaptığım gibi işten atılma tehlikesini göze almak istemiyorsan tek başına sürüp gitmek zorundasın.”

“Sağ ol,” dedi Joad.

“Kamyon sürerken delice işler yapan adamlar tanıdım. Hele biri vardı, hiç unutmam, şiir yazardı. Oyalanmak için işte!” ilgilenip ilgilenmediğini anlamak için göz ucuyla Joad’a baktı. Joad sesini çıkarmadan önüne, hafifçe dalgalanan bembeyaz yola bakıyordu. Şoför dayanamayıp devam etti: “O herifin yazdığı bir şiir hâlâ aklımdadır. Kafaları çekip akla gelmedik çılgınlıklar yaparak dünyayı dolaşan bir grup insan ile kendisi hakkında. Keşke sözleri tam olarak anımsayabilseydim. Öyleyse sözler vardı ki, İsa bile anlamlarını tam olarak bilemezdi. Bir kısmı şöyleydi: ‘Ve orada gözledik bir zenciye, fil hortumundan daha iri, balina derisinden daha sertti tetiği.’ Şu hortum burun gibi bir şey. Ama filin hortumu gövdesi demek oluyor. O herif bana bir sözlük göstermişti. Hangi cehenneme gitse yanında taşırdı. Çöreklerini yiyip kahvesini içerken hep ona bakardı.” Konuşmada gereğinden fazla yalnız kaldığını sezinleyerek sustu. Yan gözle yolcusuna baktı. Joad susuyordu. Şoför sinirlenerek onu da konuşmaya katmak istedi. “Hiç böyle büyük laflar eden birini tanıdın mı?”

“Bir papaz,” dedi Joad.

“Neyse, böylesine büyük laflar iştirmek insanı çıldırtıyor. Ama bu lafları eden papaz olunca önemli değil, çünkü nasıl olsa kimse bir papazla dalga geçmez. Ama bu çok gülünç bir herifti. Büyük laflar ettiğinde kimse aldırılmazdı. Laf olsun diye söylerdi bunları. Hava basıyordu işte.” Şoför bu kez emindi. Hiç olmazsa Joad’ın dinlediğini biliyordu. Dönemeçte koca kamyonu öylesine savurdu ki lastikler gıcırda. “Dediğim gibi,” diye konuşmasını sürdürdü, “araba sürücülerı çılgınca işler yaparlar. Yapmaları gerek. Yoksa burada oturup lastiklerin altında kayan yolun sesini dinleye dinleye çıldırırlar. Bir seferinde adamın biri kamyon sürücülerinin durmadan bir şeyler yediklerini söylemişti. Yolda hep hamburger büfelerinde dururlarmış.”

“Oralarda yaşadıkları kesin,” dedi Joad.

“Zaman zaman durdukları kuşkusuz doğru, ama yemek yemek için değil. Karınları acıkamaz bile. Hiç durmadan gitmekten bıkmışlardır... canları çıkmıştır. Büfeler durabileceğin tek yerlerdir; durdun mu da bir şeyler satın almalısın ki tezgâhın arkasındaki piliçle bir çift laf edebilesin. Onun için gidip bir kahve fincanla bir çörek satın alırsın. Adamı biraz olsun dinlendirir bu.” Çikletini ağır ağır çiğneyip ağzında çevirdi.

“Zor olmalı,” dedi Joad önemsemeden.

Sürücü alay mı ediyor diye yan gözle ona bir bakış attı. “Eh, pek de kolay değil,” dedi onu denercesine. “Burada sekiz, on ya da on dört saat direksiyon sallamak kolay görünüyor. Ama yol tüketir insanı. Bir şeyler yapmak gerekir. Kimileri şarkı söyler, kimileri ıslık çalar. Şirket radyo almamıza izin vermiyor. Kimileri de birkaç kadeh devirir ama onlar fazla dayanmazlar.” Son sözleri biraz övünürcesine söylemişti. “Ben işimi bitirene dek asla içmem.”

“Öyle mi?” diye sordu Joad.

“Öyle ya! İnsan ilerlemeli. İşte ben de o mektupla öğretim kurslarına katılmak istiyorum. Makine mühendisliği. Kolay. Yalnız, evde biraz ders çalışman gerekiyor. Hep bunu düşünüyorum. O zaman kamyon sürmek zorunda kalmayacağım. Kalkıp başkalarına kamyon kullanmalarını söyleyeceğim.”

Joad, ceketinin cebinden bir viski şişesi çıkardı. “Bir yudum almayacağından emin misin?” Sesinde alaylı bir hava vardı.

“Yo, hayır. Elimi bile sürmem. İnsan durmadan içki içip benim gibi çalışamaz.”

Joad şişenin kapağını açtı, hızla iki yudum çekti, kapağı tekrar kapatıp şişeyi cebine soktu. Kamyonun ön tarafını viskinin hoş, sıcak kokusu sarmıştı.

“Çok düşüncelisin,” dedi Joad. “Nedir derdin? Yoksa bir sevgilin mi var?”

“Olmaz olur mu hiç! Ama yine de ilerlemek istiyorum. Uzun bir süredir kendimi eğitmeye çalışıyorum.”

Viski Joad’ı gevşetmiş gibiydi. Bir sigara daha sarıp yaktı.

“Benim önümde o kadar uzun bir yol yok,” dedi.

Şoför çabuk çabuk söze devam etti.

“İşimi şansa bırakmam ben. Kafamı hep çalıştırırım. İki yıl önce bir kursa gitmiştim.” Direksiyonu sağ eliyle okşadı. “Diyelim ki, yolda bir adamın önünden geçtim. Onu geride bıraktıktan sonra onun hakkında her şeyi anımsamaya çalışırım. Ne tür bir giysi, ayakkabı, şapka giydiğini, nasıl yürüdüğünü, boyunu, kilosunu, yarası olup olmadığını. Bayağı da iyi beceririm bu işi. Kafamda kusursuz bir resim oluştururum. Kimi zaman parmak izi uzmanlığı üstüne bir kursa gitmem gerektiğini düşünürüm. İnsanın ne kadar çok şey anımsayabildiğine şaşarsın.”

Joad, şişeden bir yudum daha aldı. Açılan sigarasından son bir nefes çekerek nasırlı parmaklarıyla yanan ucunu ezip ateşi söndür-

dü, elini pencereden dışarı çıkartıp, rüzgârın, iyice ezdiği izmari-ti parmaklarının arasından almasını bekledi. Koca lastikler yolun üstünde hafiften bir şarkı tutturmuşlardı sanki. Joad'ın sessiz, koyu renkli gözleri şaşkınlıkla yola bakıyordu. Şoför susup tedirgince ona bir göz attı. Sonunda Joad'ın üst dudağı kıvrıldı, göğsünü sar-sa sarsa kıkırdadı:

“Bu sonuca varana dek epey uğraşmışsındır ahbab.”

Şoför ona bakmadan: “Nereye varmışım?” diye sordu. “Ne demek istiyorsun?”

Joad'ın dudakları bir an uzun dişlerinin üstünde gerildi, köpek gibi dudaklarını yaladı. Sesi boğuklaşmıştı. “Ne demek istediğimi biliyorsun. Daha kamyonu biner binmez beni iyice inceledin. Gözümünden kaçmadı bu.” Şoför gözlerini dimdik önüne dikmişti. Direksiyona öylesine sıkı sarılmıştı ki, avucunun kenarları şişmiş, elinin üstü solgunlaşmıştı. “Nereden geldiğimi biliyorsun.” Şoför susuyordu. “Bilmiyor musun?” diye üsteledi Joad.

“Şey, elbette. Yani... belki. Ama beni ilgilendirmez. Ben kendi işime bakarım. Üstüme vazife değil.” Sözcükler artık daha düzgün çıkmaya başlamıştı ağzından. “Ben kimsenin işine burnumu sokmam.” Birden susup bekledi. Direksiyonu tutan elleri hâlâ bembeyazdı. Bir çekirge pencereden içeri girip dikiz aynasına kondu ve köşeli bacaklarıyla kanatlarını kaşımaya başladı. Joad uzanıp iki parmağıyla hayvanın kafatasını andıran başını ezdi, sonra da pencereden dışarı, rüzgâra bıraktı. Böceğin parmak uçlarında kalan parçalarını temizlerken Joad yine kıkırdadı.

“Beni yanlış anladın dostum,” dedi. “Bu konuda çenemi tutmaya hiç niyetim yok. Evet, McAlester'deydim. Dört yıl kaldım orada. Bu giysileri de çıkarken verdiler. Kimin bilip bilmediği umurumda bile değil. İş bulmak için yalan söylemek zorunda kalmayayım diye bizim ihtiyarın yanına gidiyorum.”

“Şey, beni ilgilendirmez,” dedi şoför. “Ben meraklı değilim.”

“İyi ki meraklı değilsin,” dedi. Joad. “O koca burnun. Suratından beş kilometre önde gidiyor. Sebze bahçesine girmiş koyun gibi o koca burnunla her yanıyı kokladın.”

Şoförün yüzü gerildi.

“Beni yanlış anladın...” diye söze başladı titrek bir sesle.

Joad onun haline güldü.

“İyi bir adamsın sen. Beni kamyonuna aldın. Neyse boşver!

Geçip gitti işte. Ne olmuş yani! İçeri neden girdiğimi merak ediyorsun, değil mi?”

“Beni hiç ilgilendirmez bu.”

“Şu kamyonu sürmekten başka hiçbir şeyin seni ilgilendirmemesi gerek ama onu da doğru dürüst yaptığın yok. Bak buraya! Şu ilerdeki yolu görüyor musun?”

“Evet.”

“İşte orada ineceğim. Tabii, biliyorum, içeri neden girdiğimi öğrenmek için kıvranıp duruyorsun. Seni düşkünlüğüne uğratacak değilim.”

Motorun tiz homurtusu yavaşladı, lastiklerin vıııltısı azaldı. Kamyon, otoyola dik açılan toprak bir yolun ağzında durdu. Joad aşağıya atlayıp şoförün penceresinin yanına geldi. Dikey egzoz borusu belli belirsiz mavi dumanını hâlâ tıttıttıyordu. Joad sürücüye doğru eğildi, damdan düşer gibi.

“Cinayet,” dedi. “Kocaman bir laf bu; bir adam öldürdüm. Yedi yıl. Uslu durduğum için çabuk çıktım.”

İyice belleyebilmek için şoförün gözleri Joad’ın yüzünde dolaştı.

“Ben sana bir şey sormadım ki,” dedi. “Ben yalnızca kendi işime bakarım.”

“Buradan Texola’ya kadar her büfede anlatabilirsin bunu.” Gülümsedi. “Hoşça kal ahbap. İyi bir insansın. Ama dikkat et, insan kodeste uzun zaman kalınca soruların ne zaman geleceğini hemen fark eder. Sen tuzağını kurar kurmaz belli ettin bunu.” Eliyle metal kapıyı okşadı.

“Arabana aldığın için teşekkürler,” dedi. “Hoşça kal.”

Arkasını dönüp toprak yolda ilerledi.

Şoför, bir süre onun arkasından baktı, sonra seslendi:

“İyi şanslar!”

Joad, arkasına dönmeden elini salladı. Sonra motor gürlledi, vıııtesler gıcırdadı ve koca kamyon ağır ağır uzaklaştı.

Üçüncü Bölüm

Beton otoyolun iki yanını da karmaşık, kırık, kuru otlar bürümüş-tü. Köpeklerin sırtlarına yapışan, atların topuklarına batan, koyunla-rın postlarına giren dikenli çalılar kaplamıştı ortalığı; uykudaki yaşam yayılmayı ve dağılmayı bekliyordu. Her tohum eğri büğrü kargılarla, rüzgâra karşı paraşütlerle, küçük kalkanlar ve dikenli topraklarla silah-lanmış bir halde, hayvanları, rüzgârı, erkek pantolonlarını, kadınların eteklerini bekliyordu; her şey kımıldısız ama eylem silahlarıyla donan-mış, durgun ama her an patlamaya hazırды. Güneş otların üstüne ya-yılmış onları ısıtıyor, otların gölgesinde böcekler kaynaşıyor, karınca-lar onlara tuzaklar kuruyor, çekirgeler havaya sıçrıyor, bir an için sa-rı kanatlarını titretip, küçük kertenkeleler gibi böceklerin üstüne atılı-yor, sonra da sayısız narin bacaklarının üstünde ağır ağır yürüyorlar-dı. Ve yol kıyısındaki otların üstünde bir kaplumbağa sürünerek iler-liyor, gereksizce sağa sola dönüyor, yüksek kubbeli evini zorlukla ta-şıyordu. Kalın, sarı tırnaklı parmaklarıyla aslında yürümüyor, kalın kabuğunu otların üstünde ite ite ilerliyordu. Yulaf kılçıkları, kabuğu-nun üstünde kayıyor, yonca tohumları, üstüne düşüp yere yuvarlanı-yordu. Geniş ağzı yarı açık, tırnağı andıran kaşlarının altındaki öfke-li, alaycı gözleri, dimdik önüne bakmaktaydı. Arkasında, otları ezerek açtığı bir yol bırakarak ilerliyor, otoyolun kıyısındaki set önünde dim-dik yükseliyordu. Bir an durup başını dikleştirdi. Gözlerini kırparak bir aşağı, bir yukarı baktı. Sonunda sete tırmanmaya başladı. Pençeli ön ayakları ileri uzandı ama toprağa değmedi. Arka ayaklarıyla ka-buğunu öne doğru itti ve otların üstünden çakıl taşlarına doğru kay-dı. Set giderek dikleştikçe kaplumbağa olağanüstü bir çaba göstermek zorunda kalıyordu. Arka bacaklarını vargücüyle itiyor, kabuğunu zorlukla sürüklüyor, sivri başını boynu elverdiğince uzatıyordu. Ağır ağır kabuk seti aştı, ama bu kez upuzun bir engel, on santimetre yük-

seklikte beton bir duvar yolunu kesti. Arka ayakları sanki vücudunun öteki organlarından bağımsız hareket ediyormuşçasına kabuğu duvara doğru itmeye devam ediyordu. Başı yeniden dikleşti ve betonun geniş, pürüzsüz yüzeyine baktı. Sonra duvarın tepesine elleriyle tutunarak kabuğunu yavaşça kaldırıp duvar kıyısına dayadı. Kaplumbağa bir süre böylece dinlendi. Tam o sırada kırmızı bir karınca hızla gelip kabukla yumuşak derisinin arasına girdi. Birden baş ve bacaklar içeriye çekildi, kuyruğu yana savruldu. Kırmızı karınca gövdeyle bacaklar arasında ezilmişti. Üstelik önbacaklarından biriyle birlikte bir yulaf tohumu da kabuğunun altına kaçmıştı. Kaplumbağa uzun bir süre kımıldamadan durdu, sonra boynu yavaşça ileri uzandı, öfkeli, alaylı bakışlarıyla çevresini inceledi, ardından da bacaklarını ve kuyruğunu dışarı çıkardı. Arka ayaklar yeniden çalışmaya başlamıştı. Ama kabuk öylesine bir eğimle duruyordu ki ön ayakları bir türlü asfaltın üstüne erişemiyordu. Arka ayaklar büyük bir çabayla uğraşlarını sürdürdü, sonunda denge sağlandı, ön ayaklar düz yüzeyi kavradı, kaplumbağa yukarı çıkmıştı. Ön ayaklarının arasındaki yulaf tohumu, bağlı olduğu kökle birlikte geride kalmıştı.

Artık rahatça yürüyebiliyordu. Dört ayağının üstünde, sağa sola sallayarak kabuğunu sürükledi. Kırk yaşlarında bir kadının sürdüğü uzun bir otomobil yaklaşıyordu. Kadın kaplumbağayı görünce direksiyonu sağa, otoyolun dışına kırdı, lastikler gıcırdadı ve bir toz bulutu yükseldi. Ön iki tekerlek bir an havalandı, sonra tekrar yere değdi. Araba düzeldi, biraz daha yavaşlayarak yoluna devam etti. Kaplumbağa kendini kabuğunun içine çekmişti, araba uzaklaşınca, alev alev yanan otoyolda yoluna hızla devam etti.

Şimdi de küçük bir kamyon yolun ucunda belirmişti. Yaklaştıkça kamyonun sürücüsü kaplumbağayı fark etti, ona doğru direksiyonu çevirdi. Ön tekerleği kabuğun kıyısına çarptı, kaplumbağayı, madeni bir para gibi havada döndüre döndüre otoyolun dışına fırlattı. Kamyon sağdan yoluna devam ederken, kabuğunun içine çekilmiş sırtüstü yatan kaplumbağa uzun bir süre öylece kaldı. Ama sonunda bacakları dışarı çıkıp, tutunacak bir yer arayarak sallandı. Ön ayağı bir taşa değdi, kabuk yavaş yavaş döndü ve kaplumbağa dikleşti. Tozlu bir yola sapıp, kabuğuyla tozun içinde açtığı bir siperi arkasında bırakarak ilerledi. Geniş ağzı açıktı, yaşlı, alaycı gözleri ileriye kolluyordu. Sarı tırnakları yolun bir bölümünü de altlarında kaydırarak ağır gövdesini taşıyordu.

Dördüncü Bölüm

Joad, kamyonun hareket edişini, vitesin tıkırtısını ve iri lastiklerin altında yolun titreyişini işitince durdu, arkasını dönüp, gözden kayboluncaya dek onu izledi. Sonra uzaklara, arkasında bıraktığı mavi dumana baktı. Dalgın bir tavırla cebinden şişeyi çıkardı, metal kapağı açtı, tadına iyice varabilmek için dilini içeri sokup, dudaklarını şişeye yapıştırarak bir yudum viski aldı. “Orada gözledik bir zenciye...” dedi kendi kendine ama aklında kalan bu kadardı. Sonunda döndü ve tarlaların arasında dimdik uzanan toprak yola baktı. Güneş kızgındı; toprağı kaplayan toz tabakasını hafifçe kıpırdacak bir rüzgâr bile yoktu. Tekerlek izleri yolu yarmış, üstünü yeniden toz tabakası kaplamıştı. Bir iki adım attıktan sonra Joad’ın yeni sarı ayakkabıları toza gömülmüş, gri tozun altında renklerini yitirmeye başlamışlardı.

Eğilip ayakkabılarının bağlarını çözdü, önce birini, sonra ötekini çıkardı. Artık ıslak, çıplak ayakları sıcak, kuru tozların içine rahatça gömülüydü. Tozlar parmaklarının arasından fışkırıyor, ayaklarının derisi kuruluktan çatlıyordu. Ceketini çıkartıp ayakkabılarını içine sardı, yaptığı çıkını koltuğunun altına aldı. Arkasında bir toz bulutu bırakarak adımlarını sıklaştırıp yoluna devam etti.

Yolun sağında söğüt ağacından yapılmış kazıklara çakılmış iki sıra dikenli tel uzanıyordu. Kazıklar kötü kesilmiş, eğri büğrüydü. Uygun yükseklikte bir çatala rastlanıldığında teller bunun arasına yerleştirilmiş, çatal olmayan yerlerde de tel, paslı çengellerle kazıklara tutturulmuştu. Rüzgârın, sıcaklığın ve kuraklığın ezip geçtiği, tellerin ardındaki mısırların boyunları büküktü. Yaprakların saplara bittiği yerdeki oyuklara toz dolmuştu.

Joad, arkasında toz bulutu bırakarak yürümeye devam etti. Az ilerde bacaklarını ani hareketlerle oynatarak tozun içinde yavaşça

ilerleyen, iri bir kaplumbağa gözüne çarptı. Onu izlemek için durduğunda gölgesi kaplumbağanın üstüne düştü. Baş ve bacaklar bir anda içeri çekildi, kuyruk yana kıvrıldı. Joad, eğilip onu eline aldı ve altını çevirdi. Sırtı toz gibi kahverengimsi gri renkteydi ama kabuğun içi sarı, tertemiz ve kaygandı. Kolunun altındaki çıkını düzeltip parmağıyla hayvanın derisine dokundu ve hafifçe bastırdı. Yumuşacıktı. Kaba, yaşlı baş dışarı uzanıp gövdesine bastıran parmağa bakmaya çalıştı. Bacakları çılgınca sallanıyordu. Joad onu düzeltip, ayakkabılarıyla birlikte ceketine sardı. Topuklarını tozun içinde sürüye sürüye, daha hızlı yürümeye başlamıştı.

İlerde, yol kıyısında, incecik, tozlu bir söğüt, yer yer toprağı gölgelendirmişti. Joad, yolun üstüne eğilen zavallı dallarını, yolunmuş tavuk gibi yer yer sarkan seyrek yapraklarını görebiliyordu. Terlemeye başlamıştı. Mavi gömleğinin arkası ve koltukaltları sıırıksıklamdı. Kasketinin siperliğini yağlı parmaklarıyla öyle bir çekti ki içindeki mukavva iyice kırıldı; artık bir daha hiçbir zaman yeni görünmeyecekti. İlerdeki söğüt ağacına doğru kararlı adımlarla hızlı hızlı yürüdü. Güneş tepe noktasını geçtiğine göre hiç olmazsa kendisini koruyacak kadar bir gölgeye sahip olacağını biliyordu. Güneş ensesini kamçılamaaya başlamıştı şimdi de, beyni uğulduyordu. Toprakta biriken suyu birazcık olsun koruyabilen bir çukurun içinden çıktığı için ağacın dibini göremiyordu. Adımlarını sıklaştırıp, yokuşu inmeye başladı ama birden durdu, ağacın incecik gölgesi daha önce kapılmıştı. Bir adam yere oturmuş, sırtını ağacın gölgesine dayamıştı. Öylesine garip bir biçimde bağdaş kurmuş oturuyordu ki çıplak ayaklarından biri neredeyse başına değecekti. Isıkla, “Evet efendim, o benim bebeğim,” şarkısını çaldığı için Joad’ın yaklaştığını işitmemişti. Yukarı doğru uzattığı ayağını bir aşağı bir yukarı sallayıp tempo tutuyordu. Dans temposu değildi bu. Isık çalmaktan vazgeçip, yumuşak, ince bir sesle şarkı söylemeye başladı:

“Evet efendim o benim Kurtarıcım,
İsa benim Kurtarıcım,
İsa benim Kurtarıcım şimdi.
Gördüğü gibi,
Şeytan değil
İsa benim Kurtarıcım şimdi.”

Adam kendisini fark ettiğinde Joad seyrek yaprakların ince gölgesine girmişti bile. Şarkısını kesip başını çevirdi. Çöp gibi ince ve kaslı bir boynun üstünde duran uzun, kemikli, yüzünün cildi gergindi. Gözleri ağırlaşmış ve patlaktı; göz kapakları ise kapanmak üzere gerilmiş ve kırmızıydı. Yanakları yanık, parlak ve tüysüz; ağzı kocamandı. Bu da ona gülünç ya da duygulu bir insan havası veriyordu. İnce, kuş gagasını andıran burnu, üstündeki deriyi öylesine germişti ki, üstü neredeyse bembeyazdı. Yüzünde, hatta geniş soluk alnında, tek bir ter damlası yoktu. Şakaklara doğru ince mavi damarların iyice belirginleştiği alnı olağanüstü çıkıktı. Gözlerinden aşağısı yüzünün neredeyse yarısını kaplıyordu. Sanki parmaklarıyla arkaya taramış gibi aklaşmış saçları dimdikti. Sirtında beyaz bir gömlekle iş tulumu vardı. Madeni düğmeli, kaba pamuklu kumaştan yapılmış ceketıyla domuz tezeğini andıran kırışık, kahverengi şapkası yerde, yanında duruyordu. Toz içindeki bez ayakkabıları yakında fırlatıldıkları gibi kalmışlardı.

Adam uzun uzun Joad'a baktı. Sanki ışık kahverengi gözlerinin derinliklerine girmiş, o küçük sarı benekleri ortaya çıkarmıştı. Gergin boyun adaleleri iyice kasıldı.

Joad, cılız yaprakların gölgesinde duruyordu hâlâ. Kasketini çıkartıp yüzünü sildi, sonra onu ve bohça halindeki ceketini yere bıraktı.

Gölgede oturmakta olan adam bacaklarını uzatıp, ayak parmaklarıyla toprağı eşmeye başladı.

“Selam,” dedi Joad. “Yol cehennem gibi sıcak.”

Oturan adam soru sorarcasına bakıyordu ona.

“Sen genç Tom Joad değil misin? İhtiyar Tom'un oğlu?”

“Evet,” dedi Joad. “Ta kendisi. Artık eve dönüyorum.”

“Sen beni anımsamazsın sanırım,” dedi yaşlı adam. Gülümsedi. Dolgun dudaklarının arasından iri dişleri çıkmıştı ortaya. “Yo, hayır, anımsamazsın. Ben sana İsa'yı öğretmeye çalışırken sen hep küçük kızların at kuyruklarını çekmekle meşguldün. Kökünden yoldan kızların saçlarını. Sen belki unuttun ama benim hâlâ aklımda. O saç çekme davası yüzünden iki kişi koşa koşa gelirdiniz kiliseye. Bir gün ikinizi birden havuza atmıştım. Kedi köpek gibi durmadan kavgaya edip bağırırdınız.”

Joad bir an ona dikkatle baktıktan sonra güldü:

“Tamam, sen papazsın. Daha bir saat önce adamın birisine senden söz ettim.”

“Papazdım,” dedi adam ağırbaşlı bir tavırla. “Muhterem Jim Casy’dim, çok ateşliydim. İsa’nın adını gururla yüceltirdim. Vaftiz havuzunu pişman olmuş günahkârlarla öyle bir doldurdum ki, neredeyse yarısı boğulurdu. Ama bunların hepsi geçmişte kaldı,” diye içini çekti. “Artık sadece Jim Casy’im. Unvanım falan yok. Bir sürü günahkâr fikre kapıldım... ama bana mantıklı geliyorlar.”

“Bu konuda çok düşünürsen, böyle fikirlere kapılman çok doğal,” dedi Joad. “Elbette anımsıyorum seni. Çok iyi toplantılar düzenledin. Bir keresinde ellerinin üstünde yürüyüp bağıra çağıra vaaz vermiştin. Annem herkesten çok severdi seni. Büyükanmemse biraz kötü ruhlu olduğunu söylerdi.”

Ceketini açıp cebinden şişeyi çıkardı. Fırsatı kaçırmayan kaplumbağa tam kıpırdanmaya başlamıştı ki Joad, onu yeniden sıkı sıkı ceketine sardı. Şişenin ağzını açıp uzattı:

“Bir yudum alır mısın?”

Casy, şişeyi alıp uzun uzun baktı.

“Artık pek vaaz vermiyorum. İnsanlarda din korkusu diye bir şey kalmadı. Daha da beteri, ben bile yitirdim bunu. Tabii, arada sırada içimde bir şeyler kıpırdanıyor, ben de bir toplantı düzenliyorum ya da sofraya yemek konunca dua ediyorum ama eskisi gibi yürekten yapmıyorum bu işi. Yalnızca benden beklenildiği için böyle davranıyorum.”

Joad, kasketiyle yüzünü sildi yeniden:

“Bir yudum içki içmeyecek kadar dindar değilsin herhalde, değil mi?” diye sordu.

Casy, sanki şişeyi ilk kez görüyordu. Ağzına dikip, ard arda üç yudum aldı:

“Güzel içki,” dedi.

“Öyle olması gerek,” diye karşılık verdi Joad. “Fabrika viskisi bu. Tam bir dolar bayıldım.”

Casy, şişeyi vermeden önce bir yudum daha aldı.

“Evet efendim,” dedi. “Evet efendim!”

Joad, şişeyi ondan aldı ve kibarlıktan şişenin ağzını koluyla silmeden dikti. Sonra yere çömelip şişeyi bohçalanmış ceketine dayadı. Parmakları yerde, düşüncelerini toprağa çizmesine yarayacak bir ağaç dalı buldu. Yaprakları bir kıyaya itip toprağı düzeltti ve üçgenlerle küçük çemberler çizmeye başladı.

“Uzun zamandır görmemiştin seni,” dedi.

“Kimse görmedi,” dedi Papaz. “Tek başıma gidip uzun uzun düşündüm. Belki biraz dindardım ama eskisi gibi değil. Birçok şeyden kuşkulananmaya başlamıştım.”

Doğrulup ağaca iyice yaslandı. Kemikli elini tulumunun cebine sokup siyah, eski bir tütün tabakası çıkardı. Köşesini çiğnemedi önce dikkatle üstündeki otları ve cebinden yapışan artıkları temizledi ve koparttığı parçayı yanağının içine yerleştirdi. Bir parça da Joad’a uzatınca, o, istemem dercesine elini salladı. Kaplumbağa ceketin içinde kıpırdanmaya başlamıştı. Casy, merakla hareket eden cekete baktı.

“Ne var orada? Tavuk mu? Boğacaksın hayvanı.”

Joad, ceketi daha sıkı sardı.

“Yaşlı bir kaplumbağa,” dedi. “Yolda buldum. Eski bir buldozer gibi. Küçük kardeşime götürüyim dedim. Çocuklar kaplumbağaları severler.”

Papaz, yavaşça başını salladı.

“Her çocuğun bir kaplumbağası olmuştur. Ama kimse bir kaplumbağayı uzun süre tutamaz. Uğraşıp didinirler ve sonunda dışarı çıkıp kaçır giderler. Tıpkı benim gibi. Orada yatıp duran İncil’i elim bile almak istemiyorum. Aldım mı parçalanana dek incelemem gerek. Burada da kimi zaman bir hevese kapılıyorum ama söyleyecek bir şey yok ki. İnsanları bir yere götürmeliyim ama nereye bilmiyorum.”

“Onları dolaştıra dur,” dedi Joad. “Vaftiz havuzuna at. Senin gibi düşünmezlerse cehennemde yanacaklarını söyle. Neden onları bir yere götürmek istiyorsun ki? Dolaştır dur yeter.”

Ağacın gölgesi uzamış, yola gelmeye başlamıştı. Joad, kalkıp onun altına çömeldi ve toprakta kendine yeni bir yer açtı. Uzun tüylü, sarı bir çoban köpeği, başı aşağıda, dili dışarda, yoldan gelmekteydi. Kuyruğu sarkmış, soluk soluğa yürüyordu. Joad, ona ılık çaldı ama o başını hafifçe kımlıdatıp, belli bir amaca doğru, kesin adımlarla uzaklaştı.

“Bir yere gidiyor,” diye açıkladı Joad bir parça bozularak. “Belki evine gidiyordur.”

Papaz, konudan ayrılmaya hiç gönüllü değildi.

“Bir yere gidiyor,” diye yineledi. “Doğru, bir yere gidiyor. Ya ben, ben nereye gittiğimi bilmiyorum. Bak sana ne anlatacağım; insanla-

rı kendinden geçirip bayılıta dek erdemden söz eder, söylevler verir dim. Kimilerini vaftiz edip büyüttüm. Sonra da... ne yapardım biliyor musun? Kızlardan birini alır, çimenlerin üstüne yatırır sevişirdim. Her zaman yapardım bunu. Sonra kendimi kötü hisseder, gider dua ederdim ama hiçbir işe yaramazdı. Bir sonraki sefer tam ben de onlar da dine kapılmış olurduk ki, kalkar bir daha yapardım. Sonunda benim için hiçbir umut kalmadığına, ikiyüzlünün biri olduğuma inandım. Ama böyle olsun istememiştim.”

Joad gülümsedi. Uzun dişleri ayrıldı, dudaklarını yaladı.

“Kızları kandırmak için coşkun törenlere götürmekten iyisi olmaz.” dedi. “Ben de yaptım bunu.”

Casy, heyecanla öne eğildi.

“Görüyorsun,” dedi. “Ben de bunu fark edince düşünmeye başladım.” İri, kemikli elini birini okşarmış gibi salladı. “Şöyle dedim kendi kendime: ‘Burada durmuş erdem söylevleri veriyorum. İnsanlar da öyle erdemli oluyorlar ki sevinçten sıçrayıp bağırıyorlar.’ Diyorlar ki bir kızla yatmak şeytana uymakmış. Ama kız ne denli erdemli olursa, otların üstüne yatırmak o denli kolay oluyor. Ben de başladım düşünmeye. Nasıl oluyor da bir kız, kulaklarından ve burundan fışkıracak kadar erdemle doluyken şeytan onun içine girebiliyor, dedim kendi kendime. Sanırsın ki şeytan ancak bu durumda işini şansa bırakmıyor, ama durum böyleydi işte.”

Gözleri ateşli ateşli parlıyordu. Bir an çenesini oynatıp tozun içine tükürdü. Tozlara bata çıka, bir toprak oluşuncaya dek salyasını yerde yuvarladı. Sonra elini uzatıp, sanki bir kitap okuyormuş gibi avucunun içine baktı.

“İşte ben buradayım,” diye sürdürdü hafifçe. “İşte ben buradayım ve herkesin ruhu avucumun içinde; sorumluyum ve sorumluluğumu duyuyorum ve her seferinde kalkıp kızlarla yatıyorum.”

Joad’un yüzüne umutsuzca baktı. Yardım dileyen bir anlam okunuyordu suratında.

Joad, büyük bir dikkatle bir kadın resmi çiziyordu; göğüsler, kalçalar, bacaklar.

“Ben hiç papaz olmadım,” dedi Joad. “Yakalayabileceğim hiçbir şeyi avucumdan kaçırmadım. Birini yakalayınca da, duyduğum mutluluktan öte bu konuda başka hiçbir şey düşünmedim.”

“Ama sen papaz değildin ki,” diye üsteledi, Casy. “Senin için bir kız yalnızca bir kızdı. Başka hiçbir şey ilgilendirmiyordu seni. Ama

benim için onlar kutsal yaratıklardı. Ben onların ruhlarını kurtarıyordum. Ve üstüme aldığım tüm sorumlulukla onları din konusunda bir sürü saçmalık dolduruyor, sonra da götürüp otların üstüne yatırıyordum.”

“Belki de ben papaz olmalıydım,” dedi Joad. Tütününü ve kâğıtlarını çıkartıp bir sigara sardı. Yakıp, dumanının ardından papaza baktı. “Uzun zamandan beri bir kadına elimi sürmedim,” dedi. “Biraz uğraşmam gerekecek.”

Casy devam etti, “Bu iş beni o kadar çok üzüyordu ki, sonunda uykularım kaçtı. Vaat vermeye giderken, ‘Tanrım, bu kez yapmayacağım,’ diyordum. Ama bu sözleri söylerken bile yapacağımı biliyordum.”

“Senin evlenmen gerek,” dedi Joad. “Bir zamanlar bizim evde bir papazla karısı otururdu. Cizvittiler. Yukarki katta kalırlardı. Bizim bahçede toplantılar düzenlerlerdi. Biz çocuklar da dinlerdik. Papazın karısı her toplantıdan sonra herkese muhallebi ikram ederdi.”

“Bunları anlattığına sevindim,” dedi Casy. “Bu durumda bir tek ben varım sanıyordum. Sonunda öylesine acı çekmeye başladım ki her şeyi bırakıp alıp başımı gittim ve her şeyi uzun uzun düşündüm.” Bacaklarını toplayıp, kuru, tozlu ayak parmaklarının arasını kaşıdı. “Nedir içini kemiren?” dedim kendi kendime. ‘Sevişmek mi?’ ‘Hayır, günah işlemek,’ diye karşılık verdim sonra. ‘Neden insanın içi Tanrıyla doluyken bile, uçkuruna sahip olamıyor?’ Sanki her sözcüğü düzgünce yerleştiriyormuş gibi parmaklarını teker teker avucunun içine koyuyordu... “‘Belki de günah değil bu,’ dedim. ‘Belki herkes böyle. Belki de bunca yıldır kendimizi boşu boşuna üzüp durduk.’ Nasıl bazı kadınların kendilerini dikenli tel kangallarıyla dövüklerini düşündüm. Belki kendilerine acı çektirmek istiyorlardı, belki ben de kendime eziyet etmek istiyorum dedim. İşte bir ağacın altına yatmış bunları düşünürken uyuyakalmışım. Uyandığımda gece olmuş, ortalık iyiden iyiye kararmıştı. Yakınlarda bir yerde bir çakal uluyordu. Farkında olmadan söylendim: ‘Canı cehennem! Günah ve erdem diye bir şey yok. Herkes yapıyor bunları. Hepsi aynı şeyin parçaları. İnsanların kimisi bunları göze güzel görünür bir biçimde yapıyorlar, kimileri ise yüzlerine gözlerine bulaştırıyor. Ama işte bundan fazlasını söylemeye kimsenin hakkı yok.’”

Susup parmaklarını koyduğu avucunun içine baktı.

Joad, sırtarak seyrediyordu onu. Gözleri keskin ve ilgiliydi.

“Doğru düşünmüşsün,” dedi.

Casy, acı ve şaşkınlık dolu bir sesle yeniden konuşmaya başladı.

“‘Bu ruh denen şey ne?’ diye sordum kendime. ‘Sevgi değil mi?

Ben insanları öylesine çok seviyorum ki, kimi zaman patlayacak gibi oluyorum.’ ‘İsa’yı sevmiyor musun?’ diye sordum kendime. Uzun uzun düşündükten sonra cevap verdim. ‘Hayır, İsa adında birini tanımıyorum. Bir sürü masal işittim ama ben yalnızca insanları seviyorum. Patlayacak kadar çok seviyorum onları ve onları mutlu etmek istiyorum.’ Ve sonra... başladım bunları anlatmaya. Belki ağzımın çok bozuk olduğunu düşünüyorsun ama ben aynı görüşte değilim. İnsanlar da böyle konuşuyor, onun için bana kötü gelmiyor. Neyse, sana başka bir şey söyleyeceğim; bir papaz için bundan büyük bir ahlaksızlık olamaz. Fakat ben artık papaz değilim, çünkü buna tamamen inanıyorum.”

“Nedir o söyleyeceğin şey?” diye sordu Joad.

Casy, utanarak baktı ona:

“Eğer sana çok ters gelirse gücenme olur mu?”

“Ben hiçbir şeye gücenmem, onun için telaşlanma,” dedi Joad. “Neydi düşüncen?”

“Tanrı’nın ve İsa’nın yolunu anladım. ‘Neden İsa’ya ya da Tanrı’ya sırtımızı dayamak zorundayız?’ diye düşündüm. ‘Belki de aslında yalnızca insanları seviyoruz. Belki de Tanrı budur, yani insan ruhu. Belki bütün insanların tek bir ruhu vardır ve herkes onun bir parçasıdır.’ İşte oturmuş bunları düşünüyordum ve birdenbire anladım. Gerçek olduğunu ta içimde anladım ve buna hâlâ inanıyorum.”

Joad, başını öne eğdi. Sanki papazın gözlerindeki o çıplak dü-rüstlüğe bakamıyordu.

“Bu tür fikirlerle kilisede kalamazsın,” dedi. “Bu tür fikirler yüzünden seni ülkeden kovarlar. Sıçrayıp haykırarak yaparlar bunu. İnsanlar böyledir. Kendilerini iyi hissederler böylece. Büyükanne-min ağzı bir kez açıldı mı bir türlü kapatamazdın. İriyari bir mübaşiri bir yumrukta yere sererdi.

Casy, düşünceli bir tavırla baktı ona.

“Sana sormak istediğim bir şey var,” dedi. “İçimi kemiren bir şey...”

“Durma sor. Canım isteyince konuşurum.”

“Şey,” dedi Papaz hafifçe, “O kutsal çatının altındayken seni vaf-

tiz etmiştim. O gün ağzımdan İsa konuşmuştu sanki. Ama sen anım-samazsın, o küçük kızın saçını çekip duruyordun.”

“Anımsıyorum,” dedi Joad. “Susy Little’dı. Bir yıl sonra parmağımı kırmıştı.”

“Şey... o vaftizin sana hiçbir yararı dokundu mu? Daha iyi bir insan oldun mu?”

Joad, bir an düşündü. “Yooo, bir şey hissettiğimi söyleyemem.”

“Peki, herhangi bir kötülüğü oldu mu? İyi düşün?”

Joad yerden şişeyi alıp bir yudum içti.

“İyi ya da kötü hiçbir yanı yoktu. Biraz eğlenmiştim işte, hepsi o kadar.”

Şişeyi Papaz’a uzattı.

Papaz içini çekerek şişeyi dikti, sonra içinde ne kadar kaldığına bakıp bir yudum daha aldı.

“Bu iyi işte,” dedi. “Bu işleri yaparken kimilerine kötülük etmiş olmaktan korkuyordum.”

Joad, ceketinin bulunduğu yana bakınca kaplumbağanın dışarı çıkıp, onu bulduğu zaman gitmekte olduğu yöne doğru aceleyle yollandığını gördü. Bir an telaşla hareket eden bacakları seyretti sonra ayağa kalkarak onu yakaladı, yeniden ceketinin içine sardı.

“Bu yaşlı kaplumbağadan başka çocuklar için hiçbir armağanım yok,” dedi.

“Garip şey,” dedi Papaz. “Sen gelirken ben de ihtiyar Tom Joad’ı düşünüyordum. Onu bir arayayım diyordum. Hep onun tanrısız biri olduğuna düşünürdüm. Şimdi nasıl, Tom?”

“Nasıl olduğunu bilmiyorum. Dört yıldır evde değildim.”

“Sana mektup yazmadı mı?”

Joad utanmıştı. “Babam yazı yazmasını pek beceremez. Salt yazmış olmak için de yazmaz. Ama herkes gibi kalemini tükürükleyip imzasını atar. Mektup yazdığını hiç görmedim. Birine ağzınla söyleyemeyeceğin bir şeyi yazmanın hiçbir değeri yoktur derdi.”

“Dolaşılıyor muydun?” diye sordu Casy.

Joad, ona kuşkuyla baktı.

“İşitmedin mi? Bütün gazeteler benden söz etmişti.”

“Hayır... hiç işitmedim. Ne oldu?”

Bir bacağına öbürünün üstüne atıp iyice kaykılarak omuzlarını ağaca dayadı. Gün hızla ilerliyor, güneşin rengi daha da koyulaşıyordu.

“Sana bir an önce anlatıp kurtulsam daha iyi olur,” dedi Joad neşeyle. “A ma hâlâ papaz olsaydın anlatmazdım. Çünkü hemen benim için dua etmeye başladın.” Viskinin geri kalanını bir dikişte içip şeyi tozların içine fırlattı. “Dört yıldır McAlester’daydım.”

Casy, irkilerek kaşlarını çatı. Alnı şimdi olduğundan daha geniş görünüyordu.

“Bu konuda konuşmak istemiyorsun ha? Sana hiçbir şey sormayacağım. Eğer kötü bir şey yaptıysan...”

“Yaptığımı yine yapardım,” dedi Joad. “Kavgada bir herifi öldürdüm. Dansta sarhoş olmuştuk. O beni bıçakladı, ben de kazmayı kapıp öldürdüm onu. Beynini dağıttım.”

Casy’nin kaşları eski durumuna dönmüştü. “Öyleyse hiçbir şeyden utanmıyorsun?” dedi.

“Hayır,” diye karşılık verdi Joad. “Beni bıçakladığı için yalnızca yedi yıl yedim. Uslu duracağıma söz vererek dört yıl sonra çıktım...”

“Öyleyse dört yıldır aileden hiç haber almadın?”

“Yoo, aldım. Annem iki yılda bir bana mektup yazardı. Geçen Noel’de de bir kart attı, büyükannem de bir kart gönderdi. Tanrım, hapisteki çocuklar ne kadar gülmüşlerdi! Üstünde bir ağaçla kar gibi pırl pırl parlayan süsler vardı. Köşesindeki şiir de şöyle diyordu:

İyi Noeller güzel yavrum,
Tanrı seninle olsun,
Noel ağacının altında,
Sana armağanlar sunsun.

“Sanırım büyükannem bunu asla okumamıştır. Bakkalın çocuğunu çağırıp, en parlak kartlardan birini getirmesini söylemiştir. Hapisteki çocuklar kahkahadan öleceklerdi neredeyse. Ondan sonra beni Güzel Yavrum diye çağırdılar. Büyükannem komiklik olsun diye yapmamıştır bunu; üşendiği için şiiri okumamıştır bile. Zaten benim gittiğim yıl gözlüklerini yitirmişti. Belki de onları hiç bulamamıştır.”

“McAlester’da size nasıl davrandılar?” diye sordu Casy.

“Eh, pek kötü sayılmaz. Düzenli yemek yiyip, temiz giysiler giyiyorduk. Hamamımız bile vardı. Bazı yönlerden çok güzeldi ama en kötü yanı kadınsızlıktı.” Birden bir kahkaha attı. “Kefaletle salıverilen bir herif vardı,” dedi. “Bir ay içinde verdiği sözü bozarak geri geldi. Birisi ona neden sözünü tutmadığını sordu. ‘Boşver,’ dedi. ‘Bizim ihtiyarın evi berbat bir yer. Ne elektrik var ne de duş. Kitap

da yok; üstelik yemekler de kötüydü.’ Kodes daha konforlu oldu-
ğu ve düzenli yemek yediği için dönmüş. Açık havada ne yapaca-
ğını düşününce kendini çok yalnız hissettiğini söylerdi. Onun için
kaşla göz arasında bir araba çalıp hapsi boylamış.” Joad, tütününü çı-
kardı, cebindeki desteden kahverengi bir kâğıt çekip sigarasını sardı.
“Adam haksız değil,” dedi. “Dün gece nerede yatacağımı düşününce
korktum. Yatağımı aradım, arkadaşlarımı özledim. Bir orkestra kur-
muştuk. Bayağı iyiydi. Çocuklardan biri, radyoda çalmalısınız, diyor-
du. Bu sabah ne zaman kalkacağımı bilemedim. Olduğum yerde ya-
tıp zillerin çalmasını bekledim.”

Casy kıkırdadı.

“İnsan değirmen sesini bile özleyebilir.”

Öğle sonrasının sararan, tozlu ışığı toprağı altın rengine boya-
mıştı. Mısırlar sapsarı parıldıyordu. Kırlangıçlar başlarının üstün-
den suya doğru uçu. Joad’ın ceketinin içindeki kaplumbağa yeni
bir kaçış denemesine girişmişti. Joad, kasketinin önünü çekiştirdi.
Şimdi horoz gagası gibi yuvarlak bir biçim almıştı.

“Gitsem iyi olacak,” dedi. “Güneşte yürümekten nefret ediyor-
um ama hava biraz serinledi galiba.”

Casy doğruldu.

“İhtiyar Tom’u görmeyeli yıllar oldu,” dedi. “Zaten onu araya-
caktım. Epeyce bir zaman ailene dinsel öğütler verdim ve karşılığın-
da bir lokma ekmekten öte bir şey almadım.”

“Hadi, gel,” dedi Joad. “Babam seni gördüğüne sevinecek. Hep
senin papaz olmayacak kadar uçurcu olduğunu söylerdi.”

Ayakkabılarıyla kaplumbağayı ceketinin içine iyice yerleştirip
kollarını sıkıca bağladı.

Casy, bez ayakkabılarını yerden alıp çıplak ayaklarına geçirdi.

“Ben senin kadar iyimser değilim,” dedi. “Tozun altında tel ya da
cam parçası olmasından hep korkarım. Ayak yarasından daha çok
nefret ettiğim bir şey yoktur.”

Gölgeğin kenarında bir an duraksayıp kıyıya varmak için ace-
le eden iki yüzücü gibi sarı güneş ışığına daldılar. Birkaç hızlı adım
attıktan sonra ağır, düşünceli bir tempoyla ilerlediler. Mısır yap-
raklarının gri gölgeleri yolun iki yanına düşüyordu. Havada hâlâ
insanın ciğerlerini yakan sıcak toz kokusu vardı. Mısır tarlası bit-
miş, koyu yeşil pamuk tarlası boyunca yürümeye başlamışlardı. İnce
toz tabakasının altında koyu yeşil yapraklar, yuvarlak tohumlar gö-

rünüyordu. Suyun biraz olsun korunduğu alçak yerlerde pamuklar yoğun, yükseklerde ise cılızdı. Bitkiler güneşle savaşıyor, uzakta, ufka doğru cisimler belirsizleşiyordu. Tozlu yol yükselip alçalarak önlerinde uzanıyordu. Batıda, ırmak boyunca söğütler vardı. Kuzeybatıda nadasa bırakılan toprağı, seyrek çalılar bürümüşü. Ama toz kokusu ortalığa öylesine yayılmış, hava öylesine kurumuştur ki, insanın burnu kupkuru oluyor, gözler, kurumaktan korunmak için, sulanıyordu.

“Bak, toz gelene dek mısırlar nasıl da iyi büyümüşü,” dedi Casy. “Ürün her yıl mahvolur zaten.”

“Her yıl,” dedi Joad. “Hiç unutmam, her yıl iyi bir ürün alacağımızı sanırken, toz fırtınası gelir, her şeyi mahvederdi. Büyükbabam ilk beş yıl ürünün iyi olduğunu söylerdi. O zamanlar yaban otları toprağı korumuş.”

Bir yokuşu inmişler, başka bir tepeye tırmanmaya başlamışlardı.

“İhtiyar Tom’un evi buradan beş yüz metre ilerde olmalı,” dedi Casy. “Üçüncü tepenin ardında değil miydi?”

“Öyle,” dedi Joad. “Eğer kimse çalmadıysa tabii. Babamın onu çaldığı gibi.”

“Baban mı çaldı?”

“Çalmış ya! Önceleri bir kilometre kadar doğuda oturuyorlarmış, sonra gelmişler buraya. Başka bir aile varmış bu evde, ama onlar taşınmışlar. Büyükbabam, babam ve kardeşim Noah bütün evi taşımak istemişler ama becerememişler. Yalnızca bir bölümünü getirebilmişler. Bu yüzden bir tarafı çok gülünç durur. Evi ikiye bölüp on iki at ve iki eşekle sürüklemişler. Sonra öteki yarısını getirmeye gitmişler ama bu arada Wink Manley oğullarıyla birlikte gelip evin yarısını çalmış. Babamla büyükbabam bu işe çok bozulmuşlar ama bir süre sonra Wink’le birlikte kafaları çekip yaptıkları işe kahkahalarla gülmüşler. Wink, evini damızlık sakladığını, bizimkini götürüp onunkıyla çiftleştirirsek bir sürü güzel, küçük eve sahip olabileceğimizi söylerdi. Wink, içince enfes bir herif olurdu. Sonra babam ve büyükbabamla iyi dost oldular. Fırsat buldukça kafaları çekerlerdi.”

“Tom eşsiz bir adamdır,” diye ona hak verdi Casy.

Tozu dumana katarak yokuşu hızla inmişlerdi. Sonra yavaşlayarak karşıdaki tepeye tırmanmaya başladılar. Casy, gömleğinin koluyla alnını silip tepesi basık kasketini başına geçirdi.

“Evet, Tom eşsiz bir adamdı,” diye yineledi. “Tanrısız olmasına

tanırsızdı ama yine de harikaydı. Onun toplantılarda heyecanlandığı zaman iki metre havaya sıçradığını gördüm. O heyecanlandığında, altında kalıp ezilmeyesin diye oradan hemen kaçman gerekirdi. Ahırdaki damızlık atlar gibi sıçardı.”

Tepeye çıkmışlardı. Önlerinde bir dere yatağından geçen çirkin, kaba, taşlıklı bir yol uzanıyordu. Su boydan boya kesmişti yolu. Rastgele atılan birkaç taş karşıdan karşıya geçmeye yarıyordu. Joad çıplak ayakları ile dimdik yürüyordu.

“Babamdan söz ediyordun,” dedi. “Belki de John Amca’yı hiç görmedin. Polkların evinde onu vaftiz etmişlerdi. Durmadan atlayıp sıçırıyordu. Piyano büyüklüğündeki bir çalının üstünden atlamıştı. Bir öne, bir arkaya sıçırıyor, ayı gören köpekler gibi uluyordu. O bölgelerde en iyi sıçrayan adamın kendisi olduğunu düşünen babam onu gördü. Bunun üzerine gidip kendisine John Amca’nın çalısının iki katı büyük bir çalı seçti, bir çığlık atıp koştu ve sıçradı. Yere düştüğünde sağ bacağı kırılmıştı. Bu babamın dine olan inancını bütünü yok etti. Papaz, gel dua edelim de iyileş dedi ama babam onu tersledi. Doktor çağırmayı aklına koymuştu. Tabii, çevrede doktor falan yoktu yalnızca gezginci bir dişçi vardı. Babamın ayağını o düzeltti. Papaz, yine de onun için dua etti.”

Suyun öte yakasındaki yokuşu tırmanmaya başlamışlardı. Güney etkisini yitirmeye başlamış, hava sıcak olmasına karşın insanın beynine balyoz gibi inen ışık demetleri zayıflamıştı. Eğri büğrü kazıklarla çakılmış dikenli teller hâlâ yolu çevreliyordu. Sağda telden yapılmış bir çit, bir pamuk tarlasını ikiye bölmüştü. Tozlu yeşil pamuk fideleri her iki yanda da aynı, tozlu, kuru ve koyu yeşildi.

Joad, tarlayı ikiye ayıran çiti gösterdi.

“İşte bizim topraklarımız buraya kadar. Aslında çite gerek yoktu ama telimiz vardı; babamın da canı çit çevirmek istedi. Malının gerçek sahibi olduğu duygusunu veriyormuş. Bir gece John Amca, arabayla gelip altı kangal tel getirmeseydi, çit falan çevireceğimiz yoktu. Bir domuz yavrusu karşılığında telleri babama verdi.”

Yokuşu tırmanırken yine yavaşlamışlardı. Ayaklarını derin yumuşak toz tabakası içinde sürüklüyorlar, toprağı ayaklarıyla hissediyorlardı. Joad’ın anıları gelmişti aklına. Kendi kendine gülüp, “John Amca çılgının biriydi,” dedi. “O domuz yavrusuyla ne yaptı biliyor musun?” Kıkırdayıp yoluna devam etti.

Jim Casy, sabırsızlıkla bekledi ama öykünün sonu gelmedi. Casy,

uzun bir süre bekledikten sonra, biraz sinirlenerek, “Eee, domuz yavrusuyla ne yaptı?” diye sordu.

“Ha? Evet, domuzu hemen oracıkta kesiverdi, sonra da anneme fırını yaktırttı. Butun birini kesip bir tencereye koydu, pırzolarını da fırında pişirtti. Sonra da hepsini bir güzel yedi, kemiklerini iyice sıyırdı. Ağzına koca koca lokmalar atıyordu. Biz çocuklar çevresinde dolaşarak duruyorduk. Bize de birer parça verdi ama babama bir lokma bile koklatmadı. O uyurken biz çocuklar ve babam geri kalan kemikleri sıyırdık. John Amca sabah uyanınca, öbür bacağı fırına koydu. ‘John, koca domuzu tek başına mı yiyeceksin?’ diye sordu babam. ‘Amacım o Tom, canım öyle istiyor. Ben hepsini yiyip bitiremeden kokacak diye korkuyorum. İstersen sen de kendine bir tabak al, tellerin bir kısmını da geri ver.’ Fakat babam budala değildi. Hasta olana kadar yemesi için John Amca’yı tek başına bıraktı. O arabasına binip gittiğinde, yarısından fazlasını bile yiyememişti. ‘Neden onu tuzlamadın?’ diye sormuştu babam. Ne var ki, John Amca böyle işlerle uğraşacak insan değildi. Canı domuz isteyince önünde bütün bir domuz görmek ister, yiyeceğini yedikten sonra da bir lokma fazla bile görmeye dayanamazdı. Onun için çekip gitti, babam da geri kalanını tuzladı.”

“Hâlâ papaz olsaydım,” dedi Casy, “bundan iyi bir ders çıkartıp sana güzel bir vaaz verirdim ama artık bu işleri bıraktım. Sence neden yaptı bunu?”

“Bilmem,” dedi Joad. “Canı domuz istemişti. Düşünmek benim bile karnımı acıktırıyor. Dört yıl boyunca topu topu dört parça domuz yedim. Her Noel bir parça.”

“Belki Tom, oğlu için en yağlı danasını keser,” dedi Casy sözcüklerin üstüne basarak.

Joad, acıyla güldü.

“Sen babamı tanı mıyorsun. Bir tavuk bile kesse çığlıkların çoğu tavuktan değil babamdan gelir. Hiçbir zaman öğrenemeyecek. Hep Noel için bir domuz saklar ama eylül geldi mi, hayvan ya bir hastalığa yakalanır ya da şişip ölür, bizim de hevesimiz kursağımızda kalır. John Amca ise, canı ne zaman istese o zaman yedi domuzu.”

Kıvrılan yoldan tepenin üstüne varmışlardı. Joadların evi şimdi önlerindeydi. Joad birden durdu: “Bir farklılık var,” dedi. “Eve bak. Bir şeyler olmuş. Bomboş görünüyor.”

İkisi yan yana durup küçük eve baktılar.

Beşinci Bölüm

Toprağın sahipleri ya da daha doğrusu sahiplerin sözcüleri topraklarına gelmişlerdi. Kapalı otomobillerinde gelmişler, kuru toprağa parmaklarıyla dokunmuşlardı. Kimi zaman toprak üstünde deney yapmak için türlü türlü aletler de getirirlerdi. Ortakçılar, güneşin altında kavru lan bahçelerinde durup, kapalı arabaların tarlaların kenarından gidişini kaygıyla izlerlerdi. Ve sonunda toprak sahibi arabasını kapının önüne sürer, dışarı çıkmadan, onlarla pence-reden konuşurdu. Ortakçılar, bir süre arabaların yanında beklerler, sonra yere çömelip ellerine dal parçaları alarak tozun üstüne şekiller çizerlerdi.

Açık kapılardan kadınlar onları gözler, onların da arkasında, sivri kafalı, iri gözlü, parmaklarının ucunda durmaya çalışan, yalınayaklı çocuklar dururlardı. Kadınlar ve çocuklar, erkeklerinin toprak sahibi ile konuşmalarını izlerlerdi. Seslerini hiç çıkartmazlardı.

Toprak sahiplerinin kimileri yaptıkları işten nefret ettikleri için iyi yürekli, kimileri hain olmaktan nefret ettikleri için öfkeli, kimileri de soğuk olmadıkları takdirde toprak sahibi olamayacaklarını uzun bir süre önce öğrendiklerinden buz gibiydiler. Ve hepsi kendilerinden çok daha büyük bir çarkın içindeydiler. Kimisi kendilerini yöneten matematikten nefret ediyor, kimisi korkuyor, kimisiyse düşüncelerinden ve duygularından arınıp ona sığındıkları için matematiğe tapıyordu. Eğer toprağın sahibi bir banka ya da şirketse, sözcü söze, “Banka... ya da Şirket... ihtiyaç içinde... istiyor... sık-boğaz ediyor... mutlaka almalı...” diye başlar, bankadan ve şirketten, sanki duyguları ve düşünceleri olan, onları tuzağa düşüren bir canavar gibi söz ederlerdi. Bu sonuncular bankaların ya da şirketlerin hiçbir sorumluluğunu üstlenmezlerdi; çünkü onlar insan ve köle, bankalar ise makine ve efendiydi. Kimi sözcüler, böylesine soğuk

ve güçlü efendilerin köleleri oldukları için bir parça gurur bile duyarlardı. Sözcüler arabaların içinde oturur ve açıklarlardı. Toprağın yoksul olduğunu biliyorsunuz. Tanrı'nın da bildiği gibi onu yeterince yordunuz.

Yere çömelmiş dinleyen ortakçılar başlarını sallarlar, düşünürler, tozun üstüne şekiller çizerlerdi. Evet, biliyorlardı, Tanrı da biliyordu. Toz bir kalkmasaydı, toprak olduğu gibi kalsaydı, işler böylesine kötü gitmeyecekti.

Sözcüler asıl noktaya geliyorlardı: Biliyorsunuz toprak çoraklaştıkça çoraklaşıyor. Pamuğun toprağa ne yaptığını bilirsiniz; onu soyup soğana çevirir, kanını emer.

Yere çömelmiş olanlar başlarını salladılar... Biliyorlardı, Tanrı da biliyordu. Ürünü değiştirerek ekebilseler toprağa yeniden kan verebileceklerdi.

Ama artık çok geçti. Ve sözcüler onlardan daha güçlü olan canavarın düşüncelerini ve kararlarını anlattılar. Bir insan ancak ekmeğini çıkarabildiği ve vergisini ödeyebildiği sürece toprağı elinde tutabilirdi; bu mümkündü.

Evet, günün birinde ürünü mahvolana ve bankadan borç almak zorunda kalana dek yapabiliirdi bunu.

Ama... bir banka ya da şirket yapamazdı bunu, çünkü bunlar soluk alan, et yiyen yaratıklar değillerdi. Onlar hava diye ciğerlerine kazançlarını çekerler, işlettikleri paraların faizleriyle beslenirlerdi. Eğer bunlardan yoksun kalırlarsa tıpkı insanların havasızlıktan ve açlıktan ölecekleri gibi ölürlerdi. Acıklı bir şeydi bu ama gerçektir. Gerçeğin ta kendisiydi.

Yere çömelmiş adamlar, anlayabilmek için gözlerini kaldırdılar. Biraz daha kalamazlar mıydı? Belki gelecek yıl iyi bir yıl olurdu, ne kadar pamuk elde edebileceklerini ancak Tanrı bilirdi. Ya bir de savaş patlarsa? Pamuk fiyatları ne kadar yükselirdi kimbilir! Patlayıcıları yaparken de pamuk kullanmıyorlar mıydı? Ya üni-formalar? Yeterince savaş olursa pamuk fiyatları tavana çarpacaktı. Belki gelecek yıl. Soran gözlerle yukarı baktılar.

Buna güvenemeyiz. Bankanın... o canavarın sürekli bir kazanca ihtiyacı vardır. Bekleyemez. Yoksa ölür. Hayır, vergiler sürüp gidecek. Canavar büyüyüp gelişemezse ölür. Hep aynı boyutta kalmaz.

Yumuşak parmaklar otomobilin penceresi nin kenarına vurma-ya başladı, sert parmaklar yerde sürekli olarak hareket eden sopala-

ra sıkıca sarıldı. Güneşin kavurduğu ortakçı evlerinin kapı aralıklarında kadınlar, içlerini çekip ayak değiştirdiler. Köpekler, toprak sahiplerinin otomobillerini koklayıp dört lastiği de ısıttılar. Ve tozun içinde yatan tavuklar, tüylerini kabartıp tozun içine iyice gömüldü. Küçük ahırlardaki domuzlar, çamurun içinde merakla homurdandı.

Çömelmiş adamlar, gözlerini yeniden yere indirdiler. Ne yapmamızı istiyorsunuz? Üründen daha az pay alamayız. Zaten şimdi bile yarı aç geziyoruz. Çocuklar her zaman aç. Giysimiz yok, paçavralar içinde dolaşıyoruz. Eğer bütün komşular bu durumda olmasaydı toplantılara gitmeye bile utanırdık.

Ve sonunda sözcüler asıl konuya geldiler. Ortakçılık sistemi daha fazla yürümeyecekti. Traktörlü bir insan, on iki ya da on dört ailenin yerini alabilirdi. Ona ücretini ver ve bütün ürünü al. Bunu yapmamız gerek. Hoşlanarak yapmıyoruz bu işi. Ama canavar hasta. Canavara bir şey oldu.

Ama siz pamukla toprağı öldürdünüz.

Biliyoruz. Toprak ölmeden önce pamuğı kaldırmamız gerek. O zaman bütün toprağı satacağız. Doğudaki birçok aile bir parça toprak sahibi olmak istiyor.

Ortakçılar telaşlanmışlardı. Ama biz ne yapacağız? Ne yiyeceğiz?

Toprağı terk etmeniz gerek. Evler yıkılacak, bütün toprak ekilecek.

İşte o zaman yere çömelmiş olan adamlar öfkeyle ayağı kalktılar. Büyükbabalarınız, Kızilderililerle savaşmış, onları kovarak bu toprakları eline geçirmişti. Ve babaları burada doğmuş, yabanıl otları temizlemiş, yılanları öldürmüştü. Sonra kötü bir yıl gelmiş, biraz borç almak zorunda kalmıştı. Onlar da burada doğmuşlardı. Orada, kapıların ardında çocukları doğmuştu. Ve babalar borç almak zorunda kalmışlardı. Banka toprağı o zaman sahip olmuş, ürettikleri ürünün ancak bir parçasını kendilerine ayırabilmişlerdi.

Bunları biliyoruz... hepsini biliyoruz. Bunu isteyen biz değiliz, banka. Banka insana benzemez. Ya da yirmi beş bin dönüm toprağı olan biri de insan değildir artık. Canavar budur işte.

Doğru, diye bağırdı ortakçılar, ama toprak bizim. Onu biz ölçüp biçtik. Bu topraklar üstünde doğduk, öldürüldük, öldük. Hiçbir işe yaramasa bile yine de bizim toprağıımız. Üstünde doğmamız, onu işlemez, üstünde ölmemiz bu toprakları bizim yapıyor. Sahip ol-

mak işte bu demektir, yoksa üstünde bir numara bulunan bir kâğıt parçası değil.

Üzgünüz. Biz de istemiyoruz. Canavar istiyor. Banka insan değildir.

Evet ama banka insanlardan oluşur.

Hayır işte burada yanılıyorsunuz... Çok yanılıyorsunuz. Banka insandan çok farklıdır. Bankada çalışan herkes bankanın yaptıklarından nefret eder ama banka yine de yapar bunu. Banka insanlardan çok daha üstün bir şeydir. Canavardır o. İnsanlar tarafından kurulmuştur ama onların denetiminden çıkmıştır.

Ortakçılar, büyükbabalarımız Kızılderilileri öldürdüler, babalarımız toprağı kurtarmak için yılanlarla savaştılar, diye bağırıyorlar. Belki bankaları da öldürebiliriz! Onlar, Kızılderililerle yılanlardan daha beter. Belki büyükbabalarımızla babalarımızın yaptığı gibi toprağımızı bırakmamak için savaşabiliriz.

Sözcüler kızmaya başlamıştı artık. Gitmeniz gerek.

Ama toprak bizim diye bağırıyor ortakçılar. Biz...

Hayır, toprağın sahibi banka, yani canavar. Gitmeniz gerek.

Kızılderililer gelince büyükbabalarımızın yaptıkları gibi tüfeklerimizi alırız elimize. Ya sonra?

Önce şerif, sonra askerler. Burada kalmaya kalkarsanız hırsız, kalmak için adam öldürürseniz katil olursunuz. Canavar insan değildir ama insanlara istediğini yaptırır.

Ama nereye gideriz? Nasıl gideriz? Hiç paramız yok ki?

Üzgünüz, dedi sözcüler. Banka ya da yirmi beş bin dönümün sahibi sorumlu olamaz. Sizin olmayan bir toprak üstündesiniz. Anlaştıktan sonra bir kereye mahsus olmak üzere sonbaharda pamuğı toplayabilirsiniz. Sonra belki dinlenirsiniz. Neden batıya, Kaliforniya'ya gitmiyorsunuz? Orada iş her zaman bulunur, havalar da soğuk değildir. Oraya gidip portakal toplayabilirsiniz. Toplanacak bir ürün her zaman bulunur. Neden gitmiyorsunuz oraya?

Sözcüler otomobillerini çalıştırıp uzaklaştılar.

Ortakçılar, ellerindeki sopalarla tozun üstüne şekiller çizmek, hesap yapmak ve düşünmek için yeniden çömeldiler. Güneşte yanmış tenleri, karanlık, ama kısık gözleri pırıl pırıldı. Kadınlar ürkekçe kapı aralıklarından çıkıp erkeklerine doğru yürüdüler; çocuklar, koşmaya hazır, dikkatle onları izlediler. Daha büyük olanlar baba-

larının yanında çömelmişlerdi. Bu onları erkek yapıyordu. Bir süre sonra kadınlar sordular: Ne istiyordu?

Ve erkekler, bir an için başlarını kaldırıp baktılar, gözleri acı doluydu. Gitmemiz gerekiyor. Bir traktör ve bir yönetici. Tıpkı fabrika gibi.

Nereye gideriz, diye sordu kadınlar.

Bilmiyoruz. Bilmiyoruz.

Ve kadınlar, çocukları önlerine katıp çarçabuk evlerine girdiler. Kafası bu denli karışık olan ve bu denli acı çeken bir erkeğin sevdiklerine bile öfkeleneyeceğini biliyorlardı. Düşünmeleri ve tozun üstünde hesap yapmaları için erkekleri yalnız bıraktılar.

Bir süre sonra ortakçılar çevrelerine göz gezdirdiler. On yıl önce yaptıkları, kaz boynunu andıran sapı ve fiskiyesindeki demir çiçekleriyle su pompasına, binlerce tavuğun kesildiği kütüğe, sundurmanın altında duran sabana, üstündeki çatıdan sarkan yem çuvalına baktılar.

Evlerde çocuklar, kadınların çevresinde toplandılar. Ne yapacağız anne? Nereye gideceğiz?

Kadınlar, henüz bilmiyoruz, dediler. Hadi dışarı çıkın da oynayın. Ama babalarınızın yanına gitmeyin. Yoksa sizi azarlayabilirler. Ve kadınlar yine işlerinin başına döndüler ama tozun içinde çömelmiş, hesap yapan kocalarından bir an olsun gözlerini ayırmadılar.

Kocaman böceklerin o inanılmaz gücüne sahip olan traktörler yolları ve tarlaları kapladı. Kendilerine yol açarak toprağın üstünde ilerlediler. Tembel tembel dururken homurdanan dizel traktörleriydi bunlar. Hareket ederken gök gürültüsünü andıran sesler çıkartıyor, tekdüze bir böğürtüyle yollarına devam ediyorlardı. Bu küt burunlu canavarlar tozu kaldırıp içine dalıyor, bölgeyi düzeltiyor, çitleri, evleri yerle bir ediyorlardı. Toprağın üstünde değil, kendi açtıkları yol yataklarında gidiyorlardı. Tepeleri, çukurları, dereleri, çitle-ri, evleri önemsemeden eziyorlardı.

Traktörün demirden yapılmış sürücü koltuğunda oturan adam insana benzemiyordu: Eldivenli, gözlüklü, ağzını ve burnunu kapatan lastik toz maskesiyle canavarın bir parçası, koltukta oturan bir robottu. Silindirlerin gürültüsü bölgeyi sarmış, hava ve toprak silindirlerle bütünleşmiş titreşiyordu. Sürücülerin elinde bir şey yoktu; bir düzine çiftliği yerle bir ederek dümdüz ilerliyorlardı. Kontrol

düğmesini bir çevirse her şey değişebilirdi ama sürücünün elleri düğmeye dokunmuyordu; çünkü traktörü yapan canavar, traktörü gönderen canavar, sürücünün ellerini, beynini ve kaslarını etkisi altına almış, gözlerini köreltmış, beynini, dilini, kavrama ve karşı çıkma yeteneğini uyuşturmuştu. Toprağı olduğu gibi göremiyor, kokusunu duyamıyordu. Ayakları çamura batmıyor, toprağın sıcaklığını ve gücünü hissetmiyordu. Demir koltukta oturmuş, demir pedallara basıyordu. Mücadele edemiyor, gülemiyor, sövüp sayamıyor, gücünün sınırlarını deneyemiyordu. Bu yüzden kendine de kızamıyor ya da mutlu olup yürekenemiyordu. O, toprağa ne sahipti ne de onu tanıyıp bir şeyler isteyebilirdi. Bir tohum yere düşüp gelişmese bile onun için önemli değildi. Taptaze bir fidanın donması ya da yağmurda boğulması ne sürücüyü ne de traktörü ilgilendirirdi.

Toprağı bankadan daha çok seviyor değildi. Traktörün parlak yüzeyine, gücüne, silindirlerinin gürültüsüne hayran olabilirdi ama o da kendi traktörü değildi. Traktörün arkasındaki parlak diskler yuvarlanarak uçlarındaki bıçaklarla toprağı yarıyordu; toprak sağ ve soldaki disklerin iki yanında birikiyordu; yarılan toprakların bilemediği bıçaklar pırıl pırıldı. Disklerin ardından gelen tırmıklar demir dişleriyle toprağı öylesine tarıyorlardı ki, en küçük kesekler bile parçalanıyordu. Tırmıkların arkasındaki uzun tohumluklar, hiçbir tutkuya, zevke kapılmadan düzenli bir biçimde toprağın ırzına geçiyordu. Sürücü, demir koltuğunda oturmuş istemeden açtığı düz çizgilerden, sahip olmadığı ve sevmediği traktörden, denetleyemediği güçten gurur duyuyordu. Ve bu ürün büyüyüp de hasat kaldırıldığında, hiçbir insan elini toprağa değdirmemiş olacaktı. Kimse tohumlara dokunmamıştı, kimse hevesle büyümelerini gözlemeyecekti. İnsanlar ürütmediklerini yiyecekler, ekmekle hiçbir bağları olmayacaktı. Toprak demirin altında kalkıyor ve demirin altında yavaş yavaş ölüyordu; çünkü ne seviliyor ne de nefret ediliyordu, ne duacıları ne de lanetleyicileri vardı.

Öğle üzeri traktör sürücüsü, bir ortakçı evinin yakınlarında durup yemek çıkını açtı; mumlu kâğıda sarılmış sandviçler, beyaz ekmek, turşu, peynir ve makine parçası gibi tavllanmış bir parça pasta çıktı içinden. Hiçbir tat almadan yedi yemeğini. Henüz taşınmamış olan ortakçılar onu görmek için evlerinden çıktılar, gözlüklerini ve lastik toz maskesini çıkartışına, gözlerinin, burnunun ve ağzının çevresin-

de kalan beyaz lekelerle ilgiyle baktılar. Traktörün egzozu hâlâ tütüyordu; mazot öyle ucuzdu ki, dizel motorunu çalıştırmak için yeniden ısıtmaktansa motoru işler durumda tutmak daha verimliydi. Meraklı çocuklar, paçavralar içindeki çocuklar, yanına yaklaşıp kızarmış hamurlarını yiyerek traktörü seyretiler. Sandviçleri açışını aç gözlerle izlediler, açlığın keskinleştirdiği burunları turşunun, peynirin kokusunu aldı. Sürücü ile konuşmadılar ama yemeği ağzına götüren elinden gözlerini ayırmadılar. Lokmayı çiğnemesi onları ilgilendirmiyordu, gözleri sandviçi tutan elindeydi. Bir süre sonra hâlâ evinden ayrılmamış olan bir ortakçı geldi, traktörün gölgesine çömeldi.

“Hey, sen Joe Davis’in oğlusun!”

“Öyle,” dedi sürücü.

“Öyleyse ne biçim bir iş yapıyorsun, kendi halkına karşı?” “Günde üç dolar. Bir lokma ekmek için sürünmekten bıktım, üstelik onu bile kazanamıyordum. Karım, çocuklarım var. Yemek yemek gerek. Gün de üç dolar, hem de her gün trink para.”

“Doğru,” dedi ortakçı. “Ama senin üç dolarını on beş ya da yirmi aile hep birlikte yiyemez. Senin üç doların yüzünden hemen hemen yüze yakın insan sokaklara döküldü. Doğru değil mi?”

“Bunları düşünemem,” dedi traktör sürücüsü. “Kendi çocuklarımı düşünmeliyim. Günde üç dolar, üstelik her gün trink diye veriyorlar. Zaman değişiyor bayım, bilmiyor musun? Bir-iki ya da beş bin dönüm toprakla bir traktörün olmazsa geçinemezsin. Tarımcılık artık bizim gibi küçük insanlara göre değil. Ford yapmadığın ya da telefon şirketin olmadığın için bağırıp çağıramazsın. İşte, çiftçilik de şimdi böyle. Bu konuda yapacak hiçbir şey yok. Sen de başka bir yerde günde üç dolar kazanmaya bak. Tek çıkar yol bu.”

Ortakçı, bir süre düşündü.

“Ne garip iş. Eğer bir adamın küçücük bir malı varsa, o onun malıdır, parçasıdır, benliğidir. Üstünden yalnızca kendisinin yürüyeceği, işleyeceği, iyi ürün alamadığı zaman üzüleceği, yağmur düştüğünde sevinebileceği bir karış toprağı varsa, o onun malıdır ve bir bakıma o adam büyüktür çünkü malına sahiptir. Başarılı olamasa bile onun malıdır. Böyledir işte.”

Ortakçı, düşünmeye devam etti.

“Ama bir adama görmediği, elini bile değdirmeyeceği ayağını basmadığı bir toprak ver, o zaman o mülk insanlaşır. İstedğini yapamaz, ne istediğini bilemez. Toprağı ondan daha güçlü olur. Bü-

yümez, tam tersine, küçülür. İnsanın yalnızca malları, mülkleri büyüktür, kendisi ise malının uşağı olur. Bunu iyi bil.”

Sürücü kekinden bir lokma alıp, çiğnemeye başladı ve sert kabuğu yere tükürdü.

“Zaman değişti, bilmiyor musun? Bu tür fikirler artık çocukların karınlarını doyurmuyor. Sen günde üç dolarını al da çocuklarını doyur. Kendininkilerden başka kimsenin çocuklarını düşünmeye hakkın yok. Böyle konuşursan arkandan bir araba laf ederler; kimse de günde üç dolar vermez. Günde üç dolarından başka konularda kafanı yorarsan patronlar sana onu bile vermezler.”

“Senin üç doların için yaklaşık yüz kadar insan sokaklara döküldü. Nereye gidecek şimdi onlar?”

“Ha! Bu aklıma bir şey getirdi,” dedi sürücü. “Senin de yakında çıkman lazım. Yemekten sonra senin evi yıkacağım.”

“Bu sabah kuyuyu doldurdun.”

“Biliyorum. Dümdüz ilerlemem gerekiyordu. Ama yemekten sonra senin kapından içeri gireceğim. Yolları düz açmak gerek. Ve... neyse mademki sen bizim ihtiyarın, Joe Davis’in dostusun, onun için sana anlatabilirim. Aldığım emirlere göre, henüz topraklarını terk etmemiş ailelerin olduğu yerlerde küçük bir kaza yaparsam... yani, anlarsın, çok yakından geçip, evin bir kısmını yıkarsam, birkaç dolar fazla verecekler bana. En küçük çocuğumun daha hiç ayakkabısı olmadı.”

“Bu evi kendi ellerimle yaptım. Üstünü sıvamak için tırnaklarımı parçaladım. Kirişlerini tellerle bağladım. Benim o. Ben yaptım. Sen gelmiş yıkıyorsun! Tüfeğimle birlikte pencerede olacağım. Yanına bile yaklaşırsan seni bir tavşan gibi zimbalarım.”

“Böyle olmasını isteyen ben değilim. Elimden bir şey gelmez. Eğer söylediklerini yapmazsam işimden olurum. Üstelik bir düşün, ya beni öldürürsen? Seni hemen asarlar. Hem de sen daha sallanmadan traktörle birlikte başka biri gelip evini yerle bir eder. Sen asıl suçluyu öldürmüyorsun ki.”

“Doğru,” dedi ortakçı. “Sana kim emir veriyor? Onun ardına düşeyim. Öldürülmesi gereken o.”

“Yanıyorsun. O da emirleri bankadan alıyor. Banka ona, ‘O insanları oradan atın, bu sizin işiniz,’ demiştir.”

“Bankanın bir sahibi vardır herhalde. Yönetim kurulu vardır. Tüfeğimi gazeteye sarar bankaya giderim.”

“Biri bana bankanın emirleri Doğu’dan aldığını söylemişti,” dedi sürücü. “Emirler söylemiş: ya topraktan kâr edersiniz ya da bankayı kapatırız.”

“Ama nereye kadar gidiyor bu iş? Kimi öldürmeliyiz? Beni açlığa mahkûm eden adamı öldürmeden geberip gitmeye hiç niyetim yok.”

“Bilmiyorum. Belki de öldürülecek kimse yok. Belki bunu yapan insan bile değil. Belki de dediğin gibi mülkiyet yapıyor bu işi. Neyse ben sana aldığım emirleri söyledim.”

“Düşünmeliyim,” dedi ortakçı. “Hepimizin düşünmesi gerek. Yıldırım düşmesi ya da zelzele gibi değil bu. Önümüzde insanların yarattığı bir kötülük var ve yemin ederim, değiştirebileceğimiz bir şey vardır.”

Kiracı, gidip kapısının önüne oturdu ve traktör sürücüsü motoru gümbürdetti, arkasında kıvrılan yollar bırakarak traktör hareket etti, taraklar toprağı taradı, tohumluklar toprağı gömüldü. Traktör bahçeye daldı, üstünde yürünmekten sertleşmiş olan toprak bir anda tohumlanmış tarlaya dönüştü. Arada iki-üç metrelik bir uzaklık kalmıştı. Traktör geriledi. Demir muhafız evin köşesini ısırdı, duvarı yıktı, küçük evi temelinden öylesine söktü ki ev yan yattı, sonra onu küçücük bir böcek gibi ezdi. Sürücü gözlüklüydü, ağzının ve burnunun üstünde lastik bir maske vardı. Traktör dümdüz bir yol çizdi, hava ve toprak gürültüsünden titredi. Kiracı, elinde tüfeğıyle arkasından bakakaldı. Karısı yanında, sessizce duran çocukları ise arkasındaydı. Hep birlikte traktöre bakıyorlardı.

Altıncı Bölüm

Papaz Casy ile genç Tom, tepenin üstünde durmuş Joadların evine bakıyorlardı. Boyasız, küçük evin bir köşesi yıkılmış, temellerinden iyiden iyiye ayrılıp yan yatmıştı; ön pencereleri gökyüzüne bakıyordu. Çitler sökülümüş, evin çevresini, kapı önünü, ahırın çevresini pamuk fidanları sarmıştı. Çocukların çıplak ayaklarıyla at nalları ve araba tekerlekleri altında sertleşen kapı önündeki toprak şimdi kazılmış, yemyeşil pamuk fidanları ekilmişti. Genç Tom, beton kuyu ile kurumuş at yalağının yanındaki cılız söğütten uzun bir süre gözlerini ayıramadı.

“Tanrım,” dedi sonunda, “Burası cehenneme dönmüş. Tek bir insan bile kalmamış.”

Hızla yokuştan indi, Casy de onu izledi. Başını uzatıp terk edilmiş ahıra baktı. Yerde bir parça saman, bir köşede de eşeğin bölmesi vardı. Birden yerde bir kaynaşma oldu ve bir fare ailesi samanların altına kaçıp kayboldu. Tom, aletleri koydukları kulübenin önünde durakladı. İçerisi bomboştu. Geride yalnızca kırık bir saban kolu, demir bir tekerlek, farelerce kemirilmiş bir eşek semeri, yağ ve pislik içinde bir teneke ile çiviye asılı yırtık bir tulum kalmıştı.

“Hiçbir şey kalmamış,” dedi Joad. “Ne güzel aletlerimiz vardı. Hiçbir şey kalmamış.”

“Hâlâ papaz olsaydım bu insanların Tanrı’nın gazabına uğradıklarını söylerdim,” dedi Casy. “Ama şimdi ne olduğunu bilmiyorum. Buralarda yoktum. Hiçbir şey işitmedim.”

Pamuk fidelerinin arasından beton kuyuya doğru yürüdüler. Fidelerin üstünde topraklar oluşmaya başlamış, toprak baştan aşağı ekilmişti.

“Buraya hiçbir şey ekmezdik,” dedi Joad. “Boş bırakırdık. Yoksa pamukları ezmeden içeri tek bir at bile giremezdi.”

Kuru yalağın başında durdular. Altındaki otlar kaybolmuş, eski, kalın tahtası kuruyup çatlamıştı. Tulumbayı tutan cıvatalar sıkışmış, yivleri paslanmış, somunları yok olmuştu. Joad kuyunun içine tükürüp dinledi. Sonra bir taş atıp sesine kulak verdi.

“İyi bir kuyuydu,” dedi. “Kulağıma su sesi gelmedi.”

Canı eve girmek istemiyor gibiydi. Kuyuya birkaç taş daha attı.

“Belki de hepsi ölmüştür,” dedi. “Ama biri bana söylerdi. Bir haber alırdım.”

“Belki evin içinde bir mektup falan bırakmışlardır. Geleceğini biliyorlar mıydı?”

“Bilmem,” dedi Joad. “Nereden haberleri olsun ki? Bir hafta öncesine dek ben bile bilmiyordum.”

“Hadi, evin içine bakalım. Zavalılıkta hayır kalmamış. Biri ona iyi bir omuz atmış.”

Yan yatmış eve doğru ağır ağır ilerlediler. Veranda çatısının iki desteği sökülmüş, çatının bir kenarı çökmüştü. Evin köşesi iyice yıkılmıştı. Tahta yığınları arasında bir oda görünüyordu. Ön kapı içeri göçmüş, karşısındaki koridor kapısı deri menteşelerinin üstünde dışarı doğru açık bırakılmıştı.

Joad, dört köşe bir kereste parçasından yapılmış basamakta durdu.

“Basamaklar burada,” dedi. “Ama onlar yok... Belki de annem öldü.”

Ön kapının karşısındaki alçak koridor kapısını gösterdi.

“Annem buralarda olsaydı, o kapı kapalı ve çengeli takılı olurdu. Hiç savsaklamazdı bu işi... Kapıyı her zaman kapalı tutardı.” Gözleri alev alevdi. “Bir domuz Jacobsların evine girip bebeği yedikten sonra çok dikkat ederdi buna. Milly Jacobs o sırada ambardaymış. Döndüğünde domuz hâlâ çocuğu yiyormuş. Bayan Jacobs çıldırmıştı. Hiç unutamadı bu olayı. Ama anneme bir ders olmuştu. Kendisi evde olmadıkça kapıyı hiç açık bırakmazdı. Hayır, gitmişler ya da ölmüşler.”

Verandaya tırmanıp mutfak penceresinden içeri baktı. Camlar kırılmış, içeri iri taşlar atılmıştı. Duvarlar eğrilmiş, her yanı bir toz tabakası kaplamıştı. Joad, kırık camlarla yerdeki taşları gösterdi.

“Çocukların işi,” dedi. “Cam kırmak için hiç üşenmez kilometrelerce yol teperler. Bir zamanlar ben de yapmıştım. Bir evin ne za-

man boşaldığını bilirler. Birileri evlerini boşaltınca yaptıkları ilk iş budur.”

Mutfak da bomboştu. Ocak taşınmıştı. Duvardaki boru deliğinden içeri ışık giriyordu. Tezgâhın üstünde bir bira açacağı ile tahta sapı kaybolmuş, kırık bir kaşık duruyordu. Joad dikkatle içeri atladı, döşeme ayaklarının altında gıcırdadı. *Philadelphia Ledger*’ın eski bir sayısı yerde, duvara dayalı duruyordu. Sayfaları sararmış ve kıvrılmıştı. Joad yatak odasına baktı; ne yatak, ne sandalye vardı. Duvarda Kızilderili bir kızın renkli tablosu asılıydı. Altına *Kırmızı Kanat* yazılmıştı. Bir karyola demiri duvara dayanmış, yüksek ökçeli, burnu havaya kalkmış, üstü yırtılmış bir kadın ayakkabısı bir köşeye atılmıştı. Joe eğilip onu yerden aldı.

“Bak bu hâlâ aklımdadır,” dedi. “Annemindi. Şimdi paramparça olmuş. Annem bu ayakkabılarını çok severdi. Yıllarca giydi onları. Hayır, gitmişler ve beraberlerinde her şeyi alıp götürmüşler.”

Güneş iyice alçalmış, pencerelerle aynı düzeye gelmiş, kırık cam kenarlarından yansiyordu. Joad dışarı çıktı ve verandayı geçti. Kenarına oturup çıplak ayaklarını dört köşe basamağa dayadı. Akşam güneşi tarlalara yayılmış, pamuk fidelerinin uzun gölgeleri toprağa düşmüştü. Cılız söğüt ağacının gölgesi iyiden iyiye uzamıştı.

Casy, Joad’ın yanına oturdu.

“Sana hiçbir şey yazmadılar mı?” diye sordu.

“Hayır. Dediğim gibi mektup yazan insanlar değillerdi. Babam yazabilirdi ama hiç sevmezdi. Yazı yazmak içini ürpertirdi. Herhangi biri gibi sipariş katalogunu açıp rahatça okurdu ama laf olsun diye mektup yazmazdı işte.”

Gözlerini uzaklara dikip yan yana oturdular. Joad, bohça halindeki ceketini yanına, verandanın üstüne bıraktı. Boşta kalan elleriyle bir sigara sardı, düzeltti, yaktı ve derin bir nefes çekip dumanını burnundan saldı.

“Kötü bir şey olmuş,” dedi. “Ama ne olduğunu anlayamıyorum. İçimde berbat bir durumla karşılaştıklarına dair bir duygu var. Ev yıkılmış, ailem de çekip gitmiş.”

“Şuradaki çukurda seni vaftiz etmişim,” dedi Casy. “Kötü bir çocuk değildin ama yaramazdın. Kızların atkuyruklarına köpek gibi asılırdın. Tanrı adına vaftiz etmişim seni ama hiçbir yararı olmadı. İhtiyar Tom, ‘Onu iyice daldır suya,’ diye bağırmişti. Ben de basını sokmuştum suyun içine. Neredeyse boğulacaktın ama kızın sa-

çını yine de bırakmıyordun. Kötü değil, yaramazdın. Bazen yaramaz bir çocuk büyüyip dindar bir adam oluyor.”

Zayıf, gri bir kedi ambarın arkasından çıkıp verandanın yanında ki pamuk fidelerinin içine atladı. Sonra sessizce verandaya sıçradı ve sinsice iki adama yaklaştı. Tam ikisinin ortasına gelip oturdu, kuyruğunu uzatıp, ucunu sallamaya başladı. O da gözlerini iki adam gibi uzaklara dikmişti.

“Tanrım, bak kim gelmiş!” diye bağırdı Joad onu görünce. “Herkes gitmiş ama biri kalmış.” Kediye yakalamak için elini uzattı ama o bir sıçrayışta onun erişemeyeceği bir yere kaçıp pençesini yalamaya başladı. Joad şaşkın şaşkın ona baktı. “Bu kedi neler olduğunu bana anlattı.”

“Galiba çok şey olmuş.”

“Sadece bizimkiler değil. Neden bu kedi gidip başka bir komşuya sığınmamış? Örneğin Rancelere? Nasıl olmuş da kimse bu evin artıklarını talan etmemiş? Üç dört aydır burada kimse yok ve tek bir tahta bile çalınmamış. Ahırda güzel kalaslar, evde bol bol pencere, kapı var ama kimse almamış onları. Garip değil mi? İşte aklıma takılan bu ve bir türlü çıkamıyorum içinden.”

“Eee, bunlar ne anlama geliyor senin için?” diye sordu Casy. Sonra eğilip bez ayakkabılarını çıkardı, parmaklarının uçlarıyla basamağa bastı.

“Bilmiyorum. Galiba ortalıkta komşu falan da kalmamış. Yoksa bu güzel kalaslar kalır mıydı? Albert Rance, çoluğunu çocuğunu, köpeklerini toplayıp bir Noel, Oklahoma’ya gitmişti. Albert’in kuzenini ziyaret edeceklerdi. Buradakiler onların hiç kimseye haber vermeden taşındıklarını sandılar. Belki borçları vardı, belki de peşine bir kadın takılmıştı dediler. Albert bir hafta sonra döndüğünde evde hiçbir şey kalmamıştı; ocak gitmişti, yataklar gitmişti, pencere döğramaları gitmişti, evin bir duvarını oluşturan üç metre boyundaki kalaslar bile gitmişti. İçerisi olduğu gibi görünüyordu. Muley Graves, kapılar ve tulumbayla birlikte uzaklaşırken gelmiş eve. Tam iki hafta mallarını toplamak için dolaşıp durmuştu.”

Casy, ayak parmaklarını tatlı tatlı kaşıdı:

“Kimse kavga çıkarmadı mı? Hemen verdiler mi mallarını?”

“Elbette, çalmamışlardı ki. Onun gittiğini sanmışlar onun için almışlar. Hepsini geri aldı. Üstünde bir Kızılderilinin resmi olan kağıt yastığından başka her şeyini. Albert onu büyükbabanın aldığı-

nı iddia etmişti. Büyükbabada Kızılderili kanı olduğunu, onun için yastığa konduğunu söylüyordu. Gerçekten de büyükbaba almıştı yastığı ama üstündeki resme aldırıldığı yoktu. Yalnızca hoşuna gitmişti kadife yastık. Onu hep yanında taşır, nereye gitse hep onun üstüne otururdu. Onu Albert'e asla geri vermedi. 'Eğer Albert yastığını bu kadar çok istiyorsa, gelip kendisi alsın,' derdi. 'Ama silahını da yanına alsa iyi olur çünkü yastığı elimden almadan önce o uğursuz başını parçalayacağım.' Sonunda Albert, yastığı büyükbabama armağan etti. Fakat bu olay, büyükbabamın kafasına garip fikirler sokmuştu. Tavuk tüyü toplamaya başladı. Bunlardan kocaman bir yatak yapacağını söylerdi. Bu isteği asla gerçekleşmedi. Bir seferinde babam evin altına giren bir kokarca yüzünden neredeyse çıldırıyordu. Hayvanı bulup öldürdü. Annem de evde rahat yaşayabilelim diye büyükbabanın tüylerini yaktı." Güldü. "Büyükbaba tam bir kabadayıydı. O kadife yastığın üstüne kurulup, 'Albert'in canı çok istiyorsa yastığını almaya gelsin de, o kendini beğenmişin pestilini çıkartayım,' derdi."

Kedi yine aralarına gelip oturmuştu. Kuyruğu yerde dümdüz duruyor, zaman zaman bıyıklarını oynatıyordu. Güneş ufka iyice yaklaşmış, tozlu hava kırmızı ve sarı renklere bürünmüştü. Kedi merakla gri pençesini uzatıp Joad'un ceketine dokundu.

Joad, çevresine göz gezdirdi:

"Lanet olsun, kaplumbağayı unuttum. Onu cehenneme göndermeye hiç niyetim yok."

Ceketini açıp kaplumbağayı evin altına itti. Fakat bir anda kaplumbağa oradan çıkmış, Joad onu bulduğu zamanki gibi güneybatıya doğru yola koyulmuştu. Kedi üstüne atlayıp, öne doğru uzanan başına, hareket eden bacaklarına saldırdı. Yaşlı, sert, alaycı baş hemen içeri çekildi, kuyruk kabuğun altında kıvrıldı. Bir süre sonra beklemekten bıkan kedi uzaklaştı ve kaplumbağa yine güneybatıya yöneldi.

Genç Tom Joad ile Papaz, kaplumbağanın, bacaklarını ve ağır, yüksek kubbeli kabuğunu sallaya sallaya gidişini izlediler. Kedi bir süre ardından gitti ama on-on beş metre sonra sırtı kabardı, esnedi, sinsice oturan adamların yanına döndü.

"Hangi cehenneme gidiyor dersin?" dedi Joad. "Ömrüm boyunca bir sürü kaplumbağa gördüm. Hepsi bir yerlere gider. Hep bir yere ulaşmak istermiş gibi bir halleri var."

Gri kedi, yine hafifçe arkalarında, ikisinin ortasında oturuyordu. Gözlerini kırptırdı. Bir pirenin ısırıldığı omuzu hafifçe titredti. Pençesini kaldırıp inceledi, tırnaklarını çıkartıp sonra yeniden içeri çekti, pembe diliyle pençelerinin içini yaladı. Kırmızı güneş ufka değip yayıldı, çevresini biraz daha aydınlatıp canlandırdı. Joad yeni sayakkabılarını ceketinden çıkardı, tozlu ayaklarını eliyle silip sayakkabılarını giydi.

Karşıdaki tarlalara bakan papaz, “Biri geliyor,” dedi. “İşte şurada, pamukların arasında.”

Joad, Casy’nin parmağıyla gösterdiği yere baktı.

“Yürüyerek geliyor,” dedi. “Tozu dumana kattığı için onu göremiyorum. Acaba kim?”

Akşam ışığında yaklaşan karaltıyı seyretiler. Çıkardığı toz, batan güneş gibi kıpkırmızıydı.

“Bir erkek,” dedi Joad.

Adam iyice yaklaşmış, neredeyse ahıra varmıştı.

“Hey, onu tanıyorum. Sen de tanırsın... Muley Graves bu.”

Sonra seslendi:

“Hey Muley! Nasılsın?”

Yaklaşan adam onun sesini işitince irkilerek durdu, sonra adım-larını sıklaştırdı. Zayıf, oldukça kısa boylu bir adamdı. Elinde bir çuval vardı. Blucininin dizleri ve kıcı beyazlaşmıştı. Sirtında lekeli ve yamalı, kolları omuzlarından sökülmüş, dirsekleri delinmiş, eski, siyah bir ceket vardı. Siyah kasketi de ceketı gıbi leke içindeydi; kenarından sarkan kurdele, o yürüdükçe bir aşağı bir yukarı sallanıyordu. Muley’in yüzü düzgün ve kırıksızdı ama gözlerinde kötü bir çocuğun acımasız havası vardı. Ağzı kapalı ve gergin, bakışları ürkek ve sinirliydi.

“Muley’i anımsıyor musun?” diye sordu Joad, papaza.

“Kim o?” diye seslendi yaklaşan adam.

Joad, karşılık vermedi. Muley, ancak çok yakına geldikten sonra onların yüzlerini seçebildi.

“Aman,” dedi. “Tommy Joad bu. Ne zaman çıktın Tommy?”

“İki gün önce,” dedi Joad. “Eve otostopla gelmem biraz vakit aldı. Bir de şurada gördüklerime bak. Bizimkiler nerede Muley? Ev nelden bu duruma geldi, kapının önüne neden pamuk ekildi?”

“Buraya gelmem büyük bir şans,” dedi Muley. “İhtiyar Tom çok üzölüyordu. Onlar eşyaları toplarken ben orada, mutfakta oturu-

yordum. Ona hiçbir yere gitmeyeceğimi söyledim! ‘Ben Tom için üzülüyorum,’ dedi İhtiyar Tom. ‘Ya eve gelip de kimseyi bulamazsa kimbilir neler gelir aklına?’ ‘Ona bir mektup yazsana,’ dedim. ‘Belki yazarım. Bu konuda biraz düşüneyim. Ama yazmazsam ve sen de burada kalırsan Tommy’e göz kulak ol, olur mu?’ dedi Tom. ‘Burarlardayım,’ diye cevap verdim. ‘Bu cehennem buz kesinceye dek burarlardayım. Graves adlı birini bu ülkeden kovacak adam daha ana-sından doğmadı.’ Bu işi de beceremediler zaten.”

Joad sabırsızca, “Bizimkiler nerede?” diye sordu. “Onlara nasıl karşı koyduğunu sonra anlatırsın. “Bizimkiler nerede onu söyle.”

“Banka traktörleri gönderdiğinde burada kalmaya niyetliydim. Büyükbaban eline tüfeğini almıştı. O aletin farlarını uçurdu ama o yine de üstlerine geldi. Büyükbaban o makineyi kullanan delikanlıyı öldürmek istemiyordu. Willy Feeley’di o. Willy de farkındaydı bunun, onun için traktörü sürüp eve çarptı ve bir köpeğin yılanı silkelmesi gibi sarstı evi. O andan sonra Tom’a bir şey oldu. Aklını kacırdı sanki. Sonra da hiç kendine gelemedi.”

“Nerede bizimkiler?” diye sordu Joad öfkeyle.

“Ben de sana onu anlatıyorum. John Amca’nın arabasıyla üç sefer yaptı. Ocağı, tulumbayı ve yatakları aldı. Çocuklar, büyükbaban ve büyükannen dışarıya atılmış yatakların üstünde otururken, kardeşin Noah’ın arabanın yanında oturmuş bir yandan sigarasını tütürüp bir yandan da şarkı mırıldanışını görmeliydin.”

Joad, tam ağzını açmıştı ki Muley, çabucak ekledi.

“Şimdi hepsi John Amca’dalar.”

“Oh! Demek hepsi John Amcalarda. Ee, ne yapıyorlar orada? Sa-dece bunu söyle Muley. Sonra yoluna gidersin. Ne yapıyorlar orada?”

“Şey, hepsi pamuk topluyorlar. Çocuklarla büyükbaban bile. Batıya gidebilmek için para biriktiriyorlar. Bir araba satın alıp yaşamın daha kolay olduğu batıya gideceklermiş. Burada hiçbir şey kalmadı. Yarım dönüm pamuk toplamak için elli sent veriyorlar. Üstelik iş bulabilmek için yalvarmak zorundasın.”

“Daha gitmediler mi?”

“Hayır,” dedi Muley. “Daha doğrusu bilmiyorum. En son dört gün önce kardeşin Noah’ı tavşan avlarken gördüm. İki hafta içinde gideceklerini söyledi. John’a da evden çıkması bildirilmiş. Evi dört kilometre ötede. Sizinkileri John’un evinde kış uykusuna yatmış tarla fareleri gibi üst üste bulabilirsin.”

“Tamam,” dedi Joad. “artık yoluna gidebilirsin. Hiç değişmemişsin Muley. Bir şey anlatmak için bin dereden su getiriyorsun.”

“Sen de hiç değişmemişsin,” dedi Muley sinirle. “Pek kurnaz bir çocuktun, bakıyorum hâlâ kurnazsın. Herhalde nasıl yaşayacağımı bana sen söylemeyeceksin.”

Joad sırttı: “Yo, hayır. Hiç öyle bir niyetim yok. Eğer sen kafanı duvara vurmak istiyorsan kimse farklı bir şey söylemez. Bu adamı tanıyor musun Muley? Papaz Casy.”

“Hey, tabii, tabii. Fark etmemiştim. Tanımaz olur muyum hiç!”

Casy ayağa kalktı, el sıkıştılar.

“Yeniden görüştüğümüze sevindim,” dedi Muley. “Epeydir ortalarında yoktun.”

“Uzaklarda sorular sormakla meşguldüm,” dedi Casy. “Ne oldu burada? Neden herkesi toprağından attılar?”

Muley’i dudakları gerildi.

“Orospu çocukları,” diye homurdandı. “Pis orospu çocukları. Adımımı bile atmayacağım buradan. Benden kurtulamayacaklar. Eğer beni atarlarsa, geri gelirim. Ancak yerin altında sesimi keseceğini sanıyorlarsa yanımda birkaç orospu çocuğunu götürmeden gebermem.” Yan cebini sevgiyle okşadı. “Hiçbir yere gitmiyorum. Babam buraya elli yıl önce geldi. Ben de gitmeyeceğim.”

“Neden kovuyorlar ki?” diye sordu Joad.

“Ha! Ne diller döktüler. Birkaç yıldır durumun nasıl olduğunu biliyorsunuz. Toz gelip her şeyi öylesine mahvediyordu ki insan karnını doyuracak kadar ürün alamıyordu. Herkes borç içindeydi. Bilirsiniz, işte. Toprağına sahip olan adamlar, ‘Artık ortakçı barındıramayacağız,’ dediler. ‘Ortakçının aldığı pay, elden çıkarmayı göze alamayacağımız kâr sınırını oluşturuyor. Ancak toprağı bütün olarak işletirsek bir kazanç elde edebiliriz.’ Böylece gelip tüm ortakçı topraklarını traktörlerle kazdılar. Benimkinin dışında... Yemin ediyorum buradan ayrılamayacağım. Beni tanırsın Tommy. Hem de eskiden beri tanırsın beni.”

“Haklısın,” dedi Joad, “eskiden beri.”

“Aptal olmadığımı bilirsin. Bu toprağın fazla işe yaramayacağını da bilirsin. Otlak olmaktan öte hiçbir zaman işe yaramamıştı zaten. Ve şimdi öyle bir pamuk ektiler ki iyiden iyiye öldürecekler toprağı. Aslında bana çık git demeselerdi, belki şimdi Kaliforniya’da üzüm yiyor, canım isteyince de portakal topluyor olacaktım. Ama

o orospu çocukları beni kovmaya kalktılar, işte insan bunu kaldırmıyor!”

“Elbette,” dedi Joad. “Acaba babam neden bu kadar kolay gitti. Neden büyükbabam kimseyi öldürmedi? Şimdiye dek kimse ona emir vermemişti. Annem de öyle sağa sola itilecek bir kadın değildir. Bir keresinde onun tavuk yüzünden bir satıcıyla kıyasıya kavgaya gittiğini anımsıyorum. Bir eline tavuğu, öteki eline baltayı almış, neredeyse tavuğun başını uçuracaktı. Balta ile adamın üstüne saldırmaya kalktı ama hangi elinde tavuk hangi elinde balta olduğunu unuttuğundan adamın kafasına tavuğu fırlattı. Kavgaya bittikten sonra tavuğun yenecek yanı kalmamıştı. Hayvandan arta kalan tek parça butlarıydı. Büyükbabam kahkahadan ölmüştü. Nasıl oldu da bizimkiler kolaylıkla gitti?”

“Buraya gelen adam öyle hoş konuşuyordu ki: ‘Gitmeniz gerek. Benim suçum değil.’ ‘Kimin suçu öyleyse,’ diye sordum ona. ‘Şöyle de gidip başını ezeyim.’ ‘Shawnee Tarım ve Hayvancılık Şirketi.’ ‘İnsan değil ki bu. Şirket.’ İnsanı deli ederler. Öldürebileceğin kimse yok ortada. Birçoğu öfkelerini kusacak birini aramaktan yoğun düşümler... ama ben değil. Ben hepsine kızgıyım. Burada da kalacağım.”

Güneş bir süre ufukta durduktan sonra birden battı. Çevresinde gök pırlı pırlıdı; parçalanmış bir bulut, kanlı bir bez parçası gibi, güneşin yok olduğu noktada asılıydı. Doğudan başlayan karanlık, sinsi toprağın üstüne çöküyordu. Akşam yıldızı parıldamaya başlamıştı. Gri kedi, sessizce ahırın sundurmasına doğru gitti ve bir gölge gibi gözden silindi.

“John Amca’nın evine kadar bu gece yürümeyeceğiz,” dedi Joad. “Ayaklarımda hayır kalmadı. Size gelebilir miyiz Muley? Nasıl olsa evin beş yüz metre ilerde.”

“Pek yararı olmaz,” dedi Muley başını öne eğerek. “Karım, kardeşi ve çocuklar hep birlikte Kaliforniya’ya gittiler. Yiyecek bir şey kalmamıştı. Onlar benim kadar çılgın değildiler, onun için gittiler. Burada yaşayamazlardı.”

Papaz, huysuzca kımıldandı.

“Sen de gitmeliydin, aileni parçalamamalıydın.”

“Yapamadım,” dedi Muley Graves. “Bir şey engel oldu buna.”

“Benim karnım acıktı,” dedi Joad. “Tam dört yıldır yemeklerimi hep zamanında yedim. Karnım zil çalıyor. Sen ne yiyeceksin Muley? Nereden yemek buluyorsun?”

Muley utanarak konuştu: “Bir süre kurbağa, sincap, arada bir de köpek yedim. Başka çarem yoktu. Ama şimdi kuru dere yatağında kapan kurdum. Tavşan ve kuş avlıyorum. Arada bir kokarca yakaladığım da oluyor.”

Eğilip yerden çuvalını aldı ve verandanın üstüne boşalttı. Üç tavşan yere düşüp yuvarlandı.

“Ulu Tanrım,” dedi Joad. “Taze et yemiyeli tam dört yıl oldu.”

Casy, tavşanlardan birini eline aldı. “Bunu bizimle paylaşacak mısın Muley Graves?” diye sordu.

Muley utançla kıpırdadı.

“Elden başka ne gelir?” Sözlerinin kabalığına kendisi de şaşarak sustu, sonra çabucak ekledi: “Yanlış anlamayın, bunu demek istememiştim...” Kekeledi. “yani, eğer bir insanın yiyecek bir şeyi varsa ve başka biri de açsa, elinden başka bir şey gelmez. Demek istiyorum ki, ben tavşanlarımı alıp gidip başka bir yerde yiyemem ya! Anlıyor musunuz?”

“Anlıyorum,” dedi Casy. “Anlıyorum. Muley önemli bir nokta yakalamış Tom. Çok önemli bir nokta yakalamış ama kendisi için çok büyük, benim için de öyle.”

Genç Tom, ellerini ovuşturdu.

“Kimin bıçağı var? Hadi şu zavallı yaratıkları kesip yiyelim.”

Muley, elini pantolonunun cebine sokup, hayvan boynuzundan uzun bir sapı olan bir bıçak çıkardı. Tom Joad, bıçağı ondan alıp açtı ve kokladı. Birkaç kez toprağa saplayıp yeniden kokladı, pantolonuna sildi ve ağzını başparmağıyla yokladı.

Muley, arka cebinden bir su şişesi çıkartıp verandaya koydu.

“İdareli kullanın,” dedi. “Bütün suyumuz bu kadar. Buradaki kuyuyu doldurdular.”

Tom, tavşanlardan birini eline aldı.

“Gidip biriniz içerden bir parça tel getirin. Evin kırık tahtaları ile bir de ateş yakarız.”

Ölü tavşana baktı. “Tavşan hazırlamaktan daha kolay bir iş yoktur,” dedi.

Hayvanı ensesinden tutup arkasında ince, uzun bir yarık açtı, parmağını deliğe taktı ve deriyi yüzdü. Deri bacaklardan boyuna dek bir çorap gibi soyuldu. Joad bıçağı yeniden eline alıp başıyık pençelerini kesti, sonra kaburgalarından ikiye ayırıp bağırsaklarını çıkardı, artıkları da pamuk tarlasına fırlatıp attı. Küçük, temiz vü-

cut artık hazırды. Bacaklarını da ayırdıktan sonra etli sırtını parçaladı. Casy telle birlikte geri geldiğinde Tom, ikinci tavşanı hazırlamaya başlamıştı.

“Şimdi bir ateş yak ve üstüne de bir-iki sopa dik,” dedi Tom. “Tanrı aşkına elini çabuk tut, yoksa şu yaratıkları çığ çığ yiyeceğim!”

Öteki tavşanları da kesip temizledi ve tele geçirdi. Muley ile Casy evin yıkık köşesinden birkaç tahta alıp ateşi yaktılar. Teli bağlamak için iki tarafa çatallı sopalar yerleştirdiler.

Muley, Joad’un yanına geldi.

“Tüylelerini iyi temizle,” dedi. “Tüylü tavşan eti yemekten nefret ederim.”

Sonra cebinden küçük bez bir torba çıkartıp verandanın üstüne bıraktı.

“Tavşan tertemiz oldu,” dedi Joad. “Vay be, demek tuzun da var? Acaba cebinde birkaç tabakla bir çadır da bulunur mu?”

Avucunun içine bir parça tuz koyup tele geçirdikleri tavşan parçalarının üstüne serpti.

Alevler yükseklere sıçırıyor, gölgeleri evin üstüne düşüyor, kuru tahtalar çatırdıyordu. Gökyüzü artık iyice kararmış, yıldızlar parıldamaya başlamıştı. Gri kedi, sundurmadan çıkıp miyavlayarak ateşe doğru geldi ama tam yaklaşmıştı ki, dönüp doğruca yerde yatan tavşan artıklarına doğru koştu. Bağırsaklar ağzından sarka sarka hırsla çiğneyip, yutuyordu.

Casy, ateşin başına oturmuş, tahta parçalarıyla onu besliyor, uçları yanan kalasları ateşe doğru itiyordu. Başlarının üstünde yarasa-lar uçuşuyordu. Kedi yalana yalana geri gel di, yüzünü ve pençelerini temizledi.

Joad, tavşanı geçirdikleri teli iki eliyle tutarak ateşe götürdü.

“Bir ucunu tut, Muley. Sopaya bağla. Tamam oldu! Biraz daha gerelim. Aslında ateş iyice yanana dek beklemeliyiz ama daha fazla dayanamayacağım.”

Teli iyice gerdi, sonra eline küçük bir sopa alıp etleri ateşin tam üstüne getirdi. Alevler etleri yalıyor, yüzeylerini sertleştirip parlatıyordu. Joad, ateşin başına oturup yanmasın diye etleri elindeki sopayla çevirdi.

“Tam bir ziyafet oldu bu,” dedi. “Muley, yanına tuz da almış. Suyumuz ve etimiz de var. Keşke bir parça mısır lapası da getirseydi. Başka bir şey istemezdim.”

“Siz de bu yaşamın beni üzdüğünü sanacaksınız,” dedi Muley ateşe bakarak.

“Üzelmek mi?” dedi Joad. “Böyle üzülmeyi herkes ister,”

Muley devam etti: “Her şey çok gülünçtü. Buradan çekip gitmemi söylediklerinde bana bir şeyler oldu. Önce gidip hepsini öldürmeye yemin ettim. Sonra bütün ailem batıya göç etti. Ben de sağda solda dolaşmaya başladım. Sadece yürüdüm ama hiç uzaklaşmadım. Gözüm nereyi kestirirse orada uyuyordum. Bu gece de burada yatıyordum. Bunun için geldim buraya. ‘Dostlarımla mallarımı gözetiyorum, döndüklerinde her şeyi yerli yerinde bulsunlar,’ diyordum kendi kendime. Ama bunun gerçek olmadığını biliyordum. Aslında gözlenecek hiçbir şey yok. Kimse de geri gelmeyecek. Hayalet gibi dolaşıyorum işte.”

“İnsan bir yere alıştı mı bırakmak zor olur,” dedi Casy. “İnsan alıştığı fikirleri bile kolay kolay bırakamaz. Ben artık papaz değilim ama ne yaptığımı farkında bile olmadan hep dua ediyorum.”

Joad, ateşin üstündeki etleri yeniden çevirdi. Yağları eriyip akmaya başlamıştı bile. Her damla ateşin içinde küçük bir alev oluşturmuyordu. Etin düzgün yüzeyi kırışmaya, hafifçe kararmaya başlamıştı.

“Bir koklayın hele,” dedi Joad. “Şöyle bir burnunuzu uzatın da koklayın!”

Muley devam etti: “Lanetli bir ruh gibi dolaşıp durdum. Anılarımla olan yerlere gittim. Bizim toprakların ötesinde bir yer vardı, içinde çalıların olduğu bir hendek. İlk kez bir kızla orada sevişmişim. Erkek geyik gibi olduğu yerde duramayan on dört yaşında bir delikanlıydım. Kanım kaynıyordu. İşte oraya gidip yere uzandım ve her şey gözlerimin önünde canlanıverdi. Orada ambarın yanındaki bir boğa babamı öldüresiye yaralamıştı. Kan izleri hâlâ duruyordu. Kimse yıkamamıştı. Babamın kanının bir parçası olduğu toprağı ellerimle dokundum.

Birden rahatsızlanmışçasına sustu.

“Üzülüşümü mü sanıyorsunuz?”

Joad, eti çevirdi. Bağdaş kurmuş olan Casy, gözlerini ateşe dikmişti. Kedi, adamların birkaç metre gerisinde oturmuş, kuyruğunu düzgünce ön ayaklarının çevresine dolamıştı. İri bir baykuş, çılgıncı olarak başlarının üstünden geçti, karnı ve kanatları alevlerin ışığında bir an aydınlandı.

“Hayır,” dedi Casy. “Yalnızsın ama... üzgün değilsin.”

Muley’in gergin yüzü kaskatıydı.

“Kan izlerinin hâlâ durduğu toprağa elimle dokundum. Göğsünde kocaman bir yara olan babamı gördüm, bir an titrediğini hissettim. Sonra gerisin geriye düşüp elleri ve ayaklarıyla bana uzanmaya çalıştı. Gözleri acıdan bembeyaz olmuştu. Birden durgunlaştı, duru gözleri gökyüzüne bakıyordu. Ben, küçücük bir çocuk, ağlamadan, sızlanmadan, hiçbir şey yapmadan, orada otuyordum.”

Başını salladı. Joad, etleri yeniden çevirdi.

“Sonra Joe’nun doğduğu odaya gittim. Yatak yoktu ama oda aynı odaydı. Bütün bu söylediklerim gerçek ve işte orada oldu. Joe orada gözlerini açtı. Önce derin bir soluk aldı, sonra öyle bir çığlık attı ki, sesini bir kilometre öteden işitebilirdiniz. Başında duran büyükanne, ‘Papatya gibi çocuk,’ diyordu. Öylesine gururlanmıştı ki, o akşam tam üç kadeh devirdi.

Joad, boğazını temizledi.

“Artık yemeğe başlasak iyi olacak.”

“Bırak da iyice kızarsınlar,” dedi Muley sinirle. “Konuşmak istiyorum. Şimdiye dek kimseye anlatmadım bunları. Üzgünsem üzgünüm, hepsi bu kadar. Lanetli bir ruh gibi geceleri komşuların evlerini dolaşıyorum. Peterslerinkini, Jacobslarinkini, Rancelerinkini; hepsi karanlık fare yuvaları gibi. Oysa bir zamanlar bu evlerde neşeli toplantılar olur, millet dans ederdi. Düşünler olurdu. İşte o zaman içimden kente gidip bu işe neden olan insanları öldürmek geçti. İnsanları evlerinden kovup da ellerine ne geçti? Babam bu topraklarda öldü, Joe gözlerini burada açtı, ben erkek bir geyik gibi bu çalılaların altında seviştim. Ne geçti ellerine? Bu toprakların işe yaramayacağını Tanrı da biliyor. Ama masa başında oturan o orospu çocukları kârları uğruna insanları ikiye böldüler. Birbirlerinden ayırdılar onları. İnsanların yaşadığı yer canlıdır. Tepeleme dolu bir arabayla yollara düştüklerinde artık bir bütün değillerdir. Parçalanmışlardır. Yaşamıyorlardır. O orospu çocukları öldürdü onları.”

Sonra sustu, ama dudakları hâlâ kıpırdıyor, göğsü inip kalkıyordu. Ateşin ışığında ellerine baktı.

“Ben... ben uzun zamandır kimseyle konuşmamıştım,” diye özür diledi yavaşça. “Lanetli bir ruh gibi dolaşıp duruyordum.”

Casy, uzun kütükleri ateşe doğru itti, alevler onları yalayıp tek-

rar etlere doğru yükseldi. Hava soğumaya, evin tahtaları çatırdamaya başlamıştı.

“Yollara dökülen o insanları görmem gerek,” dedi Casy, alçak bir sesle. “Onları görmem gerektiğini hissediyorum. Hiçbir papazın onlara yapamayacağı bir yardıma ihtiyaçları var. Yaşamadıkları bir dünyada cennet umudunu ne yapsınlar? Kendi ruhları ezik ve üzgünken kutsal ruhun onlara ne yararı olabilir? Yardıma ihtiyaçları var. Ölmeyi göze almadan önce yaşamaları gerek.”

“Tanrı aşkına, şu etler eriyip bitmeden yiyelim!” diye haykırdı Joad öfkeyle. “İyice bakın onlara da kokusunu ciğerlerinize çekin.”

Ayağa sıçrayıp etleri ateşin üstünden aldı. Muley’in bıçağıyla telden çıkardı.

“Bu papazımıza,” dedi.

“Sana papaz olmadığımı söylemiştim.”

“Öyleyse dostumuza.” Sonra bir parça daha kesti. “Al Muley, eğer yiyebilecek durumdaysan tabii. Unutma tavşan bu, boğa etinden iyidir.”

Yere oturup dişlerini bir et parçasına geçirdi ve iri bir lokma kopartıp çiğnemeye başladı.

“Tanrı aşkı için,” dedi. “Nasıl da lezzetli.”

Ve büyük bir iştahla bir lokma daha kopardı.

Muley, dimdik oturmuş, elindeki ete bakıyordu.

“Belki böyle konuşmamalıydım,” dedi. “Belki insan bu tür şeyleri kendine saklamalı.”

Ağzı tavşanla dolu olan Casy, ona baktı. Lokmasını çiğnedi, yutarken boğaz kasları gerildi. “Yoo, konuşmalısın,” dedi. “Kimi zaman, üzgün bir adam konuşarak içindeki tüm kederi boşaltır. Bazen insan öldürmekten söz eder ama gidip cinayet işlemez. Doğru yap-tın. Elindeyse insan kimseyi öldürmemeli.” Ve tavşandan bir lokma daha aldı. Joad, kemikleri ateşe atıp ayağa sıçradı ve telden bir parça et aldı. Muley, sinirli, küçük gözlerini arkadaşlarından ayırmadan, ağır ağır yemeğe başlamıştı. Joad, aç bir hayvan gibi yiyor, ağzından yağlar akıyordu.

Muley, uzun bir süre ürkekçe baktı ona. Eti tutan elini aşağıya indirdi.

“Tommy,” dedi.

Joad, başını kaldırdı ama yemeğine ara vermedi.

“Ne var?” dedi ağzı dolu.

“Tommy, insanları öldürmekten söz ettiğim için bana kızmadın değil mi? Dargın değilsin, değil mi Tommy?”

“Hayır,” dedi Tom. “Dargın değilim. Olur böyle şeyler.”

“Herkes senin suçun olmadığını biliyordu,” dedi Muley. “İhtiyar Turnbull hapisten çıktığın zaman seni vuracağını söylüyordu. Kimse onun oğlunu öldüremezmiş. Ama buradakiler onu caydırdılar.

“Sarhoştuk,” dedi Joad hafifçe. “Dansta çok içmiştik. Nasıl başladığını bile bilmiyorum. Yalnızca vücuduma saplanan bıçağı hissettim. İşte o zaman kaybettim kendimi. Bir baktım Herb elinde bıçakla yeniden üstüme doğru geliyor. Okul binasına dayalı bir kazma vardı, kaptığım gibi başına indirdim. Herb’e karşı hiçbir kinim yoktu. İyî çocuktu. Küçükken kız kardeşim Rosasharn’ın peşinde koşardı. Yoo, Herb’den hoşlanırdım.”

“Herkes babasına söyledi bunu, sonunda adamı yatıştırdılar. İhtiyar Turnbull’da anne tarafından Hatfield kanı olduğunu söylerlerdi. Ben bilmiyorum. Ailesiyle birlikte altı ay önce Kaliforniya’ya gitti.”

Joad, telden son tavşan parçasını aldı, kesip aralarında paylaştırdı. Sonra oturup ağzının kenarlarındaki yağı silerek daha yavaş yemeğe başladı. Kısık, koyu renk gözleriyle dalgın dalgın ateşe bakıyordu.

“Herkes batıya gidiyor,” dedi. “Ama ben kefaletle bırakıldım. Eyaleti terk edemem.”

“Kefalet mi?” diye sordu Muley. “Bundan söz edildiğini işitmiştim. Nasıl yapıyorlar bu işi?”

“Ben cezamı doldurmadan üç yıl önce çıktım. Söylediklerini yapmazsam beni yeniden içeri tıkarlar. Sık sık gidip rapor vermem gerekiyor.”

“McAlester’de nasıl davranıyorlardı size? Benim kadının kuzeni de McAlester’deydi, onun canını çıkarmışlar.”

“O kadar kötü değildi,” dedi Joad. “Öteki yerler gibiydi. Gürültü yaparsan canını çıkarıyorlardı elbet. Gardiyanlar sana takmazsa geçinip gidiyordun. Yoksa başın iyice belaya girebilirdi. Ben iyi geçindim. Yalnızca kendi işlerimle ilgilendim. Yazı yazmasını öğrendim. Kuşlar falan da çiziyorduk. Bizim ihtiyar nasıl kuş çizdiğimi görünce bayağı kıskanacak. Öfkesinden kudurur herhalde. Böyle süslü şeylerden hiç hoşlanmaz. Yazı yazmayı bile sevmezdi. Korkuyordu herhalde. Zavallı adam ne zaman bir şey yazmak zorunda kalsa, bir malını alır götürürlerdi.”

“Sizi orada dövüyorlar mıydı?”

“Hayır, dediğim gibi ben yalnızca kendi işime bakıyordum. Elbette ki, insan dört yıl boyunca her gün aynı şeyleri yapmaktan çıldırır. Eğer utanılacak bir şey yapmışsan, bunu iyice düşünecek zamanın oluyor. Ama eğer Herp Turnbull’u şu anda bir bıçakla üstüme gelirken görseydim onu tekrar kazmayla öldürürdüm.

“Kim olsa aynı şeyi yapardı,” dedi Muley.

Gözlerini ateşe dikmiş olan papazın geniş alnı karanlığın içinde bembeyazdı. Oynaşan küçük alevler boyun kaslarını aydınlatıyordu. Dizlerinin üstüne koyduğu ellerinin eklemelerini çıtırdatıyordu.

Joad, son kemikleri de ateşe fırlattıktan sonra dudaklarını yalayıp ellerini pantolonuna sildi. Ayağa kalkıp su şişesini aldı, bir yudum içti, oturmadan önce şişeyi arkadaşlarına verdi.

“Benim en büyük derdim,” diye devam etti, “Bu işin hiçbir anlamı olmamasıydı. İneğine yıldırım çarptığında ya da sel bastığında bir mantık aramazsın. Bu böyledir. Ama bir grup insan seni dört yıl bir deliğe tıkınca, bunun bir anlamı olmalı. İnsan bir şeyler düşünmeli. Beni içeri atıp dört yıl boyunca besliyorlar. Ya bu işi bir daha yapmamamı sağlamalı ya da öyle bir ceza vermeliler ki, korkudan ödüm patlasın.” Bir an sustu. “Ama Herb ya da başka biri yine üstüme gelse ben yine aynı şeyi yaparım. Elimde değil. Hele sarhoşsam... Böylesine bir mantıksızlık insanı sinirlendiriyor.”

“Yargıç, tümüyle senin suçun olmadığı için hafif bir ceza verdiğini söylüyor,” dedi Muley.

“McAlester’de biri vardı,” dedi Joad. “Ömür boyu hapis yemişti. Durmadan çalışırdı. Hapishane müdürünün sekreteriydi. Çok parlak bir adamdı. Hukuk falan okurdu. Bir seferinde bu konuda onunla konuştum, çok akıllıydı. Bana kitap okumanın bir işe yaramayacağını söylemişti. Hapishaneler üzerine yazılmış bütün kitapları okumuştı. Şimdi okumaya başlamadan önce bu işin ona daha bir mantıklı geldiğini söylüyordu. Hapishanelerin çok eskiden yapıldığını ama artık kimsenin onları engelleyemediğini, kimsenin de onları değiştirecek kadar zeki olmadığını söylüyordu. Tanrı aşkına bu tür kitaplar okuma demişti bana, çünkü ya aklını iyice karıştıracaksın ya da hükümetleri yönetenlere karşı hiçbir saygın kalmayacak.”

“Benim zaten onlara karşı hiçbir saygım yok,” dedi Muley. “Hükümet bize kâr kapısı gözüyle bakıyor. Aklımın almadığı bir şey varsa o da Willy Feely... Kendi ailesinin ekip biçtiği topraklara trak-

törle gelip patronluk taşıyor. İşte bu canımı sıkıyor. Dışardan biri gelip bu işi yapsa anlarım ama Willy buralı. O kadar çok üzıldüm ki, gidip ona sordum. Hemen sinirlendi. ‘İki çocuğum var,’ dedi. ‘Karım ve kaynanam var. Karınlarını doyurmak gerek.’ İyice çıldırmış. ‘Önce kendi ailemi düşünürüm,’ diyor. ‘Herkesin derdi kendine,’ diyor. Utanıyor herhalde, onun için büsbütün kızıyor.”

Jim Casy, sönen ateşe bakıyordu. Gözleri daha da irileşmiş, boyununun kasları gerilmişti.

“Buldum,” diye haykırdı birden. “Eğer kutsal ruh insanın içine giriyorsa, şimdi duyuyorum onu. Bir anda oldu bu!”

Ayağa fırlayıp başını sallayarak bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı.

“Bir zamanlar büyük bir çadırım vardı. Her gece yaklaşık beş yüz kişi kalırdı orada. Bu siz beni tanımadan önceydi.” Durup onlara döndü. “Hiç burada papazlık yaparken para toplamadığımı fark ettiniz mi?”

“Gerçekten de almazdın,” dedi Muley. “Buradakiler bu işe o kadar alışmışlardı ki, senden sonra gelen papazlar şapkalarını uzatınca kızarlardı. Evet, efendim.”

“Biraz yiyecek alırdım,” dedi Casy. Üstümdekiler eskiyince bir pantolon ya da çok yol teptiğim için bir çift ayakkabı alırdım. Ama çadırım varken böyle değildim. Bazı günler on, yirmi dolar aldığım olurdu. Hiç mutlu değildim onun için bıraktım bu işi ve bir süre kendimi çok iyi hissettim. Ama artık aradığımı buldum. Bilmem size anlatabilecek miyim? Belki de bu işe hiç girişmesem daha iyi olur... ama sanırım orada bir papaza yer vardır. Belki yeniden vaaz vermeye başlayabilirim. Bir karış toprakları, gidecek evleri olmayan, yollara dökülmüş yalnız insanlara. Onların da bire evi olmalı. Belki...”

Ateşin başında durdu. Boynundaki kas demeti rahatlatarak gevşemiş, korların ışığı gözlerinin içini aydınlatmıştı. Uzun uzun baktı ateşe. Sanki bir şey dinliyormuş gibi yüzü gerginleşti. Bir şeyler almaya, evirip çevirmeye, fikirlerini anlatmaya alışıktı hareketli elleri durgunlaştı, cebine daldı. Yarasalar ateşin donuk ışığında dolaşıyor, tarlaların ötesinden baykuş cıgılları geliyordu.

Tom, yavaşça elini cebine sokup tütününü çıkardı ve ağır ağır bir sigara sararken gözlerini korlara dikti. Sanki kendisini hiç ilgilendirmeyen, tamamen özel bir konuymuş gibi, papazın söylediklerini hiç dinlememişti. “Yatağında yatıp geceler boyunca dışarıya çıkacağım

zamanı düşünürdüm,” dedi. “Belki de büyükbaba ile büyükanne ölürler. Belki yeni çocuklar doğmuş olur dedim. Belki babam biraz daha yumuşamış olurdu. Belki annem biraz oturur da Rosasharn’ın iş yapmasına izin verirdi. Her şeyin eskisi gibi olmayacağını biliyordum. Neyse, sanırım hepimiz burada uyuyacağız. Güneş doğunca da kalkar John Amcalara gideriz. Yani en azından ben öyle yapacağım. Sen de gelir misin Casy?”

Papaz hâlâ aynı yerde durmuş kömürlere bakıyordu.

“Evet, ben de seninle geleceğim,” dedi usulca. “Ve ailen yola çıktığında onların yanında olacağım. Kim yollara dökülürse onlarla gideceğim.”

“Başımızın üstünde yerin var,” dedi Joad. “annem her zaman severdi seni. Senin güvenilecek bir papaz olduğunu söylerdi. Rosasharn daha büyümemişti o zaman.” Başını çevirdi. “Muley, sen de bizimle gelir misin?”

Muley, geldikleri yola bakıyordu. Joad bir kez daha:

“Sen de gelir misin, Muley?” diye sordu.

“Ha? Hayır. Ben hiçbir yere gitmiyorum. Buradan ayrılmayacağım. Bak orada aşağı yukarı sallanan ışığı görüyor musunuz? Bu pamuk tarlasının bekçisi olacak. Birisi yaktığımız ateşi gördü herhalde.”

Tom, başını kaldırıp baktı. Tepenin üstündeki ışık yaklaşıyordu.

“Kimseye zararımız dokunmuyor ki,” dedi. “Burada oturuyoruz yalnızca. Kimseye zarar vermiyoruz.”

Muley, gıdaklarcasına konuştu:

“Hıh! Burada oturarak elbette ki bir şey yapıyoruz. Başkasının mülküne tecavüz ediyoruz. Burada kalamayız. İki aydır beni yakalamaya çalışıyorlar. Şimdi dikkat edin. Eğer gelen bir araba ise pamukların arasına yatarız. Fazla uzaklaşmamız gerekmez. Ondan sonra arasınlar da bulsunlar bizi! Her yeri karış karış aramaları gerek. Başınızı eğin yeter.”

“Ne oldu sana Muley?” diye sordu Joad. “Sen hiç böyle kaçıp saklanacak biri değildin. Daha sinsiydin.”

Muley, yaklaşan ışıklara bakıyordu.

“Doğru,” dedi. “Bir tilki kadar sinsiydim. Şimdi bir sansar kadar kurnazım. Bir şey avlarken sen avcısındır, güçlüsündür. Ama sonra avlanırsın... Bu farklıdır. O zaman sana bir şeyler olur. Artık güçlü değilsindir. Belki öfkelisindir ama güçlü değil. Ben de uzun bir za-

mandır avlanıyorum, artık avcı değilim. Belki karanlıkta birini vururum ama gün ışığında kimsenin kafasına sopa indiremem. Bunu gizlemenin ne size ne de bana yararı var. İşte durum böyle.”

“Sen gidip saklan,” dedi Joad. “Bırak da Casy ile ben de şu adamlarla iki çift laf edelim.”

Işık artık iyice yaklaşmıştı. Bir an göğü aydınlatıyor, siliniyor, sonra yeniden havaya sığıyordu. Üçü birden ışığı izlediler.

“Avlanmanın bir özelliği daha vardır,” dedi Muley. “Bütün tehlikeli şeyleri düşünmen gerek. Eğer avcı sensen, bunları düşünmez ve korkmazsın. Az önce söylediklerini unutma. Eğer başın derde girerse cezayı bitirmen için seni McAlester’e gönderirler.”

“Haklısın,” dedi Joad. “Bana böyle söylemişlerdi. Fakat burada yerde oturup dinlenip uyumaktan başka bir şey yapmıyoruz ki. Bu da başımıza dert açmaz herhalde. Bu kötü bir şey değil. Sarhoş olup ortalığı cehenneme çevirmiyoruz ya.”

Muley güldü.

“Görürsün. Bekle de araba gelsin. Belki de Willy Feeley’dir. Willy şimdi şerif yardımcısı oldu. ‘Ne yapıyorsunuz bu topraklarda?’ diye soracak size. Eh, siz de Willy’nin ne biçim bir herif olduğunu bildiğiniz için, ‘Sana ne?’ diyeceksiniz. O da kızıp, ‘Defolun buradan yoksa sizi içeri atarım,’ diyecek. Siz Feeley’in öfkeye kapılıp korktuğu için sizi itip kakmasına izin vermeyeceksiniz. Ama o ortaya attığı blöfü sürdürmek zorundadır ve siz battıkça batarsınız. Pamukların arasına yatıp gizlenmek çok daha kolay. Bırakın arasınlar. Üstelik çok daha eğlencelidir. Çünkü onlar hırslarından köpürüp kimseyi bulamazlar, sen de hallerine bakıp kahkahalarla gülersin. Ama Willy’le ya da başka bir patronla konuşursan, bir de kendini tutamayıp aklına geleni söylersen, tuttukları gibi McAlester’e gönderip üç yıl içeri tıkarlar.

“Mantıklı konuşuyorsun,” dedi Joad. “Söylediklerinin hepsi doğru. Lanet olsun, itilip kakılmaktan nefret ederim! Willy’nin yüzüne bir yumruk atmak içimi bayağı rahatlatırdı.”

“Tüfeği var,” dedi Muley. “Şerif olduğu için rahatlıkla kullanabilir onu. O zaman ya o seni öldürecek ya da tüfeğini elinden alıp sen onu öldüreceksin. Hadi gel Tommy. Pamukların arasına saklanıp onları atlattığını söyleyebilirsin kendi kendine. Önemli olan da bu zaten.” Işıklar iyice çoğalmış, motorun homurtusu işitilmeye başlamıştı. “Gel Tommy. Buradan uzaklaşmalıyız. On dört-on beş sıra geriye gidip saklanır, onları seyrederiz.”

Tom, ayağa kalktı.

“Haklısın,” dedi. “Hiçbir şey kazandırmaz bu bana.”

“Hadi gel öyleyse, bu taraftan.”

Muley, evin çevresini dolaşıp kırk metre ötedeki pamuk tarlasına daldı.

“Burası iyi,” dedi. “Şimdi yatın yere. El feneriyle ortalığı ararlarsa başınızı eğmeniz yeterli. Çok eğlencelidir.

Üç adam, boylu boyunca yere uzanıp dirseklerine dayandılar. Birden Muley, ayağa fırlayıp eve doğru koştu ve hemen geri dönüp ceketi ile ayakkabılarını yere attı. “Sırf inatlarından alıp götürürlerdi,” dedi.

Işıklar tepenin üstüne varıp eve çevrildi.

“Neden el fenerleriyle buraya gelip bizi aramıyorlar?” diye sordu Joad. “Keşke bir sopam olsaydı.”

Muley kıkırdadı.

“Yok, gelmezler. Sana sansar gibi kurnaz olduğumu söylemiştim. Willy bir gece bunu denedi. Ben de elime bir sopa alıp arkasından dolaştım. Kafasına indirdim sopayı. Gidip kendisine beş kişinin saldırdığını söylemiş.”

Araba evin yanında durdu ve farlarını yaktı.

“Başınızı eğin,” dedi Muley.

Soğuk, beyaz ışık başlarının üstünden geçip tarlaları taradı. Saklanan adamlar herhangi bir hareket göremiyorlardı ama araba kapısının çarptığını ve iki kişinin konuştuğunu işittiler.

“Işığın önünde durmaya korkuyor,” diye fısıldadı Muley. “Bir iki kere ışıklara ateş ettim. Onun için Willy ayağını denk alıyor. Bu gece yanına birini daha almış.”

Tahtaların üstünde birilerinin yürüdüğünü işittiler, sonra evin içinden gelen ışığı gördüler.

“Eve ateş edeyim mi?” diye fısıldadı Muley. “Nasıl olsa nereden geldiğini göremezler. “Bu onları biraz düşündür.”

“Hadi, durma,” dedi Joad.

“Yapma,” diye fısıldadı Casy. “Hiçbir yararı olmaz. Etkisi olacak bir şey yapmalıyız.”

Evin yanından sesler geldi.

“Ateşi söndürüyorlar,” diye fısıldadı Muley. “Üstüne toz atıyorlar.” Arabanın kapıları çarptı, motor çalıştı, farlar ortalığı yeniden aydınlattı.

“Eğin başınızı!” dedi Muley.

Başlarını eğdiler, farlar üstlerinden geçti, pamuk tarlasını iki kez taradı, araba hareket edip tepenin üstünde görünmez oldu.

Muley doğruldu.

“Willy, bu numarayı hep yapar. Gitmeden önce bu son taramayı hiç aksatmaz. Öyle sık yapıyor ki, ne zaman yapacağını kesinlikle kestirebiliyorum. Ama o hâlâ bunu kurnazca bir numara sanıyor.”

“Belki evin içinde birilerini bırakmışlardır. Ayağa kalkar kalkmaz yakalarlar bizi,” dedi Casy.

“Belki. Siz burada bekleyin. Bu oyunu bilirim ben.”

Sessizce uzaklaştı. Yalnızca ayaklarının altında toprağın çatırtısı geldi kulaklarına. Yere yatmış bekleyen iki adam onu duymaya çalıştılar ama o uzaklaşmıştı bile. Hemen sonra evin içinden seslendi:

“Kimseyi bırakmamışlar. Gelin.”

Casy ile Joad, ayağa kalkıp evin karanlık gölgesine doğru yürüdüler. Muley sönen ateşten tüten tozlu dumanın yanında karşıladı onları.

“Zaten kimseyi bırakmış olacaklarını sanmamıştım,” dedi gururla. “Willy’nin kafasına vuran, farlara ateş eden bana karşı dikkatli olmaları gerek. Kim olduğumu kesinlikle bilmiyorlar. Beni yakalamalarına izin vermeyeceğim. Hiçbir evin yakınında yatmam. Eğer siz de benimle gelmek istiyorsanız, kimsenin üstünüze basmayacağı bir yer gösterebilirim.”

“Düş öne,” dedi Joad. “Biz arkandan geliyoruz. Bizim ihtiyarın topraklarında saklanacağım hiç aklıma gelmezdi.”

Muley, tarlaların içinden yürümeye başladı, Joad ile Casy de onu izlediler. Yürürken pamuk fidanlarını tekmeliyorlardı.

“Daha çok saklanacaksınız,” dedi Muley.

Tek sıra halinde yürüyorlardı. Bir su başına gelip, kıyı boyunca ilerlediler.

“Nereye gittiğimizi şimdi anladım!” diye bağırdı Joad. “Kıyadaki mağaraya mı gidiyoruz?”

“Doğru. Nereden bildin?”

“Onu ben bulmuştum,” dedi Joad. “Kardeşim Noah’la birlikte bulmuştuk. Altın arıyoruz diyorduk ama her çocuğun yaptığı gibi saklanacak bir mağara arıyorduk.” Dimdik kıyı artık başlarının üstünde yükseliyordu. “Çok yakında olmalı,” dedi Joad. “Aklımda öyle kalmış.”

“Çalılarla gizledim mağarayı,” dedi Muley. “Kimse bulamaz onu.” Derenin yatağı düzleşmişti; kumluğa gelmişlerdi.

Joad, temiz kumların üstüne oturdu.

“Ben mağarada uyumam,” dedi. “Burada yatacağım.”

Ceketini kıvrıp başının altına koydu.

Muley, mağaranın ağzındaki çalıları kenara çekip içeri girdi.

“Burasını çok severim,” diye seslendi. “Kendimi emniyette hissediyorum.”

Jim Casy, kumların üstüne, Joad’un yanına oturdu.

“Biraz uyu,” dedi Joad. “Gün doğarken John Amcalara doğru yola çıkarız.”

“Uyuyamam,” dedi Casy. “Bugün olanları aklım almıyor.”

Bacaklarını kendine doğru çekip, kollarını dizlerine doladı. Başını arkaya atıp yıldızlara baktı. Joad, kolunu başının altına koyup esnedi. Konuşmadılar. Toprağın, deliklerin, oyukların, çalılıkların aceleci yaşamı yavaş yavaş başladı; tarla fareleri kıpırdandı, tavşanlar çalılara sığırdı ve kanatlı avcılar sessiz uçuşlarına başladı.

Yedinci Bölüm

Kasabalar, kasabaların dışı, tarlalar, boş arsalar, kullanılmış araba galerileri, araba mezarlıkları, garajlar şu ilanlarla doluydu: Kullanılmış Arabalar. İyi Durumda Kullanılmış Arabalar, Ucuz ulaşım, üç treyler, temiz 27 Ford. Elden geçirilmiş arabalar, Garantili Arabalar. Bedava radyo. Bedava iki bidon benzinli araba. İçeri girip bakın. Kullanılmış Arabalar. Masrafsız Arabalar.

Bir parça toprak ve içine ancak bir yazı masası, bir sandalye ve mavi kaplı bir kitabın sığıdığı bir kulübe. Köşesi kıvrık, topluğnelerle tutturulmuş, tomar tomar sözleşme, düzenle üst üste yığılmış bir sürü boş kâğıt. Dolmakalem... Mürekkebinin koymayı unutmama, devamlı işlet. Kalem yazmadığı için bir satış kaçırıldı.

Bu orospu çocukları alıcı değil. Her galeride vardır onlar. Öylece bakarlar. Bütün vakitlerini arabaları seyretmekle geçirirler. Araba almak istemiyorlar; yalnızca vaktini alıyorlar. Harcadığın vakit umurlarında bile değil. Şuradaki iki kişi; hayır, çocuklu olanlar. Onları arabaya bindir. İki yüzden başlayıp yavaş yavaş aşağıya in. Yüz yirmi beşe anlaşır gibi görünüyorlar. Gezdire onları. Külüstürlerden birini ver onlara. Kazıkla onları! Vaktimizi aldılar.

Araba sahiplerinin kolları sıvanmış. Temiz, düzenli satıcılar, zayıf bir nokta arayan küçük, dikkatli gözler.

Kadının yüzüne bak. Kadın beğenirse yaşlı adamı kandırırız. Cadillac'la başla. Sonra onları yavaş yavaş 26 Buick'e götürürsün. Ama Buick'le başlarsan doğru Ford'a giderler. Kollarını sıva da işe başla. Hep burada duracak degiller ya. Ben şu 25 Dodge'daki deliği tıkarken sen onlara Nash'ı göster. Hazır olursa sana bir Hymie verir.

Sizin istediğiniz bir yerden bir yere gitmek, değil mi? Size yalan yok. Elbette, döşemeler kumaştan. Yastıklar rahat.

Dizi dizi otomobiller, paslı burunları öne dönük, lastikler patlak. Yan yana park edilmişler.

Yakından görebilmek için içine girmek ister miydiniz? Hay hay, ne zahmeti, şimdi sıradan çıkartırım onu.

Mecbur et onları. Bırak vaktini alsınlar. Ama vaktini aldıklarını unutturma onlara. Genellikle insanlar iyi yürekli. Sana eziyet etmek istemezler. Bırak yorsunlar seni, sonra onları kazıklarsın.

Dizi dizi otomobiller. T Modeller, uzun kuyruklar, gıcır gıcır lastikler, eskimiş şeritler. Buickler, Nashler, De Sotolar.

Evet efendim. 22 Dodge. Dodge'un yaptığı en iyi otomobil. Hiç eskimez. Düşük kompresyon. Yüksek kompresyon bir zamanlar iyi müşteri buldu ama metal uzun süre dayanmıyor buna. Plymouthlar, Rocknesler, Starlar.

Hey şu Apperson da nereden çıktı? Nuhun gemisinden mi? Bir Chalmers ile bir Chandler – yıllardır yapmıyorlar onları. Biz burada araba değil hurda satıyoruz. Allah kahretsin ama bu külüstürleri almak zorundayım. Yirmi beş otuz kâğıtlıktan başka bir şey istemiyorum. Onları elliye, yetmiş beşe satarım. Fena kâr değil. Yeni arabadan ne kazanıyorsun ki? Külüstür al. Alır almaz satıyorum. İki yüz ellinin üstünde hiç araba yok. Jim, şu kaldırımdaki yaşlı herifi yakala. Eliyle ayağı arasındaki farkı bilecek hali yok. Ona şu Apperson'u kakalamaya çalış. Hey, nerede o Apperson? Satıldı mı? Başka külüstür bulamazsak satacak bir şeyimiz kalmayacak.

Kırmızı beyaz, kırmızı mavi bayraklar, kaldırımın üstüne dizilmiş. Kullanılmış Arabalar. İyi durumda Kullanılmış Arabalar.

Bugünün yıldızı... İşte sahnede. Asla satmayacaksın onu. Millet onu görmek için içeri giriyor. Eğer onu bu fiyata satarsak beş para kazanamayız. Az önce satıldığını söyle. Yedek bataryayı çıkarmayı unutmama. Eskileri koy. Tanrım, bu kadar para karşılığında ne almayı bekliyorlar yani? Kolları siva... yap numaranı da sat şunu. Sonsuza dek sürmez bu. Elimde yeterince külüstür olsa altı ayda emekli olurum.

Dinle Jim, Chevy'nin arkasını duydum. Patlayacak gibi ses çıkartıyor. Biraz talaş tika. Viteslere de koy bir parça. Onu otuz beş dolara okutmalyız. O namussuz beni iyi uyuttu bu işte. On verdim ama on beş istedi, sonra da bütün aletleri alıp gitti. Yüce Tanrım! Keşke elimde beş yüz külüstür olsaydı. Fazla dayanmaz bunlar. Lastikleri mi beğenmedi? Söyle ona içinde binlikler var, bir buçuk dolar indirim yap.

Bahçe duvarının dibine yığılmış paslı kalıntılar, küme küme enkazlar, çamurluklar, yerde yatan kocaman, yağlı parçalar ve silindirlerin arasında çıkmış otlar. Yılan gibi öbek öbek duran fren çubukları, egzoz boruları. Yağ, benzin.

Bak bakalım çatlak olmayan bir buji bulabilecek misin? Ey Tanrım, yüz dolardan ucuza elli treyler bulsam bu işi bırakırdım. Neden tekmeliyor? Söyle ona biz araba satıyoruz ama onun güzel hatırı için sağına soluna tekme attırmayız. Böylesi daha iyi! Tekmeletme. Niyeti yok mu diyorsun? Öyleyse at dışarı. Bir türlü kararını veremeyecek bir adamla uğraşmaktan çok daha fazla işimiz var. Graham'ın ön tekerleğini çıkar. Şu onarımını yaptırdığımızın arkasını çevir. Gerisi güzel görünüyor. Her şeye bir göz atmak gerek.

Elbette! O koca yığında daha elli bin var. İçine bol bol yağ koy. Hoşça kal. İyi şanslar.

Araba mı istiyorsunuz? Ne tür bir şey düşünmüştünüz? Bakın bakalım hoşunuza giden var mı? Ben susuyorum. Nasıl, iyi bir şey ister misiniz? Karınız o La Salle'e bakarken, siz böyle buyrun. Demek La Salle istemiyorsunuz. Yatak ses yapıyor. Fazla benzin yakıyor. Bir 24 Lincoln'ümüz var. İşte araba diye buna denir. Evlâdiyelik. İstersen kamyon yap.

Paslı metallerin üstünde kızgın güneş. Yerde benzin. Arabaya ihtiyacı olan insanlar şaşkın şaşkın geziniyorlar.

Ayakkabılarınızı silin. Arabaya dayanmayın. Kirli bir arabayı nasıl satın alırsınız? Kaç para eder? Çocuklara dikkat et. Acaba bu kaç? Soralım. Sormak da parayla değil ya. Sorabiliriz değil mi? Yetmiş beşin üstünde bir sent fazla vermem, yoksa Kaliforniya'ya gidecek paramız kalmaz.

Tanrım, ne olur yüz tane külüstürüm olsaydı. Yürüyüp yürümeleri önemli değil.

Kullanılmış, çürümüş lastikler üst üste konmuşlar; kırmızı gri tüpler sucuk gibi asılmış.

Lastik yaması mı? Radyatör temizleyicisi? Bu küçük hapı benzin deponuza atın bir litre ile iki kilometre fazla yapın. Şöyle bir sürün yeter, elli sente yeni bir renk elde ediyorsunuz. Silecek, volan, conta? Belki subaptandır. Yeni bir subap takın. On sentin ne değeri var ki?

Pekâlâ Joe. Sen onları yumuşatıp buraya gönder. Ben onlarla uğraşırım. Serserileri istemem ha, yalnızca alıcıları yolla bana.

Evet bayım, içeri buyrun. Satışlar burada. Evet efendim! Seksen dolara satın alabilirsiniz.

Elliden yukarı çıkamam. Dışarıdaki adam elli demişti.

Elli. Elli mi? Yetmiş sekiz buçuğa biz aldık. Joe, aptal budala, bizi iflas ettirmek mi istiyorsun? Adama neler söyledin? Altmışa olabilir. Buraya bakın bayım, bütün günümü sizinle harcayacak değilim. İşadımıyım ama kimseye yapışmam. Değiş tokuş edecek malınız var mı?

İki katırım var.

Katır! Hey Joe, işittin mi bunu? Bu bay katırları ile değiş tokuş yapmak istiyor. Hiç kimse makine çağında yaşadığımızı söylemedi mi size? Artık katırları tutkal yapmaktan başka bir işte kullanmıyorlar.

İri, güzel katırlar... biri yedi, öteki de beş yaşında. Belki biraz daha dolaşsak iyi olacak.

Dolaşacakmış! En civcivli zamanımızda gelip oyalıyorsunuz bizi, sonra da dolaşalım diyorsunuz! Joe, kumarbazlarla iş yaptığını biliyor musun?

Ben kumarbaz değilim. Bir araba satın alman gerekiyor. Kaliforniya'ya gidiyoruz. Kesinlikle bir araba almalıyım.

Ben budalayım zaten. Joe hep benim enayi olduğumu söyler. Sırtımdaki gömleği ona buna vermekten vazgeçmezsem açlıktan öleceğimi söylüyor. Bak senin için ne yapacağım: Köpek maması yapmak için katırlarına beş dolar veririm.

Katırlarımın köpek maması olmasını istemiyorum.

Şey, belki on ya da yedi dolar verebilirim. Bak şöyle anlaşıalım. Biz senin katırlarına yirmi dolar verelim. Araba da birlikte değil mi? Sen de üstüne eli dolar koy. Geri kalanını ayda on dolar ödemek üzere bir sözleşme yapalım.

Ama seksen demiştiniz.

Sen hiç nakliyat ücreti ve sigorta diye bir şey işitmedin mi? Bunlar fiyatı biraz yükseltiyor. Dört-beş ay içinde bütün borcunu ödersin. Şuraya imzanı at. Biz her şeyi hallederiz.

Şey, bilmiyorum.

Bak buraya. Ben sana sırtımdaki gömleği veriyorum, sense benim zamanımı harcıyorsun. Seninle konuşacağıma üç araba satarım. Bıktım artık. Evet, burayı imzalayacaksın. Peki efendim, Joe bu beyefendi için depoyu doldur. Ona benzin de vereceğiz.

Aman Tanrım, ne kadar da inatçı biriydi Joe! O külüstüre ne vermiştik? Otuz dolar... Otuz beş değil miydi? Katırları da aldım. Onları yetmiş beşe satmazsam ben de işadımı değilim. Elli peşin, kırk için de senet aldım. Biliyorum hepsi dürüst değildir ama kaçının borcunu ödediğini görseydin şaşar kalırdın. Adamın biri iki yıl sonra kendisine yazdığım bir mektup üstüne iki yüz dolar getirmişti. Kalıbımı basarım bu da parayı gönderecek. Ah Tanrım, beş yüz külüstürüm daha olsaydı! Kollarını sıva Joe. Git onları yumuşat ve bana gönder. Bu son satıştan yirmi alacaksın. Fena gitmiyorsun.

Öğleden sonra güneşinde soluk bayraklar. Bugünün yıldızı. 29 Ford pikap, iyi durumda.

Elli dolara ne istiyorsun, bir Zephyr mi?

Atkıları döşemelerden dışarı fırlamış, çamurluklar ezilmiş, eğri büğrü yerine oturtulmuş. Tamponlar sökülmüş, sarkıyor. Çamurluğun üstünde, radyatör kapağında ve üç tane de arka tarafta renkli farları olan süslü, spor bir Ford. Vites kolunun üstünde koca bir damga, lastik çamurluklar. Stepne kapağında renkli bir kız, adı Cora. Tozlu ön camlarda ikinci güneşi.

Yemek yemeye bile zaman bulamadık. Joe çocuklardan birini gönder de hamburger aldirt.

Eski makinelerin patırtılı gürültüsü.

Ahmağın biri Chrysler'e bakıyor. Git de öğren bakalım, cebinde parası var mı? Bu köylü çocukları çok sinsi olurlar. Onu yumuşatıp bana gönder Joe. İyi gidiyorsun.

Elbette sattık. Garanti mi? Otomobil olduğu konusunda garanti veriyoruz. Sütannelik edeceğimize garanti vermedik. Buraya bak, sen bir araba satın aldın, şimdi de yakınmaya başladın. Taksitlerini ödemesen bile umurumda değil. Senetlerin elimizde değil mi? Hemen icraya veririz. Peşine onlar düşer, biz değil. Biz senetlerin turşusunu kurmayız. Öyle değil mi? Biraz daha dikleşirsen polis çağırırım. Hayır, lastikleri değiştirmedik. Defet onu buradan Joe. Hem bir araba satın aldı, hem de hâlâ memnun değil. Senden bir biftek alıp yarısını yedikten sonra öteki yarısını geri getirsem ne yaparsın? Burada iş yapıyoruz biz, sadaka dağıtmıyoruz. Düşünebiliyor musun Joe? Hey! Şuraya bak. Çabuk git oraya. 36 Pontiac'ı göster. Evet.

Dörtköşe burunlar, yuvarlak burunlar, paslı burunlar, küt burunlar, uzun, yuvarlak çizgiler, düz hatlar. Bugün büyük satışlar. Güzel döşemeleri olan yaşlı canavarlar. Kolaylıkla kamyon hali-

ne getirebilirsiniz bunları. Kızgın ikinci güneşinde aksları paslanmış iki yüz treyler. Kullanılmış Arabalar. İyi Durumda Kullanılmış Arabalar. Temiz. Benzin koyma.

Tanrım, şuna bak! Birisi gözü gibi bakmış ona!

Cadillaclar, La Saller, Buickler, Plymouthlar, Packardlar, Chevvyler, Fordlar, Pontiaclar. Sıra sıra. İkinci güneşinde farları parlıyor. İyi Durumda Kullanılmış Arabalar.

Yumuşat onları Joe. Tanrım, ne olurdu bin külüstürüm olsaydı! Onları pazarlığa hazırla, gerisini bana bırak.

Kaliforniya'ya mı gidiyorsunuz? İşte tam size göre. Eski görünüyor ama daha binlerce kilometre yapar.

Yan yana dizilmişler. İyi Durumda Kullanılmış Arabalar. Pazarlıklar. Temiz, çalışır durumda.

Sekizinci Bölüm

Gök, yıldızların arasında gri bir renge bürünmüş, ay donuklaşıp, iyiden iyiye incelmışti. Tom Joad ile Papaz, pamuk tarlasında traktör tekerleklerinin açtığı yolda ilerliyorlardı. Sadece gökyüzünün biraz ısınmış olması sabahı müjdeliyordu. Doğuda, ufukta hiçbir belirti yoktu. İki adam, ayaklarının kaldırdığı tozu içlerine çekerek, sessizce yürüdüler.

“Umarım yolu iyi biliyorsundur,” dedi Jim Casy. “Gün ağardığında kendimi bambaşka bir yerde bulmak hiç hoşuma gitmez.” Pamuk tarlası uyanan yaşamla birlikte canlanıyor, yerde yiyecek arayan kuşların kanat çırpışları, tavşanların aceleci ayak sesleri işitiyordu. Adamların ayaklarının, tozun içine sessizce gömülüğü, kurumuş çamurları çatırdatışı şafağın gizli seslerine karıştı.

“Buralarda yolumu gözüm kapalı bulurum,” dedi Tom. “Ancak yalnızca bunu düşünmeye başlarsam yanılabilirim. Ama aklıma başka bir yere verdikten sonra, ayaklarım beni doğruca oraya götürür. Ben burada doğdum. Çocukken buralarda koşuştum. Şurada bir ağaç vardır... Bak, gölgesini seçebilirsin belki. Bir seferinde bizim ihtiyar o ağaca ölü bir çakal asmıştı. Çürüyene dek orada asılı kalmış sonra günün birinde düşmüştü. Kupkuru olmuştu. İnşallah annem bir şeyler pişirmiştir. Karnım zil çalıyor.”

“Benim de,” dedi Casy. “Biraz tütün çiğnemek ister misin? Açlığını unutturur. Keşke sabahın köründe yollara düşmeseydik. Aydınlığı bekleseydik.” Bir parça tütün ısırmak için durdu. “Öyle de güzel uyuyordum ki.”

“Şu çılgın Muley’in yüzünden oldu,” dedi Tom. “Ödümü patlatıyordu. Beni uyandırıp, ‘Hoşça kal Tom, ben gidiyorum. Daha geçecek birçok yerim var,’ dedi. ‘Siz de yola çıksanız iyi olur. Gün doğduğunda bu topraklardan uzaklaşmış olursunuz.’ Böyle yaşamaya

devam ederse, tarla faresi gibi korkak olacak. Peşinden Kızılderililer kovalıyor sanırdın. Üşüttü mü acaba?”

“Bilmem. O küçük ateşi yaktığımızda nasıl bir araba geldi gör-dün. Ev de ne biçim yıkılmıştı. Buralarda çok kötü işler dönüyor. Kuşkusuz, Muley biraz çıldırmış. Çakal gibi dolaşıp duruyor orta-lıkta; bu onu iyiden iyiye çıldırtır. Çok geçmeden birini öldürür. Köpeklerle ardına düşerler. Açık açık görüyorum bunu. Gittikçe da-ha kötü olacak. Demek bizimle gelmek istemedi?”

“Hayır,” dedi Joad. “Sanırım artık insanlarla karşılaşmaktan kor-kuyor. Nasıl oldu da bizimle konuştu acaba? Neyse, güneş doğarken John Amcalara varmış oluruz.”

Bir süre sessizce yürüdüler. Baykuşlar günışığından saklandıkla-rı ağaç kovuklarına, depolara, ambarlara doğru uçtular. Doğuda gök aydınlanmaya başlamıştı. Artık pamuk fideleri ile beyazlaşan toprak görülebiliyordu.

“Hepsi birlikte John Amcalarda nasıl kalıyorlar aklım almıyor. Bir tek odası ile mutfağı var. Bir de küçücük bir ahır. Orası epey ka-labalık olmalı.”

“John’un bir ailesi olduğunu anımsamıyorum,” dedi Papaz. “Yalnız bir adam değil miydi o? Hakkında fazla bir şey kalmamış ak-lımda.”

“Yeryüzünün en yalnız adamıdır,” dedi Tom. “Çılgın herifin bi-ridir, biraz Muley’e benzer. Ama bazı huyları ondan da beterdir. Her yerde görebilirsin onu... Shawnee’de körkütük sarhoş ya da on ki-lometre ötedeki bir dulun ziyaretinde ya da elinde bir fener ken-di evinde çalışırken... Delidir. Kimse onun fazla yaşayacağını san-mıyordu. Onun gibi yalnız bir adam fazla yaşamaz. John Amca, ba-bamdan yaşıldır. Her yıl biraz daha sağlam, biraz daha kötü oluyor. Büyükbabamdan bile kötü.”

“Şu yaklaşan ışığa bak,” dedi Papaz. “Gümüş gibi. John’un hiç ai-lesi olmadı mı?”

“Oldu olmasına ama dinle de sana onun ne tür bir insan oldu-ğunu anlatayım. Tümüyle kendine özgü bir insandır. Babam an-latırdı. John Amca’nın genç bir karısı varmış. Dört ay evli kalmış-lar. İyi bir ev kadınıymış. Bir gün karnına sancılar girmiş. ‘Gidip bir doktor çağırırsan iyi olacak,’ demiş. Ama John Amca yerinden bile kıpırdamamış. ‘Alt tarafı karnın ağrıyor işte. Çok yedin. Bir ağrı ilacı al. Karnını öyle doldurdun ki şimdi ağrıyor işte,’ demiş.

Ertesi gün kadın komaya girmiş, öğleden sonra dört sularında da ölmüş.”

“Nesi varmış?” diye sordu Casy. “Yediği bir şeyden mi zehirlenmiş?”

“Hayır, içinde bir şey patlamış. Ap.. Apandisit gibi bir şey. İşte John Amca hep böyle kaygısız bir insandı ama bu ona çok dokundu. Günaha girdiğini söylerdi. Uzun bir süre kimseyle konuşmadı. Görmeyen gözlerle dolaşır durur, kimi zaman da dua ederdi. Kendine gelmesi iki yıl sürdü. Sonra da hiçbir zaman eskisi gibi olmadı. Vahşileşti. Kendini iyice dağıttı. Ne zaman bizim bir yerimiz ağrısa ya da bağırsaklarımızda kurt falan olsa hemen doktor çağırırdı. Kadının ölmesinin kendi suçu olduğunu düşünüyor herhalde. Matrak adamdır. Hep başkalarına yardım etmeye çalışır... çocuklara armağanlar verir, yemek torbasını başkasının evinde unuttur. Varını yoğunu verdi ama hâlâ mutlu değil. Ara sıra geceleri tek başına dolaşmaya çıkar. İyi bir çiftçidir ama. Toprağına iyi bakar.”

“Zavallı adam,” dedi Papaz. “Zavallı yalnız adam. Kadını öldükten sonra sık sık kiliseye gitti mi?”

“Hayır, gitmedi. İnsanlara fazla yaklaşmak istemiyordu. Yalnız kalmaktan hoşlanıyordu. Onu sevmeyen tek bir çocuk bile görmedim. Kimi zaman geceleri bize gelirdi. Biz de onun geldiğini yatağımızın kenarına bıraktığı çikletlerden anlardık. Onun İsa olduğunu düşünürdük.”

Papaz başı önde yürümeye devam etti. Karşılık vermemişti. Sabahın ilk ışıkları alnını aydınlatıyordu. Yanında sallanan elleri bir gölgeye dalıyor, bir aydınlığa çıkıyordu.

Sanki çok özel bir şeyden söz etmiş ve utanmış gibi Tom da susmuştu. Adımlarını sıklaştırdı. Artık uzakta gri bir çizgi görebiliyorlardı. Pamuk fidelerinin arasından bir yılan kıvrıyla kıvrıla yola çıktı. Tom, olduğu yerde durup ona baktı.

“Tarla yılanı,” dedi. “Bırak gitsin.”

Yılanın çevresinden dolaşıp yollarına devam ettiler. Ufukta kırmızı bir çizgi belirdi ve şafağın kasvetli ışığı bölgeyi aydınlattı. Pamuk tarlalarının yeşilliği belirginleşti, toprak soluk kahverengiye boyandı. Adamların yüzü donuk parlaklığını yitirdi. Yoğunlaşan gün ışığıyla birlikte Joad’ın yüzünün rengi daha da karardı.

“Ne güzel bir vakit,” dedi Joad hafifçe. “Çocukken bu saatlerde kalkar yürürdüm. Nedir o ilerdeki?”

Dişi bir köpeğin onuruna yolun üstünde erkek köpekler toplanmıştı. Özgür bir toplumsal yaşantının türlerini iyice karıştırdığı çoban, melez beş erkek köpek, dişiye kur yapmakla meşguldüler. Her biri zarifçe burnunu çekiyor, başı yukarda pamuk tarlasına gidiyor, arka ayağını kaldırıp toprağı ıslatıyor, sonra da eğilip kokluyordu. Joad ile Papaz, onları izlemek için durdular. Birden Joad, gülme-ye başladı.

“Ey Tanrım!” dedi. “Ey Tanrım!”

Şimdi köpekler yeniden bir araya toplanmış, tüyleri dimdik olmuş, homurdanmaya başlamışlardı. Hepsi içlerinden birinin kavgayı başlatmasını bekliyordu. Köpeklerden biri, dişinin üstüne çıktı, öbürleri biraz gerileyip dilleri dışarda ilgiyle seyretmeye koyuldular. İki adam yürümeye devam etti.

“Ey Tanrım!” dedi Joad. “Dişiye atlayan köpek bizim Flash olsa gerek. Onun ölmüş olduğunu sanıyordum. Buraya gel Flash!” Yine güldü. “Bu bana Willy Feeley için anlattıkları bir olayı anımsattı. O zamanlar çok gençti. Utangaç, aşırı utangaç bir çocuktu. Bir gün Graveslerin boğasına genç bir inek götürmüş. Elsie Graves’den başka kimse yokmuş evde. Ama Elsie, hiç de utangaç değildi. Willy, kıpkırmızı olmuş, tek bir sözcük bile söyleyememiş. Elsie, ‘Neden geldiğini biliyorum,’ demiş. ‘Boğa ahırın arkasında duruyor.’ Neyse birileri gelip ineği boğanın yanına götürmüşler, Elsie ile Willy de oturup seyretmeye başlamışlar. Çok geçmeden Willy ıkınıp sıkınmaya başlamış. ‘Neyin var Willy?’ diye sormuş Elsie, sanki bilmiyormuş gibi. Willy yerinde doğru dürüst oturamıyormuş. ‘Tanrım,’ demiş kendini tutamayarak, ‘Tanrım, keşke bu işi ben yapıyor olsaydım.’ ‘Ne duruyorsun Willy?’ demiş Elsie de. ‘Senin ineğin değil mi?’”

Papaz, kıs kıs güldü.

“Biliyor musun?” dedi. “Artık papaz olmamak çok güzel. Ben papazken kimse bana böyle şeyler anlatamazdı, anlatsalar bile ben gülemezdim. Küfür de edemezdim. Şimdi canım ne zaman isterse küfrediyorum. İnsan içinden gelince küfredebilmeli.”

Kırmızılık doğudan ufku boydan boya kaplamıştı. Kuşlar, yuvalarından çıkmışlar, tarlaların üstünde uçuşmaya başlamışlardı.

“Bak,” dedi Joad. “İleriye bak. John Amca’nın deposu orası. Değirmen görünmüyor ama depo orada işte. Görebiliyor musun? Daha hızlı yürümeye başladı. “Acaba herkes evde mi?” Depo tepenin üs-

tünde iyice belirmişti. Aceleyle yürüyen Tom, dizlerine dek bir toz bulutu kaldırıyordu. “Acaba annem...”

Deponun ayaklarını gördüler; küçücük kare bir kutuyu andıran, boyasız ve çıplak ev, alçak çatılı ahır gözlerinin önündeydi. Evin bacasından duman tütüyordu. Bahçeye eşyalar, değirmenin motoruyla bıçakları, yataklar, sandalyeler, masalar yığılmıştı.

“Aman Tanrım, gitmeye hazırlanıyorlar,” dedi Joad.

Bahçede kenarları yüksek bir kamyon duruyordu. Ama garip bir kamyondu bu, çünkü önü otomobil biçimindeydi, tepesi ortadan ikiye ayrılmış, buraya bir kamyon kasası oturtulmuştu. Yaklaştıkça bahçeden gelen gürültüleri işittiler. Güneşin köreltici ışınları ufuktan yükselip kamyonun üstüne düştü. Bir adam ve hızla inip kalan bir çekicin parıltısını gördüler. Sonra güneş evin pencerelerinden yansıdı. Rüzgârın aşındırdığı tahtalar pırl pırlıydı. Yerde dolaşan iki kırmızı tavuk, güneşin altında alev alevdi.

“Sesini çıkarma,” dedi Tom. “Gizlice yaklaşalım.”

Öylesine hızlı yürümeye başlamıştı ki, toz bulutu beline kadar yükseliyordu. Pamuk tarlasının kenarına varmışlardı. Şimdi seyrek otların türediği bahçenin sert toprağında yürüyorlardı. Joad, sanki yürümeye korkuyormuş gibi yavaşladı. Gözlerini Joad’dan ayırmayan Papaz da ona uymak için yavaşladı. Tom, başıboş dolaşırcaasına ilerledi, çekingence kamyonu yaklaştı. Üstü ikiye bölünmüş bir Hudson’dı bu. İhtiyar Tom, kamyon kasasının içinde durmuş kenar korkuluklarını çakıyordu. Sinirli, sakallı yüzü işinin üstüne eğilmiş, ağzında altı penilik bir tomar çivi vardı. Ağzından bir çivi alıyor, çekiciyle bir vuruşta çakıyordu. Evin içinde ocağın kapağının kapandığı ve bir çocuğun ağladığı işitildi. Joad, kamyon kasasının yanına gidip yaslandı. Babası, başını kaldırıp baktı ama onu görmedi. Ağzından bir çivi daha çıkartıp çaktı. Bir grup rengârenk kanatlı, beyaz, mavi ve gri güvercin, deponun üstünden havalanıp bir tur attı ve aynı yere konarak aşağıyı gözledi.

Joad, parmaklarını en alt korkuluğun üstüne koydu. Kasanın içindeki kır saçlı, ihtiyar adama baktı. Diliyle dudaklarını ıslatıp, alçak bir sesle, “Baba,” dedi.

“Ne istiyorsun?” diye mırıldandı ağzında bir sıra çivi tutan ihtiyar Tom.

Siyah, kirli bir şapka, mavi bir iş gömleği, düğmesiz bir yelek giymişti. Blucininin beline, iri, dört köşe, metal tokası olan, yıllardır

kullanılmaktan iyice yıpranmış deri bir kemer takmıştı. Ayakkabıları çatlamış, topukları aşınmış, yıllarca güneşin altında, yağmurda ve tozda kullanılmaktan birer sandala dönmüştü. Gömleğinin kolları, pazularının üstünde gergin duruyordu. Beli ve kalçaları ince, bacakları kalın, kısa ve güçlüydü. Tel tel kırlaşmış sakalının dört köşe bir görünüm verdiği yüzü uzun, çenesi çıkıktı. Çenesinin üstünde değil de yanaklara doğru kırlaşan sakalı ona daha güçlü bir hava veriyordu. Yaşlı Tom'un elmacık kemikleri bronzlaşmış, meşin gibi sertleşmiş, sürekli olarak gözlerini kısması, gözlerinin çevresini küçük kırışıklarla doldurmuştu. Koyu kahverengi, parlak gözleri eski gibi iyi görmediği için bir şeye bakarken başını öne doğru eğiyordu. Çakılmayı bekleyen iri çivilerin sıralandığı dudakları ince ve kırmızıydı.

Çivinın üstüne inmek üzere olan çekici bir an havada asılı kaldı, gözlerini çevirip, kendisini rahatsız ettiği için sertçe Tom'a baktı. Sonra çenesi öne kayd, Tom'un yüzüne daha dikkatli baktı ve yavaş yavaş beyni gördüklerini algılamaya başladı. Çekiç yana düştü, sol eliyle ağızındaki çivileri çıkardı.

Sanki kendi kendine bir gerçeği söylüyormuş gibi, "Tommy bu," dedi. "Tommy eve dönmüş." Ağzı yeniden açıldı ama birden gözlerini korkulu bir hava bürüdü. "Tommy," dedi alçak bir sesle. "Kaçmadın değil mi? Saklanman gerekmiyor değil mi?"

Gergin bir yüzle oğlunun vereceği karşılığı bekledi.

"Hayır," dedi Tom. "Kefaletle salıverildim. Özgürüm. Yanımda kâğıtlarım var."

Kamyonun korkuluklarına tutunarak yukarı baktı.

İhtiyar Tom, çekicini dikkatle yere bıraktı, çivileri cebine soktu. Bacaklarını korkuluğun üstünden geçirerek yere atladı ama oğlunun yanında birden garip bir duyguya kapıldı.

"Tommy," dedi. "Kaliforniya'ya gidiyoruz. Sana bir mektup yazıp haber verecektik." Sonra sözlerine kendi de inanamayarak: "Ama artık döndün," dedi. "Sen de bizimle gelebilirsin. Evet. Gelebilirsin."

Evden çaydanlığın düdüğü geldi kulaklarına. İhtiyar Tom, omuzunun üstünden o yana baktı.

"Hadi gidip onları şaşırtalım," dedi. Gözleri heyecanla parıldıyordu. "Annen, bir daha seni hiç göremeyecekmiş gibi kötü bir duyguya kapılmıştı. Yüzü sanki biri ölmüş gibi bir ifadedeye bürünmüş-

tü. Neredeyse, seni bir daha hiç göremeyecek diye Kaliforniya'ya bile gitmekten vaz geçecekti.”

Ocak kapağının sesi yükseldi evden.

“Hadi gidip onları şaşırtalım,” dedi Tom yeniden. “sanki yanımdan hiç ayrılmamışsın gibi girelim içeri. Bakalım annen ne diyecek.” Sonunda Tom’a dokundu. Ürkekçe, elini onun omuzuna koyup hemen geri çekti. Jim Casy’e baktı.

“Papaz’ı anımsıyor musun baba,” dedi Tom. “O da benimle geldi.”

“O da hapiste miydi?”

“Hayır, hayır, onunla yolda karşılaştım. Burada değilmiş.”

Babası, ciddi bir tavırla elini uzattı.

“Hoş geldiniz efendim.”

“Burada olduğum için mutluyum,” dedi Casy. “Bir oğlun eve dönüşünü görmek çok güzel. Görülecek bir şey bu.”

Baba: “Evine döndü ha!” dedi.

“Ailesine,” diye çabucak düzeltti Papaz. “Dün gece öbür tarafa kaldık.”

Baba, çenesini çıkartıp bir an yola baktı. Sonra Tom’a döndü.

“Nasıl yapacağız bu işi?” diye sordu heyecanla. “Acaba içeri girip, ‘Dışarıda kahvaltı etmek isteyen biri var,’ mı desem? Yoksa sen kendin içeri girsene de onun seni fark etmesini mi beklesen? Nasıl yap-sak?” Yüzü heyecanla canlanmıştı.

“Kimseyi ürkütmesek iyi olur,” dedi Tom. “Kadının yüreğine indirmeyelim.”

Uzun bacaklı iki köpek kırta kırta önlerinden geçti, ama yabancıların kokusunu alır almaz kuyruklarını ağır ağır sallayarak dikkatle geri geldiler, herhangi bir tehlikeye ya da düşmanlığa karşı gözlemlerini açtılar, kulaklarını dikip, havayı kokladılar. Birisi, koşmaya hazır, boynunu uzattı ve ağır ağır Tom’un bacaklarına yaklaşıp kokladı. Sonra geri çekilip herhangi bir işaret bekleyerek Baba’ya baktı. Öteki yürekli değildi pek. Gözleri, dikkatini çekecek bir şey ararcasına ortalıkta dolaştı, kırmızı bir tavuk gördü ve ona doğru koştu. Saldırıya uğrayan tavuğun acı acı gıdaklayışı işitildi, kırmızı tüyler havada uçtu, tavuk kanatlarını açarak, can havliyle koştu. Köpek başını çevirip gururla adamlara baktıktan sonra tozun içine çöküp kuyruğunu hoşnutlukla yere vurdu.

“Hadi,” dedi Baba. “Hadi içeri girelim. Annen de seni görmeli.

Seni görünce yüzünün nasıl olacağını merak ediyorum. Gel! Zaten şimdi kahvaltı hazır diye bağırır. Tuzlanmış domuz etini az önce ocağa koyduğunu işitmiştim.”

İncecik tozların örttüğü yolda önden gitti. Evin verandası yoktu. Bir basamaktan sonra hemen kapıdan içeri giriliyordu. Kapının önünde, yıllarca üstüne baltayla vurula vurula düzleşmiş bir kütük duruyordu. Ahşap kaplama tozdan aşınmış, zamanla lifler kabartma bir desen gibi ortaya çıkmıştı. Yanan söğüt dallarının kokusu sarımsı ortalığı; eve yaklaştıkça bunun yerini kızaran etin, çöreklerin, çaydanlıkta kaynayan koyu kahvenin kokusu aldı. Baba, basamağı çıktı ve geniş, kısa gövdesiyle kapı aralığında durdu.

“Ana,” dedi. “Dışarıda yoldan yeni gelmiş iki kişi var. Biraz yiyecek verebilir misiniz diye soruyorlar.”

Tom, annesinin sakın, ağır, içten, dostça sesini işitti.

“Gelsinler,” dedi kadın. “Yeterince yemeğimiz var. Ellerini yıkamalarını söyle. Ekmek hazır. Şimdi eti ateşten indiriyorum.”

Ocağın üstündeki yağın cızırtısı geldi.

Baba, içeri girerek kapının önünden çekildi; Tom içeriye, annesine baktı. Tavadan kızarmış et parçalarını çıkartıyordu. Ocağın açık ağızında, kahverengi çörek tepsisi görünüyordu. Kadın başını çevirip kapiya baktı ama güneş Tom’un arkasında parıldadığından sarı güneş ışığının çevrelediği karanlık bir gölge gördü yalnızca. Kibarca başını salladı.

“İçeri girin,” dedi. “Neyse ki bu sabah fazla ekmek pişirmiştin.”

Tom, olduğu yerde durmuş içeri bakıyordu. Annesi iri yarı, ama şişman değildi; çocuk doğurmak ve durmadan çalışmak kalınlaştırmıştı vücudunu. Renkli çiçek desenleri olan bir önlük vardı üstünde ama yıkanmaktan rengi atmış, geriye yalnızca çiçeklerin gri çizgileri kalmıştı. Eteği ayak bileklerine dek iniyordu. Taraklı, iri, çıplak ayakları döşemede hızla hareket ediyordu. İnce, beyaz saçları başının arkasında toplanmıştı. Güçlü, çilli kolları dirseklerine dek çıplak; elleri, beyaz tenli, şişman bir genç kızinkiler gibi toplu ve narin. Yeniden başını çevirip güneşe baktı. Yüzü hiç de yumuşak değildi; kendinden emin, iradeli bir yüzdü bu. Ela gözleri, bir insanın başına gelebilecek bütün acıları gördükten sonra sıkıntıları ve kederleri adım adım aşarak yüce bir sakinliğe, insanüstü bir anlayışa ulaşmış gibiydi. Ailenin direği olarak durumunu, kimse tarafından elinden alınamayacak güçlü konumunu biliyor, kabulleniyor, bunu hoşnut-

lukla karşılıyor gibiydi. Kendisi acıyı ve korkuyu kabullenmedikçe, Tom'un ve çocukların acı ve korkuyla karşılaşmayacağını bildiğinden, bunları kandi içinde inkâr ediyordu. Mutlu bir şey olduğunda da, hepsinin gözlerini çevirip kendisine baktıklarını bildiğinden olur olmaz şeylere gülmek bir alışkanlık olmuştu onda. Ama huzur mutluluktan daha önemliydi. Soğukkanlılığına her zaman güvenirdi. Ailedeki önemli yerinden dolayı soylu ve sakin bir güzelliğe sahipti. Yaraları hep o sardığundan, elleri heyecansız, emin ve sessizdi. Son söz onun olduğı için kararlarında bir tanrıça kadar isabetli ve haklıydı. Kendisi sallandığında, ailenin sarsılacağını, umutsuzluğa düştüğü an yıkılacağını, dağılıp gideceklerini biliyor gibiydi.

Güneřli bahçeye, genç adamın karanlık gölgesine baktı. Baba bir kıyıda durmuş, heyecanla titriyordu.

"İçeri girsenize," diye seslendi. "İçeri girin bayım."

Ve Tom, biraz ürkekçe eşikten içeri adımını attı.

Annesi, hayatından memnun bir tavırla gözlerini tavadan kaldırdı. Eli yavaşça yanına indi, çatal tahta döşemenin üstüne düştü. Gözleri faltaşı gibi açıldı, gözbebekleri büyüdü. Ağzından hızla soluk aldı, gözlerini kapadı.

"şükürler olsun Tanrım," dedi. "şükürler olsun Tanrım!" Ama birden telaşlandı. "Tommy, aranmıyorsun değıl mi? Kaçtın mı yoksa?"

"Hayır anne, kefaletle serbest bırakıldım. Kâğıtlarım yanımda."

Joad, elini uzatıp annesinin göğsüne dokundu. Kadın, çıplak ayaklarıyla hiç ses çıkarmadan ona yaklaştı. Yüzünde şaşkınlık okunuyordu. Küçük eli oğlunun kolunu tuttu, sert kaslarını duydu. Sanki körmüş gibi parmakları yavaşça oğlunun çenesine tırmandı. Tom, alt dudağını dişlerinin arasına çekip ısırđı. Kadının gözleri merakla oğlunun dudaklarına kaydđ, dişleri ve dudaklarındaki kanı gördü. O zaman anladı, kendini hemen tutup elini aşağıya indirdi.

"Neyse!" diye bağırdı. "Neredeyse sensiz gidecektik. Senin bizi nasıl bulacağını düşünüp duruyorduk!"

Yere düşen çatalını alıp kızgın yağın içine soktu ve bir parça kırmış domuz çıkardı. Sonra kahve dolu çaydanlığı ateşin üstünden alıp ocağın arkasına koydu.

İhtiyar Tom, kıkır kıkır güldü.

"Seni nasıl kandırdık, değıl mi Ana? Seni kandırmak istemiştik, becerdik işte. Koyun gibi aptal bakakaldın. Keşke büyükbaba

da burada olsaydı da görseydi. Sanki biri alnının ortasına bir çekiç indirmişti. Büyükbaba, yine kışına bir yumruk indirir kalça kemiği çıkardı. Anımsıyor musun, Al'ın ordunun o koca uçak gemisine ateş ettiğini görünce böyle yapmıştı. Bir gün buraya gelmişti Tommy. Sekiz yüz metre boyundaydı. Al, tüfeğini kapığı gibi ona ateş etti. Büyükbaba, 'Acemi çaylaklara ateş etme Al; bekle de daha büyüğü gelsin,' diye bağırdı, sonra kendi kışına pat diye bir yumruk atıp kalça kemiğini çıkardı."

Anne, bir kahkaha atıp, raftan teneke tabakları indirdi.

"Büyükbaba nerede?" diye sordu Tom. "İhtiyar şeytanı göremiyorum."

Anne, tabakları mutfak masasının üstüne koydu, bardakları yanlarına yerleştirdi.

"Büyükanneyle birlikte ahırda kalıyorlar," dedi gizlice. "Geceleri sık sık kalkıyorlar. Çocukların üstüne basıyorlardı."

Baba lafa karıştı: "Evet, büyükbaba her gece kızılıyordu. Winfield'in üstüne basıyor, Winfield bağırıyor, büyükbaba da ona kızıp altına ediyordu. Bu onu daha da öfkeliendiriyordu. Evdeki herkes uyanıyor, bağırıp çağırmaya başlıyordu." Kıkırdamaktan doğru düzgün konuşamıyordu. "Ah, ne eğlenmiştik. Bir gece herkes ağzını bozmuş küfrediyordu ve kardeşin Al -şimdi çok zeki bir çocuk oldu- 'Aman Büyükbaba, neden gidip korsan olmuyorsun sen?' dedi. Bu sözler Büyükbaba'yı öylesine kızdırmıştı ki, koşup tüfeğini kaptı. O gece Al, tarlada uyumak zorunda kaldı. Ama artık Büyükbaba ile Büyükanne ahırda yatıyorlar."

"Canları istediği zaman rahatça dışarı çıkabiliyorlar," dedi Anne. "Baba, hadi koş, onlara Tommy'nin eve geldiğini haber ver. Büyükbaba onu çok sever."

"Gidiyorum," dedi Baba. "Bunu daha önce yapmalıydım."

Ellerini kollarını sallayarak kapıdan çıkıp bahçeye geçti.

Tom, onun gidişini seyretti. Dalmıştı. Annesinin sesi onu kendine getirdi. Kahve koyuyordu.

"Tommy," dedi başını kaldırmadan. Sesi ürkek, çekingendi.

"Evet?" dedi Joad.

Her ikisi de birbirinin ne denli utangaç olduğunu biliyor, bu yüzden daha da utangaçlaşıyorlardı.

"Tommy, sana sormam gerek... çok kızgın mısın?"

"Ne kızgını, Anne?"

“Kızgın değil misin? Kimseden nefret etmiyor musun? O hapiste seni çileden çıkartacak şeyler yapmadılar mı?”

Joad, yan gözle ona bakıp yüzünü inceledi. Anne’nin bunları nereden bildiğini merak eder gibi bir hali vardı.

“Yoo,” dedi. “Gerçi bir süre sinirlerim bozuldu ama ben o gürurlu insanlardan değilim. Yaptıklarını önemsemedim. Neden sor-dun Anne?”

Sanki daha iyi duymak, daha fazlasını öğrenmek istiyormuş gi-bi, ağzı açık, oğluna bakıyordu. Sözlerin ardındaki gizli karşılığı arı-yordu.

“Floyd diye bir çocuk vardı,” dedi şaşkınlıkla. “Annesini tanırdım. İyi insanlardı. Bütün iyi çocuklar gibi biraz delidoluydu.” Bir an sus-tu, sonra hızla konuşmasına devam etti. “Bu tür şeyleri pek bilmem ama onun başına gelenler kulağıma çalınmıştı. Çok kötü davranmış-lardı ona, canını yakmışlardı, öylesine kızmıştı ki gidip daha kötü iş-ler yaptı, yine yakalayıp yine canını yaktılar. Bu onu çıldırttı. Bir gün üstüne ateş açtılar o da karşılık verdi. Bir çakal gibi peşine düşüp ya-kaladılar. Aç kurtlar gibi hırlayıp sağa sola saldırıyordu. Aklını kaçır-mıştı. Artık insan değil, iki ayak üstünde yürüyen vahşi bir at gibiydi. Ama tanıyanlar hiç kötülük etmezlerdi ona. Zaten o da tanıdıkları-na saldırmazdı. Sonunda öldürdüler çocuğu. Gazeteler onun için ne denli kötü bir insan derse desin, hiç de öyle değildi.” Susup kuru du-daklarını yaladı. Gözlerinde o acı soru vardı. “Bilmem gerek Tommy. Senin de canını çok yaktılar mı? Seni de böyle çıldırttılar mı?”

Tom’un kalın dudakları dişlerinin üstünde gerildi. Başını eğip iri ellerine baktı.

“Hayır,” dedi. “Ben öyle değildim.” Susup, deniz kabuklarını an-dıran kırık tırnaklarını inceledi. “Ben hep bu tür şeylerden uzak kal-maya çalıştım. O kadar çıldırmadım.”

Kadın, içini çekti.

“Şükürler olsun Tanrım,” diye fısıldadı.

Tom, aceleyle başını kaldırdı:

“Anne, evimize neler yaptıklarını görünce...”

Kadın, gelip yanında durdu. “Onlarla yalnız savaşmaya kalkma Tommy,” dedi sevgiyle. “Çakal gibi avlarlar seni. Tommy, bu konu-da epeyce düşünüp taşındım. Bizim gibi yüz bin kişiyi evlerinden at-tıklarını söylüyorlar. Hepimiz birleşebilseydik, kimseyi bu duruma düşüremezlerdi Tommy.”

Sustu.

Tom, ona bakarak, kirpiklerinin arasında sadece küçük bir parıltı görününceye dek gözkapaklarını ağır ağır indirdi.

“Bu şekilde düşünen çok insan var mı?” diye sordu.

“Bilmiyorum. Herkes biraz aptallaştı. Uyur gezer gibi dolaşıyorlar.”

Dışarda, bahçenin ötesinden yaşlıların sesleri geliyordu.

“Tanrıya şükürler olsun! Tanrıya şükürler olsun!”

Tom, başını çevirip sırttı.

“Büyükannem sonunda eve döndüğümü işitti,” dedi. “Anne sen eskiden böyle değildin.”

Kadının yüzü gerildi, gözleri katılaştı.

“Hiç evimden kovulmamıştım ki,” dedi. “Ailem hiç yollara düşmemişti ki. Daha önce eşyalarımı, her şeyimi satmamıştım ki. İşte hepsi başıma geldi.”

Ocağa gidip çörek tepsisini aldı ve teneke tabaklara boşalttı. Sos yapmak için yağın içine un boşalttı, elleri undan bembeyaz oldu. Tom bir an onu seyrettikten sonra kapıya gitti.

Bahçenin ötesinden dört kişi geliyordu. İnce, üstü başı perişan, aceleci tavırla, küçük adımlarla sıçraya sıçraya yürüyen ve sağ kalça kemiği çıktığı için sağ bacağına kollayan Büyükbaba en öndeydi. Bir yandan da, pantolonunun düğmelerini iliklemeye uğraşıyordu. Ama en üstteki düğmeyi ikinci ilığe geçirmiş, bu da tüm düzeni bozmuş olduğu için düğmeleri bulmakta güçlük çekiyordu. Ayağında koyu renk, eski bir pantolon, sırtında önü tümüyle açık mavi bir gömlek vardı. İçindeki gri fanilasının önü de açıktı. Pantolonunun düğmelerini iliklemekten vazgeçip pantolon askılarını çekiştirdi. Yaramaz bir çocuğunkiler gibi haşın, parlak, küçük, kahverengi gözleri, ince ve heyecanlı bir yüzü vardı. Geçimsiz, huysuz, aksi, ama aynı zamanda güler yüzlüydü. Kavga eder, tartışır, açık saçık fıkralar anlatırdı. Hep zamparalık ederdi. Çılgın bir çocuk gibi vahşi, hain ve sabırsız, eğlence düşkünüydü. Bulduğu zaman çok içer, yemek yer, durmadan konuşurdu.

Arkasında, sadece kocası kadar kötü olduğu için hâlâ sağ kalabilen Büyükanne, topallaya topallaya yürüyordu. Büyükbaba’nın gaddarlığıyla boy ölçüşerek, yırtıcı bir dindarlıkla yaşamını sürdürmüştü. Bir gün, dinsel bir toplantıda kendinden geçmiş bir halde, kocasına ateş edip neredeyse kaba etinden bir parça uçurmuş, ondan

sonra da kocası kendisine karşı büyük bir hayranlık duyup, küçük çocukların böceklerle yaptığı gibi ona işkence etmekten vazgeçmişti. Elleriyle eteklerini dizlerine dek kaldırmış, o korkunç savaş nara-sını atıyordu.

“Yaşasın Zafer! Tanrıya şükürler olsun!”

Büyükanne ile Büyükbaba bahçeyi geçmek için yarışıyorlardı. Durmadan birbirleriyle didişirlerdi. Hem hoşlarına gidiyordu bu, hem de ihtiyaçları vardı.

Onların arkalarından ağır, düzgün adımlarla ama yine de öndeki-lerin fazla gerisinde kalmamaya çabalayan baba ile Noah geliyordu. İlk çocuk olan Noah, uzun boylu ve içine kapanık bir delikanlıydı. Sakin ve şaşkın yüzünde dünyayı yadırgayan bir havayla dolaşırdı. Yaşamı boyunca hiç sinirlenmemişti. Normal insanların delilere baktıkları gi-bi, öfkeli insanlara şaşkınlıkla bakar, onlardan rahatsız olurdu. Noah, yavaş hareket eder, az konuşur, tanımayanlar onu aptal sanırdı. Aptal değil garip bir insandı. Ne büyük bir gururu ne de cinsel dürtüleri var-dı. Her şeye karşın kendine yeten garip bir uyumla çalışır ve uyurdu. Ailesini çok sever ama bunu asla belli etmezdi. Ona şöyle bir bakan bi-ri, başının, vücudunun bacaklarının ya da aklının yapısında bir garip-lik olduğunu rahatça söyleyebilir ama bunun hangi uzvunda oldu-ğunu anlayamazdı. Babası, Noah'nın bu garipliğinin nedenini bildiğini sanır ama utandığı için bundan asla söz etmezdi. Çünkü Noah'ın doğ-duğu gece evde yalnız olan Baba, karısının çılgınlıklarından dehşete düş-müş, korkudan çıldırmıştı. Ellerini ve güçlü parmaklarını forseps gibi kullanarak, çocuğu bükerek çekmişti. Oldukça geç gelen ebe, çocuğun başının şeklini yitirdiğini, boynunun uzadığını, vücudunun çarpıldı-ğını görmüştü. Hemen elleriyle başı ve vücudu düzeltmeye çalışmış-tı. Baba, bunu her zaman anımsar ve utanırdı. Bu yüzden Noah'ı her-kesten çok severdi. Noah'ın geniş yüzünde, ayrı gözlerinde, uzun, in-ce çenesinde bebeğin o çarpık, şekilsiz başını gördüğünü düşünürdü. Noah, kendinden istenilen her şeyi yapabilir, okur, yazar, toplayıp, çı-kartır ama bütün bunlara hiç önem vermiyormuş gibi görünürdü; in-sanların istedikleri ve gerek duydukları şeylere karşı umursamaz dav-ranırdı. Sakin garip, sessiz bir evde yaşıyor, sakın gözleriyle dışarı ba-kıyordu. Tüm dünyaya yabancı ama yalnız değildi.

Dördü birlikte bahçede ilerlediler.

“Nerede o? Nerede o Tanrı'nın cezası?” diye sordu Büyükbaba.

Elleri yeniden beceriksizce pantolonunun düğmelerinde dolaş-

tı, sonra unutup ceplerine daldı. Birden kapıda Tom'u gördü. Büyükbaba, olduğu yerde durdu, elleriyle ötekileri de durdurdu. Küçük gözleri kurnazlıkla parıldıyordu.

"Bakın şuna," dedi. "Hapishane kuşu. Uzun zamandır Joadlardan biri hapishaneye düşmemişti." Birden aklına geldi. "Onu hapse atmaya hakları yoktu. Ben de yapardım aynı işi. O orospu çocuklarının bunu yapmaya hakları yoktu." Anımsamaya devam etti. "Yaşlı Turnbull, o pis kokarca, sen hapisten çıkınca seni vuracağına dair nasıl da yüksekte atıyordu. Onda Hatfield kanı var diyorlar. Neyse, ona haber gönderip, 'Joadlara bulaşma,' dedim. 'Belki bende de McCoy kanı vardır. Eğer Tommy'ye yan gözle bakarsan gebertirim seni.' Nasıl da korkutmuştum onu."

Konuşmayı izlemeyen Büyükanne, yeniden bir nara attı.

"Yaşasın zafer! Tanrıya şükürler!"

Büyükbaba, Tom'un yanına gelip göğsüne bir yumruk indirdi. Gözleri sevgi ve gururla gülüyordu.

"Nasılsın, Tommy?"

"İyiym," dedi Tom. "Nasıl gidiyor?"

"Bombok," dedi Büyükbaba. Birden yine aklına bir şey geldi. "Hiçbir Joad'u hapiste fazla tutamayacaklarını söylemiştim. 'Ahır duvarını yıkan bir boğa gibi, Tom o hapisten çıkar gelir,' demiştim. Ve yaptın işte. Çekil yolumdan, karnım aç."

İçeri girip masaya oturdu, tabağını domuz etiyle ve iki iri çörekle doldurup, hepsinin üstüne sostan döktü. Daha ötekiler içeri bile girmeden Büyükbaba'nın ağzı doluydu.

Tom, ona bakıp sevgiyle sırıttı.

"Tam cehennemlik, değil mi?"

Büyükbaba'nın ağzı karşılık veremeyecek kadar dolu olduğu için, başını salladı, kötülük dolu, küçük gözlerinin içi güldü.

"Ondan daha gaddar biri gelmemiştir yeryüzüne," dedi Büyükanne gururla. "Tanrı'ya şükürler, dünyaya kazık çakacak! Yaşına bakmadan kamyonu kullanmak istiyor," diye ekledi öfkeyle. "Ama yapamayacak bunu."

Büyükbaba'nın ağzındaki lokma genzine kaçtı, soluk alabilmek için öksürdü, bütün yemekler ortalığa saçıldı.

Noah, basamakta, Tom'un tam karşısında durmuştu. Faltaşı gibi açık gözleri ona değil de çevresine bakıyor gibiydi. Yüzü anlamsızdı.

“Nasılsın Noah?” dedi Tom.

“İyiym,” dedi Noah. “Sen nasılsın?”

Bütün söyledikleri bu kadardı ama yine de rahatlatıcı bir tavırla söylemişti bunları.

Anne, sos tasinın üstündeki sinekleri eliyle kovdu.

“Oturacak yerimiz yok,” dedi. “Elinize bir tabak alın da bulabildiğiniz bir yere oturun. İsterseniz bahçeye çıkın.”

Birden Tom, “Hey! Papaz nerede? az önce buradaydı. Nereye gitti?” diye sordu.

“Onu görmüştüm, ama gitmiş galiba,” dedi Baba.

Büyükanne tiz sesiyle haykırdı:

“Papaz mı? Papaz mı var burada? Gidin bulun onu. Soframızı onurlandırır.” Eliyle Büyükbaba’yı gösterdi. “Onun için çok geç... Yemeğini yedi bile. Hadi git de bul papazı.”

Tom, dışarı çıktı.

“Hey Jim! Jim Casy!” diye seslendi. Bahçenin arkasına doğru yürüdü. “Oh, Casy!”

Papaz, deponun altından başını çıkardı, doğruldu, sonra ayağa kalkarak eve doğru yürüdü.

“Neden saklanıyorsun orada?” diye sordu Tom.

“Yok canım, saklandığım falan yok. Ama insan aile işlerine burununu sokmamalı. Oturmuş düşünüyordum.”

“İçeri gir de bir şeyler ye,” dedi Tom. “Büyükanne sofrayı onurlandırmanı istiyor.”

“Ama ben artık papaz değilim ki,” diye karşı çıktı Casy.”

“Hadi gel! Onu onurlandır. Sana bir zararı dokunmaz, yaşlı kadıncağızı sevindirmiş olursun.”

Birlikte mutfağa girdiler.

“Hoş geldiniz,” dedi Anne.

“Hoş geldiniz,” dedi Baba. “Kahvaltıya buyrun.”

“Önce dua,” diye homurdandı Büyükanne. “Önce dua.”

Büyükbaba vahşi gözlerini Casy’e dikmişti. Sonunda onu tanıdı.

“Aaa, o papazmış,” dedi. “İyi adam. Ondan hep hoşlanmışım,” dedi. Büyükanne’ye öyle çapkın bir tavırla göz kırptı ki, yaşlı kadın onun bir şey söylediğini sanıp:

“Kes sesini günahkâr keçi!” dedi.

Casy, sinirle saçlarını karıştırdı.

“Artık papazlık yapmadığımı size söylemem gerek. Eğer burada

bulduğum için mutluluk duyduğumu, iyiliğinize ve cömertliğinize teşekkür ettiğimi söylememe izin vererseniz, eğer bu yeterliyse, dua olarak bunları kabul edin. Ama artık papazlık yapmıyorum.”

“Oldu,” dedi Büyükanne. “Ama araya bizim Kaliforniya’ya gidişimiz hakkında bir iki çift laf da sıkıştır.”

Papazla birlikte, ötekiler de başlarını eğdi. Anne, ellerini karnının üstünde kavuşturup gözlerini yere indirdi. Büyükanne, başını öyle eğmişti ki, burnu neredeyse çörek dolu tabağına girecekti. Elinde tabağıyla duvara dayanmış olan Tom, sertçe eğdi başını; Büyükbaba ise başını biraz yana doğru eğmişti, böylece sinsi bakışlarını papazın üstünden ayırmamış oluyordu. Ve Papaz’ın yüzünde dua edercesine değil de, düşünürcesine bir tavır vardı. Yalvarmıyor, kehanette bulunuyordu.

“Düşünüyordum,” dedi. “Dağlarda, dertlerine bir çare bulmak için kırlara giden İsa gibi düşünüyordum.”

“Tanrıya şükür,” dedi Büyükanne. Papaz, şaşkınlıkla ona baktı.

“İsa’nın sıkıntıları iyice artmıştı, bir türlü çare bulamıyordu. Hiçbir şey gelmiyordu aklına. Savaşmanın ve düşünmenin hiçbir yararı olmadığını hissetti. Yorulmuş, ruhu yıpranmıştı. Tam, her şeyin canı cehenneme, diyecek bir duruma gelmişti. Bunun üzerine kalkıp kırlara gitti.”

“Amin,” dedi Büyükanne. Uzun yıllar boyunca aralıklarda vereceği karşılığın zamanını ayarlamayı öğrenmişti. Yıllardan beri söylenen sözleri dinlemiş, üzerlerinde düşünmüştü.

“Ben, İsa gibi olduğumu söylemiyorum,” diye sürdürdü papaz. “Ama ben de onun gibi yorulmuştum ve aklım karışmıştı. Yanıma hiçbir şey almadan, kalkıp onun gibi kırlara gittim. Geceleri sırtüstü yatar yıldızları seyrederdim, sabahları da güneşin doğuşunu. Öğlenleri, tepenin üstünden kuruyan toprağa bakardım. Akşamları, güneşin batışını gözlerdim. Kimi zaman eskisi gibi dua ederdim. Ama ne için dua ettiğimi anlayamazdım bir türlü. Tepeler de oradaydı, ben de. Artık birbirimizden ayrı değildik. Bir bütündük sanki. Ve bu bütün, kutsaldı.”

“Ulu Tanırım,” dedi Büyükanne. Huşu ile kendinden geçmek istercesine öne arkaya sallandı.

“Düşünmeye başladım ama bu düşünmek değil ondan daha derin bir şeydi. Birlikte olunca ne denli kutsal olduğumuzu düşündüm. Birleşen insanlık da kutsaldı. Ancak zavallı, küçücük bir insan

lokmasını ağzına alıp kaçtığında, bağırıp çağırarak dövüşmeye başladı. Bu tür insanlar kutsallığı yitiriyordu. Bu tür insanlar kutsallığı mahvediyordu. Ama birlikte çalışan insanlar var, birbirleri için değil, tüm insanlık için çalışanlar... İşte doğru olan, kutsal olan bu. Ama bu kez kutsal demekle ne demek istediğimi bile bilmediğimi düşünmeye başladım.”

Sustu, ama bükük başlar öylece kalmıştı, çünkü ancak “amin” işaretiyle başlarını kaldırmaya köpekler gibi koşullandırılmışlardı.

“Eskisi gibi dua edemiyorum. Kahvaltının kutsallığından memnunum. Burada sevgiyle karşılaştığım için memnunum. Hepsı bu kadar.” Başlar hâlâ eğikti. Papaz, çevresine baktı ve birden aklına geldi. “Amin,” dedi ve başlar doğruldu.

“Amin,” dedi Büyükanne. Sonra kahvaltısını yemeğe koyuldu, yumuşamış çörekleri dişsiz çenesiyle çiğnedi. Tom, hızla yiyor, Baba ağzını şapırdatıyordu. Yiyecekler bitip, kahve içilene dek kimse konuşmadı. Sadece dişlerin arasında ezilen yiyeceklerin çıtırtısıyla kahvenin höpürtüsü işitildi. Anne, yemeğini yiyen papazı inceliyor, gözleri sorular soruyor, araştırıyor, anlıyordu. Sanki artık insan değil de bir ruhmuş, yerin altından gelen bir sesmiş gibi bakıyordu ona.

Erkekler, yemeklerini bitirip, tabaklarını masaya bıraktıktan sonra kahvelerini son yudumuna dek içtiler; sonra Baba, Papaz, Noah, Büyükbaba ve Tom, hep birlikte dışarı çıkıp eşya yığınının, tahta karyolalara, değirmene ve eski pulluğa hiç aldırmayarak, doğruca kamyonun yanına gittiler. Çamdan yapılmış yeni kenar korkuluklarına dokundular.

Tom, kapağı açıp, büyük, yağlı makineye baktı. Babası da gelip yanında durdu.

“Almadan önce kardeşin Al iyice bir gözden geçirdi onu,” dedi. “İdare edeceğine söyledi.”

“Nereden biliyor ki? Kendini beğenmişsin biri o,” dedi Tom.

“Bir şirkette çalıştı. Geçen yıl hep kamyon kullandı. Epeyce bilgi sahibi oldu bu konuda. Artık zeki bir delikanlı o. Biliyor. Al, motor tamir edebiliyor.”

“Nerede şimdi o?” diye sordu Tom.

“Şey,” dedi Baba, “Sağda solda zamparalık ediyordur. On altı yaşında zeki bir delikanlı, onun için rahat durmuyor. Kızlardan ve arabalardan başka bir şey düşünmüyor. Çok açığız çocuk. Bir haftadır, geceleri gelmiyor.”

El yordamıyla önünü kapamaya çalışan Büyükbaba, sonunda mavi gömleğinin düğmelerini fanilasının iliklerine geçirmeyi başarmıştı. Gerçi parmakları bir şeyin ters olduğunu hissetti, ama ne olduğunu anlamaya çalışmadı bile. Parmakları pantolonunun düğmelerine indi.

“Ben de onun gibiydim,” dedi neşeyle. “Hatta ondan daha azgındım. Dedğin gibi cehennemliktim. Al’dan bir iki yaş büyükken Sallisaw’da kamp kurulmuştu. O, henüz kendini beğenmiş süt kuzusunun biri. Ama ben daha büyüksün. İşte o kampta bir toplantıya gitmiştik. Beş yüz kişi vardı. Piliçler de enfesti.”

“Sen hâlâ cehennemliksin Büyükbaba,” dedi Tom.

“Eh, biraz öyleyim. Ama nerede o eski halim. Neyse, bir Kaliforniya’ya gidip portakal toplamaya başlasam. Ya da üzüm. Hiç doyasıya üzüm yemedim. Koca bir salkım üzüm kopartıp yüzüme gözüme süreceğim.”

“John Amca nerede?” diye sordu Tom. “Rossasharn nerede? Ruthie ile Winfield? Kimse onlardan söz etmedi henüz.”

“Kimse de sormadı ki,” dedi Baba. “John bir şeyler satmak için Sallisaw’a gitti; tulumbayı, aletleri, tavukları, getirdiğimiz öteki şeyleri satacak. Ruthie ile Winfield’i de yanına aldı. Gündoğmadan çıktılar yola.”

“Hayret, yolda hiç görmedim onları,” dedi Tom.

“Sen otoyoldan geldin, değil mi? Onlar arka yoldan, Cowlington’dan gittiler. Rosasharn, zaten Connie’nin ailesiyle kalıyor. Ey Tanrım! Sen Rosasharn’ın Connie Rivers ile evli olduğunu bile bilmiyorsun. Connie’yi hatırlayacaksın. Sevimli bir çocuktur. Rosasharn’ın üç-dört ayı kaldı. Karnı burnunda. Ama kendisi iyi.”

“Tanrım!” dedi Tom. “Rosasharn küçücük bir çocuktur. Şimdi gebe demek ki. İnsan uzakta olunca dört yıl içinde neler oluyor neler. Batıya ne zaman gitmeyi düşünüyorsun Baba?”

“Bütün bu eşyaları satmak zorundayız. Eğer Al, zamparalığı bırakıp eve gelir, bunların hepsini kamyonla yüklerse yarın ya da öbür gün yola çıkabiliriz. Fazla paramız yok. Biri de Kaliforniya’nın bin kilometre ötede olduğunu söyledi. Ne kadar erken yola çıkarsak, oraya varabilmemiz o kadar kesinleşir. Para durmadan suyunu çekiyor. Sende hiç para var mı?!”

“Topu topu birkaç dolar. Sizin kaç paranız var?”

“Evdeki bütün eşyaları sattık. Sonra da hepimiz pamuk topladık. Büyükbaba bile.”

“Öyle,” dedi Büyükbaba.

“Sonra bütün paramızı bir araya koyduk... ancak yüz dolar et-ti. Yetmişini kamyonu verdik. Al ile ben, onu şuradan ikiye ayırdık. Al, vidaları sıkıştırıcaktı ama gezip tozmaktan baş alamıyor ki! Yola çıktığımızda yanımızda herhalde yüz elli dolar olacak. Şu Tanrı’nın cezası kabak lastikler bizi fazla uzağa götürmez. Bir-iki yedek almalı. Neyse yolda buluruz sanırım.”

Güneş yükselmiş, ısınları ile ortalığı kavurmaya başlamıştı. Kam-yonun korkuluklarının gölgeleri, yerde siyah çizgiler oluşturmuştu. Kamyon boya ve makine yağı kokuyordu. Tavuklar, güneşten kaçıp aletlerin durduğu barakaya saklanmışlardı. Domuzlar, ahırda ince bir gölgenin düştüğü çitin kıyısına yatmışlar, zaman zaman tiz çığ-lıklar atıyorlardı. İki köpek, soluk soluğa kamyonun altındaki kırmızı tozların üstüne uzanmıştı; dışarı sarkmış dillerini toz kaplamıştı. Baba, şapkasını gözlerinin üstüne indirip yere çömeldi. Sanki ancak bu durumda, düşünüp çevresini seyredebiliyormuşçasına Tom’u dikkatle inceledi, eskimeye yüz tutmuş yeni kasketine, giysisine, yeni ayakkabılarına uzun uzun baktı.

“Bütün paranı bu giysilere mi yatırdın?” diye sordu. “Başına be-la olacak bu giysiler.”

“Hapishanede verdiler,” dedi Tom. “Çıkarken.”

Kasketini çıkartıp hayranlıkla seyretti, sonra onunla alnını silip kulağının üstüne yatık bir biçimde başına koyduğu, gölgeliğini çek-ti.

“Sana bayağı güzel ayakkabı vermişler,” dedi Baba.

“Öyle,” diye babasını onayladı, Joad. “Ama sıcak bir günde yürü-meye hiç elverişli değil.”

Babasının yanına çömeldi.

“Eğer korkulukları sağlamlaştırdıysanız, eşyaları yükleyebiliriz,” dedi Noah ağır ağır. “yükleyelim ki eğer Al gelirse...”

“Ben de kullanabilirim, eğer istediğin buysa,” dedi Tom. “McAlester’de kamyon sürerdim.”

“İyi,” dedi Baba. Sonra başını çevirip yola baktı. “Eğer yanılmı-yorsam, açık göz bir delikanlı kuyruğunu sürüye sürüye eve geliyor. Çok bitkin görünüyor.”

Tom ile Papaz, yola baktılar. Ve Al, görüldüğünü fark edince,

omuzlarını geriye attı, ötmeye hazır bir horoz gibi salına salına bahçeye girdi. Tom'u ancak yakına gelince tanıyabildi. O zaman yüzündeki kendini beğenmiş tavır değişti, gözleri hayranlık ve saygıyla parıldadı, kabadayılığı uçtu gitti. Topuklu ayakkabılarını göstermek için paçaları kıvrılmış sert blucini, üstünde bakır şekiller bulunan altı santimetre enindeki kemeri, mavi gömleğindeki kırmızı çizgiler ile Stetson şapkasının fiyakalı duruşu bile, onu, ağabeyinin düzeyine getirmiyordu. Çünkü ağabeyi bir adam öldürmüş, kimse de bunu unutmamıştı. Kendi yaşlıları arasında az da olsa bir saygınlık kazandıysa bile, bunun kardeşinin bir adam öldürüşüne bağlı olduğunu biliyordu. Sallisaw'da onu gösterip:

"İşte Al Joad bu. Ağabeyi kazmayla birini öldürdü," dediklerini işitmişti.

Ve şimdi onlara yaklaşan Al, kardeşinin hiç de sandığı gibi bir kabadayı olmadığını gördü. Kardeşinin dalgın gözlerine, hapishanenin durgunlaştırdığı ister yaltaklanma, ister karşı koyma olsun, gardiyana hiçbir duyguyu belli etmemek üzere eğitilmiş donuk, katı yüzüne baktı. Ve bir anda Al değişti. Farkında olmadan kardeşine benzedi, Yakışıklı yüzü düşünceli bir tavır aldı, omuzları sarktı. Tomu'n nasıl olduğunu unutmuştu.

"Selam Al," dedi Tom. "Hey, kazık kadar adam olmuşsun! Sokakta görsem tanımazdım."

Belki Tom sıkamak ister diye elini hazır tutan Al, memnunlukla sırttı. El sıkıştılar. Birbirlerinden hoşlanmışlardı.

"Kamyondan anladığını söylediler," dedi Tom.

Kardeşinin ukalalıktan hoşlanmayacağını sezen Al:

"Fazla bir bilgim yok," dedi.

"Gene orada burada sürtüyordun herhalde. Bitkin görünüyorsun. Yine de eşyaları satmak için Sallisaw'a götürmen gerek."

Al, kardeşi Tom'a baktı.

"Sen de gelir misin?" diye sordu umursamaz bir tavırla.

"Hayır gelemem," dedi. Tom. "Buradakilere yardım edeceğim. Yolda beraber oluruz."

Al kendini tutamadı:

"Kaç... kaçtın mı?"

"Hayır," dedi Tom. "kefaletle bırakıldım."

"Ya," dedi Al biraz düş kırıklığına uğrayarak."

Dokuzuncu Bölüm

Küçük evlerdeki ortakçılar, babalarından ve büyükbabalarından kalan eşyaları topluyorlardı. Batıya doğru yola çıkmak üzere hazırlanıyorlardı. Erkekler acımasızdı, çünkü geçmişleri mahvolmuştu. Ama kadınlar, geçmişlerinin, gelecek günlerde kendilerini nasıl geri çağıracağını biliyorlardı. Erkekler, ambarlara ve ahırlara girip çıkıyorlardı.

Şu pulluk, şu tırpan, anımsıyor musun savaşta nasıl hardal ekmiştik? Hani adamın biri o kauçuk ağacını dikmemizi istemişti. Zengin olursunuz demişti. Getir o aletleri... Birkaç dolar kazanırsınız onlarla. Pulluk için on sekiz dolar, bir de nakliye ücreti... Sears Roebuck.

Koşum takımları, arabalar, tohumluklar, küçük çapalar. Çıkarın onları. Yığın şuraya. Arabalara yükleyin. Kasabaya götürün. Kaça satarsanız satın. Atları ve arabayı da satın. Artık hiçbirisi işimize yaramaz.

İyi bir pulluk almak için elli sent yeterli değil. Tohumluk otuz sekiz dolar. Yirmi dolara olmaz. Hepsini nasıl geri götürürüz... Peki, al, ne yapalım. Koşum takımlarıyla tulumbayı da al. Yularları, tasmaları, kayışları da. Süslerle kırmızı gülleri de unutma. Doru kısarak için almıştım onları. Anımsıyor musun, yürürken ayağını nasıl kaldırırdı?

Bahçede yığılmış eşyalar.

Artık el pulluğu satılmıyor. Hurda fiyatı elli sent. Diskler, traktörler, artık bunlar para ediyor.

Peki al, hepsi beş dolara. Yalnız hurda değil, çöpe atılan yaşamları da satın alıyorsun. Daha da ötesi –ilerde anlayacaksın– acıları satın alıyorsun. Kendi çocuklarını toprağa gömecek sabanları, belki de sizi kurtarabilecek olan kolları ve ruhları satın alıyorsun. Beş

dolar, dört değil. Onları geri götüremem. Ne yapalım, dört olsun. Ama seni uyarıyorum. Çocuklarını gömecek sabanlar satın alıyorsun. Anlamıyorsun. Anlayamazsın. Dört dolar verin. Peki şimdi atlarla araba için ne vereceksin bana? İyi atlardır, birbirlerine uyarlar. Renkleri de uyar, yürüyüşleri de. Öyle bir çekerler ki kayışları iyice gererler. Ve sabah güneşi altında pırıl pırıldırılar. Çitin üstünden burunlarını çeke çeke bize bakarlar, sesimizi iştirmek için kulaklarını dikerler! Kara kara perçemleri vardır. Bir kızım var. Yelelerini örme-ye, uçlarına kırmızı kurdeleler bağlamaya bayılır. Hoşuna gidiyor işte. Ama artık değil. Kızım! o kısırak hakkında gülünç bir öykü anlatabilirdim sana. Güldürürdüm seni. Sağdaki kısırak sekiz, bu taraftaki on dolar. Ama birlikte öyle iyi çalışırlar ki, onları ikiz sanırsın. Dışleri görüyor musun? Sapasağlam. Ya ciğerleri? Ayakları da temiz ve güzel. Ne kadar? On dolar, ha? İkisine mi? Ve de araba –Aman Tanrım! Onları ellerimle vurur köpek yemi yaparım. Peki al! Çabuk götür onları bayım. Perçemleri ören, kendi saçından kırmızı kurdelesini çıkartıp örgülerin ucuna fiyonk yapan, sonra geri çekilip başını öne eğerek yanağıyla ıslak burnunu okşayan küçük bir kızı satın alıyorsun. Yıllarca süren çalışmayı, güneşin altında çekilen eziyeti satın alıyorsun; dili olmayan bir kederi satın alıyorsun. Ama dikkatli ol bayım. Bu hurdalar ve bu güzelim kısıraklarla birlikte, çekilen acıların tohumu düşecek evine ve günün birinde meyvesini verecek. Seni kurtarabilirdik ama sen bizi iyice ezdin ve günün birinde sen de ezeleceksin. İşte o zaman seni kurtarmak için biz burada olmayacağız.

Ortakçılar, elleri ceplerinde, şapkaları gözlerinin üstünde, yürüyerek döndüler. Kimileri bir şişe içki alıp, adamakıllı sarhoş olmak ve aptallaşmak için bir yudumda içtiler. Ama ne güldüler ne de dans ettiler. Ellerinde gitarları, dudaklarında şarkıları yoktu. Eller ceplerinde, başları aşağıda, ayaklarının altındaki kırmızı tozu kaldırarak evlerine döndüler.

Belki baştan başlayabiliriz, zengin yeni ülkede... Meyve yetişen Kaliforniya’da. Yeniden başlarız.

Başlayamazsınız. Yalnızca, yeni doğmuş bir çocuk başlayabilir. Sen ve ben... biz neyseki oyuz. Bir anlık öfke, binlerce resim, işte biz buyuz. Bu toprak, bu kırmızı toprağız biz. Sel yılları, toz yılları ve kuraklık yıllarıyız biz. Acılarımızı o hurdacıya sattık... Evet, satın aldı ama yine bizimle birlikte. Toprak sahibinin bize gitmemizi söylemesi, traktörün evimizi yıkması, bütün bunlar ölene dek bizim. İster

Kaliforniya'ya, ister başka yere gitsinler, her biri, acılarımızla yürüyen, dertler töreninin mızıkâ şefi. Ve bir gün, acı orduları aynı yöne gidecekler. Ve birlikte yürüyecekler, herkes onları görünce dehşete düşecek.

Ortakçılar, kırmızı tozun içinde evlerine doğru gittiler.

Satılacak her şey, yataklar, ocaklar, sandalyeler ve masalar, küçük köşe dolapları, tabureler, depolar satıldıktan sonra, hâlâ bir sürü eşya kalmıştı ortada; ve kadınlar bunların arasına oturmuş evirip çeviriyor, resimlerin, bardakların, vazoların arkalarına önlerine bakıyorlardı.

Şimdi ne alıp ne alamayacağımızı iyi biliyorsunuz. Kamp kura-cağız... yemek pişirip bulaşık yıkamak için birkaç kapkacak, şilteler, lambalar, kovalar ve büyükçe bir bez... Bunu çadır için kullanırız. Bu yağ tenekesi. Bu ne olacak biliyor musun? İşte bizim ocağımız. Ve üst baş... giyecek ne varsa alın. Ya tüfek? Tüfeksiz gitmeyeceğiz herhalde. Ayakkabılar, giysiler, yiyecek, hatta umut bile kalmadığında yanımızda tüfeğimiz olacak. Söylemiş miydim size; Büyükbaba geldiğinde, karabiberi, tuzu ve tüfeği varmış yanında. Başka hiçbir şeyi yokmuş. Bu kadarı yeter. Bir de bir şişe su. Hemen hemen sığıdık sayılır. Treylerin kenarlarını kaldırın, çocuklar arkada oturur, büyükanne de şiltenin üstünde. Aletler, bir kürek, testere ve kerpeten. Ve bir de balta. Tam kırk yıldır o balta bu evde durur. Bak nasıl eskimiş. Ve tabii ipler. Gerisini bırakın... ya da yak gitsin.

Ve çocuklar geldi.

Eğer Mary, o bebeği, o pis bezbebeği alırsa, ben de yayımı alırım. Bir de şu yuvarlak sopayı... Boyu neredeyse benim kadar. Bu sopa işime yarayabilir. Uzun zamandır saklıyorum onu...bir aydır, belki de bir yıldır. Almalıyım onu. Kaliforniya nasıl bir yer?

Kadınlar, eşya yığınının ortasında oturmuş, onları bir kez daha elden geçiriyorlardı. Bu kitap. Babamındı. Kitapları severdi. *Hacıların Yürüyüşü*. Hep okurdu. Adını bile yazmış içine. Bu da çubuğu... Hâlâ tütün kokuyor. Ya şu resim... bir melek. Acaba şu bibloyu alabilir miyiz? Sadie Hala, onu St. Louis fuarından getirmişti. Görüyor musun? Üstüne yazmış. Yoo, sanırım alamayız. Bak kardeşimin öldüğü gün yazdığı mektup. Aa, eski bir şapka. Şu tüylere bak... bir türlü alışamadın onlara. Hayır, yer yok.

Yaşananlardan ayrılınca nasıl yaşarız? Geçmişimiz olmadan kendimizi nasıl tanıyacağız? Hayır. Bırak. Yak.

Oturup baktılar, belleklerine kazıdılar. Kapının ötesindeki tarlayı hissetmemek nasıl bir şey acaba? Ya geceleyin uyanırlar ve söğüt ağacının orada olmadığını bilirlerse evet *bilirlerse* ne olacak? Söğüt ağacı olmadan yaşayabilir misin? Hayır, yaşayamazsın. Söğüt ağacı sensin. Şu şiltenin üstündeki acı –o dayanılmaz acı– sensin işte.

Ve çocuklar... Eğer Sam, yayıyla uzun sopasını alırsa, ben de iki şey alırım. Şu yumuşak yastığı istiyorum. Benim o!

Birden sinirlendiler. Artık gitmeliydiler. Daha fazla kalamazlardı. Kalamayız. Ve eşyaları bahçelerde üst üste yığıp ateşe verdiler. Bir kıyıya çekilip onların yanışını seyrettiler ve sonra arabaları tıka basa doldurdular, tozun içinde sürüp gittiler. Yüklü arabalar geçtikten sonra toz uzun bir süre havada kaldı.

Onuncu Bölüm

Aletler, yataklar, sandalyeler, taşınabilecek ya da satılabilecek her türlü eşya ile dolu olan kamyon gittikten sonra Tom, ortalığı dolaşmaya başladı. Ambarlara, boş ahırlara girdi, evin hemen yanındaki alet deposuna göz attı, yerdeki süprüntüleri tekmeledi, dişleri kırılmış bir tırpanı ayağıyla çevirdi. Anımsadığı yerleri geziyordu... kır langıçların yuva yaptıkları ırmağın kırmızı kıyısını, domuz ahırının üstündeki söğüt ağacını. Yavrular, çitin arkasından ona homurdanırken, siyah domuzlar yere uzanmış, güneşin keyfini çıkartıyordu. Birden gezinmekten vazgeçti, kapının önündeki gölgeliğe oturdu. Annesi arkasında, mutfakta dolaşüyor, bir kovanın içinde çocukların çamaşırlarını yıkıyordu. Güçlü, çilli kollarından sabunlu sular akmaktaydı. Tom eşige oturunca kadın yıkamayı bırakıp uzun bir süre ona baktı. Sonra yeniden işine döndü.

“Tom, umarım Kaliforniya’da umduğumuzu buluruz,” dedi.

Tom, dönüp ona baktı:

“Bulamayacağınızı da nereden çıkartıyorsun?” diye sordu.

“Hiç... hani, öyle işte... Biraz fazla iyi görünüyor da... Dağıttıkları el ilanlarını gördüm; ne kadar iş olduğunu, ücretlerin ne kadar yüksek olduğunu anlatıyordu. Üzüm ve portakal toplamak için işçi istiyorlarmış. Şeftali de topluyorlarmış. Şeftali toplamak güzel bir iş olsa gerek, Tom. Yemene izin vermeseler bile, belki ara sıra çürük bir taneyi ağzına atabilirsin. Ağaçların altında, gölgede çalışmak rahat olsa gerek. Ben bu kadar çok güzellikten korkuyorum. İnanmıyorum pek. Sanki kötü bir şeyle karşılaşacakmışım gibi korkuyorum.”

“İnanç kuşunu fazla yükseklere uçurmazsan, solucanlarla birlikte sürünmezsin,” dedi Tom.

“Bunun doğru olduğunu biliyorum. İncil’den değil mi?”

“Öyle sanıyorum,” dedi Tom. “*Barbara Worth’un Kazancı* adlı kitabı okuduktan sonra İncil’i unuttum gitti.”

Anne, kıkır kıkır güldü, çamaşırları yeniden kovaya çıkarmaya başladı. Adalelerini şişirerek iç çamaşırlarını ve gömlekleri sıktı.

“Babanın babası, hep İncil’den bölümler okurdu. Çoğunu ezber bilir. Ama *Dr. Miles’in Yıllığı*’nda iyice çuvallamıştı. O yıllık-taki her sözcüğü yüksek sesle okurdu: Uyku tutmayan ya da sırtla-rı ağrıyan insanlardan gelen mektuplar. Daha sonra okusunlar diye başkalarına verdi. ‘Bu İncil’den daha doğru,’ derdi. Baban’la Amcan John’un gülmelerine kızardı.” Sıktığı çamaşırları masanın üstüne yığıdı. “Gideceğimiz yolun bin kilometre olduğunu söylüyorlar. Sen ne dersin Tom? Haritada gördüm, koca koca dağlar var. Onları aşacakmışız. Oraya gitmek ne kadar sürer dersin Tommy?”

“Bilmem. Belki iki hafta, eğer şansımız yaver giderse belki de on gün. Bak Anne, üzülmekten vazgeç. Sana hapishane hakkında bir şeyler anlatacağım. Ne zaman çıkacağını düşünürsen yapamazsın. Delirirsin. Yaşadığın günü ya da bir sonraki günü, cumartesi günkü top oyununu düşünmelisin. İşte bunu yapman gerek. Eskiler yapar bunu. Ama yeni giren biri, hücre kapısının önünde kafasına bir kurşun sıkır. Çünkü ne kadar uzun olduğunu düşünüyordur. Sen neden bunu yapmayasın? Yalnızca yaşadığın günü düşün.”

“İyi bir yöntem bu,” dedi Anne.

Kovayı ocaktan aldığı sıcak suyla doldurdu, kirli çamaşırları sabunlu suyun içine atıp bastırmaya başladı.

“Evet, iyi bir yöntem, ama ben Kaliforniya’nın güzel olacağını düşünmekten kendimi alamıyorum. Hep sıcak orası. Her yer meyveyle dolu, insanlar iyi yürekli. Portakal ağaçlarının arasında küçük, beyaz evler. Acaba diyorum, yani hepimiz bir iş bulur çalışırsak, belki o küçük beyaz evlerden birini satın alırız. Çocuklar da bahçedeki ağaçlardan portakal toplarlar. Dayanamayacaklar buna. Sevinçten avaz avaz bağıracaklar.”

Tom, annesinin çalışmasına bakıp gülümsedi.

“Düşünmek bile iyi geliyor insana. Kaliforniyalı birini tanırdım. Konuşması bile bizden farklıydı. Onun konuşmasından uzaklardan geldiğini anlardın. Ama o, orada iş arayan bir sürü insan olduğunu söylüyordu. Meyve toplayan insanların sersefil kamplarda yaşadıklarını, bir lokma ekmeği bile zor bulduklarını anlatıyordu. İş bulmanın zor, ücretlerin de düşük olduğundan söz etmişti.”

Kadının yüzünü bir gölge kapladı.

“Hiç de öyle değil,” dedi. “Babanda ne kadar çok işçi aradıklarını gösteren bir el ilanı var. Eğer iş çok olmasaydı, bu kadar derde girerler miydi? El ilanı basmak para ister. Hem paralarını harcaayıp hem de neden yalan söylesinler?”

Tom, başını salladı.

“Bilmiyorum, Anne. Neden yaptıklarını anlamak güç. Belki...”

Kırmızı toprağın üstünde parlayan kızgın güneşe baktı.

“Belki ne?”

“Belki de dediğin gibi her şey güzeldir. Büyükbaba nereye gitti? Papaz nerede?”

Anne, kolları çamaşırlarla tepeleme yüklü, evden çıkmak üzereydi. Tom ona yol vermek için kenara çekildi.

“Papaz, dolaşacağını söylemişti. Büyükbaba evde uyuyor. Kimi zaman gündüzleri buraya gelip yatar.

İpin yanına gidip soluk blucinleri, mavi gömlekleri, uzun, gri iç çamaşırlarını asmaya başladı.

Tom, arkasında birinin ayağını sürüye sürüye yürüdüğünü işitince dönüp baktı. Büyükbaba, yatak odasından çıkıyordu. Sabah olduğu gibi, yine pantolonun düğmeleri ile başı dertteydi.

“Konuştuğunuzu işittim,” dedi. “İnsanı uyutmuyorsunuz ki. Ancak yaşlanınca uykunun ne demek olduğunu anlarsınız. Piçkuruları.”

Sinirli parmakları ilikli olan iki düğmenin üstünde dolaştı, sonra ne yapacaklarını büsbütün unuttular. Elini sokup, hayatından memnun bir halde kasığını kaşıdı. Anne, ıslak elleriyle içeri girdi. Sıcak su ve sabun avuç içlerini şişirmişti.

“Uyuduğunu sanıyordum. Gel de düğmelerini ilikleyelim.”

“Hadi git de ortalığa bir göz at,” diyerek onu kapıya götürdü.

Fakat ihtiyar adam öfkeyle haykırdı:

“İnsanın düğmelerini başkası ilikleyince içi bir garip oluyor. Kendi düğmelerimi kendim iliklemek istiyorum.”

“Kaliforniya’da kimsenin düğmeleri açık dolaşmasına izin vermiyorlarmış,” diye takıldı ona Anne.

“Demek vermiyorlarmış ha! Ben onlara gösteririm! Demek orada nasıl davranacağımı bana öğreteceklerini sanıyorlar? Canım nasıl isterse öyle dolaşırım!”

“Ağzı her yıl biraz daha bozuluyor galiba,” dedi Anne. “Fiyaka mı yapıyor ne!”

Yaşlı adam, ince çenesini öne uzatıp hırçın, vahşi kötü gözlerle Anne’yi süzdü.

“Yakında yola çıkıyoruz,” dedi. “Orada üzümler yolların üstüne sarkıyormuş. Biliyor musun ne yapacağım? Bir fıçı dolusu üzüm toplayacağım kendime. Sonra da içine oturup parmaklarımla üzümleri ezip sularının pantolonumdan aşağı süzülmesini seyredeceğim.”

Tom güldü.

“Ey Tanrım, iki yüz yıl yaşasan bile uslanmayacaksın,” dedi. “Sen zaten eskiden beri gitmek isterdin değil mi Büyükbaba.”

Yaşlı adam, bir kutu çekip üstüne oturdu.

“Evet efendim,” dedi. “Gitmenin zamanıdır artık. Kardeşim kırk yıl önce gitmişti oraya. Bir daha da hiç haber almadım ondan. Sinsi bir orospu çocuğuydu. Kimse sevmezdi. Tabancamı alıp kaçmıştı. Eğer Kaliforniya’ya gidersem ve ona ya da çocuklarına rastlarsam tabancamı geri isteyeceğim. Ama onu iyi tanırım, çocuklarını çoktan ırakıp kaçmıştır. Başka biri büyötmüştür onları. Ne olursa olsun oraya gitmek hoş şey. Orada yepyeni bir insan olacaktım gibi geliyor bana. Doğru meyve toplamaya gideceğim.”

Anne, başını salladı.

“Gerçekten yapar bunu,” dedi. “Üç ay önce kalça kemiği çıkana dek çalıştı.”

Tom, kapıdan dışarı baktı.

“Papaz geliyor işte. Ahırın arkasından dolaşıyor.”

“Duyduğum en garip duaydı bu sabahki,” dedi Anne. “Dua bile denemezdi. Konuşuyordu işte ama dua gibi bir havası vardı.”

“Garip bir adam,” dedi Tom. “Hep garip şeyler söylüyor. Sanki kendi kendine konuşuyor. Hiçbir iddiası yok.”

“Bakışlarına dikkat et,” dedi Anne. “Ermiş bir hali var. Bakışları insanın içini deliyor. Gerçekten ermiş o. Yürürken başı hep öne eğik, gözleri boşlukta.”

Sustu; Casy, kapıya yaklaşmıştı.

“Böyle dolaşırsan başına güneş geçecek,” dedi Tom.

“Evet, belki,” dedi Casy. Birden tek tek hepsinin, Anne’nin, Büyükbaba’nın, Tom’un yüzüne baktı. “Batı’ya gitmem gerek. Yapmalıyım bunu. Acaba sizinle gelebilir miyim?”

Sonra sözlerinden utanarak sustu.

Anne, bir şeyler söylemesi için Tom'a baktı. Erkek oydu, ama Tom sesini çıkarmadı. Gerektiği gibi konuşma fırsatını oğluna vermişti ama daha fazla dayanamadı.

"Onur duyuyoruz," dedi. "Ama şu anda kesin bir şey söyleyemem. Erkeklerin dönmesini beklemeliyiz. Baba, bu gece erkeklerin konuşup yola ne zaman koyulacağımıza karar vereceklerini söylemişti. Sanırım onlar gelene dek bir şey söylemesek daha iyi olur. John, Baba, Noah, Tom, Al, Büyükkaba ve Connie, bir araya gelir gelmez konuşurlar. Ama eğer yer varsa, bizimle birlikte gelmenizden onur duyuyoruz."

Papaz içini çekti.

"Nasıl olsa gideceğim," dedi. "Bir şeyler oluyor. Gidip baktım bütün evler boş, toprak boş, her yer terk edilmiş. Artık burada kalamam. İnsanlar nereye gidiyorsa, ben de oraya gitmeliyim. Tarlalarda çalışır belki mutlu olurum."

"Papazlık yapmayacak mısınız?" diye sordu Tom.

"Hayır, yapmayacağım."

"Vaftiz de yapmayacaksın?"

"Vaftiz de yapmayacağım. İnsanlara daha yakın olacağım, yem-yeşil tarlalarda çalışacağım. Onlara bir şey öğretmeye kalkmayacağım. Öğrenmeye çalışacağım. İnsanların neden çayırda yürüdüklerini öğrenecek, konuşmalarını dinleyecek, şarkılarına kulak vereceğim. Çocukların lapa yiyişlerini seyredeceğim. Geceleri karı kocaları dinleyecek, onlarla yemek yiyeceğim ve öğreneceğim." Yaşla dolan gözleri pırıl pırıldı. "Otların üstüne yatacağım. Beni kabul edecek herkese karşı dürüst olacağım. Söylenip küfredecek, onların yazdıkları şiirleri dinleyeceğim. Bütün bunlar daha önce anlamadığım kutsal şeyler. Güzel şeyler.

"Amin," dedi Anne.

Papaz, kapının yanındaki kütüğe usulca oturdu.

"Acaba benim gibi yalnız bir insan için bütün bunların anlamı ne?"

Tom, hafifçe öksürdü.

"Artık papazlık yapmayan biri için..." diye söze başladı.

"Ben sadece konuşurum," dedi Casy. "Bundan vazgeçemiyorum bir türlü. Ama vaaz vermiyorum. Vaaz vermek insanlara bir şeyler anlatmaktır. Ben ise onlara soruyorum. Bu vaaz vermek değildir, öyle değil mi?"

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Vaaz vermek bir ses tonu, bir bakış biçimidir. Kimi zaman vaazın insanlara yararı da olur. Geçen Noel, McAlester’de kiliseden gelenlerin bize çok yararı dokunmuştu. İyi davranmışlardı bize. Tam üç saat kornet çalmışlardı. Biz de oturup dinlemiştik onları. İşte vaaz vermek budur. Başı belada olanlara yardım etmek. Hayır, sen papaz değilsin. Ama burada da kornet çalmaya kalkma.”

Anne, ocağa birkaç odun attı.

“Size yiyecek bir şeyler hazırlayayım. Kusura bakmayın fazla yemeğimiz yok.”

Büyükbaba, kutusunu dışarı taşıdı, üstüne oturup sırtını duvara dayadı. Tom ile Casy de, evin duvarına yaslandılar. Ve öğleden sonranın gölgeleri evin dışına taşmaya başladı.

Akşam üstü kamyon paldır küldür tozun içinden çıkıp geldi. Arkadaki kasa, farlar toz tabakası ile örtülmüştü. Batan güneş dünyayı kan kırmızısına boyamıştı. Al, gururlu, ciddi ve becerikli bir tavırla direksiyona geçmiş, küçük ailenin başı olarak Baba ve John Amca da, sürücünün yanındaki onur koltuklarına yerleşmişlerdi. Ötekiler, on iki yaşındaki Ruthie ile on yaşındaki Winfield, kasanın içinde kenar korkuluklarına tutunarak ayakta duruyorlardı. Yüzleri kirli ve vahşi, gözleri yorgun ama heyecanlıydı; parmaklarının uçları ile ağızlarının kenarları, babalarının kasabadan getirdiği meyanköklere çignemekten kararmış ve yapış yapış olmuştu. Dizlerinin altına gelen pembe, poplin bir elbise giyen Ruthie, genç kızlığının verdiği bir ağırbaşlılık içindeydi. Ama Winfield, ahırın arkasında yan gelip yatan ya da küçük kuşları sapanla vuran bir çocuktuktu. Ruthie gelişen göğüslerinin gücünü, sorumluluğunu ve onurunu duyan bir küçük hanım, Winfield ise haylaz bir yumurcaktı. Onların yanında Rose of Sharon, hafifçe korkuluklara tutunmuş duruyor, dizlerinin üstünde sallanarak yolculuğun yorgunluğunu çıkarmaya çalışıyordu. Rose of Sharon, gebe olduğu için dikkatliydi. Başına çepeçevre sardığı örgüleri taç gibi duruyordu. Birkaç ay öncesine dek çekici ve şehvet dolu, yuvarlak, yumuşak yüzü gebeliğin izlerini taşıyordu. Keyifli keyifli gülümsemekteydi. İnsanı kıskırtırcasına sallanan sert kalçaları, dolgun, yumuşak memeleri ve şiş karnı ağırlaşmıştı. Bütün düşünceleri ve davranışları taşıdığı bebeğe yönelikti. Şimdi bebeğin hatırı için ayak parmaklarının üstünde duruyordu. Ona göre bütün dünya gebeydi. Aklında yalnız üreme ve çocuk doğurma

vardı. Tombul, duygulu bir kızla evlenmiş olan on dokuz yaşındaki kocası Connie, yanında duruyordu. Karısındaki değişime hâlâ alışmamıştı. Bu durum onu hem korkutuyor hem de şaşırtıyordu. Artık yataktaki cilveleşmeler, ısırılmalar, tırmalamalar, fıkırdamalar ve göz yaşları bitmişti. Dengeli, dikkatli, çekingence ama ağırbaşlılıkla gülümseyen, akıllı bir yaratık olup çıkmıştı. Connie, Rose of Sharon'la hem övünür hem de ondan korkardı. Eline geçen her fırsatta onun yanında durup elini omuzuna koyuyor, omuzları ve kalçaları birbirine değiyor, böylelikle hiç değilse bitmeye yüz tutmuş bir ilişkiyi sürdürdüğünü sanıyordu. İnce yüzlü, uzun boylu bir delikanlıydı. Soluk, mavi gözleri, kimi zaman tehlikeli, kimi zaman iyimser kimi zaman da korku doluydu. Çalışkan bir insandı ve iyi bir koca olabilirdi. İçkiyi hiç fazla kaçırmazdı; gerektiğinde kavga eder ama asla atıp tutmazdı. Toplantılarda sessizce oturur ama yine de kendini belli ederdi.

John Amca, elli yaşında ve ailenin doğal yöneticilerinden biri olmasaydı sürücünün yanındaki onur yerine oturmamayı yeğler, Rose of Sharon'u oraya oturturdu. Ama bu olanaksızdı, çünkü Rose hem gençti hem de bir kadındı. John Amca, sanki diken üzerinde oturuyor, gözleri sıkıntıyla etrafa bakıyordu. Bütün vücudu gergindi. Yalnızlık engeli hemen hemen her zaman John Amca'yı insanlardan uzaklaştırmıştı. Boğazına düşkün değildi, içki de içmezdi ve bekârdı. Ama bütün bu duygular, içinde patlamaya hazır bekliyordu. Zevklerini daha fazla bastıramadığı an karnı ağrıyınca ya dek yer, gözleri kan çanağına dönüp de ayakta duramayacak kadar viski içer ya da Sallisaw'da kendine bir orospu bulurdu. Onun Shawnee'ye gidip bir gece için üç orospu tuttuğunu, sonra da onların duygusuz vücutlarıyla sevişip horul horul uyuduğunu söylerlerdi. İsteklerinden biri doyurulunca yeniden durgunlaşır, utanır ve içine kapanırdı. İnsanlardan kaçır, onlara armağanlar vererek kazanmaya çalışırdı. Geceleri evlere girer, çocukların yastıklarının altına çiklet bırakıp kaçardı. Kendinin olan herhangi bir şeyi başka birine verebilirdi. Atını, eğerini, yeni ayakkabılarını... Onunla konuşmak olanaksızdı, hemen kaçıp gider ya da ağzını hiç açmadan ürkek gözlerle çevresine bakardı. Karısının ölümüyle bunu izleyen yalnızlık, onda suçluluk ve utanç duygusu uyandırmış, onu, içinden çıkamayacağı bir sessizliğe gömmüştü.

Ama kaçamayacağı şeyler de vardı. Ailenin başlarından biri ola-

rak yönetim görevini yapmalıydı. İşte şimdi de sürücünün yanında ki onur koltuğunda oturmak zorundaydı.

Tozlu yolda eve yaklaşırken, üç erkeğin de yüzleri asıktı. Direksiyonun üstüne eğilmiş olan Al'ın gözleri, yoldan kuşku bir biçimde titreyen ampermetre iğnesine, yağ ve ısı göstergelerine kayıyordu. Arabanın zayıf noktalarıyla yoklanması gereken yerlerini bir bir belleğine geçiriyordu. Arkadan gelen tıkırtıyı, kolların kalkış ve inişlerini dikkatle dinledi. Eli, hep vites kolunun üstündeydi. Debriyaj kavrayışı ile herhangi bir kayma var mı diye frenleri sık sık kontrol ediyordu. Belki zaman zaman umursamazlık ediyordu ama bu kamyon, işleyişi ve bakımı açısından onun sorumluluğu altındaydı. Eğer herhangi bir yeri bozulursa; bu onun suçu olacak, hiç kimse bir şey söylemese bile, o, kendi suçu olduğunu bilecekti. İşte bunu anlıyor, bu nedenle de dikkatle bakıyor, dinliyordu. Ciddiyeti ve sorumluluğu yüzünden de okunuyordu. Herkes ona ve sorumluluğuna saygılıydı. Ailenin başı olmasına karşın, Baba bile anahtarı eline alıp Al'ın emirlerini bekliyordu.

Hepsi yorgundu. Ruthie ile Winfield fazla hareketten, birçok yüz görmekten, meyan kökleri için birbirleriyle dalaşmaktan yorulmuşlar; John Amca'nın gizlice ceplerine çiklet bırakmasından bıkip usanmışlardı.

Ve önde oturan adamlar da yorgun, kızgın ve üzgündüler. Atları, aletleri, arabaları ve evdeki bütün eşyalarının karşılığında topu topu on sekiz dolar alabilmişlerdi. On sekiz dolar. Alıcıyla kıran kırana pazarlık etmişlerdi. Ama adam, bir anda tüm ilgisini yitirip kaçça olursa olsun satın almaktan vazgeçtiğini söyleyince ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Ona inanıp yenilmişler, başlangıçta önerdiği fiyattan iki dolar eksigini kabullenmişlerdi. Şimdi bitkin ve ürkektiler, çünkü anlamadıkları bir sistemle karşılaşmışlar ve yenilmişlerdi. Atlarla arabanın bile bu fiyattan çok daha fazla ettiğini biliyorlardı. Alıcının da onları bundan daha yüksek bir fiyata satacağından emindiler ama bu işin nasıl yürütüleceğini bilmiyorlardı. Ticaret onların bilmediği bir sırdı.

Bir yola bir de önündeki tabelaya bakan Al:

“O adam buralı değildi,” dedi. “Buralı gibi konuşmuyordu. Giysileri de farklıydı.”

“Hırdavatçı dükkânındayken, tanıdığım birkaç kişiyle konuştum,” dedi Baba. “O adamın bizim sattığımız malları almak için bu-

raya geldiğini söylediler. Bu yeni gelenler her şeyi silip süpürüyorlarmış. Ama yapabileceğimiz bir şey yok. Keşke Tommy gitseydi. Belki o daha iyi becerirdi bu işi.”

“Ama adam satın almaktan vazgeçti,” dedi John. “Onları geri getiremezdik ki.”

“Hırdavatçıdakiler bundan da söz etti,” dedi Baba. “Alıcılar bu numarayı hep yaparlarmış. Karşısındakileri korkuturlarmış. Bu tür işlere aklımız ermez bizim. Anne düşkırıklığına uğrayacak. Çok üzülecek kadıncağız.”

“Ne yapacağız, Baba?” diye sordu Al.

“Bilmiyorum. Bu gece konuşup karar veriz. Tom’un dönüşüne çok seviniyorum. İçimi rahatlatmıştı bu. Tom, iyi çocuktur.”

“Baba, birileri Tom hakkında konuşuyorlardı. Kefaletle bıraktığım söylüyorlardı. Bu yüzden de Eyalet dışına çıkamazmış. Çıkarsa yakalayıp geri götürürler, üç yıl daha delikte tutarlarmış.”

Baba irkilmişti.

“Böyle mi dediler? Bu işleri bilen birileri miydi? Kafadan atmıyorlardı ya?”

“Bilmiyorum,” dedi Al. “Konuşup duruyorlardı işte. Ben de ağabeyim olduğunu söylemedim. Yanlarında durup dinledim yalnızca.”

“Hay aksi,” dedi Baba. “Umarım doğru değildir! Tom gerekli bize. Kendisine sorarız. Başımız yeterince derde girdi zaten. İnşallah doğru değildir. Bunu açıkça konuşmalıyız.”

“Tom bilir,” dedi John Amca.

Susup kamyonun sesini dinlediler. Motor epey gürültülüydü. Önden bir sürü tıkırtı geliyor, fren çubukları çarpıyordu. Lastikler gıcırıyor, radyatör kapağındaki bir delikten duman tütüyordu. Kamyon, arkasında kırmızı bir toz bulutu bırakarak ilerliyordu. Güneş ufukta yarı yarıya görünürken son tepeye tırmandılar ve güneş batarken de eve vardılar. Dururken frenlerin çıkardığı ses, Al’ın belleğine iyice yerleşti; kaplama diye bir şey kalmamıştı.

Ruthie ile Winfield, bağırarak korkuluklardan aşağıya atladılar.

“Nerede o? Tom nerede?” diye bağırıyorlardı.

Kapının yanında durduğunu görünce de, bir an utanarak duraldılar, ağır ağır yürüyerek, ürkekçe yüzüne baktılar.

“Selam. Nasılsınız çocuklar?” diye sordu Tom.

“Selam! İyiyiz,” dediler.

Ve biraz geriye çekilip, adam öldürdüğü için hapishaneye giren

büyük ağabeylerini göz ucuyla süzmeye başladılar. Tavuk kümesinde nasıl hapishanecilik oynadıklarını ve mahkûm olabilmek için nasıl kavga ettikleri geldi akıllarına.

Connie Rivers, kamyon kasasının kapağını indirip aşağı atladı. Sonra Rose of Sharon'a yardım etti; genç kadın bu yardımı soylu bir tavır ve hoşnut bir gülümsemeyle kabul etti.

"Hey bu Rossasharn," dedi Tom. "Senin de onlarla geldiğini bilmiyordum."

"Biz yürüyorduk," dedi genç kadın. "Kamyona yolda rastladık. Tanıştırıyım, kocam Connie," diye ekledi gururla.

Birbirlerinin gözlerinin içine bakıp el sıkıştılar. Yaptıkları bu kısa değerlendirmeden ikisi de hoşnut kalmıştı.

"Ben yokken boş durmamışsınız," dedi Tom.

Genç kadın başını öne eğdi.

"Daha zamanı var," dedi.

"Annem söyledi. Ne zaman doğacak?"

"Önümüzdeki kış."

Tom güldü.

"Demek onu portakal ağaçlarının arasında doğuracaksın, ha? O küçük beyaz evlerde."

Rose of Sharon, iki eliyle karnını yokladı.

"Daha belli olmuyor," dedi gönül rahatlığıyla gülümseyerek; sonra eve girdi.

Hava hâlâ sıcak ve aydınlıktı. Tüm aile, herhangi bir işaret verilmeden kamyonun çevresinde toplandı ve aile meclisi toplantısı başladı.

Akşam güneşi kırmızı toprağı öylesine saydamlaştırmıştı ki, boyutlar derinleşmiş, taşlar, elektrik direkleri, binalar gün ışığından daha belirginleşmişti. Her biri daha bir bireyselleşmişti. Direkler mısır tarlalarının önünde daha çok direğe benziyor, bitkiler artık çalı yığınları gibi durmuyordu. Söğüt ağacı bile öteki söğüt ağaçlarından farklı, kendine özgü bir söğüt olmuştu. Toprak akşam ışığını yansıtıyordu. Batıya bakan evin boyasız, gri yüzü ay gibi parlaktı. Tozlu kamyon, kapının önündeki bahçede daha bir büyük görünüyordu.

Akşam, insanları da değiştirmiş, sessizleştirmişti. Bilinçsiz bir düzenin parçası gibiydiler. Düşünen kafalarından belirsizce gelen dürtülere boyun eğiyorlardı. Gözler sessiz, tozlu yüzler akşam gibi beraktı.

Aile, en önemli yerde, kamyonun yanında toplanmıştı. Ev ölü, tarlalar ölüydü ama bu kamyon hareket eden, yaşayan temeldi. Ezik, yamalı radyatörü, hareket eden her parçasının yıpranmış kenarlarındaki tozlu yağ birikintileri ve kaybolmuş tekerlek poyralarının yerini alan kırmızı tozdan poyraları ile bu kenarları yüksek, kaba, yarı otomobil, yarı kamyon olan eski Hudson, ailenin yeni ocağı, yaşayan merkeziydi.

Baba, kamyonu bakarak çevresinde dolaşp tozun üstüne çömeldi ve tozun üstüne şekiller çizmek için eline bir sopa aldı. Bir ayağı dümdüz yerde, öbürü ise hafif geride ve büküktü. Böylece, bir dizi ötekenden daha yukarıda görünüyordu. Sol kolunu aşağıdaki, sol dizine koymuştu; sağ dirseğini sağ dizinin üstüne dayamış, çenesini de avucuna yaslamıştı. Baba, bu şekilde çömelmiş, bir eli çenesinde kamyonu seyreliyordu. John Amca da gelip yanına çömeldi. İkisi de dalgındı. Evden çıkan Büyükbaba, onları görünce gelip karşılarına, kamyonun kasasının kenarına oturdu. İşte çekirdek oluşmuştu. Tom, Connie ve Noah da ağır ağır onlara yaklaşp, yanlarına çömeldiler. Büyükbaba karşılarındaydı; bir yarım halka oluşturmuşlardı. Sonra Anne evden çıktı, onu Büyükanne izledi, en arkada da kırıtta Rose of Sharon göründü. Yere çömelmiş erkeklerin arkasında yerlerini alıp, ellerini kalçalarına koyarak ayakta durdular. Ve çocuklar, Ruthie ile Winfield, seke seke gelip kadınların yanına iliştiler, ayak parmaklarıyla tozun üstünde şekiller çizdiler ama seslerini hiç çıkarmadılar. Yalnız Papaz yoktu aralarında. Kibarlığından aralarına girmemiş, evin arkasında kalmıştı. İyi bir papazdı o ve halkını tanırdı.

Hava iyice kararmaya başlamıştı. Aile bireyleri bir süre sessizce oturdular. Sonra baba, belli birine değil, tüm topluluğa seslenerek konuşmaya başladı.

“Sattığımız mallarda iyi bir kazık yedik. O adam bekleyemeyeceğimizi biliyordu. Topu topu on sekiz dolar aldık.”

Anne, huysuzca kıpırdandı ama ağzını açmadı.

“Onunla birlikte elimizde kaç para oldu?” diye sordu en büyük oğlu Noah.

Baba, tozun üstünde hesap yapıp, kendi kendine bir şeyler mırıldandı.

“Yüz elli dört,” dedi. “Ama Al, daha iyi lastikler gerektiğini söylüyor. Bunlar fazla dayanmazmış.”

Bu, Al'ın aile oturumlarına ilk katılımıydı. Şimdiye dek hep kadınlarla birlikte geride durmuştu. Ağır ağır raporunu verdi:

“Eski ve inatçı bir motor,” dedi ağırbaşlı bir tavırla. “Satın almadan önce onu adamakıllı gözden geçirdim. Adamın sözlerine hiç kulak asmadım. Diferansiyelde çapak yoktu. Vites kutusunu açtım, o da temizdi. Kavrayışına baktım, lastiklerini inceledim. Sonra altına girdim, çatlak falan yoktu. Hiç devrilmemişti. Aküde bir çatlak gördüm ve değiştirttim. Lastikler beş para etmez ama bu tipler kolay bulunur. Biraz gürültülü işliyor ama yağ yakmıyor. Bugünlerde çok moda olan bir araba. Araba mezarlıkları Hudson Süper 6'larla dolu. Onun için parçası ucuzdur. Aynı paraya daha büyük, daha süslü bir şey alabilirdik ama parçaları hem pahalı, hem de bulunması zor olurdu. İşte bu nedenle satın alın dedim.” Son sözleri onun aileye yaptığı katkıyı belirtiyordu. Sustu ve ötekilerin fikirlerini belirtmelerini bekledi.

Büyükbaba, hâlâ ailenin başıydı ama yönetim onda değildi. Onun bu konumu, daha çok saygıdan ve gelenekten geliyordu. Yine de yaşlı beyni ne denli sulanmış olursa olsun, ilk söz hakkı onundu. Yere çömelmiş erkeklerle ayakta duran kadınlar onu beklediler.

“Haklısın Al,” dedi Büyükbaba. “Ben de senin gibi sokaklarda sürten çapkının biriydim. Ama ne zaman bir iş üstlensem, doğru dü-rüst yaptım. Sen de iyi yetiştin.”

Sözlerini onu kutsayan bir tonda bitirdi; Al, zevkten kıpkırmızı kesilmişti.

“Ben de aynı görüşteyim,” dedi baba. “Eğer mesele at olsaydı, işi Al'a bırakmazdık. Ama burada otomobilden anlayan bir tek o var.”

“Ben de biraz anlarım,” dedi Tom. “McAlester'de kullanmıştım. Al haklı. İyi yapmış.”

Al, bütün bu iltifatlar karşısında alev alev yanmaya başlamıştı.

Tom devam etti: “Söylemek istediğim bir şey var... Şey, Papaz da birlikte gelmek istiyor.” Susup sözlerinin iyice algılanmasını bekledi. Kimseden çıt çıkmadı. “İyi bir adamdır,” diye ekledi Tom. “uzun zamandır tanıyoruz onu. Bazen biraz kaba konuşuyor ama söylediklerinin hepsi mantıklı.” Ve önerinin karara bağlanmasını aile toplu-muna bıraktı.

Karanlık çökmüştü. Anne toplantıdan ayrıлып eve girdi; içerden ocak kapağının şangırtısı geldi. Bir an sonra derin bir düşünceye dalmış olan aile bireylerinin arasına döndü.

“Bu konuda söylenecek iki şey var,” dedi Büyükbaba. “Kimileri bir papazın insana uğursuzluk getireceğini söylerler.”

“Artık papaz olmadığını söylüyor,” dedi Tom.

Büyükbaba, elini salladı.

“İnsan bir kez papaz oldu mu, ömrü boyunca papaz kalır. İnsanın kurtulamayacağı bir şeydir bu. Ama kimileri de yanlarında bir papaz olmasının, iyi, saygıdeğer bir durum olduğunu söylerler. Örneğin içlerinden biri ölse, papaz onu gömer. Evlenecek bir çift varsa, papaz bu işi de görür. Çocuk doğar, hemen oracıkta kutsay verir. Ben hep papaz var, papazcık var derdim. İkisini birbirinden ayırmalı. Bu adamı sevdim. Hiç de katı bir insan değil.”

Baba, elindeki sopayı toprağa batırıp parmaklarının arasında döndürerek bir oyuk açtı.

“İyi bir insan olmasından ya da bizlere şans getirmesinden daha başka yönleri var olayın,” dedi. “Adamakıllı düşünüp taşınmalıyız. Düşünmek zorunda kalmamız üzücü bir durum ama ne yapalım? Şimdi bir sayalım... Büyükbaba ile Büyükanne, iki; ben, John ve Anne, etti beş; Noah, Tommy ve Al, etti sekiz; Rosasharn ile Connie on, Ruthie ile Winfield on iki. Köpekleri de yanımıza almalıyız. Onları ne yaparız? Herhalde vurup öldüremeyiz. Bırakacak kimse de yok. Onlarla birlikte on dört eder.”

“Geriye kalan tavuklarla, iki domuzu saymazsan,” dedi Noah.

“O domuzları yolda yemek için tuzlamak istiyorum,” dedi Baba. “Ete ihtiyacımız olacak. Tuz varillerini yanımızda taşıyacağız. Ama acaba papazla birlikte, hepimiz arabaya sığar mıyız diye düşünüyorum. Üstelik bir boğaz daha artıyor.”

Başını çevirmeden sordu:

“Ne dersin Ana? Yapabilir miyiz?”

Anne boğazını temizledi.

“Yapabilir miyiz, değil, yapar mıyız?” dedi sertçe. “İş neyi yapıp neyi yapamayacağımıza kalırsa hiçbir şey yapamayız. Ne Kaliforniya’ya gidebiliriz, ne de başka bir yere. Ama istersek her şeyi yapabiliriz. Yıllardır ailelerimiz burada ama şimdiye dek hiçbir Joad’ın ya da Hazlett’in bir dostundan yiyeceğini sakındığını ya da onu arabasına almadığını işitmedim. Gerçi Joadlardan kötü insanlar çıkmıştır ama bu kadar kötüsü değil.”

“Ama ya yer yoksa?” diye onun lafını kesti Baba. Başını çevirip

ona baktı. Utanmıştı. Ana'nın sesinin tonu onu utandırmıştı. "Ya hepimiz birlikte kamyona sığamazsak?"

"Zaten şimdiden yer yok," dedi kadın. "Ancak altı kişi alır ama on iki kişi mutlaka binecek. Ha bir kişi eksik, ha bir kişi fazla neyi değiştirir? Üstelik güçlü kuvvetli bir erkek asla yük olmaz. Hiç daha önce iki yüz dolarımız ve iki domuzumuz oldu da acaba bir insanı besleyebilir miyiz diye düşündük mü?"

Sustu, Baba başını önüne eğdi. Dayak yemiştten beter olmuştu.

"Bir papazın yanımızda olması güzel bir şey," dedi Büyükanne. "Bu sabah ne kadar da güzel dua etti."

Baba, tek tek herkesin yüzüne baktıktan sonra:

"Onu da buraya çağırsana, Tommy," dedi. "Eğer gidecekse yanımızda olmalı."

Tom, ayağa kalkıp, eve doğru yürüyerek seslendi:

"Casy, hey Casy!"

Evin arkasından boğuk bir ses karşılık verdi. Tom, köşeye gittiğinde Papaz'ın sırtını duvara dayamış oturduğunu, gökte pırıl pırıl parlayan akşam güneşini seyrettiğini gördü.

"Beni mi çağırdın?" diye sordu Casy.

"Evet. Nasıl olsa bizimle beraber geldiğine göre, yanımızda oturup yardımcı olsan iyi olur diye düşündük."

Casy, ayağa kalktı. Aile meclislerini bilirdi. Şimi aileye kabul edildiğini de biliyordu. Gerçekten de kendisine önemli bir yer verilmişti, çünkü John Amca yana kayarak, kendisiyle Baba arasında Papaz'a yer verdi. Casy, kasanın kenarında tahtta oturur gibi duran Büyükbaba'nın karşısında ötekiler gibi çömeldi.

Anne yeniden içeri girdi. Fener kapağının gıcırtısı işitildi ve sarı bir ışık mutfağı aydınlattı. Büyük tencerenin tabağını kaldırmıca kaynamakta olan etin ve bezelyelerin kokusu burunlarına geldi. Anne'nin yeniden karanlık bahçeye dönmesini beklediler. O, ailenin neredeyse en güçlü üyesiydi.

"Ne zaman yola çıkacağımızı kararlaştırmalıyız," dedi Baba. "Ne kadar erken olursa o kadar iyi. Yola çıkmadan önce domuzları kesip tuzlamamız, eşyalarımızı toplamamız gerek. Bir an önce işe koyulalım."

"Eğer elimizi çabuk tutarsak yarına hazır oluruz," diye ona katıldı Noah. "Hiç olmazsa gün ışığında gideriz."

“Eteri bir günde hazırlayamayız,” diye karşı çıktı John Amca. “Zaten domuz kesme zamanı değil. Tütsülemesek kokar.”

“İyi öyleyse, bu işi bu gece yaparız. Sabaha kadar da soğur. Yemekten sonra başlayalım. Tuz var mı?”

“Evet,” dedi Ana. “Yeterince tuzumuz var. Tam iki varil dolu su.”

“Hadi başlayalım öyleyse,” dedi Tom.

Büyükbaba homurdanmaya başladı:

“Hava karardı. Karnım da iyice acıktı. Ah bir Kaliforniya’ya gitsen, elime bir salkım üzüm alıp doya doya yiyeceğim.”

Ayağa kalktı, ötekiler de doğruldular.

Ruthie ile Winfield, çıldırmaşçasına tozun içinde heyecanla sıçıyorlardı.

“Domuzları kesecek ve Kaliforniya’ya gideceğiz,” diye fısıldadı Ruthie, Winfield’e. “Hem domuzları keseceğiz, hem de Kaliforniya’ya gideceğiz. İki işi de yapacağız.”

Winfield kudurmuştu sanki. Parmağını gırtlığına sokuyor, yüzünü ekşitiyor, tiz çılgınlık atıyordu:

“Ben zavallı bir domuzum. Bakın! Ben zavallı bir domuzum. Akan kanlara bak Ruthie!” Sonra sendeleyerek yere düştü ve hafifçe kollarını ve bacaklarını salladı.

Ruthie büyüktü, olayın dehşetini anlıyordu.

“Ve Kaliforniya’ya gidiyoruz,” dedi yeniden. Yaşamının en önemli olayının bu olduğunu biliyordu.

Büyükler karanlığın içinde, aydınlık mutfağa doğru ilerlediler. Anne, eti ve bezelyeleri tabaklara koydu. Ama yemeğe başlamadan önce büyük kazanı ocağın üstüne koyup ateşe birkaç odun daha attı. Kazanı doldurana dek kova kova su taşıdı, sonra da dolu kovaları kazanın çevresine dizdi. Mutfak öylesine sıcak olmuştu ki, herkes yemeğini olanca hızıyla yedi ve su kaynayana dek gidip dışarda oturdu. Mutfak lambası evin önünü aydınlatıyor, tam ortaya Büyükbaba’nın iri gölgesi düşüyordu. Bir süre karanlığa baktılar. Noah, bir çöp parçasıyla dişlerini karıştırıyor, Anne ile Rose of Sharon da bulaşıkları yıkayıp masanın üstüne diziyorlardı.

Birdenbire, bütün aile çalışmaya başladı. Baba ayağa kalkıp bir lamba daha yaktı. Noah, mutfaktaki kutudan, yuvarlak kasap bıçaklarını getirdi ve bir taşın üstünde biletti. Sonra bıçakları kapının yanındaki kütüğün üstüne koydu. Baba, birer metre uzunluğunda iki

sopa getirdi ve keserle uçlarını sivriltilip ortalarına kalın ipler bağladı.

“Keşke aletlerimin hepsini satmasaydım,” diye homurdandı.

Kaplardaki sudan buhar tütüyordu.

“Suyu oraya mı götüreceğiz, yoksa domuzları mı buraya getirelim?” diye sordu Noah.

“Domuzlar buraya,” dedi Baba. “Domuzlar insanın üstüne dökülüp etini haşlamaz. Su hazır mı?”

“Neredeyse hazır olur,” dedi Anne.

“Tamam. Noah, sen, Tom ve Al buraya gelin. Ben ışığı taşıyım. Domuzları orada keser, buraya getiririz.”

Noah bıçağı, Al da baltayı aldı ve dört erkek lambanın ışığında titreyen bacaklarıyla ahıra doğru yürüdüler. Ruthie ile Winfield de seke seke onların ardısıra gittiler. Ahıra varınca Baba, lambayı yukarı kaldırarak çitin üstünden eğildi. Uykulu genç domuzlar kuşkuyla homurdanarak ayağa kalktılar. John Amca ile papaz da yarıda geldi.

“Pekâlâ,” dedi Baba. “Kesin şunları, sonra eve götürür haşlarız.”

Noah ile Tom, çitin üstünden atladılar. Becerikli bir tavırla hayvanları çabucak öldürdüler. Tom, baltanın kör ucuyla iki kez kafalarına vurdu, Noah da kıvrık bıçağıyla hayvanların atar damarlarını bir anda buldu. Sonra domuzlarla birlikte yine çitin öbür yanına geçtiler. Papaz ile John Amca, domuzlardan birinin arka ayaklarından tutarak sürüklediler, Noah ile Tom da ötekini. Baba, lamba ile en arkadan geliyordu. Kan lekeleri yerde iki sıra halinde uzanıyordu.

Noah, eve gelince bıçağını arka bacakların kemikleri ile kaslarının arasına saplayıp kaydırды; sivri sopalar bacakları ayrık tutuyordu. Domuzlar evin kirişlerine asılmıştı. Erkekler, kaynar suyu getirip kara vücutların üstüne döktüler. Noah, domuzları baştan aşağı yardı, bağırsakları çıkartıp yere bıraktı. Baba yarık gövdeleri gergin tutmak için iki sopa daha sivriltilti, bu arada Tom, tahta fırçası, Anne de kör mutfak bıçağı ile kılları kazıdılar. Al, bir kova alıp bağırsakları içine koydu ve evin uzağında bir yere bıraktı; yüksek sesle miyavlayan iki kediyile kedilere homurdanan köpekler onun ardından gittiler.

Baba, basamağa oturup lambanın ışığında, kirişlere asılı domuzlara baktı. Tüyleri iyice kazınmıştı. Kan hâlâ damla damla akıyor-

du, domuzların altında kara gölcükler oluşmuştu. Baba, ayağa kalkıp onların yanına gitti ve elleriyle dokundu. Sonra yine dönüp basamağa oturdu. Büyükanne ile elinde mumuyla Büyükbaba, yatmak için ahıra gittiler. Ailenin geri kalanı, sessizce basamak çevresinde toplanmışlardı. Connie, Al ve Tom, sırtlarını evin duvarına yaslayarak yere oturmuşlar, John Amca kutunun üstüne tünemiş, Baba basamağa yerleşmişti. Yalnızca Anne ile Rose of Sharon, bir şeyler yapmaya devam ediyorlardı. Ruthie ile Winfield, uykularının gelmiş olmasına karşın, karanlıkta kavgalarını sürdürüyorlardı. Noah ile Papaz, yüzlerini eve dönüp, yan yana çömelmişlerdi. Baba, sinirle kaşınıyor, şapkasını çıkartıp saçlarıyla oynuyordu.

“Yarın sabah erkenden domuzları tuzlarız, sonra da kamyonu yükleriz. Yataklardan başka her şeyi koyarız; öbür günün sabahı da yola çıkarız,” dedi huzursuzca. “Bunlar bir günümüzü bile almaz.”

“Bütün gün ortalıkta dolaşip yapacak iş arayacağız,” diye söze karıştı Tom. Topluluk kaygıyla kıpırdandı. “Yarın sabaha dek hazırlanır, hemen yola çıkarız,” diye önerdi Tom. Baba eliyle dizini kaşıdı. Sabırsızlık ötekilere de sıçramıştı.

“Herhalde eti hemen tuzlasak bir şey olmaz,” dedi Noah. “İsterseniz parçalayalım, daha çabuk soğur.”

“Ne sallanıyoruz ki?” diye kararını bildirdi John Amca. “Bir an önce yapalım şu işleri. Mademki gitmeye karar verdik, bir an önce yola koyulalım.”

Ötekiler de fikirlerini değiştirmişlerdi: “Neden gitmiyoruz? Yol-da uyuruz.” Hepsi bir anda telaşlanmıştı.

“Bin kilometre olduğunu söylüyorlar,” dedi Baba. “Çok uzun bir yol bu. Hemen gidelim. Noah, senle ben eti keser eşyaları kamyon-a yükleriz.”

Anne başını kapıdan uzattı. “Ya karanlıkta bir şey unutursak?”

“Güneş doğunca ortalığa iyice bakarız,” dedi Noah.

Bir an susup düşündüler. Ama Noah, hemen ayağa kalkarak kıvrık bıçağını küçük taşıyla bilemeye başladı.

“Anne,” dedi, “Masayı boşalt.”

Sonra domuzun yanına gidip sırtından bir parça keserek kemikleri sıyırdı.

Baba, heyecanla ayağa kalktı.

“Eşyaları toplamalıyız,” dedi. “Hadi bakalım yardım edin.”

Yola erken çıkmaya karar verdikten sonra hepsini bir telaş almış-

tı. Noah, kestiği et parçalarını mutfığa taşıyor, küçük küçük doğuruyor, Anne, onları tuza batırdıktan sonra dikkatle fiçılara diziyordu. Parçaları tuğla gibi üst üste sıralıyor boşluklara tuz döküyordu. Noah, hayvanların yan taraflarını iyice sıyırdıktan sonra bacakları kesti. Anne, durmadan ateşe odun atıyor, Noah, elinden geldiğince kemikleri sıyrıyor, sonra Anne bunları ateşte çeviriyordu.

Fenerlerin yuvarlak ışıkları, bahçede ve ahırda dolaşüyor, erkekler yanlarına alacakları bütün eşyaları toplayarak kamyonun yanına yığıyorlardı. Rose of Sharon, ailenin sahip olduğu tüm giysileri getirdi: Tulumlar, altı delik ayakkabılar, lastik çizmeler, yıpranmış takım elbiseler, kazaklar ve deri ceketler. Hepsini tıka basa tahta bir sandığa doldurdu, sonra da üstüne çıkıp iyice bastırdı. Ardından kadın giysilerini ve şalları, siyah yün çorapları ve çocukların eşyalarını getirdi. Bunları da öbürlerinin üstüne koyup yeniden bastırdı.

Tom, aletlerin durduğu barakaya gidip, el teresini, İngiliz anahtarlarını, çekici, çivi kutusunu, bir çift kerpeteni, düz ve yuvarlak eğeleri getirdi.

Rose of Sharon, büyük bir muşambayı kamyonun arkasına serdi. Üç tane çift kişilik ve bir tane de tek kişilik şilteyi güç bela kapıdan çıkardı. Elindekileri muşambanın üstüne bıraktı, yeniden eve girip parça parça olmuş battaniyeleri getirerek şiltelerin üstüne yığıdı.

Anne ile Noah, soluk almadan domuz etini hazırlıyorlar, ocaktan kaynayan domuz kemiklerinin kokusu yükseliyordu. Çocuklar, gece yarısına doğru uyuyup kalmışlardı. Winfield, kapının dışındaki çer çöpün üstüne kıvrılmış, Ruthie ise, mutfakta bir kutunun üstüne oturmuş, etlerin hazırlanışını izlerken başını duvara dayayıp uyuyakalmıştı. Dudakları birbirinden ayrı, rahatça soluk alıyordu.

Tom, aletleri topladıktan sonra, lambası ile mutfığa girdi, papaz da onu izledi.

“Aman Tanrım,” dedi Tom. “Şu kokuya bak! Kemiklerin tıktır-tısın! dinle!”

Anne, etleri fiçılara yerleştirmeye ve üstlerine tuz dökmeye devam etti. Birden başını kaldırıp Tom’a bakarak gülümsedi ama gözleri ciddi ve yorgundu.

“Kahvaltıda domuz kemiği yemek güzel olacak,” dedi.

Papaz ona yaklaştı. “Bırak da etleri ben tuzlayayım,” dedi. “Sen başka bir iş yap.”

Sanki çok garip bir öneride bulunmuş gibi kadın işini bırakıp sert

sert baktı ona. Taze domuz etinden akan suyla pembeleşen ellerini bir tuz tabakası kaplamıştı.

“Kadın işi bu,” dedi sonunda.

“İş iştir,” dedi Papaz. “Kadıninki de bir, erkeğinki de. Sen git başka bir şey yap. Etleri ben tuzlayayım.”

Anne, bir an duraksadı, sonra bir kovadan bulaşık tasına su dö-küp ellerini yıkadı. Kadının gözetimi altında, Papaz etleri tuzlama-ya başladı. Sonra tıpkı onun yaptığı gibi fiçılara dizdi. Ancak bir ta-bakayı bitirip, boşlukları dikkatle tuzla kapadıktan sonra kadının içi rahatlamıştı. Sudan şişen ellerini kuruladı.

“Anne, buradan alacağımız başka bir şey var mı?” diye sordu Tom.

Kadın, ortalığa bir göz attı. “Kova,” dedi. “Ve yemek yemek için kullandığımız her şey; tabaklar, bardaklar, kaşıklar, bıçaklar ve çatal-lar. Hepsini bir çekmeceye yerleştir ve çekmeceyi getir. Büyük tava, çaydanlıkla tencerelerde alınacak. Soğuyunca kemikleri de ocaktan indir. Bu kadar kaynamaları yeter. Bulaşık tasını da almak isterdim ama sanırım yer yok. Küçük eşyaları bıraksak da olur. İnsan büyük bir tencerede her şeyi pişirir ama el kadar tencereye neyi sığdırır-sın ki? Ekmek tavalarını da al. Hepsini. İç içe girerler.” Olduğu yer-de durup bir kez daha dikkatle çevresine baktı. “Sen bu kadarını al Tom, gerisini ben toplayım. Biber kavanozunu, tuzu, hindistancevi-zini ve rendeyi unutmamalıyım. Onları en son alırım.” Lambayı alıp çıplak ayaklarıyla hiç ses çıkarmadan, ağır ağır yatak odasına doğ-ru yürüdü.

“Yorgun görünüyor,” dedi Papaz.

“Kadınlar her zaman yorgundurlar,” dedi Tom. “Dinsel törenle-rin dışında hep yorgun görünürler.”

“Evet ama gerçekten yorgun gibi. Böyle giderse hastalanacak.”

Kapının hemen dışında olan Anne bu sözleri işitmişti. Gevşemiş yüzü yavaş yavaş gerildi, kırışıkları silindi. Gözleri parlaklaştı, omuz-ları dikleşti. Boş odaya baktı. Çöpten başka hiçbir şey kalmamıştı içerde. Yere serdikleri şilteler gitmişti. Masalar satılmıştı. Yerde kırık bir tarakla boş bir talk pudrası kutusu duruyordu. Elindeki feneri yere bıraktı. Sandalye olarak kullandıkları kutulardan birinin arka-sına uzanıp, eski, köşeleri yıpranmış bir kâğıt kutusu çıkardı. İçinde mektuplar, fotoğraflar, bir çift küpe, küçük bir altın yüzük ile saç-tan örülmüş, uçlarına altın halkalar takılmış bir saat kordonu var-

di. İncitmekten korkarcasına mektuplara dokundu. Tom'un yargılanmasından söz eden gazete kupürünü eliyle düzeltti. Uzun bir süre kutuyu elinden bırakmayıp içine baktı, mektupları karıştırıp yeniden sıraya koydu. Düşünüp, anımsayarak dudaklarını ısırdı. Küpeyi, saat kordonunu, yüzüğü aldı, kâğıtların arasında da altın bir kol düğmesi buldu. Bunları bir mektubun içine sardı, giysisinin cebine soktu. Sonra sevgiyle kutuyu kapadı, parmaklarıyla üstünü okşadı. Dudakları ayrıldı. Birden ayağa fırladı, yerden lambasını alarak mutfağa döndü. Ocağın ağzını açtı ve kutuyu kömürlerin arasına bıraktı. Isı bir anda kâğıtları kahverengileştirdi. Alevler kutuyu yaladı. Kadın ocağın ağzını kapatır kapatmaz ateş kükreyerek kutuyu yuttu.

Karanlık bahçede, lamba ışığında çalışan Baba ile Al, kamyonu dolduruyorlardı. Aletler, aşağıya ama gerektiğinde rahatça alınabilecek bir yere koyuldu. Sonra elbise sandıkları ile çuvala sarılı mutfak eşyaları... Üstlerine kova. En altta kalacak eşyaları olabildiğince düzgün yerleştirip, aralarına kutu ve battaniye sıkıştırdılar. Üste geri kalan battaniyelerle şilteleri koyup muşamba ile örttüler. Al, kenarda delikler açıp yükü, kısa iplerle kamyonun kenar korkuluklarına bağladı.

"Eğer yağmur yağarsa," dedi, "Yukarıdaki sopaya bağlarız, böylece arkadakiler altına girebilir. Biz önde rahatız nasıl olsa."

Baba ellerini çırpı. "Aklınla bin yaşa!"

"Daha bitmedi," dedi Al. "Fırsat bulur bulmaz yatay bir sopa daha çakacak, muşambayı da üstüne koyacağım. Böylece güneşten de korunabilecekler."

"Bu da iyi fikir," diye ona katıldı Baba. "Neden bunu daha önce akıl etmedin?"

"Zamanım yoktu," dedi Al.

"Zamanın mı yoktu? Ama zamparalık etmeye zamanın vardı, değil mi Al? Son iki haftadır Tanrı bilir neredeydin."

"Bir yerden ayrılırken insanın yapacağı bir sürü şey oluyor," dedi Al. Ama sonra güvenini biraz olsun yitirdi. "Baba," dedi. "Gitmemize seviniyor musun?"

"Ha? Şey... Elbette. En azından evet. Burada çok kötü günler geçirdik. Orada her şey bambaşka olacak... Birincisi, herkese iş var, sonra ortalık yemyeşil, portakal ağaçlarının ortasında evler bembeyaz."

“Her yerde portakal ağacı mı varmış?”

“Şey, belki her yerde değil ama, yeterince varmış.”

Günün ilk ışıkları gökyüzünde belirmişti. Yapmaları gereken iş de bitmişti. Et varilleri dolmuş, en üste konacak tavuk kümesi hazırlanmıştı. Anne, ocağı açıp kızarmış domuz kemiklerini çıkardı. Ruthie, yarı uyanık bir şekilde sandıktan aşağıya kayd ve yerde tekrar uyudu. Büyükler kapının çevresine toplanmışlar, titreyerek kemikleri kemirmeye başlamışlardı.

“Büyükanne ile Büyükbaba’yı kaldırsak iyi olur,” dedi Tom. “Güneş neredeyse doğacak.”

“Son dakikaya kadar kaldırmak istemedim onları,” dedi Anne. “Uyumaları gerek. Ruthie ile Winfield de iyice dinlenemediler.”

“Neyse, kamyonunda uyurlar,” dedi Baba, “Arkası çok rahat oldu.”

Birden köpekler tozun içinden doğrulup kulaklarını diktiler, havlayarak karanlığın içine koştular.

“Bu da ne?” diye sordu Baba.

Birkaç saniye sonra köpekleri yatıştırmaya çalışan bir ses işittiler; havlamalar eski şiddetini yitirdi. Sonra ayak sesleri yaklaştı ve bir adam belirdi. Gelen Muley Graves’dı, şapkasını burnunun üstüne indirmişti.

Ürkekçe yaklaştı onlara.

“Günaydın,” dedi.

“Hey Muley,” diye elindeki kemiği salladı Baba. “Gir içeri de kendine bir kemik al.”

“Yok, istemem,” dedi Muley. “Pek aç değilim.”

Baba, eve girip bir avuç dolusu kemik alıp ona uzattı.

“Hadi al Muley, al hadi!”

“Yemeğinize ortak olmak amacıyla gelmedim,” dedi Muley. “Ortalıkta dolaşıyordum. Sonra gideceğiniz aklıma geldi, gelip bir vedalaşayım dedim.”

“Az sonra yola çıkıyoruz,” dedi Baba. “Bir saat sonra gelseydin bizi kaçıracaktın. Her şeyimizi toparlardık... Görüyor musun?”

“Kaliforniya’dakilerden hiç haber aldın mı?” diye sordu Anne.

“Hayır,” dedi Muley. “Hiç haber almadım. Ama gidip postaneye de bakmadım doğrusu. Bir ara gitsem iyi olacak.”

“Al, git de Büyükanne ile Büyükbaba’yı kaldır,” dedi Baba. “Gelip yemek yesinler. Neredeyse yola çıkacağız.” Al, ahıra doğru yolla-

nırken devam etti: “Bizimle gelmek ister misin, Muley? Sana da bir yer buluruz.”

Muley, kemiğin kenarından bir parça et koparıp çiğnedi. “Bazen yapabilirim diyorum. Ama yapamayacağımı biliyorum,” dedi. “Son anda kaçacağımı ve lanetli bir ruh gibi saklanacağımı biliyorum.”

“Bir gün tarlalarda öleceksin,” dedi Noah.

“Biliyorum. Bu konuda çok düşündüm. Kimi zaman her yer çok ıssız geliyor ama sonra alışıyorum. Fark etmez. Bizimkilere rastlarsanız –aslında bunu söylemeye geldim– eğer Kaliforniya’da bizimkilere rastlarsanız, onlara iyi olduğumu söyleyin. Böyle yaşadığımı ağzınızdan kaçırmayın sakın. Para bulur bulmaz geleceğimi söyleyin.”

“Sahi gelecek misin?” diye sordu Anne.

“Hayır,” dedi Muley yavaşça. “Hayır, gelmeyeceğim. Zaten gelmem. Burada kalmam gerek. Eskiden olsa belki giderdim. Ama şimdi olanaksız. İnsan düşündükçe anlıyor. Hiçbir zaman gitmeyeceğim.”

Hava biraz daha aydınlanmış, lambaların ışığını soluklaştırmıştı. Al, topallaya topallaya yürüyen Büyükbaba ile döndü.

“Uyumuyordu,” dedi Al. “Ahırın arkasında oturuyordu. Üzerinde bir gariplik var.”

Büyükbaba’nın gözleri donuklaşmış, tüm kötülüğünü yitirmişti.

“Hiçbir şeyim yok,” dedi. “Ben gitmiyorum.”

“Gitmiyor musun?” diye sordu Baba. “Gitmiyorum ne demek? Her şeyi topladık. Gitmemiz gerek. Kalacak yerimiz yok ki?”

“Siz kalasınız diye kalmıyorum,” dedi Büyükbaba. “Siz gidin. Yalnız ben kalıyorum. Bütün gece düşündüm. Ben buralıyım. Buranın malıyım. Portakal ağaçları ile üzümler umurumda bile değil. Gitmiyorum. Belki burası beş para etmeyen bir yer ama benim ülkem. Ait olduğum yerde kalacağım.”

Bir anda çevresinde toplandılar. “Kalamazsın Büyükbaba,” dedi Baba. “Bu toprak traktörlerin altında kalacak. Kim sana yemek pişirir. Nasıl yaşarsın? Burada kalamazsın. Kimse sana bakmazsa açlıktan ölersün.”

“Kahretsin,” dedi Büyükbaba. “Yaşlı bir adamın ama kendime bakabilirim. Muley nasıl yaşıyor? Ben ondan daha iyisini beceririm. Size gitmeyeceğimi söyledim. İsterseniz Büyükanne’yi alın ama beni götüremeyeceksiniz. Hepsi bu kadar.”

“Beni dinle Büyükbaba,” dedi Baba, umutsuzca. “Bir saniye dinle beni. Sadece bir saniye.”

“Dinlemeyeceğim. Ne yapacağımı söyledim.”

Tom, babasının omuzuna dokundu. “Biraz içeri gel Baba. Sana bir şey söylemek istiyorum.” Eve doğru yürürlerken seslendi: “Anne, sen de gelir misin?”

Mutfakta hâlâ bir lamba yanıyordu. Tepsi domuz kemikleri ile tepeleme doluydu. “Büyükbaba’nın gitmemeye hakkı var ama kalamaz. Bunu biliyoruz.” dedi Tom.

“Elbette kalamaz,” dedi Baba.

“Dinleyin. Eğer onu yakalayıp bağlarsak canını acıtırız. Üstelik buna o kadar çok kızar ki ters bir şey yapar. Onunla tartışmak da olanaksız. Belki sarhoş edersek kandırırız. Viskiniz var mı?”

“Yok,” dedi Baba. “Evde bir damla viski bile yok. John’da da olacağını sanmam. Zaten içkiyle başı hoş değildir pek.”

“Tom, Winfield’in kulağı ağrıdığı anda bir şişe yatıştırıcı şurup almıştım,” dedi Anne. “Acaba işe yarar mı? Kulağı çok ağrıdığı zaman Winfield’i uyuturdu.”

“Belki,” dedi Tom. “Getir anne. Bir deneriz.”

“Çöpe atmıştım,” dedi Anne.

Lambayı alıp dışarı çıktı ve hemen sonra elinde siyah bir sıvı ile yarı yarıya dolu şişeye döndü.

Tom, şişeyi aldı, tadına baktı.

“Fena değil,” dedi. “Bir fincan kahve yap. Koyu olsun. Bakalım üstünde ne diyor... Bir kaşık. Biz birkaç kaşık koysak iyi olur.”

Anne, ocağın kapağını açıp çaydanlığı kömürlerin üstüne koydu. Kahveyi kaşıkla ölçerek içine kattı. “Konserve kutusu içinde vereceğiz kahveyi,” dedi Anne. “Bütün fincanları kaldırdık.”

Tom ve babası tekrar dışarıya çıktılar. “İnsan ne yapmak istediğini açık açık söylemeli. Bu kemikleri kim kemirecek?” dedi Büyükbaba.

“Biz yedik,” dedi Tom. “Annem sana bir fincan kahve ile domuz eti getiriyor.”

Büyükbaba, eve girip etini yedi, kahvesini içti. Dışarıdakiler giderek yoğunlaşan gün ışığında açık kapıdan onu sessizce seyrettiler. Esneyip gerinerek kollarını masanın üstüne koyduğunu, sonra da başını yaslayarak uyuduğunu gördüler.

“Nasıl olsa yorgundu,” dedi Tom. “Bırakın uyuşun.”

Artık hazırdılar. Büyükanne uyku sersemi, “Ne oluyor? Sabahın köründe ne yapıyorsunuz?” diye sordu. Giyinmişti. Her söylene-

ne de boyun eğecek gibi görünüyordu. Ruthie ile Winfield de uyanmışlardı ama hâlâ yorgunluğun ve uykusuzluğun etkisi altındaydılar. Günün ilk ışıkları toprağa yayılmaya başlamıştı. Birden tüm aile bireyleri durdular. Evlerini bırakmaya gönülleri razı olmuyordu bir türlü. Gitme zamanı geldiği için korkuyorlardı... Tıpkı Büyükbaba gibi korkuyorlardı. Aydınlık göğün önünde ahırın iyice belirginleştiğini, lambaların sarı ışıklarının silindiğini gördüler. Yıldızlar, birer ikişer batıya kaydılar. Ama onlar oldukları yerde duruyorlardı. Dalgın gözler hiçbir ayrıntıyı görmüyor, ama tüm şafağı, toprağı, bölgeyi bir bütün olarak görüyordu.

Yalnızca Muley Graves durmadan kıpırdanıyor, kamyonun korukuluklarından içeri bakıyor, arkadaki yedek lastikleri parmaklarıyla sıkarak inceliyordu. Sonunda Tom'a yaklaştı. "Eyalet sınırını geçecek misin?" diye sordu. "Verdiğin söz ne olacak?"

Tom birden sarsılarak kendine geldi. "Tanrım, neredeyse güneş doğacak," dedi yüksek sesle. "Hemen yola çıkmalıyız."

Diğerleri de sersemliklerini üstlerinden atıp kamyonu doğru ilerlediler.

"Hadî," dedi Tom. "Büyükbaba'yı içeri koyalım."

Baba, John Amca, Tom ile Al, Büyükbaba'nın kollarını ve başını masanın üstüne koyup uyuyakaldığı mutfığa gittiler. Konserve kutusunun dibinde kalan kahve kurumaya başlamıştı bile. Koltuk altlarından tutup yaşlı adamı ayağa kaldırdılar. Sarhoş biri gibi homurdanıp küfretti. Kollarından çekip, arkasından iterek onu dışarı çıkardılar. Kamyonu vardıklarında, Tom ile Al, yukarı çıktılar ve aşağı eğilip Büyükbaba'nın kollarından tutarak yukarı çekip, yükün üstüne yatırdılar. Al muşambayı çözdü, Büyükbaba'yı altına yerleştirdiler, muşambanın ağırlığı onu rahatsız etmesin diye yanına bir kutu koydular.

"Şu direği yapmalıyım," dedi Al. "Bu gece mola verdiğimizde yaparım."

Büyükbaba, homurdanıp uyanır gibi oldu ama hemen derin bir uykuya daldı.

"Anne, senle Büyükbaba bir süre Al'ın yanında oturun," dedi Baba. "Sonra yer değiştiririz. Böylesi daha kolay olur. İlk sıra sizin olsun."

Öne bindiler. Geri kalanlar, Connie, Rose of Sharon, Baba, John Amca, Ruthie, Winfield, Tom ve Papaz, arkaya, yükün üstüne tır-

mandılar. Noah yerde durmuş, kamyonun arkasındaki koca yüke bakıyordu.

Al, kamyonun çevresinde dolaşp alttaki makaslara baktı.

“Aman Tanrım,” dedi. “Makaslar dümdüz olmuş. Neyse ki alta destek koymuştum.”

“Ya köpekler baba?” diye sordu Noah.

“Onları unutmuştum bak,” dedi Baba. Işık çaldı ama yalnızca bir köpek koşarak geldi. Noah, onu yakalayarak kamyonun üstüne fırlattı. Yüksekten korkan hayvan, kaskatı olduğu yere çöktü.

“Öbür ikisini bırakmak zorundayız,” dedi Baba. “Onlara bakar mısın Muley? Açlıktan ölmesinler.”

“Olur,” dedi Muley. “Bir-iki köpeğim olsun isterdim. Onlara ben bakarım.”

“Tavukları da al,” dedi Baba.

Al, sürücü yerine oturdu. Kantağı açtı. Altı silindir birden gürüldedi ve kamyonun arkasından mavi bir duman yükseldi.

“Hoşça kal Muley,” diye seslendi Al.

Bütün aile hep bir ağızdan bağırdı: “Hoşça kal Muley.”

Al, birinci vitese taktı, kamyon titredi ve hareket etti. Sonra ikinci vites. Arkalarında kırmızı bir toz bulutu bırakarak tepeye tırmandılar.

“Tanrım, amma da ağır!” dedi Al. “Ağır ağır gitmek zorunda kalacağız.”

Anne, arkasına bakmak istedi ama kamyonun yükü görüşünü engelliyordu. Başını dikleştirip gözlerini süzerek yola bakmaya devam etti. Gözlerinde büyük bir yorgunluk okunuyordu.

Kamyonun arkasındakiler, arkalarını rahatça görüyorlardı. Eve, ahıra, bacadan tüten dumana baktılar. Güneşin ilk ışıklarıyla camlar kıpkırmızı olmuştu. Tek başına kalan Muley kapının önünde durmuş arkalarından bakıyordu. Sonra tepe her şeyi sildi. Yol kıyısında pamuk tarlaları uzanıyordu. Kamyon, otoyola ve batıya doğru ağır ağır ilerledi.

On Birinci Bölüm

Bölgedeki evler bomboş kalmış, topraklar terk edilmişti. Sadece pırıl pırıl parlayan oluklu demir levhalardan yapılmış traktör gölgelikleri yaşıyordu. Metal parçaları, mazotu, yağı ve gözalıcı diskleriyle canlıydı onlar. Farları sürekli yanıyordu, çünkü traktör için gün ya da gece diye bir şey yoktu. Diskler, karanlıkta toprağı kazar, gün ışığında parıldarlardı. At işini bırakıp ahırına döndüğünde ardında, yaşam ve canlılık, soluk alış ve sıcaklık, samanların üstündeki ayak izleri kalır. Samanını yer, gözleri ve kulakları canlıdır. Ahırda yaşamın sıcaklığı, kokusu vardır. Fakat bir traktörün motoru durunca, yapıldığı demir kadar cansızlaşır. Bir cesetten ayrılan yaşam sıcaklığı gibi onun sıcaklığı da yok olur. Sonra oluklu demir kapılar kapanır ve traktörçü belki on kilometre uzakta olan evine gider. Haftalarca ya da aylarca geri dönmek zorunda değildir, çünkü traktör ölüdür. Bu da epey kolay ve kârlı bir iştir. Öylesine kolaydır ki, işin hiçbir heyecanı yoktur; öylesine verimlidir ki, toprağı işlemenin hiçbir tadı kalmaz. Bu duygularla birlikte, insanla toprak arasındaki derin anlayış ve tüm ilişkiler kaybolur. Ve traktörçüde, ancak hiçbir ilişkisi ya da sevgisi olmayan bir insanda görülen bir küçümseme gelişir. Çünkü nitrat da fosfat da pamuk lifleri de topraktır. Karbon, tuz, su ve kalsiyum da insan değildir. İnsan bunların hepsini kapsar ama onlardan çok daha fazlasıdır. Toprak da bileşenlerinden öte bir şeydir. Toprağın üstündeki bir taş yüzünden sabanın yolunu değiştiren, kayanın üstünden kayan, yemeğini yemek için toprağı diz çöken, vücudunu bir araya getiren unsurlardan çok daha fazla olan insan, toprağın da bileşenlerinden çok daha fazla bir şey olduğunu bilir. Ama toprağın üstünde ölü traktörü süren makine-adam sevgiyi tanımaz, yalnızca kimyadan anlar. Toprağı da kendine de kızar. Oluklu demir kapılar kapanınca eve gider ama evi toprak değildir.

Boş evlerin kapıları rüzgârla birlikte sallandı. Camları kırıp, define bulabilmek umuduyla çöpleri karıştırmak için kasabadan akın akın küçük çocuklar geldi. İşte kırık bir bıçak. Bu güzel. Galiba burada bir fare ölmüş. Bak Whitey duvara ne yazmış. Okuldaki tuvalete de yazmıştı da öğretmen sildirmişti.

Çiftçiler ilk gittiklerinde, ilk günün akşamı olduğunda, kediler, tarlaların içinden gelip kapıların önünde miyavladılar. Kimsenin çıkmadığını görünce açık kapılardan içeri girip boş odalarda dolaştılar. Sonra yeniden tarlalara dönüp vahşileştiler. Gündüzleri çukurlarda uyuyup tarla farelerini yakalayıp yediler. Işıktan korktukları için kapılara fazla yaklaşmayan yarasalar, gece olduğunda evlere girip boş odalarda uçuştular. Bir süre sonra kanatlarını yukarı katlayıp, kirişlere başaşağı asılarak gündüzlerini de odaların karanlık köşelerinde geçirmeye başladılar. Kokuları boş evleri doldurdu.

Fareler, kutularda, mutfaktaki çekmecelerin arkasında bitki tohumlarını depoladılar. Ve fareleri yakalamak için sansarlar geldi. Kahverengi baykuşlar, çığlıklar atarak içeri dışarı uçuştular.

Sonra yağmur yağdı. Kapı önlerini, eskiden büyümelerine izin verilmeyen otlar бүрүdü. Veranda tahtalarının arasında otlar bitti. Yarıklar, kaplamaları paslı çivilerden ayırdı. Döşemeleri toz tabakası örttü. Yalnızca fare, sansar ve kedi izleri, o dümdüz örtüyü bozdu.

Bir gece rüzgâr çatı kaplamalarını söküp yere fırlattı. Ondan sonraki rüzgâr, kaplamaların söküldüğü boşluğu daha da büyüttü. Öğlen güneşi delikten içeri girip döşemeyi aydınlattı. Vahşi kediler geceleri tarlalardan dönüyor ama artık kapıda miyavlamıyorlardı. Fare avlamak için, ayın önündeki bulutların gölgesi gibi odalara sessizce giriyorlardı. Ve rüzgârlı gecelerde kapılar çarpıyor, parça parça olmuş perdeler kırık camların arasından uçuyordu.

On İkinci Bölüm

66 numaralı otoyol başlıca göç yoluydu. Mississippi'den Bakersfield'e dek bölgeyi boydan boya kesen inişli çıkışlı Otoyol 66, kırmızı topraklardan, gri topraklardan geçiyor, kıvrılarak dağlara tırmanıyor, aralarından geçiyor, parlak ve korkunç çöle iniyor, çölü aştıktan sonra yeniden dağlara tırmanıp zengin Kaliforniya vadilerine varıyordu.

66, tozdan ve kavrulan topraktan, traktörlerin gürültüsünden, insan boğazlayan toprak sahiplerinden, çölün kuzeye doğru adım adım ilerleyişinden, Texas'dan gelen fırtınalardan, toprağa bereket getirmek yerine varını yoğunu alan sellerden kaçan insanların yoluydu. İnsanlar bütün bunlardan kaçıyor, tozlu ara yollardan 66'ya çıkıyorlardı. 66 numaralı anayol, kaçış yoluydu.

Clarksville, Ozark, Van Buren ve Fort Smith 64'ün üstündedir. Arkansas burada biter. 66 aşağıda Tulsa'dan, 270 yukarda McAlester'den, 81 güneyde Wichita Falls'dan, kuzeyde Enid'den Oklahoma kentine gelir. Edmond, McLoud, Purcell de 66'ya çıkar. El Reno ile Clinton 66'nın batısındadır. Hydro, El Kenti ve Texola sonra gelir. Ve Oklahoma biter. 66 Texas'ın Panhandle bölgesinden geçer. Shamrock, McLean, Conway, Amarillo. Wildorado, Vega, Boise ve Texas da biter. Tucumcari ile Santa Rosa'dan geçer, New Mexican dağlarından Albuquerque'ye, oradan da Santa Fe'ye varır. Sonra Rio Grande vadisinden Los Lunas'a giden, sonra yine batıya yönelen 66 Gallup'a varır. New Mexico'nun sınırındır burası.

Ardından yüksek dağlar gelir. Holbrook, Winslow ve Flagstaff Arizona'nın bu yüksek dağlarının arasındadır. Ardından büyük plato uzanır. Ashfork ve Kingman'dan sonra suyun az bulunduğu ve parayla satıldığı dağlar yeniden başlar. Arizona'nın güneşin altında kavrulan dağlarından, kıyılarında yemyeşil çalılar yetişti-

gi Colorado'ya varılır. Arizona burada biter. Kaliforniya ırmağın karşı yakasındadır. Şipşirin bir kasabayla başlar. İrmağın üstünde ki bu kasabanın adı Needles'dır. Ama ırmağın burada bir garipleşir. Needles'ın ötesi çöldür. 66, ufkun titreştiği, kapkara dağların uzakta görüldüğü bu korkunç çölden geçer. Ve sonunda Barstow'a varılır. Bu kentin ötesi de çöldür. Onun ardından yeniden dağlar yükselir ve 66 bu dağların arasında kıvrılır. Sonra birden bir geçite gelinir ve aşağıda güzel bir ova, meyve bahçeleri, bağlar ve küçük beyaz evler göze çarpar. Kent uzaktadır. Of Tanrım, bitti artık!

Kaçan insanlar kimi zaman tek bir otomobilin içinde, kimi zaman da kervan halinde 66'yı kat ederler. Bütün gün ağır ağır yol aldıktan sonra gece bir su başında mola verirler. Gündüzleri eski, delik radyatörlerden buhar tüter, gevşek bağlantılar takırdamaya başlarlar. Ve kamyonları sürenlerle, yanlarında oturanlar kulaklarını dike dike dinlerler. Kasabaların arası ne kadar? Kasabaların arası korkunçtur. Ya arabanın bir yeri kırılırsa? O zaman hemen oracıkta konaklarız. Jim de yürüyerek kasabaya gider ve parçayı alır. Ne kadar yiyeceğimiz var?

Motoru dinle. Lastikleri dinle. Ellerini ve kulağını direksiyona dayayıp dinle; elini vites koluna koyup dinle; ayaklarını pedallara dayayıp dinle. Eski külüstürü bütün duyularınla dinle; çünkü sesinde bir değişiklik, düzenindeki bir aksaklık, bir hafta yolda kalmak demektir. Şu tıktır... Subaplardan geliyor herhalde. Hiç önemi yok. Varsın tıkırdasınlar. Ama otomobilin giderken çıkardığı güm-bürtü... Tam olarak işitmiyorum ama hissediyorum. Belki bazı yerlere yağ gitmiyordur. Belki de yataklar aşınmaya başlamıştır. Tanrım ya yataklarsa, ne yaparız? Para hızla suyunu çekiyor.

Neden bu uğursuz alet bugün bu kadar çok ısındı? Yokuş tırmanmıyoruz ki. Bir bakalım. Hay aksi, vantilatör kayışı kopmuş! Al, şu ipi tak yerine. Bakalım uzunluğu ne kadar... Tamam. Ben uçlarını düzeltirim. Şimdi yavaş yavaş, kasabaya varana dek. O ip fazla dayanmaz.

Altımızdaki şu alet patlamadan bir Kaliforniya'ya varsak. Ah bir varsak!

Ve lastikler... Üstteki iki tabaka tümüyle aşınmış. Yalnızca dört tabaka kalmış. Taşa çarpıp patlatmazsak elli kilometre daha gidebiliriz onunla. Acaba ne yapsak? Yüz mil daha gitsek mi? Ya iç lastiği mahvedersek? İyi düşünmeli bu konuda. Yama yapabiliriz. Belki

yalnızca küçük bir delik açılır. Şansımızı bir denesek mi? Belki de iki yüz elli kilometre gideriz. Hadi patlayıncaya dek yolumuza devam edelim.

Bir lastik almalıyız ama eskisi için bile bir çuval para istiyorlar. İnsanı şöyle baştan aşağı bir süzüyorlar. Yola devam etmek zorunda olduğumuzu, bekleyemeyeceğimizi biliyorlar ve fiyatlar hemen fırlıyor.

Canın isterse al. Ben burada dalga geçmiyorum. Lastik satıyorum. Kimseye armağan vermiyorum. Başınıza gelenler beni ilgilendirmez. Ben kendi dalgama bakarım.

Öteki kasaba ne kadar uzakta?

Dün sizin gibi kırk iki araba geçti. Nereden geliyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz?

Eh, Kaliforniya büyük bir kent.

O kadar büyük değil. Tüm Birleşik Devletler bile o kadar büyük değil. Sana, bana, senin ve benim çocuklarımıza, zenginlere ve yoksullara, hırsızlara ve dürüst insanlara aynı ülkede yer yok. Hele açlara ve şişmanlara hiç. Neden geldiğiniz yere dönmüyorsunuz?

Burası özgür bir ülke. Herkes nereye isterse gidebilir.

Sen öyle san! Kaliforniya sınırındaki polis karakolundan söz edildiğini işittin mi hiç? Los Angelesli polisler sizin gibileri geri çevirdiler. Gayrimenkul satın alamıyorsanız sizi istemiyoruz, diyorlar. Ehliyetiniz var mı diye soruyorlar. Görelim öyleyse diyorlar, sonra da yırtıyorlar. Ehliyetin olmadan eyalete giremezsin diyorlar.

Özgür bir ülke.

Öyleyse bütün bunları yapacak kadar özgürlük satın alın. Adanın biri ne kadar paran varsa o kadar özgürsün demişti.

Kaliforniya'da ücretler yüksek. Böyle diyen bir el ilanı gördüm.

Palavra! Geri dönen bir sürü insan gördüm. Biri seni kandırması. Şu lastiği istiyor musun istemiyor musun?

Almak zorundayız bayım ama çok pahalı! O kadar paramız kalmadı.

Ben sadaka vermiyorum! İster alın ister almayın.

Sanırım almak zorundayız. İyice bir göz atalım hele. Kaplamaya bak... Orospu çocuğu, kaplama iyi demiştin. Boydan boya yırtık.

Gerçekten öyle. Hay aksi, George! Nasıl oldu da görmedim?

Gördün orospu çocuğu. Yırtık kaplamayı bize dört dolara kazık-lamaya kalktın. Şeytan diyor patlat suratına bir yumruk.

Dur bir dakika, gömleğini çıkarma. Görmemiştım diyorum sana. Bak, sana bir iyilik yapayım. Üç buçuk dolar ver de al lastiğı.

Şimdi bir yumrukta seni aya gönderirim! Bundan sonraki kasa-bada şansımızı deneriz.

O lastikle yola devam edebilir miyiz?

Etmemiz gerek. Ölürüm de o orospu çocuğuna beş para vermem.

Adam bu işi neden yapıyor sanıyorsun? Dediğı gibi herhalde keyfinden değil. Onun işi bu. Sen ne sanıyordun? Yolun kenarındaki şu ilanı görüyor musun? Hizmet Kulübü. Salı öğlen yemeğı Colmado Otelı. Hoş geldin kardeşim. Servis Kulübü budur işte. Adamın biri bir hikâye anlatmıştı. Sonra o toplantılardan birine gidip işadamlarına da anlatmış. Çocukken babası ona genç bir inek vermiş ve al bunu boğanın yanına götür de servis yapsın, demiş. O da babasının dediğini yapmış, ama o günden sonra ne zaman bir işadammın servisten dem vurduğunu işitse, kimin o zavallı inek gibi harcandığını düşünmekten kendini alamamış. İşadamı yalan söylemek, karşındakini aldatmak zorundadır, ama buna başka bir şey diyor. Önemli olan da bu. Sen gidip o lastiğı çalsan hırsız olursun ama o yırtık bir lastik satmakla senin dört dolarını çalmaya kalkmadı mı? Buna iyi iş diyorlar.

Arkada oturan Danny, bir bardak su istiyor.

Beklesin. Burda su yok.

Dinle... arkadan mı geliyor?

Anlamadım.

Kasadan tıkırtılar geliyor.

Bir conta gitti. Yola devam etmeliyiz. Nasıl ıslık çalıyor işitiyor musun? Kamp kuracak iyi bir yer bulursak bir çaresine bakarız. Tanrım, yiyeceğimiz de paramız da azalıyor. Benzin alacak paramız kalmazsa ne yaparız?

Arkada oturan Danny, bir bardak su istiyor. Çocuk susamış.

İşitiyorsun ya, nasıl ıslık sesi çıkartıyor?

Tanrımmm! İşte gitti. İç lastik de kaplama da paramparça oldu. Onarmak gerek. Kaplamayı parçalara ayırır ince yerlere yapıştırırız.

Yol kıyısına çekilen arabalar, durdurulan motorlar, onarılan lastikler. Yaralı canlılar gibi soluk soluğa, savaşarak 66 boyunca kör topal giden arabalar. Boğucu sıcak, gevşek bağlantılar, langur lungur öten şaftlar, gacır gucur ilerleyen arabalar.

Danny, bir bardak su istiyor.

66 boyunca kaçan insanlar. Güneşin altında ayna gibi parlayan beton yol. Sıcaktan uzakta, yolun üstünde su birikintileri varmış gibi geliyor insana.

Danny, bir bardak su istiyor.

Beklemesi gerek. Zavallı küçük. İçi yandı. Bir sonraki istasyona kadar, işini görebileceği bir servis istasyonuna kadar!

İki yüz elli bin kişi dökülmüş yollara. Elli bin eski araba... bozuk, su kaynatan. Yol boyunca terk edilmiş hurdalar. Eee, ne oldu onlara? Ya o arabaların içindeki insanlara? Yürüdüler mi? Neredeler? Nereden buldular o cesareti? Bu korkunç inanç nereden geliyor?

Bir öykü vardır. İnanılması zordur ama gerçektir. Gülünç ama güzel bir olaydır bu. On iki kişilik bir aile topraklarından ayrılmak zorunda bırakılmıştı. Arabaları yoktu. Buldukları hurdalardan bir treyler yapıp eşyalarını yüklediler. 66'nın kenarına çekip beklediler. Ve çok geçmeden büyük bir otomobil onları aldı. Beşi arabaya bindiler, geri kalanlarla köpek de treylere. İki mola verdikten sonra Kaliforniya'ya vardılar. Onları çeken adam karınlarını da doyurdu. Bütün bu anlattıklarım gerçek. Ama böyle bir yürekliliği ve inancı nerden bulmuşlardı? Çok az şey insanlara böyle bir inancı öğretebilir.

Arkalarında bıraktıkları dehşetten kaçan insanların başına çok garip şeyler geldi. Bunların kimisi acı, kimisi de öylesine güzeldi ki, inançları daha da alevlendi.

On Üçüncü Bölüm

Tepeleme yüklü eski Hudson, gıcırdaya homurdana Sallisaw'daki otoyola çıktı ve batıya döndü. Güneş gözlerinin içine giriyordu. Ama Al, beton yolda iyice hızlandı. Çünkü düzlenmiş makaslar artık tehlikede değildi. Sallisaw ile Gore arası otuz kilometreydi ve Hudson saatte elli beş kilometre yapıyordu. Gore ile Warner yirmi, Warner ile Checotah yirmi bir kilometreydi. Bu bölgedeki en uzun mesafe Checotah ile Henrietta arasındaydı. Elli bir kilometrelik bir yolda bu ama sonunda gerçek bir kasaba vardı. Castle, Henrietta'dan yirmi yedi kilometre uzaktaydı. Kırmızı tarlalar, tepelerindeki güneşin sıcaklığı altında titreşiyordu.

Direksiyondaki Al'ın yüzü düşünceliydi. Bütün vücuduyla arabayı dinliyor, huzursuz gözleri yoldan gösterge tablosuna kayıyordu. Motorla tek vücut olmuş, bütün sinirleriyle onun zayıflıklarını, herhangi bir bozukluğu belli edecek bir tıkırtıyı, gıcırtaşı, uğultuyu işitmeye çalışıyordu. Arabanın ruhu olmuştu o.

Yanında oturan yarı uykulu Büyükanne bir an uykusunda kıpırdandı, gözlerini açıp önüne baktı, sonra yeniden kestirmeye başladı. En dışta oturan Anne'nin pencereden dışarı çıkardığı dirseği, güneşin altında bronzlaşıyordu. O da önüne bakıyordu ama gözleri dalmış, ne yolu ne tarlaları, ne benzin istasyonlarını, ne de büfeleri görüyordu. Hudson, yoluna devam ederken bütün bunlara bakmıyordu bile.

Al, oturuşunu değiştirip direksiyona daha sıkı sarıldı. "Çok patırıyor," dedi içini çekerek. "Ama sanırım bir şeyi yok. Arkamızdaki yükü yokuş çıkarken Tanrı bilir ne yapacak. Kaliforniya'ya kadar çok yokuş var mı Anne?"

Anne ağır ağır başını çevirdi, gözleri canlandı.

"Birkaç tane var galiba," dedi. "Tabii, kesin olarak bilmiyorum. İştittiğime göre tepeler ve dağlar varmış. Yüksek dağlar."

Büyükanne, uykusunda derin derin iç geçirdi.

“Eğer çok dağ tepe tırmanacaksak yandık,” dedi Al. “Yükün bir bölümünü bırakmak zorunda kalabiliriz. Keşke Papaz’ı almasaydık.”

“Kaliforniya’ya varmadan önce, ne iyi yaptık da Papaz’ı yanımıza aldık diyeceksin,” dedi Anne. “O Papaz’ın bize çok yardımı dokunacak.” Sonra başını çevirip parıldayan yola baktı yeniden.

Al, bir elini titreyen vites koluna koymuş, tek elle direksiyonu yönetiyordu. Konuşmakta zorluk çekiyor gibiydi. Yüksek sesle konuşmadan önce söyleyeceklerini sessizce mırıldanıyordu.

“Anne...”

Kadın, arabanın sarsıntısıyla hafifçe sallana başını ağır ağır çevirip ona baktı.

“Anne, gitmekten korkuyor musun? Yeni bir yere gitmek seni korkutuyor mu?”

Kadının gözleri yumuşadı ve dalgınlaştı.

“Biraz,” dedi. “Ama pek korku gibi bir duygu değil bu. Şimdilik bekliyorum. Bir şey olunca o zaman harekete geçmem gerekecek. Elimden geleni yapacağımı.”

“Oraya gidince ne yapacağımızı düşünüp korkmuyor musun? Ya umduğumuz gibi değilse?”

“Hayır, bu beni korutmuyor,” dedi kadın çabucak. “Hayır. Bunu yapamazsın. Ben de yapamam. Çok fazla olur bu... Birçok hayatı birden yaşamak olur. Orada belki bin hayatı birden yaşayacağız ama sırası gelince tek bir yaşam haline gelecek bu. Ama ben şimdiden yapamam bu işi. Çok fazla olur bu. Sen gelecekte yaşamak zorundasın, çünkü gençsin ama şimdilik yol önemli benim için. Ötekiler ne zaman biraz daha domuz kemiği yemek isteyecekler, önemli olan işte bu.” Yüzü gerginleşti. “Bütün yapabileceğim bu. Daha fazlasını yapamam. Yaparsam hepsi kızarlar bana. Sırf bunu düşünerek bana dayanıyorlar.”

Büyükanne, esneyerek gözlerini açtı. Vahşi gözlerle çevresine baktı.

“İnmem gerek, Tanrı aşkına,” dedi.

“İlk benzin istasyonunda dururuz,” dedi Al. “Yakında bir tane olacak.”

“Tuvalet olsun ya da olmasın inmem gerek diyorum sana,” diye sızlandı. “İnmem gerek. İnmem gerek.”

Al, hızlandı ve bir çalığa gelince kamyonu yol kıyısına çekip durdu. Anne, kapıyı açıp çırpınan yaşlı kadını dışarı çekti ve çalıların arasına soktu; Büyükanne çömelirken düşmesin diye onu tuttu.

Kamyonun üstündekiler de canlanmıştı. Kaçıp kurtulamadıkları güneş ışınlarının altında yanan yüzleri parlıyordu. Tom, Casy, Noah ve John Amca, bitkinlikle aşağıya atladılar. Connie, Rose of Sharon'un hafifçe aşağıya inmesine yardım etti. Muşambanın altındaki Büyükbaba da uyanmıştı. Başını dışarı çıkardı ama gözleri hâlâ baygın, sulu ve duygusuzdu. Ötekilere baktı ama bakışlarında herhangi bir tanıma belirtisi yoktu.

Tom ona seslendi: "Aşağıya inmek ister misin Büyükbaba?"

Yaşlı gözleri kayıtsızca ona baktı.

"Hayır," dedi Büyükbaba. Bir an için gözleri eski kötülüğüne büründü. "Gitmiyorum dedim size. Muley'le kalacağım." Sonra ilgisini yeniden yitirdi. Anne, otoyolun kıyısındaki sete çıkması için Büyükanne'ye yardım ederek geri geldi.

"Tom," dedi. "O kemik dolu tencereyi muşambanın altından çıkar. Bir şeyler yemeliyiz."

Tom, tencereyi çıkartıp elden ele dolaştırdı. Aile yol kıyısında durup, domuz kemiklerini kemirmeye başladı.

"İyi ki bunları yanımıza almışız," dedi Baba. "Yukarıda her yanım öyle tutulmuş ki güç belâ kıpırdayabiliyorum. Su nerede?"

"Yukarıda, sizin yanınızda değil miydi?" diye sordu Anne. "Tes-ti-yi doldurmuştum."

Baba, kamyonun kenarından tırmanıp muşambanın altına baktı. "Burada yok. Unutmuş olmalıyız."

Bir anda dört bir yanı susuzluk sarmıştı.

"Su içmek istiyorum. Su içmek istiyorum," diye inledi Winfield.

Erkekler, birden susuzluklarının farkına vararak dudaklarını yaladılar. Herkes telaşlanmıştı.

Al, korkunun büyüdüğünü hissetti.

"İlk servis istasyonunda su içeriz. Zaten benzin de almamız gerek."

Aile, kamyonun kenarlarına tırmanmaya başladı. Anne, Büyükanne'nin içeri girmesine yardım etti, kendisi de yanına oturdu. Al, motoru çalıştırdı ve yola koyuldular.

Castle ile Paden arası kırk kilometreydi. Güneş doruk noktasını aşıp alçalmaya başladı. Radyatör kapağı aşağı yukarı sallanma-

ya, buhar çıkarmaya başladı. Paden yakınlarında, yol kıyısında küçük bir kulübe, önünde iki gaz pompası vardı; çitin arkasında da bir muslukla hortum görünüyordu. Al, Hudson'u kıyıya çekip burnunu hortuma doğru çevirdi. O sırada kırmızı yüzlü ve kollu tıknaz bir adam, gaz pompalarının arkasındaki bir sandalyeden kalkıp onlara doğru yürüdü. Çizgili pazen kumaştan kahverengi bir pantolon ile ekose gömlek giymiş, pantolon askısı takmıştı. Başında griye boyanmış, mukavvadan bir gölgelik vardı. Terler, burnunun üstünde ve gözlerinin altında birikmiş, boynundaki kırışıklardan aşağı akmıştı. Sert ve acımasızca bakarak kamyonu doğru ilerledi.

"Bir şey satın almak istiyor musunuz? Benzin ya da başka bir şey?" diye sordu.

Al, üstünden buharlar tüten radyatör kapağını, parmak uçlarıyla açıyordu. Kapak açıldıktan sonra, kaynayan su sıçramasın diye hemen elini çekti.

"Bize biraz benzin gerek bayım."

"Paranız var mı?"

"Elbette. Dileniyoruz mu sandınız?"

Şişman adamın yüzündeki acımasızlık silinmişti. "Öyleyse bir sorun yok çocuklar." Ve ardından hemen açıklamaya koyuldu: "Yol insanlarla dolu. Geliyorlar, suyu kullanıyorlar, tuvaleti kirletiyorlar sonra da hırsızlık edip, hiçbir şey almadan çekip gidiyorlar. Zaten paraları yok. Yola devam edebilmek için bir galon benzin için dileniyorlar."

Tom, öfkeyle yere atlayıp şişman adama yaklaştı. "Biz paramızı öderiz," dedi öfkeyle. "Bize böyle davranmaya hakkın yok. Senden hiçbir şey istemedik."

"Bir şey demedim ki," dedi şişman adam çabucak. Kısa kollu polo gömleği ter içinde kalmıştı. "İstedığınız kadar su alın, tuvaleti de kullanabilirsiniz."

Winfield, hortumun yanına gitmişti bile. Ucundan su içtikten sonra başını ve yüzünü ıslattı, hortumun altından sıırılsıklam çıktı.

"Soğuk değil," dedi.

"Ülkenin durmu ne olacak bilmem," diye sürdürdü şişman adam. Artık yakınmaları yön değiştirmiş, Joadlardan tamamen uzaklaşmıştı. "Her gün elli, altmış araba geçiyor. İnsanlar çocuklarını çocuklarını toplamışlar göç ediyorlar. Nereye gidiyorlar? Ne yapacaklar?"

“Bizimle aynı şeyi,” dedi Tom. “Yaşamak için bir yerlere gidiyorlar, geçinmeye çalışıyorlar. Hepsi bu kadar.”

“Neyse, ülke nereye gidiyor bilmiyorum. Hiç anlamıyorum. Ben de burada geçinmeye çalışıyorum. Sen sanıyor musun ki, o büyük arabalar burada durur? Hayır efendim! Kasabadaki sarıya boyalı, süslü istasyonlara gidiyorlar. Böyle yerlerde durmuyorlar. Burada duranların çoğunun beş parası yok.”

Al, radyatör kapağını açmıştı. Fıskıran suyla birlikte kapak havaya sıçradı ve radyatörden kaynaklı suyun sesi geldi. Kamyonun üstündeki köpek, yükün kenarına gelip sızlanarak suya baktı. John Amca yukarı tırmandı, onu tasmaından tutup kaldırdı. Köpek, bir an tutulmuş bacaklarının üstünde sendeledikten sonra musluğun altındaki çamuru yalamaya başladı. Otoyolda arabalar vızır vızır geçiyor, arkalarında bıraktıkları boğucu hava benzin istasyonuna geliyordu. Al, hortumu eline alıp radyatörü doldurdu.

“Yalnızca zenginler gelsin demiyorum,” diye devam etti şişman adam. “Ben burada iş yapmak istiyorum. Ama burada duran insanlar ya dileniyor ya da benzini eşyaları ile değış tokuş etmek istiyorlar. Yataklarını, çocuk arabalarını, tencerelerini, fincanlarını veriyorlar. Bir aile, bir galon benzin karşılığında çocuklarının bebeğini verdi. Bütün bu ıvır zıvırla ne yapayım ben? Eskici dükkânı mı açayım? Adamın biri, bir galon benzin için ayakkabılarını bile vermeye kalktı. Öyle bir insan olsaydım, ne alacağımı bilirdim...”

Anne’ye bakıp sustu.

Jim Casy, başını yıkamıştı. Geniş alnından sular damlıyordu. Adaleli boynu ve gömleğİ sırlıslıklamdı. Tom’un yanına geldi: “İnsanların suçu değİl bu,” dedi. “Sen bir depo benzin için üstünde yatağın yatağı satmak ister miydin?”

“Onların suçu olmadığını biliyorum. Konuştuğum herkesin kendine göre bir gidiş nedeni vardı. Ama ülkenin durumu ne olacak? Ben bunu bilmek istiyorum. Nereye gidiyoruz? Artık insan geçimini sağlayamıyor. Kimse ailesini geçindiremiyor. Soruyorum size, nereye gidiyoruz? Ben bir türlü işin içinden çıkamıyorum. Kime sorduysam bir karşılık alamadım. Yüz elli kilometre gidebilmek için insanlar ayakkabılarını satıyorlar. Anlamıyorum.”

Gri kasketini çıkartıp avucunun içiyle alnını sildi. Tom ise, alnını başından çıkardığı kasketiyle kuruladı. Musluğa gidip kasketini iyice ıslattı, sıktı ve yeniden başına geçirdi. Anne, kamyonun korku-

luklarının arasından çıkardığı bir maşrapayla yükün üstünde oturan Büyükbaba ile Büyükanne'ye su taşıyordu. Korkulukların yanında durup maşrapayı Büyükbaba'ya verdi. Yaşlı adam, dudaklarını ıslattı, sonra başını sallayarak daha fazlasını istemediğini belirtti. Bir an acı ve şaşkınlıkla Anne'ye baktı, ama yeniden daldı gitti.

Al, motoru çalıştırıp kamyonu geri geri benzin pompasına dek götürdü.

“Doldur. Yedi galon kadar alıyor,” dedi. “Taşmasın diye altı galon koy.”

Şişman adam, hortumu depoya soktu.

“Yok efendim yok,” dedi. “Ülkenin nereye gittiğini bilmiyorum. Nedir bu işin çaresi?”

“Ülkeyi baştan başa dolaştım,” dedi Casy. “Herkes aynı soruyu soruyor. ‘Nereye gidiyoruz?’ Bana öyle geliyor ki, hiçbir yere gittimiz yok. Hep böyle idik. Gidip duruyoruz işte. Neden kimse bunu düşünmüyor? Herkes hareket halinde. İnsanlar bir yerlere gidiyor. Nedenini ve nasıl olduğunu biliyoruz. Gidiyorlar çünkü gitmek zorundalar. İşte insanlar hep bu yüzden giderler. Elleri içinde olanlardan daha iyisini istedikleri için. Onu da ancak böyle elde edebilirler. İstiyorlarsa ve ihtiyaçları varsa gidip alırlar. Acı çekmek insanları kavgaya itiyor. Ülkeyi karış karış dolaştım ve hep senin gibi konuşan insanlarla karşılaştım.”

Şişman adam, depoyu doldurdu, pompanın üstündeki ibre fiyatı gösterdi.

“Evet ama nereye gidiyoruz? Ben bunu bilmek istiyorum?”

Tom, öfkeyle söze karıştı.

“Hiçbir zaman da öğrenemeyeceksin. Casy, sana anlatmaya çalıştı ama sen aynı şeyi sorup duruyorsun. Senin gibilerini çok gördüm. Aslında hiçbir şey sorduğunuz yok; bir tür şarkı söylüyorsunuz. ‘Nereye gidiyoruz?’ Bilmek falan istemiyorsunuz. Bütün ülke kayıyor. İnsanlar dört bir yanda ölüyor. Belki sen de yakında ölürsün ama hiçbir şeyden haberin olmadan gideceksin öteki dünyaya. Senin gibilerini çok gördüm. Hiçbir şey öğrenmek istediğiniz yok. ‘Nereye gidiyoruz?’ diye bir türkü tutturmuş uyuyorsunuz.” Paslı, eski benzin pompasına, bir zamanlar kasabadaki büyük benzin istasyonlarını taklit etmek için parlak sarıya boyanmış olan kullanılmış keresteden yapılmış kulübeye baktı. İlk kullanılışlarındaki çivi yerleri boyanın altında hâlâ belli oluyordu. Boya çivi yerleriyle tah-

talardaki çatlakları gizleyememiş, üstelik çoktandır yenilenmemişti. Başarısız bir taklitti bu ve sahibi de başarısız olduğunu biliyordu. Kulübenin açık kapısından Tom, içerdeki iki yağ tenekesini, üstünde karamelaların durduğu tezgâhı, bayat karamelaları, durmaktan kahverengileşmiş meyanköklerini, sigaraları gördü. Kırık bir sandalyeyle delik bir sinek kâğıdı çarptı gözüne. Çakıl taşlarıyla kaplı olması gereken bahçe çer çöp doluydu. Arkada mısır tarlaları güneşin altında kuruyor, ölüyordu. Evin yanına eski, kullanılmış lastikler yığılmıştı. Ve ilk kez şişman adamın ucuz pantolonunu, ekose gömleğini, kâğıt kasketini gördü.

“Size bağışlamak istememiştım bayım. Sıcak yüzünden böyle davrandım herhalde. Sizin de hiçbir şeyiniz yok. Çok geçmeden siz de yollara düşeceksiniz. Ve sizi buradan kovan traktörler değil kasabadaki o şirin sarı istasyonlar olacak. İnsanlar gidiyor,” dedi utanarak. “Siz de gideceksiniz bayım.”

Şişman adamın hortumu tutan eli gevşedi. Tom konuşurken hiç kılmıdamadan dinlemişti. Kaygıyla bakıyordu ona.

“Nereden biliyorsun?” diye sordu umutsuzca. “Eşyalarımızı toplayıp batıya gitmeye niyetlendiğimizi nereden biliyorsun?”

Karşılık Casy’dan geldi: “Herkes böyle” dedi. “Ben bütün kavgamı şeytanla yapardım, çünkü en büyük düşmanın şeytan olduğunu sanıyordum. Ama ülke şeytandan çok daha korkunç bir şeyin eline geçti ve parçalanana dek bırakmaya da niyetli değil. O canavarlardan birinin toprağı nasıl ele geçirdiğini gördünüz mü bayım? Onu ikiye bölseniz bile başı sapasağlam kalır. Boynunu kesersiniz yine başı sağlamdır. Onu gebertmek için elinize bir tornavida alıp kafasını delmeniz gereklidir. Yattığı yerde, dişleriyle açtığı çukura zehir akıtır.”

Susup yan gözle Tom’a baktı.

Şişman adam, çaresizce başını öne eğmişti. Eli yavaşça manivelayı çevirmeye başladı.

“Nereye gittiğimizi bilmiyorum,” dedi sessizce.

İlerde suyun başında Connie ile Rose of Sharon, yan yana durmuşlar, gizli gizli bir şeyler konuşuyorlardı. Connie, teneke maşrapayı yıkayıp doldurmadan önce parmağıyla suyu inceledi. Rose of Sharon otoyolda giden arabaları seyrediyordu. Connie maşrapayı ona uzattı.

“Soğuk değil ama hiç olmazsa ıslak,” dedi.

Genç kadın ona bakıp belirsizce gülümsedi. Gebe kaldığından beri özel anlamları olan sırlarla, küçük sessizliklerle dolmuştu. Kendinden hoşnuttu, yalnızca önemli olmayan ufak tefek şeylerden yakınıyordu. Connie'den saçma sapan şeyler istiyor, her ikisi de bunların saçma olduklarını biliyorlardı. Connie de karısından hoşnuttu, onun şiş karnına hayranlıkla bakıyordu. Genç kadının sırlarına ortak olduğunu bilmesi hoşuna gidiyordu. Karısı sinsi sinsi gülümseyince o da aynı şeyi yapıyor, sonra fısıldaşmaya başlıyorlardı. Çevrelerindeki dünya küçülmüş, onlar tam ortada kalmışlardı. Daha doğrusu, en ortada Rose of Sharon duruyor, Connie ise, çevresindeki küçük bir yörüngede dönüyordu. Söyledikleri her şey bir çeşit sırды.

Genç kadın, gözlerini otoyoldan uzaklaştırdı.

“Pek susamış değilim,” dedi cilveli cilveli. “Ama belki de içmem gerek.”

Ve kocası başını salladı. Karısının ne demek istediğini çok iyi biliyordu. Kadın maşrapayı aldı, ağzını çalkalayıp suyu yere tükürdü, sonra geri kalanını içti.

“Daha ister misin?” diye sordu Connie.

“Yarım.”

Connie, maşrapayı yarısına dek doldurup ona verdi. Parlak, alçak bir Lincoln Zephyr hızla geçip gitti. Genç kadın ötekilerin neredede olduklarını merak ederek ortalığa baktı, kamyonun çevresinde toplanmış olduklarını gördü.

Güvenini yeniden kazanarak: “Şu geçen arabanın içinde olmak ister miydin?” diye sordu.

Connie içini çekti. “Belki... Daha sonra.” İkisi de ne demek istediğini biliyorlardı. “Eğer Kaliforniya’da iyi bir iş bulabilirsek, kendimize bir araba alırız.” Az önce yoldan geçen Zephyr’i göstererek konuştu: “Ama onları, kocaman bir ev kadar pahalı. Bence ev almak daha iyi.”

“Ben hem evim hem de öyle bir arabam olsun isterim,” dedi genç kadın. “Ama tabii önce ev çünkü...” İkisi de ne demek istediğini biliyorlardı. Gebelik konusunda çok heyecanlanıyorlardı.

“İyi misin?” diye sordu Connie.

“Yorgunum. Güneşin altında gitmek yordu beni.”

“Zorunluyuz buna, yoksa Kaliforniya’ya asla gidemeyiz.

“Biliyorum,” dedi genç kadın.

Köpek, ortalığı koklayarak kamyonun çevresinde dolaşıp hortumun altındaki gölcüğe gitti ve çamurlu suyu yalamaya başladı. Sonra burnu ve kulakları aşağıda, uzaklaştı. Tozlu çalılar koklayarak yol kıyısına vardı. Başını kaldırıp karşıya baktıktan sonra yürümeye devam etti. Rose of Sharon, tiz bir çığlık kopardı. Hızla gelen büyük bir otomobil lastikleri gıcırdatarak yıldırım gibi geçti. Köpek, umutsuzca kaçmaya çalıştı ama yolun ortasında kalarak bir çığlıkla tekerleklerin altına girdi. Büyük otomobil bir an yavaşladı, içindeki başlar dönüp arkaya baktı, sonra hızlanarak gözden yok oldu. Dışarı fırlamış bağırsaklarıyla bir kan gölünün ortasında yatan köpek hafifçe debelendi.

Rose of Sharon'ın gözleri faltaşı gibi açılmıştı.

"Canı çok acımış mıdır?" diye sordu yalvarırcasına. "Çok acımış mıdır?"

Connie onu kollarına aldı: "Hadi otur," dedi. "Önemli bir şey değildi."

"Ama acıdığını duydum. Bağırırken sarsıldığını gördüm."

"Hadi otur. Önemli bir şey değildi. Canı yanmamıştır."

Karısını ölen köpekten uzaklaştırarak kamyonun yanına götürüp çamurluğun üstüne oturttu.

Tom ile John Amca, köpeğin yanına koştular. Ezik vücuttaki son titremeler de kaybolmuştu. Tom, onu bacaklarından sürükleyerek yol kıyısına çekti. John Amca, sanki kendi suçuymuş gibi, utanmış görünüyordu.

"Onu bağlamalıydım," dedi.

Baba, bir an yerdeki köpeğe bakıp başını çevirdi.

"Gidelim buradan," dedi. "Zaten onu nasıl besleyeceğimizi bilemiyordum. Belki böylesi daha iyi oldu."

Şişman adam, kamyonun arkasından çıkarak yanlarına geldi.

"Çok üzüldüm çocuklar," dedi. "Otoyolun kenarında köpekler fazla yaşamaz zaten. Bu yıl üç köpeğim ezildi. Artık almıyorum. Siz onun için kaygılanmayın. Ben çaresine bakarım. Şu arkadaki mısır tarlasına gömerim."

Anne, çamurluğun üstünde hâlâ titreyen Rose of Sharon'un yanına gitti.

"İyi misin Rosasharn?" diye sordu. "Nasılısın?"

"Gördüm onu. Çok korktum."

"Bağırdığını işittim," dedi Anne, "Toparla kendini artık."

“Canı çok yanmış mıdır?”

“Hayır,” dedi Anne. “Üzölüp kuruntu eder, içine kapanırsan sonu hiç iyi olmaz. Bir an için şu çocuğu unut. Kalk da Büyükanne’yi rahatlatmama yardım et. Çocuk kendi kendine bakar.”

“Büyükanne nerede?” diye sordu Rose of Sharon.

“Bilmiyorum. Buralarda bir yerde olmalı. Belki de tuvalettedir.”

Kız tuvalete girdi ve bir an sonra Büyükanne’yi kolundan tutarak dışarı çıkardı.

“Burada uyuyakalmış,” dedi Rose of Sharon.

Büyükanne sırtıttı.

“İçerisi çok hoştu,” dedi. “Çok rahat bir tuvalet yapmışlar. Su da devamlı akıyor. Pek beğendim. Uyandırmasaydı, güzelce kestirecektim.”

“Uyumak için iyi bir yer değil,” dedi Rose of Sharon. Büyükanne’nin kamyonu binmesine yardım etti. Büyükanne hayatından memnun bir halde yerine kuruldu.

“Belki çok güzel değil ama yine de hoş,” dedi.

“Hadi gidelim,” dedi Tom. “Daha önümüzde uzun bir yol var.”

Baba ılık çaldı. “Bu çocuklar da nerede?”

Parmaklarını ağzına sokarak yeniden ılık çaldı.

Önde Ruthie, arkada Winfield mısır tarlasının içinden çıktılar.

“Yumurta!” diye bağırdı Ruthie. “Yumuşak yumurta buldum.”

Winfield’le birlikte koşarak geldiler.

“Bakın!” dedi.

Küçük avucunda bir düzine yumuşak, grimsi beyaz yumurta vardı. Elini yukarı kaldırırken yolun kıyısındaki ölü köpek gözüne çarptı: “Of!” diye inledi. Winfield’le birlikte yavaş yavaş köpeğin yanına gidip iyice incelediler.

“Gitmek istiyorsanız çabuk gelin,” diye seslendi Baba onlara.

Dönüp asık yüzle kamyonu doğru yürüdüler. Ruthie, elindeki gri kertenkele yumurtalarına bir kez daha baktıktan sonra attı. Kamyonun kenarına tırmanarak eşyaların üstüne çıktılar.

“Gözleri açıktı,” dedi Ruthie boğuk bir sesle.

Ama Winfield olaya hayran kalmış gibiydi.

“Bağırsakları dağılmıştı... darmadağınktı,” dedi gözü pek bir tavırla. Bir an sustuktan sonra ekledi: “Yere saçılmıştı...” Kamyonun kenarından aşağı sarkıp kustu. Yerine oturduğunda gözleri sulanmıştı, burnu akıyordu. “Domuz öldürmeye benzemiyor,” diye açıkladı.

Al, Hudson'ın kapağını kaldırmış ne kadar yağ kaldığına bakıyordu. Ön koltuğun altından bir teneke çıkardı ve kartere ucuz, siyah yağdan bir parça döküp yağ düzeyine bir daha baktı.

Tom yanına gelmişti: "Biraz ben kullanayım mı?" diye sordu.

"Yorgun değilim," dedi Al.

"Ama dün gece hiç uyumadın. Ben bu sabah biraz kestirdim. Sen yukarı çık. Ben sürerim."

"Peki," dedi Al gönülsüzce. "Ama yağ ibresini gözden kaçırma. Yavaş sür. Bir yerde kısa devre var gibi geldi bana. Ampermetre ibresine de ara sıra bak. Eğer deşarja giderse bir yerde kısa devre var demektir. Aman yavaş sür Tom. Çok yüklüyüz."

Tom güldü: "Ona iyi bakarım," dedi. "Sen dinlen."

Aile, yeniden kamyonun üstüne yığıldı. Anne öne, Büyükanne'nin yanına oturdu. Tom da yerini alıp motoru çalıştırdı. Vites taktı ve otoyola çıktılar.

Motor tekdüze bir uğultuyla çalışıyor, güneş önlerinde ağır ağır batıyordu. Büyükanne, uyumaya hiç ara vermemiş gibiydi. Ara sıra Anne'nin de başı düşüyor, yorgun kadın biraz olsun kendinden geçiyordu. Tom, güneşin gözünü almasını engellemek için kasketini burnunun üstüne indirdi.

Paden ile Meeker arası yirmi kilometredir; Meeker ile Harras arası ise yirmi bir; ve sonra Oklahoma... büyük kent. Tom hiç durmadan sürdü kamyonu. Anne, kentin içinden geçerken uyanıp sokaklara baktı. Kamyonun üstündekiler de dükkânlara, büyük evlere, buralara baktılar. Sonra binalar küçüldü, dükkânlar küçüldü. Bakımsız bahçeler, hamburger büfeleri, kent dışındaki dans salonları.

Garip, büyük kent Ruthie ile Winfield'i utandırmış, iyi giyimli insanlar onları ürkütmüştü. Birbirleriyle bu konuda hiç konuşmadılar. Daha sonra konuşurlardı ama şimdi değil. Kentte, kentin dışındayken petrol kuyularını görmüşlerdi; kapkara petrol kuyularını. Hava petrol kokuyordu. Ama hiç de coşkuyla bağırmadılar. Öylesine büyük, öylesine garipti ki, kuyular onları korkutmuştu.

Rose of Sharon sokakta açık renk elbiseli bir adam gördü. Beyaz ayakkabılar, hasır bir şapka giyiyordu. Connie'nin koluna dokunup gözleriyle adamı gösterdi. Kıkırdamaya başladılar, sonra kendilerini tutamayıp kahkahalarla güldüler. Ağızlarını kapamayı da unuttular. Bu iş öylesine hoşlarına gitmişti ki, sokaklarda gülecek başka insanlar aradılar. Ruthie ile Winfield de onların kıkırdayışları-

nı gördüler, bu olayı çok eğlenceli bularak onlara katılmaya çalıştılar, ama yapamadılar. Bir türlü gülemiyorlardı. Connie ile Rose of Sharon, gülmekten soluk soluğa kalmışlar, yüzleri kıpkırmızı kesilmişti. Sonunda işi öylesine aşırı bir noktaya vardırıdılar ki, kahkahalarla gülmeleri için herhangi bir şeye bakmaları yeterliydi.

Kentin dış mahalleleri oldukça dağınıktı. Tom, trafiğin içinde dikkatle ve yavaş gitti, sona yine 66'ya, büyük batı yoluna çıktılar. Güneş yolun ucunda batıyordu. Ön cam, tozdan pırıl pırıl olmuştu. Tom, kasketini öylesine indirmişti ki, önünü görebilmesi için başını arkaya atması gerekiyordu. Kapalı göz kapaklarının üstünde parıldayan güneşten hiç rahatsız olmadan uyuyordu Büyükanne. Şakaklarındaki damarlar morarmış, yanaklarındaki ince damarlar işe şarap rengine bürünmüştü.

“Hep bu yoldan gideceğiz,” dedi Tom.

Anne uzun bir süredir susuyordu. “Belki güneş batmadan kalacak bir yer bulsak iyi olur,” dedi. “Biraz domuz kaynatmam ve ekmek yapmam gerek. Bu da zaman alır.”

“Olur,” dedi Tom. “Bu yolculuğu bir seferde bitirecek değiliz. Biraz dinlensek iyi olur.”

Oklahoma kenti ile Bethany arası yirmi bir kilometre.

“Sanırım güneş batmadan önce dursak gerçekten iyi olacak,” diye sürdürdü Tom. “Al’ın kamyonun tepesine şu şeyi yapması gerek. Güneş yukarıdakileri öldürecek.”

Anne yine uykuya dalmıştı. Birden başını dikleştirdi. “Akşam yemeğini pişirmeliyim,” dedi. “Tom, baban eyalet sınırını geçmen konusunda bir şeyler söylemişti...”

Tom uzunca bir süre sonra karşılık verdi:

“Öyle mi? Ne dedi Anne?”

“Şey, beni biraz korkuttu. Galiba bir tür kaçışmış bu. Belki seni yakalarlar.”

Tom güneşin gözüne girmesini engellemek için eliyle siper yaptı.

“Merak etme,” dedi. “Bunu iyice düşündüm. Kefaletle çıkmış bir sürü insan var, canlarının istediği yere gidiyorlar. Eğer başka bir şey yüzünden batıda yakalanırsam, parmak izlerimi ve resmimi Washington’a gönderirler. O zaman da geri giderim. Ama herhangi bir suç işlemezsem, aldıracaklarını sanmam.”

“Neyse, ben biraz korktum. Kimi zaman insan suç işler de kö-

tü bir şey yaptığının farkında bile olmaz. Belki Kaliforniya’da bizim bilmediğimiz yasalar vardır. Belki bir şey yaparsın da Kaliforniya’da bu suç olur.”

“Kefaletle salıverilmeseydim de durum aynıydı,” diye karşılık verdi Tom. “Ama bu kez yakalanırsam diğerlerinden daha fazla yerim. Artık üzülme. Zaten yeterince derdimiz var.”

“Elimde değil,” dedi kadın. “Eyalet çizgisini geçtiğin an suç işlemiş oluyorsun.”

“Neyse, bu Sallisaw’da kalıp açlıktan ölmekten iyidir,” dedi. “duracak bir yer bulsak iyi olur.”

Bethany’den geçtiler. Kasabanın dışındaki bir köprünün altına eski bir araba çekilmiş, yanına küçük bir çadır kurulmuştu. Çadırdan çıkan borudan duman tütüyordu. Tom onları gösterdi.

“Birileri şurada kamp kurmuş. İyi bir yere benziyor.”

Kamyonu yavaşlattı, yolun kıyısına çekip durdu. Eski arabanın kapağı açıldı. Orta yaşlı bir adam, başında durmuş motora bakıyordu. Başında ucuz, hasır bir sombrero, sırtında mavi gömlekle siyah puanlı bir yelek vardı. Blucini kirden kaskatı ve pırıl pırıl olmuştu. Yüzü inceydi. Çene kemikleriyle çenesi çıkıktı. Şaşkın ve kızgın gözlerle Joadların kamyonuna baktı.

Tom başını pencereden çıkarttı. “Gece burada durmamızı engelleyen bir yasa var mı?”

Adam, yalnızca kamyonu görüyordu sanki. Gözleri Tom’a kaydı.

“Bilmem,” dedi. “Biz daha ileri gidemediğimiz için burada durduk.”

“Su var mı?”

Adam, dört yüz metre ilerideki benzin istasyonunu gösterdi.

“Orada su var. Bir kova almanıza izin verirler.”

Tom, çekinerek sordu:

“Biz de sizin yanınıza kamp kurabilir miyiz?”

Zayıf adam, şaşırılmış görünüyordu:

“Tapusu bizim değil,” dedi. “Şu kahrolası araba daha öteye gidemediği için durduk burada dedim ya.”

“Ne olursa olsun, bizden önce gelmişsiniz,” diye üsteledi Tom. “Bizi komşu olarak isteyip istememek hakkınızdır.”

Sözleri etkisini hemen gösterdi. İnce yüzde bir gülümseme belirdi.

“Elbette, buyurun. Onur duyarız.” Ve ardından seslendi: “Sairy, bak bu dostlar da bizim yanımızda kalacak. Gel de onlara bir merhaba de. Sairy pek iyi değil,” diye ekledi.

Çadırın perdesi aralandı ve yaşına göre çökmüş bir kadın dışarı çıktı. Yüzü kuru bir yaprak kadar kırıktı. Alev alev yanan siyah gözleri dehşet içindeydi. Ufak tefekti ve titriyordu. Çadırın kenarına tutunarak dikleşti. Tenteye sarılmış olan eli kırıksık deriyle kaplı bir iskelet eliydi sanki.

Alçak, yumuşak, uyumlu ve güzel bir sesle konuştu.

“Hoş geldiler,” dedi. “Başımızın üstünde yerleri var.”

Tom, kamyonu yolun dışına, tarlaya çekip öteki arabanın yanına durdu. Ve üsttekiler sel gibi aşağı aktılar. Ruthie ile Winfield öylesine aceleyle atlamışlardı ki, her yanlarına dikenler batmıştı. Acıyla bağırdılar. Anne, hemen işe koyuldu. Kamyonun arkasından indirilen üç galonluk kovayı açtı ve sızlanan çocuklara yaklaştı.

“Gidin de su getirin şuradan. Kibarca isteyin. ‘Lütfen bir kova su alabilir miyiz?’ deyin. Sonra da ‘Teşekkür ederiz,’ demeyi unutmayın. Birbirinize yardım ederek taşıyın ve yere dökmemeye çalışın. Yakacak odun görürseniz onları da toplayın.”

Çocuklar, benzin istasyonuna doğru yola çıktılar.

Çadırın yanında çekingen bir hava esiyordu. Bir süre kimse konuşmadı.

“Oklahomalı değil misiniz?” diye sordu Baba sonunda.

Arabanın yanında duran Al, plakaya bakarak: “Kansas,” dedi.

“Galena yakınlarındanız,” dedi zayıf adam. “Wilson, Ivy Wilson.”

“Bizim de adımız Joad,” dedi Baba. “Sallisaw yakınlarından geliyoruz.”

“Sizinle tanışmaktan onur duyduk,” dedi Ivy Wilson. “Sairy bunlar Joadlar.”

“Sizin Oklahomalı olmadığınızı anlamıştım. Bir garip konuşuyorsunuz. Gücenmeyin, kötü bir şey demek istemedim.”

“Herkesin bir konuşma biçimi vardır,” dedi Ivy. “Arkansaslıların başka, Oklahomalılarınki başkadır. Massachusettsli bir bayan tanıyıştık, onunki bambaşkaydı. Ne söylediğini bile anlamıyorduk.”

Noah, John Amca ve Papaz yükü boşaltmaya başlamışlardı. Büyükbaba’ya yardım edip onu yere oturtular. O ise, boş gözlerle önüne bakmaya devam ediyordu.

“Hasta mısın Büyükbaba?” diye sordu Noah.
“Çok haklısın,” dedi Büyükbaba cılız bir sesle. “Hem de çok hastayım.”

Sairy Wilson, yavaşça ve dikkatle ona yaklaştı.

“Bizim çadıra gelmez misin?” diye sordu. “Yatağa yatıp dinlenebilirsin.”

Kadının yumuşak sesi yaşlı adamın hoşuna gitmişti. Başını kaldırıp ona baktı.

“Hadi gel,” dedi kadın. “Biraz dinlen. Biz sana yardım ederiz.”

Büyükbaba, hiçbir ön belirti göstermeden birden bire ağlamaya başladı. Çenesi titriyor, gergin dudakları bükülüyor, hıçkırıyordu. Anne, yanına koşup kollarını boynuna doladı. Bütün gücünü kullanarak ayağa kalkmasına yardım etti. Daha doğrusu yarı kaldırdı, yarı kalkmasına yardım etti.

“İyice hasta olmalı,” dedi John Amca. “Daha önce hiç böyle bir şey yapmamıştı. Şimdiye dek onun ağladığını hiç görmemiştim.”

Kamyonun tepesine fırlayıp aşağıya bir şilte attı.

Anne, çadırdan çıkıp Casy’nin yanına gitti.

“Sen hasta insanların bulundukları yerleri dolaşmışsındır,” dedi “Büyükbaba hasta. Gelip ona bir bakmaz mısın?”

Casy, hızla çadıra gidip içeri girdi. Yerde iki kat şilte vardı; battaniyeler düzgünce serilmişti. Demir bacaklar üstünde duran küçük, saçtan bir sobanın içinde ateş düzensizce yanmaktaydı. Çadırın içinde bir kova su, tahta bir sandık ve masa olarak kullanılan bir kutudan başka bir şey yoktu. Batan güneşin kırmızı ışıkları çadırın duvarına vuruyordu. Sairy Wilson yatağın yanında diz çökmüş, Büyükbaba da sırtüstü uzanmıştı. Açık gözleri tavana dikiliydi. Yanakları kızarmıştı. Ağır ağır soluk alıyordu.

Casy, ince, yaşlı bileği parmaklarının arasına aldı.

“Yorgun musun Büyükbaba?” diye sordu.

Bomboş bakan gözler sese doğru döndü ama onu görmedi. Dudaklar kıpırdandı ama ses çıkmadı. Casy, nabzını yokladı, bileği bıraktı ve elini Büyükbaba’nın alnına koydu. Yaşlı adam, çırpınmaya başlamıştı. Bacakları kıpırdandı, elleri titredi. Bir şeyler mırıldandı ama sözcükleri anlamak olanaksızdı. Seyrek beyaz sakallarının altında yüzü kıpkırmızıydı.

Sairy Wilson, yumuşak bir sesle sordu:

“Nesi var anladın mı?”

Casy, kırıksık yüze, yanan gözlere baktı:

“Ya sen?”

“Galiba...”

“Nesi var?” diye sordu Casy.

“Yanılıyor olabilirim. Onun için söylemek istemiyorum.”

Casy, seğiren yüze baktı. “Yani... acaba... bir kriz olabilir mi?”

“Bana göre öyle,” dedi Sairy. “Daha önce üç kez görmüştüm.”

Dışardan, kurulan kampın sesleri, balta darbeleri, tencere tangır-tılları geliyordu. Anne çadırın kapağını kaldırıp baktı.

“Büyükanne içeri gelmek istiyor. Ne dersiniz?”

“Almazsak sinirlenir,” dedi Papaz.

“Büyükbaba iyi mi?” diye sordu Anne.

Casy, yavaşça başını salladı. Anne, mücadele eden mosmor yüze çabucak bir baktı. Dışarı çıktı, ardından sesi işitildi:

“Bir şeyi yok Büyükanne. Biraz dinleniyor.”

Büyükanne, “Yine de onu görmek istiyorum,” dedi huysuzca. “O namussuz bir şeytandır. Siz anlamazsınız.”

Bunları söyledikten sonra çadırın içine girdi, şiltelerin yanında durup baktı.

“Neyin var senin?” diye sordu Büyükbaba’ya.

Yaşlı adamın gözleri sese doğru yöneldi, dudakları kıpırdadı.

“Suratını asıyor,” dedi Büyükanne. “Namussuzun biri olduğunu söylemiştim. Gelmemek için bu sabah kaçacaktı. Ama kalça kemiği ağrımaya başladı,” dedi öfke ile. “Suratını asıyor işte. Daha önce onun böyle suratını asıp kimse ile konuşmadığını çok gördüm.”

“Suratını asmıyor Büyükanne, hasta o,” dedi Casy yumuşak bir sesle.

“Ya!”

Yeniden yaşlı adama baktı.

“Çok mu hasta diyorsunuz?”

“Çok hasta Büyükanne.”

Bir an kararsızca duraksadı. “Öyleyse,” dedi telaşla, “Neden dua etmiyorsun? Sen papazsın, değil mi?”

Casy’nin güçlü parmakları Büyükbaba’nın bileğini kavradı.

“Sana söylemiştim Büyükanne. Artık papaz değilim.”

“Yine de dua et,” diye emretti. “Hepsini ezbere bilirsin.”

“Edemem,” dedi Casy. “Neden ya da kime dua edeceğimi bilmiyorum.”

Büyükanne'nin gözleri biran odada dolaştı ve Sairy'de durdu.

"Dua etmiyor," dedi. "Küçükken Ruthie'nin nasıl dua ettiğini söylemiş miydin size? 'Artık yatıyorum,' derdi. 'Tanrıya, ruhumu rahatlatması için dua ediyorum. Amin.' İşte böyle derdi."

Güneşle çadırın arasında yürüyen birinin gölgesi bezin üstüne düştü.

Büyükbaba kıvranıyordu; bütün kasları gerildi ve birden ağır bir krizin etkisiyle sarsıldı. Hareketsizleşti, soluması kesildi. Casy yaşlı adamın yüzüne baktığında mosmor olduğunu gördü. Sairy Casy'nin omuzuna dokunarak fısıldadı:

"Dili, dili."

Casy, başını salladı.

"Sen Büyükanne'nin önünde dur."

Yaşlı adamın kasılmış çenesini açtı elini uzatıp dilini tuttu. Dışarı doğru çekerken boğuk bir hırıltı işitildi, yaşlı adam iç çekercesine soluk aldı. Casy, yerde bir sopa bulup onunla bastırdı. Düzensiz bir soluk alma başlamıştı.

Büyükanne olduğu yerde titriyordu.

"Dua et," dedi. "Dua et. Dua et diyorum sana!" Sairy onu tutmaya çalıştı. "Dua et Tanrı'nın cezası!" diye haykırdı Büyükanne.

Casy, bir an başını kaldırıp ona baktı. Boğuk nefes hızlanmaya, daha da düzensizleşmeye başlamıştı.

"Cennette oturan Ulu Tanrı..."

"Yaşla!" diye bağırды Büyükanne. "Adın, ülken ve sen hem bu dünyada hem de cennette kutsan."

"Amin."

Açık ağızdan uzun bir nefes geldi ve rahatlayıcı bir iç çekiş duyuldu.

"Bugünü, ekmeğimizi bize bağışla ve bizi bağışla..."

Soluma durmuştu. Casy, Büyükbaba'nın gözlerine baktı. Bakışları berrak ve derindi. Huzura kavuşmuş gibi görünüyordu.

"Devam et," dedi Büyükanne.

"Amin," demekle yetindi Casy.

O zaman Büyükanne durgunlaştı. Çadırın dışındaki gürültü de kesilmişti. Otoyolda bir araba ısıklık çalarak geçti. Casy, hâlâ şiltele rin yanında diz çökmüş duruyordu. Dışardakiler ölen adamın sesini işitmek için kulaklarını dikmiş dinliyorlardı. Sairy, Büyükanne'nin koluna girerek onu dışarı çıkardı. Yaşlı kadın, başını dikleştirerek

ona boyun eğdi. Ailenin toplanmış olduğu yere gittiler. Sairy onu yere serilmiş bir şiltenin üstüne oturttu, Büyükanne, gururlu bir tavırla dimdik önüne bakıyordu. Bütün gözler üzerindeydi. Çadırdan çıt çıkmıyordu. Sonunda Casy, çadırın tentelerini eliyle kaldırarak dışarı çıktı.

“Ne oldu?” diye sordu Baba hafifçe.

“Kriz,” dedi Casy.

Yaşam yeniden başlamıştı. Güneş ufka varmış hatta yavaş yavaş silinmeye bile başlamıştı. Otoyol, kenarları kırmızıya boyalı kocaman yük kamyonlarıyla doluydu. Zelzeleyi andıran sarsıntılarla ilerliyorlar, egzoz boruları dizel yağının mavi dumanını tütürüyordu. Bir şoför, kamyonu sürerken, muavini de arkadaki yükün üstünde uyuyordu. Ama kamyonlar hiç durmuyordu; gece gündüz demeden geçip gidiyorlar, ağırlıklarının altında yer sarsılıyordu.

Aile, tek bir birim olmuştu. Baba yere çömelmiş, John Amca da onun yanına ilişmişti. Artık ailenin başı Baba idi. Anne, onun yanında, ayakta duruyordu. Noah, Tom ve Al yere çömelmişler, papaz ise oturmuştu. Connie ile Rose of Sharon, uzakta dolaşıyorlardı. Kovayla birlikte yaklaşan Ruthie ile Winfield, değişikliği fark edip yavaşladılar, kovayı yere bırakarak sessizce annelerinin yanına gittiler.

Büyükanne, herkes toplanıp kendisine bakmaktan vazgeçene dek soğuk bir şekilde, gururla şiltelerin üstüne oturdu, sonra yatıp koluyla yüzünü örttü. Kırmızı güneş batmış, ardında bıraktığı kızıl ışıklar akşamın alaca karanlığında yüzleri ve gözleri parlatmıştı.

“Bay Wilson’un çadırında oldu,” dedi Baba.

John Amca, başını salladı.

“Çadırını kullanmamıza izin verdi.”

“İyi insanlar,” dedi Baba alçak bir sesle.

Wilson, bozuk arabasının başında dururken, Sairy, Büyükanne’nin yanına oturmuştu. Ama ona değmemeye dikkat ediyordu.

“Bay Wilson,” diye seslendi Baba.

Adam, yanlarına gelip çömeldi, Sairy, onun arkasında yerini aldı.

“Size teşekkür borçluyuz,” dedi Baba.

“Size yardım etmek onur verdi bize,” dedi Wilson.

“Çok şey borçluyuz size,” dedi Baba.

“Ölüm zamanı borç olmaz,” dedi Wilson.

“Tom’la ben arabayı onarırız,” dedi Al. Ailesinin borcunu ödebilmekten gurur duyuyordu.

“Biraz yardıma ihtiyacımız var,” diye kabullendi Wilson.

“Önce ne yapacağımızı kararlaştıralım. Yasalara uymalıyız. Ölümü bildirmek gerek. Ya kırk dolar vermeli ya da yoksulluk belgesi çıkarmalıyız.”

“Biz daha önce hiç yoksulluk belgesi çıkarmadık,” diye söze karıştı John Amca.

“Ne yapalım öğreneceğiz,” dedi John. “Daha önce kimse bizi topraklarımızdan da kovmamıştı.

“Kimse bizi suçlayamaz,” dedi Baba. “Parasını ödeyemeyeceğimiz hiçbir şeyi üstlenmedik. Kimsenin sadakasına muhtaç olmadık. Tom’un başına belâ gelince başımızı dik tutabildik. Onun yaptığını herkes yapabiliirdi.”

“Ne yapacağız?” diye sordu John Amca.

“Yasalar ne derse onu. Gelip Büyükbaba’yı alırlar. Topu topu yüz elli dolarımız kaldı. Kırk dolar Büyükbaba’yı gömmek için verirsek, Kaliforniya’ya gidemeyiz. Ya da onu yoksullarla birlikte gömerler.”

Erkekler huzursuzca kıpırdandılar, gözlerini dizlerinin altındaki kararan toprağa diktiler.

“Büyükbaba, babasını kendi elleriyle gömmüş, mezarını kendi küreğiyle yapmıştı,” dedi Baba. “O zamanlar bir insanın kendi oğlu tarafından gömülmeye, bir oğlun da kendi babasını gömmeye hakkı vardı.”

“Şimdi yasa farklı şeyler söylüyor,” dedi John Amca.

“Kimi zaman bir yasayı kabullenmek olanaksızdır,” dedi Baba. “Hiç olmazsa dürüstçe istesen de yapamazsın. Floyd, çıldırmaya başladığında yasalara göre onu teslim etmemiz gerekiyordu. Ama imse yapmadı bu işi. İnsanın ara sıra yasaya karşı çıkması gerekir. Şimdi ben babamı gömmeye hakkım olduğunu söylüyorum. Kimsenin itirazı var mı?”

Papaz doğruldu.

“Yasa değişir,” dedi, “Ama zorunluluklar sürer gider. Zorunlu olduğun işi yapmak senin hakkındır.

Baba, John Amca’ya döndü. “Bu senin de hakkın John. İtiraz ediyor musun?”

“Hiçbir itirazım yok,” dedi John Amca. “Yalnız, bu, onu gece saklamaya benziyor, Büyükbaba dobra bir insandı.”

“Büyükbaba gibi davranamayız,” dedi Baba utanarak. “Paramız bitmeden önce Kaliforniya’ya varmamız gerek.”

“Kimi zaman işçiler toprağı kazarken ceset bulurlarsa, ortalığı velveleye verirler,” diye söze katıldı Tom. “Devlet, dirilerden çok ölülerle ilgileniyor. Kim olduğunu ve nasıl öldüğünü bulmak için epeyce uğraşırlar. Bana kalırsa bir kâğıdın üstüne kim olduğunu, nasıl öldüğünü ve neden buraya gömüldüğünü yazıp bir şişeye koyalım ve Büyükbaba ile gömelim.”

Baba, kabul edercesine başını salladı.

“İyi fikir. Sen güzelce yaz bunu ama onu pek kimsesizmiş gibi gösterme. Başka söyleyecek bir şeyi olan kimse var mı?”

Kimseden ses çıkmadı.

Baba, Anne’ye döndü. “Onu sen hazırlar mısın?”

“Hazırlarım,” dedi Anne. “Ama yemeğı kim yapacak.”

“Ben yaparım,” dedi Sairy Wilson. “Sen işine bak. Senin büyük kızınla yaparız bu işi.”

“Sağ ol,” dedi Anne. “Noah, sen biraz domuz getir. Henüz iyice tuzlanmamışlardır ama, yine de yenebilirler.”

“Bizde yarım çuval patates var,” dedi Sairy.

“Bana iki yarım dolarlık ver,” dedi Anne.

Baba, elini cebine sokup paraları çıkardı. Anne, kazanı getirdi, su ile doldurdu ve çadıra girdi. İyice karanlıktı içerisi. Sairy de onun ardından gelip bir mum yaktı, kutunun üstüne koyduktan sonra yenden dışarı çıktı. Anne, bir an durup ölü adama baktı. Sonra içi parçalanarak eteğinden bir parça yırttı ve çenesini bağladı. Kollarını düzeltti, ellerini göğsünün üstünde kavuşturdu. Gözlerini kapattı ve paraları üzerlerine yerleştirdi. Gömleğinin önünü ilikledi, yüzünü yıkadı.

“Yardım edebilir miyim?” diye sordu Sairy başını uzatarak.

Anne, ağır ağır başını kaldırdı: “Gel içeri,” dedi. “Seninle konuşmak istiyorum.”

“Büyük kızın çok iyi bir insan,” dedi Sairy. “Şimdi patatesleri soyuyor. Sana nasıl yardım edebilirim?”

“Büyükbaba’yı yıkayacaktım,” dedi Anne. “Ama giyecek başka giysisi yok. Bu arada senin yorgan da mahvoldu. Ölü kokusu yorgandan asla çıkmaz. İki yıl önce annemin üstünde öldüğü şilteye hırlayan bir köpek görmüştüm. Onu senin yorgana sararız. Biz sana kendi yorganımızı veririz.”

“Böyle konuşmamalısın,” dedi Sairy. “Size yardım etmekten onur duyuyoruz. Uzun zamandır kendimi hiç bu denli güven içinde hissetmemiştim. İnsanların yardıma ihtiyaçları var.”

Anne, başını salladı. “Öyle,” dedi. Çenesi bağlanmış, mum ışığında gümüş paralardan oluşan gözleri pırıl pırıl parlayan yaşlı, sakallı yüze uzun uzun baktı. “Geleneklere pek uygun olmayacak ama, ne yapalım, onu yorgana sarmak zorundayız.”

“Büyük hanım epey yürekli davrandı.”

“O kadar yaşlı ki,” dedi Anne. “Belki ne olduğunu bile doğru dü-rüst anlamadı. Belki daha uzun bir süre anlamaz. Üstelik, bizler başımızı dik tutabilmekle büyük gurur duyarız. Babam, ‘Herkes kolayca çöker. Önemli olan direnebilmektir,’ derdi. Hep onun sözünü dinlemeye çalışırız.”

Yorganı düzenli bir biçimde Büyükbaba’nın bacaklarına ve omuzlarının çevresine sardı. Uçlarını da kukuleta gibi başının üstüne birleştirdi ve yüzünün üstüne örttü. Sairy, ona bir düzine çengelli iğne verdi. Anne, çengelli iğneleri yorganın kenarına düzgünce taktıktan sonra ayağa kalktı.

“Kötü bir cenaze olmadı,” dedi. “Bir de papazımız var. Artık onu çağıralım.” Birden dengesini koruyamayıp ayakta sallandı. Sairy, yanına gitti onu tuttu. “Uykusuzluk,” dedi Anne utanmışçasına. “Artık iyiyim. Eşyaları toplarken çok yorulдум.”

“Biraz dışarı çık,” dedi Sairy.

“Evet, burada işim bitti.”

Sairy, mumu söndürdü, birlikte dışarı çıktılar.

Küçük çukurun dibinde parlak bir ateş yanıyordu. Tom, sopalarla ateşin üstüne bir tel germiş; buna astıkları iki çaydanlıkta su kay-nıyor, kapakların kenarında buhar tütüyordu. Rose of Sharon, sı-caktan yanmayacağı kadar uzakta bir yerde yere oturmuştu. Elinde uzun bir kaşık vardı. Annesinin çadırdan dışarı çıktığını görünce ayağa kalkıp yanına gitti.

“Anne,” dedi. “Bir şey soracağım.”

“Yine korktun mu?” dedi Anne. “Neden? Şu dokuz ayı kendine eziyet etmeden geçiremiyor musun?”

“Ama bebeğe bir zararı dokunur mu?”

“Üzüntüden doğan çocuk mutlu olur derler,” dedi Anne. “Öyle değil mi Bayan Wilson?”

“Öyle derler, benim de kulağıma çalındı,” dedi Sairy. “Bir de, ‘Fazla neşe içinde doğan, mutsuz olur,’ derler.”

“İçimde fıkır fıkır oynuyor,” dedi Rose of Sharon.

“Hiçbirimizin sevinçten oynadığımız yok,” dedi Anne. “Sen tencelerden gözünü ayırma.”

Ateşin ışığının oluşturduğu çemberin kenarında erkekler toplanmışlardı. Alet olarak ellerinde bir kürek ile bir kazma vardı. Baba, yerde iki buçuk metre boyunda, bir metre eninde bir yeri işaretledi. İşi sırayla yaptılar. Baba, kazma ile topağı kazdı, John Amca kürekle onun kazdığı toprakları dışarı attı. Al kazdı, Tom kürekle boşalttı. Noah kazdı, Connie kürekle boşalttı. Çukur, işin hızı aksamadan çabucak açılmıştı. Kürek kürek toprak hızla çukurdan dışarı atılıyordu. Tom, dört köşe çukura omuzlarına dek gömüldüğünde:

“Ne kadar derin olacak Baba?” diye sordu.

“İyice derin olsun. Bir metre daha. Tom, sen çık artık da şu kâğıdı yazıver.”

Tom, kendini yukarı çekti, onun yerini Noah aldı. Ateşin başında duran Anne’nin yanına gitti Tom.

“Kâğıtla kalemimiz var mı Anne?”

Anne, ağır ağır başını salladı.

“Yoo. Yanımıza almadık.”

Sairy’ye doğru baktı. Küçük kadın çadıra gitti çabucak, bir İncille küçük bir kurşun kalem getirdi.

“Al,” dedi. “Başında temiz bir sayfa var. Yırtıp onu kullan.”

Kitapla kalemi Tom’a verdi.

Tom, ateşin ışığında oturdu. Kafasını toparlamak istercesine gözlerini kısıtı ve sonunda dikkatle, yavaş yavaş kâğıdın üstüne iri harflerle yazmaya başladı: “Burada yatan William James Joad, bir kalp krizi sonunda ölen yaşlı bir adamdır. Cenazesine ödeyecek parası olmadığı için onu ailesi gömdü. Kimse onu öldürmedi. Bir kriz geldi ve öldü.” Durdu. “Anne, dinle bak.” Yazdıklarını ağır ağır anesine okudu.

“Hey, oldukça iyi,” dedi Anne. “İncil’den de bir şeyler katamaz mısın, biraz dindar olsun. Aç da İncil’den bir şeyler bul.”

“Kısa olmalı,” dedi Tom. “Kâğıtta fazla yer kalmadı.”

“Tanrı rahmet eylesin, desen nasıl olur?” dedi Sairy.

“Hayır,” dedi Tom. “İnsana asılmış gibi geliyor. İncil’den bir par-

ça bulurum.” Sayfaları çevirip bir şeyler mırıldanıp, sözcükleri içinden okudu.

“İşte hem güzel, hem de sıkı bir parça,” dedi. ‘Ve Lut onlara, öyle değil Tanrım, dedi.’

“Bunun hiçbir anlamı yok,” dedi Anne. “Mademki bir şey yazacaksın, hiç olmazsa bir anlamı olsun.”

“Daha ilderdeki ilâhileri çevir. İlâhilerde her zaman bir şey bulabilirsin.”

Tom, sayfaları çevirip dizelere göz gezdirdi.

“İşte buldum,” dedi. “Güzel bir laf, tastamam dinle dolu: ‘Günahları bağışlanan, suçları örtülen kimse kutsanmıştır.’ Nasıl?”

“Gerçekten güzel,” dedi Anne. “Bunu yaz.”

Tom, dikkatle onu da yazdı. Anne, meyve kavanozunu yıkayıp kuruladı, Tom da kâğıdı içine koyup kapağını sıkıca kapadı.

“Belki de Papaz yazmalıydı,” dedi.

“Hayır,” dedi Anne. “Papaz akrabası değildi.”

Kavanozu ondan alıp karanlık çadıra gitti. Yorganın kenarındaki çengelli iğneleri açtı, meyve kavanozunu soğuk ellerin arasına sıkıştırıp yorganı çengelli iğneyle tekrar sıkıca kapadı. Sonra ateşin başına döndü.

Erkekler, yüzleri terden parıldayarak mezardan dönmüşlerdi. “Tamam,” dedi Baba. O, John, Noah ve Al, çadıra girip çengelli iğnelerle tutturulmuş uzun bohçayı taşıyarak dışarı çıktılar. Mezara götürdüler. Baba, çukurun içine atlayıp kollarıyla bohçayı aldı ve yavaşça yere koydu. John Amca, elini uzatarak Baba’nın dışarı çıkmasına yardım etti.

“Ya Büyükanne?” diye sordu Baba.

“Gidip bakayım,” dedi Anne.

Şiltenin yanına gidip bir an yaşlı kadına baktı. Sonra mezarın başına döndü.

“Uyuyor,” dedi. “Belki beni suçlayacak ama onu uyandırmayacağı. Çok yorgun.”

“Papaz da nerede?” dedi Baba. “Birinin dua etmesi gerek.”

“Onu yoldan aşağı doğru yürürken gördüm,” dedi Tom. Artık dua etmek istemiyor.”

“Dua etmek istemiyor mu?”

“Hayır,” dedi Tom. “Artık papaz değil o. Papaz olmadığı halde papaz gibi davranarak insanları kandırmanın doğru bir şey olmadığı.”

ğını düşünüyor. Kalıbımı basarım, kimse ondan bir şey istemesin diye gitmiştir.”

Casy, sessizce yaklaşmış, Tom’un söylediklerini işitmişti.

“Kaçmadım,” dedi. “Sizlere yardım edeceğim, ama aldatmaya-
cağım.”

“Bir-iki laf etmez misin?” dedi Baba. “Ailemizden kimse hakkında bir laf edilmeden gömülmemiştir.”

“Söylerim,” dedi Papaz.

Connie, Rose of Sharon’u mezarın başına götürdü. Genç kadın pek isteksizdi.

“Gelmen gerek,” dedi Connie. “Gelmezsen çok ayıp olur. Hemen biter.”

Ateşin ışığı mezarın başında toplanan insanların üstüne düşüyor, yüzlerini ve gözlerini belirginleştiriyor, giysilerinin üstünde oynaşıyordu. Bütün şapkalar çıkmıştı. Işık, insandan insana sıçrayarak titreşip duruyordu.

“Çok kısa olacak,” dedi Casy.

Başını eğdi, ötekiler de başlarını eğdiler. “Bu yaşlı adam ömür sürdü ve öldü,” dedi Casy sıkıntılı bir tavırla. “Onun iyi mi yoksa kötü mü olduğunu bilmiyorum, ama bu fazla önemli değil zaten. Bir zamanlar yaşıyordu, önemli olan bu. Ve şimdi öldü, ama bu da önemli değil. Adamın birinin bir şiir söylediğini işitmiştim. ‘Yaşayan her şey kutsaldır,’ diyordu. Düşünmeye başladım; bu söz çok geçmeden sözcüklerin ifade ettiğinden daha büyük bir anlam taşımaya başladı. Ben de ölen insan için dua etmedim. O iyi bir durumdaydı. Yapacak bir işi vardı ve her şey apaçıktı; ancak bir tek yolu vardı bu işi yapmanın. Ama biz... Bizim de yapacak bir işimiz var ama önümüzde binlerce yol duruyor. Hangisini seçeceğimizi bilemiyoruz. Eğer dua edecek olursam, bunu ancak hangi tarafa döneceklerini bilmeyen insanlar için yaparım. Büyükbaba dümdüz gitti. Artık üstünü örtün ve bırakın işini yapsın.”

Başını kaldırdı.

“Amin,” dedi Baba.

“Amin,” diye mırıldandı ötekiler.

Sonra Baba küreği aldı, yarı yarıya toprakla doldurarak, kara çukura düzgün bir biçimde boşalttı. Herkese sıra gelinceye dek kürek elden ele dolaştı. Herkes hakkı olanı ve görevini yerine getirdikten sonra Baba, toprak yığımına saldırarak hızla çukuru doldurma-

ya başladı. Yemeği hazırlamak için kadınlar ateşin yanına döndüler. Ruthie ile Winfield, dikkatle olanları izliyorlardı.

“Büyükbaba orada, dipte,” dedi Ruthie ağırbaşlı bir tavırla.

Winfield, ona korkuyla baktı. Sonra koşarak ateşin yanına gitti, yere oturup hiçkirmaya başladı.

Baba, yarı yarıya çukuru doldurduktan sonra soluyarak doğruldu, işi John Amca bitirdi. Tom onu durdurduğunda John, tümseği biçime sokmaya çalışıyordu.

“Dinle,” dedi Tom, “Eğer arkamızda bir mezar bırakırsak hemen açarlar. Saklamamız gerek. Toprakla aynı düzeyde yap, üstüne de kuru ot atalım. Böyle yapmak zorundayız.”

“Bunu düşünmemiştim,” dedi Baba. “Bir mezarı dümdüz bırakmak doğru değil.”

“Elimizde değil,” dedi Baba. “Onu hemen bulurlar, biz de yasaları çiğnemekten deliğe gireriz. Yasalara karşı gelirsem, başıma ne geleceğini biliyorsun.”

“Doğru,” dedi Baba. “Bunu unutmuştum.”

Küreği John’dan alarak mezarı düzleştirdi.

“Kış gelince içeri çöker,” dedi.

“Ne yapalım,” dedi Tom. “Kış geldiğinde biz çok uzaklarda olacağız. İyice ez, üstüne bir şeyler atarız.”

Domuzla patatesler hazır olunca aileler yere oturup yemeklerini yediler, seslerini çıkarmadan ateşi seyrettiler. Dışlarıyla bir parça domuz eti kopartan Wilson keyifli keyifli içini çekti.

“Domuz yemek ne güzel,” dedi.

“Şey,” diye açıklamaya girişti Baba. “Bir iki tane domuz yavru-muz vardı. Bari kesip de yiyelim dedik. Nasıl olsa satsak elimize bir şey geçmeyecekti. Yolculuğa alıştığımızda Anne ekmek pişirebilirse, ülkeye kamyonun arkasında iki fiçı domuzla varmak çok hoş olacak. Ne kadardır yoldasınız?”

Wilson, diliyle dişlerini temizleyip yutkundu.

“Şanslı değildik,” dedi. “Evden ayrılalı üç hafta oldu.”

“Ey Tanrım, biz on gün içinde, hatta daha da kısa bir zamanda Kaliforniya’ya varmayı tasarlıyorduk.”

Al, söze karıştı.

“Bilmiyorum Baba. Arkamızdaki yükle belki oraya asla varamayız. Dağ tırmanmak zorunda kalırsak olanaksız bu.”

Ateşin başına bir sessizlik çökmüştü. Başları öne eğilmiş, ateşin ışığında saçları ve alınları görünüyordu. Işık kubbesinin üstünde yaz yıldızları zayıfça parıltıyor, günün sıcaklığı yavaş yavaş azalıyordu. Ateşten uzakta, şiltenin üstünde Büyükanne, köpek yavrusu gibi hafifçe kıpırdandı. Başlar o tarafa döndü.

“Hadi Rosasharn, iyi bir kız ol da git Büyükanne’nin yanına yat,” dedi Anne. “Şimdi onun birine ihtiyacı var. Artık biliyor.”

Rose of Sharon ayağakalktı, şiltenin yanına gidip yaşlı kadının yanına uzandı. Alçak seslerinin mırıltıları kulaklarına dek geliyordu.

“İşin gülünç yanı,” dedi Noah. “Büyükbaba’yı yitirmek duygularımda hiçbir şeyi değiştirmede. Yine eskisi gibiyim. Eskisinden daha üzgün değilim.”

“Aynı şey,” dedi Casy. “Büyükbaba ile eski yer, onlar tek bir şeydi.”

“Ne kadar yazık,” dedi Al. “Neler yapacağını anlatmıştı. Üzümleri başının üstünde sıkıp, sularını sakallarından aşağı nasıl akıtacağını...”

“Oyun oynuyordu,” dedi Casy. “Sanırım o bunun farkındaydı. Büyükbaba bu gece ölmedi. Onu evinden ayırdığınız an öldü.”

“Bundan emin misin?” diye haykırdı Baba.

“Elbette,” diye devam etti Casy. “Gerçi soluk alıyordu ama ölüydü. Büyükbaba o toprağın insanıydı ve bunu biliyordu.”

“Öldüğünü biliyor muydun?” diye sordu John Amca.

“Evet,” dedi Casy. “Biliyordum.”

John ona dik dik baktı, yüzü dehşetle gerildi.

“Ve kimseye söylemedin?”

“Neye yarardı?” diye sordu Casy.

“Biz... Belki biz bir şey yapabilirdik.”

“Ne?”

“Bilmiyorum. Ama...”

“Hayır,” dedi Casy. “Hiçbir şey yapamazdınız. Yolunuz belirliydi ve Büyükbaba’ya o yolda yer yoktu. Acı çekmedi. Hele bu sabahtan sonra hiç. O toprakla birlikte kaldı. Toprağını bırakmadı.”

John Amca, derin derin iç çekti.

“Biz de kardeşim Will’i bırakmak zorunda kaldık,” dedi Wilson.

Başlar ona doğru çevrildi.

“İkimiz de kırk yaşlarındayız. O benden büyüktür. İkimiz de hiç araba kullanmamıştık. Birlikte gidip her şeyimizi sattık. Will bir ara-

ba satın aldı, nasıl kullanılacağını göstermesi için yanına da bir çocuk verdiler. Yola çıkmadan önceki öğleden sonra, Will ile Minnie Yenge otomobili denemeye gittiler. Will bir dönemece gelmiş, direksiyonu kıvrımayıp bir çite çıkmış. Ey Tanrı'nın cezası, diye bağırıp yanlışlıkla gaza basmış ve bir çukura düşmüş. İşte öyle kalakaldı. Satacak başka bir şeyi de yoktu, arabası da. Ama Tanrı için kendi suçuydu bu. Öylesine kızmıştı ki, bizimle gelmek istemedi. Oturup küfretti.”

“Şimdi ne yapacak.”

“Bilmem. Düşünemeyecek kadar öfkeli. Biz de bekleyemedik. Yalnızca seksen beş dolarımız vardı. Kalsaydık onu da yerdik. Arka tarafta bir dişli kırıldığında daha yüz elli kilometre gitmemiştik. Onarımı bize otuz dolara patladı. Sonra bir lastik aldık, ardından da bujilerden biri bozuldu, Sairy de hastalandı. On gün durduk. Şimdi şu kahrolası araba yine bozuldu. Paramız da suyunu çekiyor. Kaliforniya'ya varıp varamayacağımızı bilmiyorum. Şu arabayı bir onarabilseydim. Ama arabadan hiçbir şey anlamam ki.”

“Nesi var?” diye sordu Al önemsemez bir tavırla.

“Yürümüyor işte; çalışıyor, sonra hemen duruyor. Bir dakika sonra yeniden çalışıyor ama bir metre gitmeden yine duruyor.”

“Demek bir dakika çalışıp duruyor?”

“Evet efendim. Ne kadar gaz veririm vereyim bir türlü götürmüyorum. Giderek daha da kötü oldu. Şimdi hiç yürümüyor.”

Al, bir an için fazlasıyla olgun ve gururlu bir havaya büründü.

“Sanırım gaz borusu tıkanmış. Ben açarım.”

Babasının da koltukları kabarmıştı.

“Araba konusunda epeyce beceriklidir,” dedi.

“Yardımaınıza çok teşekkürler. Sağ olun. İnsan bir şeyi onaramayınca kendini küçük bir çocuk gibi hissediyor. Kaliforniya'ya gidince kendime güzel bir araba alacağım. Belki o bozulmaz.”

“Oraya vardığımızda,” dedi Baba. “Asıl sorun oraya varabilmek.”

“Ama bu sıkıntıya değer,” dedi Wilson. “Meyve toplamak için ne kadar çok işçiye gerek duyulduğunu ve yüksek ücret verdiklerini anlatan el ilanları gördüm. Düşünün bir kez, o gölgeli ağaçların altında meyve toplamak, ara sıra da bir ısırık almak pek hoş olacak.... Zaten o kadar çok meyve var ki kimse yediğinize bakmaz bile... Dolgun ücretle insan belki kendine bir parça toprak bile alabilir. Fazla me-

sai bile yapabilir. Kalıbımı basarım birkaç yıl içinde insanın kendine ait bir yeri olabilir.”

“O el ilanlarını biz de gördük,” dedi Baba. “İşte bir tanesi de burada.”

153

Cebinden cüzdanını çıkartıp içinden katlanmış, portakal renkli bir el ilanı çıkardı. Siyah harflerle, “Kaliforniya’da bezelye toplayıcıları aranıyor. Bütün mevsim iyi ücret. 800 kişi isteniyor,” diye yazılıydı.

Wilson merakla kâğıda baktı.

“Hey, bu benim gördüğümün aynısı. Tıpkısı. Acaba... sekiz yüz kişi bulmuşlar mıdır dersiniz?”

“Bu Kaliforniya’nın bir bölümü,” dedi Baba. “Orası en büyük ikinci eyalet. Diyelim ki sekiz yüz kişi buldular. Daha bir sürü yer var. Ben zaten meyve toplamaya can atıyorum, demin senin de dediğin gibi ağaçların altında meyve toplamak... Çocuklar bile hoşlanır bu işten.”

Al, birden ayağa kalkıp Wilson’un arabasının yanına gitti. Bir an içeri baktıktan sonra geri döndü.

“Bu gece onaramazsın,” dedi Wilson.

“Biliyorum. Sabaha bakarım.”

Tom, dikkatle genç kardeşine bakıyordu.

“Ben de aynı şeyi düşünüyordum,” dedi.

“Ne düşünüyorsunuz?” diye sordu Noah.

Tom da Al da susuyorlar, önce ötekinin konuşmasını bekliyorlardı.

“Onlara sen söyle,” dedi Al sonunda.

“Şey, belki bir işe yaramaz. Belki de Al’la aynı şeyi düşünmüyoruz. Ama yine söyleyeyim. Bizim yükümüz çok fazla ama Bay ve Bayan Wilson’un fazla yükleri yok. Eğer birkaçımız onların kamyonuna binip, onların hafif yüklerini bizim kamyonu atarsak, makasları kırmadan dağlara tırmanabiliriz. Ben de Al da arabadan anlıyoruz. Sanırım onların arabasını çalıştırabiliriz. Yolda birlikte gideriz, bu da herkesin işine gelir.

Wilson sıçradı.

“Tabii ki, ne güzel! Elbette, bundan onur duyarız. Kuşkusuz duyarız. İhtiyorsun ya Sairy?”

“Çok güzel olur,” dedi Sairy. “Size yük olmaz mıyız?”

“Hayır, olmazsınız,” dedi Baba. “Yük falan olmazsınız. Üstelik bize yardımınız dokunur.

Wilson huzursuzca yerine oturdu.

“Şey, bilmem ki...”

“Ne oldu, istemiyor musun yoksa?”

“Anlayacağınız, yalnızca otuz dolarımız kaldı. Size yük olmak istemem.”

“Yük olmazsınız,” dedi Anne. “Hepimiz birbirimize yardım ederiz. Böylece Kaliforniya’ya varırız. Wilson, Büyükbaba’nın gömülmesine yardım etti.” Birden sustu. Aralarındaki ilişki açıktı.

“O araba rahat rahat altı kişi alır,” diye haykırdı Al. “Ben kullanırım. Rosasharn, Connie ve Büyükanne’yi yanımıza alırız. Yükü de kamyonun arkasına koyarız. Ara sıra da yer değiştiririz.”

Sırtından bir yük kalktığı için rahatlamış, avazı çıktıkça bağırarak konuşmaya başlamıştı.

Utanarak gülümsediler ve yere baktılar. Baba, parmaklarının ucuyla yerdeki toza dokundu.

“Anne, çevresinde portakal ağaçları olan beyaz bir ev istiyor,” dedi. “Bir takvimde resmini görmüş.”

“Yine hastalanırsam, siz yolunuza devam edersiniz,” dedi Sairy. “Size yük olmayız.”

Anne, dikkatle Sairy’e baktı ve acıyla kırışan yüzünü, bitkin gözlerini ilk kez gördü.

“Sizin de oraya varmanızı sağlayacağız,” dedi. “Yardım önerinizi geri çeviremeyeceğinizi kendiniz söylediniz.”

Sairy, kırışık ellerini ateşin ışığında inceledi.

“Bu gece biraz uyumamız gerek.”

Sonra ayağa kalktı.

“Sanki Büyükbaba yıllarca önce ölmüş gibi,” dedi Anne.

İki aile rahatça esneyip, tembel tembel yatmaya gitti. Anne, tenekte tabakları çamurla ovup, un çuvalıyla yağlarını sildi. Ateş söndü, yıldızlar daha aşağı indi. Otoyoldan artık daha az araba geçiyordu. Ama nakliye kamyonları hâlâ düzenli aralıklarla yeri sarsıp duruyordu. Çukurda, yıldızların ışığı altında arabalar zar zor görülüyordu. Yolun aşağısındaki benzin istasyonunda bağlı bir köpek havladı. Aileler uykuya dalmış, cesaretlenen tarla fareleri şiltelerin arasında dolaşmaya başlamıştı. Bir tek Sairy Wilson uyanıktı. Yıldızlı gökyüzüne bakıp, acısını dindirmek için kollarını sertçe vücuduna bastırdı.

On Dördüncü Bölüm

Başlayan değişimin sürdüğü batı eyaletleri, fırtınadan önceki atlar gibi sinirliydi. Değişimi sezinleyen ama değişimin türü konusunda hiçbir fikri olmayan büyük toprak sahipleri sinirliydi. Karşlarına çıkan ilk şeye, genişleyen hükümete, gelişen işçi birliklerine saldırdılar; yeni vergilere, yeni planlara saldırdılar; bunların neden değil sonuç olduğunu bilmiyorlardı. Neden değil sonuç; neden değil sonuç. Nedenler derinde ve basitti... Nedenler milyonla çarpılan bir midenin açlığıydı; milyonla çarpılan tek bir ruhun açlığı, mutluluk ve güven açlığıydı; gelişme, çalışma, yaratma, sancılılarıyla kıvranan milyonlarca kas ve beyindi. İnsanın açık, belirli, son görevi... Çalışma ağırları çeken kaslar, tek bir gereksinmenin ötesini yaratma sancılıları çeken beyinler... İnsan budur işte. Bir duvar, bir ev, bir baraj yapmak. İnsandan duvara, eve, baraja bir şeyler katmak ve duvardan, evden, barajdan insana bir yarar sağlamak. Yük kaldırarak kasları güçlendirmek, düşünerek biçimlenmek. Evrendeki organik ya da inorganik herhangi bir maddenin tersine, insan yaptığı işi aşar, kavramlarının basamaklarını tırmanır, başarılarının önüne geçer. İnsan için bunu söyleyebilirsiniz: Kuramlar değişip yıkıldığında ya da ulusal, dinsel, ekonomik düşüncenin dar, karanlık yolları, okullar, felsefeler, gelişip parçalandıklarında insan kimi zaman acıyla, kimi zaman yanılgıya düşerek ileri doğru uzanmaya çalışır. Öne doğru bir adım atınca, geri kayabilir; ama yalnızca yarım bir adımdır, asla tam bir geri adım değil. Bunu söyleyebilir, bilebilirsiniz. Siyah uçaklardan pazar yerlerinin üstüne bombalar atıldığında, mahkûmlar domuzlar gibi öldürüldüğünde, ezilen vücutlar tozun içinde sürüklenildiğinde, bundan emin olabilirsiniz. Eğer ileri doğru bir adım atılmasaydı, bu yolda çekilen acılar canlı olmasaydı bombalar düşmez, boğazlar kesilmezdi. Bombaların artık düşmediği ama bombacıların

hâlâ yaşadıkları dönemden korkun. Çünkü her bomba, savaş ruhunun ölmediğinin kanıtıdır. Grevlerin kesildiği ama büyük patronların yaşadığı dönemlerden korkun. Çünkü ezilen her küçük grev ile doğru atılan adımın kanıtıdır. Şunu da unutmayın; insanoğlu bir kavram için savaşmadığı, uğrunda ölmediği zaman, felaket gelip çatmıştır, çünkü bu tek nitelik, insanoğlunun temelidir ve evrende belirleyicidir.

Başlayan değişimin sürdüğü batı eyaletleri sinirliydi. Texas, Oklahoma, Kansas ile Arkansa, New Mexico, Arizona, Kaliforniya. Bir aile toprağını bırakıyordu. Baba bankadan borç para almıştı, banka şimdi toprağı istiyordu. Toprak şirketi –toprak sahibi olan banka- toprağında aileler değil traktörler istiyor. Traktör kötü mü? Uzun yarıkları açan güç yanlış mı? Eğer bu traktör bizim olseydi her şey ne güzel olurdu... benim değil bizim. Eğer bizim traktörümüz, bizim toprağımızda uzun yarıklar açsaydı, ne güzel olurdu. Benim toprağım değil, bizim! Bizim olduğu zamanlar toprağı ne denli sevdियsek, traktörü de o denli sevebilirdik. Ama bu traktör iki şey yapıyor: Hem toprağı kazıyor, hem de bizi toprağımızdan atıyor. Traktörle tank arasında çok az bir fark var. İkisi de insanları kovuyor, gözlerini korkutuyor, canlarını yakıyor. Bunu düşünmeliyiz.

Bir insan, bir aile topraktan kovuluyor; bir külüstür araba batıya giden otoyolda gacur gucur ilerliyor. Toprağı yitirdim, tek bir traktör toprağı aldı. Yalnız ve şaşkınım. Ve gece bir aile çukurun içinde kamp kuruyor, başka bir aile geliyor, çadırlar ortaya çıkıyor. İki erkek çömeliyor, kadınlar ve çocuklar dinliyor. Değişimden ve devrimden korkan sizler, işte düğüm burada. Yan yana çömelmiş bu iki adamı ayırın; onların birbirinden nefret etmesini, korkmasını, kuşkulamasını sağlayın! İşte korktuğunuz şeyin merkezi burada. İki gametin birleşmesiyle oluşan hücre bu. Çünkü burada, “Toprağı yitirdim,” yok artık; bir hücre ikiye bölünüyor ve her bir parçasından sizin nefret ettiğiniz şey geliyor: “Toprağı yitirdik.” Tehlike burada işte, çünkü iki adam, tek bir adam kadar yalnız ve şaşkın değil. Ve işte bu ilk “biz”den daha tehlikeli şeyler oluyor: “Biraz yiyeceğim var,” artı “Benim hiç yiyeceğim yok.” Eğer bu problemin sonucu, “Bizim biraz yiyeceğimiz var,” ise, iş yoluna girmiş, hareket başlamış demektir. Şimdi biraz çarpma yapalım: Bu toprak, bu traktör bizim. Çukurun dibinde yan yana çömelmiş iki

adam, yanan ateş, tek bir kaptan yenen yemek, sessiz, gözleri mermer parçalarını andıran kadınlar; arkada akıllarının almadığı sözcükleri ruhlarıyla dinleyen çocuklar. Gece ilerliyor. Bebek soğuk almış. Şu battaniyeyi al. Yüндür. Annemin battaniyesiydi... Al da bebeğin üstüne ört. İşte bombalanacak şey bu. “Ben”den “Biz”e doğru gidişin başlangıcı bu.

Eğre insanların sahip olmaları gereken birçok şeye sahip olan sizler, bunu anlayabilirsenez kendinizi kurtarabilirsiniz. Eğer nedenleri sonuçlardan ayırabilir, Paine’in, Marx’ın, Jefferson’ın, Lenin’in, neden değil sonuç olduğunu anlayabilirsenez kurtulabilirsiniz. Ama bunu bilemezsiniz. Çünkü sahip olma niteliği, sizi her zaman “Ben”de bırakır ve sonsuza dek sizi “Biz”den ayırır.

Başlayan değişimin altında batı eyaletleri değişiyor. Gereksinme, kavramın; kavram, eylemin uyarıcısı. Yarım milyon insan ülke üzerinde göç ediyor; bir milyon kadarı da yola dökölmeye hazır; on milyon yavaş yavaş huzursuzlaşmaya başlıyor.

Ve traktörler, çifte bıçaklarını döndürerek boş toprağı yarıyor.

On Beşinci Bölüm

66 boyunca hamburger büfeleri –Al ile Susy’nin yeri– Carl’da Öğle Yemeği –Joe ile Minnie– Will’in Yemekleri. Yataklı, duşlu kulübeler. Önde iki benzin pompası, perdeden bir kapı, uzun bir bar, tabureler, ayak koymak için uzun bir tırabzan. Kapının yanında üç para makinesi, camlarının ardında üç kolun getireceği zenginlik görünüyor. Onların yanında döner platforma her an düşüp dans müziği çalmaya hazır, pasta gibi üst üste plakların yığıldığı parlak bir pi-kap. “Ti-pi-ti-pi-tin,” “Anı İçin Teşekkürler,” Bing Crosby, Benny Goodman. Tezgâhın bir ucunda üstü kapalı bir kutu; şekerli öksürük damlaları, “Uykusuz” denilen kafein sülfatlar; şekerler sigaralar, tıraş bıçakları, aspirin, Bromo-Seltzer, Alka-Seltzer. Duvarlar banyo yapan kızların, beyaz mayolar giyen, ellerinde bir Coca-Cola şişesi tutarak gülümseyen iri göğüslü, ince kalçalı, balmumu suratlı sarışınların bulunduğu afişlerle süslenmiş; görüyor musunuz, Coca-Cola ile neler kazanıyorsunuz. Uzun bar, tuzluklar, biberlikler, hardal kutuları, kâğıt peçeteler. Tezgâhın arkasında bira muslukları, onların da arkasında içindeki kahve düzeyini gösteren cam göstergeleriyle üstünden buharlar tüten parlak kahve kavanozları. Ve tel kafesler içinde pastalar, dörtlü piramitler biçiminde yerleştirilmiş portakallar. Küçük kızarmış ekmek kümeleri, patlamış mısır.

Parlak mika ile çerçevelenmiş kartların üstünde yazılar: Annenin Yaptığı Gibi Pastalar. Veresiye İnsanları Düşman Yapar, Biz Dost Olalım. Hanımlar da Sigara İçebilir Ama İzmariti Attığınız Yere Dikkat Edin. Yemeğinizi Burada Yiyin, Evde Karınızla Oynaşın.

Öteki uçta ocaklar, yahni, patates tencereleri, tavalar, biftekler, kesilmeye hazır bekleyen kızarmış domuzlar.

Tezgâhın arkasında orta yaşlı, kıvrıkcık saçlı, terleyen yüzünde ruju ve pudrasıyla Minnie ya da Susy ya da Mae. Alçak sesle siparişleri

alıyor, tavus kuşunun çığlığını andıran bir sesle bunları aşçıya iletiyor. Tezgâhın tozunu alıyor, parlak, büyük kahve kavanozlarını parlatıyor. Aşçı beyaz gömleği ve yakasının içinde, Joe ya da Carl ya da Al. Beyaz alınının üstünde boncuk boncuk olmuş terler, başını kaldırıp her yeni girene şöyle bir bakıyor. Tavayı siliyor, hamburgerleri eliyle yoğuruyor. Mae'nin siparişlerini alçak sesle bir daha söylüyor, tavayı siliyor, elindeki bezle yağını alıyor. Sessiz.

Tam patlayacakken gülümseyen yüzüyle Mae bir çıkar yoldur; geçmişe bakan gözleriyle hep gülümser, özellikle kamyon şoförlerine. Onlar buranın bel kemiğidir. Müşterilerin bulunduğu yer, kamyonların durduğu yerdir. Kamyon şoförlerini kandıramazsınız, onlar bilirler. Siparişleri onlar verirler. Bir bayat kahve yutturmaya kalkın, hemen çekip giderler. Güzel davranırsanız geri gelirler. Mae, kamyon şoförlerine elinden geldiğince sevimli gülümsemeye çalışır. Biraz kıtır, saçlarının arkasını düzeltmek için kollarını kaldırır, böylece göğüsleri daha dik görünür, gülüp şakalaşarak gününü geçirir. Al, hiç konuşmaz. Onun müşterilerle bağlantısı yoktur. Kimi zaman yapılan bir şakaya âdet yerini bulsun diye gülümser ama asla kakhaha atmaz. Ara sıra Mae'nin neşeli sesini işitince başını kaldırır bakar, sonra yine bir bıçakla tavadaki yağı kazır. Hamburgerleri bastırır, kızaracak çörekleri tavaya yerleştirir. Tavadaki kavrulmuş soğanları bir kaşıkla alır, etin üstüne koyar, eliyle yeniden bastırır. Kızarmış ekmeklerden birini etin üstüne yerleştirir, ötekine tereyağı sürer, kenarına da bir parça turşu koyar. Ekmeği hamburgere bastırarak bıçağı etin altına sokar, tersyüz eder, tereyağlı ekmeği en üste yerleştirdikten sonra hazırlanan hamburgeri bir tabağa alır. Çeyrek hıyar turşusu, iki siyah zeytin sandviçi süsler. Al, tabağı tezgâhın üstüne kaydırarak atar. Tavasını bıçağı ile kazır, ters ters yahni tence-resine bakar.

66'nın üstünden vızır vızır geçen arabalar. Plakalar. Mass., Tenn., R. I., N. Y., Vt., Ohio. Batıya gidiyorlar. Doksan, yüz yapan güzel arabalar.

İşte bir tane Cord gidiyor. Sanki tekerleklerinin üstünde bir tabut.

Aman Tanrım, nasıl da geçiyorlar!

Şu La Salle'i gördün mü? Tam bana göre. La Sallelere bayılıyorum. Madem gözün o kadar yükseklerde, Cadillac'ın nesi var? Hem daha büyük, hem daha hızlı.

Ben olsam Zephyr alırdım. Belki bir servetin üstünde gitmiyor-sun ama hem lüks hem de hızlı. Bana bir Zephyr verin.

Kahkahalarla gülebilirsiniz ama ben Buick-Puick alacağım. Bana yeter.

O Zephyr kadar pahalı ama o kadar sağlam değil.

Umurumda değil. O Henry Ford denilen herifle alışveriş yapmak istemiyorum. Hiç hoşlanmıyorum namussuzdan. Kardeşim yanında çalışıyordu. Anlattıklarını işitmeliydin!

Zephyr sağlam.

Otoyolda büyük arabalar. Saçlarının, gözlerinin, dudaklarının, tırnaklarının, kaşlarının, kirpiklerinin, gözkapaklarının rengini değiştiren, siyah, pembe, kırmızı, beyaz, yeşil, parlak boyaların, kokuların, kremlerin içinde sıcaktan bunalan, aygın baygın hanımefendiler. Bağırsakları çalıştıracak yağlar, tohumlar, ilaçlar. Cinsel ilişkileri güvenli, kokusuz yapacak şişeler, şırıngalar, ilaçlar, pudralar, sıvılar, pelteler. Mide bulandırıcı bir sürü ıvır zıvır!

Gözlerinin çevresinde yorgunluk, ağızlarının kenarında hoşnutsuzluk çizgileri, sarkık göğüsler, lastik korselerin içinden ezilen mideler, baldırlar. Ve soluyan ağızlar, güneşten, rüzgârdan ve dünyadan hoşlanmayan, yemekten ve yorgunluktan kaçınan, onları nadi-ren güzelleştiren ama sürekli olarak yaşlandıran zamandan nefret eden sert bakışlı gözler.

Yanlarında ince takımı elbiseler ve panama şapkaları giyen şiş göbekli ufak tefek adamlar; kaygılı, huzursuz bakışlı, şaşkın, temiz, pembe beyaz adamlar; kaygılılar çünkü formüller işlemiyor artık. Güvenliğe susamışlar ama yine de onun yeryüzünden yitip gittiğini seziyorlar. Yakalarında, öteki kaygılı küçük adamlarla birlikte gittikleri kulüplerin rozetleri var; toplanıp da yaptıkları işin, çok iyi bildikleri gibi, ince bir hırsızlık değil soylu bir şey olduğunu, aptallık kayıtlarına karşın işadamlarının zeki olduklarını, sağlam iş ilkelerine karşın iyi yürekli ve cömert olduklarını, tüm tekdüzeliğine karşın zengin bir yaşam sürdüklerini ve artık korkmayacakları zamanın yaklaştığını anlattıkları kulüplerin rozetleri var.

Ve bu ikisi Kaliforniya'ya gidiyor; Beverly-Wilshire Otel'i'nin lobisinde oturup geçip giden insanları kıskançlıkla izleyecek, dağlara –dikkat edin dağlara ve büyük ağaçlara– bakacaklar. Erkeğin gözleri kaygılı olacak, kadın ise güneşin cildini kuruttuğunu düşünecek. Pasifik Okyanusu'na bakacak ve hiçbir şeye karşı yüz bin doları-

na bahse girerim ki, “Sandığım kadar büyük değil,” diyecek. Ve kadın kumsaldaki dolgun, dipdiri vücutları kıskanacak. Eve döndüklerinde, dostlarına hava atabilmek için Kaliforniya’ya gidecekler. “Trocadera’da falanca ile filanca yanımızdaki masada oturuyorlardı. Çekilmez bir kadın ama çok güzel giyiniyor,” diyebilmek için. Ve erkek, “Orada işi işadamlarıyla konuştum. Beyaz Saray’dakini başımızdan atana dek hiçbir değişiklik olacağını sanmıyorlar,” diyecek. “Güvenilir birinden öğrendim... Kadın frengiliymiş biliyor musun? O Warner filminde oynuyordu. Adamın dediğine bakılırsa artist olabilmek için onunla bununla yatmış. Sonunda istediğini elde etmiş işte.” Ama kaygılı gözler asla yatışmıyor, aşağı sarkık ağız neşeli bir havaya bürünemiyor. Büyük araba doksanla gidiyor...

İçecek soğuk bir şey istiyorum.

İlerde bir yer var. Duralım mı?

Acaba temiz midir?

Bu ıssız ülkede bulabileceğin kadar temizdir.

Belki bir şişe soda iyi gelir.

Büyük araba gıcırdayarak yol kıyısında duruyor. Kaygılı şişman adam karısının dışarı çıkmasına yardım ediyor.

İçeri girdiklerinde Mae’nin gözleri bir an onlara takılıp sekiyor. Al, tavasından gözlerini kaldırıp bakıyor, sonra yeniden önüne indiriyor. Bütün içecekleri beş sentlik soda, o da bir işe yaramaz. Kadın, altı tane kâğıt peçete kullanıp yere atar. Adam, boğulacak gibi olur, suçu da Mae’de bulur. Kadın, burnuna kokmuş et kokusu gelmiş gibi ortalığı koklar, sonra çekip giderler ve herkese de batıdaki insanların suratsız olduğunu söylerler. Al ile yalnız kaldıklarında Mae, onlardan geçmişİ boklular diye söz eder.

Kamyon şoförleri. Onlar başka.

Bak, büyük bir nakliyat kamyonu geliyor. İnşallah dururlar; o geçmişİ bokluları unuttururlar. Al, ben Albuquerque’deki otelde çalışırken, her şeyi çalarlardı. Hele o büyük arabalılar, en büyük hırsız onlardı. Havluları, gümüşleri, sabunlukları alıp götürürlerdi. Bir türlü anlamazdım.

O büyük arabaları ve eşyaları nasıl alıyorlar sanıyorsun, derdi Al huysuzca. Onlarla mı doğuyorlar? Senin asla hiçbir şeyin olmayacak.

Nakliyat kamyonu, bir şoför ve rahatlama. Durup bir fincan Java içsek ne dersin? Burasını bilirim.

Program nasıl?

Oh, epey öndeyiz.

Çek öyleyse. İçerde fıstık gibi eski bir savaş atı var. Ve de iyi Java.

Kamyon kıyıya yanaşır. Adamlar haki sürücü pantolonları, çizme, kısa ceket ve parlak kenarlı asker şapkaları giyerler. Kapı açılır.

Nasılsın Mae?

Koca Bill değil mi bu? Ne zaman çıktın yola?

Bir hafta önce.

Öteki adam pikaba bir nikel atar, plağın döner platforma inişini izler. Şarkıcının sesi, altın gibi... *Sensiz boş bu şehir, kalmadı hayatın anlamı... Yıllar geçti aradan, almadım sokakların tadım...* Ve kamyon sürücüsü Mae için şarkıyı sürdürdü: *Yıllar geçti aradan, olmadın sokakların kadını...*

Mae güler. Arkadaşın kim Bill? Bu işte yeni galiba, değil mi?

Diğeri para makinesine bir nikel atar, dört dolar kazanıp alır. Tezgâha yaklaşır.

Eee, ne istiyorsunuz?

Ah, bir bardak Java. Neli pastalar var? Muzlu, ananaslı çikolata-
lı ve elmalı.

Elmalı olsun. Dur... Şu büyük neli?

Mae çıkartıp koklar. Muzlu.

Bir parça kes, büyükçe bir parça olsun.

Para makinesinin başındaki adam, iki olsun diyor.

Peki iki olsun. Yeni fıkralar var mı Bill?

Bir tane var.

Ama bir bayanın önünde olduğunu unutma.

Yok canım, o kadar açık saçık değil. Çocuk okula geç gelir. Öğretmen, "Neden geç kaldın?" diye sorar. "İneği çiftleştirmeye götürdüm," der çocuk. "Baban yapamaz mıydı bu işi?" diye sorar öğretmen. "Yapardı yapmasına ama, boğa kadar iyi değil," der çocuk.

Mae tiz kakhahalar atar. Tahtanın üstünde dikkatle soğanları doğrayan Al, başını kaldırıp bakar, gülümser ve başını yine önüne eğer. Kamyon şoförleri iyidir. Her biri Mae'ye bahşiş olarak bir çeyreklik bırakır. Pasta ile kahve için on beş sent, Mae için yirmi beş sent. Üstelik ona asılmaya da kalkmazlar.

Taburelerin üstünde yan yana oturuyorlar. Kaşıklar kahve fincanlarına dalıp çıkıyor. Gün geçip gidiyor. Ve Al, tavasını kazıyarak

dinliyor ama konuşmaya katılmıyor. Bing Crosby'nin sesi susuyor. Plak yeniden kümedeki yerine dönüyor. Mor ışık sönüyor. Bütün bu mekanizmayı çalıştıran, Bing Crosby'ye şarkı söyleten, orkestraya müziği çaldıran nikel durduğu noktadan kazancın biriktiği kutuya düşüyor. Çoğu paraların tersine bu nikel gerçekten bir iş yapmış, bir tepkinin fiziksel sorumlusu olmuştur.

Kahve kavanozunun kapağından buhar fışkırıyor. Buz makinesinin kompresörü bir süre tekdüze bir ses çıkartıp sonra duruyor. Köşedeki pervane ılık havayı odaya yayarak başını ileri geri sallıyor. 66. Otoyolda arabalar vızır vızır geçiyor.

“Bir süre önce Massachusetts’den bir araba durmuştu burada,” dedi Mae.

Koca Bill, fincanı tepesinden tuttu, kaşığı işaret parmağıyla orta parmağının arasında kaldı. Soğutmak için üfledi. “Sen asıl 66’yı görmeliydin. Bütün ülkeden gelen arabalarla dolu. Hepsi batıya gidiyor. Daha önce hiç bu kadar çoğunu görmemiştin. Kimbilir içlerinde ne fıstıklar vardır.”

“Bu sabah feci bir enkaz gördük,” dedi arkadaşı. “Kocaman bir otomobildi. Basık, krem renkli, özel olarak yapılmış, enfes bir Cadillac’tı. Kamyonla çarpışmış. Radyatör şoförün oturduğu yere dayanmıştı. Herhalde yüz yirmi, yüz otuzla gidiyordu. Direksiyon adama öyle bir saplanmış ki, herif çengele takılı kurbağaya dönmüş. Kız gibi arabaydı. Ama şimdi beş para etmez. Adam arabada yalnızmış.”

Al, başını kaldırıp baktı.

“Kamyonu bir şey olmuş mu?”

“Kamyon falan değildi aslında. Hani o ikiye bölünen, arkası sobalarla, tencerelerle, yataklarla, çocuklarla ve tavuklarla dolu arabalardan biriydi. Biliyorsunuz batıya gidiyorlar. Adam yüz yirmiyle bize yaklaştı, tam solluyordu ki karşıdan gelen kamyonla çarpıştı. Kör gibi gidiyordu. Hey Tanrım! Ortaklık bir anda yataklarla, tavuklarla çocuklarla doldu. Çocuklardan biri öldü. Ömrümde hiç öylesine bir karmaşa görmemiştin. Yol kıyısına yanaştık. Kamyonu süren yaşlı adam olduğu yerde durmuş ölü çocuğa bakıyordu. Ağzından tek bir sözcük çıkmıyordu. Aptallaşmıştı. Bir anda bütün yol batıya giden ailelerle doldu. O kadar insanı hiçbir arada görmemiştin. Gittikçe kötüleşiyor. Acaba bütün bu insanlar hangi cehennemden geliyorlar?”

“Ben asıl nereye gittiklerini merak ediyorum,” dedi Mae, “Arada sırada benzin almak için buraya uğrarlar ama başka hiçbir şey satın almazlar. Onların çoğunun hırsız olduğunu söylüyorlar. Bizim görünürde pek bir şeyimiz yok. Bizden bir şey çalmadılar.

Pastasını çiğneyen Koca Bil, pencereden dışarı yola baktı.

“Mallarını toplasan iyi olur. Sanırım birkaçı buraya geliyor.”

Bir 1929 Nash ağır ağır otoyoldan çıktı. Arkası tavana kadar bohçalarla, kap kacakla doluydu. Arabanın en üstünde bir yatak ve katlanmış bir çadır duruyordu, iki oğlan çocuğu eşyaların üstüne oturmuşlardı. Çadır direkleri çamurluklara bağlanmıştı. Araba benzin pompalarının önünde durdu. Siyah saçlı, sert yüzlü bir adam ağır ağır dışarı çıktı. Tepedeki iki oğlan da kayarak aşağı indiler.

“Biraz su alabilir miyiz bayan?” diye sordu adam.

Mae’nin yüzünde bir sıkıntı belirdi.

“Alabilirsin elbette,” dedi. Başını çevirirken alçak sesle fısıldadı. “Gözümü hortumdan ayırmayacağım.” Radyatör kapağını ağır ağır açıp hortumu içine sokan adamı seyretti.

Arabanın içinde sarı saçlı bir kadın: “Buraya getirebilir misin?” diye sordu.

Adam, hortumu çıkartıp radyatör kapağını kapattı. Küçük oğlanlar hortumu ondan alıp başlarına diktiler ve kana kana su içtiler. Adam, siyah, yağlı şapkasını çıkartıp garip bir utangaçlıkla kapının önünde durdu.

“Acaba bize bir somun ekmek satabilir misiniz bayan?”

“Burası bakkal dükkânı değil,” dedi Mae. “Bizim ancak sandviç yapacak kadar ekmeğimiz var.”

“Biliyorum bayan,” dedi beriki ısrarlı bir alçakgönüllülükle. “Bize ekmek gerek, hiçbir yerde bulunmadığını söylediler.”

“Elimizdeki ekmeği satarsak biz ekmezsiz kalırız,” dedi Mae karsız bir sesle.

“Açız,” dedi adam.

“Neden sandviç almıyorsunuz. Güzel sandviçlerimiz hamburgerlerimiz var.”

“Kuşkusuz bunu biliyoruz bayan. Ama alamayız. On sente hepimizin karnını doyurmamız gerek.” Ve utanarak ekledi, “Çok az paramız var.”

“On sente ekmek alamazsınız,” dedi Mae. “Bizde yalnız on beş sentlik ekmekler var.”

Al, arkadan homurdandı:

“Tanrı aşkına Mae, uzun etme de ver şu ekmeği!”

“Ekmek kamyonu gelmeden ekmeğimiz biter.”

“Biterse biter,” dedi Al. Ve başını öne eğip karıştırdığı patates salatasına ters ters baktı.

Mae, tombul omuzlarını silkti, başına neler geldiğini anlatmak istercesine dönüp kamyon şoförüne baktı.

Kapıyı açık tuttu ve adam beraberinde ter kokusuyla birlikte içeri girdi. Çocuklar da ardı sıra gelip hemen karemela kavanozunun başına üşüştiler. İstekle, arzuyla, umutla değil, böyle şeylerin varolabileceğine şaşarak karamelalara diktiler gözlerini. Aşağı yukarı aynı boydaydılar, yüzleri de birbirine çok benziyordu. Biri ayak parmaklarıyla tozlu dizini kaşdı. Beriki bir şeyler fısıldadı ve kollarını öylesine dikleştirdiler ki önlüklerinin cebindeki sıkılı yumrukları fark edilebiliyordu.

Mae, çekmeceyi açıp kâğıda sarılı bir somun ekmek çıkardı.

“İşte on beş sentlik ekmek bu.”

Adam, şapkasını yeniden başına geçirdi. Değişmeyen alçakgönüllülüğüyle:

“Acaba on sentlik bir parça kesemez misiniz?” dedi.

“Tanrı aşkına Mae, ver şunlara ekmeği,” diye hırladı Al.

Adam, Al’a döndü.

“Hayır, yalnızca on sentliğini satın almak istiyoruz. Kaliforniya’ya gidebilmek için her bir sentin hesabını yapmalıyız bayım.”

“Ekmeği on sente alabilirsiniz,” dedi Mae boyun eğerek.

“Bu size kazık atmak olur bayan.”

“Alın...Al, almanızı istiyor.

Kâğıda sarılı ekmeği tezgâhın ucuna itti. Adam arka cebinden deri bir kese çıkartıp ipini çözdü. Gümüş paralarla, yağlı banknotlarla doluydu içi.

“Bu kadar eli sıkı olmamız garip görünebilir,” dedi özür dilercesine. “Daha önümüzde bin beş yüz kilometrelik yolumuz var, oraya varıp varamayacağımızı bilmiyoruz.”

Parmaklarını keseye sokup bir on sentlik bulup çıkardı. Bir sent de birlikte çıkmıştı. Tam bir senti geri sokacaktı ki gözleri karemela kavanozunun önünde donakalmış çocuklara ilişti. Ağır ağır yanlarına gitti. Kavanozun içindeki uzun naneli şekerleri göstererek:

“Bunlar bir sent mi bayan?” diye sordu.

Mae, yanlarına gidip baktı.

“Hangileri?”

“İşte, şu çizgili olanlar.”

Çocuklar soluk almadan gözlerinin içine bakıyorlardı; ağızları yarı açık, hemen hemen çıplak olan vücutları kaskatıydı.

“Ha onlar mı? İki tanesi bir sent.”

“Öyleyse iki tane verin bayan.”

Bakır parayı dikkatle tezgâhın üstüne koydu. Çocuklar rahatlatarak derin bir oh çektiler. Mae şekerleri kavanozdan çıkardı.

“Alın,” dedi Adam.

Çekinerek uzanıp birer şeker aldılar ve hiç bakmadan ellerini yanlarına indirdiler. Birbirlerine baktılar ve dudaklarının kenarları utangaç ve sert bir gülümsemeyle kıvrıldı.

“Teşekkürler bayan.”

Adam, ekmeği alıp kapıya doğru yürüdü, oğlanlar da sıkıca bacaklarına bastırdıkları kırmızı çizgili şekerleri ile onu izlediler. Maymun gibi ön koltuktan yükün üstüne sıçradılar ve bir anda gözden silindiler.

Adam, yerine geçip arabayı çalıştırdı, bir motor gürültüsü ve mavi dumanla eski Nash, otoyola çıkıp batıya doğru yoluna devam etti.

Lokantanın içinde kamyon şoförleri, Mae ve Al arkalarından bakakaldılar.

Koca Bill, geriye doğru kaykıldı.

“O şekerlerin çifti bir sent değildi,” dedi.

“Sana ne?” diye çıkıştı Mae öfkeyle.

“Onların her biri bir nikel’di,” dedi Bill.

“Gitmemiz gerek,” dedi öteki adam. “Gecikiyoruz.”

Ellerini ceplerine attılar. Bill, tezgâhın üstüne bir madeni para bıraktı. Öteki de onu taklit etti. Dönüp kapıya doğru yürüdüler.

“Hoşça kalın,” dedi Bell.

Mae arkalarından seslendi:

“Hey! Durun bir dakika, paranın üstünü alın.”

“Canın cehennem!” dedi Bill ve dışarı çıktı.

Mae, onların büyük kamyonu binişlerini, arabayı birinci vitese alıp ağır ağır gidişlerini seyretti, sonra hızlandıklarını işitti.

“Al...” dedi fısıldarcasına.

Al, yoğurup kâğıtların arasına koyduğu hamburgerlerden başını kaldırıp baktı.

“Ne istiyorsun?”

“Bak şuraya!”

Fincanların yanında duran paraları gösterdi: İki yarım dolarlıktı bunlar. Al yaklaşıp baktı, sonra yine işinin başına döndü.

“Kamyon şoförleri,” dedi saygılı bir tavırla.

Sinekler camlara çarpıyor, sonra vızıldayarak uzaklaşıyorlardı. Kompresör bir süre çalışıp durdu. 66’nın üstünde kamyonlar, ince uzun lüks arabalar, külüstürler geçip gidiyordu. Mae, tabakları alıp pasta artıklarını kovaya boşalttı. Islak bezini bulup tezgâhın üstünü temizledi. Gözleri yaşamın sürüp gittiği otoyoldaydı.

Al, ellerini önlüğüne sildi. Tavanın üstünde, duvara raptiyelenmiş bir kâğıda baktı. Üstünde üç sütun halinde çarpı işareti vardı. En uzun olanını saydı. Kasaya gidip bir avuç dolusu nikel aldı.

“Ne yapıyorsun?” diye sordu Mae.

“Üçüncü makine ödeme yapmaya hazır,” dedi Al.

Üçüncü para makinesine gidip nikelleri atmaya başladı. Tekereklerin beşinci dönüşünde üç kol birden havaya kalktı, paralar çanağa boşaldı. Al, avuç dolusu paraları toplayıp yine tezgâhın başına döndü. Paraları çekmeceye boşaltıp kasayı kapattı. Sonra yerine dönüp çarpıların üstünü çizdi.

“Üçüncüsünde ötekilerden daha çok oynanıyor,” dedi. “Belki de onların yerini değiştirmem gerek.”

Tencerenin kapağını kaldırıp ağır ağır kaynayan yahniyi karıştırdı.

“Acaba Kaliforniya’da ne yapacaklar?” dedi Mae.

“Kim?”

“Az önce burada olanlar.”

“Tanrı bilir,” dedi Al.

“İş bulurlar mı dersin?”

“Nereden bileyim?” dedi Al.

Otoyol boyunca doğuya baktı.

“Bak bir nakliye kamyonu geliyor. Acaba durur mu? İnşallah durur.”

Ve koca kamyon otoyoldan çıkıp kenara park ederken Mae, bezini kapıp boydan boya tezgâhı sildi. Kahve kavanozlarını da temizlemeyi ihmal etmedi. Al, bir avuç şalgam alıp soymaya başladı. Kapı açılıp da iki üniformalı kamyon şoförü içeri girdiğinde Mae’nin yüzü gülümsüyordu.

“Selam bacım.”

168

“Ben hiçbir erkeğin bacısı değilim,” dedi Mae. Hepsi birden güldüler. “Ne istersiniz delikanlılar?”

“Bir Java. Ne çeşit pastalarınız var?”

“Ananaslı, muzlu, çikolatalı ve elmalı.”

“Benimki elmalı olsun. Hayır, bir dakika... Şu kalın olan neli?”

Mae, pastayı kaldırıp kokladı.

“Ananaslı,” dedi.

“Peki, büyük bir dilim kes.”

66’nın üstünde arabalar hızla geçip gidiyordu.

On Altıncı Bölüm

Joadlar, Wilsonlar batıya doğru birlikte gidiyorlardı. El Reno, Bridgeport, Clinton, Elk City, Sayre ve Texola. Sınır burada bitiyor. Oklahoma geride kalıyordu. Ve bugün arabalar Texas'ın Panhandle bölgesinde ilerliyordu. Shamrock, Alanreed, Groom ve Yarnell, Öğleden sonra Amarillo'dan geçtiler ve hava kararırken kamp kurdular. Yorgun argın, toza toprağa bulanmış ve sıcaktan bunalmışlardı. Büyükanne sıcaktan fenalık geçiriyordu, durduklarında iyice bitkin bir haldeydi.

O gece Al, bir çitten sopa çalıp kamyonun üstüne yerleştirdi. Akşam yemeğinde kahvaltıdan kalan soğuk ve sert kurabiyelerden başka bir şey yemediler. Şiltelerin üstüne serildiler, kıyafetleriyle uyudular. Wilsonlar çadırlarını bile kurmamışlardı.

Eski sellerin izleriyle yer yer yarılmış gri bölgeden, Panhandle'dan Joadlarla Wilsonlar hızlı geçtiler. Oklahoma'yı geride bırakıp Texas'a gelmişlerdi. Kaplumbağalar tozun içinde yuvarlanıyor, güneş dünyayı kırbaçlıyordu. Akşam, sıcaklık gökten kaybolmuş, topraktan yayılmaya başlamıştı.

Aileler, iki gün boyunca durmadan gittiler ama üçüncü gün ülke onlara çok büyük geldi ve yeni bir yaşama tekniğini uygulamaya koyuldular; otoyol onların evleri; hareket, anlatım biçimleri olmuştu. Yavaş yavaş yeni bir yaşama başladılar. Önce Ruthie ile Winfield, sonra Al, Conie ve Rose of Sharon, en son da yaşlılar. Toprak büyük, durgun bir dalga gibi uzanıp gidiyordu. Wildorado, Vega, Bosie ve Glenrio. Texas burada bitiyor. New Mexico ve dağlar. Uzakta, göğe doğru uzanan dağlar görünüyordu. Arabaların lastikleri gıcırda-
dı, motorlar kızdı, radyatör kapaklarının kenarından buhar tütme-
ye başladı. Pecos ırmağına varıp Santa Rosa'ya geçtiler. Ve otuz kilo-
metre daha yol aldılar.

Al Joad, arabayı kullanıyor, annesiyle Rose of Sharon yanında oturuyorlardı. Kamyon önlerindeydi. Sıcak hava toprağın üstünde kaynıyor, uzakta dağlar titreşiyordu. Bir elini rahatça direksiyona koymuş olan Al, iki büküm oturmuş kayıtsızca arabayı sürüyordu; gri kasketini bir gözünün üstüne düşürmüştü. Ara sıra başını çevirip pencereden dışarı tükürüyordu.

Yanında, ellerini kucağında kavuşturmuş oturan Anne, yorgunluğa karşı direnişe geçmişti. Arabanın her sarsılışında vücudu ve başı sallanıyordu. Gözlerini kısıp ilerideki dağlara baktı. Rose of Sharon, arabanın sarsıntısına karşı koyabilmek için ayaklarını sıkıca yere basmış, dirseğini kapıya dayamıştı. Dolgun yüzüyle boyun kasları gergindi. Bebeğini herhangi bir darbeye karşı korumak için bütün vücudu yay gibi gerilmişti. Başını çevirip annesine baktı:

“Anne,” dedi.

Anne’nin gözleri parladı ve dikkati Rose of Sharon’a çevrildi. Onun gergin, yorgun, dolgun yüzüne bakıp gülümsedi.

“Anne,” dedi kız. “Oraya varınca hepiniz meyve toplayıp köyde yaşayacaksınız, değil mi?”

Anne, alay edencesine gülümsedi.

“Daha varmadık,” dedi. “Orasının neye benzediğini bile bilmiyoruz. Göreceğiz.”

“Connie ile ben, artık köyde yaşamak istemiyoruz,” dedi kız. “Ne yapacağımızı kararlaştırdık.”

Bir an için Anne’nin yüzünde bir huzursuzluk havası belirdi:

“Bizimle, ailenizle birlikte kalmayacak mısınız?” diye sordu.

“Şey, Connie ile ben bu konuda epeyce konuştuk. Kasabada yaşamak istiyoruz Anne.” Heyecanla devam etti: “Connie bir dükkân-da, belki de bir fabrikada iş bulacak. Evde de çalışacak, belki radyo üstüne. Uzman olacak. O zaman belki kendi dükkânını açar. Connie, çocuğu doğururken yanımda bir doktor bulunacağını söylüyor. Duruma bir bakacağız, belki de hastaneye giderim. Ve bir araba alacağız, küçük bir araba. Geceleri evde çalışması çok hoş olacak. *Western Love Stories*’den bir sayfa koparmıştı, onu kurslara gönderecek. Çok ucuzmuş. Öyle yazıyordu kâğıdın üstünde. Ben de gördüm. Kursu bitirdikten sonra insana iş de buluyorlar. Radyolar üstüne. Temiz bir iş, üstelik geleceği de var. Kasabada yaşayıp sinemaya da gideceğiz. Elektrikli ütüm olacak, çocuğun da bir sürü yeni eş-

yası. Connie, bembeyaz yepyeni giysiler alırız diyor. Katalogda çocuklar için neler yaptıklarını gördün. Belki ilk başta, Connie evde çalışırken kolay olmayacak, ama herhalde çocuk doğuncaya kadar çalışmasını bitirir. Küçücük bir yerimiz olur. Süslü şeyler istemiyoruz ama çocuk için güzel şeyler olsun diyoruz.” Yüzü coşkuyla parıldıyordu. “Düşündüm ki... kendi kendime dedim ki, Connie dükân açınca belki hepimiz kasabaya gidebiliriz. Belki Al, onun yanında çalışabilir.”

Anne’nin gözleri onun pembe yüzünden hiç ayrılmamıştı. Söylediklerini dikkatle dinledi.

“Yanımızdan ayrılmanızı istemeyiz,” dedi. “Ailelerin parçalanması iyi değildir.”

Al homurdandı: “Ben mi Connie’nin yanında çalışacağım. O niye gelip benim yanımda çalışmıyor? Geceleri ders çalışabilecek tek insan o mu?”

Anne, birden bütün bunların düş olduğunu fark etti. Başını yine önüne eğdi, vücudu rahatladı, ama küçük gözleri hâlâ gülümsüyordu.

“Acaba Büyükanne bugün nasıl?” dedi.

Al, direksiyonun başında huzursuzlaşmaya başlamıştı. Motordan tıkırtılar geliyordu. Hızı artırdı, tıkırtılar da arttı. Yavaşlayıp dinledi, sonra bir an hızlanıp yeniden kulak verdi. Tıkırtı artmıştı. Al, kornasını çalıp arabayı yolun kıyısına çekti. Öndeki kamyon da yol kıyısına gelip geriledi. Yanlarından üç araba batıya doğru klakson çalarak geçti. Sonuncusunun şoförü başını camdan çıkartarak bağırdı:

“Hangi cehennemde durduğunu sanıyorsun?”

Tom, kamyonu iyice yaklaştırdıktan sonra dışarı çıkıp yanlarına geldi. Yüklü kamyonun arkasından başlar uzanıp onlara baktı. Al, motoru çalıştırıp iyice dinledi.

“Ne oldu Al?” diye sordu Tom.

Al, biraz daha gaz verdi.

“Dinle.”

Tıkırtılar başlamıştı.

Tom dinledi.

“Vitesi boşa alıp çalıştır,” dedi.

Ön kapağı açıp başını içeri soktu.

“Biraz daha gaz ver.”

Bir süre dinledikten sonra kapağı kapattı.

“Sanırım haklısın Al,” dedi.

“Piston kolu yatağı, değil mi?”

“Öyle görünüyor,” dedi Tom.

“Yeterince yağ koymuştum,” diye açıkladı Al.

“Anlaşılan gitmemiş. İyice kurumuş artık. Çıkartıp atmaktan başka yapılacak bir şey yok. Bak, ben biraz daha gidip duracak iyi bir yer bulayım. Sen yavaş yavaş gel. Dikkatli ol.”

“Çok mu kötü?” diye sordu Wilson.

“Oldukça,” dedi Tom ve kamyonu binip ağır ağır hareket ettirdi.

“Ne oldu bilmiyorum,” dedi açıkladı Al. “Bol bol yağ koymuştum.”

Al suçun kendisinde olduğunu biliyor, başarısızlığını anlıyordu.

“Senin suçun değil,” dedi Anne. “Sen her şeyi gerektiği gibi yaptın.” Sonra çekinerek sordu: “Çok mu kötü?”

“Bir kere çıkarması zor, sonra yeni bir piston kolu almamız gerek ya da yeni bir yatak.” İçini çekti. “Tom’un burada olduğuna gerçekten seviniyorum... Ben bu işi asla beceremezdim. İnşallah Tom becerir.”

Yolun kıyısında kocaman, kırmızı bir ilan tahtası duruyor, gölgesi oldukça geniş bir bölgeyi kaplıyordu. Tom, kamyonu yoldan çıkarıp gölgeye çekti. Dışarı çıkıp Al’ın gelmesini bekledi.

“Telaşlanma,” diye seslendi. “Yavaş ol yoksa makaslardan birini de kırarsın.”

Al’ın yüzü öfkeden kıpkırmızı olmuştu. Motoru çalıştırdı.

“Kahretsin,” diye bağırdı. “O yatağı ben yakmadım. Ne demek istiyorsun, makasları da kıracaktım?” Tom sırtı:

“Sakin ol,” dedi. “Bir şey demek istemedim. Hele şöyle iyice kıyıya al bakalım.”

Al, homurdanarak arabayı düzeltti.

“Gidip millete arabayı benim bozduğumu söyleme.”

Motordan büyük bir gürültü çıktı ve durdu.

Tom kapağı kaldırıp içeri baktı.

“Soğumadan hiçbir şey yapamayız,” dedi. Herkes arabalardan boşalmış başlarına üşüşmüştü.

“Ne durumda?” diye sordu Baba. Sonra yere çömeldi.

Tom, Al’a döndü.

“Hiç böyle bir şey onardın mı?”

“Hayır,” dedi Al. “Hiç yapmadım. Ama kapakları çıkarttım.”

“O kolu çıkartmak için kapakları açmamız gerek. Sonra yeni bir tane alıp, tıraşlayıp boşlukları doldurarak yerine uydurmamız lazım. Tam bir günlük iş. Yeni parçayı da ancak son geçtiğimiz kasabadan, Santa Rosa’dan alabiliriz. Albuquerque yüz kilometre ileride. Ey Tanrım, yarın Pazar! Yarın hiçbir şey yapamayız.”

Aile sessizce onları dinliyordu. Ruthie, yaklaşık kırk parçayı görebilmek umuduyla başını içeri uzatarak baktı. Tom devam etti:

“Yarın Pazar. Parçayı ancak Pazartesi alabiliriz. Salıdan önce de işi bitiremeyiz herhalde. Elimizde işimizi kolaylaştıracak takım da yok. Amma belaya çattık!”

Bir gölge toprağın üstünden kayarak geçti, hepsi başlarını kaldırdı yukarıda uçan siyah kuşa baktılar.

“Ben asıl paramız bitecek de oraya hiç varamayacağız diye korkuyorum,” dedi Baba. “Hepimizin karnının doyması gerek. Durmadan da benzinle yağ alıyoruz. Paramız biterse ne yaparız bilmiyorum.”

“Galiba hep benim suçum,” dedi Wilson. “Şu lanet olasıca araba başıma hep bela oldu. Sizler bize çok iyi davrandınız. Şimdi eşyalarınızı toplayıp yolunuza devam edin. Sairy ile ben kalıp bir çaresine bakarız. Sizi yolda bırakmak istemeyiz.”

“Olmaz öyle şey,” dedi Baba yavaşça. “Neredeyse akrahadan ileri olduk. Büyükbaba sizin çadırınızda öldü.”

“Başınıza yalnızca dert açtık,” dedi Sairy bezgin bir tavrıla.

Tom, ağır ağır bir sigara sardı, bir süre elinde tutup inceledikten sonra yaktı. Artık iyice perişan olan şapkasını çıkartıp alnını sildi.

“Bir fikrim var,” dedi. “Belki kimsenin hoşuna gitmeyecek ama yine de söyleyeceğim. Kaliforniya’ya ne kadar yaklaşırsak o kadar para artırmış oluruz. Bu araba, kamyonun iki misli hızla gider. İşte önerim şu: Kamyondaki yükün bir bölümünü boşaltırız, sonra Casy ile benim dışımda, hepiniz binersiniz. Casy ile ben burada kalır, arabayı onarır, arkanızdan geliriz. Gece gündüz durmadan sürer size yetişiriz. Yolda karşılaşmasak bile siz çalışmaya başlamış olursunuz. Eğer kamyon bozulursa, bir kenara çeker, biz gelene dek beklersiniz. Daha da kötüsü olamaz zaten. Eğer oraya varırsanız hemen çalışmaya başlarsınız. Böylece işler kolaylaşır. Casy bana yardım eder, biz de hemen geliriz.”

Aile, öneriyi bir süre düşündü. John Amca, Baba’nın yanına çömeldi.

“O piston yatağını onarmak için benim yardımına gerek yok mu?” diye sordu Al.

“Hiç böyle bir şey onarmadığını kendin söyledin.”

“Doğru,” diye onu onayladı Al. “Yalnız, güçlü birine ihtiyacınız olabilir. Belki papaz kalmak istemez.”

“Kim olursa olsun, önemli değil,” dedi Tom.

Baba kuru toprağı parmağıyla kazıdı.

“Tom haklı gibi bir duygu var içimde,” dedi. “Hepimizin burada kalmasının bir yararı yok. Karanlık basmadan yüz, yüz elli kilometre yapabiliriz.”

“Bizi nasıl bulacaksınız?” diye sordu Anne kaygıyla.

“Nasıl olsa aynı yoldayız,” dedi Tom. “Doğru 66. üzerinde ilerliyoruz. İlerde Bakersfield diye bir yer var. Haritada gördüm. Siz doğruca oraya gidin.

“Evet ama Kaliforniya’ya varıp yoldan ayrılınca?”

“Meraklanma,” dedi Tom. “Sizi buluruz. Kaliforniya koskoca bir dünya değil ki.”

“Haritada kocaman bir yer gibi görünüyor,” dedi Anne.

“John, sen ne dersin?” diye sordu Baba. “Bunu yapmamak için bir neden görüyor musun?”

“Hayır,” dedi John.

“Bay Wilson, araba senin. Oğlumun onu onarıp arkadan getirmesine bir diyeceğin var mı?”

“Yok canım,” dedi Wilson. “Şimdiye dek aileniz bize her türlü yardımı yaptı. Üstelik ona ben de yardım edebilirim.”

“Size yetiştiremezsek, çalışıp biraz para kazanabilirsiniz,” dedi Tom. “Diyelim ki hepimiz burada kaldık. Bir kere burada su yok; ya arabayı da tamir edemezsek? Ama giderseniz çalışırsınız. Belki para kazanıp bir ev bile bulabilirsiniz. Ne dersin Casy? Burada kalıp bana yardım eder misin?”

“Sizin için elimden ne gelirse yaparım,” dedi Casy. “Beni yanınıza alıp taşıdınız. Ne isterseniz yaparım.”

“Burada kalırsan, sırt üstü yatıp yüzünü gözünü yağa bulaştırıcaksın.”

“Bana göre hava hoş.”

“Mademki durum böyle, biz yola koyulsak iyi olur,” dedi Baba. “Belki duraklamadan önce yüz yüz elli kilometre gidebiliriz.”

Anne, onun önüne geçti.

“Ben gitmiyorum.”

“Ne demek gitmiyorum? Gitmek zorundasın. Aileye senin bakman gerek.” Bu isyan Baba’yı şaşırtmıştı.

Anne, arabaya gidip arka koltuğa oturdu. Kriko kolunu alıp kolaylıkla kullanabileceğini gösterdi.

“Gitmiyorum.”

“Gideceksin dedim sana. Karar verildi.”

Anne’nin dudakları gerilmişti.

“Beni ancak zor kullanarak götürebilirsin,” dedi Anne alçak sesle. Kriko kolunu hafifçe salladı. “Ve seni utandıracağım Baba. Zor kullanmaya kalkarsan gıkımı bile çıkartmayacağım. Direneceğim. Zaten bana diş geçirebileceğini hiç sanmıyorum. Eğer bana el süzersen Tanrı tanığımdır, canını çıkartırım. Yemin ederim ki yaparım.”

Baba umutsuzlukla çevresine bakındı.

“Edepsize bakın,” dedi. “Onun hiç bu denli edepsiz olduğunu görmemiştin.”

Ruthie kıkırdadı.

Kriko kolu saldırmaya susamışçasına Anne’nin elinde sallanıyordu.

“Hadi,” dedi Anne. “Kararımı verdin. Gel de götür beni. Bir de ne hele. Ama hiçbir yere gitmiyorum; gitsem bile bir an olsun uyutmam seni. Bekleyeceğim, bekleyeceğim ve tam gözlerini kapattığında maşayı kafana indireceğim.”

“Edepsizliği iyice ele aldı,” diye mırıldandı Baba. “Üstelik torun torba sahibi, koskoca karı.”

Bütün grup isyanı seyrediyordu. Baba’nın öfkeyle patlamasını beklediler. Yumruklarını sıkışını görmek için ellerine baktılar. Ama Baba öfkelenmemiş, yumrukları sıkılmamıştı. Ve bir an için Anne’nin kazandığını anladılar. Anne de biliyordu bunu.

“Anne, neyin var senin?” dedi Tom. “Neden böyle davranıyorsun? Ne oldu sana? Bize bekçilik mi edeceksin?”

Anne’nin yüzü yumuşadı ama gözlerinden hâlâ kıvılcımlar fışkıırıyordu.

“Düşüncesizce konuşuyorsun,” dedi Anne. “Bu dünyada neyiz kaldı ki? Ailemizden başka hiçbir şey. Yola çıktık, ardından hemen Büyükbaba’yı toprağa verdik. Ve şimdi de aileyi parçalamak istiyorsunuz...”

“Size yetişeceğiz, Anne,” diye bağırdı Tom. “Fazla ayrı kalmayacağız ki.”

Anne, kriko kolunu salladı.

“Ya biz konaklar, siz de geçip giderseniz? Belki de buluşamadan oraya varırız; o zaman kime haber bırakacağız, bizi kime soracaksınız? Önümüzde zorlu bir yol var. Büyükanne hasta. Onun da bir ayağı çukurda. Çok bitkin. Önümüzde zorlu bir yol var.”

“Ama biraz para kazanabiliriz,” dedi Joad Amca. “Ötekiler gele-ne dek para biriktirebiliriz.”

Ailenin gözleri yeniden Anne’ye döndü. Güç oydu. Kontrolü eline almıştı.

“Biriktireceğimiz para bir işe yaramaz,” dedi. “Önemli olan aileyi parçalamamak. Kimse sürüden ayrılmayacak. Hepimiz bir arada ve sapasağlamken hiçbir korkum yok. Ama parçalanmamıza göz yummayacağım. Wilsonlar da papaz da burada, bizim yanımızda. Onlar gitmek isterlerse bir diyeceğim yok ama eğer bizimkiler de gitmeye kararlıysalar ben burada kalıyorum.”

“Anne, hepimiz burada kalamayız,” dedi Tom onu yatıştırmaya çalışarak. “Su yok. Fazla bir gölgelik bile yok. Büyükanne’in gölge-ye ihtiyacı var.”

“Pekâlâ,” dedi Anne. “Yola devam edeceğiz. Su ve gölge olan ilk yerde duracağız. Ve kamyon geri gelip, parça almanız için sizi kasabaya götürüp getirecek. Güneşin altında yürümeyeceksiniz. Yalnız gitmenizi de istemiyorum. Yolda yanınızda size yardım edecek birisi olsun.”

Tom, çaresizce ellerini yana açıp, bıraktı.

“Baba,” dedi. “İstersen sen bir kolundan, ben bir kolundan tutarız, ötekiler de üstüne çullanır, Büyükanne de kamyonun üstünden tepesine atlar. Belki böylelikle Annemi kamyona sokabiliriz ama birkaçımız da o kriko koluyla ölürüz. Ama eğer başını ezdirmeye niyetli değilsen sanırım partiyi annem kazandı. Şu işe bak, inatçı bir kadın çevresinde kaç kişiyi dört döndürüyor! Kazandın Anne. Birinin canını yakmadan önce şu kriko kolunu elinden bırak.” Anne, elindeki demir çubuğa şaşkın şaşkın baktı. Eli titriyordu. Silahını yere bıraktı ve Tom, büyük bir dikkatle onu yerden alıp, arabanın içine koydu.

“Baba, şaşkın şaşkın bakınmayı bırak da kendine gel,” dedi Tom. “Al, sen herkesi kamyona doldurup konaklayacakları bir yere götür

ve kamyonu buraya geri getir. Papaz’la ben kırık parçayı çıkarmaya çalışacağız. Sonra eğer yapabilirsek Santa Rosa’ya gidip piston kolu bulmaya çalışacağız. Cumartesi akşamı olduğu için belki bulabiliriz. Gidip İngiliz anahtarlarını kamyonndan alayım.” Arabanın altına elini uzatıp akan yağı eliyle yokladı. “Evet, bana bir kap verin, şu eski kovayı, altına koyayım da yağ içine aksın. Zıyan etmemeliyiz.”

Al’ın uzattığı kovayı alıp arabanın altına koydu ve yağ tapasını anahtarla gevşetti. Tapayı parmaklarıyla çıkartırken simsiyah yağ, kolundan aşağı, kovanın içine akmaya başladı. Kova yarı yarıya dolana dek Al, aileyi kamyonu yerleştirmişti. Tom, yüzü gözü yağ içinde, lastiklerin arasından onlara baktı.

“Çabuk dönün,” diye seslendi.

Kamyon otoyola çıkıp uzaklaşırken motorun vidalarını gevşetmeye başlamıştı. Contaları bozmamak için civataları tek bir döndürüşle gevşetti.

Papaz, tekerleklerin yanına çömeldi.

“Ben ne yapabilirim?”

“Şimdilik hiçbir şey. Yağ aktıktan ve ben bu civataları gevşettikten sonra kapağı çıkarmama yardım edebilirsin.”

Arabanın altına girdi, İngiliz anahtarlarıyla civataları gevşetip parmaklarıyla çevirip çıkardı. Kapağın düşmesine engel olmak için uçlardaki civataları gevşettikten sonra yerinde bırakmıştı.

“Toprak hâlâ sıcak,” dedi Tom. Sonra ekledi. “Son günlerde çok sessizsin Casy. Şu işe bak! Seninle ilk karşılaştığımda yarım saatte bir söylev çekiyordun. Oysa son birkaç gündür on kelime bile çıkmadı ağzından. Ne oldu? Canın mı sıkılıyor?”

Casy, yüzüstü uzanmış, arabanın altına bakıyordu. Seyrek sakallı çenesini elinin üstüne dayamıştı. Şapkasını öylesine geriye itmişti ki, başını değil de ensesini örtüyordu.

“Papazken ömrüm boyunca yetecek kadar konuştum,” dedi.

“Evet ama bir sürü mantıklı şey de söyledin.”

“Üzülüyorum,” dedi Casy. “Papazlık yaparken farkında bile degildim ama çok çapkınlık ettim. Artık papazlığı bırakacaksam, evlenmem gerek. Kanım kaynıyor Tommy.”

“Benim de,” dedi Tom. “McAlester’den çıktığım gün sigara içiyordum, yanıma bir kız yaklaştı. Orospunun biri. Ama ne olduğunu anlatmayacağım. Kimseye anlatmayacağım.”

Casy güldü.

“Ne olduğunu biliyorum. Bir keresinde alıp başımı kırlara gitmiştim. Döndüğümde aynı çılgınca iş benim de başıma geldi.”

“İşte öyle oldu,” dedi Tom. “Yine de paramı harcamadım. Herhalde beni kaçık sanmıştır. Aslında ona para vermem gerekti ama topu topu beş dolarım vardı. Kız da para istemediğini söyledi. Hey, şuraya gel de cıvatalardan birini tut. Gevşeteceğim. Sonra sen onu çıkartırsın, ben de bu cıvatayı. Böylece kapağı çıkartırız. Contaya dikkat et. Bak şöyle yapacaksın. Bu eski Dodgelar altı silindirli. Bir seferinde bir tanesini açmıştım. Yatakları karpuz kadar büyük. Tamam... bırak... tut. Kolunu uzat ve o contayı çıkart. Yavaş yavaş... Oldu!”

Yağlı kapak yerde, ikisinin ortasında duruyordu. Oyukların içi hâlâ yağ doluydu. Tom, elini ön oyuklardan birine sokup kırık parçaları çıkardı.

“İşte burada,” dedi. Kırık parçayı parmaklarının arasında çevirdi. “Şaft gitmiş. Arkadan kolu al. Ben sana dur deyinceye dek çevir.”

Casy, ayağa kalktı, kolu bulup yerine taktı.

“Hazır mısın?”

“Tamam... biraz yavaş... biraz daha... biraz daha... tamam, oldu.”

Casy, eğilip yeniden arabanın altına baktı. Tom, piston kolu yatağını şafta vurdu.

“İşte burada,” dedi.

“Neden kırıldı acaba?” diye sordu Casy.

“Bilmem! Bu külüstür on üç yıldır yollarda. Kilometre saati doksan bin kilometreyi gösteriyor. Tanrı bilir kaç kez o saati sıfırlamışlardır. Çok çabuk ısınıyor. Belki birisi yağ koymayı unutmuştur.”

İngiliz anahtarını yatak cıvatalarından birine taktı. Asıldı ama anahtar kaydı. Elinin üstünde uzun bir yara açılmıştı. Fışkıran kan yağa karışarak, onunla birlikte kovanın içine aktı.

“İşte bu çok kötü oldu,” dedi Casy. “istersen o işi ben yapayım da sen elini sar.”

“Yok canım! Zaten ömrümde bir yerimi kesmeden araba tamir edemedim hiç. Artık bu da olduğuna göre kendimi üzmememe gerek yok.” Anahtarı yeniden cıvataya taktı. “Keşke yarım ay şeklinde bir anahtarım olsaydı,” dedi. Cıvata gevşeyene dek eliyle anahtarın sapına vurdu. Hepsini çıkardıktan sonra kapak cıvataları ile birlikte kapağın içine koydu. Sonra pistonu çekip çıkarttı. Piston ile birlik-

te piston kolunu da kutunun içine yerleştirdi. “Tanrı’ya şükürler!” Arabanın altından çıkarak kapağı da dışarı çekti. Pis bir beze elini sildikten sonra yarayı inceledi. “Amma da kanıyor,” dedi. “Neyse, şimdi durdururuz.” Yere çişini etti, oluşan çamurdan bir avuç alarak yaranın üstüne koydu. Bir an sonra kan durmuştu. “Kanı durdurmak için bundan iyi çare yoktur,” dedi.

“Bir avuç örümcek ağı da aynı işi görür,” dedi Casy.

“Biliyorum, ama ortalıkta örümcek ağı falan yok. Üstelik her zaman işeyebilirsin.” Tom çamurluğun üstüne oturup kırık kolu inceledi. “Şimdi bir 25 Dodge bulup kullanılmış bir piston kolu ile birkaç conta alabilirsek belki onu tamir edebiliriz. Al da geç kaldı.”

İlan tabelasının gölgesi neredeyse on-on beş metreyi bulmuştu. Gün bitmek üzereydi. Casy, çamurluğun üstüne oturup batıya baktı.

“Çok geçmeden yüksek dağlara geleceğiz,” dedi. Bir süre sustuktan sonra birden haykırdı:

“Tom!”

“Evet?”

“Tom yoldaki arabaları seyrediyordum. Bizi geçenleri ve bizim geçtiklerimizi. İyice izledim.”

“Neyi izledin?”

“Tom, bizim gibi batıya giden yüzlerce aile var. Gördüm onları. Bir teki bile doğuya gitmiyor... yüzlerce. Sen de fark ettin mi?”

“Evet, fark ettim.”

“Sanki... sanki askerlerden kaçıyorlar gibi. Sanki tüm ülke hareket ediyor.”

“Evet,” dedi Tom. “Tüm ülke göç ediyor. Biz de göç ediyoruz.”

“Şey... Ya bütün bu insanlar ve herkes... ya hiçbiri orada iş bulamazsa?”

“Lanet olsun!” diye haykırdı Tom. “Ne bileyim ben? Ben yalnızca bir ayağımı ötekinin önüne atıyorum. Dört yıl McAlester’de bunu yaptım. Hücrenin içine girip çıkıyordum. Hiç olmazsa dışarı-sı farklıdır diyordum. Zaten başka türlü düşünemezsin içeride, yoksa çıldırırsın. Ama şu işe bak!” Casy’ye döndü. “Bak, bu kol kırık. Kırılacağını bilmiyorduk, onun için kendimizi hiç üzmedik. Ama şimdi kırıldı ve onaracağız. İşte her şey bunun gibi. Kendimi üzmeyeceğim. Yapamam zaten. Bak şu elimdeki demir parçasını görüyor musun? Görüyor musun ha? İşte şu anda aklımda ondan başka hiçbir şey yok. Şu Al da hangi cehennemde kaldı?”

“Bak Tom,” dedi Casy. “Neyse, boşver! Anlatması çok zor!”

Tom, elinin üstündeki çamur tabakasını kaldırıp yere atı. Yaranın kenarı simsiyah olmuştu. Başını kaldırmadan Papaz’a baktı.

“Nutuk atmaya hazırlanıyorsun galiba,” dedi. “Durma. Nutuklardan hoşlanırım. Gardiyan hep nutuk atardı. Bize bir zararı yoktu, üstelik çok da eğlenirdik. Hadi, sen de söyleyeceğini söyle.”

Casy, uzun, kemikli parmaklarını kıtırdattı.

“Bir sürü eşya taşıyor, insanlar bir şeyler yapmaya çalışıyor. İnsanlar üst üste yığılmışlar, dediğin gibi birbirlerinin adımlarını izliyorlar. Nereye gittiklerini düşünmüyorlar ama yine de hepsi aynı yöne gidiyorlar. Kulaklarını açarsan bir uğultu, bir gürültü, bir hareket... ve bir huzursuzluk duyuyorsun. Bir şeyler oluyor ama onu oluşturanlar hiçbir şey bilmiyor... şimdilik. Batıya giden bütün bu insanlardan, boşalan çiftliklerden bir şeyler doğacak. Tüm ülkeyi değiştirecek bir şeyler olacak.”

“Ben yine de adımlarımı yavaş yavaş atıyorum,” dedi Tom.

“Evet ama önüne bir çit çıkınca, tırmanman gerek.”

“Önüme çit çıkarsa tırmanırım,” dedi Tom.

Casy, içini çekti.

“En iyisi de bu. Sana katılıyorum. Ama farklı çitler var. Daha nede-nini bile bilmeden benim gibi çitlerin üstünden atlayan insanlar var.”

“Şu gelen Al değil mi?”

“Evet. Öyle görünüyor.”

Tom, ayağa kalkıp piston koluyla yatağın parçalarını beze sardı:

“Aynısını aldığından emin olmalıyım.”

Kamyon yolun kenarında durdu, Al pencereden dışarı sarktı.

“Gelmek bilmedin,” dedi Tom. “Çok mu uzağa gittiniz?”

Al içini çekti.

“Kolu çıkardın mı?”

“Evet.” Tom bezi ona uzattı. “Mil yatağı kırılmış.”

“Benim suçum değildi,” dedi Al.

“Elbette. Bizimkileri nereye götürdün?”

“Canımız çıktı,” dedi Al. “Bir yandan Büyükanne, bir yandan Rosasharn sızlanıp durdular. Rosasharn’ı yataklardan birinin üstüne yatırdık. Ama Büyükanne, aya bakıp da havlayan köpekler gibi uluyordu. Galiba artık iyice bunadı. Çocuk gibi. Kimseyle konuşmuyor, kimseyi tanımıyor. Karşısında Büyükbaba varmış gibi söylenip duruyor.”

“Onları nerede bıraktın?” diye sordu Tom ısrarla.

“Bir kamp yerine geldik. Gölgelek yer ve su var. Bir gün kalmak yarım dolar. Ama herkes o kadar yorgun ve sinirliydi ki, kaldık işte. Annem, Büyükanne çok bitkin olduğu için kalmamız gerektiğini söyledi. Wilsonların çadırını kurduk, yanına da bizim muşambayı gerdik. Bana kalırsa Büyükanne keçileri kaçırdı.”

Tom, batan güneşe baktı.

“Casy,” dedi. “Birinin arabanın yanında kalması gerek, yoksa soyup soğana çevirirler. Kalır mısın?”

“Elbette kalırım.”

Al, yanındaki kesekâğını uzattı.

“Annem biraz etle ekmek gönderdi. Termosta su da var.”

“O da kimseyi unutmuyor,” dedi Casy.

Tom, Al’ın yanına bindi.

“Bak,” dedi. “Olabildiğince çabuk döneriz. Ama ne kadar süreceğin ikimse bilemez.”

“Ben burada kalırım.”

“Oldu. Kendi kendine söylev verme. Hadi gidelim Al.”

Akşamın çökmeye başlayan karanlığında kamyon yola çıktı.

“İyi adam,” dedi Tom. “Durmadan düşünüyor.”

“Eh, insan papazsa, herhalde epeyce düşünmesi gerekiyor. Bir ağacın altında çadır kurmak için elli sent vermek zorunda kalmak babamı çok kızdırdı. Anlamıyor hâlâ. Küfredip duruyor. Yakında havayı da parayla satacaklar diyor. Ama annem Büyükanne’nin gölgede kalması gerektiğini savunuyor.”

Artık içinde yük olmadığı için kamyon, her parçası takırdayarak, gürültüyle otoyolda ilerliyordu. Al, hızı saatte altmış kilometreye çıkardı, motor gümbürdedi, yanan yağın mavi dumanı arkalarını kapladı.

“Biraz yavaşla,” dedi Tom. “Cant kapaklarına dek yakacaksın kamyonu. Büyükanne’nin nesi var?”

“Bilmiyorum. Dikkat ettin mi, birkaç gündür bir garip, kimseyle konuşmuyor. Büyükbaba dışında. Bağırıp çağırıyor ona. İnsanı ür-küten bir hali var doğrusu. Sanki Büyükbaba, her zamanki gibi karşısında oturmuş, kendi kendine bir şeyler mırıldanıp sırtıyormuş gibi. Büyükanne de onu azarlayıp duruyor. Ha, babam sana vermem için yirmi dolar gönderdi. Sana ne kadar gerektiğini bilmiyordu. Annemin ona bugünkü gibi karşı çıktığını görmüş müydün hiç?”

“Hiç anımsamıyorum doğrusu. Kefaletle çıkmak için tam zamanını bulmuşum. Ben de eve döndüğümde şöyle sırt üstü yatıp sabahları geç kalkacağımı, bol bol yemek yiyeceğimi sanıyordum. Dans etmeye gidip zamparalık yapacaktım. Bunların hiçbirini yapmaya fırsat bulamadım.”

“Ha! Unutuyordum. Annem sana bir sürü şey söylememi tembih etti. Fazla içmesin, kimseyle tartışmasın, kavga etmesin dedi. Seni geri göndereceklerinden korkuyor.”

“Beni gereğinden fazla düşünüyor,” dedi Tom.

“Neyse, herhalde birer bardak bira içeriz, değil mi? Canım öyle bira istiyor ki.”

“Bilmem,” dedi Tom. “Paramızı biraya harcarsak babam çok kızar.”

“Bak Tom, altı dolarım var. Bir-iki bardak içebiliriz. Kimse altı dolarım olduğunu bilmiyor. Şöyle güzel vakit geçiririz.”

“Şimdi olmaz,” dedi Tom. “Kıyıya inince senle ben çılgınlar gibi eğleniriz. Belki çalışırken...” Yerinde kımıldandı. “Senin hiç böyle biri olduğunu sanmazdım. Konuşmaların çok başka türlüydü.”

“Ne yapayım, burada kimseyi tanımıyorum ki. İyice gezip tozup evleneceğim. Kaliforniya’ya gidince doyasıya eğleneceğim.” “Umarım yaparsın,” dedi Tom.

“Galiba sen artık hiçbir şeyden emin değilsin.”

“Hayır. Hiçbir şeyden emin değilim.”

“O... o adamı öldürdükten sonra hiç o konuda düş görmedin mi? Seni üzmedi mi?”

“Hayır.”

“Peki, hiç mi düşünmedin?”

“Elbette düşündüm. Ölmesine üzüldüm.”

“Kendini suçlamadın mı?”

“Hayır. Cezamı çektim.”

“Orası... Orası çok mu kötüydü?”

“Bak Al, cezamı çektim ve her şey bitti,” dedi Tom sinirle. “Bu konu üstünde konuşmak istemiyorum. İşte ırmak ileride, kasaba da şurada. Bir piston kolu bulalım da gerisinin canı cehenneme.”

“Annem seni çok seviyor,” dedi Al. “Sen gidince çok üzüldü. Kendi kendini yedi durdu. İçin için ağladı. Hiç belli etmemeye çalışıyordu ama biz onun ne düşündüğünü anlıyorduk.”

Tom, kasketini gözlerinin üstüne çekti.

“Bak Al. Başka bir şey konuşsak ha, ne dersin?”

“Sana annemin ne yaptığını anlatıyordum.”

“Biliyorum... Biliyorum... Ama... Bunu konuşmasak daha iyi. Ben yalnızca günümü gün etmek istiyorum.”

Al, küskün bir sessizliğe gömüldü.

“Yalnızca sana anlatmak istiyordum,” dedi bir süre sonra.

Tom, ona baktı ama Al gözlerini yoldan ayırmadı. Farları yanan kamyon gürültüyle ilerledi. Tom’un uzun dudakları dişlerinin üstünde gerildi ve gülümsedi.

“Biliyorum Al. Belki de kaçığın biriyim ben. Günün birinde anlatırım sana. Aslında bilmen gereken bir şey. Oldukça ilginç. Ama bana öyle geliyor ki, bir süre bütün bunları unutsam çok iyi olacak. Belki zamanla değişirim. Ama şimdi aklıma geldikçe tüylerim diken diken oluyor, sinirlerim bozuluyor. Bak Al, sana bir şey söyleyeceğim... Hapishane, insanı ağır ağır delirtir. Anlıyor musun? İnsan çıldırır. Onları görür, seslerini işitirsin, çok geçmeden çıldırdın mı çıldırmadın mı anlamazsın. Geceleri çılglık atıklarında acaba ben mi çılglık attım diye düşünürsün... Bazen de gerçekten öyle olmuştur.

“Artık bundan söz etmeyeceğim Tom,” dedi Al.

“Otuz gün iyidir,” dedi Tom. “Yüz seksen gün de iyidir... Ama bir yıl bitince... bilmiyorum. Öyle bir yanı vardır ki yeryüzünde hiçbir şeye benzemez. İnsanları bir yere kilitleme fikrinde bir delilik var zaten. Neyse, boş ver! Konuşmak istemiyorum. Pencereerde yansı güneşe bak.”

Kamyon benzin istasyonuna yaklaştı; yolun sağında bir araba mezarlığı vardı. Çevresi yüksek dikenli tellerle çevrilmiş, kapısına lastikler yığılmıştı. Önünde demirli saçla kaplı bir sundurma vardı. Sundurmanın arkasına teneke parçalarından bir kulübe yapılmıştı. Tenekelerin arasına sıkıştırılan araba camları pencere görevi görüyordu. Yer yer otların bittiği bahçede, burunları ezilmiş, çarpılmış yan yatan, lastikleri gitmiş araba kalıntıları duruyordu. Yerde ve sundurmanın yanında paslı motorlar vardı. Büyük bir kalıntı yığını: Çamurluklar, kamyon parçaları, lastikler, makaslar; bütün bahçeyi, çürüyen, paslanan parçaların ruhu kaplamış; bükülmüş demir parçaları, yarım motorlar, terkedilmiş bir yığın...

Al, kamyonu sundurmanın önüne çekti. Tom, dışarı çıkıp karanlık kapıdan içeri baktı.

“Kimseyi göremiyorum,” dedikten sonra içeri seslendi: “Kimse var mı orada?”

“İnşallah bir 25 Dodge’ları vardır.”

Sundurmanın arkasında bir kapı çarptı. Karanlık kapıda bir insan hayaleti belirdi. Zayıf, pis bir insandı. Yağlı bir cildi vardı. Tek gözlüydü. Sağlam gözüyle birlikte, boş göz çukurunun kapak kas-ları da oynuyordu. Pantolonu ve gömleği kir ve yağdan parlıyordu. Elleri kırıışık ve çatlaktı. Alt dudağı somurtkanca sarkmıştı.

“Patron sen misin?” diye sordu Tom.

Tek göz parıldadı.

“Ben patron için çalışıyorum,” dedi somurtkanca. “Ne istiyor-sun?”

“Eski bir 25 Dodge’unuz var mı? Bir piston kolu istiyoruz da.”

“Bilmem. Patron burada olsaydı size söylerdi ama yok. Eve git-ti.”

“Biz bakabilir miyiz?”

Adam, avucunun içine sümkürüp elini pantolonuna sildi.

“Buralardan mısınız?”

“Doğudan geliyoruz... Batıya gidiyoruz.”

“Bakin öyleyse. İsterseniz yakıp yıkın, umurumda bile değil.”

“Galiba patronu pek sevmiyorsun.”

Adam, tek gözü parıldayarak yaklaştı.

“Ondan nefret ediyorum,” dedi alçak sesle. “O... Or... oros-pu çocuğundan nefret ediyorum. Şimdi evine gitti. Evine.” Ke-keliyordu. “Kendine göre bir yöntemi vardır, İnsanı alır da derisi-ni yüzer. O... O orospu çocuğu. On dokuz yaşında bir kız buldu... güzel. ‘Onunla evlenmek ister misin?’ dedi bana. Bana söylüyor bu-nu. Bu gece de dedi ki, ‘Dans var. Gitmek ister misin?’ Bana, bana söylüyor.” Gözleri doldu ve kırmızı göz boşluğunun köşesinden aşı-ğıya yaşlar yuvarlandı. “Bir gün, yemin ederim, bir gün cebime bir ingiliz anahtarı koyacağım. Bütün bunları gözümün içine bakarak söyler. Ve ben... anahtarı kafasına patlattığım gibi beynini dağıtaca-ğım.” Öfkeden soluk soluğa kalmıştı. “Küçük küçük parçalara ayı-racağım.”

Güneş dağların ardında yok olmuştu. Al, araba kalıntılarıyla do-lu bahçeye baktı.

“İşte orada Tom! Bak! Şuradaki bir 25 ya da 26’ya benziyor.”

Tom tek gözlü adama döndü.

“Bakabilir miyiz?”

“Elbette! Canınız ne istiyorsa alın.”

Ölü otomobillerin arasından dolaşarak, patlak lastiklerin üstünde duran paslı külüstüre yaklaştılar.

“Gerçekten de bir 25 bu,” diye bağırdı Al. “Motoru açabilir miyiz bayım?”

Tom diz çöküp arabanın altına baktı.

“Motoru açmışlar zaten. Kollardan birini de almışlar. Galiba sadece biri eksik.” Arabanın altına girdi. “Bir krika al da onu kaldır Al.” Şafta dayanan kolu tuttu. “Paslanmış gibi görünüyor.” Al, yavaş yavaş krikoyu çevirdi. “Ağır ol,” diye seslendi Tom.

Yerden bir tahta parçası alıp piston kolunun üstünü kazıdı.

“Nasıl işe yarar mı?” diye sordu Al.

“Biraz gevşek ama fena değil.”

“Çok yıpranmış mı?”

“Bir-iki kaynak var, ama idare eder. Şimdi yavaş yavaş çevir bakalım. Aşağıya indir... Oldu! Kamyona git de birkaç alet getir.”

“Ben size bir alet kutusu getiririm,” dedi tek gözlü adam. Paslı arabaların arasında kayboldu ve alet dolu teneke bir kutuyla döndü. Tom içinden bir İngiliz anahtarı çıkartıp Al’a uzattı.

“Sen çıkar. Vidalara ve contalara dikkat et, bir tanesini bile yitirmemeye çalış. Çabuk ol. Karanlık bastırıyor.”

Al, arabanın altına girdi.

“Kendimize birtakım yuvalı anahtar bulmalıyız,” diye seslendi. “İngiliz anahtarıyla her yere girilmiyor.”

“Yardım istersen bağır,” dedi Tom.

Tek gözlü adam, çaresizce ayakta duruyordu.

“İsterseniz ben yardım ederim,” dedi. “O orospu çocuğu ne yapıyor biliyor musunuz? Bembeyaz pantolonunun içinde geldi ve bana dedi ki, ‘Hadi, gel yatıma gidelim.’ Tanrım, günün birinde kafasını kıracağım!” Ağır ağır soluk alıyordu. “Gözümü kaybettikten sonra tek bir kadınla bile çıkmadım. Kalkmış bana neler diyor.” Burnunun yanından yaşlar yuvarlandı.

“Neden çekip gitmiyorsun?” dedi Tom sabırsızca. “Seni burada zorla tutan yok.”

“Öyle, bunu söylemesi kolay. İş bulmak kolay bir şey değil... Hele tek gözlü bir insan için.”

Tom, ona döndü.

“Bak buraya ahabap. O tek gözün her şeyi görüyor. Pissin ve kuyyorsun. Bunu kendin istiyorsun. Hoşlanıyorsun. Böylece kendi kendine acıyabiliyorsun. Tabii, kör gözün bu durumdayken kadın bulamazsın. Üstüne bir şeyler giy, yüzünü yıka. Senin İngiliz anah-tarıyla kimseye bir şey yapacağın yok.”

“Tek gözlü bir insanın yaşamı kolay değil diyorum,” dedi adam. “Dünyayı ötekiler gibi göremiyorsun. Bir şeyin ne kadar uzakta ol-duğunu kestiremiyorsun. Her şey dümdüz.”

“Gevezenin birisin. Bir zamanlar tek bacaklı bir orospu görmüş-tüm. Sokaklarda süründüğünü mü sanıyorsun? Hiç de değil! ‘Kaç tane tek bacaklı kadınla yatabilirsin?’ derdi. ‘Hiç. Öyleyse, bende bir özellik var ve bu sana yarım dolar fazlasına mal olacak.’ Söylediğini yapıyordu. Erkekler de kendilerini şanslı sanıyorlardı. Talihli oldu-ğunu söylerdi. Bir kamburla karşılaşmıştım... bir süre kaldığım bir yerde. Şans getirsin diye insanlara kamburunu okşatmakla geçinir-di. Tanı aşkı için senin de yalnızca bir gözün eksik.”

“Ama birinin senden kaçtığını gör de bak, nasıl dokunuyor ada-ma,” dedi adam kekeleyerek.

“Öyleyse üstünü ört o kahrolası şeyin. Sanki bir bokmuş gibi gös-teriyorsun. Kendine acımak hoşuna gidiyor. Aslında hiçbir şeyin yok senin. Git kendine beyaz bir pantolon al. Bahse girerim bütün gün içip gece yatağında ağlıyorsundur. Yardıma ihtiyacın var mı, Al?”

“Hayır,” dedi Al. “Bu kolu gevşettim. Şimdi pistona ulaşmaya ça-lışıyorum.”

“Kendi kendini aldatma,” dedi Tom.

“Düşün... Benim gibi biri mi?” dedi tek gözlü adam alçak bir sesle.

“Elbette,” dedi Tom. Herkese gözünü yitirdiğinden beri şansının açıldığını söyle.”

“Nereye gidiyorsunuz?”

“Kaliforniya’ya. Bütün aile. Orada çalışacağız.”

“Benim gibi birinin iş bulacağını sanıyor musun? Gözümde si-yah bir bantla?”

“Neden olmasın? Sakat değilsin ki.”

“Acaba... Sizlerle gelebilir miyim?”

“Hayır. Tıka basa doluyuz. Kımıldayamayacak bir durumdayız. Gitmek için başka bir yol bul. Buradaki külüstürlerden birini onar onunla git.

“Belki yaparım,” dedi tek gözlü adam.

Bir metal şıkırtısı işitildi. •

“Çıkardım onu,” diye seslendi Al.

“Buraya getir de bir bakalım.”

Al, ona pistonu, piston kolunu ve mil yatağını verdi.

Tom, pistonun üstünü silip yanlamasına baktı.

“Bana kalırsa idare eder,” dedi. “Eğer ışığımız olsaydı, bu işi bu gece bitirirdik.”

“Hey Tom,” dedi Al. “Düşündüm de elimizde hiç segman kelepçesi yok. Segmanları takmak zor olacak, özellikle alttan.”

“Bir zamanlar adamın biri segmanı tutması için çevresine ince pirinç tel sarmamı söylemişti.”

“Evet ama teli nasıl çıkartacaksın?”

“Çıkartmayacaksın. Kendiliğinden eriyor ve hiçbir zararı olmuyor.”

“Bakır tel daha iyi olur.”

“Yeterince sağlam değil,” dedi Tom. Sonra tek gözlü adama döndü. “Pirinç teliniz var mı?”

“Bilmem. Galiba bir yerde bir makara olacak. O tek gözlü adamların taktıkları bant nerede bulunur?”

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Git bak bakalım şu teli bulabilecek misin?”

Kulübenin içinde teli buluncaya dek bütün kutuları karıştırdılar. Tom kolu bir mengeneyle sıkıştırdı, piston segmanlarının çevresine dikkatle teli sardı, boşluklara tıktırdı, bükümlü olan yerleri düzeltti. Sonra pistonu çevirdi ve üstüne sarılı tel kayboluncaya dek hafifçe üstüne vurdu. Segmanlarla tellerin pistonun yüzeyiyle aynı düzeyde olup olmadığını anlamak için üstünde parmağını gezdirdi. Kulübenin içi kararmaya başlamıştı. Tek gözlü adam bir el feneri getirip pistonun üstüne tuttu.

“İşte oldu,” dedi Tom. “O fener için ne kadar istersin?”

“Şey, pek iyi bir şey değil. On beş sente yeni pil aldım. Sizin için... otuz beş sent olsun.”

“Tamam. Ya piston için ne kadar vereceğiz?”

Tek gözlü adam alnını kaşıdı. Tırnaklarının içi pislikle dolmuştu.

“Bilmem efendim. Eğer patron burada olsaydı parça kitabına bakar, yenisinin ne kadar olduğunu öğrenirdi. Siz çalışırken ne ka-

dar sıkıntı içinde olduğunuzu, kaç paranız olduğunu anlamaya çalışır, sonra da, parça kitabında sekiz dolar diyor, sizin için beş dolar olsun, derdi. Sen hep beni suçluyorsun ama Tanrı aşkı için o tam bir orospu çocuğu. Ne kadar zor durumda olduğunuzu anlardı. Küçük bir parça için arabanın kendisinden daha çok para aldığını gördüm.

“Tamam, tamam! Sen şimdi bizden ne kadar alacaksın?”

“Sanırım bir dolar kadar.”

“Oldu. Şu yuvalı anahtar için de sana bir çeyreklik vereceğim. İşleri yarı yarıya kolaylaştırır.” Gümüş parayı uzattı. “Teşekkürler. O kahrolası gözünü kapamayı da unutma.”

Tom ile Al, kamyonu bindiler. Koyu bir karanlık kaplamıştı ortası. Al, motoru çalıştırdı, farları yaktı.

“Hoşça kal,” diye seslendi Tom. “Belki Kaliforniya’da görüşürüz.”

Otoyola çıkıp dönüş yolculuğuna başladılar.

Tek gözlü adam, bir süre arkalarından baktıktan sonra sundurmanın içinden geçip kulübesine girdi. İçerisi karanlıktı. El yordamıyla yerdeki yatağını buldu, uzanıp hıçkırığa hıçkırığa ağladı. Otoyolda vızır vızır geçen arabalar, yalnızlığının duvarlarını güçlendiriyordu sadece.

“Bu parçayı bir benzin istasyonunda, hem de hemen bu gece bulacağımızı söyleseydin, seninle dalga geçerdim,” dedi Tom.

“İyi becerdik bu işi,” dedi Al. “Ama onu senin takman gerek. Ben çok sıkıştırıp yakarım ya da fazla gevşek bırakırım diye korkuyorum.”

“Ben takarım,” dedi Tom. “Eğer yeniden bozulursa, bozulur. Yitirecek bir şeyimiz yok zaten.”

Al, gözlerini kısıp karanlığın içine baktı. Farların hiçbir etkisi olmuyordu. İlerde ava çıkmış bir kedinin gözleri yemyeşil parıldıdı.

“Adama da amma kötü davrandın,” dedi Al. “Tam damarına bastın ha!”

“Canı cehenneme! Kendisi istedi. Tek gözü olduğu için durmadan kendisine acıyor, bütün suçu da gözüne yüklüyor. Tembel, pis bir orospu çocuğu. Belki insanların bu durumunu fark ettiklerini bilirse, bu saplantılarından kurtulur diye düşündüm.”

“Tom,” dedi Al. “O yatağı yakmam önemli değil mi?”

Tom, bir süre sesini çıkarmadı. Sonra, “Böyle davranman doğ-

ru değil Al,” dedi. “İnsanlar seni suçlayacak diye kendini yiyip bitiriyorsun. Tanrı aşkı için Al, kimse seninle dalaşmıyorken, hemen kendini korumaya kalkma. Bak o zaman nasıl rahat edersin.”

Al, cevap vermedi. Önüne bakıyordu. Kamyon gürültüyle yolun üstünde ilerledi. Bir kedi yola fırladı, Al ona çarpmak için direksiyonu kırdı ama iskaladı ve kedi otların üstüne sıçradı.

“Neredeyse yakalayacaktım,” dedi Al. “Hey Tom, Connie geceleri ders çalışacakmış, işittin mi? Düşündüm de, belki ben de geceleri çalışırım. Radyo, televizyon ya da Diesel motoru. İnsan böylelikle bir işe başlayabilir.”

“Belki,” dedi Tom. “Önce, dersler için kaç para istediklerini öğren. Sonra çalışıp çalışmayacağını iyice bir düşün. McAlester’de mektupla ders alan yığınla adam vardı. Ama içlerinden birinin bile bu kursları bitirdiğini anımsamıyorum. Bıkıp bırakıyorlardı.”

“Aman Tanrım, bir şeyler yemeği unuttuk.”

“Annem bol bol göndermiş. Nasıl olsa papaz hepsini yiyip bitiremez. Acaba Kaliforniya’ya gitmemiz ne kadar sürer?”

“Hiçbir fikrim yok. Dişimizi sıkacağız.”

Sustular. Gökte beyaz ve parlak yıldızlar belirmişti.

Kamyon gelince Casy, Dodge’un arka koltuğundan inip, ağır ağır yolun kıyısına geldi.

“Sizi bu denli erken beklemiyordum,” dedi.

Tom, beze sarılı parçaları yere koydu.

“Şanslıydık,” dedi. “Bir el feneri de bulduk. Arabayı şimdi onarıyoruz.”

“Yemek yemeği unuttunuz,” dedi Casy.

“İşimizi bitirdikten sonra yeriz. Hey Al, biraz daha kenara çek ve yanıma gelip bana ışık tut.”

Doğruca Dodge’a gidip altına girip sırtüstü uzandı. Al da arabanın altına girerek el fenerini tuttu.

“Gözüme değil. Biraz daha yükseğe.”

Tom, büküp, çevirerek pistonu silindirin içine soktu. Tel, silindir duvarına hafifçe sürtünüyordu. Biraz daha iterek segmanları geçirdi.

“Neyse ki biraz gevşek, yoksa basınç onu durdururdu. Galiba bu işi becereceğiz.”

“İnşallah tel segmanları sıkıştırmaz,” dedi Al.

“Onun için telleri düzleştirdim. Yuvarlanmasın diye. Kısa bir süre içinde erir, silindir duvarları pirinçle kaplanmış olur.”

“Duvarları çizer mi dersin?”

Tom güldü.

“Yok canım! Şimdiden bir kuyu gibi yağı çekiyor. Çok geçmeden hiçbir sorun kalmaz.”

Piston kolunu şaftla birlikte çevirdi ve eliyle sarsarak sağlamlığına baktı. “Boşluk var, şim koymak gerekecek.” Sonra seslendi: “Casy!”

“Ne var?”

“Ben şimdi yatağı takacağım. Şu krankı tut ve sana söyleyince yavaş yavaş çevir.” Civataları sıkıştırdı.

“Şimdi. Yavaş!” Ve köşeli şaft dönerken Tom yatağı yerleştirdi. “Çok fazla şim koyduk,” dedi Tom. “Sıkı tut Casy.” Civataları çıkardı, her iki taraftan da ince şimleri çıkardıktan sonra civataları yine yerine koydu.

“Bir daha dene, Casy!”

Ve kolu biraz daha itti.

“Hâlâ biraz gevşek. Acaba biraz daha şim çıkartırsan çok mu sıkı olur? Bir deneyeyim.”

Civataları yeniden söktü, küçük bir-iki parça daha çıkardı.

“Bir daha Casy.”

“Şimdi oldu gibi,” dedi Al.

“Zor mu dönüyor, Casy?”

“Hayır, sanmam.”

“Herhalde oturdu artık. İnşallah öyledir. Alet olmadan mil yatağı takmamıştım hiç. Şu yuvalı anahtar işimizi bayağı kolaylaştırdı.”

“O yerin sahibi, anahtarı arayıp da bulamayınca çıldıracak,” dedi Al.

“Kendi suçu,” dedi Tom. “Çalmadık ki.”

Pimleri yerine takıp uçlarını kıvırdı.

“Sanırım oldu. Hey Casy, Al’la ben şu kapakları takarken şen ışı-ğı tut.”

Casy, diz çöküp el fenerini aldı. Contayı hafifçe yerine koyan ve civata başlarını takan ellere ışık tuttu. İki erkek kapağın ağırlığı altında zorlandılar, önce uçlardaki contaları taktılar, sonra ötekileri yerleştirdiler. Hepsini taktıktan sonra birer birer sıkıştırdılar.

“Sanırım oldu,” dedi Tom.

Yağ kapağını sıkıştırdı, kapağı inceledi, ışığı alıp yeri aradı.

“İşte burada. Yağı tekrar yerine koyalım.”

Dışarı çıkıp kovaya doldurdıkları yağı motor karterine boşalttı-lar. Tom, akıyor mu diye contaları gözden geçirdi.

“Tamam Al. Çalıştır bakalım.”

Al, arabaya binip marşa bastı. Motor gürültüyle çalıştı. Egzoz bo-rusundan mavi bir duman çıktı.

“Gazı kes!” diye haykırdı Tom. “O tel eriyene dek yağ yakacak. Azalmaya başladı bile.”

Motoru çalıştır ama arabayı hareket ettirme.”

Dikkatle dinledi yeniden.

“Tamam Al. Döndür artık. Sanırım yaptık. Şimdi, et nerede?”

“İyi bir makineci olurdun,” dedi Al.

“Neden olmayayım ki. Bir yıl atölyede çalıştım. Bir-iki yüz kilo-metre ağır ağır gideriz. Biraz işe yarasın.”

Yağlı ellerini otlara sildiler, sonra da pantolonlarının üstünde te-mizlediler. Kaynatılmış domuz etinin üstüne saldırıp, şişedeki suyu ağızlarına diktiler.

“Açlıktan ölecekmişim,” dedi Al. “Şimdi ne yapacağız? Kampa mı gideceğiz?”

“Bilmem,” dedi Tom. “Belki bizden de yarım dolar isterler. Gi-dip bizimkilerle konuşalım... arabayı onardığımızı söyleyelim. Eğer para isterlerse yolumuza devam ederiz. Ama bizimkilere bildirmek gerek. İyi ki annem bizi bugün durdurmuş. Şu ışıkla ortalığı bir araş-tır bakalım Al. Bir şey bırakmayalım. Anahtarı içeri koy. Ona yine ihtiyacımız olabilir.”

Al, el feneriyle yeri taradı.

“Hiçbir şey görmüyorum.”

“Tamam. Arabayı ben kullanacağım. Sen kamyonu getir, Al.”

Tom, motoru çalıştırdı. Papaz, arabaya bindi. Tom, ağır ağır ha-reket eti, Al, kamyonu izledi. Birinci viteste otoyola çıktılar.

“Birinci vitesle bu Dodge’lar bir evi çekebilir,” dedi Tom. “Ger-çekten güçlü bir motoru var. İşimize yarayacak.”

Dodge otoyolda düşük bir hızla yoluna devam etti. 12 voltluk farlar yolu sarımsı bir ışıkla aydınlatıyordu.

Casy, Tom’a döndü.

“Arabayı onardınız ya, aferin doğrusu! Bir anda açıp işi bitirdi-

niz. Nasıl onardığınızı gördüm, gördüm ama, ben yine de dünyada beceremem bu işi.”

“Bu işe küçükten başlamak gerek,” dedi Tom. “Yalnızca bilmek yetmez. Daha fazlası gerek. Şimdiki çocuklar kafalarını bile yormadan bir arabayı açıp kapayabiliyorlar.”

Bir tavşan farların önünden koşmaya başladı. Her sıçrayışında kulakları sallanıyordu. Ara sıra yoldan ayrılmaya kalkıyor ama karanlığın duvarı onu yeniden yola itiyordu. İlerde parlak farlar belir-di ve azaldı. Tavşan bir an bocaladı, duraksadı, sonra yine Dodge’un zayıf ışıklarına döndü. Lastiklerin altına girerken hafif bir çığlık işi-tildi. Karşıdan gelen araba hızla yanlarından geçti.

“Onu ezdik,” dedi Casy.

“Kimileri onları ezmeye bayılıyor,” dedi Tom. “Bense her sefe-rinde ürperiyorum. Araba güzel gidiyor. Segmanlar yerine oturmuş-tur artık. Fazla yağ da yakmıyor.”

“İyi bir iş becerdiniz,” dedi Casy.

Küçük bir ahşap ev kamp bölgesine bakıyor, evin verandasına asılan bir gaz lambası tıslıyarak beyaz ışığını, büyük bir halka biçi-minde ortalığa yayıyordu. Evin yanına yarım düzine kadar çadır ku-rulmuş, arabalar çadırların yanlarına çekilmişti. Akşam yemekle-ri pişmişti ama kamp ateşlerindeki korlar hâlâ parlıyordu. Bir grup erkek, lambanın asılı olduğu verandanın çevresinde toplanmıştı. Beyaz ışığın altında yüzleri sert ve gergindi. Alınlarının ve gözleri-nin üstüne inmiş kasketleri yerde uzun gölgeler oluşturuyor, çene-leri olduğundan daha çıkık görünüyordu. Birkaçı basamaklara, öte-kiler yere oturmuş, dirseklerini verandanın döşemesine dayamışlar-dı. Asık suratlı zayıf bir adam olan kamp sahibi, verandadaki bir san-dalyede oturuyordu. Arkasını duvara dayamış, parmaklarıyla dizi-nin üstüne vuruyordu. Evin içinde yanan lambanın ışığı, veranda-daki beyaz parlaklığın içinde etkisini yitirmişti. Erkekler, kamp sahi-binin çevresinde toplanmışlardı.

Tom, Dodge’u yol kıyısına çekip park etti. Al, kamyonla birlik-te kapıdan içeri girdi.

“Arabayı içeri sokmama gerek yok,” dedi Tom. Sonra arabadan inip lambanın beyaz ışığına yaklaştı.

Kamp sahibi, sandalyesinin ön ayaklarını yere indirip doğruldu.

“Burada kamp mı kurmak istiyorsunuz?”

“Hayır,” dedi Tom. “Ailemiz burada. Selam Baba.”

En alt basamakta oturan Baba, “Bütün hafta orada kalacaksınız sanmıştım,” dedi. “Onardınız mı?”

“Domuz gibi şanslıydık,” dedi Tom. “Hava kararmadan parçayı bulduk. Sabahleyin yola çıkabiliriz.”

“İşte bu iyi haber,” dedi Baba. “Annen kaygılanıyordu. Büyük-anne iyice keçileri kaçırdı.”

“Evet, Al söyledi. Şimdi biraz daha iyi mi?”

“Uyuyor.”

“Eğer arabayı içeri çekip kamp yapmak isterseniz yarım dolar vermeniz gerek. Su ve odun var. Kimse sizi rahatsız etmez,” dedi kamp sahibi.

“Boş ver,” dedi Tom. “Biz yolun kıyısında uyuruz, paramız da cebimizde kalır.”

Kamp sahibi, parmaklarıyla dizine vurmaya devam etti.

“Geceleri buraya şerif gelir. Başınıza dert açabilir. Bu eyalette geceleri yolda uyumak yasaktır. Serserilik yasalara aykırıdır.”

“Demek sana yarım dolar verirsem serseri olmuyorum ha?”

“Öyle.”

Tom’un gözleri öfkeyle parladı.

“Şu şerif senin kayınbiraderin falan olmasın?”

Kamp sahibi öne doğru eğildi.

“Hayır, değil. Sizin gibi asalakları dinleyecek de değiliz.”

“Yarım dolar almak seni rahatsız etmiyor tabii. Ne zamandan beri asalak olduk biz? Senden bir şey istemedik ki. Demek hepimiz asalağız ha? Kimse senden yatıp dinlenmen için para istemiyor.”

Verandada oturan adamlar, gergin, kımıldısız ve sessizdiler. Yüzlerindeki ifade kaybolmuştu; kasketlerinin altında gözleri gizlice kamp sahibine döndü.

“Boş ver Tom,” diye homurdandı Baba.

“Tabii, boş vereceğim Baba.”

Basamaklara oturup yüksek verandaya dayanmış olan erkekler sessizdi. Gaz lambasının sert ışığı altında gözleri parıltıyordu. Yüzleri ışık kadar katı ve durgundu. Yalnız, gözleri bir konuşmacıdan ötekine kayıyordu ama yüzleri donuk ve sessizdi. Bir kelebek lambaya çarpıp karanlığın içine düştü.

Çadırların birinde bir çocuk acı acı ağladı, bir kadın sesi onu ya-

tıstırdıktan sona ninni söylemeye başladı: “Tanrı seni gece sever. İyi uyu, iyi uyu. Tanrı seni gece seyrederek. Ninni yavrum, ninni.”

Lamba verandada tıslıyordu. Kamp sahibi, kazağının V biçimindeki yakasından görünen beyaz kıllı göğsünü kaşıdı. Huzursuzlaşmıştı. Ne düşündüklerini anlayabilmek için çevresindeki insanların yüzlerine baktı. Ama hiçbirinde hareket yoktu.

Tom uzun bir süre konuşmadı. Siyah gözleri ağır ağır kamp sahibine çevrildi.

“Huzursuzluk yaratmak istemiyorum,” dedi. “Ama asalak diye çağrılmak hoş bir şey değil. Korkmuyorum,” diye ekledi. “Seni de şerifini de haklarım. İstersen gel, ama bir yararı olmaz bunun.”

Erkekler kıpırdandı, oturusharını değıştirdiler, gözleri kamp sahibinin ağzına çevrildi ve dudaklarının kımıldamasını bekledi. Kamp sahibinin kendine güveni artmıştı. Kazandığını biliyordu ama saldırmaya hazır değildi.

“Yarım doların yok mu?” diye sordu.

“Evet var, ama ona ihtiyacım olacak. Uyumak için harcayamam.”

“Eh, bizim de geçimimizi sağlamamız gerek.”

“Öyle,” dedi Tom. “Ama keşke başkalarını zarara sokmadan bunu yapabilmenin bir yolu olsaydı.”

Erkekler yeniden kıpırdandılar.

“Sabah erkenden yola çıkacağız,” dedi Baba. “Buraya bakın bayım. Biz paramızı ödedik. Bu delikanlı da bizim aileden. O da kalmaz mı? Paramızı verdik.”

“Araba başına yarım dolar,” dedi kamp sahibi.

“Evet ama onun arabası yok ki. Araba yolun kıyısında duruyor.”

“Arabayla geldi,” dedi kamp sahibi. “Herkes arabasını dışarda bırakıp buraya bedava gelsin o zaman!”

“Biz yola devam edeceğiz. Sabaha buluşuruz. Sizi bekleyeceğiz. Al burada kalsın. John Amca bizimle gelebilir...” Kamp sahibine baktı. “Sizce bunun bir sakıncası var mı?”

Karşısındakine boyun eğmiş, çarçabuk bir karara varmıştı.

“Nasıl olsa burada parasını ödeyerek kalanların sayısı değışmiyor.”

Tom, artık kirli bir gri renk alan tütün torbasını çıkardı. Dibinde bir tutam nemli tütün kalmıştı. İnce bir sigara sarıp torbayı attı.

“Az sonra gideriz,” dedi.

Baba, çevresindekilere bakarak konuştu.

“Bir ailenin ayrı ayrı yola çıkması çok kötü. Bir zamanlar bizim de bir evimiz vardı. Traktörler gelene dek çiftliğimizde yaşırdık.”

Güneşten kaşları sapsarı olan genç bir adam ağır ağır başını çevirdi.

“Toprakta mı çalışırdınız?”

“Evet ortakçıydık. Ama bir zamanlar tümüyle bizimdi.”

Genç adam yeniden başını çevirdi:

“Bizim gibi,” dedi.

“Neyse ki bu durum fazla sürmeyecek,” dedi Baba. “Batıya gidip orada çalışacağız. Suyu olan bir toprak satın alacağız.”

Verandanın kenarında üstü başı yırtık bir adam ayağa kalktı. Siyah ceketli lime lime olmuştu. Pantolonunun dizleri iyice açılmıştı. Yüzü tozdan kapkara olmuş, terlerin aktığı yerler çizgi çizgi kalmıştı. Başını Baba’ya çevirdi.

“Herhalde epeyce paranız var.”

“Hayır, paramız yok,” dedi Baba. “Ama çalışacak çok insanımız var. Hepimiz güçlü kuvvetliyiz. Aldığımız ücretleri bir araya koyacağız. İdare ederiz.”

Baba konuşurken, adam gözlerini dikmiş onu dinliyordu, sonra bir kahkaha attı ve katılırcasına kıkırdadı. Bütün yüzler ona çevrilmişti. Gülmesi, denetiminden çıkıp öksürük krizine dönüştü. Kendine geldiğinde gözleri kıpkırmızı olmuş, yaşlarla dolmuştu.

“Demek oraya gidiyorsunuz ha... Hey Tanrım!” Yeniden kıkırdamaya başlamıştı. “Demek oraya gidiyorsunuz ve iyi ücret alacaksınız... Ah Tanrım!” Kıkırdamasını kesip sinsi bir tavırla konuştu: “Belki de portakal toplamayı düşünüyorsunuz ha? Yoksa şeftali mi toplayacaksınız?”

Baba’nın sesi sakindi.

“Ne varsa onu toplayacağız. Çalışabileceğimiz bir sürü iş var.”

Adam, yine gülmeye başladı.

Tom, öfkeyle adama döndü.

“Gülünecek ne var bunda?”

Adam ağzını kapatıp tek tek verandada oturanlara baktı.

“Kalıbımı basarım hepiniz Kaliforniya’ya gidiyorsunuz.”

“Sana bunu söylemiştim,” dedi Baba. “Tahmin etmene gerek yok.”

Paçavralar içindeki adam ağır ağır konuştu:

“Ben... dönüyorum. Ben oradaydım.”

Yüzler hızla ona döndü. Adamlar kaskatı kesilmişlerdi. Lambanın tıslaması azaldı, kamp sahibi, sandalyesinin ön ayaklarını verandaya indirip ayağa kalktı, lambayı biraz daha açtı, sonra yeniden yerine oturdu ama bu kez arkaya doğru kaykılmadı. Üstü başı paçavra- lar içinde olan adam, ona bakan yüzlere doğru döndü.

“Ben açlığa dönüyorum. Eskisi gibi aç kalmaya razıyım.”

“Ne diyorsun sen?” dedi Baba. “Bize dağıttıkları el ilanında ücretlerin yüksek olduğu yazıyordu. Daha geçen gün bir gazetede meyve toplayacak işçi arandığını okudum.”

Pejmürde kılıklı adam Baba’ya döndü.

“Gidecek bir yeriniz, eviniz var mı?”

“Hayır,” dedi Baba. “Kovulduk. Traktörle evimizi yıktılar.”

“Yani geri dönemezsiniz?”

“Elbette dönemeyiz.”

“Öyleyse moralinizi fazla bozmayayım,” dedi paçavralar içindeki adam.

“Tabii bozamazsın. Elimdeki ilanda adama ihtiyaçları olduğu yazılı. Eğer yoksa neden bizi kandırırsınlar. O el ilanlarını bastırmak para işi. Adama ihtiyaçları olmasaydı, paralarını sokağa atarlar mıydı?”

“Moralini bozmak istemiyorum.”

“Pisliğin birisin,” dedi Baba öfkeyle. “Bir türlü çeneni kapatmıyorsun. İlanda işçi istedikleri yazılıydı. Sense gülüp bunun doğru olmadığını söylüyorsun. Şimdi hanginiz yalan söylüyorsunuz acaba?”

Adam, Baba’nın öfkeli gözlerine baktı, üzgün görünüyordu.

“İlan doğru,” dedi. “İşçiye gerek var.”

“Öyleyse neden beni sinirlendirip de geçip karşıma gülüyorsun?”

“Çünkü ne tür adama gerek duyulduğunu bilmiyorsun.”

“Neden söz ediyorsun sen?”

Kılıksız adam bir karara varmış gibiydi.

“Bak,” dedi. “İlanda kaç adam istendiği yazılıydı?”

“Sekiz yüz. Yalnızca bir bölgede.”

“Portakal renkli bir ilan mıydı?”

“Şey... Evet.”

“Adamın adını da yazıyor. Falanca filanca işçi arıyor diye.” Baba elini cebine sokup katlanmış el ilanını çıkardı.

“Doğru. Nereden biliyorsun?”

“Bak,” dedi adam. “Hiçbir anlamı yok bunun. Bu adam sekiz yüz işçi istiyor. Kalkıyor bu ilanlardan beş bin tane bastırıyor, yirmi bin kişi de görüyor. Sırf bu ilan yüzünden iki-üç bin kişi kalkıyor oraya gidiyor. Üzüntüden akıllarını yitiren insanlar.”

“Ama bunun hiçbir anlamı yok!” diye haykırdı Baba.

“Bu ilanı bastıran adamı görünceye dek hiçbir anlamı yok elbet. Onu ya da adamlarını göreceksin. Siz ve sizin gibi elli aile yakında bir yerde kamp kuracaksınız. O da gelip yiyecek bir lokma ekmeğiniz kalıp kalmadığını anlamak için çadırlarınıza bakacak. Eğer yoksa, o zaman ‘İş istiyor musun?’ diye soracak. Sen de, ‘Elbette istiyorum efendim. Bana bir iş verirsiniz size müteşekkir olacağım,’ diyeceksin. O da, ‘Sen işime yararsın,’ diyecek. ‘Ne zaman başlarım?’ diye soracaksın. O da sana hangi saatte nereye gideceğini söyleyecek, sonra da çekip gidecek. Ona iki yüz kişi gerekliyse, beş yüz kişiyle konuşacak, onlar da başkalarına haber verecek, sonunda sana söylenen yere gittiğinde bir bakacaksın ki, bin kişi toplanmış. Ordaki adam, ‘Saat başına yirmi sent veriyorum,’ diyecek. Belki gelenlerin yarısı dağılacak. Ama aç olduğu için para değil bir somun ekmek karşılığında çalışmaya razı olan beş yüz kişi orada kalmış olacak. Böylece onlarla şeftali ya da pamuk toplamaları için sözleşme yapılacak. Anlıyor musun? Ne kadar çok adam toplarlarsa ve topladıkları insanlar ne kadar aç olursa, o kadar az ücret verirler. Elinden gelirse, çocuklu olanları işe alır, çünkü... neyse, boş ver, moralini bozmak istemediğimi söylemiştim.”

Çevresindekiler buz gibi gözlerle bakıyorlardı ona. Söylediklerini tartıyorlardı.

“Moralinizi bozmayacaktım ama kalkmış neler söylüyorum,” dedi kılıksız adam. “Nasıl olsa yolunuza devam edecek, geri dönmeceksiniz.”

Lambanın etrafına sessizlik çökmüştü. Işık tıslıyor, böcekler çevresinde dönüp duruyordu.

“Size iş vereceğini söyleyen bir adamla karşılaştığınız zaman ne yapacağınızı anlatayım size. Kaç para vereceğini yazılı olarak bildirmesini isteyin. Böyle yapmazsanız, sizi kandırırlar.”

Paçavralar içindeki pis adamı daha iyi görebilmek için kamp sahibi öne doğru eğildi. Göğsündeki kırılmış kolların arasını kaşdı.

“Galiba sen o huzursuzluk yaratmak isteyenlerdensin,” dedi soğuk bir sesle. “O işçi dolandırıcılarından biri oluyasın?”

“Yemin ederim ki değilim,” diye haykırdı kılıksız adam.

“İnsan her yerde onlara rastlıyor,” dedi ev sahibi. “Ortalıkta dolaşıp huzursuzluk yaratıyorlar. İnsanları çılgına çeviriyorlar. Al-datıyorlar onları. O kadar çoklar ki. Bir gün gelecek, huzursuzluk çıkarana- ların hepsi yakalanacak. Onları bu ülkeden kovacağız. İnsanların çalışması gerek. Eğer çalışmıyorlarsa, canları cehenneme. Huzursuzluk yaratmalarına göz yummayacağız.”

Kılıksız adam, kendini topladı.

“Sizlere anlatmaya çalıştım dostlar,” dedi. “Tam bir yılda öğrendiklerimi size anlatmaya çalıştım. Bütün bunları görmem, karımı ve iki çocuğumu yitirmeme mal oldu. Ama size anlatamıyorum. Bunu fark etmeliydim. Kimse bana da anlatamazdı zaten. Sizlere çadırlarda bir deri bir kemik kalmış, karınları açlıktan şişmiş çocuklardan söz edebilirim. Onlar soğuktan titrerken ben iş bulmak için didiniyordum... para karşılığında değil, bir ücret karşılığında değil!” diye bağırdı. “Tanrı da biliyor ya, bir fincan yağ ile bir kaşık un için. Sonra ölümlerin nedenini araştırmak için bir memur geldi. ‘Bu çocuklar kalp yetersizliğinden öldü,’ dedi. Raporuna böyle yazdı işte. Çocukların karınları şiş, soğuktan titriyorlardı.”

İnsanlar sessiz, ağızları yarı açıktı. Derin bir soluk alıp onu seyretiler.

Kılıksız adam, çevresine baktı, sonra döndü ve sessizce karanlığın içine daldı. Karanlık onu yutmuştu ama otoyolda uzun bir sü- re ayak sesleri duyuldu. Geçen bir arabanın farlarının ışığında başı önünde, elleri siyah paltosunun cebinde yürüyen kılıksız adamı bir an için gördüler.

Adamlar huzursuzdu.

“Geç oldu,” dedi içlerinden biri. “Yatalım artık.”

“Miskinin biri,” dedi kamp sahibi. “Bugünlerde yollara düşmüş o kadar çok serseri var ki.”

Sustu ve sandalyesini arkaya kaykılarak boynunu kaşdı.

“Gidip bir annemi göreyim. Sonra yola koyuluruz,” dedi Tom.

“Acaba o adam doğru mu söylüyordu?” dedi Baba.

“Elbette doğru söylüyordu,” diye karşılık verdi Papaz. “Kendisi için gerçek olanı. Bütün bunları uydurmadı ya.”

“Ya biz?” diye sordu Tom. “Bizim için de gerçek aynı mı?”

“Bilmiyorum,” dedi Casy.

“Bilmiyorum,” dedi Baba.

Bir ipin üzerine muşambayı gererek yaptıkları çadıra doğru yürüdüler. İçerisi karanlık ve sessizdi. Onlar yaklaşırken kapıda grimasi bir kütle kıpırdandı ve ayağa kalktı. Anne, onları karşılamak için dışarı çıktı.

“Herkes uyuyor,” dedi. “Büyükanne en sonunda daldı.”

Sonra gelenin Tom olduğunu fark etti.

“Nasıl geldiniz buraya?” diye sordu telaşla. “Başınıza bir şey gelmedi ya?”

“Onardık,” dedi Tom. “Yola çıkmaya hazırız.”

“Tanrıya şükürler,” dedi Anne. “Ben de bir an önce gitmek istiyorum. Bereketli ve yemyeşil topraklara gitmek istiyorum. Hem de bir an önce.”

Baba, boğazını temizledi.

“Az önce adamın biri diyordu ki...”

Tom, onun kolunu tutup sıktı.

“Anlattıkları çok gülünçtü,” dedi. “Bir sürü insanın batıya gittiğini söylüyordu.”

Anne, karanlığın içinde gözlerini kısarak onlara baktı. Çadırın içinde Ruthie öksürüp, horuldayarak uyumaya devam etti.

“Onları yıkadım,” dedi Anne. “İlk kez hepsini yıkamaya yetecek kadar su buldum. Siz yıkanasınız diye kovaları dolu bıraktık. İnsan yolda çok kirleniyor.”

“Herkes içerde mi?” diye sordu Baba.

“Connie ile Rosasharn dışında herkes. Onlar açıkta uyuyacaklarını söylediler. Çadırın içi çok sıcakmış.”

“Bu Rosasharn da gittikçe daha huysuz oluyor,” dedi Baba.

“Bu onun ilk çocuğu,” dedi Anne. “Connie de o da çok heyecanlanıyorlar. Sen de öyleydin.”

“Biz gidelim artık,” dedi Tom. “Biz sizi görmezsek, siz gözünüzü dört açın. Yolun sağına çeker, sizi bekleriz.”

“Al kalıyor mu?”

“Evet. John Amca geliyor. İyi geceler Anne.”

Uyuyan kamptan uzaklaştılar. Çadırların birinin önünde bir ateş yanıyor, ateşin başında bir kadın kahvaltı için hazırladığı yemeğin piştiği tencereyi seyrediyordu. Tencereden mis gibi fasulye kokusu geliyordu.

“Bir tabak da bana verir misin?” diye sordu Tom kibarca yanından geçerken.

Kadın gülümsedi.

“Daha pişmedi,” dedi. “Yoksa seve seve verirdim. Gün doğarken gel.”

“Teşekkür ederim bayan,” dedi Tom.

Casy, John Amca ve o, verandanın önünden geçtiler. Kampın sahibi, hâlâ sandalyesinde oturuyor, lamba tıslıyarak yanıyordu. Başını çevirip onlara baktı.

“Gaz bitiyor,” dedi Tom.

“Zaten yatma zamanı geldi,” dedi kamp sahibi.

“Galiba artık yoldan gelen yarım dolarlar kesildi,” dedi Tom.

Sandalyenin ön ayakları yere çarptı.

“Benimle uğraşmaktan vazgeç. Seni hatırladım. Sen de o sorun çıkaranlardansın.”

“Çok haklısın,” dedi Tom. “Ben Bolşeviğim.”

“Sizin gibilerden ortalıkta çok var.”

Tom güldü. Kapıdan çıkıp Dodge’a bindiler. Tom yerden bir sopa alıp ışığa doğru fırlattı. Sopaın eve çarptığını duydular, sonra da kamp sahibinin ayağa kalkıp karanlığın içine baktığını gördüler. Tom, motoru çalıştırıp arabayı yola çıkarttı. Döndürürken dikkatle motorun sesini dinledi. Arabanın zayıf ışıklarının altında yol belli belirsizce uzanıyordu.

On Yedinci Bölüm

Göçmenlerin arabaları ülkeyi boydan boya kateden otoyola çıktı ve batıya doğru göç yoluna devam etti. Gün ışığında böcekler gibi batıya doğru hızla gittiler, geceleri bir barınağın altında ve suyun yanında kümelendiler. Yalnız ve şaşkın oldukları, keder, kaygı ve yenilgi topraklarından geldikleri ve hep birlikte yepyeni, esrarengiz bir bölgeye gittikleri için birbirlerine sarılmışlardı. Birbirleriyle konuştular, yaşamlarını, yemeklerini ve yeni ülkeden beklentilerini paylaştılar. Böylece bir aile bir kaynağın yanına kamp kurunca, başka biri orada su ve insan olduğu için onun yanına geliyor, üçüncüsü de iki aile o yeri beğendi diye gelip yerleşiyordu. Güneş batarken, belki de yirmi aile ve yirmi araba aynı yerde toplanmış oluyordu.

Akşam garip bir şey oldu: Yirmi aile tek bir aile haline geldi. Çocuklar, artık hepsinin çocuklarıydı. Yitirilen evler tek bir ev, Batı'daki altın yaşam hayali tek bir düştü. Tek bir hasta çocuk, yirmi ailenin, yüz insanın yüreğini umutsuzlukla dolduruyordu. Çadırların birinde olan bir doğum, yüz kişiyi bütün gece boyunca uyanık tutuyor, sabahleyin yüz kişinin yüreği sevinçle dolup taşıyordu. Bir gece önce korkuyla dolu olan aile, yeni bebeğe bir armağan bulabilmek umuduyla eşyalarını karıştırıyordu. Akşamları, ateşin başında otururken, yirmi aile, tek bir aile olup çıkıveriyordu. Bir örtünün içinden çıkan gitar çalınmaya başlıyor, halk şarkıları gecenin içinde yankılanıyordu. Erkekler sözleri söylüyor, kadınlar şarkıyı mırıldanıyorlardı.

Her gece bir dünya yaratılıyordu... dostluklar kuruluyor, düşmanlar ediniliyordu. Sessiz, ağır, iyi yürekli, atılgan ve yürekli insanlarla dolu bir dünyaydı bu. Her gece bir dünyayı oluşturan ilişkiler kuruluyordu. Ve her sabah bir sirk gibi bu dünya dağılıyordu.

Başlangıçta aileler, dünyaların yaratılıp dağıtılmasında hayli çe-

kingendiler, ama yavaş yavaş dünya yaratma onların bir tekniği oluverdi. Sonra önderler ortaya çıktı, yasalar yapıldı, kurallar saptandı. Ve dünyalar batıya yaklaşırken daha eksiksiz, daha kusursuz oldular; çünkü yaratıcıları giderek ustalaşıyordu.

Aileler, hangi haklara saygı göstereceklerini öğrendiler; cadırların dokunulmazlığı hakkı; geçmişi yüreklerde gizli tutma hakkı; yardımı kabul etme ya da reddetme, önerme ya da ilgilenmeme hakkı; erkek çocukların kur yapma, kız çocukların da bunu kabul etme hakları; açların doyurulması hakkı; hastaların ve gebelerin bütün öteki insanlardan önce gelmeleri hakkı.

Ve aileler, kimsenin kendilerine söylememiş olmasına rağmen hangi hakların ortadan kaldırılması gerektiğini de öğrendiler: Dokunulmazlığa saldırma hakkı, kamp uyurken gürültü yapma hakkı, zina, hırsızlık ve cinayet hakkı. Bu haklar yok edildi, çünkü bu tür haklarla küçük dünyaları bir gece bile yaşayamazdı.

Ve dünyalar batıya doğru giderken, kararlar yasalaştı. Oysa kimse ailelere bundan söz etmemişti. Kampı kirletmek yasalara aykırıydı; içme suyunu kirletme yasalara aykırıydı; paylaşılmadığı takdirde aç birinin yanında yemek yemek yasalara aykırıydı.

Ve yasalarla birlikte cezalar geldi... Yalnızca iki ceza vardı; öldürüsiye dövmek ya da sürgün. Sürgün en kötüsüydü. Çünkü yasalara karşı gelen kimsenin adı hemen yayılıyor, nerede kurulmuş olursa olsun hiçbir dünya onu kabul etmiyordu.

Dünyalarda toplumsal davranış belirli ve kesindi. İnsanın gerektiğinde “Günaydın” demesi, çocuklarına babalık ettiği ve koruduğu kadınla birlikte kalması gerekliydi. Ama bir erkek, bir geceyi bir kadınla, öbür geceyi başkasıyla geçiremezdi. Bu, küçük dünyaları tehlikeye atardı.

Dünyalar batıya doğru giderken dünya kurma tekniği öylesine gelişti ki, insanlar dünyalarının içinde güvenli oldular; yasalara göre davranan bir aile bu yasalar içinde güvenli olduğunu biliyordu.

Dünyalarda hükümetler, önderler oluştu. Akıllı olan bir insan, her kampta aklına ihtiyaç duyulduğunu gördü; aptal olan bir insan, dünyasını değiştirmekle aptallığından kurtulamazdı. Ve bu geceler bir tür sigorta haline dönüştü. Yemeği olan aç besledi, böylece kendisini açlığa karşı sigortalamış oldu. Bir çocuk öldüğünde, kapısının önü gümüş paralarla doldu. Çünkü bir çocuğun iyi gömülmesi gerekliydi, artık yaşamdan alacağı hiçbir payı kal-

mamıştı. Yaşlı bir adam yoksulların arasına gömülebilirdi, ama bir çocuk değil.

Bir dünyanın kurulması için belirli fiziksel koşullar gerekiyordu: Su, nehir kıyısı, bir dere, bir kaynak ya da başında nöbetçi olmayan bir çeşme. Çadırların kurulması için bir miktar düz toprak, ateş yakmak için odun ya da çalı. Yakında bir yerde çöplük varsa, bu daha da iyiydi; çünkü burada gerekli öteberi bulunabilirdi: Ocak kapakları, ateşi korumak için yuvarlak bir teneke parçası, içinde yemek pişirmek ve tabak olarak kullanmak için konserve kutuları.

Ve dünyalar akşamları kuruluyordu. Otoyoldan gelen insanlar, çadırları, yürekleri ve beyinleriyle oluşturuyorlardı dünyaları.

Sabahları çadırlar sökülüyor, çadır bezleri katlanıyor, çadır sopalı arabaların yanlarına bağlanıyor, yataklar, kaplar kacıklar yerlerine yerleştiriliyorlardı. Ve aileler batıya doğru giderken akşamları bir ev kurup sabahleyin sökme tekniği daha, belirginleşiyordu. Katlanan çadır belirli bir yere konuyor, mutfak eşyaları kutulara yerleştiriliyordu. Ve arabalar batıya doğru ilerledikçe ailelerin her bireyi uygun bir düzene girdi, herkes görevini öğrendi. Böylece genç, yaşlı her bireyin arabada bir yeri vardı. Yorgun, sıcak akşamlarda arabalar kamp yerlerine vardığında herkes kendi görevini biliyor, kendisine hiçbir şey söylenmeden bunları yapmaya koyuluyordu: Çocuklar odun toplamaya, su taşımaya gidiyorlardı; erkekler çadırları kurup yatakları indiriyorlardı; kadınlar yemeği pişirip ailenin gerektiğince beslenmesine dikkat ediyorlardı. Ve bütün bunlar kimse kimseye emir vermeden yapılıyordu. Geceleri sınırları ev, gündüzleri çiftlik olan aileler bu sınırları değiştirmişlerdi. Uzun, sıcak gün boyunca batıya doğru giden arabaların içinde sessiz oturuyorlar ama geceleri buldukları bir grupta hemen bütünleşiyorlardı.

Böylece toplumsal yaşamlarını değiştirmişlerdi... tüm evrende insanın değişebileceği kadar değişmişlerdi. Artık onlar çiftçi değil göçmendi. Artık sessizce ve uzun uzun tarlalara değil, yollara, batıya bakıyorlar, düşünüyorlar, planlar yapıyorlardı. Eskiden dönüşlemlerle sınırlanan insanlar şimdi dar, beton yolların üstünde yaşıyorlardı. Artık düşünceleri, kaygıları kuraklık, rüzgâr ya da tozla ilgili değildi. Gözler lastikleri izliyor, kulaklar motor tıkırtılarını dinliyor, beyinler yağla, benzinle, hava ile yol arasında incelen lastiklerle uğraşıyordu. Kırık bir dişli bir trajedi yaratıyordu. En büyük özlem, akşamları içilecek su, yenecek yemekti. Önemli olan, yola de-

vam edebilecek kadar sağlıklı, güçlü olmak ve bunu arzulayabilmekti. Dilekler, batıya doğru onların önünde gidiyor, susuzluk ya da sel korkularının yerini, batıya varabilmelerini engelleyecek herhangi bir terslik korkusu alıyordu.

Konaklama yerleri belirliydi: her biri diğerinden bir günlük uzaklıktaydı.

Yolda kimi aileler paniğe kapıldı. Gece gündüz demeden yollarına devam etiler, yer yer durup arabalarında uyudular ve yolun üstünde uçarak batıya yaklaştılar. Bu istek öylesine şiddetlendi ki, bu insanlar, yüzlerini batıya dönüp külüstür motorlarını zorlayarak yollarına devam ettiler.

Ama ailelerin çoğu değişip yeni yaşama uydu. Ve güneş batarken...

Duracak bir yer aramak gerek.

İşte... ilerde çadırlar var.

Araba yoldan çıkıp durdu. Ötekiler kendilerinden önce geldikleri için belli bir kibarlık göstermek zorundaydılar. Ve erkek, ailenin önderi, başını camdan dışarı çıkardı.

Burada durup uyuyabilir miyiz?

Hay hay, buyurun, bu bize onur verir. Hangi eyaletten geliyorsunuz?

Ta Arkansas'tan.

Dördüncü çadırda da Arkansaslılar var.

Sahi mi?

Ve asıl sorun: Su duruma nasıl?

Tadı iyi değil ama bol bol var.

Teşekkürler.

Teşekküre gerek yok.

Ama yine de kibar davranmak gerek. Araba son çadırın yanına gidip durdu. Sonra yorgun insanlar arabadan inip gerindiler. Yeni bir çadır kuruldu. Çocuklar su getirmeye, odun ve çalı toplamaya gittiler. Ateşler yakılarak üstlerine akşam yemekleri konulup kaynatılmaya ya da kızartılmaya başlandı. Daha önce gelenler hatırlarını sordular, dostlar edinildi, eski akrabalıklar ortaya çıktı.

Oklahoma ha? Hangi bölgeden?

Cherokee.

Sahi mi? Benim orada akrabalarım var. Allenleri tanır mısınız? Cherokee Allenlerle doludur. Ya Willisleri?

Tanımaz olur muyuz hiç!

Ve yeni bir birim oluştu. Akşam oldu ama karanlık basmadan önce yeni aile kampın bir parçası olmuştu. Her yeni gelenin haberi hemen yayılıyordu. Bilinen insanlardı bunlar... iyi insanlar.

Allenleri tüm yaşamım boyunca tanıdım. Simon Allen'in, Yaşlı Simon'un karısıyla başı dertteydi. Siyah bir ay gibi güzel bir kadındı.

Öyleydi ya! Ya genç Simon, o Rudolphlardan biriyle evlenmişti değil mi? Bana öyle söylemişlerdi. Sonra Enid'e yerleştiler. Durumları da bayağı düzeldi.

Kendini kurtaran tek Allen oydu. Bir garaj açtı.

Ve su taşındı, odunlar kesildi, çocuklar çadırların arasında dikkatle, utanarak birbirleriyle konuştular. Tanışmak için çeşitli yollara başvurdular. Bir çocuk ötekinin yanında durup dikkatle bir taş baktı, eğilip yerden aldı, iyice inceledi, üstüne tükürdü, ovalayarak temizledi, sonunda beriki onu fark edip sordu. Nedir o?

Umursamazca, hiçbir şey, diye karşılık verdi. Basbayağı bir taş işte.

Öyleyse neden öyle bakıyorsun?

Sanki içinde altın varmış gibi gelmişti bana.

Nereden biliyorsun? Taşın içindeki altın sarı değil siyahtır.

Tabii, herkes bilir bunu.

Herhalde sana öyle geldi.

Yok canım. Babam çok altın bulmuş, bana nasıl aranacağını öğretmişti.

Kocaman bir altın parçası bulsaydın ne yapardın?

Oooo! Gidip kendime kocaman bir şeker alırdım.

Küfretmeme izin vermiyorlar ama bazen ederim.

Ben de. Hadi suyun kenarına gidelim.

Ve genç kızlar, birbirlerini bulup çekingen tavırlarla kendilerini övüp, umutlarından söz ettiler. Kadınlar ateşin başında boş karınları doyurmak için didindiler... yeterince paraları varsa domuz, patates ve soğan pişirdiler. Mısır ekmeği pişirip üstüne et suyu döktüler. Pirzoları kızartıp, bir çaydanlıkta çay demlediler. Daha yoksul olanlar hamur yoğurup lokma lokma kızartıp, üstüne şerbet döktüler.

Çok zengin olanlar ya da paralarını aptalca harcayanlar konserve fasulye, konserve şeftali ve ambalajlı ekmek ya da kek yediler; ve bu

işi gizlice, çadırlarının içinde yaptılar. Çünkü bu güzel şeyleri açıkça yemek, ötekilere karşı büyük bir saygısızlık olurdu. Yine de sıcak hamurlarını yiyen çocuklar fasulye kokusunu duyup sızlanıyorlardı.

Akşam yemeği bitip de tabaklar sıyrıldıktan ve karanlık bastırdıktan sonra erkekler çömeliş konuşuyorlardı.

Arkalarında bıraktıkları topraktan söz ediyorlardı. Halimiz ne olacak bilmiyorum, diyorlardı. Ülke mahvoldu.

Ülke düzelir ama biz göremeyiz.

Belki de, diye düşünüyorlardı, belki de bilmediğimiz bir günah işledik.

Adamın biri, hükümetin adamlarından biri, bizi aldattıklarını söyledi? Hükümetin adamlarından biri toprağı daha iyi kazabilseydiniz böyle olmazdı demişti. Elimizden başka ne gelirdi ki? Şimdi o makineler toprağı ne biçim kazıyor. Altı kilometre uzunluğunda dümdüz yarıklar açıyorlar.

Ve alçak sesle evlerinden söz ettiler: Değirmenin altında küçük bir soğuk depo vardı. Yağ yapacağımız sütle kavunları orada saklardık. Öğlenleyin ortalık kavrulurken orası buz gibi serin olurdu. İçeride bir kavun kesip yemeğe kalksan ağzın donardı. Depodan durmadan su damlardı.

Başlarına gelen felaketlerden söz ettiler: Bir kardeşi vardı, Charley; mısır püskülü gibi sapsarı saçları vardı. Kocaman adam olmuştu. Güzel akordeon çalardı. Bir gün tırmıkla toprağı düzeltmeye gitmiş. Bir yılan atları huysuzlandırmış, onlar da Charley'nin üstüne saldırınca düşmüş, tırmık boynunu ve karnını delmiş, yüzünü parçalamış... Aman Tanrım!

Gelecekten söz ettiler: Acaba orası nasıl bir yer?

Resimleri çok güzeldi. Bir tanesinde kestane ve kiraz ağaçları vardı; hemen arkalarında karlarla kaplı kocaman dağlar yükseliyordu. Gerçekten güzel bir manzaraydı.

İş bulabilirsek çok iyi olacak. Kışları soğuk yapmazmış. Çocuklar okula giderken üşümeyecekler. Artık çocuklarımla okuldan eksik kalmamalarına dikkat edeceğim. Okumam iyidir ama artık bana zevk vermiyor.

Ve sonra da belki biri gitarını çadırın önüne çıkartıyordu. Rahatça çalabilmek için bir kutunun üstüne oturuyor, ötekiler ağır ağır ona yaklaşıp, çevresinde toplanıyorlardı. Birçok insan gitarı tın-gırdatabilir ama bu adam parmaklarıyla harikalar yaratıyor. İşte bu

önemli bir şey... Melodi ayak sesleri gibi tellerin üzerinde dolaşırken bir parmak da tempo tutuyor. Kalın, kaba parmaklar tellerin üstünde gidip geliyor. Adam çalıyor, ötekiler ona daha da yaklaşıyor, sonunda halka tamamlanıyor. Ve adam “Pamuk on sent, et kırk sent,” şarkısını söylüyor. Ötekiler de ona katılıyor. Sonra birlikte *Neden Saçlarımızı Kestiniz, Kızlar?* şarkısını söylüyorlar. İspanyollar gelmeden önce söylenen hüznü bir şarkı olan *Texas’ı terk ediyorum*, onu izliyor.

İşte artık grup tek bir birim haline geldi. Karanlıkta insanların gözleri kendi içlerine çevrildi, düşünceleri başka yerlere uçtu ve uyku gibi rahatlık veren bir hüzne daldılar. Gitarıcı daha sonra *McAlester Blues’u*, hemen ardından yaşlıların gönüllerini almak için *İsa Beni Yanına Çağırıyor’u* söyledi. Çocuklar kendilerinden geçip uyumak için çadırlara gittiler ve düşlerinde şarkı söylediklerini gördüler.

Ve bir süre sonra gitar çalan adam ayağa kalkıp esnedi. İyi geceler dostlar, dedi.

Ve ötekiler de, iyi geceler, diye mırıldandılar.

Ve hepsi gitar çalabilmeyi arzuladılar, çok güzel bir şeydi bu. Herkes yatağına gitti, kamp sessizleşti. Baykuşlar tepelerinde uçtu, çakallar uzakta uludu, hiçbir şeyden korkmayan küstah kokarcalar yemek artığı bulabilmek umuduyla çadırların arasında dolaştı.

Gece bitti ve günün ilk ışıklarıyla birlikte kadınlar çadırlardan çıkıp ateşleri yaktılar, üstüne çaydanlıkları yerleştirdiler. Adamlar da dışarı çıkıp günün kızılığı altında mırıl mırıl konuştular.

Colorado ırmağını geçtikten sonra bir çöl varmış diyorlar. Aman dikkatli olun. Yanınıza bol bol su alın.

Ben gece geçmeyi düşünüyorum.

Ben de. Yoksa canımız çıkar.

Aileler, yemeklerini çarçabuk atıştırdılar, tabaklar sıyrıldı. Çadırlar söküldü. Herkes gitmek için sabırsızlanıyordu. Gün doğduğunda kamp boşalmış, geride yalnızca çöpler kalmıştı. Ve kamp yeri yeni bir gecede kurulacak yeni bir dünya için hazırды.

Ama otoyolda göç eden insanların arabaları böcekler gibi koşuyor, önlerinde kilometrelerce dar asfalt yol uzanıyordu.

On Sekizinci Bölüm

Joad ailesi, yaylayı geride bırakıp New Mexico'nun tepelerine tırmanarak ağır ağır batıya doğru ilerledi. Arizona'nın yüksek bölgelerine çıkıp, bir vadinin arasından çöle baktılar. Bir sınır muhafızı onları durdurdu.

"Nereye gidiyorsunuz?"

"Kaliforniya'ya," dedi Tom."

"Arizona'da ne kadar kalacaksınız?"

"Ne kadar çabuk geçebilirsek o kadar."

"Yanınızda tohum var mı?"

"Yok."

"Eşyalarınızı aramam gerek."

"Size tohum yok dedik."

Muhafız ön cama küçük bir kâğıt sıkıştırdı.

"Pekâlâ. Geçebilirsiniz. Ama hiç durmadan yolunuza devam etmeniz iyi olur."

"Elbette. Bizim de amacımız bu."

Bodur, iç içe girmiş ağaçların kapladığı yamaçları ağır ağır tırmandılar. Holbrook, Joseph City, Winslow. Sonra yine uzun ağaçlar başladı ve arabalar su kaynatarak yamaçları tırmanmaya devam ettiler. Ardından en yüksek noktada Flagstaff. Flagstaff'tan büyük düzlüğe indiler ve önlerinde dümdüz uzanan yolu gördüler. Su azaldı, satın almak zorunda kaldılar; galonu beş sent, on sent, on beş sent. Güneş kuru, kayalık bölgeyi kasıp kavuruyor, ileride Arizona'nın batı duvarı, dağların sivri dorukları görünüyordu. Şimdi güneşten ve kuraklıktan kaçıyorlardı. Bütün gece yola devam edip gün doğmadan dağlara vardılar. Gecenin karanlığında sivri tepelere tırmanırken cansız ışıklar yolun soluk taş duvarları üstünde titreyordu. Zirveyi yine karanlıkta aşp sabaha karşı Oatman'ın kayalık bölgesinden ağır

ağır aşağıya inmeye başladılar. Gün doğduğunda Colorado ırmağını aşağıda gördüler. Topock'ta köprüye gelince durdular, bir muhafız ön camdaki kâğıdı aldı. Sonra köprüyü geçip önlerinde uzanan taşlık vahşiliğe daldılar. Ölesiye yorgundular, üstelik güneş de ortalığı iyiden iyiye kasıp kavurmaya başlamıştı, ama yine de durdular.

"İşte geldik... Kaliforniya'dayız!" diye bağırды Baba.

Güneşin altında pırıl pırıl parlayan kayalara ve ırmağın ötesinde Arizona'nın o korkunç tepelerine aptal aptal baktılar.

"Önümüzde çöl var," dedi Tom. "Su bulmalı ve dinlenmeliyiz."

Yol ırmağa paralel uzanır. Motorları su kaynatan arabaların, ırmağın sazlar arasından hızla aktığı Needles'a varmaları çoğu kez sabahı bulur.

Joadlarla Wilsonlar, ırmak boyunca gittiler, sonra arabaların içinde oturup önlerinde akan suyu, akıntıyla birlikte hafifçe sallanan sazları seyrettiler. İrmağın kıyısında küçük bir konaklama yeri vardı. Suyun kıyısına, bataklığın hemen yanına on bir çadır kurulmuştu. Tom kamyonun penceresinden dışarı sarktı.

"Burada biraz durabilir miyiz?"

Bir kovanın içinde çamaşır yıkayan iri yarı bir kadın, başını kaldırıp baktı.

"Tapusu bizim değil ki. Nerede isterseniz orada durun bayım. Az sonra bir polis gelip eşyanızı arar."

Sonra güneşin altında çamaşırlarını yıkamaya koyuldu yine.

İki araba yan yana bataklığın kenarına park etti. Wilsonların çadırı kuruldu, Joadların muşambası gerildi.

Winfield ile Ruthie, ağır ağır söğütlerin arasından geçip sazlara doğru yürüdüler.

"Kaliforniya," dedi Ruthie öfkeyle. "İşte burası Kaliforniya ve şu anda biz içindeyiz."

Winfield, bir ot kopartıp ağzına attı ve ucunu çiğnemeye başladı. Suyun içine girip sessizce durdular. Su dizkapaklarına geliyordu.

"Daha önümüzde çöl var," dedi Ruthie.

"Çöl nasıl bir şeydir?"

"Bilmiyorum. Bir zamanlar altında çöl yazan resimler görmüşüm. Her yerde kemik vardı."

"İnsan kemiği mi?"

"Sanırım öyleydi, ama çoğu inek kemikleriydi."

"Biz de o kemikleri göreceğ miyiz?"

“Belki. Bilmiyorum. Çölü gece geçmek zorundayız. Tom öyle söyledi. Eğer gündüz geçerse sıcaktan yanarmışız.”

“Burası çok güzel ve serin,” dedi Winfield, ayak parmaklarını kuma daldırarak.

Anne’nin “Ruthie! Winfield! Buraya gelin,” diye seslendiğini işitiler. Sazların ve söğütlerin arasından ağır ağır geriye döndüler.

Öteki çadırlar sessizdi. Arabalar gelince bir an kapılardan birkaç baş uzanıp sonra yeniden içeri çekilmişti. Artık çadırlar kurulmuş, erkekler toplanmıştı.

“Gidip yıkanayım,” dedi Tom. “Bu işi uyumadan önce yapsam iyi olacak. Büyükanne çadıra girince biraz iyileşti mi?”

“Bilmem,” dedi Baba. “Onu bir türlü uyandıramadık.”

Başını çadıra doğru çevirdi. İçerden hafif bir inilti geliyordu. Anne, çabucak içeri girdi.

“Uyandı,” dedi Noah. “Bütün gece kamyonunda uyudu durdu. Artık iyice bunadı.”

“Lanet olsun!” dedi Tom. “Çok bitkin. Biraz dinlenmezse fazla dayanmaz. Yorgunluktan bitti. Benimle gelen var mı? Yıkanıp, bütün gün gölgelik bir yerde uyuyacağım.”

Irmağa doğru yürüdü, ötekiler de onu izlediler. Söğütlerin altında giysilerini çıkardılar, suyun içine girip oturdular. Topuklarını kuma gömüp, yalnızca başlarını suyun dışında tutarak uzun bir süreye böyle kaldılar.

“Tanrım, ne kadar da ihtiyacım varmış buna,” dedi Al.

Dipten bir avuç kum alıp vücudunu ovaladı. Suyun içinde yatıp Needles’ın sivri tepelerine, Arizona’nın beyaz kayalık dağlarına baktılar.

“İşte oradan geliyoruz,” dedi Baba şaşkınlıkla.

John Amca başını suya daldırdı.

“Neyse, işte geldik. Şu anda Kaliforniya’dayız ama hiç de öyle zengin bir yere benzemiyor.”

“Daha çöl var,” dedi Tom. “İştittiğime göre berbat bir yermiş.”

“Bu gece mi geçeceğiz?” diye sordu Noah.

“Ne sandın ya?” dedi Tom.

“Şey, bilmem. Biraz dinlenmek hepimiz için iyi olurdu. Özellikle Büyükanne için. Ama öte yandan da bir an önce çölü geçip iş bulmak zorundayız. Geriye yalnızca kırk dolarımız kaldı. Hepimiz çalışıp para kazanmaya başlasak içim rahat edecek.”

Akıntının kendilerini ittiğini hissettiler. Papaz kollarını ve ellerini suyun üstünde yüzdürüyordu. Vücutları bileklerine ve boyunlarına dek bembeyaz, elleri, yüzleri koyu kahverengiydi. Göğüslerinde, yakalarının V şeklinde izi kalmıştı. Kumla vücutlarını ovaladılar.

“Hep burada kalsak,” dedi Noah tembel tembel. “Sonsuza dek burada yatsak. Hiç acıkmasak, hiç üzülmesek. Ömrümüz boyunca suyun içinde, kuluçkaya yatmış tavuk gibi tembelce uzanıp kalsak.”

Tom, ırmağın karşısındaki sivri tepelere bakarak, “Hiç bu denli dik dağlar görmemiştım,” dedi. “İnsanı öldüren bir ülke burası. Ülkenin kemikleri burada. Acaba insanların taşlarla ve kayalarla savaşmak zorunda kalmadan yaşayabileceği yerlere varabilecek miyiz? Annemin dediği gibi bembeyaz, küçük evleri olan düz ve yeşil bir bölgenin resimlerini görmüştüm. Annemin tüm dileği beyaz bir evde yaşamak. Bakıyorum da hiç öyle yer yok buralarda. Resimlerde görmüştüm oysa.”

“Kaliforniya’ya gidene dek bekle,” dedi Baba. “O zaman ne denli güzel bir ülke olduğunu göreceksin.”

“Tanrı aşkı için Baba! Burası da Kaliforniya.”

Söğütlerin arasından blucin ve mavi gömlek giymiş iki adam çıkıp, bir an durarak onlara baktılar.

“Nasıl, iyi yüzüyor musunuz?” diye seslendiler.

“Bilmem,” dedi Tom. “Hiç denemedik ama yine de burada oturmak çok güzel.”

“Biz de gelip oturabilir miyiz?”

“İrmak bizim değil ki. Bir parçasını size bırakabiliriz.”

Adamlar pantolonlarını ve gömleklerini çıkarttılar. Bacakları, dizlerine dek toza bulanmıştı. Beyaz ayakları terden yumuşamıştı. Suyun içine yerleşip kayıtsızca yıkanmaya koyuldular. Baba ile oğullar belli ki. Homurdanarak suyun içine yayıldılar.

“Batıya mı gidiyorsunuz?” diye sordu Baba kibarca.

“Hayır. Oradan geliyoruz. Eve dönüyoruz. Orada iş bulamadık.”

“Eviniz neresi?”

“Pampa yakınlarında Panhandle.”

“Peki orada iş var mı?” diye sordu Baba.

“Yok. Ama hiç olmazsa tanıdığımız insanların arasında açlıktan ölebiliriz, bizden nefret eden bir sürü insanın arasında değil.”

“Biliyor musun, senin gibi konuşan birine rastladık. Neden sizden nefret ediyorlar?”

“Hiçbir fikrim yok,” dedi adam.

Avuçlarına su alıp yüzünü yıkadı, sümküdü, ağzını çalkaladı. Saçından akan tozlu su boynunda yolyol iz bırakmıştı.

“Bu konuda daha çok şey öğrenmek isterdim,” dedi Baba.

“Ben de,” diye ekledi Tom. “Neden batıdaki insanlar sizden nefret ediyorlar?”

Adam, dikkatle Tom’a baktı.

“Batıya mı gidiyorsunuz?”

“Evet.”

“Daha önce Kaliforniya’ya hiç gelmemiş miydiniz?”

“Hayır, gelmemiştik.”

“Öyleyse benim söylediklerime bakmayın. Gidin kendiniz görün.”

“Doğru,” dedi Tom. “Ama yine de insan neyle karşılaşacağını bilmek istiyor.”

“Eğer gerçekten bilmek istiyorsanız, şunu belirtirim ki, ben kendisine bir şey sorulduğu zaman cevap vermek isteyen insanlardayım. Burası güzel bir ülkedir, ama uzun bir süre önce başkaları kapmış. Çölü geçince Bakersfield çevresinde kurulmuş bölgeye gelirsiniz. Hiç böylesine güzel bir yer görmemişsinizdir... Her taraf meyve bahçeleri ve bağlarla doludur. Tüm yaşamınız boyunca göreceğiniz en güzel yer burasıdır. Suyu bol, dümdüz, şipşirin bir bölgeden geçeceksiniz. Daha sonra nadasa bırakılmış topraklar göreceksiniz. Ama bu toprakların bir parçasını bile alamazsınız. Bunlar Toprak ve Hayvancılık Şirketi’nin malıdır. Eğer onların canı toprağı işletmek istemezse toprak bomboş yatar. Bu topraklar üstüne tek bir mısır tanesi bile ekmeye kalkarsanız, doğru hapishaneyi boylarsınız!”

“Demek topraklar verimli ve de hiçbir şey ekmiyorlar?”

“Evet, efendim. Topraklar verimli ama bomboş! Evet efendim, bu sizi biraz kızdıracak ama daha bu hiçbir şey değil. İnsanlar gözünün içine bakacak. Yüzüne karşı, ‘Senden hoşlanmadım orospu çocuğu,’ diyecekler. Şerifler ortaya çıkıp seni itip kakacaklar. Yol kıyısına kamp kuracaksın, izin vermeyecekler. Bak sana bir şey daha söyleyeyim. Senden nefret ediyorlar, çünkü korkuyorlar. Aç bir insanın zorla da olsa karnını doyuracağını biliyorlar. İşte böyle! Sana hiç ‘Oki’ dediler mi?”

“Oki mi? O da ne demek?” dedi Tom.

“Bir zamanlar Oklahomalı anlamına gelirmiş. Şimdi orospu ço-

cuğu anlamında kullanıyorlar. Oki, pis Oklahomalı demek artık. Aslında böyle bir anlama geldiği yok, ama söyleyiş biçimleri öyle. Ama size bunları anlatmam olanaksız. Oraya gitmeniz gerek. İşittiğime göre Kaliforniya'da üç yüz bin insan varmış... ve hepsi sefalet içinde yaşıyor, çünkü Kaliforniya'da her şeyin sahibi var. Geriye hiçbir şey kalmamış. Ve bu insanlar tüm dünyayı öldürmek zorunda kalsalar bile hiçbir şeylerini yitirmemek için ellerinden geleni yapacaklar. Korkuyorlar ve bu onları çılgına çeviriyor. Bütün bunları görmemiz gerek. Duymanız gerek. Bundan daha güzel bir ülke göremezsiniz ama bu güzellik sizin için değil, onlar için. Öylesine korkuyorlar ve öylesine telaş içindeler ki, birbirlerine bile iyi davranmıyorlar.”

Tom, gözlerini suya indirdi, topuklarıyla kumu eşeledi.

“Ya biri iş bulup biraz para biriktirse, toprak alamaz mı?”

Yaşlı adam güldü, oğluna baktı. Ağzını hiç açmamış olan delikanlı da kendinden emin bir tavırla sırıttı.

“Hiçbir zaman sürekli bir iş bulamazsın,” dedi adam. “Günlük yemeğin için didinmek zorundasın ama bunu bile çok görecekler. Pamuk toplayacaksın ama tartıların dürüst olmadığını kesinlikle bileceksin. Bir-ikisi dürüştür ama çoğu değildir. Sen bütün tartıları hileli sanacaksın ve gerçekte hangilerinin hileli olduğunu bilemeyeceksin. Zaten bu konuda yapabileceğin hiçbir şey de yok.”

“Yani... yani orası hiç güzel değil mi?” diye sordu Baba alçak bir sesle.

“Evet, seyretmesi çok güzel bir ülke ama bu güzellikte sizin hiçbir payınız yok. Baştan başa portakal ağaçlarıyla kaplı... ve de bunların başında bir tanesine bile dokunacak olursanız sizi öldürmekle yetkili silahlı bekçiler var. Bir de bir adam var, bir gazeteci, kıyı boyunca beş yüz bin dönümlük toprağa sahip...”

Casy, birden başını kaldırdı.

“Beş yüz bin dönüm mü? Ne yapacak beş yüz bin dönümlük toprağı?”

“Bilmiyorum. Ama sahibi o. Büyükbaş hayvan yetiştiriyor. Tüm toprakları insanları içeri sokmamakla görevli muhafızlarla dolu. Kurşun geçirmez bir arabayla dolaşıyor. Resimlerini gördüm. Küçük, hain gözlü, yuvarlak ağızlı, şişman bir adam. Ölümünden ödü patlıyor. Beş yüz bin dönüm toprağı var ve hâlâ ölmekten korkuyor.”

“Ne yapacak beş yüz bin dönüm toprağı?” diye bir daha sordu Casy.

Adam beyazlaşan, büzülen ellerini sudan çıkartarak gerdi, alt dudağını sarkıtıp boynunu büktü.

“Bilmiyorum,” dedi. Deli herhalde. Aklını kaçırmış olmalı. Resimlerini gördüm. Deli birine benziyordu. Deli ve kötü.”

“Demek ölmekten korkuyor?” dedi Casy.

“Kulağıma öyle çalındı.”

“Tanrı’nın onu alacağından mı korkuyor?”

“Bilmem. Korkuyor işte.”

“Ne istiyor öyleyse?” dedi Baba. “Anlaşılan yaşamaktan pek bir tat aldığı yok.”

“Büyükbaba korkmazdı,” dedi Tom. “Yaşamdan en büyük tadı, ölüme en yakinken alırdı. Bir keresinde Büyükbaba ile birisi gecele-yin bir grup Navajo’nun içine dalmışlar. Çok eğlendiğini söylerdi.”

“İşte böyle,” dedi Casy. “Yaşamın zevkini çıkartanların hiçbir şey umurunda olmuyor. Ama insan yalnız, yaşlı ve düş kırıklığına uğramış olunca... Ölmekten korkuyor!”

“Beş yüz bin dönüm toprağı varsa neden düş kırıklığına uğramış olsun?” diye sordu Baba.

Papaz gülümsedi. Şaşırmış gibiydi. Suyun üstünde uçan bir bö-ceğı eliyle kovdu.

“Eğer kendini zengin hissetmesi için beş yüz bin dönüm toprağa gerek duyuyorsa, bu onun ruhunun korkunç yoksul olduğunu gösterir. Eğer bir insanın ruhu yoksulsa, beş yüz bin dönüm bile onu zengin yapamaz. Belki hiçbir şey onu zengin yapamadığı için düş kırıklığına uğramıştır. Çadırını Büyükbaba’ya verdiği zaman Bayan Wilson’un hissettiği zenginliği o hiçbir zaman tadamamıştır. Vaaz veriyorum falan sanmayın ama şimdiye dek birçok şeye sahip olmak isteyen, düş kırıklığına uğramamış kimseyle karşılaşmadım.” Gülümsedi. “Yine vaaz vermeye başladım galiba, değil mi?”

Güneş olanca kızgınlığıyla parlıyordu.

“Suya iyice girin,” dedi Baba. “Yoksa kavrulacağız.” Biraz daha kaykılıp boynuna dek gelen suyu hissetti. “Eğer insan gerçekten çalışmak istiyorsa, koşulları değiştiremez mi?” diye sordu.

Adam, doğrulup ona baktı.

“Bak, bayım. Ben her şeyi biliyorum demedim. Oraya gidip sü-

rekli bir iş bulabilirsiniz ve ben yalancı durumuna düşebilirim. Belki de hiç iş bulamazsınız. Size durumu açık açık anlatmak istedim. Şunu bir kez daha söyleyeyim ki, insanların çoğu berbat bir durumda.” Yeniden suya girdi. “Bir insan her şeyi bilemez,” dedi.

Baba, başını çevirip John Amca’ya baktı:

“Zaten çok konuşkan biri değilsin,” dedi. “Ama yola çıktığımızdan beri ağzını bıçak açmıyor. Ne düşünüyorsun söylesene!”

John Amca, kaşlarını çatı.

“Hiçbir şey düşündüğüm yok. Nasıl olsa gidiyoruz, değil mi? Bu konuşmaların hiçbir gidişimizi engelleyemez. Oraya gidince, gitmiş olacağız. İş bulursak çalışırız, bulamazsak yine yollara düşeriz. Bu konuşmanın hiçbir yararı yok.”

Tom, sırtüstü yatıp ağzını suyla doldurdu, sonra havaya püskürtüp bir kakhaha attı.

“John Amca, az konuşur ama öz konuşur. Söyledikleri doğru. Bu gece yola çıkıyor muyuz Baba?”

“Çıksak iyi olur. Bir an önce bitsin şu yolculuk.”

“Öyleyse, şu çalıların arasına gidip biraz kestireyim.”

Tom, ayağa kalkıp kıyıya doğru yürüdü. Islak ıslak üstünü giyindi ve giysilerin sıcaklığı altında ürperdi. Ötekiler de onu izledi.

Suyun içinde kalan adamla oğlu Joadların arkasından baktılar.

“Altı ay sonraki durumlarını görmek isterdim,” dedi delikanlı.

Adam gözlerinin kenarını parmağıyla sildi.

“Böyle davranmamalıydım,” dedi. “İnsan hep akıllı geçinip başkalarına öğüt vermek istiyor.”

“Ama bunu onlar istedi Baba!”

“Evet, biliyorum. Ama o adamın dediği gibi nasıl olsa gidecekler. Anlattıklarımın hiçbir şeyi değiştireceği yok. Yalnızca erkenden huzursuz olmaya başlayacaklar.”

Tom, söğütlerin arasında dolaşıp bir gölgenin altına kıvrıldı. Noah da ardı sıra gelmişti.

“Burada yatacağım,” dedi Tom.

“Tom?”

“Evet?”

“Tom, ben gitmiyorum.”

Tom doğruldu.

“Ne demek istiyorsun?”

“Tom, ben bu su başından hiç ayrılmayacağım. Irmak kıyısında yaşayacağım.”

“Çıldırılmışsın sen,” dedi Tom.

“Ne yapacağımı biliyorum. Balık tutarım. İnsan böylesine güzel bir ırmağın kıyısında açlıktan ölmez.”

“Ya ailemiz? Annem ne olacak?” dedi Tom.

“Elimde değil. Bu güzel ırmağı bırakamam.” Noah’ın iri gözleri kısıktı. “Nasıl olduğunu bilirsin Tom. Bizimkiler bana karşı ne kadar iyiler biliyorsun. Ama aslında fazla aldındıkları yok.”

“Çıldırılmışsın sen.”

“Hayır çıldırmadım. Ne yaptığımı iyi biliyorum. Evet, üzülecekler ama gitmeyeceğim işte. Sen anneme söylersin Tom.”

“Bak buraya...” diye söze başladı Tom.

“Hayır. Hiçbir yararı yok. Orada suyun içinde oturdum. Bu su başından ayrılmayacağım. Şimdi ırmak boyunca gidiyorum Tom. Balık tutarım ama burayı bırakamam. Yapamam bunu.” Söğüdün gölgesinden uzaklaştı. “Sen anneme söylersin Tom.” Ve uzaklaştı.

Tom, ırmak boyunca onun ardı sıra yürüdü.

“Dinle beni, Tanrı’nın cezası budala...”

“Yararı yok,” dedi Noah. “Üzgünüm ama elimde değil. Gitmiyorum.” Dönüp kıyı boyunca yürümeye devam etti. Tom, onun ardı sıra gitmeye başlamıştı ki birden durdu. Noah’ın çalılarının ardında kaybolup yeniden ortaya çıktığını gördü. Noah giderek küçüldü, küçüldü ve söğütlerin arasında görünmez oldu. Tom kasketini çıkartıp başını kaşıdı. Söğüdün gölgesine döndü, yatıp uyumaya çalıştı.

İpe gerili muşambanın altında Büyükanne bir yatakta yatıyor, Anne yanında oturuyordu. Boğucu bir sıcak vardı. Muşambanın gölgesinde sinekler vızıldıyordu. Büyük, pembe bir bez parçasının altında Büyükanne çıplaktı. İhtiyar başını bir yandan öbür yana çeviriyor, mırıldanıyor, soluğu tıkanıyordu. Anne, onun yanına, yere oturmuş, eline aldığı bir karton parçasıyla sinekleri kovuyor, gergin, ihtiyar yüzü yelpazeliyordu. Rose of Sharon, öbür uçta annesine bakıyordu.

“Will! Will! Buraya gel Will,” diye bağırdı Büyükanne emredencesine.

Gözlerini açıp öfkeyle çevresine baktı.

“Ona buraya gelmesini söyledim,” dedi. “Yakalayacağım onu. Saçlarını yolacağım.”

Gözlerini kapadı ve başını sallayıp bir şeyler mırıldandı. Anne, onu yelpazelemeye devam etti.

Rose of Sharon, umutsuzca yaşlı kadına baktı.

“Çok hasta,” dedi alçak bir sesle.

Anne başını kaldırıp kızın yüzüne baktı. Gözleri sabırlıydı ama alnındaki çizgiler derinleşmişti. Yelpazeyi hiç durmadan sallıyor, sinekleri kovuyordu.

“İnsanlar gençken, Rosasharn, her şey kendi başına bir olaydır. İnsanı yalnız hissettiren bir duygudur bu, bilirim. Ben de gençken aynı şeyleri hissetmiştim.” Kızının adını söylemekten çok hoşlanıyordu. “Bir çocuğun olacak Rosasharn ve bu da senin için özel bir olay. Canın acıyacak ve bu yalnızca senin acın olacak. Bu çadırın da dünyada bir eşi yok Rosasharn.” Yelpazesinden kaçan kocaman bir sinek iki kez çadırın içinde döndükten sonra göz kamaştırıcı güneş ışığına doğru uçup gitti. Anne devam etti: “Bir değişim zamanı vardır ve o zaman gelince ölüm, ölümün bir parçası; dayanma, dayanmanın bir parçası; ölüm ve dayanma aynı şeyin parçaları oluverirler. İşte o zaman hiçbir şey o kadar yalnız değildir. Acı insanı fazla üzmez, çünkü tek başına katlanılan bir acı değildir, Rosasharn. Keşke sana daha iyi anlatabilseydim ama elimden gelmiyor.”

Sesi öylesine yumuşak, öylesine sevgi doluydu ki, Rose of Sharon’un gözlerinde biriken yaşlar aşağı doğru akıp, bir an için görüşünü engelledi.

“Al şu kartonu da Büyükanne’yi yelpaze,” dedi Anne. Karton parçasını kızına verdi. “İnsanın içini rahatlatıyor. Keşke sana daha iyi anlatabilseydim.”

Büyükanne kaşlarını, kapalı gözlerinin üstünde hoşnutsuzlukla çatarak bağarmaya başladı:

“Will! Pis herif! Hiç temiz olmayacak mısın sen?”

Kırıksık eli yukarı doğru kalkıp yanağını kaşdı. Bir kırmızı karınca, örtünün üstüne tırmanıp yaşlı kadının boyun derisinin kıvrımları arasına girdi. Anne hemen uzanıp onu aldı, başparmağıyla işaret-parmağı arasında ezdikten sonra parmaklarını elbisesine sildi.

Rose of Sharon, karton yelpazeyi sallıyordu. Başını çevirip annesine baktı.

“Acaba...”

Sözcükler boğazına takılıp kaldı.

“Ayaklarını sil Will... Seni pis domuz!” diye bağırdı Büyükanne.

“Bilmiyorum,” dedi Anne. “Belki onu daha serin bir yere götürebilseydik ama yine de bilmiyorum. Sen kendini üzme Rosasharn. İstedğin zaman havayı içine çek ve gerektiğinde bırak.”

Yırtık siyah bir giysiye bürünmüş iri yarı bir kadın çadırın içine baktı. Gözleri çapaklı, bakışları dalgındı. Gevşek derisi yanaklarında kat kat olmuştu. Üst dudağı dişlerinin üstüne bir perde gibi sarkmış, alt dudağı ise ağırlığının etkisi altında dışa doğru kıvrılmıştı.

“Günaydın,” dedi. “Günaydın. Tanrı’ya şükürler.”

Anne başını çevirip baktı:

“Günaydın,” dedi.

Kadın, çadırın içine girip Büyükanne’ye yaklaştı.

“Burada Tanrı’ya ulaşmak üzere olan biri olduğunu işittik. Tanrı yardım etsin.”

Anne’nin yüzü gerildi, gözleri keskinleşti.

“Yalnızca yorgun o,” dedi. “Yol ve sıcak onu yordu. Hepsi bu. Biraz dinlenirse kendine gelir.”

Kadın, Büyükanne’nin üstüne eğilip koklar gibi yaptı. Sonra Anne’ye dönüp telaşla başını salladı, dudakları kıpırdandı, çenesi titredi.

“Yakında Tanrı’ya kavuşacak,” dedi.

“Hiç de değil!” diye haykırdı Anne.

Kadın, bu kez ağır ağır başını sallayıp elini Büyükanne’nin alnına koydu. Anne onun elini çekmek için uzanmıştı ki, hemen kendini tuttu.

“Evet öyle kardeşim,” dedi kadın. “Bizim çadırdaki altı dindar kişi var. Gidip onları çağırayım da bir ayın yapalım. Dua edelim. Hepsi Cizvit. Benimle birlikte altı kişiyiz. Gidip çağırayım onları.”

Anne dikleşti.

“Hayır... hayır,” dedi. “Büyükanne yorgun. Ayine dayanamaz.”

“Duaya dayanamaz mı?” dedi kadın. “Tanrı’nın nefesine dayanamaz mı? O nasıl söz kardeşim?”

“Yoo, burada olmaz,” dedi Anne. “Çok yorgun o.”

Kadın, azarlıcasına Anne’ye baktı.

“Sizler dindar değil misiniz kardeşim!”

“Biz hep dindar olmuşuzdur,” dedi Anne. “Ama büyükanne yorgun, bütün gece yoldaydık. Hem sizi rahatsız etmeyelim.”

“Rahatsız olmayız. Olsaydık bile, yine de Tanrı’yla kucaklaşmak üzere olan bir ruh için yapardık bunu.”

Anne, ayağa kalktı.

“Teşekkür ederiz,” dedi soğuk bir tavırla. “Bu çadırdan ayin yapmayacağız.”

Kadın, uzun bir süre ona baktı.

“Bir kız kardeşimizin bu dünyadan duşuz ayrılmasına izin veremeyiz. Ayini kendi çadırımızda yapacağız. Ve taş yürekli olduğunuz için de sizi bağışlayacağız.”

Anne, yeniden yerine oturup Büyükanne’ye döndü. Yüzü anlam-sız ve sertti.

“Yorgun o,” dedi. “Yalnızca yorgun.”

Büyükanne başını sallayıp kendi kendine sayıkladı.

Kadın çadırdan dimdik çıktı. Anne, gözlerini yaşlı kadından ayırmamıştı.

Rose of Sharon, durmadan yelpazeyi sallıyordu:

“Anne!” dedi.

“Evet?”

“Neden ayin yapmalarına izin vermedin?”

“Bilmem,” dedi Anne. “Cizvitler iyi insanlardır. Ama gürültücüdürler. Bağırıp çağırırlar. Bana ne oldu bilmiyorum. Dayanamam sandım. Yüreğim paramparça oldu.”

Az öteden başlayan ayinin sesleri geldi. Bir ilahi söylüyorlardı. Sözcükler anlaşılmıyordu. Ses alçalıp, yükseldi, her yükselişte biraz daha tizleşti. Her aralıkta ilahiye verilen karşılıklar yükseliyordu. İlahi, muzaffer bir tavırla sürüp gitti, ses daha da güçlendi. Sonra birden kesildi ve karşılıklar işitildi. Yavaş yavaş cümleler kısaldı, birer emir havasına bürünerek sertleşti; karşılıklar yakını bir tona bürünmüştü. Ritm hızlandı. Kadın ve erkek sesleri birbirine karışmıştı ama bir karşılığın tam ortasında bir kadının iç parçalayıcı, öfkeli haykırışı işitildi. Vahşi bir hayvan sesine benziyordu bu; onun yanında daha boğuk bir kadın sesi yükseldi. Ve kurt ulumasını andıran bir erkek sesi giderek inceldi. İlahi bitmişti, artık çadırdan yalnızca uğultular geliyordu. Anne ürperdi. Rose of Sharon, soluk soluğa kalmıştı. Uğultu öylesine uzun sürmüştü ki, çadırdakilerin ciğerlerinin patlayacağını düşündü.

“Sinirlerimi bozuyor,” dedi Anne. “Bana bir şeyler oldu.”

İncelen sesler isteri krizlerine dönüşmüş, zaman zaman çığlıklar

işitilmeye başlamıştı. Sesler çatallaştı ve tüm koro iç çekmeye başladı. Dövünüyor, köpek yavruları gibi mızıldanıyorlardı.

Sinirleri bozulan Rose of Sharon, gizli gizli ağlamaya başlamıştı. Büyükanne, ortalarında birer düğüm bulunan sopaları andıran bacaklarını kaldırarak örtüyü tekmeledi. O da dışardan gelen sızlanmalara eşlik etmeye başlamıştı. Anne örtüyü düzeltti. Büyükanne, derin bir iç çekti, solukları rahatlayıp düzgünleşti ve kapalı gözkapakları duruldu. Derin bir uykuya dalarak açık ağızdan horuldama-ya başladı. Dışardan gelen sızlanma giderek alçaldı ve bir süre sonra iyiden iyiye kesildi.

Rose of Sharon, yaşlı gözleriyle annesine baktı:

“İşe yaradı,” dedi. “Büyükanne için iyi oldu bu. Uykuya daldı.”

Anne’nin başı önüne düşmüştü, utanıyordu.

“O iyi insanlara çok kaba davrandım belki de. Büyükanne gerçekten uyudu.”

“Neden papaza günaha girip girmediğini sormuyorsun?” dedi kız.

“Soracağım... Ama garip bir insan o. Belki de onun etkisiyle o insanlara buraya gelmemelerini söyledim. İnsanların yaptığı her şeyin doğru olduğunu düşünüyor.” Bir süre ellerine baktıktan sonra, “Uyumamız gerek Rosasharn,” dedi. “Eğer bu gece gidersek, dinlenmeliyiz.”

Yatağın yanına yere uzandı.

“Ya Büyükanne’yi kim yelpazeleyecek?” diye sordu Rose of Sharon.

“Artık uyudu o. Sen de uzan da dinlen.”

“Acaba Connie nerelerde?” diye yakındı kız. “Uzun zamandır onu ortalarda görmedim.”

“Sus! Hadi uyu artık,” dedi Anne.

“Anne, Connie geceleri çalışıp bir meslek edinecek.”

“Evet. Söylemiştin. Uyu artık.”

Kız Büyükanne’nin ayak ucuna kıvrıldı.

“Connie’nin yeni bir tasarısı var. Durmadan düşünüyor. Elektrik konusunda her şeyi öğrenince kendi dükkânını açacak. Ondan sonra ne alacağız biliyor musun?”

“Ne?”

“Buzdolabı... İstedığımız kadar buzumuz olacak. İçini tıka basa dolduracağız. Buzdolabında yiyecekler bozulmuyor.”

“Connie, durmadan düşünüyor,” diye kıkırdadı Anne. “Artık uyu bakalım.”

Rose of Sharon, gözlerini kapadı. Anne, sırtüstü uzanıp ellerini başının altına koydu. Büyüanne’nin ve kızın soluk alışlarını dinledi. Elini sallayıp alnına konan bir sineği kovdu. Boğucu sıcaklığın içinde kamp sessizdi. Doğanın sesleri, çekirgeler, sineklerin vızıltısı, sessizliğe karışıyordu. Anne derin bir iç çekip esnedi ve gözlerini kapadı. Tam uykuya dalmak üzereydi ki, yaklaşan ayak seslerini işitti. Ama onu uyandıran bir erkek sesi oldu.

“Kim var içerde?”

Anne, hemen doğruldu. Kahverengi yüzlü bir adam eğilip içeri baktı. Ayağında çizmeler, asker pantolonu, sırtında apoletli bir asker gömleği vardı. Kemerinden bir tabanca sarkıyordu. Gömleğinin sol göğsüne gümüş bir yıldız konmuştu. Asker kasketini başının hafifçe arkasına itmişti. Eliyle muşambaya vurdu ve gergin muşamba davul gibi titreşti.

“Kim var içeride?” diye yeniden sordu.

“Ne istiyorsunuz bayım?” diye sordu Anne.

“Ne istediğimi sanıyorsunuz? İçerde kim var, onu öğrenmek istiyorum.”

“Yalnızca üçümüz varız. Ben, Büyükanne ve kızım.”

“Erkekleriniz nerede?”

“Yıkanmaya gittiler. Bütün gece arabadaydık.”

“Nereden geliyorsunuz?”

“Sallisaw yakınlarından, Oklahoma’dan.”

“Burada kalamazsınız.”

“Bu gece yola çıkıp çölü geçelim demiştik bayım.”

“İyi edersiniz. Eğer yarın geldiğimde sizi burada bulursam, hemen kovarım. Hiçbirinizin burada yerleşmesini istemiyoruz.”

Anne’nin yüzü öfkeyle karardı. Yavaş yavaş ayağa kalktı. Kapkacak kutusunun yanında durup, eline demir tavayı aldı.

“Bayım,” dedi. “Yıldızınız ve tabancanız var. Geldiğim yerde sizin meslekten olanlar seslerini pek yükseltmezlerdi.”

Elinde tava adama yaklaştı. Adam elini tabancanın kabzasına attı.

“Devam edin,” dedi Anne. “Kadınları korkutun. İyi ki erkekler burada değil. Yoksa sizi paramparça ederlerdi. Kendi ülkemdeyim. Ağzınızdan çıkanı kulağınız duysun!”

Adam, iki adım geriledi.

“Hiç de kendi ülkende sayılmazsın. Burası Kaliforniya. Sizin gibi Okiler’in buraya yerleşmesini istemiyoruz.”

Anne olduğu yerde durdu. Şaşırması görünüyordu.

“Okiler?” dedi yavaşça. “Okiler?”

“Evet, Okiler ya! Yarın geldiğimde burada olursanız, sonunuz çok kötü olur.”

Yandaki çadıra gidip eliyle beze vurdu.

“Burada kim var?”

Anne, yeniden muşambanın altına girdi. Tavayı kutuya koydu. Yavaşça oturdu. Rose of Sharon, belli etmeden ona bakıyordu. Anne’nin gergin yüzünü görünce hemen gözlerini kapatıp uyuyormuş gibi yaptı.

Öğleden sonra güneşi alçalmaya başlamış ama kızgınlığından hiçbir şey yitirmemişti. Söğütün altında yatan Tom uyandı. Dudakları kurumuş, vücudu ter içinde kalmıştı. İyi dinlenememişti. Sendeleyerek ayağa kalktı ve suya doğru yürüdü. Üstünü başını çıkartıp suyun içine girdi. Su vücudunu sarar sarmaz susuzluğu geçmişti. Sırt üstü suyun üstüne uzandı. Dirseklerini kuma dayayarak kendini dengeledi ve suyun üstünde yüzen ayak parmaklarını inceledi.

Solgun, zayıf bir erkek çocuğu sazların arasından, bir hayvan gibi sürünerek çıktı ve giysilerini çıkardı. Kurbağa gibi suyun içine sıçrayıp gözlerine dek gömüldü. Sonra birden Tom’un başını fark etti ve onun kendisine baktığını gördü. Oyununu bırakıp doğruldu.

“Selam,” dedi Tom.

“Selam!”

“Kurbağacılık oynuyorsun galiba.”

“Öyle.”

Yavaş yavaş kıyıya yaklaştı; sonra birden dışarı sıçradı, giysilerini toplayıp söğütlerin arasına daldı.

Tom, kendi kendine güldü. Sonra birinin seslendiğini işitti:

“Tom, hey Tom!”

Suyun içinde doğrulup ılık çaldı. Söğüt ağacının dalları sallandı ve Ruthie bir anda ortaya çıktı.

“Annem seni istiyor,” dedi. “Hemen.”

“Pekâlâ,” dedi Tom.

Ayağa kalkıp kıyıya yürüdü. Ruthie, onun çıplak vücuduna ilgiyle bakıyordu.

Kızın nereye baktığını fark edince: “Hadi koş bakayım. Çabuk ol!” dedi.

Ruthie, koşarak uzaklaştı. Tom, onun heyecanla Winfield’e seslendiğini işitti. Islak, serin vücuduna giysilerini geçirdi ve ağır ağır söğütlerin arasından çadıra doğru ilerledi.

Anne kuru söğüt dallarıyla bir ateş yakmış, çaydanlığı üstüne koymuştu. Oğlunu görmek onu rahatlatmıştı.

“Ne oldu Anne?” diye sordu Tom.

“Korktum,” dedi kadın. “Az önce bir polis geldi. Burada kalamayacağımızı söyledi. Sizinle konuştuğunu sanıp korktum. Aynı şeyleri size de söylediyse, onu dövmüşsünüzdür diye düşündüm.”

“Neden polisle dövüşeyim?” dedi Tom.

Anne gülümsedi.

“Şey... Çok kaba konuşuyordu. Onu neredeyse ben dövecektim.”

Tom, onu kolundan tutarak sarstı ve bir kahkaha attı. Gülerek yere oturdu.

“Tanrım! Anne ben seni yumuşak bir insan bilirdim. Ne oldu sana?”

Anne ciddileşmişti.

“Bilmiyorum Tom.”

“Önce krikoluyla bize karşı çıkıyorsun, şimdi de bir polisi patklamaya kalkıyorsun.”

Yeniden bir kahkaha attı, uzanıp kadının çıplak ayaklarını sevgiyle okşadı.

“Sen de az değilmişsin hani,” dedi.

“Tom.”

“Evet.”

Uzun bir süre bocaladı.

“Tom, az önce gelen polis, bize Okiler dedi. ‘Sizin gibi Okiler’in burada yerleşmesini istemiyoruz,’ dedi.”

Eli hâlâ onun ayaklarında, Tom kadının yüzünü inceledi.

“O adam bundan söz etmişti,” dedi. “Bu sözcüğü nasıl kullandıklarını anlatmıştı.” Bir an düşündü. “Anne sen benim kötü bir insan olduğumu söyleyebilir misin? Delişe tıklması gerekli olan biri olduğumu?”

“Hayır,” dedi kadın. “Sen mahkemede yargıldın... Hayır. Neden sordun?”

“Şey, bilmiyorum. Ben olsam o polisin suratına yumruğu patlattırdım.”

Anne, şaşkın şaşkın gülümsedi.

“Belki aynı soruyu ben sana sormalıydim. Çünkü neredeyse tavayı kafasına indirecektim.”

“Anne, neden burada kalamayacağımızı söyledi?”

“Sadece Okiler’in burada kalmalarını istemediklerini söyledi. Biz polislerce itilip kakılmaya alışkın değiliz.”

“Ona bunu anlattım,” dedi Anne. “Artık kendi ülkemizde olmadığımızı söyledi. Kaliforniya’dayız ve burada ne isterlerse yaparlar.”

Tom sıkıntılı bir tavırla: “Anne sana bir şey söyleyeceğim,” dedi. “Noah... ırmağın aşağı bölgelerine gitti. Bizimle gelmeyecekmiş.”

Anne, bunu anlayınca dek epeyce bir süre geçti.

“Neden?” dedi sonra.

“Bilmiyorum. Zorunluymuş buna. Kalması gerekiymiş. Sana söylememi istedi.”

“Ne yiyip ne içecek?” diye sordu Anne.

“Bilmiyorum. Balık tutacakmış.”

Anne uzun bir süre konuşmadı.

“Ailemiz parçalanıyor,” dedi. “Bilmiyorum. Sanırım artık düşünemiyorum. Her şey üst üste geldi.”

“O kendine bakar Anne,” dedi Tom beceriksiz bir tavırla. Becerikli bir çocuktur o.”

Anne, dalgın gözlerini ırmağa çevirdi.

“Artık hiçbir şey düşünemez oldum!”

Tom, çadırlardan birinin önünde Ruthie ile Winfield’in içerideki biriyle konuşmakta olduklarını gördü. Ruthie eteğiyle oynuyor, kenarını kıvrıyor, Winfield, ayak parmaklarıyla yerde bir oyuk açıyordu.

“Hey Ruthie!” diye seslendi Tom.

Kız, başını kaldırıp baktı ve onlara doğru yürümeye başladı. Winfield de ardı sıra geldi.

Yanlarına vardığında, “Git de bizimkileri çağır,” dedi Tom. “Söğütlerin altında uyuyorlar. Buraya getir onları. Winfield, sen de Wilsonlara en kısa zamanda yola çıkacağımızı söyle.”

Çocuklar arkalarını dönüp uzaklaştılar.

“Anne, Büyükanne nasıl?” diye sordu Tom.

“Neyse bugün uyudu. Belki daha iyidir. Hâlâ uyuyor.”

“İşte bu iyi. Ne kadar domuz etimiz kaldı?”

“Fazla değil. Çeyrek fiçı.”

“Öteki fiçıyı suyla doldurmamız gerek. Yanımıza bol bol su almalıyız.”

Söğütlerin altındaki erkekleri çağıran Ruthie’nin çığlığı andıran keskin sesini işittiler.

Anne birkaç söğüt dalı daha atıp ateşi besledi.

“İyice dinlenebilelim diye Tanrı’ya dua ettim. İsa’ya bize yatabileceğimiz güzel bir yer versin diye yalvardım.”

Güneş batıdaki sivri tepelere varmıştı. Ateşin üstündeki çaydanlık kaynıyordu. Anne, muşambanın altına girip bir önlük dolusu patatesle çıktı ve bunları kaynayın suyun içine attı.

“Çamaşırlarımızı yıkayabilelim diye Tanrı’ya dua ettim. Hiç böylesine pis olmamıştık. Haşlamadan önce patatesleri bile yıkamıyoruz. Neden bilmem? Sanki yüreklerimiz taşlaştı.”

Erkekler, hep birlikte yaklaşıyorlardı. Gözleri uykulu, yüzleri kırmızı ve şişti.

“Ne oldu?” diye sordu Baba.

“Gidiyoruz,” dedi Tom. “Polis gidin demiş. Bir an önce yola çıkalım. Ne denli çabuk hareket edersek, çölü o denli erken geçeriz. Daha önümüzde beş yüz kilometrelik yol var.”

“Dinleneceğimizi sanmıştım,” dedi Baba.

“Dinlenmedik işte. Gitmeliyiz Baba,” dedi Tom. “Noah gelmiyor. Irmağın aşağı bölgelerine gitti.”

“Gelmiyor mu? Nesi var?” Sonra birden kendine geldi. “Benim suçum,” dedi üzüntüyle. “Bu oğlan benim yüzümden böyle davranıyor.”

“Hiç de değil.”

“Artık bu konuda konuşmak istemiyorum,” dedi Baba. “Elimde değil... Benim suçum.”

“Neyse, gidelim artık,” dedi Tom.

Tam o sırada gelen Wilson, son sözleri işitmişti.

“Gidemeyiz çocuklar,” dedi. “Sairy bitkin. Dinlenmesi gerek. Yoksa çölü sağ geçemez.”

Kimse karşılık vermedi.

“Yarın bizi burada görürse, kovacağını söylemiş polis,” dedi Tom az sonra.

Wilson, başını salladı. Gözleri kaygılıydı. Esmer teni solgundu.

“Ne isterse yapsın. Sairy gidemez. Bizi deliğe tıkacaklarsa tıksınlar. Dinlenip güçlenmesi gerek.”

“Belki biraz daha bekleyip hep birlikte gitsek daha iyi olur,” dedi Baba.

“Hayır,” dedi Wilson. “Bize çok iyi davrandınız. Ama bu iş sizi ilgilendirmez. Beni kötü bir şey yapmaya zorlamayın. Siz gideceksiniz, yoksa kızar, delice işler yaparım.”

Anne, Baba’yı muşambanın altına sokarak ona alçak sesle bir şeyler söyledi.

Wilson, Casy’e döndü:

“Sairy gidip onu görmeni istiyor.”

“Elbette,” dedi Papaz.

Wilsonların küçük, gri çadırına gitti, kapıdaki perdeyi yana çekerek içeri girdi. İçerisi loş ve sıcaktı. Yatak yere serilmiş, eşyalar sabah nasıl indirilmişse, öylece yerde darmadağınık duruyordu. Sairy, yatağın üstünde gözleri açık yatmaktaydı. Papaz yanında durup ona baktı, sonra başını eğdi, boynunun kasları gerilmişti. Kasketini çıkartıp eline aldı.

“Kocam yola devam edemeyeceğimizi size söyledi mi?” dedi Sairy.

“Evet, söyledi.”

Kısık, güzel sesiyle konuşmaya devam etti:

“Ben gidelim dedim. Çölü geçene dek yaşamayacağımı biliyordum ben ama hiç olmazsa o geçerci. Ama kocam gitmek istemedi. Burada kalabileceğimizi söyledi. İyileşeceğimi sanıyor.”

“Bize gitmeyeceğini söyledi.”

“Biliyorum,” dedi kadın. “Çok inatçıdır. Seni dua etmen için çağırttım.”

“Ben papaz değilim,” dedi Casy alçak sesle. “Dualarım bir işe yaramaz.”

Kadın dudaklarını ıslattı.

“Yaşlı adam ölürken oradaydım. O zaman dua etmiştin.”

“O dua değildi ki.”

“Duaydı,” dedi kadın.

“Bir papaz duası değildi.”

“İyi bir duaydı. Benim için de dua etmeni istiyorum.”

“Ne söyleyeceğimi bilmiyorum.”

Kadın bir an gözlerini kapatıp, sonra yine açtı.

“Öyleyse kendi kendine dua et. İçinden. Benim için hepsi bir.”

“Benim Tanrım yok,” dedi Casy.

“Senin Tanrın var. Neye benzediğini bilip bilmemen önemli değil.”

Papaz, başını öne eğdi. Kadın, ona sevecenlikle baktı. Başını yeniden kaldırdığında rahatlamış görünüyordu.

“İşte oldu,” dedi. “Bunu çok istiyordum. Yanımda birinin dua etmesini.”

Papaz, uykudan uyanmışçasına başını salladı:

“Bütün bunları anlamıyorum,” dedi.

“Evet... ama biliyorsun, değil mi?” diye karşılık verdi kadın.

“Biliyorum,” dedi. “Biliyorum ama anlamıyorum. Belki birkaç gün dinlenir arkamızdan gelirsiniz.”

Kadın, hafifçe başını salladı.

“Her yanımda ağrıyor. Ne olduğunu bilmiyorum ama ona söylemeyeceğim. Çok üzülür. Zaten ne yapacağını bilemez. Belki gece, o uyurken... Uyandığında o kadar kötü gelmez.”

“Gitmeyip sizinle kalmamı ister misin?”

“Hayır,” dedi kadın. “Hayır. Küçük bir kızken şarkı söylerdim. Dinleyenler Jenny Lind kadar güzel şarkı söylüyorsun derlerdi. Çevredeki insanlar beni dinlemeye gelirlerdi. Onlar etrafımda, ben şarkı söylerken tahmin edebileceğinden çok daha fazla birlikte olurduk. Yüreğim sevinçle dolardı. Artık kimse kendini başkalarına o denli yakın, o denli coşkuyla dolu hissetmiyor. Tiyatrolarda şarkı söyleyeceğimi sanırlardı ama hiç yapmadım bunu. Ve memnunum. Onlarla benim arama hiçbir şey girmedim. İşte... bu yüzden benim için dua etmeni istedim. O yakınlığı bir kez daha tatmak istedim. Dua etmekle şarkı söylemek aynı şey. Keşke şarkı söylerken beni dinleyebilseydin.”

Casy, onun gözlerinin içine baktı.

“Hoşça kal,” dedi.

Kadın, hafifçe başını sallayıp dudaklarını gerdi. Ve papaz loş çadırdan dışarıdaki insanı körelten aydınlığa çıktı.

Erkekler, kamyonu yüklemeye uğraşıyorlardı. John Amca, tepeden çıkmış aşağıdakilerin kendisine uzattıkları eşyaları yerleştiriyor-

du. Yüzeyi düz tutmaya çalışarak eşyaları dikkatle birbirinin üstüne yığıyordu. Anne, fiçinin içinde kalan tuzlu domuz etini bir tencereye boşalttı. Tom ile Al, fiçileri ırmağa götürerek yıkadılar. Sonra onları arabanın arkasına bağlayıp kovalarla içlerini doldurdular. Su dökülmesin diye üstlerine bez gerdiler. Geriye yalnızca Büyükanne'nin yatağıyla muşamba kalmıştı.

"Öyle çok yükümüz var ki, yanımıza yeterince su almazsak motoru yakarız," dedi Tom.

Anne haşlanmış patatesleri ötekilere dağıttı. Domuz etiyle dolu tencereyi ortaya koydu. Patatesler soğuyana dek bekleyip yemeklerini ayakta yediler.

Anne, Wilsonların çadırına gidip on dakika kadar kaldıktan sonra sessizce çıktı.

"Gitme zamanı geldi," dedi.

Erkekler muşambanın altına girdiler. Büyükanne, hâlâ ağzı açık uyuyordu. Yatağı olduğu gibi hafifçe kaldırıp kamyonun üstüne yerleştirdiler. Büyükanne, ince bacaklarını karnına doğru çekti, uykusunda esnedi ama uyanmadı.

John Amca ile Baba, muşambayı kamyonun üstündeki sopaya bağlayarak yükün üstüne küçük bir çadır kurdular. Artık hazır dılar. Baba, para çantasını çıkartıp içinden iki kırışık banknot aldı, Wilsonların yanına gidip paraları uzattı.

"Bunu almanızı istiyoruz ve," domuz etiyle patatesleri gösterdi, "şunları."

Wilson, boynunu büküp salladı.

"Almayacağım," dedi. "Zaten sizin de fazla bir şeyiniz yok."

"Oraya ulaşmak için yeterince var," dedi Baba. "Fazlasına gerek yok. Hemen çalışmaya başlayacağız."

"Kabul edemem," dedi Wilson. "Üstelerseniz, size kaba davranmak zorunda kalacağım."

Anne, paraları Baba'nın elinden alıp dikkatle katladı ve yere bıraktı. Tencereyle patatesleri de üstüne koydu.

"İşte burada kalacaklar," dedi. "Sen almazsan başkası alır."

Wilson, başı hâlâ önünde, arkasını dönüp çadıra gitti. İçeri girdi, perde arkasından kapandı.

Bir süre onu bekledikten sonra, "Gitmemiz gerek," dedi Tom. "Saat dört olmuştur herhalde."

Kamyona bindiler. Anne arkaya, Büyükanne'nin yanına yerleş-

ti, Tom, Al ve Baba öne oturdular; Baba, Winfield'i kucağına aldı. Connie ile Rose of Sharon, ön tarafın üstüne çıktılar. Papaz, John Amca ve Ruthie, yükün üstüne yerleştiler.

"Hoşça kalın Bay ve Bayan Wilson," diye seslendi Baba.

Ama çadırdan karşılık veren olmadı. Tom motoru çalıştırdı, kamyon yavaş yavaş hareket etti. Needles'e giden otoyola çıktıklarında Anne dönüp arkaya baktı. Wilson, çadırın önünde durmuş onlara bakıyordu. Şapkası elindeydi. Güneş yüzüne vuruyordu. Anne, elini salladı ama o karşılık vermedi.

Tom, makasları bozmamak için bozuk yolun üstünde ikinci vitesle gitmeye devam etti. Needles'a vardıklarında kamyonu bir benzin istasyonuna çekerek lastiklerin havasına ve stepneye baktı. Depoyu doldurttu ve beş galonluk yedek benzinle iki galonluk yağ aldı. Radyatörü doldurdu, bir harita isteyip inceledi.

Beyaz üniforma giyen benzinci çocuk, fatura ödenene dek oldukça huzursuzdu.

"Yürekli insanlarsınız," dedi.

Tom, başını haritadan kaldırdı.

"Ne demek istiyorsun?" diye sordu.

"Eh böyle bir külüstürle yola çıkmışsınız."

"Sen de çok dolaştın mı?"

"Elbette. Ama böylesine bir araba kalıntısıyla değil."

"Arabamız bozulursa belki bize yardım edecek biri çıkar," dedi Tom.

"Evet, belki. Ama birçok kimse gece yolda durmaya korkuyor. Milyon verseler ben de durmam. Yürek ister buna."

Tom sırtıttı.

"Elinden başka bir şey gelmiyorsa, bu işi yapmak için yürek falan istemez. Neyse, sağ ol. Biz yola koyulalım artık." Ve kamyonu biniş motoru çalıştırdı.

Beyaz üniformalı çocuk, arkadaşının faturalar üstünde çalıştığı kulübeye girdi.

"Tanrım! Amma da sert görünümlü insanlar!"

"Okiler mi? Hepsi öyledir."

"Neyse, seninle ben mantıklı insanlarız. Bu Okilerde ne duygu ne de mantık var. İnsan değiller sanki. Bir insan onlar gibi yaşayamaz. Bu denli pis ve sefalet içinde olmaya dayanamayız. Maymundan farkları varsa ne olayım!"

“Böyle bir Hudson’la çölü geçmek zorunda olmadığımı seviniyorum. Değirmen gibi ses çıkartıyor.”

Öteki çocuk önündeki faturalara baktı. İri bir ter damlası parmağının üstünden yuvarlanıp pembe faturaların üstüne düştü.

“Biliyor musun, aslında o kadar da kaygılı değiller. Öylesine saklaklar ki tehlikeyi fark edemiyorlar. Daha iyi bir yaşamı tanımamışlar. Onun için kendini üzme.”

“Kendimi üzdüğüm falan yok. Ama yerlerinde ben olsaydım bu durum pek hoşuma gitmezdi.”

“Çünkü sen daha iyisini gördün ama onlar görmediler.”

Ve koluyla faturanın üstündeki ter damlacığını sildi.

Kamyon, kayaların arasından uzun yamacı tırmanmaya başladı. Motor çok geçmeden su kaynattığı için, Tom, yavaşlamak zorunda kaldı. Hiçbir yaşam belirtisi olmayan, beyaz ve gri toprakla kaplı, ölü ülkede kıvrılarak uzanan yolda yokuşu tırmanıyorlardı. Tom bir süre sonra motoru soğutmak için biraz durdu, sonra yeniden yola devam etti. Güneş hâlâ tepelerindeyken tepenin doruğuna varıp aşağıdaki uçsuz bucaksız çöle baktılar. Ufukta siyah dağlar görünüyor, sarı güneş, gri çölde yansıyor. Kurumuş çalılar, bodur ağaçlar, kumu ve kaya parçalarını yer yer gölgelendiriyordu. Parlak güneş tam önlerindeydi. Tepenin doruğunu geçip motoru soğutmak için gazı kapatarak yokuştan aşağı indiler. Çölün eteklerine vardıklarında radyatördeki suyu soğutmak için pervane dönmeye başladı. Ön tarafta Tom, Al, Baba ve Baba’nın kucağındaki Winfield, batmakta olan göz kamaştırıcı güneşe baktılar. Gözleri kamaşmış, bronzlaşmış yüzleri ter içinde kalmıştı. Manzaranın düzlüğünü bozan uzaktaki kara dağlarla yanmış toprak, batan güneşin altında bölgeye korkunç bir görünüm veriyordu.

“Ne biçim bir yer burası,” dedi Al. “Yürüyerek geçebilir miydin?”

“Bunu yapanlar var,” dedi Tom. “Birçok insan başarmış bunu. Onlar yapmışsa biz de yapabiliriz.”

“Birçoğu da ölmüş olmalı,” dedi Al.

“Biz de buraya dek hiç kayıp vermeden gelmedik.”

Al, bir süre karşılık vermedi. Çöl giderek kızarmaya başlamıştı.

“Acaba Wilsonları bir daha görür müyüz?” diye sordu.

Tom, gözlerini yağ göstergesine çevirdi.

“Hiç kimse Bayan Wilson’ı fazla uzun göremeyecekmiş gibi bir duygu var içimde.”

“Baba, aşağı inmek istiyorum,” dedi Winfield.

Tom, başını çevirip ona baktı.

“Bu gece yola çıkmadan önce herkes aşağıya inse iyi olur.”

Arabayı yavaşlatıp yolun kıyısına çekti. Wilson, dışarı çıkıp yol kıyısına işedi. Tom başını camdan çıkartıp seslendi:

“Başka inecek var mı?”

“Biz suyumuzu harcamıyoruz,” dedi John Amca.

“Winfield, sen de arkaya çık,” dedi Baba. “Ayaklarım uyuştı.”

Çocuk, pantolonunun düğmelerini ilikledikten sonra uysal bir tavırla arkaya tırmandı. Ellerin ve dizlerinin üstünde sürünerek Büyükanne’nin yatağını geçip Ruthie’nin yanına yerleşti.

Güneş ufka varıp çölü kızıla boyarken, kamyon yeniden yola koyuldu.

“Demek seni önde oturtmadılar?” dedi Ruthie.

“Ben istemedim. Burası daha güzel. Orada yatılmıyor.”

“Durmadan dırdırlanıp beni rahatsız etme,” dedi Ruthie. “Çünkü artık uyuyacağım. Uyandığımda da oraya varmış olacağız. Tom öyle dedi! Güzel bir ülke görmek çok hoş olacak.”

Güneş batarak gökte büyük bir hare bıraktı. Muşambanın altı giderek kararı, iki ucu aydınlık derin bir mağaraya benzedi.

Connie ile Rose of Sharon, sırtlarını kamyonun kasasına dayamışlardı. Sıcak hava başlarına çarpıyor, tepelerindeki muşamba durmadan sallanıyordu. Kimse işitmesin diye alçak sesle konuşuyorlardı. Connie onun kulağına fısıldıyor, kız da onu taklit ediyordu.

“Galiba bu yolculuk hiç bitmeyecek,” dedi. “Öyle yorgunum ki.”

Delikanlı başını ona çevirdi: “Belki sabaha varırız. Keşke şimdi yalnız olabilseydik.”

Karanlıkta elini uzatıp kızın kalçasını okşadı.

“Yapma,” dedi kız. “Beni çıldırtmak mı istiyorsun. Yapma.”

Ve vereceği karşılığı işitmek için başını çevirdi.

“Belki... Herkes uyuduktan sonra.”

“Belki,” dedi kız. “Ama herkes uyuyana dek bekle. Bakarsın uyu-mazlar.”

“Ne yapayım, duramıyorum.”

“Biliyorum. Ben de. Hadi oraya gidince ne yapacağımızdan söz edelim; sen de beni çıldırtmadan biraz öteye git bakalım.”

Delikanlı biraz uzaklaştı.

“Gider gitmez, geceleri çalışmaya başlayacağım,” dedi. Kız içini çekti. “Hemen bu işler konusunda bilgi veren kitaplardan alacağım ve bir kupon kesip yollayacağım.”

“Ne kadar sürer dersin?” diye sordu kız.

“Ne ne kadar sürer?”

“Para kazanıp da buzdolabı alabilmemiz?”

“Bilmem,” dedi Connie ciddi bir tavırla. “Gerçekten bilmiyorum. Sanırım Noel’den önce bir şeyler öğrenirim.”

“Çalışmanı bitirir bitirmez bir buzdolabı alabiliriz, değil mi?”

Delikanlı kıkır kıkır güldü:

“Hava şimdi sıcak,” dedi. “Noel’de buzdolabını ne yapacaksın?”

Kız güldü.

“Haklısın. Ama ne zaman olursa olsun bir buzdolabı isterim. Yapma dedim sana. Beni çıldırtıyorsun.”

Karanlık iyice bastırılmış, kadifemsi gökte küçük noktalar halinde parlak yıldızlar belirmişti. Güneş tepedeyken boğucu bir sıcaklık yağıyordu gökten. Şimdiyse alttan, topraktan geliyordu sıcaklık. Arabanın farları, otoyolu ve yolun iki kenarında çölün bir parçasını belli belirsiz aydınlatıyordu. Ara sıra, uzakta bir çift göz parıltıyor ama hiçbir hayvan görünmüyordu. Tentenin altı zifiri karanlıktı. John Amca ile Papaz, kamyonun ortasında kıvrılıp dirseklerine dayanmışlar, dışarı bakıyorlardı. Anne ile Büyükanne tam önlerindeydiler. Ara sıra Anne’nin kıpırdandığını, kolunu dışarı uzattığını görüyorlardı.

John Amca, Papaz’a döndü.

“Casy,” dedi. “Ne yapacağımızı sen bilirsin.”

“Hangi konuda?”

“Bilmem,” dedi John Amca.

“İşte, bu işimi çok kolaylaştırıyor!” dedi Casy.

“Ama sen papazsın.”

“Bak John, bir zamanlar papazlık yaptığım için herkes bana yükleniyor. Alt tarafı papazlar da insandır.”

“Evet, ama... başka türlü insanlar. Yoksa papazlık yapmazlardı. Sana bir şey soracağım... Acaba bir insan başkalarına uğursuzluk getirebilir mi?”

“Ne bileyim,” dedi Casy. “Ne bileyim.”

“Bak, bir zamanlar evliydim... İyi, güzel bir kızla. Bir gece karını ağrımaya başladı. ‘Git de bir doktor bul,’ dedi. ‘Boşver, çok yemişsindir,’ dedim.” John Amca, elini Casy’nin dizine koyup gözlerini kısarak karanlıkta yüzünü seçmeye çalıştı. “Şöyle bir baktı bana. Bütün gece inledi ve ertesi gün öğleden sonra öldü.” Papaz bir şeyler mırıldandı. “Görüyorsun,” diye devam etti John. “Onu ben öldürdüm. O zamandan beri günahımı ödemeye çalıştım. İnsanlara iyi davrandım... özellikle çocuklara. Ama elimde değil. İçince kendimden geçiyorum.”

“Herkes kendinden geçebilir,” dedi Casy. “Kimi zaman ben de öyle olurum.”

“Evet ama senin ruhun benimki gibi günahkâr değil.”

“Yoo, benim de günahlarım var,” dedi Casy alçak bir sesle. Herkesin günahı vardır. Günah tam olarak bilemediğin bir şeydir. Yaptıklarından emin olan insanlar günahsızdır... Ben Tanrı olsaydım böyle orospu çocuklarının kıcına bir tekme atar, cennetten kovardım! Onlara dayanamıyorum.”

“İçimde aileme uğursuzluk getiriyormuşum gibi bir duygu var,” dedi John Amca. “Onları bırakmak, çekip gitmek geliyor içimden. Çok huzursuzum.”

“Bu duyguyu bilirim,” diye atıldı Casy. “İnsan ne yapması gerekiyorsa onu yapmalı. Ben sana söylemem, söyleyemem. Uğura inanmıyorum. Bu dünyada emin olduğum bir şey varsa o da kimsenin başkasının yaşamına karışmaya hakkı olmadığıdır. İnsan her şeyi tek başına yapmalı. Evet, ona yardım edilebilir ama ne yapacağı söylenemez.”

“Öyleyse bilmiyorsun,” dedi John Amca düş kırıklığına uğrayarak.

“Bilmiyorum.”

“Karımı öyle ölüme terk etmem günah mıydı dersin?”

“Şey,” dedi Casy. “Başka bir kimse için büyük bir yanılgı olabildi bu, ama mademki sen günah olduğunu düşünüyorsun, öyleyse günahtır. İnsan kendi günah duvarını kendi örür.”

“Bunu yeniden düşünmeliyim,” dedi John Amca ve sırt üstü uzanıp dizlerini kaldırdı.

Kamyon kızgın toprağın üstünde ilerliyor, saatler geçiyordu. Ruthie ile Winfield uykuya dalmışlardı. Connie, eşyaların altından

bir battaniye çıkartıp kendisiyle Rose of Sharon'un üstünü örttü. Birbirlerine sokulup soluklarını tuttular. Bir süre sonra Connie battaniyeyi üstlerinden attı ve terli vücutları, sıcak rüzgârla serinledi.

Kamyonun arkasında Anne, Büyükanne'nin yanında yatıyor, gözleriyle görmese bile, savaşı vücutu ve yüreği hissedebiliyordu. "Düzelecek, her şey düzelecek," diyordu durmadan. "Biliyorsun, çölü geçmemiz gerek. Biliyorsun bunu."

"İyi misin?" diye seslendi John Amca.

Anne, bir süre sonra karşılık verdi.

"İyiyim. Uyumuşum sanırım."

Büyükanne yatışmıştı. Anne, yanında kaskatı yatıyordu.

Gece ilerliyordu. Arada sırada batıya giden bir araba yanlarından geçiyor, kimi zaman da batıdan gelen kamyonlarla karşılaşıyorlardı. Kontrol karakolunun bulunduğu Daggett'e vardıklarında neredeyse gece yarısı olmuştu. Yol burada iyice aydınlatılmıştı. Bir tabelanın üstünde, "SAĞA ÇEKİP DURUN" yazılıydı. Memurlar karakolun içindeydiler ama Tom kamyonu sağa çekince dışarı çıkıp üstü kapalı uzun verandada durdular. Biri arabanın plakasını kaydedip, motor kapağını açtı.

"Ne oluyor?" diye sordu Tom.

"Tarım kontrolü. Eşyanızı arayacağız. Yanınızda sebze ya da tohum var mı?"

"Yok," dedi Tom.

"Neyse yine de bakmamız gerek. Eşyalarınızı boşaltın."

Anne, aşağıya atladı. Yüzü şişmiş, gözleri katılaşmıştı.

"Buraya bakın bayım," dedi. "Yakınımızda hasta bir yaşlı kadın var. Onu doktora götürmeliyiz. Bekleyemeyiz." Avaz avaz bağırarak için kendini güç tutuyor gibiydi. "Bizi bekletemezsiniz."

"Öyle mi? Eşyalarınızı aramamız gerek."

"Hiçbir şey olmadığına yemin ederim!" diye bağırды Anne. "Yemin ederim. Büyükanne çok hasta."

"Siz de pek iyi görünmüyorsunuz," dedi memur.

Anne, kamyonun arkasına çıktı.

"Gelip bakın," dedi.

Memur, elindeki feneri, kırıksık içindeki yaşlı yüze tuttu.

"Ey Tanrım, gerçekten de hasta," dedi. "Yanınızda tohum, meyve, sebze, mısır, portakal olmadığına yemin eder misiniz?"

“Yemin ederim ki yok.”

“Öyleyse devam edin. Barstow’da doktor bulabilirsiniz. Sadece on iki kilometre ileride. Devam edin.”

Tom, arabaya bindi ve motoru çalıştırdı.

Memur, arkadaşlarına döndü.

“Onları tutamazdım.”

“Belki de numara yapıyorlardı,” dedi diğeri.

“Hayır, kesinlikle değil! O yaşlı kadının yüzünü görmeliydin. Hiç de numara değildi.”

Tom, Barstow’a doğru hızını artırdı ve küçük kasabaya gelince kamyonu durdurup, aşağıya indi. Anne başını uzatıp ona baktı.

“Yok, bir şey,” dedi. “Orada durmak istemedim, hepsi bu. Belki bırakmazlar diye korktum da...”

“Tamam! Büyükanne nasıl?”

“İyi... İyi. Sen devam et.”

Tom başını sallayıp yerine döndü.

“Al,” dedi. “Depoyu doldurduktan sonra biraz sen kullan.”

Bütün gece açık olan benzin istasyonlarından birine çekerek depoyu ve radyatörü doldurdu. Al direksiyona geçti, Tom kapının yanında, Baba da orada oturdular. Karanlığın içine daldılar. Çok geçmeden Barstow’un küçük tepeleri arkalarında kalmıştı.

“Anneme ne oldu bilmiyorum,” dedi Tom. “Kulağına sinek kaçmış bir köpek kadar sinirli. Büyükanne için bir hasta diyor, bir iyi diyor. Anlamıyorum onu. İyi görünmüyor. Sanırım bu yolculuk onun da biraz aklını kaçırmasına neden oldu.”

“Anne, küçük bir kızken de böyleydi. Çok vahşiydi. Hiçbir şeyden korkmazdı. Çocuk doğurmak ve durmadan çalışmak onu evcilleştirdi sanmıştım ama hiç öyle değilmiş. Tanrım! O krikoloğunu kaptığı zaman elinden almaya cesaret edemezdim.”

“Ona ne oldu bilmiyorum,” dedi Tom. “Belki de çok yorgun.”

“Benim ağlayıp sızlanacak zamanım yok,” dedi Al. Şu kahrolası arabanın sorumluluğu hâlâ bende.”

“Sen onu seçmekle çok iyi bir iş yaptın,” dedi Tom. “Başımıza hemen hemen hiç dert açmadı.”

Bütün gece boğucu karanlıkta yol aldılar. Tavşanlar farların önüne atlıyor, sonra uzun sıçrayışlarla karanlığa dalıyorlardı. Önlerinde Mojave’nin ışıkları belirdiğinde arkalarında şafak söküyordu. Günün ilk ışıkları batıdaki yüksek dağlara vuruyordu. Mojave’de su-

larını doldurup yağ aldıktan sonra dağlara tırmanmaya başladılar. Şafak arkalarında kalmıştı.

“Neysel! Çölü geçtik!” dedi Tom. “Şükürler olsun Baba, Al, çölü geçtik artık!”

“Sevinemeyecek kadar yorgunum,” dedi Al.

“Arabayı benim kullanmamı ister misin?”

“Hayır, daha sonra.”

Sabahın erken saatlerinde Tehachapi’den geçtiler. Güneş arkalarında yükseliyordu. Ve sonra... birden aşağıda büyük vadiyi gördüler. Al, frene basıp yolun ortasında durdu.

“Tanrım! Şuraya bakın!” dedi.

Aşağıda asmalar, meyve bahçeleri, yemyeşil ve güzel büyük, düz vadi, sıra sıra ağaçlar, çiftlik evleri uzanıyordu.

“Aman Tanrım!” dedi Baba.

Uzaktaki kentler, meyve bahçelerinin ortasına kurulmuş küçük kasabalar sabah güneşiyle vadide altın gibi parlıyordu. Bir araba arkalarında korna çaldı. Al, kamyonu yolun kıyısına çekip park etti.

“İyice bir bakmak istiyorum.”

Altın tarlalar, söğütler, sıra sıra okalıptüs ağaçları.

“Böyle bir yerin olabileceği aklıma bile gelmezdi,” diye içini çekti Baba.

Şeftali ağaçları, kestane ormanları, koyu yeşil portakal bahçeleri. Al, dışarı çıkıp gerindi.

“Anne... Gel de bir bak,” diye seslendi. “Geldik.”

Ruthie ile Winfield, kamyonundan aşağıya atlayıp büyük vadiye sessizce, şaşkınlıkla, biraz da utanarak baktılar. Uzakta dağlar sisin içinden siliniyor, toprak sanki yumuşuyordu. Bir değirmenin dönen bıçakları güneşin ışıklarıyla parıldadı. Ruthie ile Winfield’in gözleri ona takılmıştı.

“İşte Kaliforniya burası,” diye fısıldadı Ruthie.

Winfield sözcükleri heceleyerek, “Meyveler de orada,” dedi yüksek sesle.

Casy, John Amca, Connie ve Rose of Sharon, aşağıya indiler. Ve sessizce oldukları yerde durdular. Rose of Sharon, saçlarını fırçalamaya başlamıştı ki, birden vadiyi gördü ve eli yanına sarktı.

“Anne nerede?” dedi Tom. “Onun bu manzarayı görmesini istiyorum. Anne bak! Buraya gel!”

Anne, ağır ağır aşağıya indi. Tom, ona baktı.

“Aman Tanrım, Anne, yoksa hasta mısın?”

Anne’nin gözleri çökmüş, kenarları yorgunluktan kıpkırmızı olmuştu. Ayakta duramayarak kamyonun kenarına tutundu.

“Çölü geçtik mi dediniz?”

Sesi çatladı.

Tom, büyük vadiyi gösterdi: “Bak!”

Anne, başını çevirdi ve dudakları aralandı. Parmakları boynuna gitti, derisini tutup büktü.

“Tanrı’ya şükür!” dedi. “Sonunda geldik.”

Dizleri çözüldü, çamurluğun üstüne oturdu.

“Hasta mısın Anne?”

“Hayır, yalnızca yorgunum.”

“Uyumadın mı?”

“Hayır.”

“Büyükanne kötü müydü?”

Yorgun âşıklar gibi kucağında yan yana duran ellerine baktı. “Keşke bekleyebilse ve size söylemeseydim. Keşke her şey... güzel olsaydı.”

“Öyleyse Büyükanne kötü?”

Anne, gözlerini kaldırıp vadiye baktı:

“Büyükanne öldü.”

Hepsi dönüp ona baktılar.

“Ne zaman?” diye sordu Baba.

“Dün gece bizi durdurmalarından az önce.”

“Onun için bakmalarını istemedin.”

“Bizi bırakmayacaklarından korktum,” dedi. “Büyükanne’ye elimizden bir şey gelmeyeceğini söyledim. Ölürken ona, ailenin çölü geçmesi gerek, dedim. Gençler var, Rosasharn gebe dedim.” Bir an elleriyle yüzünü örttü. “Artık yemyeşil topraklara gömülebilir,” dedi alçak bir sesle. “Çevresinde ağaçlar olan bir yere. Kaliforniya’nın toprağına girecek.”

Herkes Anne’nin gösterdiği güçlülüğe biraz da dehşetle bakıyordu.

“Tanrım!” diye bağırdı Tom. “Bütün gece onunla birlikte yat-
tın demek.”

“Yolculuğa devam etmemiz gerekliydi,” dedi Anne sıkıntıyla.

Tom, elini onun omuzuna koymak için yanına yaklaştı.

“Dokunma bana,” dedi. “Bana dokunmazsan dayanabilirim. Yoksa yıkılırım.”

“Artık yolumuza devam edelim,” dedi Baba.

Anne, ona baktı.

“Öne oturabilir miyim? Artık arkada oturmak istemiyorum... Yorgunum. Hem de çok yorgun.”

Kaskatı kesilmiş, üzeri örtülmüş cesede dokunmadan yükün tepesine tırmandılar. Yerlerine geçerek ona bakmamaya çalıştılar. Burun olduğu anlaşılan sivri çıkıntıya, göz çukurları olduğu anlaşılan oyuklara bakmamaya çalıştılar. Gözlerini başka yöne çevirmek istiyorlar ama yapamıyorlardı. Ruthie ile Winfield, cesetten alabildiğince uzağa, ön köşeye çekilmişler, bezle örtülü vücuda bakıyorlardı.

“O Büyükanne,” diye fısıldadı Ruthie. “Ölü.”

Winfield, ciddi bir tavırla başını salladı:

“Hiç soluk almıyor. Gerçekten ölmüş.”

“O ölmüşken biz burada...” dedi Rose of Sharon alçak sesle Connie’ye.

“Nerden bilebilirdik ki?” dedi Connie.

Öndeki yerini Anne’ye bırakan Al, yükün tepesine tırmandı. Üzgün olduğu için biraz kendini kasiyordu. Casy ile John Amca’nın yanına çöktü.

“Yaşlıydı,” dedi. “Vaktini doldurmuştu. Herkes ölecek.”

Casy ile John Amca, donuk gözlerini ona çevirip, konuşan bir çalılık gibi merakla baktılar.

“Öyle değil mi?” diye ısrar etti Al.

Ve gözler, Al’ı sarsılmış bir durumda bırakarak yeniden eski yönlerine döndü.

“Bütün gece boyunca yalnızdı,” dedi Casy şaşkınlıkla. “Öylesine sevgiyle dolu bir kadın ki, beni korkutuyor. Hem korkutuyor, hem de kötü yapıyor.

“Günah mıydı?” diye sordu John Amca. “Günah sayılabilecek bir yönü var mıydı?”

Casy, şaşkın şaşkın baktı ona.

“Günah mı? Hayır günah olan hiçbir yönü yoktu.”

“Ben günah olmayan hiçbir şey yapmadım,” dedi John Amca. Sonra, sarılı cesede baktı.

Tom, Anne ve Baba, önde oturuyorlardı. Tom, kamyonu yokuş-

tan aşığı kaydırmaya başladı. Ve ağır kamyon hoplayıp sıçrayarak yokuşu indi. Altın sarısı güneş arkalarında, yeşil vadi önlerindeydi. Anne başını salladı.

“Ne kadar güzel,” dedi. “Keşke onlar da görebilseydi.”

“Keşke,” dedi Baba.

Tom, elinin altındaki direksiyonu okşadı.

“Çok yaşlıydılar,” dedi. “Burada olan hiçbir şeyi göremezlerdi zaten. Büyükbaba gençliğindeki bozkırları ve Kızılderilileri görürdü. Büyükanne ise ilk evini anımsardı. Çok yaşlıydılar. Aslında buraları gerçekten görenler, Ruthie ile Winfield.”

“Tommy, kocaman bir adam gibi konuşuyor. Neredeyse bir papaz gibi,” dedi Baba.

Anne üzgün bir tavırla gülümsedi.

“Öyle. Yolculuk Tom’u yaşlandırdı. Kimi zaman onu tanıyamaz oluyorum.”

Zaman zaman vadiyi gözden yitirip, yeniden bularak dağdan inmeye devam ettiler. Vadinin sıcak soluğunu duyuyor, çekirgelerin sesini işitiyorlardı. Tom yolun üstünde sürünen bir yılanı ezip geçti.

“Her neredeyse gidip defin memurunu bulmalıyız,” dedi Tom. “Onu doğru dürüst gömmeliyiz. Ne kadar paramız kaldı Baba.”

“Kırk dolar kadar.”

Tom güldü.

“İşte tertemiz başlayacağız! Gerçekten de yanımızda hiçbir şey getirmiyoruz.” Bir an kıkırdadıktan sonra yüzü hemen ciddileşti yine. Kasketini gözlerinin üstüne çekti. Ve kamyon büyük vadiye doğru ilerledi.

On Dokuzuncu Bölüm

Bir zamanlar Kaliforniya, Meksika'ya; toprakları da Meksikalılar'a aitti; sonra paçavralar içinde bir grup ateşli Amerikalı oraya geldi. Toprağa öylesine açlardı ki, hemen ele geçirdiler... Sutter'ın, Guerrero'nun topraklarını çaldılar, sonra bu çılgın, aç insanlara toprak bağışlandı, toprağı bölüp birbirleriyle kavga ettiler. Çaldıkları toprakları tüfeklerle korudular. Evler, ahırlar yaptılar, toprağı kazıp tahıl ektiler. Bunlar mal demekti ve mal, mülkiyeti de birlikte getirmiş oldu.

Meksikalılar, zayıf, gözü tok insanlardı. Bu dünyada hiçbir şeyi Amerikalıların toprağı isteyişleri gibi çılgınca arzulamadıkları için karşı koyamadılar.

Daha sonra işgalciler, toprağın sahibi oldular. Çocukları büyüdü, onların çocukları oldu. Ve toprağa, suya, üstündeki göğe, yeşil otlara, ağaçlara karşı duydukları o büyük açlık geçip gitti. Öyle çok şeye sahip olmuşlardı ki, artık onlar hakkında fazla bir bilgileri yoktu. Bereketli bir toprak, onu kazacak pırıl pırıl bir saban, kanatları havada dönen değirmenler onları ilgilendirmiyordu. Artık uykulu kuşların ilk ötüşlerini işitmek, sevgili tarlalarına gitmek ve günün ilk ışıklarını beklerken, rüzgârın evin çevresinde uğuldayışını dinlemek için sabahları erken kalkmıyorlardı. Bu tür şeyler yitirilmişti. Ürün, dolarla; toprak, getirdiğı faizle değerlendiriliyor; ürün daha ekilmeden alınıp satılıyordu. Ürünün mahvolması, kuraklık, sel, yaşam içindeki küçük ölümler değil, para kaybıydı. Tüm sevgileri kazandıkları parayla birlikte azaldı, sertlikleri aldıkları faizle yumuşadı, sonunda, çiftçiliklerini tümenden yitirerek ürün tüccarlarına, mallarını yetiştirmeden satan birer esnafa dönüştüler. Sonra iyi tüccar olmayan bu çiftçiler topraklarını iyi tüccarlara kaptırdılar. İnsan toprağa ve üstünde yetişenlere ne denli bağlı, onlar için ne denli sevgiyle dolu

olursa olsun, iyi bir tüccar değilse asla yaşayamaz. Ve zaman geçtikçe işadamları çiftlikler kurdular, çiftlikler büyüdü ama sayıları azaldı.

Artık çiftçilik bir endüstri olmuş, sahipleri farkında bile olmadan Roma'nın yolundan gitmeye başlamışlardı. Köle ithal ediyorlardı ama onlara köle demiyorlardı; Çinli, Japon, Meksikalı ve Filipinliydi bunlar. İşadamlarının dediğine bakılırsa pirinç ve fasulye onlara yeterdi. Onlara bundan fazlası gerekmezdi. İyi ücretle ne yapacaklarını bile bilmezlerdi. Bakın, nasıl yaşıyorlar. Bakın, nasıl yemek yiyorlar. Canınızı sıkarlarsa... atarsınız giderler.

Zaman geçiyor, çiftlikler büyüyor, sayıları azalıyordu. Artık tüm topraklar iki-üç çiftçinin malıydı. İthal edilen köleler öylesine dövülüyor, korkutuluyor, aç bırakılıyordu ki çoğu evlerine dönüyor, kimisi de fazla sertleştiği için ya öldürülüyor ya da ülkeden atılıyordu. Ve çiftlikler büyüdü, çiftliklerin sayısı azaldı.

Ürünler değişti. Tarlaların yerini meyve ağaçları aldı, onların diplerine tüm dünyayı besleyecek kadar sebze ekilmişti; salata, karnabahar, enginar, patates. İnsan, tırpanı, sabanı, tırmığı ayaktaiken kullanabilir ama salata sıralarının arasında bir böcek gibi sürünmesi, pamuk tarlasında iki buklüm eğilip uzun çuvalını arkasından çekmesi, enginar bahçesinde pişman olmuş bir insan gibi dizlerinin üstünde hareket etmesi gereklidir.

Sonunda çiftçiler, çiftliklerinde hiç çalışmaz oldular. Onlar kâğıt üstünde çalışıyorlardı; toprağı, kokusunu, ona dokundukları zaman kapıldıkları duyguları unuttular; yalnızca ona sahip olduklarını, onunla para kazanıp yitirdiklerini anımsadılar. Kimi çiftlikler öylesine genişledi ki, artık onları bir kişi yönetemiyordu. Gelirin ve giderin hesabını tutabilmek için bir sürü muhasebeci, toprağın verimini yükseltmek için kimyagerler, işçilerin bütün güçleri ile çalışıp çalışmadıklarını denetleyecek kalfalar gerekiyordu. Sonra çiftçiler, kendi dükkânlarını açtılar. Yanında çalıştırdıklarına ücret veriyor ama kendi mağazasından yiyecek satın almaya zorlayıp, parasını geri alıyorlardı. Bir süre sonra adamlarına para vermekten büsbütün vazgeçip hesapları tutma derdinden kurtuldular. Bu çiftlikler krediyle yiyecek veriyorlardı. İnsan iş bulup karnını doyurabilirdi; iş bittikten sonra bir de bakardı ki şirkete borçlu kalmış. Çiftçiler, yalnız çiftliklerinde çalışmamakla kalmıyorlar, sahip oldukları çiftlikleri hiç görmüyorlardı bile.

Ve sonra topraklarından kovulanlar batıya göç etmeye başla-

dılar... Kansas'tan, Oklahoma'dan, Texas'dan, New Mexico'dan, Nevada'dan ve Arkansas'tan, topraklarının üstüne toz yağan, traktörlerin yerle bir ettiği evlerinden kovulan aileler geldi. Arabaları tıka basa dolu, evsiz barksız ve açtılar. Yapacak bir iş bulma kaygısı içinde, karıncalar kadar huzursuz olan aç insanlar, dağlardan aktılar. Karınlarını doyurabilmek için her türlü zorluğa göğüs germeye hazırdılar. Çocuklar aç. Başımızı sokacak hiçbir yerimiz yok. İş, yiyecek ve hepsinden önemlisi toprak bulma telaşı içindeyiz.

Yabancı değiliz. Yedi kuşaktır Amerikalıyız, ondan önceki atalarımız da İrlandalı, İskoç, İngiliz ya da Alman. Dedelerimden biri Devrim'e katılmıştı. Ailemizin birçok üyesi iç savaşta çarpıştı... her iki tarafta da. Amerikalıydılar.

Aç ve öfkeliydiler. Bir ev bulmayı umuyorlardı, ama yalnızca nefretle karşılaştılar. Okiler... Çiftlik sahipleri onlardan nefret ediyorlardı, çünkü kendilerinin zayıf, Okiler'in güçlü; kendi karınlarının tok, Okilerinse aç olduğunu biliyorlardı. Belki de öfkeli, aç ve silahlı insanların, zayıf olanların topraklarını çalmalarının ne denli kolay bir iş olduğunu büyükbabalarından işitmişlerdi. Çiftlik sahipleri onlardan nefret ediyordu. Kasabalarda ise mağaza sahipleri onlardan nefret ediyordu çünkü parasızlardı. Bir mağaza sahibince hor görülmenin bundan daha kolay yolu yoktu. Kentliler, küçük bankerler Okiler'den nefret ediyorlardı, çünkü onların sırtından hiçbir şey kazanamıyorlardı. Hiçbir şeyleri yoktu ki. Ve çalışan insanlar Okiler'den nefret ediyorlardı, çünkü karnı aç olan bir insan çalışmak zorundaydı ve eğer çalışırlarsa, ücretler düşüyordu.

Ve topraklarından kovulan üç yüz bin göçmen Kaliforniya'ya akın etti. Arkalarında yeni traktörler toprağı kazıyor, ortakçıları kovmaya devam ediyordu. Ve hâlâ akın akın, toprakları ellerinden alınarak evsiz bırakılan, sert, dikkatli ve tehlikeli insanlar geliyordu.

Kaliforniyalılar birçok şey, sermaye birikimi, toplumsal gelişme, eğlence, lüks ve gelişmiş bir banka güvenliği isterken, yeni barbarlar yalnızca iki şeyin peşindeydi; yiyecek ve toprak. Onlar için ikisi de birdi zaten. Kaliforniyalıların istekleri karmaşık ve belirsizken, Okiler'in istekleri yolun kıyısında uzanıyor, görülebiliyor, elle tutulabiliyordu; ekebilecekleri sulak tarlalar, yeşil otlaklar, avuncunun içine alıp ezebileceği toprak, koklayabileceği çimen ve ağzına alıp boğazını yakana dek ucunu emeyeceği otlar... İnsan boş bir tarlaya bakıp alınının teri ve kollarının gücüyle ne kadar lahana, al-

tın gibi sapsarı mısır, şalgam ve havuç yetiştirebileceğini kestirebilirdi.

Ve evinden kovulmuş, yanında karısı, arka koltukta zayıf çocukları ile yollara dökülmüş aç bir adam, karnını doyuracak ölçüde ürün alabileceği ama kâr edemeyeceği boş tarlalara bakabilir ve incecik çocuklarının karşısında boş bir tarlanın günah, işlenmemiş toprakların ise bir suç olduğunu bilirdi. İşte bu tür insanlar, yolları aşılıyor, tarlalara aç aç bakıyor, bu tarlalara sahip olup onları kendisi, karısı ve çocukları için işlemek umuduyla yanıp tutuşuyorlardı. Bu istek her zaman içlerindeydi. Tarlalar ve şirketin açtığı kuyular, onlar için birer dürtüydü.

Ve güneyde, yemyeşil ağaçlardan sarkan ve gerektiğinde fiyat düşmesin diye yok edilen bu portakalları, kimsenin kopartıp da ağzı sulanan çocuklarına vermemesi için ellerinde tüfeklerle sınırları koruyan muhafızlar görülürdü.

Külüstür arabayla kente girilir. İş için çiftliklere başvurulur. Bu gece nerede yatılacak?

Irmağın ötesinde Hooverville var. Orada bir sürü Oki görebilirsiniz.

Arabasını Hooverville'e doğru sürdü. Ama bir daha kimseye bir şey sormadı, çünkü her kentin dışında bir Hooverville vardı.

Bu sefalet kenti, suyun yanında kurulmuştu; evler çadır bezlerinden, sazlardan ve mukavva kutulardan yapılmıştı. Adam, ailesiyle buraya gelip Hooverville'in yurttaşı oldu. Nedense bu kentlere hep Hooverville diyorlardı. Adam, çadırını suya elverdiğince yakın kurdu; çadırı yoksa, kent çöplüğüne giderek mukavva kutular bulup kendine kâğıttan bir ev yaptı. Yağmurlar gelince ev eriyip kayboldu. Hooverville'e yerleşip tarlalara iş aramaya gitti, kazandığı parayı iş ararken harcadığı benzine verdi. Akşamları, erkekler toplanıp konoştular. Yere çömelerek gördükleri topraklardan söz ettiler.

Buranın batısında on beş bin dönümlük bir yer var. Bomboş yatıyor. Tanrım, o toprakların yalnızca üç dönümüyle ben neler yapabiliyordim! Bütün yiyeceğimi yetiştirirdim.

Bir şeye dikkat ettiniz mi? Çiftliklerde hiç sebze, tavuk ya da domuz yok. Tek ürün yetiştiriyorlar; örneğin pamuk ya da seftali ya da salata. Başka bir yerde ise yalnızca tavuk. Kendi tarlalarında yetiştirebilecekleri ürünü pazardan alıyorlar.

Tanrım, ne olur birkaç tane domuzum olsaydı!

Hiçbir zaman olmayacak!

Ne yapacağız? Çocuklar bu durumda büyüyemezler.

Kampta haber kulaktan kulağa dolaşıyordu. Shafter'de iş varmış. Gece arabalar yükleniyor, altına hücum edercesine, işe doğru büyük bir kalabalık yola çıkıyordu. Ve Shafter'e gerekenin beş katı insan geliyordu. Altına hücum edercesine. İş bulabilmek için gece gizli gizli yol alıyorlardı. Ve yol boyunca onları çıldırtan, istedikleri yiyeceği yetiştirebilecekleri tarlalar uzanıyordu.

Sahibi var oranın. Bizim değil.

Belki küçük bir parçası bizim olur. Belki... küçücük bir parçası. İşte tam şurada... bir avuç toprak. Şimdi otlarla kaplı. Tanrım, tüm ailemi besleyebilecek kadar patates yetiştirebilirdim orada.

Senin değil. Onun için yabancı otlarla kaplı kalmak zorunda.

Ara sıra biri denemiyor değildi; gizlice içeri giriyor, küçük bir bölgeyi temizleyerek toprağın zenginliğinden bir şeyler çalmak istiyordu. Otların arasında gizli bir bahçe. Bir paket havuç tohumu, birkaç şalgam. Patates kabuklarını toprağın altına gömüp çalınmış topraktan gecenin karanlığında gizlice çıkıyordu.

Kenardaki otları bırak... O zaman kimse ne yaptığımızı görmez. Ortada da uzun otlar kalsın.

Geceleri gizlice kazılan topraklar, paslı tenekelerle taşınan sular.

Ve bir gün şerif çıkageliyor: Ne yaptığımızı sanıyorsunuz?

Kötü bir şey yapmak istememiştim.

Gözüm hep üstünüzdeydi. Burası sizin toprağınız değil. Başkasının topraklarındasınız.

Toprak ekili değildi, kimseye zararım dokunmuyor ki.

Tanrı'nın cezası işgalciler. Çok geçmeden kendinizi toprağın sahibi sanırsınız. Sonra canınız yanar, hadi alın voltanızı.

Ve yeşil havuç fideleri tekmeleniyor, şalgamlar çizmelerin altında eziliyordu. Toprağı yine yabancı otlar bürüyordu. Ama polis haklıydı. Yetiştirilen ürün... İşte insan, toprağın sahibi yapan bu değil miydi? Çapalanan toprak, yetiştirilen havuçlar... İnsan yiyeceğini elde ettiği toprak uğrunda savaşılabirdi. Çabuk kovun onu! Kendisinin sanacak. Yabancı otların arasındaki küçük tarla için ölebilir bile budala.

Şalgamları ezerken yüzü nasıl oldu gördün mü? Neredeyse bizi öldürecekti. Bu insanların başını ezmeliyiz, yoksa tüm ülkeyi işgal ederler.

Yabancılar.

Evet, bizimle aynı dili konuşuyorlar ama bizden değiller. Nasıl yaşadıklarına bir bak. Hiç biz öyle yaşayabilir miyiz? Asla!

Akşamları yere çömelerek yapılan konuşmalar. Ve heyecanlı bir adam: Neden birleşip bir avuç toprağı işgal etmiyoruz? Tüfeklerimiz var. Al eline ve, “Hadi bakalım kovun bizi,” de. Neden böyle yapıyoruz?

Bizi fare gibi gebertirler.

Eee, hangisini tercih edersin, ölmeyi mi yaşamayı mı? Toprağın altını mı yoksa şu döküntü evleri mi? Çocukların şimdi mi ölsün yoksa iki yıl içinde beslenme yetersizliği dedikleri şeyden mi gitsinler istersin? Biliyor musun, bir haftadır ne yiyoruz? Haşlanmış ısırgan otu ile kızarmış hamur. Hamur yapmak için unu nereden bulduğumuzu da öğrenmek ister misin? Un taşıyan kamyonların döşemelerini süpürüyoruz.

Kamplarda konuşuluyor ve kalçalarının üstünde sallanan taban-calarıyla, koca göbekli şerifler kamplarda kasıla kasıla yürüyorlar. Akıllarını başlarına toplansınlar. Onların ipini germeliyiz yoksa ne yapacaklarını Tanrı bilir! Güneydeki zenciler kadar tehlikeli bunlar! Bir birleşirlerse, onları hiçbir şey durduramaz.

İşte bir haber: Lawrenceville’de bir şerif bir işgalciyi yakalamış, işgalci direnince zor kullanmak zorunda kalmıştır. İşgalcinin on bir yaşındaki oğlu, 22’lik tüfeğiyle ateş ederek şerifi öldürmüştür.

Yılanlar! Onlara acımayın ve tartışmaya kalkarlarsa hemen ateş edin. Çocuklar şerifleri öldürürse, kimbilir büyükler ne yapar? Onlardan daha sert olun. Kötü davranın. Korkutun.

Ya korkmazlarsa? Ya ayağa kalkıp tüfeklerini ellerine alıp onlar da ateş ederlerse? Bu adamlar çocukluklarından beri silahlı. Tüfek vücutlarının bir parçası gibi. Ya korkmazlarsa? Ya günün birinde Lombardlar’a İtalya’da, Almanlar’ın Galya’da, Türkler’in Bizans’ta yaptıkları gibi bir ordu halinde yürümeye kalkarlarsa? Onlar da toprak isteyen, iyi silahlandırılmamış göçebeler değil miydi? Üstelik lejyonerler onları durduramamıştı. Katliam ve yıldırma bile durduramamıştı onları. Açlığını yalnızca guruldayan midesinde değil, çocuklarının yüzünde de duyan bir adamı nasıl durdurabilirsin ki? Onu korkutamazsın. O başka insanların ötesinde bir korkuyu tanımıştır.

Hooverville'de erkekler konuşuyordu: Büyükbaba, topraklarını Kızılderililerden almıştı.

Doğru değil bu. Oturmuş nelerden söz ediyoruz. Çalacağız di-yorsunuz. Ben hırsız değilim.

Değil misin? Daha dün gece bir verandadan süt çalmadın mı? Bakır tel çalıp bir parça et karşılığında değış tokuş etmedin mi?

Evet ama çocuklar açtı.

Yine de hırsızlık yaptın.

Fairfield çiftliğinin nasıl ele geçirildiğini biliyor musunuz? Hü-kümet arazisiydi. İhtiyar Fairfield, San Fransisco'daki barlara gi-dip üç yüz kadar serseri topladı. İşte bunlar toprağı işgal ettiler. Fair-field, onlara yiyecek ve viski verdi. Sonra da toprağı onlardan aldı. Çitliğinin kendisine bir fıçı ucuz viskiyle bir çuval buğdaya mal ol-duğunu söylerdi. Şimdi bu hırsızlık değil mi yani?

Evet, yaptığı doğru değildi ama bu yüzden hapse girmedi.

Hayır, bu yüzden hapse girmedi. Kongre üyelerine ve yargıçlara rüşvet yedirenler de hiç hapse girmiyorlar.

Tüm eyaleti saran Hoovervilleler'de ateşli tartışmalar...

Ve sonra baskınlar... İşgalci kamplarda bir polis ordusu. Defo-lun! Sağlık Bakanlığı'nın emri. Bu kamp sağlık koşullarına uygun değil.

Ne yapacağız?

O bizi ilgilendirmez. Sizi buradan çıkarmak için emir aldık. Bir saate kadar kampı ateşe vereceğiz.

Buralarda tifo görölmüş. Tüm eyalete yaymak mı istiyorsunuz?

Sizi buradan atmak için emir aldık. Hadi bakalım! Yarım saate kadar yakacağız kampı.

Yarım saat sonra, kâğıt ve sazdan yapılan evlerden yükselen du-manlar göğe çıkıyor, insanlar başka bir Hooverville bulmak amacı-yı arabalarına binip yollara dökölüyorlardı.

Ve Kansas'ta, Oklahoma'da, Texas'da, New Mexico'da traktörler ortakçıları evlerinden kovuyordu.

Üç yüz bin kişi gelmişti Kaliforniya'ya, daha da fazlası geliyordu. Ve Kaliforniya'nın yolları çekmek, itmek, kaldırmak ve çalışmak için karıncalar gibi didinen insanlarla doluydu. Çünkü bir insanın kaldı-rabileceğı bir yük için beş çift kol uzanıyor, bir insanı doyurabilecek yemek için beş ağız açılıyordu.

Ve bir ayaklanmada topraklarını ellerinden kaçırma olasılığı ile

karşı karşıya olan bütün toprak sahipleri tarihi okuyabilir, şu önemli gerçekleri öğrenebilirlerdi: Mülkiyet bir avuç adamın elinde toplandığı zaman, daha çabuk yitilir. Ve bunu tamamlayan gerçek: Halkın çoğu aç ve çıplak olduğu zaman kendisine gereken şeyleri zorla alır. Ve çığılı tüm tarih boyunca yankılanan bir gerçek: Baskı ezilenleri daha da güçlendirmeye ve onları bir araya getirmeye yarar yalnızca. İşte büyük toprak sahipleri, tarihin bu üç gerçeğini görmezlikten geliyorlardı. Toprak giderek daha az sayıda insanın elinde toplandı, malları ellerinden alınan insanların sayısı çoğaldı ve büyük toprak sahiplerinin tüm uğraşları, bir baskı düzeni kurma çabalarında yoğunlaştı. Görkemli malikânelerini korumak amacıyla silah satın aldılar, ayaklanmayı bir an önce bastırabilmek için göçmenlerin arasına casuslar soktular. Değişen ekonomi, yeni planlar önemsenmedi; insanları ayaklanmaya sürükleyen nedenler süregelirken, yalnızca ayaklanmayı bastırma yolları göz önünde bulunduruldu.

İnsanları işsiz bırakan traktörlerin, yük taşıyan demiryollarının, üreten makinelerin sayısı arttı; diğer yandan, büyük malikanelerin artıklarıyla karınlarını doyurmaya çalışan, yol kıyılarındaki tarlalara göz diken, yollara dökülen insanların sayısı giderek arttı. Büyük toprak sahipleri kendilerini korumak için dernekler kurup, insanların nasıl gözlerini korkutacaklarını, onları nasıl öldüreceklerini tartıştılar. Tek bir şeyden korkuyorlardı: Üç yüz bin kişi, tek bir önder altında yürürse her şey biterdi. Aç ve yoksul üç yüz bin kişi; öz bilinçlerine varırsa, tüm topraklar onların olur, hiçbir silah onları durduramazdı. Ve elde ettikleri mülkiyetlerin sonucunda insanlık dışı yaratıklara dönen büyük toprak sahipleri, sonlarına doğru koşuyorlar, uzun dönemde kendilerini mahvedecek her aracı kullanıyorlardı. Her şiddet gösterisi, Hooverville'e yapılan her baskın, sefalet içindeki kampta kasıla kasıla yürüyen her polis, o günü birazcık olsun uzaklaştırıyor, ama kaçınılmazlığını daha da kesinleştiriyordu.

Açlıktan iyice zayıflamış ama açlığa karşı koymalarının sonucu sert, keskin, asık suratlı erkekler yere çömelmişlerdi. Ve dört bir yanlarında zengin topraklar uzanıyordu.

Şu dördüncü çadırdakilerin başına gelenleri işittin mi?

Hayır, biz yeni geldik.

Çocukları uykusunda bağırıp çağırıyormuş. Barsaklarında kurt var sanmışlar. Müshil vermişler ve çocuk ölmüş. Aslında bütün bağırıp çağırımları açlıktanmış.

Zavallı çocuk.

Evet ama ailesi onu gömemiyor. Paraları yok.

Lanet olsun!

Ve eller ceplere daldı, paralar çıktı. Çadırın önünde gümüş paralardan oluşan küçük bir tepe yükseldi. Ve aile, hiçbir şeyden habersiz ansızın buluverdi onu.

Bizim insanlarımız iyidir; bizim halkımız merhametlidir. İyi yürekli insanların yoksul kalmamaları için Tanrı'ya dua et. Günün birinde çocuklarımızın karnı doysun diye Tanrı'ya dua et.

Ve toprak sahipleri, bir gün duaların tükeneceğini biliyorlardı.

İşte o zaman her şey bitecekti.

Yirminci Bölüm

Eşyaların üstünde oturan çocuklar, Connie, Rose of Sharon ve Papaz, kaskatı olmuşlar, her yerleri tutulmuştu. Bakersfield’de defin memurluğuna gittiklerinde onlar kapının önünde, sıcağın altında oturmuşlar, Baba, Anne ve John Amca içeri girmişti. Sonra bir sedye dışarı çıkmış ve ceset üstüne konularak içeri taşınmıştı. Muayene yapılırken onlar güneşin altında beklemiş, ölüm nedeni saptanıp, belgeler imzalanmıştı.

Al ve Tom, sokaklarda dolaşp vitrinlere bakmış, kaldırımlardaki garip insanları seyretmişlerdi.

Sonunda Baba, Anne ve John Amca dışarı çıktılar. Boyunları büyük, suratları asıktı. John Amca, eşyaların üstüne tırmandı, Anne ile Baba ön koltuğa oturdular. Tom ve Al geri döndü, Tom direksiyonun başına geçti. Ne yapacağının söylenmesini sessizce bekliyordu. Koyu renkli şapkasını burnunun üstüne çeken Baba önüne bakıyordu. Anne, parmaklarıyla ağzının kenarlarını ovuyordu. Yorgunluktan baygınlaşan gözleri uzaklarda kaybolmuştu.

Baba, derin derin içini çekti.

“Yapacak başka bir şey yoktu,” dedi.

“Biliyorum,” dedi Anne. “Yine de iyi bir cenaze töreni olmasını isterdi. En büyük isteği idi bu.”

Tom, yan gözle onlara baktı:

“Yoksul mezarlığına mı?” diye sordu.

“Evet,” diyerek başını salladı Baba. Sanki yeniden gerçek dünyaya dönmek istiyordu. “Yeterince paramız yoktu. Yoksa onu bırakmazdık.” Anne’ye döndü. “Kendini suçlama. Ne yapsak, kendimizi ne denli zorlasak, elimizden başka bir şey gelmezdi. Yok paramız işte; tabut, papaz, mezar parası elimizdeki on katı eder. Yapabileceğimizin en iyisini yaptık.”

“Biliyorum,” dedi Anne. “İyi bir cenaze töreni istediğini kafamdan atamıyorum bir türlü; ama unutmam gerek.” İçini çekip ağzının kenarını ovdu. “İçerideki bayağı iyi bir adamdı. Çok patronca havası vardı ama yine de iyiydi.”

“Evet,” dedi Baba. “Bizimle açık açık konuştu.”

Anne eliyle saçlarını arkaya itti. Çenesi gerildi.

“Artık gidelim,” dedi. “Başımızı sokacak bir yer aramalıyız kendimize. Sonra da bir an önce bir iş bulup yerleşmeliyiz. Çocukları aç bırakmanın bir anlamı yok. Büyükanne asla yapmazdı bunu. Cenazelerde hep iyi yemek yerdii.”

“Nereye gidiyoruz?” diye sordu Tom.

Baba şapkasını kaldırıp başını kaşıdı.

“Kampa,” dedi. “Elimizde kalan parayı iş bulana dek harcamayalım. Kentin dışına çek.”

Tom, arabayı çalıştırdı ve kentin sokaklarında ilerlediler. Köpürünün kenarına geldiklerinde etrafta çadırlar gördüler.

“Burada durabiliriz,” dedi Tom. “Milletin ne yaptığını, nerede iş bulunduğunu öğreniriz.”

Yüksek bir çöp yığınının kenarına çekip kamyonu durdurdu.

Kampta düzen diye bir şey yoktu; arabalar rastgele park edilmiş, çadırlar kurulmuş, tenteler gerilmişti. Birinci evin güney duvarı paslanmış oluklu demirden yapılmış, doğu duvarı ise, iki sopa arasına gerilen eski bir keçeden oluşmuştu. Kuzey duvarı karton ve yırtık çadır bezi, batı duvarı da çuval artıklarından yapılmıştı. Dört köşe çerçevenin üstüne söğüt dalları konulmuş, bunların üstüne atılan otlar tavanı örtmüştü. Kapının önüne türlü türlü eşyalar yığılmıştı. Beş galonluk yağ tenekesi ocak görevini görüyordu. Yan yatırılmış, bir ucuna paslı bir soba borusu sokulmuştu. Çamaşır kazanı duvara dayalı duruyordu. Üstünde oturan, yemek yenen kutular dört bir yana saçılmıştı. Çadırın yanına külüstür bir Ford ile iki tekerlekli bir römork park edilmişti. Kamp düzensiz bir yoksulluk içindeydi.

Onun yanında eski ama daha derli toplu kurulmuş bir çadır vardı. Kutular çadır duvarının kenarına yan yana dizilmişlerdi. Kapıdan bir soba borusu çıkartılmış, ön taraftaki pislikler süpürülmüştü. Bir kutunun içinde ıslak çamaşırlar vardı. Bu çadırın yanında da iki kişilik küçük bir arabayla bir römork duruyordu.

Onun yanında yırtıkları tellerle tutturulmuş kocaman bir çadır

vardı. Kapı olarak kullanılan perde yukarı kaldırılmış, yere dört yatak serilmişti. Kenardaki çamaşır ipinde pembe pamuklu çamaşırlarla iş tulumları asılıydı. Yaklaşık kırk çadır, kampı oluşturunuyordu ve her birinin yanında farklı bir otomobil vardı. Uzakta durup yeni gelenleri izleyen, saçları toz içinde, çıplak ayaklı çocuklar yavaş yavaş yaklaştılar.

Tom, kamyonu durdurup Baba'ya baktı.

"Pek sevimli bir yer değil," dedi. "Başka bir yere gitmek ister misin?"

"Durumu öğrenmeden hiçbir yere gidemeyiz," dedi. "Önce nerede iş bulacağımızı öğrenelim."

Tom, kapıyı açıp dışarı çıktı. Ötekiler de aşağıya inmiş, şaşkın şaşkın çevrelerine bakıyorlardı. Ruthie ile Winfield, yol alışkanlığı ile, kovayı alıp, söğütlerin altına su almaya gittiler. Çocukların bir bölümü ayrılarak onların çevresini sardı.

Birinci çadırın perdesi aralandı ve bir kadın başını uzatıp baktı. Kırışmış saçları örülüydü. Üstünde kirli, çiçekli bir önlük vardı. Cildi soluk ve pörsümüş, donuk gözlerinin altında mor halkalar oluşmuştu. Dudakları aralık ve sarkıktı.

"İstedğimiz yere kamp kurabilir miyiz?" diye sordu Baba.

Baş hemen geri çekildi. Kısa bir süre sonra perde yana çekildi ve sakallı bir adam dışarı çıktı. Kadın içeride kalıp, onun arkasından baktı.

"Nasılsınız?" dedi sakallı adam.

Ürkek, siyah gözleri ailenin bireylerini tek tek dolaştıktan sonra kamyonu ve eşyaları inceledi.

"Karinıza, çadırımızı istediğimiz yere kurup kuramayacağımızı sormuştuk," dedi Baba.

Sanki üstünde düşünülmesi gereken çok akıllıca bir şey söylemişçesine adam Baba'ya dikkatle baktı.

"Yani bu kampta istediğiniz bir yere mi?" diye sordu.

"Evet. Çadırımızı kurmadan önce görmemiz gereken bir sahibi var mı buranın?"

Sakallı bir adam, bir gözünü kısıp Baba'yı inceledi.

"Burada kamp mı kurmak istiyorsunuz?"

Baba, sinirlenmeye başlamıştı. Ak saçlı kadın çuval bezinden yapılmış çadırdan başını çıkartıp baktı.

"Ne anlattığımı sandın?" diye sordu Baba.

“Burada kamp yapmak istiyorsanız, neden yapmıyorsunuz? Sizi durdurmadım ya.”

Tom güldü: “Hele şükür, anladı.”

Baba, kendini toparladı.

“Ben buranın bir sahibi olup olmadığını öğrenmek istemiştım yalnızca. Yani para verecek miyiz?”

Sakallı adamın yüzü gerildi.

“Kimmiş sahibi?” diye sordu.

Baba, arkasını dönüp, “Deli mi ne?” diye söylendi.

Kadının başı çadırın kapısından bir daha uzandı.

Sakallı adam, tehdit edercesine öne doğru bir adım attı:

“Kimmiş sahibi?” diye sordu. “Kim bizi buradan atacakmış? Söyleyin bana.”

Tom, Baba’nın önüne geçti.

“Sen gidip uzun bir uyku çek,” dedi.

Sakallı adam, ağzını açtı. Pis parmağını ağzına sokup diş etlerini temizledi. Bir süre kuşkuyla Tom’a baktıktan sonra arkasını döndü ve ak saçlı kadının ardından çadıra girdi.

Tom, Baba’ya döndü.

“Bu da neydi yahu?” diye sordu.

Baba, omuzlarını silkti. Çevresine baktı. Bir çadırın önünde eski bir Buick duruyordu. Ön kapağı kalkmıştı. Supapları söken genç bir adam başını kaldırıp Joadların kamyonuna doğru baktı. Onun kendi kendine güldüğünü gördüler. Sakallı adam gittikten sonra işini bırakıp yanlarına geldi.

“Nasılsınız?” dedi.

Mavi gözleri neşeyle parlıyordu.

“Demek Belediye Başkanımızla tanıştınız.”

“Nesi var onun?” diye sordu Tom.

Genç adam kıkırdadı:

“O da sizin ve benim gibi biraz kaçık. Belki benden biraz daha kaçıktır, bilmiyorum.”

“Ona burada kamp kurup kuramayacağımızı sormuştım,” dedi Baba.

Genç adam, yağlı ellerini pantolonuna sildi.

“Elbette kurabilirsiniz. Neden kuramayacaksınız ki? Yeni mi geldiniz?”

“Evet,” dedi Tom. “Bu sabah.”

“Daha önce Hooverville’e hiç gelmemiş miydiniz?”

“Hooverville de neresi?”

“Burası.”

“Ya!” dedi Tom. “Şimdi geldik işte.”

Kovayı suyla doldurmuş olan Ruthie ile Winfield geri döndüler.

“Hadi artık yerleşelim,” dedi Anne. “Çok yorgunum. Belki hepimiz dinlenebiliriz.”

Baba ile John Amca çadır beziyle yatakları indirmek için kamyonun arkasına tırmandılar.

Tom, genç adamı izleyerek onardığı arabaya doğru ilerledi. Supap taşlama kolu açıkta duruyordu. Küçük, bir teneke dolusu supap deneme macunu tazyik deposunun üstüne konmuştu.

“O sakallının nesi var?” diye sordu Tom.

Adam, kolu eline alıp, işine koyularak supap yatağını taşlama-ya başladı.

“Belediye Başkanının mı? Tanrı bilir. Belki de başı dönmüştür.”

“Başı mı dönmüş? Neden?”

“Polisler tarafından itilip kakılmaktan.”

“Onun gibi bir adamı niye itip kaksınlar ki?” diye sordu Tom.

Genç adam işini bırakıp Tom’un gözlerinin içine baktı.

“Tanrı bilir,” dedi. “Yeni geldi. Belki onu sen anlayabilirsin. Herkes başka bir şey söylüyor. Sen hele bir kamp kur, şerifin ne kadar çabuk geldiğini görürsün.”

Supapı kaldırıp macunu yatağa sürdü.

“Neden gelecek ki?”

“Bilmediğimi söyledim ya. Kimilerine bakarsan, oy vermemezi istemiyormuş; oy vermeyelim diye bizi durmadan dolaştırıyorlarmış. Kimileri de, bizi rahat ettirmemek için diyor. Bazılarına göre de, örgütlenmeyelim diyeymiş. Ben nedenini bilmiyorum. Bütün bildiğim durmadan dolaşmak zorunda kaldığımız. Bekle, sen de görürsün.”

“Biz serseri değiliz ki,” diye üsteledi Tom. “İş arıyoruz. Ne tür iş olursa olsun, yaparız.”

Genç adam, kolu supap boşluğuna sokarken bir süre sesini çıkarmadı. Sonra aval aval Tom’a baktı.

“İş mi arıyorsunuz?” dedi. “Demek iş arıyorsunuz. Herkesin ne aradığını sanıyorsunuz. Elmas mı? Kıçımı ne ararken erittim sanıyorsunuz?”

Kolu bir öne bir arkaya bükmeye başladı.

Tom, pis çadırlara kırık dökük eşyalara, külüstür arabalara, güneşin altına serilmiş yataklara, insanların yemeklerini pişirdikleri, ateşten kararmış deliklerin üstüne konulmuş kara tencerelere baktı.

“Hiç iş yok mu?” diye sordu alçak sesle.

“Bilmiyorum. Olması gerek. Artık burada ürün kalmamış. Üzümlerle pamuklar daha sonra toplanacak. Şu supapları onarır onarmaz biz buradan gidiyoruz. Ben, karım ve çocuğum. Kuzeyde iş varmış kulağıımıza çalındığına göre. Salinas’ı dolaşıp kuzeye gideceğiz.”

Tom, John Amca, Baba ve Papaz’ın muşambayı çadır direklerinin üstüne gerdiklerini, içeride Anne’nin, dizlerinin üstünde yatakları yere serdiğini gördü. Yalın ayaklı, pis yüzlü, sessiz çocuklar çevrelerini sarmış, onların yerleşmelerini izliyorlardı.

“Evdeyken, birtakım adamlar el ilanları dağıtmışlardı... Portakal renkli el ilanları. Burada çalışacak bir sürü işçi istenildiği yazılıydı.”

Genç adam güldü.

“Burada üç yüz bin kişi var diyorlar. Kalıbımı basarım, hepsi de aynı ilanları görmüştür.”

“Evet ama eğer adam gerekmiyorsa, ne diye bu tür ilanlar bastırma zahmetine katlanıyorlar?”

“Biraz kafanı çalıştırsana. Neden yapmasınlar?”

“Evet ama bilmek istiyorum.”

“Bak,” dedi genç adam. “Diyelim ki tek bir iş var ve çalışmak isteyen tek bir insan var. O zaman o adama istediği parayı vermek zorundasın. Ama ya yüz kişi varsa.” Elindeki aleti yere bıraktı. Gözleri katılaşmış, sesi kalınlaşmıştı. “Ya yüz kişi aynı işi yapmak istiyorsa. Ve bu adamların çocuklarının karınları açsa. Ya on sente çocuklarına bir kutu mama alabiliyorsa. Aynı işi isteyen yüz adam. Onlara bir on sentlik ver bakalım ne oluyor, o para için birbirlerini nasıl yiyorlar. Son çalıştığım yerde ne ücret alıyordum, biliyor musun? Saatine on beş sent. Bir buçuk dolar için on saat. Üstelik iş yerinde de kalamıyorsun. İşe gitmek için benzin yakmak gerekiyor.” Öfkelenmeye, gözleri nefretle parlamaya başlamıştı. “İşte o ilanları bunun için dağıttılar. Tarlalarda saati on beş sente adam çalıştırarak kazandığın parayla o el ilanlarından istediğin kadar bastırabilirsin.”

“Namussuzluk bu!” dedi Tom.

Genç adam, kaba bir kahkaha attı.

“Sen burada bir süre kal da, namussuzca olmayan bir şey görürsen gel bana da haber ver.”

“Ama iş var değil mi,” diye üsteledi Tom. “Öyle çok şey yetişiyor ki, meyve, üzüm, sebze... Hepsini gördüm. Adama ihtiyaçları olmalı. Bir sürü tarla gördüm.”

Arabanın yanındaki çadırda bir çocuk ağlamaya başladı. Genç adam çadıra girdi ve yumuşak sesle bir şeyler söylediği işitildi. Tom, kolu alıp supap yatağına soktu, sağa sola döndürerek taşlamaya koyuldu. Çocuğun ağlaması kesildi, genç adam dışarı çıkıp Tom’a baktı.

“Demek elinden geliyor,” dedi. “Çok iyi. Epeyce işine yarayacak.”

“Ya az önce söylediklerim,” diye devam etti Tom. “Yetişen birçok şey gördüm.”

Genç adam yere çömeldi.

“Anlatacağım,” dedi alçak sesle. “Bir seferinde kocaman bir şeftali bahçesinde çalışmışım. Bütün yıl boyunca dokuz adam çalıştırıyorlardı.” Bir an sustuktan sonra ekledi: “Şeftaliler olgunlaştınca da iki haftalığına üç bin adam tutuyorlardı. Üç bin kişi çalıştırmak zorundaydılar yoksa şeftaliler çürürdü. Ne yapıyorlardı? Dört bir yana el ilanları dağıtıyorlardı. Üç bin kişilik iş için kapının önünde altı bin kişi toplanıyordu. Onlar da istedikleri ücretle adam buluyorlardı. Verdikleri ücreti almak istemezsen, senin işin için bekleyen bin kişi vardı kapıda. Böylece boynunu büküp toplamaya başlıyordun. Ülkenin yarısı şeftali ağacı. Hepsi birden olgunlaşıyor. İş bitince tek bir şeftali bile kalmıyor ağaçlarda. Eh, toprak sahipleri de artık seni istemiyorlar. Üç bin kişinin hiçbirisi işlerine yaramıyor. İş bitti. Hırsızlık yapar, kafayı çeker, ortalığı cehenneme çevirebilirsin. Üstelik çadırların içinde yaşayarak görünümü de bozuyorsunuz. Burası güzel bir ülke, çirkinleştirmemek gerek. Onun için iş bittikten sonra buralarda kalmanı istemezler. Başlarlar kovalamaya işte böyle.”

Joadların çadırına doğru bakan Tom, yorgunluktan bitkinleşen annesinin ateşi yaktığını, tencereleri üstüne koyduğunu gördü. Çocuklar, giderek yaklaşıyor, sakın gözleri Anne’nin ellerinin her hareketini seyrediyordu. İki büküm, ihtiyar bir adam bir çadırdan çıkıp havayı koklayarak yaklaştı. Ellerini arkasında kavuşturup, Anne’yi izleyen çocuklara katıldı. Ruthie ile Winfield, Anne’nin ya-

nında durmuşlar kavga etmeye hazır bir tavırla yabancılara bakıyorlardı.

“O şeftalilerin şimdi toplanması gerek, öyle değil mi?” dedi Tom öfkeyle. “Ne zaman olgunlaşırlar?”

“Öyle, toplanmaları gerek.”

“Ya insanlar bir araya gelip: ‘Bırakın çürüsünler,’ derlerse. Ücretler yükselmez mi?”

Genç adam başını supaptan kaldırıp alaylı alaylı Tom’a baktı.

“Eh, bir çözüm yolu buldun, değil mi? Büyük bir keşifte buldun. Zekân yüzünden fıskırıyor zaten.”

“Yorgunum,” dedi Tom. “Bütün gece araba kullandım. Tartışmak istemiyorum. Öylesine yorgunum ki, kolaylıkla kavga edebilirim. Benimle dalga geçme. Sana soru sorduk.”

Genç adam sırtıttı.

“Alınma. Daha önce burada değildin. Herkesin aklına geldi bu. Ama şeftali bahçelerinin sahiplerinin de aklına geldi. Eğer insanlar bir araya gelmeye ve içlerinden bir önder çıkıp konuşmaya başlıyorsa, daha o adam ağzını açar açmaz tutup deliğe atıyorlar. Başka birisi önder olmaya kalkarsa onu da içeri tıkıyorlar.”

“Evet ama insanın hapiste nasıl olsa karnı doyar,” dedi Tom.

“Ama çocuklarının değil. Çocukların açlıktan ölürken içeride olmak ister miydin?”

“Öyle,” dedi Tom. “Doğru.”

“Bir şey daha var. Kara liste diye bir şey işittin mi hiç?”

“Nedir o?”

“Bizi bir araya getirmek için ağzını bir aç da görürsün. Hemen resmini çekip gönderirler. Ondan sonra da hiçbir yerde iş bulamazsın. Bir de çocukların varsa...”

Tom, şapkasını çıkarıp elleriyle büktü.

“Öyleyse ne verirlerse alıyoruz ha, yoksa açlıktan geberip gidiyoruz. Homurdanmaya kalkarsak açlığa mahkûm oluyoruz.”

Adam yırtık çadırları ve paslı arabaları içine alan bir daire çizerek, hepsini silip atarcasına elini havada salladı.

Tom, patates soyan annesine baktı. Çocuklar daha da yaklaştı.

“Bu durumu kabullenemem,” dedi. “Ben ve ailem koyun değiliz. Önüme çıkanı gebertirim.”

“Polis gibi.”

“Herhangi biri gibi.”

“Aklını yitirmişsin sen,” dedi genç adam. “Seni hemen yakalarlar. Ne adın var, ne de malın. Sonra da ağzın ve burnun kan içinde bir çukurun dibinde bulurlar seni. Gazeteye de tek bir satır yazarlar. .. Ne biliyor musun? ‘Bir serseri ölü bulundu.’ İşte bu kadar. Gazetede böyle bir sürü yazı görebilirsin.”

“O ölü serserinin yanında başka bir ceset de bulurlar,” dedi Tom.

“Aklını yitirmişsin sen,” dedi genç adam. “Hiçbir yararı olmaz bunun.”

“Peki, ne yapalım öyleyse?”

Yağ içindeki yüze baktı. Genç adamın gözleri bulanmıştı.

“Hiçbir şey. Nereden geliyorsunuz?”

“Biz mi Oklahoma’dan, Sallisaw yakınlarından.”

“Yeni mi geldiniz?”

“Bugün.”

“Çok kalacak mısınız?”

“Bilmiyorum. Nerede iş bulursak orada kalacağız. Ne oldu?”

“Yok bir şey.”

Gözleri yine buğulanmıştı.

“Gidip uyuyayım,” dedi Tom. “Yarın iş aramaya başlamalıyım.”

“Eh, bir deneyin bakalım.”

Tom arkasını dönüp çadıra doğru ilerledi.

Genç adam macun tenekesini alıp parmağını içine batırdı.

“Hey!” diye seslendi.

Tom döndü: “Ne var?”

“Sana bir şey söyleyeceğim.” Bir parça macunun yapışmış olduğu parmağını salladı. “Bela arama. O gözü dönmüş herifin nasıl baktığını gördün.”

“Şu çadırdaki adam mı?”

“Evet... Aptallaşmış, aklını yitirmiş gibi bir hali yok muydu?”

“Ne olmuş ona?”

“Polisler gelince, durmadan gelirler zaten, işte öyle görüneceksin. Aptal, hiçbir şeyden haberi olmayan biri gibi. Hiçbir şey anlamayacaksın. İşte polisler böyle olmamızı istiyorlar. Polise el kaldırmaya falan kalkma. Bu intihar olur. Aptal numarası yap.”

“Yani o kahrolası polisler bizi itip kakacak, biz de bir şey yapmayacak mıyız?”

“Bak buraya. Bu gece seni görmeye geleceğim. Belki yanlış davranıyorum. Ortalık muhbirlerle dolu. Bir çocuğum da var ama şan-

sımı deneyeceğim. Gece görüşürüz. Ortalıkta polis görürsen sen buda Oki'nin birisisin, tamam mı?”

“Bir şey yapacaksak, tamam,” dedi Tom.

“Merak etme. Bir şeyler yapacağız ama başımızı belaya sokmadan. Aç kalan çocuklar çabuk ölürler. Bir-iki gün yeter.”

İşinin başına döndü, macunu supap yatağına yaydı ve eli hızlı kolu çevirmeye başladı. Yüzü donuk ve aptaldı.

Tom, ağır ağır çadıra doğru yürüdü.

“Aptal,” dedi kendi kendine.

Baba ile John Amca, kolları kuru söğüt dallarıyla dolu bir halde geldiler, dalları ateşin yanına bırakarak çömeldiler.

“Amma dolaştık,” dedi Baba. “Odun bulmak için çok uzağa gitmek zorunda kaldık.” Başını kaldırıp kendilerini izleyen çocuklara baktı. “Hey Tanrım,” dedi. “Siz de nereden çıktınız?”

Çocuklar birden rahatsız olarak başlarını öne eğip ayaklarına baktılar.

“Sanırım yemeğin kokusunu aldılar,” dedi Anne. “Winfield, ayak altından çekil.” Çocuğu önünden itti. “Biraz sıcak yemek yiyelim,” dedi. “Evden çıktığımızdan beri sıcak bir şey yemedik. Baba sen şuradaki dükkâna gidip biraz et al. Kendimize güzel bir yahni yapalım.”

Baba, ayağa kalkıp sallana sallana yürüdü.

Al, arabanın ön kapağını kaldırmış, yağlı motora bakıyordu. Tom ona doğru yaklaşınca başını kaldırdı.

“Pek neşeli görünüyorsun,” dedi Tom.

“Motora bakıyordum,” diye işaret etti Al. “Güzel görünüyor değil mi?”

Tom, içeri baktı.

“Bana bir şeyi yok gibi geldi,” dedi.

“Bir şeyi yok? Harika bir durumda. Ne yağ yakmış ne bir şey.” Bujiyi söküp parmağını boşluğa soktu. “İçinde bir şeyler birikmiş ama kuru.”

“İyi araba seçmişsin. Bunu mu söylememi istiyorsun?”

“Eh, bütün yol boyunca araba bozulacak da suç üstüme kalacak diye yüreğime indi.”

“Hayır, iyi iş becerdin. Ama bir daha gözden geçirirsen iyi olacak, çünkü yarın onunla iş aramaya gideceğiz.”

“Yürür, yürür,” dedi Al. “Sen o konuda meraklanma.”

Cebinden çıkısını çıkartıp bujinin üstünü kazıdı.

Tom, çadırın çevresini dolaşıp arka tarafa gitti ve orada Casy'yi yere oturmuş dikkatle bir ayağını incelerken buldu. Yanına çöktü.

"İşe yarıyorlar mı?"

"Ne?" diye sordu Casy.

"Ayak parmakların."

"Ha!... Düşünüyordum."

"Ayak parmaklarına bakmak hoşuna gidiyor galiba."

Casy, ayak parmaklarını oynatıp gülümsedi.

"İnsanın ne yapacağını bilmeden düşünmesi kolay değil."

"Günlerdir ağzını bıçak açmıyor," dedi Tom. "Hep düşünüyor muydun?"

"Evet, düşünüyordum."

Tom, artık iyiden iyiye kirlenen, biçimini yitiren, siperliği bir kuş gagası halini alan şapkasını çıkardı. Şapkanın kenarındaki kurdeleyi çıkartıp yerine katlanmış gazete kâğıdı koydu.

"Öylesine terlemişim ki çekmiş," dedi. Casy'nin ayak parmaklarına baktı. "Bir an düşünmeyi bırakıp beni dinler misin?"

Casy, bir leyleğinkini andıran boynunun üstünden başını çevirdi.

"Hep dinliyorum. İşte bu yüzden düşünüyorum. İnsanların konuşmalarını dinliyor, çok geçmeden onların neler duyduklarını anlıyorum. Hep aynı. Söylediklerini duyuyor, duygularını anlıyorum; çatıya kapatılmış kuşlar gibi kanat çırpıyorlar. Dışarı çıkmaya çalışırken tozlu bir pencerede kanatlarını kıracaklar."

Tom, gözlerini açarak ona baktı, sonra beş-altı metre ötedeki çadıra doğru başını çevirdi. Çadır sopalarına kurusunlar diye yeni yıkanmış bir pantolon, gömlek ve çamaşır asılıydı.

"Ben de sana aynı şeyleri söyleyecektim," dedi alçak sesle. "Ama sen zaten farkındasın."

"Farkındayım," diye ona katıldı Casy. "Dizginleri olmayan bir orduyuz biz." Başını öne eğip uzun parmaklarını önce alnında sonra saçlarında dolaştırdı. "Hep gördüm bunu," dedi. "Konakladığım her yerde gördüm. İnsanlar bir parça kemiğe açlar, bulduklarında da karınları doymuyor. Açlığa dirençleri kalmayınca da kendileri için dua etmemi istiyorlar. Kimi zaman yapıyorum bu işi." Dizlerini çekip ellerini çevresinde kavuşturdu. "Bunun gibi bir yararı olacağını sanırdım. Dua ederdim ve tüm dertlerin sinek kâğıdı gibi o duaya yapı-

şacaklarını ve duayla birlikte dertlerin de geçip gideceğini sanırdım. Ama artık dua etmenin bir işe yaramadığını anlıyorum.”

“Dua insanların karınlarını doyurmaz,” dedi Tom. “Onların karınlarını doyurmak için bir domuz yavrusu gerek.”

“Öyle,” dedi Casy. “Yüce Tanrı da ücretleri hiç yükseltmiyor. Buradaki insanlar dürüst bir yaşam sürüp çocuklarını büyütme istiyorlar. Yaşlanınca kapılarının önüne oturup güneşin batışını seyretmeyi diliyorlar. Gençken de dans edip birlikte şarkı söylemeyi. Yemek, içmek, çalışmak istiyorlar. Hepsi bu kadar... Kaslarını çalıştırıp yorulmak istiyorlar. Tanrım! Nelerden söz ediyorum ben?”

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Ama kulağa güzel geliyor. Acaba ne zaman iş bulup düşünmeyi bir yana bırakabileceğiz? Çalışmamız gerek. Paramız suyunu çekti. Babam, Büyükanne’nin mezarına dikilecek bir tahta parçasına beş dolar verdi. Geriye pek bir şey kalmadı.”

Kemikleri çıkmış bir köpek havayı koklayarak çadıra yaklaştı. Ürkek, her an kaçmaya hazırdı. İki adamı fark etmeden iyice yaklaşıyordu. Sonra başını kaldırıp onları gördü. Kenara sıçradı ve kulaklarını kısıp, kuyruğunu korumak istercesine bacaklarının arasına sokarak kaçıp gitti. Casy, onun gidişini, gözden kaybolmak için bir çadırın arkasına saklanışını izledi. İçini çekti.

“Kimseye bir yararım olmuyor,” dedi. “Ne benim ne de başkasının. Alıp başımı gitmeyi düşündüm. Yemeğinizi yiyip size yük oluyorum. Karşılığında hiçbir şey verdiğim yok. Belki kendime bir iş bulup, bana verdiklerinizin bir bölümünü ödeyebilirim.”

Tom, ağzını açtı, alt çenesini ileri doğru çıkardı ve yerden aldığı kuru bir dal parçasıyla alt dişlerine vurdu. Gözleri kampta, gri çadırlarda ot, teneke ve kâğıt yığınlarında dolaştı.

“Keşke bir torba tütünüm olsaydı,” dedi. “Uzun zamandır hiç sigara içmedim. McAlester’de tütün bulmak kolaydı. Neredeyse orasını özleyeceğim.”

Dal parçasıyla yeniden dişlerine vurup ansızın papaza döndü.

“Hiç hapse girdin mi?”

“Hayır,” dedi Casy. “Hiç girmedim.”

“Bir süre daha bizimle kal,” dedi Tom.

“Ne kadar çabuk iş aramaya başlarsam o kadar çabuk bulurum.”

Tom; kısıp gözlerle onu inceledikten sonra şapkasını yine başına geçirdi.

“Bak,” dedi. “Papazların söylediği gibi süt ve bal ülkesi diye bir şey yok. Kötü bir yer burası. Buranın insanları bizim gibi batıdan gelenlerden korkuyorlar; onun için polisleri getirip bizi korkutmak istiyorlar.”

“Öyle,” dedi Casy. “Biliyorum. Neden sordun hapse girdin mi diye?”

“Hapse girince...” dedi Tom ağır ağır. “Burnun koku almaya başlıyor. İçeride insanların fazla konuşmasına izin vermiyorlar... İki kişi bir araya gelebiliyor ama fazlası değil. Onun için daha dikkatli oluyorsun. Bir şeyin olacağını, örneğin tepesi atan birinin gardiyanın kafasına süpürgenin sapını indireceğini önceden biliyorsun. Bir direnme olaksa ya da isyan edilecekse kimsenin bunu sana haber vermesi gerekmiyor. Kokusunu alıyorsun.”

“Sahi mi?”

“Şimdilik buralarda ol,” dedi Tom. “Hiç olmazsa yarına dek. Bir şeyler olacak. Yolda bir çocukla konuşmuştum. Çakal kadar sinsiydi ama çok akıllıydı. Kendi işine bakan, masum, tatlı, kimseye zararı olmadan, kendi kendine eğlenen bir çakal... ama yakınlarda bir yerde bir horoz duruyordu.”

Casy, ona dikkatle baktı, bir şey sormak için ağzını açtı ama sonra sıkıca kapadı. Bacaklarını uzatarak ayak parmaklarını yeniden oynatmaya başladı.

“Tamam,” dedi. “Hemen gitmem.”

“İnsanlar, sevimli, sessiz insanlar, hiçbir şey hakkında hiçbir şey bilmiyorlarsa... bir şeyler oluyor demektir.”

“Kalırım,” dedi Casy.

“Yarın kamyonu biner iş aramaya gideriz.”

“Oldu!” dedi Casy.

Ayak parmaklarını aşağı yukarı sallayıp kederli bir tavırla inceledi. Tom, dirseklerine yaslanıp gözlerini kapadı. İçeride Rose of Sharon’un bir şeyler mırıldandığı, Connie’nin de ona karşılık verdiğini işitiyordu.

Muşamba, yerde karanlık bir gölge oluşturmuştu. Kenarlardaki üçgen ışık, parlak ve keskindi. Rose of Sharon, yatağın üstüne uzanmış, Connie yanına çömelmişti:

“Anneme yardım etmeliyim,” dedi. “Gerçi denemedim değil, ama ne zaman fazla hareket etsem kusuyorum.”

Connie’nin yüzü asıktı.

“Böyle olacağını bilseydim gelmezdim. Evdeyken, geceleri traktör kurslarına gider günde üç dolarlık bir iş bulurdum kendime. Her gece de sinemaya giderdik.”

Rose of Sharon, kuşkuyla baktı ona.

“Geceleri radyolar üzerine çalışacaksın,” dedi.

Connie, uzun bir süre ses çıkarmayınca:

“Öyle değil mi?” diye sordu.

“Öyle, çalışacağım. Ama biraz para kazanır kazanmaz.”

Kız, dirseklerine dayandı:

“Caymak yok!”

“Hayır... hayır... elbette caymak yok. Ama... böyle yerlerde yaşayacağımızı bilmiyordum.”

Kızın gözleri sertleşti.

“Yaşamak zorundasın,” dedi hafifçe.

“Evet. Elbette, biliyorum. Önce kendi ayaklarımın üstünde durayım, biraz para kazanayım. Belki evde kalıp traktör kullanmasını öğrenmek daha iyi olurdu. Günde üç dolar alıyorlar. Ek ücretleri de var.”

Rose of Sharon’ın gözleri onu inceliyordu. Başını eğip kıza baktığında onun kendisini ölçtüğünü, tarttığını anladı.

“Ama çalışacağım,” dedi. “Para kazanmaya başlar başlamaz.”

“Bebek doğunca bir ev bulmalıyız,” dedi kız hırçın bir tavırla. “Çocuğumuzu çadırdan büyütüremeyiz.”

“Evet,” dedi Connie. “Para kazanır kazanmaz.”

Çadırdan çıkıp ateşin yanına çömelmiş olan Anne’ye baktı. Rose of Sharon, sırt üstü uzanıp gözlerini tavana dikti. Sonra sesi çıkmasını diye parmağını ağzına sokup sessizce ağladı.

Anne, ateşin yanında çömelmiş, tencerenin altındaki alevleri canlı tutabilmek için dalları kırıp ateşe atıyordu. Ateş parlayıp, sönmüyordu. On-on beş çocuk, sessizce başında durmuş onu izliyordu. Kaynayan yahninin kokusu gelmeye başlayınca burunlarını hafifçe oynattılar. Güneş, keçeleşmiş tozlu saçlarının üstünde parlıyordu. Çocuklar orada durmaktan utanıyor ama bir türlü ayrılamıyorlardı. Anne içlerinden bir kızla konuşuyordu. Ötekilerden daha büyüktü kız. Ağırlığını tek ayağı üstüne vererek duruyordu. Kollarını arkasında kavuşturmuştu. Küçük gri gözlerini Anne’den hiç ayırmıyordu.

“İsterseniz dalları ben kırayım bayan,” diye önerdi.

Anne, başını işinden kaldırıp baktı.

“Demek sen de bir parça yemek istiyorsun ha?”

“Evet, bayan,” diye hemen karşılık verdi kız.

Anne, dalları tencerenin altına soktu, ateşten çıtırtılar geldi.

“Kahvaltı etmedin mi?”

“Hayır bayan. Buralarda iş yok. Benzin alıp buradan gidebilelim diye babam bir şeyler satmaya çalışıyor.”

Anne, başını kaldırıp baktı.

“Bu çocukların hiçbiri kahvaltı etmedi mi?”

Çocuklar huzursuzca kıpırdanıp gözlerini kaynayan tencereden ayırdılar. Küçük bir oğlan, “Ben ettim,” dedi övünürcesine. “Ben ve kardeşim kahvaltı ettik. Şu ikisi de ettiler, onları gördüm. Bol bol yedik. Bu gece güneye gidiyoruz.”

Anne gülümsedi.

“Öyleyse aç değilsiniz. Burada herkese yetecek kadar yok.”

Küçük oğlanın dudağı sarktı.

“Çok yedik,” dedi ve arkasını dönüp koşarak bir çadıra daldı.

Anne onun arkasından öyle uzun bakakaldı ki, ötekilerden daha büyük olan kız onu uyarmak zorunda kaldı.

“Ateş sönmüyor bayan. İsterseniz canlandırayım.”

Ruthie ile Winfield, öteki çocukların arasında gururla, kaskatı duruyorlardı. Soğuk ama aynı zamanda savunmaya hazırlardı. Ruthie, öfkeli gözlerini kıza çevirdi, sonra eğilip dalları kırmaya başladı.

Anne, tencerenin kapağını kaldırıp bir sopayla yemeği karıştırdı.

“Hepinizin aç olmadığına çok sevindim. Hiç değilse şu küçük aç değil.”

Kız gülümsedi.

“O mu? O övünüyor. Çok gururlu ve güçlü. Yemek yemezse ne yapar bilir misiniz? Dün gece gelip tavuk yediklerini söyledi. Oysa yemek yerlerken ben çadırın içine bakmışım. Herkes gibi kızarmış hamur yiyorlardı.”

“Ya!”

Anne, oğlanın daldığı çadıra doğru baktı. Sonra gözlerini yenisinden küçük kıza çevirdi.

“Ne kadar zamandan beri Kaliforniya’dasınız?” diye sordu.

“Neredeyse altı ay olacak. Bir süre devlet kampında kaldık, sonra kuzeye gittik, döndüğümüzde kamp dolmuştu. Orası güzel bir yer.”

“Nerede?” diye sordu Anne.

Dalları Ruthie’nin elinden alıp ateşe attı. Ruthie kıza nefretle baktı.

“Weedpatch’de. Güzel tuvaletleri ve banyoları var. Çamaşırlarınızı kazanda yıkayabilirsiniz. Hemen yanında iyi, içme suyu var. Geceleri müzik çalarlar, cumartesi akşamları da dans vardır. Hiç böylesine güzel yer görmemişsinizdir. Çocuklar için oynayacak yer, tuvaletlerde kâğıt da var. Zinciri çekince tuvalete su dökülüyor. Canları istediği zaman gelip çadırınızı basan polis falan da yok. Kampı yöneten adam çok kibar biri, misafirlğe gelip sizinle çok kibar konuşuyor. Keşke oraya yeniden gidebilseydik.”

“Hiç işitmemiştim,” dedi Anne. “Çamaşır kazanı çok işime yarardı doğrusu.”

Kız ateşli ateşli anlatmayı sürdürdü: “Sıcak su borulardan akıyor, duşların altına girip yıkanabilirsiniz. Hiç o kadar güzel bir yer görmemişsinizdir.”

“Dolu demiştin, değil mi?” dedi Anne.

“Öyle. Son sorduğumuzda doluydu.”

“Çok pahalıdır herhalde,” dedi Anne.

“Evet pahalı ama paranız yoksa çalışmanıza izin veriyorlar... Haftada birkaç saat temizlik, çöp dökme gibi işler yapıyorsunuz. Kamptakiler her gece toplanıp müzik çalıyorlar, borulardan sıcak su akıyor. Hiç o kadar güzel bir yer görmemişsinizdir.”

“Gerçekten oraya gitmek isterdim,” dedi Anne.

Ruthie daha fazla dayanamadı. Öfkeyle patladı.

“Büyükanne, kamyonun üstünde öldü.”

Kız merakla ona baktı.

“Öldü işte!” dedi Ruthie. “Memura verdik onu.”

Dudaklarını sıkıca kapatıp dalları kırmaya devam etti.

Winfield, bu gözüpek saldırıyı görünce ona göz kırptı.

“Kamyonun üstünde,” dedi. “Memur onu kocaman bir sepetin içine soktu.”

Al, ilerde durmuş, supap yatağının taşlanmasını seyrediyordu.

“Neredeyse bitmiş gibi görünüyor,” dedi.

“İki tane daha var.”

“Bu kampta hiç kız var mı?”

“Ben evliyim,” dedi genç adam. “Kızlarla uğraşacak zamanım yok.”

“Benim her zaman kızlarla uğraşacak vaktim vardır,” dedi Al.
 “Başka bir şeye vaktim yok.”

“Hele biraz aç kal değişirsin.”

Al güldü. “Belki. Ama şimdiye dek bu huyum hiç değişmedi.”

“Az önce konuştuğum delikanlı sizinle birlikte değil mi?”

“Öyle! Ağabeyim Tom. Onunla fazla dalga geçme. Birini öldürdü.”

“Sahi mi? Neden?”

“Kavgada. Birisi Tom’u bıçakladı. Tom da, kafasına bir kazma indirdi.”

“Sahi mi? Mahkeme ne karar verdi?”

“Kavga olduğu için onu bıraktılar,” dedi Al.

“Pek kavgacı birine benzemiyordu.”

“Yo, değildir. Ama Tom hiçbir şeyin altında kalmaz.” Al’ın sesi çok gururluydu. “Tom sessiz bir insandır. Ama... dikkatli ol!”

“Şey... Onunla konuştum. Kötü birine benzemiyordu.”

“Değildir. Damarına basana kadar şeker gibi tatlı çocuktur ama sonra... dikkatli olmak gerek.”

Genç adam son supap yatağını taşlamaya başlamıştı.

“Supapları yerleştirmene yardım etmemi ister misin?”

“Elbette, eğer yapacak başka işin yoksa tabii.”

“Biraz uyumalıyım,” dedi Al. “Ama unut gitsin. Bozuk bir araba görünce kendimi tutamıyorum. Mutlaka burnumu sokmalıyım.”

“Eh, yardım etmen hoşuma gider,” dedi genç adam. “Adım Floyd Knowles.”

“Benimki de Al Joad.”

“Tanıştığımıza sevindim.”

“Ben de,” dedi Al. “Aynı contayı mı kullanacaksın?”

“Kullanmak zorundayım,” dedi Floyd.

Al, çakısını çıkartıp contayı kazıdı.

“Tanrım,” dedi. “Şu araba parçalarından daha çok sevdiğim hiç bir şey yok.”

“Ya kızlar?”

“Evet, bir de kızlar! Bir Rolls’u açıp, yeniden kapatmayı ne kadar isterdim. Bir keresinde bir Cadillac 16’nın motoruna bakmıştım. Aman Tanrım! Hiç o kadar şirin şey görmemişsindir. Sallisaw’da... bir baktım ki, o Cadillac 16 bir lokantanın önünde duruyor. Hemen kapağı kaldırdım. Birden dışarı bir adam çıkıp, ‘Ne yapıyorsun?’ de-

di bana. ‘Hiç yalnızca bakıyorum,’ dedim. ‘Ne kadar güzel değil mi?’ Öyle dikilip durdu başımda. Hasır şapkalı zengin bir herifti. Çizgili bir gömleği ve gözlükleri vardı. Herhalde o hiç arabanın içine bakmamıştı. Konuşmadık. Ben yalnızca motora baktım. Az sonra, ‘Onu kullanmak ister misin?’ dedi.”

“Cadillac’ı mı?” diye sordu Floyd.

“Tabii... ‘Onu kullanmak ister misin?’ diye açık açık sordu. Üstümde kirli bir pantolon vardı. ‘Kirlетirir,’ dedim. ‘Hadi gel,’ dedi. ‘Şu bloğun çevresinde bir dolaş.’ Koltuğa kurulup sekiz kez bloğun çevresinde döndüm.”

“Güzel miydi?” diye sordu Floyd.

“Aman Tanrım!” dedi Al. “Onu bir kez sökebilmek için neler vermezdim.”

Floyd biraz yavaşladı. Son supapı da yatağından çıkartıp inceledi.

“Külüstür kullanmaya alışsan iyi olur,” dedi. “Nasıl olsa hiçbir zaman Cadillac 16 kullanmayacaksın.”

Taşı yere bırakıp supabın üstündeki çapakları kazımak için eline bir keski aldı. Başları açık, çıplak ayaklı iri yarı iki kadın bulanık suyla dolu bir kova taşıyarak yanlarından geçti. Kovanın ağırlığıyla topallayarak yürüyorlardı ve ikisinin de gözü yerdeydi. Güneş alçalmaya başlamıştı.

“Hiçbir şeyden fazla hoşlanmıyorsun galiba,” dedi Al.

Floyd, keskiyle supapı kazımaya başlamıştı.

“Altı aydır buradayım,” dedi. “Kendime, karıma ve çocuğuma et ve patates alabilmeye yetecek kadar para kazanmak için bu eyaleti adım adım dolaştım. Tavşan kadar hızlı hareket etmeye çalıştım, ki aslında pek beceremem bunu. Ama ne yaparsam yapayım, yeterince yemek alamadım. Giderek yoruluyorum, hepsi o. Uyuyarak dinlenemeyecek kadar yoruluyorum. Ve ne yapacağımı bilmiyorum.”

“Burada insanın çalışabileceği sürekli bir iş yok mu?” diye sordu Al.

“Hayır, hiç sürekli iş yok.”

Keskiyle çapağı kazıyıp pis bir bezle metalin üstünü sildi.

Paslı bir otomobil kampa girdi. İçinde sert bakışlı dört adam vardı.

“Bir şey bulabildiniz mi?” diye seslendi Floyd.

Araba durdu.

“Cehenneme kadar gittik,” dedi sürücü. “Bu ülkede tek bir iş kalmamış. Başka yere gitmeliyiz.”

“Nereye?” diye sordu Al.

“Tanrı bilir. Buraları karış karış dolaştık.”

Şoför debriyajı bıraktı, araba ağır ağır kampta ilerledi.

Al, onların arkasından baktı.

“Bir kişinin gitmesi daha iyi olmaz mı? Hiç olmazsa bir kişilik iş varsa, o girip çalışır.”

Floyd, keskiyi yere bırakıp acı acı gülümsedi:

“Bilmiyorsun,” dedi. “Onların dolaşması için benzin gerek. Benzinin galonu on beş sent. Dördü de ayrı ayrı araba kullanırsa çok pahalıya oturur. Onun için her biri on sent verip benzin alıyorlar. Bunları öğrenmelisin.”

“Al!”

Al, başını çevirdiğinde Winfield’in ciddi bir tavırla arkasında durduğunu gördü.

“Al. Anne, yahniyi tabaklara koyuyor. Gelsin de yesin diyor.”

Al, ellerini pantolonuna sildi:

“Bugün hiç yemek yemedik,” dedi Floyd’a. “Yemeğim biter bitmez gelip yardım ederim.”

“Canın istemiyorsa gerek yok.”

“Yok canım, gelirim.”

Joadların çadırına doğru Winfield’in ardı sıra yürüdü. Çadırın çevresi epeyce kalabalıktı. Yabancı çocuklar yahni tenceresine öyle yakın duruyorlardı ki Anne, çalışırken onları dirsekleriyle itmek zorunda kalıyordu.

Tom’la John Amca, yanına gelmişlerdi.

“Ne yapacağımı bilmiyorum,” dedi Anne çaresizce. “Bizimkilerin karnını doyurmam gerek. Bu başımdakileri ne yapacağım?”

Çocuklar, oldukları yerde kaskatı durmuş ona bakıyorlardı. Yüzleri donuktu. Gözleri bir tencereye, bir elindeki metal tabaklara kayıyordu. Kaşığın tencereden tabaklara gidişini izliyorlardı. Üstünden duman tüten tabağı John Amca’ya verince gözleri o yöne çevrildi. John Amca, kaşığını yahniye daldırınca boş gözler kaşıkla birlikte yükseldi. Bir parça patates John Amca’nın ağzına girince, gözler tepkisini görmek için yüzüne dikildi. İyi miydi? Sevecek miydi?

Ve o an John Amca, ilk kez onları gördü. Ağır ağır ağzındaki lokmayı çiğnedi.

“Al şu tabağı,” dedi Tom’a. “Ben aç değilim.”

“Bugün hiçbir şey yemedin,” dedi Tom.

“Biliyorum ama karnım ağrıyor. Aç değilim.”

“Tabağı alıp çadırın içine gir, orada ye,” dedi Tom alçak sesle.

“Aç değilim,” diye üsteledi John. “Onları çadırın içinden de görebilirim.”

Tom, çocuklara döndü.

“Hadi gidin bakalım,” dedi. “Gidin buradan.”

Boş gözler yahniden ayrılıp onun yüzüne çevrildi.

“Hadi, gidin, gidin. Burada işiniz yok. Yemek size de yetmez.”

Anne, yahniiye tabaklara dağıttı ve tabakları yere koydu. Her bir tabağa çok az yahni düşmüştü.

“Onları başımdan savamadım,” dedi. “Ne yapacağımı bilmiyorum. Tabaklarınızı alıp içeri girin. Geri kalanını onlara veririm. Şu tabağı da Rosasharn’a götürün.”

Çocuklara bakıp gülümsedi:

“Gidip kendinize birer düz çubuk bulun, geri kalanını size vereceğim. Ama kavga etmek yok.”

Çocuklar, bir anda dağıldılar. Gidip çubuk buldular, çadırlarına girip kaşık aldılar. Anne yemeği tabaklara dağıtmayı bitirmeden önce dönmüş, aç kurtlar gibi sessizce ona bakmaya başlamışlardı. Anne başını salladı.

“Ne yapacağımı bilmiyorum. Ailemden çalamam ki. Önce onları beslemem gerek. Ruthie, Winfield, Al!” diye seslendi öfkeyle. “Tabaklarınızı alın. Elinizi çabuk tutun. Çabuk çadırın içine girin.” Bekleyen çocuklara özür dilercesine baktı. “Yeterince yok,” dedi utanarak. “Tencereyi burada bırakacağım, birer lokma alırsınız. Ama karnınızı doyurmaz.” Bir an duraksadı. “Elimde değil. Başka bir şey yapamam.” Tencereyi kaldırıp yere koydu. “Biraz bekleyin. Çok sıcak.” Onların halini görmemek için hemen çadıra girdi.

İçeride herkes yere oturmuş, tabağının üstüne eğilmişti. Dışarıda çocukların kaşıkları ve çubuklarıyla tencereyi kazırken çıkardıkları sesleri işittiler. Tencere aralarında görünmez olmuştu. Ne konuşuyor, ne tartışıyor, ne de kavga ediyorlardı. Ama her biri dikkatli ve hırslıydı. Anne, görmemek için onlara arkasını döndü.

“Bir daha bunu yapmamalıyız,” dedi. “Yemeğimizi yalnız yemeliyiz.”

Tencere iyice kazındıktan sonra çocuklar dağıldılar. Tertemiz olan tencere yerde duruyordu. Anne boş tabaklara baktı.

“Kimse doymadı,” dedi.

Baba, ayağa kalktı, sessizce dışarı çıktı. Papaz, kendi kendine gülümseyip yere uzandı, ellerini başının altına koydu. Al, ayağa kalktı: “O adama arabasını onarması için yardım etmeliyim.”

Anne, tabakları toplayıp yıkamak için dışarı taşıdı.

“Ruthie,” diye seslendi. “Winfield gidip hemen bana bir kova su getirin.”

Kovayı onlara uzattı ve çocuklar ırmağa doğru yürüdüler.

Güçlü kuvvetli, iri yarı bir kadın ona yaklaştı. Üstü başı tozlu ve yağ lekeleriyle kaplıydı. Başını gururla yukarda tutuyordu. Az ötede durup kavgacı bir tavırla Anne’ye baktı.

“İyi günler,” dedi soğuk bir tavırla.

“İyi günler,” dedi Anne. Ayağa kalkıp bir kutuyu ona doğru itti. “Oturmaz mısın?”

Kadın biraz daha yaklaştı.

“Hayır, oturmam.”

Anne merakla ona baktı.

“Yardım edebilir miyim?”

Kadın ellerini kalçasına koydu.

“Kendi çocuklarına bak, benimkileri rahat bırak.”

Anne’nin gözleri faltaşı gibi açıldı:

“Bir şey yapmadım ki...” diye söze başladı.

Kadın, onu azarlarcasına: “Benim küçük, eve yahni kokuları içinde geldi,” dedi. “Sen vermişsin ona. Öyle dedi. Yahniniz olduğu için böbürlenmeyi bırakın. Yapmayın böyle şeyler. Bu yüzden yeterince başım ağrıdı zaten. İçeri girip, ‘Neden biz yahni yemiyoruz?’ diye sordu.” Sesi öfkeyle titriyordu.

Anne, ona yaklaştı.

“Otur,” dedi. “Otur da biraz konuşalım.”

“Hayır, oturmayacağım. Ben bizimkilerin karnını doyurmaya çalışıyorum, sen de kalkmış yahni pişiriyorsun!”

“Otur,” dedi Anne. “İş bulana dek yiyeceğimiz son yahniydi o. Ya sen yahni pişirseydin de kafana çocuklar toplansaydı ne yapardın? Bizim kendimize yetecek kadar yemeğimiz yoktu ama onlar gözünün içine bakarken vermemezlik edemiyorsun.”

Kadının elleri yanına düştü. Bir an için merakla Anne’ye baktı,

sonra arkasını döndü ve hızlı hızlı yürüyüp bir çadıra girdi. Çadırın perdesi arkasından kapandı. Anne, bir süre onun arkasından baktıktan sonra tabakların yanına diz çöktü.

Al, telaşla geldi.

“Tom,” diye seslendi. “Anne, Tom içerde mi?”

Tom, başını uzattı:

“Ne istiyorsun?”

“Çabuk benimle gel,” dedi Al heyecanla.

Birlikte yürüdüler.

“Neyin var?” diye sordu Tom.

“Öğreneceksin. Biraz bekle.” Tom’u bozuk arabanın yanına götürdü. “Ben Floyd Knowles.”

“Evet, onunla tanıştım. Nasılsın?”

“Arabayı düzeltmeye çalışıyorum,” dedi Floyd.

Tom elini arabaya yasladı.

“Ne oluyor sana Al.”

“Az önce Floyd söyledi. Ona da anlat Floyd.”

“Belki söylememeliydim ama boşver...” dedi Floyd. “Söyleyeceğim. Az önce gelen adam kuzeyde iş olacağını söyledi.”

“Kuzeyde mi?”

“Evet. Santa Clara Vadisi denilen bir yerde. Epeyce kuzeyde.”

“Sahi mi? Ne tür bir iş?”

“Erik, armut toplayıp konservelemek. İş neredeyse hazırmış.”

“Ne kadar uzakta?” diye sordu Tom.

“Tanrı bilir. Belki üç yüz kilometre.”

“Çok uzak,” dedi Tom. “Orada iş olduğunu nereden biliyorlarmış?”

“Bilmiyorum,” dedi Floyd. “Ama burada iş olmadığı kesin. O adam kardeşinden mektup almış, oraya gidiyor. Kalabalık olmasın diye kimseye söylemememi tembihledi. Yola gece çıkacağız. Gidip orada çalışmalıyız.”

Tom, onun yüzünü inceledi: “Neden gizlice gidiyoruz?”

“Eğer çok fazla adam giderse kimseye iş kalmaz.”

“Çok uzun yol,” dedi Tom.

Floyd alınmış gibiydi: “Ben size yardım edeyim demiştim yalnızca. Gitmek zorunda değilsiniz. Kardeşin bana yardım etti, ben de ona yardım edeyim dedim.”

“Burada iş olmadığından emin misin?”

“Bak, üç haftadır buralarda kapı kapı dolaşıyorum ama tek bir iş bulamadım. Kendiniz bakıp benzin harcamak istiyorsunuz, benim için hava hoş. Size yalvaracak değilim. Ne kadar çok insan giderse benim şansım o kadar azalır.”

“Seni suçlamıyorum,” dedi Tom. “Ama yol çok uzun. Biz burada iş bulup, bir ev kiralamayı umuyorduk.”

“Buraya yeni geldiğinizi biliyorum,” dedi Floyd sabırla. “Öğreneceğiniz daha bir sürü şey var. Size anlatmama izin vermezseniz, zor yolu seçip kendi başınıza öğrenmek zorunda kalırsınız. Bir kere burada yerleşemezsiniz, çünkü bunu sağlayacak bir iş yok. Zaten mideniz de yerleşmenize izin vermez. Şunu bir kafanıza sokun hele.

“Önce buralara bir bakmak isterdim,” dedi Tom huzursuzca.

Bir külüstür kampa girip, yandaki çadırın önünde durdu. Mavi gömlek ve tulum giyen bir adam aşağı indi.

“Nasıl gitti?” diye ona seslendi, Floyd.

“Pamuk zamanı gelene dek, şu kahrolası ülkede tek bir iş bile yok,” dedi adam ve yırtık çadırın içine girdi.

“Gördünüz mü?” dedi Floyd.

“Evet görüyorum. Ama üç yüz kilometre, Tanrım!”

“Eh, uzun süre bir yere yerleşemezsiniz. Bunu bir an önce kafanıza soksanız iyi olur.”

“Gitsek iyi ederiz,” dedi Al.

“Ne zaman burada iş çıkar?” diye sordu Tom.

“Bir aya kadar pamuk işi başlar. Yeterince paranız varsa pamuklar olana dek bekleyin.”

“Annem başka bir yere gitmek istemiyor,” dedi Tom. “Çok yorgun.”

Floyd omuz silkti: “Ben sizi kuzeye zorla götürmek istemiyorum. Canınız isterse. Size işittiklerimi söyledim.”

Çamurluğun üstünde duran yağlı contayı alıp supapa geçirdi ve hafifçe aşağı doğru itti.

“Bana yardım etmek istiyorsan, kıpırda,” dedi Al’a.

Tom, ağır kapağı cıvata başlarına düzgünce yerleştirmelerini seydi.

“Bu konuyu tartışmalıyız,” dedi.

“Bu işten ailenizden başka kimseye söz etmenizi istemiyorum,” dedi Floyd. “Yalnız siz bileceksiniz. Bana yardım etmeseydi kardeşine de söylemezdim.”

“Bize söylediğin için teşekkür ederim,” dedi Tom. “Düşünmeliyiz. Belki gideriz.”

“Ötekiler gitse de gitmese de ben yine giderim. Olmazsa otostop yaparım,” dedi Al.

“Ve bizimkileri bırakırsın?”

“Evet. Sonra da ceplerim dolu dönerim. Neden olmasın?”

“Annem bundan hoşlanmayacak,” dedi Tom. “Babam da.”

Floyd, somunları yerleştirip parmaklarıyla gücünün yettiğince sıkı.

“Ben ve karım ailemle birlikte geldik,” dedi. “Evdeyken onlardan ayrılacağımızı aklımıza bile getirmedik. Kuzeye hep birlikte gittik. Sonra biz buraya geldik, onlar yollarına devam ettiler. Şimdi kimbilir nerededirler. O zamandan beri herkese onları sorduk.”

İngiliz anahtarını teker teker somunlara yerleştirerek sırayla her birini bir kez döndürdü.

Tom, otomobilin yanına çömeldi, gözlerini kısarak çadır sıralarına baktı. Bir tomar saç çadırların arasında uçuyordu.

“Hayır efendim,” dedi. “Annem gitmemden hoşlanmayacak.”

“Yalnız bir insanın daha fazla iş bulma şansı var gibi geliyor bana.”

“Belki, ama annemin hoşuna gitmeyecek.”

Kederli adamlarla dolu iki araba kampa gelmişti. Floyd, gözlerini kaldırıp onlara baktı ama işlerinin nasıl gittiğini sormadı. Tozlu yüzleri sert ve üzgündü. Güneş batmaya başlamıştı artık. Sarı güneş ışınları Hooverville ile yanındaki söğüt ağaçlarını aydınlatıyordu. Çocuklar çadırlardan çıkıp ortalıkta dolaşmaya başladılar. Kadınlar da ateşleri yaktilar. Erkekler toplanarak yere çömelip konuştular.

Yeni bir Chevrolet otoyoldan çıkıp kampa saptı. Kampın tam ortasına gelip durdu.

“Bu da kim?” diye sordu Tom. “Buradan değil herhalde.”

“Bilmem,” dedi Floyd. “Belki de polislerdir.”

Arabanın kapısı açıldı, bir adam dışarı çıkıp arabanın yanında durdu. Arkadaşı ise içeride kalmıştı. Yere çömelmiş olan erkekler başlarını yeni gelenlere doğru çevirdiler, konuşmalar kesildi. Ateş yakan kadınlar, gizlice pırıl pırıl parlayan arabaya baktılar. Çocuklar ağır ağır arabaya yaklaştılar, bir çember oluşturdular.

Floyd, elindeki İngiliz anahtarını yere bıraktı. Tom ayağa kalktı. Al, ellerini pantolonuna sildi. Üçü birden arabaya doğru ilerlediler.

Arabadan çıkan adam haki bir pantolon ile ince bir gömlek giymişti. Başında ince kenarlı Stetson şapka vardı. Gömleğinin cebinde birtakım kâğıtlar, dolmakalemler, kurşun kalemler vardı. Pantolonunun cebinden metal kaplı bir cep defteri görünüyordu. Yere çömelmiş erkeklerle yaklaştı. Onlar da başlarını kaldırıp sessizce ve kuşkuyla ona baktılar. Hiç hareket etmeden onu izlediler. Gözlerinin akları iyice belirginleşmişti, çünkü başlarını kaldırmadan bakıyorlardı. Tom, Al ve Floyd sallana sallana yaklaştılar.

“Çalışmak istiyor musunuz?” diye sordu adam.

Yerdekiler hâlâ sessizce, kuşkuyla bakıyorlardı ona. Kampın öteki erkekleri de yakına gelmişlerdi.

Sonunda yere çömelmiş olan adamlardan biri, “Elbette istiyorz,” dedi. “Nerede iş var?”

“Tulare bölgesinde. Meyve mevsimi başlıyor. Bir sürü meyve toplayıcısı gerekiyor.”

“İşçileri sen mi topluyorsun?” diye sordu Floyd.

“Şey, sözleşmeleri ben yapıyorum.”

Erkekler, yan yana duruyorlardı. Tulum giyen bir adam, siyah şapkasını çıkartıp siyah perçemini parmaklarıyla arkaya itti.

“Kaç para veriyorsunuz?”

“Şu anda kesin olarak söyleyemem. Otuz sent kadar herhalde.”

“Neden kesin olarak söylemiyorsun? Sözleşmeleri sen hazırlamadın mı?”

“Doğru,” dedi haki pantolon giyen adam. “Ama fiyata bağlı. Belki biraz daha az, belki biraz daha çok.”

Floyd öne çıktı: “Ben gelirim bayım,” dedi aceleyle. “Sözleşmeleri sen yaptığına göre belgen vardır sanırım. Sen bize belgeni göster ve çalışmamız için emir ver. Nerede ne zaman çalışacağımızı, kaç para alacağımızı söyle ve sözleşmeyi imzala hemen gidelim.”

Adam, kaşlarını çatarak ona baktı.

“Bana işimi sen mi öğreteceksin?”

“Ne kadar adam gerektiğini ve kaç para vereceğinizi söylemediniz,” dedi Floyd öfkeyle.

“Henüz ben de bilmiyorum.”

“Bilmiyorsan, işçi tutmaya hakkın yok demektir!”

“İşimi bildiğim gibi yapmaya hakkım var. Eğer burada yan gelip yatmak istiyorsanız, bir diyeceğim yok. Tulare bölgesi için işçi toplamaya çıktım. Çok adama gerek var.”

Floyd, ötekilere döndü. Onlar hiç seslerini çıkartmadan bir konuşmacıdan ötekine bakıyorlardı.

“İki kez bu tuzağa düştüm,” dedi. “Belki bin adam gerekiyordur, ama beş bin kişiyi toplayıp saatine on beş sent verir. Ve siz de aç olduğunuz için kabul etmek zorunda kalırsınız. İşçi tutmak istiyorsan sözleşmeyi ortaya çıkarıp kaç para vereceğini söylersin. Sorun bakalım belgesi var mı? Belgesi yoksa, işçi tutmaya da hakkı yoktur.”

Adam, Chevrolet’ye dönüp seslendi: “Joe!”

İçerideki adam kafasını uzatıp baktı, sonra kapıyı açıp dışarı çıktı. Ayağında binici pantolonu ile bağlı çizmeler vardı. Belindeki fişekliğe ağır bir tabanca asılmıştı. Kahverengi gömleğinin üstünde şerif yıldızı parlıyordu. İri adımlarla yanlarına geldi. Yüzünde sinsî bir gülümseme vardı.

“Ne var?”

Tabanca kalçasının üstünde, bir öne bir arkaya sallanıyordu.

“Şu adamı daha önce hiç gördün mü Joe?”

“Hangisini?” diye sordu şerif.

“Şunu.” Floyd’u gösteriyordu.

“Ne yaptı?”

Şerif, Floyd’a gülümsedi.

“Kızıklar gibi konuşuyor, huzursuzluk çıkartmaya çalışıyor.”

“Hımmm.”

Şerif, Floyd’un profiline bakmak için çevresinde dolaştı. Floyd’un yüzü kızarmaya başlamıştı.

“Görüyor musunuz?” diye haykırdı Floyd. “Bu adam dürüst biri olsaydı yanında polis getirmezdi.”

“Daha önce gördün mü onu?” diye üsteledi, hakili adam.

“Galiba gördüm. Geçen hafta o kullanılmış araba deposu bombalandığında galiba bu herif oralarda dolaşıyordu. Tamam! Yemin ederim ki o herif bu.” Birden yüzündeki gülümseme kayboldu. “Arabaya bin,” dedi ve tabanca kılıfının düğmesini açtı.

“Bir şey yapmadı o,” dedi Tom.

Şerif ona doğru yürüdü.

“Bir kez daha ağzını açarsan sen de gelirsin. O deponun çevresinde iki kişi dolaşıyordu.”

“Geçen hafta ben bu eyalette değildim,” dedi Tom.

“Öyleyse seni başka yerlerde arıyor olabilirler. Çeneni kapa artık.”

Haki pantolonlu adam ötekilere döndü.

“Siz bu kahrolası kızıkları dinlemeyin. Bunlar bozguncudur... sizin de başınızı belaya sokarlar. Şimdi hepinizi Tulare bölgesindeki işe alabilirim.”

Erkekler ses çıkarmadı.

Şerif onlara döndü.

“Gitseniz iyi olur,” dedi. Yüzünde yine az önceki sinsi gülümseyiş belirmişti. “Sağlık Kurulu bu kampı temizlememizi söyledi. İçinizde kızıkların bulunduğu iştirilirse, canınız yanabilir. Hepiniz Tulare’e gitseniz iyi edersiniz. Zaten burada yapacak hiçbir şey yok. Bu size dostça bir tavsiye. Gitmezseniz, çok geçmeden kazmalı bir sürü insanla karşılaşsınız.”

“Size adama ihtiyacım olduğunu söyledim,” dedi hakili adam. “Eğer çalışmak istemiyorsanız... Bu sizin bileceğiniz iş.”

Şerif gülümsedi:

“Eğer çalışmak istemiyorlarsa, bu eyalette onlara yer yok. Hemen sınır dışı ederiz.”

Floyd, şerifin yanında dimdik duruyordu, baş parmaklarını kemerine sokmuştu. Tom, ona gizlice bir bakıp gözlerini yere dikti.

“Hepsi bu kadar,” dedi hakili adam. “Tulare bölgesinde adama gerek var; iş çok.”

Tom, ağır ağır gözlerini kaldırıp Floyd’un ellerine baktı ve bileklerindeki kasların gerildiğini gördü. Tom da, ellerini önüne getirip baş parmaklarını kemerine soktu.

“Evet, hepsi bu kadar. Yarın sabah burada hiçbirinizi görmek istemiyorum.”

Hakili adam Chevrolet’ye bindi.

“Hey sen,” dedi şerif, Floyd’a. “Arabaya bin.”

İri elini uzatıp Floyd’un sol kolunu tuttu. Floyd, döndü ve bir çırpıda yana sıçradı. Yumruğu şerifin suratına indi ve aynı anda çadırların arasına daldı. Şerif sendeleyerek arkasından koşmak için bir hamle yaptı ama Tom, ona çelme takmak için ayağını uzattı. Şerif boylu boyunca yere serildi, elini tabancasına attı. Floyd, çadırların arasında bir görünüyor, bir kayboluyordu. Şerif, yerden ateş etti. Çadırın önündeki bir kadın haykırarak elini tuttu. Parmakları sallanıyordu, parçalanmış eti beyaz ve kansızdı. Floyd aşağıda yeniden ortaya çıkıp söğütlerin arasına daldı. Şerif olduğu yerde doğrularak tabancasını kaldırdı ve o anda erkeklerin arasından Papaz Casy orta-

ya çıktı. Şerifin boynuna bir tekme indirdi ve iri yarı adam kendinden geçerken geri çekildi.

Chevrolet'nin motoru çalıştı ve tozu dumana katarak uzaklaştı. Otoyola tırmandı ve bir anda gözden kayboldu. Çadırının önünde kadın, hâlâ parçalanmış eline bakıyordu. Yaradan damla damla kan akıyordu. Kadın, önce hıçkırmaya, sonra giderek yükselen isterik kahkahalar atmaya başladı.

Şerif, yerde yan yatıyordu. Açık ağzı tozlara gömülmüştü.

Tom, tabancayı yerden aldı, şarjörü çıkartıp çalıların arasına attı, namludaki kurşunu çıkarttı.

“Onun gibi bir adamın tabanca taşımaya hakkı yok,” dedi ve tabancayı yere bıraktı.

Eli parçalanan kadının çevresinde bir kalabalık toplanmıştı. Kadının kahkahaları artarak çılgına dönüşmüştü.

Casy, Tom’a yaklaştı:

“Kaçman gerek,” dedi. “Söğütlerin arasına saklanıp bekle. Benim tekme attığımı görmedi ama senin çelmeni fark etti.”

“Gitmek istemiyorum,” dedi Tom.

Casy, başını yaklaştırıp fısıldadı: “Parmak izlerini alırlar. Kefaletle serbest bırakıldın. Seni hemen geri gönderirler.”

Tom, soluğunu tuttu: “Hay aksi! Bak bunu unutmuştum!”

Casy, “Çabuk kaç,” dedi. “Adam kendine gelmeden...”

“Tabancayı alayım,” dedi Tom.

“Hayır, bırak. Durum düzelirse, geri dönmen için dört kez ıslık çalarım.”

Tom, ağır ağır yürüdü ama kalabalıktan çıkar çıkmaz adımlarını sıklaştırdı ve ırmağı çevreleyen söğütlerin arasına daldı.

Al, yerde yatan şerife yaklaştı.

“Tanrım,” dedi hayran hayran. “Herifi mahvetmişsiniz.”

Kalabalık, baygın yatan adama bakıyordu. Uzakta bir siren sesi yükselip kesildi, sonra yeniden yükseldi, bu kez daha yakından gelmişti. Adamlar, birden sinirli bir havaya bürünmüşlerdi. Kalabalık dağıldı, herkes çadırına girdi. Geride yalnızca Al ve Papaz kalmıştı.

Casy, Al’a döndü.

“Git buradan,” dedi. “Git... Çadıra gir. Hiçbir şeyden haberin yok senin.”

“Sahi mi? Ya sen?”

Casy sırttı: “Birinin suçu işlemesi gerek. Benim çoluğum çocuğum yok. Beni deliğe tıkarlar, ben de yan gelip yatarım.”

“Ama hiç gereği yok...” dedi Al.

“Hadi git artık,” dedi Casy sertçe. “Sen bu işte yoksun.”

Al, dikleşti: “Kimseden emir almam.”

“Eğer bu işe karışırsan, tüm ailenin başı derde girer. Sana aldırıyorum. Ama annenle babanın başı belaya girer. Belki Tom’u McAlester’e geri gönderirler.”

Al, bir an düşündü.

“Peki,” dedi. “Ama bana kalırsa yine de budalanın birisin sen.”

“Elbette,” dedi Casy. “Neden olmayayım.”

Siren sesleri belli aralıklarla işitiliyor, her seferinde daha da yakından geliyordu. Casy, şerifin yanına çömelip onu çevirdi. Adam, homurdanıp gözlerini kırptırarak çevresini görmeye çalıştı. Casy, dudaklarındaki tozu sildi. Aileler artık çadırlarına girmiş, perdeler kapatılmış, batan güneş havayı kızıla boyamış, gri çadırları bronz bir renge boyamıştı.

Lastikler otoyolda gıcırdadı ve üstü açık bir araba hızla kampa girdi. Tüfeklerle silahlanmış dört adam aşağıya indi. Casy, ayağa kalkarak onlara doğru yürüdü.

“Ne oluyor burada?”

“Şuradaki adamınızı tekmeledim,” dedi Casy.

Silahlı adamlardan biri şerifin yanına gitti. Şerif, artık kendine gelmiş, oturmaya çalışıyordu.

“Ne oldu burada?”

“Şey,” dedi Casy. “Fazla kabalaştı, ben de ona vurdum, o da ortalığa ateş etmeye başladı, az ilerideki bir kadını vurdu. Ben de onu bir daha tekmeledim.”

“Nasıl başladı?”

“Ona karşılık verdim.”

“Bin şu arabaya.”

“Olur,” dedi Casy.

Arka koltuğa geçip oturdu. İki adam, yaralı şerifin ayağa kalkmasına yardım etti. Şerif boynunu dikkatli dikkatli ovdu.

“Şu aşağıdaki çadırdaki yaralı bir kadın var. Kan kaybından ölecek,” dedi Casy.

“Ona daha sonra bakarız. Mike, sana bu herif mi vurdu.”

Feleğini şaşırın adam sersem sersem Casy’e baktı.

“Ona pek benzemiyordu.”

“Bendim, bendim,” dedi Casy. “Bu kez yanlış adama çattın.”

Mike başını salladı: “Bana o adam gibi gelmiyorsun. Aman Tanrım, kendimi iyi hissetmiyorum.”

“Sizinle gelmek konusunda herhangi bir güçlük çıkartacak değilim,” dedi Casy. “Ama gidip o kadını görseniz iyi olur. Fena yaralandı.”

“Nerede?”

“Şu çadırda.”

Polislerin amiri elinde tüfeğiyle çadıra doğru gitti. Önce çadırın dışından konuşup, sonra içeri girdi. Bir süre sonra dışarı çıktı, yanlarına döndü.

“Ey Tanrım, şu 45’likler adamı mahvediyor,” dedi gururla. “Kanı durdurmak için yarayı sarmışlar. Bir doktor göndeririz.”

Casy’nin iki yanına birer polis oturdu. Başkan klaksonu çaldı. Kampta hiçbir hareket yoktu. Herkes çadırlarına çekilmiş, kapıları pencereleri kapamıştı. Motor çalıştı, araba döndü ve kamptan çıktı, Casy muhafızların ortasında gururla oturuyordu. İnce boynunun kasları gerilmişti. Dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme, yüzünde garip bir anlam vardı.

Polisler gittikten sonra kamptakiler çadırlarından çıktılar. Güneş batmış, akşamın maviliği kampı sarmıştı. Doğuda dağlar hâlâ sarıydı. Kadınlar, sönen ateşlerin başına döndüler. Erkekler, bir araya gelip yere çömelerek konuşmaya başladılar.

Al, Joadların çadırından gizlice çıkarak Tom’a işaret vermek için söğütlere doğru gitti. Anne de dışarı çıkmış, ateşi yakmaya koyulmuştu.

“Baba,” dedi. “Fazla bir şeyimiz yok. Zaten geç yemek yemiştik.”

Baba ile John Amca, çadırın yanında durmuşlar, Anne’nin patatesleri soyuşunu, sonra doğradığı parçaları kızartmak için tavaya atışını seyrediyorlardı.

“Papaz neden yaptı bunu?” diye sordu Baba.

Ruthie ile Winfield de yanlarına gelmiş, konuşmayı dinlemek için çömelmişlerdi.

John Amca, uzun tırnakları ile toprağı kazıdı.

“Günahın ne olduğunu biliyordu. Ona günahın ne olduğunu sordum, bana anlattı. Haklı olup olmadığını bilmiyorum. İnsan gü-

nah işlediğini düşünüyorsa, günah işlemiştir, diyordu.” John Amca’nın gözleri yorgun ve üzgündü. “Yaşamım boyunca fazla konuşmadım. Kimseye söylemediğim bir sürü şey yaptım.”

Anne ona döndü: “Bunları bize anlatma John,” dedi. “Tanrıya anlat. Kendi günahlarınla başkalarını rahatsız etme. Dürüst bir davranış değil bu.”

“Ama içim rahat değil,” dedi John.

“Yine de kendine sakla. Irmağa git, başını suyun içine sok ve onları akıntıya anlat.”

Baba, başını salladı.

“Anne haklı,” dedi. “Konuşmak insanı rahatlatır ama onu daha çok günaha sokar.”

John Amca, başını kaldırıp altın renkli dağlara baktı, akarsular gözlerinde yansıdı. “Keşke içimi boşaltabilseydim,” dedi. “Ama yapamıyorum. İçimi yiyip bitiriyorlar.”

Arkasından Rose of Sharon, sersem sersem çadırdan çıktı.

“Connie nerede?” diye sordu sinirle. “Epeydir Connie’yi görmedim. Nereye gitti?”

“Görmedim,” dedi Anne. “Eğer görürsem onu çağırdığını söylerim.”

“Hiç iyi değilim,” dedi Rose of Sharon. “Connie yanımdan ayrılmamalıydı.”

Anne, kızın şişmiş yüzüne baktı.

“Ağlamışsın,” dedi.

Rose of Sharon’ın gözlerinden yine yaşlar boşalmaya başlamıştı.

“Kendine gel,” dedi Anne sertçe. “Burada yalnız sen yoksun. Tut kendini. Hadi yanıma gel de patates soy. Kendine acımdan vazgeç.”

Kız, çadıra girmek için arkasını döndü. Anne’nin sert gözlerini görmemeye çalıştı ama sonunda boyun eğip ağır ağır ateşin yanına geldi.

“Gitmemeliydi,” dedi. Gözlerindeki yaşlar silinmişti.

“Çalışmalısın,” dedi Anne. “Çadırın içinde oturup kendine acıyorsun. Seninle uğraşacak zamanım yok ama artık bu işe başlayacağım. Şu bıçağı al da patatesleri soymaya başla.”

Kız, söz dinleyip, yere çömeldi.

“Hele onu bir göreyim,” dedi vahşice, “Ben neler söyleyeceğimi bilirim.”

Anne gülümsedi: “Belki de seni bir güzel döver. Durmadan ken-

dini düşünüyorsun. Aklını başına getirirse ona teşekkür edeceğim.”

Kızın gözleri öfkeyle parladı ama sesini çıkarmadı.

John Amca, uzun tırnaklarını toprağa gömdü.

“Anlatmalıyım,” dedi.

“Hadi, söyle öyleyse,” dedi Baba. “Kimi öldürdün?”

John Amca, baş parmağını, pantolonunun saat cebine sokup, katlanmış, kirli bir kâğıt çıkardı. Açıp onlara gösterdi.

“Beş dolar,” dedi.

“Çaldın mı?” diye sordu Baba.

“Hayır, vardı zaten. Saklamıştım.”

“Senindi, değil mi?”

“Evet, ama saklamaya hakkım yoktu.”

“Bunda büyük bir günah görmüyorum,” dedi Anne. “Senin o.”

“Onu boşu boşuna saklamıyordum,” dedi John Amca alçak sesle. “Kafayı çekmek için saklıyordum. İçimdeki acıya dayanamayıp içmek zorunda kalacağım zamanın geleceğini biliyordum. Henüz bu duruma geldiğimi sanmıyordum, sonra... Papaz çıkıp Tom’u kurtarmak için kendini feda etti.”

Baba, başını sallayıp söylediklerini daha iyi işitebilmek için başını uzattı. Ruthie, köpek yavrusu gibi sürünerek yaklaştı, Winfield de onu izledi, Rose of Sharon, bıçağın ucuyla, patatesin çürük kısmını oyarak çıkarttı. Akşam karanlığı koyulaşmış, lacivert bir renk sarmıştı kampı.

“Onun Tom’u kurtarmasının, neden seni sarhoş etmesi gerektiğini anlamıyorum,” dedi Anne sert bir sesle.

“Bunu anlatamam,” dedi John acıyla. “Kendimi çok kötü hissediyorum. Bu fedakârlığı o kadar kolayca yaptı ki. Öne çıkıp, ‘Ben yaptım,’ dedi yalnızca. Ve alıp götürdüler onu. Ben de gidip kafayı çekeceğim.”

Baba, başını sallamaya devam ediyordu:

“Neden söylemek zorunda kaldığını anlamıyorum,” dedi. “Ben olsaydım kimseye söylemeden gidip kafayı çekerdim.”

“Bir şeyler yapıp, günahlarımı üstümden atabilme fırsatı geçmişti elime,” dedi John Amca üzüntüyle, “Onu da kaçırdım. Çabuk davranmadım, elimden kaçırdım. Sende para vardır, bana iki dolar ver-sene.”

Baba gönülsüzce elini cebine sokup deri bir kese çıkardı.

“Sarhoş olman için yedi dolar gerekmez,” dedi. “Şampanya içmesen de olur.”

John Amca, elindeki banknotu uzattı.

“Sen bunu al da bana iki dolar ver. İki dolarla iyice kafayı bulurum. Üstüme bir de parayı boşa harcama günahını almak istemiyorum. Cebimde ne varsa onu harcarım. Huyum bu benim.”

Baba, kirli parayı alıp John Amca’ya iki doları verdi.

“Al,” dedi. “İnsan ne yapması gerekiyorsa yapmalı. Kimse ona ne yapacağını söyleyemez.”

John Amca, madeni paraları aldı.

“Kızmayacaksınız değil mi? Bunu yapmam gerektiğini biliyorsunuz, değil mi?”

“Elbette,” dedi Baba. “Ne yapacağını sen bilirsin.”

“Bu geceyi başka türlü geçiremezdim,” dedi. Sonra Anne’ye döndü: “Sen de beni suçlamayacaksın değil mi?”

Anne, başını kaldırmadı:

“Hayır,” dedi. “Hayır... sen git.”

Ayağa kalkıp, umutsuz bir tavırla karanlığa daldı. Beton otoyola çıkıp karşıdaki dükkâna doğru yürüdü. Vitrinin önünde, başındaki şapkayı çıkartıp yere attı ve utanç içinde ayağıyla ezdi. Siyah şapkasını orada bırakarak dükkâna girdi ve tel örgünün arkasında duran viski şişelerine doğru yürüdü.

Baba, Anne ve çocuklar, John Amca’nın arkasından bakakaldılar. Rose of Sharon, gözlerini patateslerden kaldırmamıştı.

“Zavallı John,” dedi Anne. “Acaba hiç iyi bir şey yapmış mıdır... Hayır, sanmam. Hiç onun kadar öfkeli birini görmemiştim.”

Ruthie, tozun içinde yan yattı. Başını Winfield’inkinin yanına koydu ve kulağını ağzına doğru çekti.

“Sarhoş olmayacağım,” diye fısıldadı.

Winfield, homurdanıp ağzını sıkıca kapadı. İki çocuk soluklarını tutup gizlice uzaklaştılar. Yüzleri, için için kıkırdamaktan mosmor olmuştu. Sürünerek çadırın arkasını dolaşıp ayağa fırladılar ve koşarak çadırdan uzaklaştılar. Söğütlerin arasına gizlendikten sonra kahkahalarla güldüler. Ruthie, gözlerini şaşılaştırıp, kollarını bacaklarını serbestçe salladı. Dilini dışarı sarkıtıp, sendeleye sendeleye yürüdü.

“Ben sarhoşum,” dedi.

“Bak,” dedi Winfield. “Bana bak. Ben John Amca’yım.”

Kollarını kaldırıp öfleyip püfledi, başı dönene dek döndü durdu.

“Hayır,” dedi. “Öyle değil. Ben John Amca’yım. Körkütük sarhoşum.”

Söğütlerin arasında seslerini çıkarmadan dolaşan Al ile Tom, çılınlar gibi dönen çocuklara yaklaştılar. Hoplayıp, sıçrayarak ortalığı toz duman içinde bırakmışlardı. Tom, durup onlara baktı.

“Bunlar Ruthie ile Winfield değil mi? Nesi var bu çocukların?”

Biraz daha yaklaştılar.

“Çıldıldırınız mı siz?” diye sordu Tom.

Çocuklar utanarak durdular:

“Şey... oyun oynuyorduk da...” dedi Ruthie.

“Çok saçma bir oyun biçimi,” dedi Al.

Ruthie arsızca, “Bizim birçok şeyimiz bu oyundan daha saçma,” dedi.

Al, yürümeye devam etti.

“Ruthie’ye bir şeyler oluyor,” dedi. “Uzun zamandır böyle. Büyüyor herhalde.”

Ruthie, onun arkasından yüzünü ekşitti, parmaklarıyla ağzını açtı, dilini çıkardı, aklına gelen tüm numaralarla onu kızdırmaya çalıştı ama Al, dönüp bakmadı bile. Oyuna yeniden başlamak için Winfield’e döndü ama neşeleri kaçmıştı. İkisi de biliyordu bunu.

“Hadi ırmak kıyısına gidip başımızı suya sokalım,” diye önerdi Winfield.

Söğütlerin arasında yürüdüler. Al’a çok kızmışlardı.

Al ile Tom, karanlıkta sessizce ilerliyorlardı.

“Casy, bunu yapmamalıydı,” dedi Tom. “Ama aklıma gelmeliydi. Bize hiçbir yararı olmayışından söz ediyordu. Tuhaf biri o Al. Durmadan düşünüyor.”

“Papaz olduğu için,” dedi Al. “Onların kafaları hep meşguldür.”

“Connie nereye gidiyordu dersin?”

“Kafayı çekmeye herhalde.”

“Oldukça uzaklaşmıştı.”

Çadırların arasından kamp boyunca ilerlediler. Floyd’un çadırından gelen bir ses onları durdurdu. Kapının önüne yaklaşıp yere çömeldiler. Floyd, perdeyi araladı:

“Gidiyor musun?”

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Daha mı iyi olur dersin?”

Floyd, acı acı güldü:

“O öküzün ne dediğini işittin. Gitmezsek kampı ateşe verirler. O herifin yediği dayağı sineye çekip, öç almayacağını sanıyorsan aldanıyorsun. Polisler kampı yakmak için bu gece gelirler.”

“Öyleyse gitsek iyi olur,” dedi Tom. “Sen nereye gidiyorsun?”

“Dediğim gibi kuzeye.”

“Bak, herifin biri buraya oldukça yakın bir devlet kampından söz ediyordu. Nerededir?”

“Sanırım doludur.”

“Peki nerede?”

“99 boyunca yirmi, yirmi bir kilometre güneye gideceksin, sonra Weedpatch’e doğru doğuya döneceksin. Hemen orada. Ama sanırım doludur.”

“Herif orası için güzel bir yerdir demişti,” dedi Al.

“Evet, güzeldir. İnsana köpek gibi değil, insan gibi davranırlar. Polis de yoktur. Ama doludur.”

“Ben polisin neden o kadar kötü olduğunu anlayamadım,” dedi Tom. “Sanki kavga çıkartmak istiyordu, sanki kavga çıksın diye bizi kışkırtıyordu.”

“Buradaki durumu bilmiyorum,” dedi Floyd. “Ama kuzeyde iyi bir polisle tanışmıştım. Şeriflerin belli sayıda adam tutuklamak zorunda olduklarını söylemişti. Şerifler her mahkûm için günde yetmiş beş sent alıp, bunların karınlarını yirmi beş sente doyuruyorlarmış. Yeterince mahkûm bulamazsa, elbette kâr edemez. Bu benim tanıdığım polis, bir hafta kimseyi tutuklamamıştı. Şerif de ona ya birkaç kişiyi toplamasını ya da yıldızını geri vermesini söylemişti. Bugünkü adam birini içeri tıkmayı kafasına koymuş gibiydi.”

“Artık harekete geçmeliyiz,” dedi Tom. “Hoşça kal Floyd.”

“Hoşça kal. Umarım yine görüşürüz.”

“Hoşça kal,” dedi Al.

Karanlık kampta Joadların çadırına doğru yürüdüler.

Patateslerin kızardığı tava cızırdıyor, ateşe yağ sıçırıyordu. Anne, bir kaşıkla patatesleri karıştırıyordu. Baba onun yakınında oturmuş, dizlerini çekerek, kollarıyla bacaklarına sarılmıştı. Rose of Sharon, muşambanın altında oturuyordu.

“Tom bu!” diye haykırdı Anne. “Tanrı’ya şükürler.”

“Buradan gitmeliyiz,” dedi Tom.

“Ne oldu?”

“Floyd, bu gece kampı yakacaklarını söylüyor.”

“Neden?” dedi Baba. “Bir şey yapmadık ki.”

“Bir polisi dövmekten başka hiçbir şey,” dedi Tom.

“Ama biz karışmadık.”

“Polisin söylediğine bakılırsa, bizi buradan kovmak istiyorlar.”

“Connie’yi gördünüz mü?” diye sordu Rose of Sharon.

“Evet,” dedi Al. “Irmak boyunca güneye gidiyordu.”

“Yani... bizi bırakıyor muydu?”

“Bilmiyorum.”

Anne, kızına döndü.

“Rosasharn, garip şeyler yapıyordun. Her zamanki gibi değildin. Connie sana ne dedi?”

“Evde kalıp, traktör kullanmasını öğrenmenin daha iyi olacağını,” belirtti Rose of Sharon asık suratla.

“Kimse konuşmadı. Ateşe bakan Rose of Sharon’un gözleri parlıyordu. Patatesler tavada cızırdıyordu. Kız burnunu çekip, elinin tersiyle sildi.

“Connie zaten iyi bir çocuk değildi,” dedi Baba. “Uzun zaman önce anlamıştım bunu. Akıllı bir karış havadaydı.”

Rose of Sharon, ayağa kalkıp çadıra girdi. Yatağa yüz üstü yatıp başını kollarının arasına gömdü.

“Onu yakalamanın bir yararı olmaz herhalde,” dedi Al.

“Hayır. İyi bir insan değilse, zaten aramızda yeri yok,” dedi Baba.

Anne çadırın içine, yatağın üstünde yatan Rose of Sharon’a baktı.

Sonra onlara dönüp, “Böyle konuşmayın,” dedi.

“Eh, bir işe yaradığı yoktu,” diye üsteledi Baba. “Durmadan ne yapacağından söz ediyordu ama hiçbir şey yaptığı yoktu. Buradayken bir şey söylemek istemedim. Ama artık gittiğine göre...”

“Sus!” dedi Anne hafifçe.

“Neden susayım? Neden çenemi kapatayım? Gitmedi mi yani?”

Anne, kaşıyla patatesleri çevirdi, üstüne yağ sıçradı. Ateşe birkaç dal parçası daha attı. Alevler canlanarak çadırı aydınlattı.

“Rosasharn’ın bir çocuğu olacak,” dedi Anne. “O çocuk, Connie’nin bir parçasıdır. Bir çocuğun babasının kötü bir insan olduğunu duyarak büyümesi iyi bir şey değil.”

“Yalan söylemekten iyidir,” dedi Baba.

“Hayır, değil,” diye onun sözünü kesti Anne. “Babası ölmüş gibi davranmalıyız. Connie ölseydi arkasından kötü şey söylemezdin.”

Tom lafa karıştı: “Ne oluyorsunuz? Daha Connie’nin temelli git-tiğini kesin olarak biliyoruz. Hem çene çalacak zamanımız yok. Yemeğimizi yolda yeriz.”

“Yolda mı? Buraya daha yeni geldik.”

Anne, ateşin ışığında onun yüzüne baktı.

Tom, dikkatle anlatmaya çalıştı.

“Bu gece kampı yakacaklar anne. Sen de bilirsin ki, bir kıyıda du-rup eşyalarımızın yanışını izleyemem. Ne Babam, ne de John Amca yapabilir böyle bir şeyi. Kavga ederiz, sonunda alıp bizi deliğe tıkar-lar. Bugün Papaz suçu üstlenmeseydi, neredeyse yakalanıyordum zaten.”

Anne, kızgın yağdaki patatesleri çeviriyordu. Birden kararını ver-di: “Gelin içeri!” dedi. “Şu yemeğimizi hemen yiyelim. Çabucak bu-radan gitmek zorundayız.”

Teneke tabakları dağıttı.

“Ya John?” dedi Baba.

“John Amca nerede?” diye sordu Tom.

Anne ile Baba, bir an seslerini çıkartmadılar. Sonra Baba, “İçmeye gitti,” dedi.

“Ey Tanrım!” dedi Tom. “Tam da zamanını buldu! Nereye git-ti?”

“Bilmiyorum,” dedi Baba.

Tom, ayağa kalktı.

“Bakın,” dedi. “Siz yemeğinizi yiyip eşyaları yükleyin. Ben gidip John Amca’yı arayacağım. Belki de yolun karşısındaki dükkâna git-miştir.”

Tom, hızla uzaklaştı. Çadırların ve tentelerin önünde ateşler ya-nıyor, ateşlerin ışığı paçavralar içindeki kadınların ve erkeklerin, yerde kıvrılmış yatan çocukların yüzlerini aydınlatıyordu. Birkaç ça-dırın içinde gaz lambaları yanıyor, içerdeki insanların iri gölgeleri çadırların bezine düşüyordu.

Tom, tozlu yolda yürüyerek, beton otoyolu geçip küçük dükkâ-na yaklaştı. Kapının önünde durup içeri baktı. Dükkânın sahibi olan dağınık bıyıklı, sulu gözlü, ufak tefek adam, tezgâhın üstüne eğil-miş, gazete okuyordu. İnce kolları çıplaktı. Üstünde beyaz bir göm-

lek vardı. Arkasında piramit biçiminde yığılmış konserveler duruyordu. Tom içeri girince başını kaldırdı ve sanki nişan alıyormuş gibi gözleri kısıldı.

“İyi akşamlar,” dedi. “Bir şey mi istediniz?”

“Amcamı arıyorum,” dedi Tom. “Ortadan kayboldu da.”

Ufak tefek adam ona şaşkınlık ve kaygı dolu gözlerle baktı. Hafifçe burnunun ucuna dokunup, kaşıdı.

“Sizler hep birilerini kaybediyorsunuz galiba,” dedi. “Günde en az on kez buraya birileri gelir ve ‘Birini arıyorum, adı şu, boyu şu kadar, saç şu renk. Görürseniz kuzeye gittiğimizi söyler misiniz?’ der. Sık sık karşılaşırım böyle insanlarla.”

Tom güldü: “Eğer genç, düz burunlu, çakalı andıran, adı da Connie olan birini görürsen, cehenneme gitmesini söyle. Biz güneye gidiyoruz. Ama aradığım o değil. Altmış yaşlarında, siyah pantolonlu, kır saçlı bir adam buraya gelip viski aldı mı?”

Ufak tefek adamın gözleri parıldadı.

“Elbette geldi. Hiç onun gibisini görmemiştım. Kapının önünde durup şapkasını yere attı ve üstüne çıkıp tepindi. Alın, şapkası burada.”

Tezgâhın altından toz içinde kalmış, biçimini yitirmiş şapkayı çıkardı.

Tom, şapkayı aldı.

“Evet bu onun şapkası.”

“Evet bayım, birkaç şişe viski aldı ama hiç konuşmadı. Şişelerden birinin mantarını çıkartıp ağzına dikti. Burada viski satma belgem yok. ‘Bakın, burada içemezsiniz, dışarı çıkmanız gerek,’ dedim ona. Evet bayım, hemen dışarı çıktı. Şişeyi dört dikişte boşalttı. Boş şişeyi fırlatıp kapıya yaslandı. Boş gözlerle bakıyordu etrafına. ‘Teşekkür ederim bayım,’ dedi ve yürüyüp gitti. Onun gibi içeni daha önce hiç görmemiştım.”

“Gitti mi? Ne tarafa? Onu bulmam gerek.”

“Bunu söyleyebilirim. Öylesine içen birini daha önce hiç görmediğim için arkasından baktım. Kuzeye gitti. Sonra bir arabagelip farlarıyla onu aydınlatınca yoldan aşağıya indi. Bacakları titremeye başlamıştı. Haline bakılırsa, şimdi fazla uzakta olamaz.”

“Teşekkür ederim,” dedi Tom. “Onu bulmam gerek.”

“Şapkasını almak ister misin?”

“Evet, evet! Ona ihtiyacı olacak. Eh, teşekkürler.”

“Nesi vardı onun?” diye sordu ufak tefek adam. “Kahrından içiyor gibiydi.”

“Şey, ne yapacağı belli olmaz onun. Hadi, iyi geceler. O Connie denen herifi görürsen güneye gittiğimizi söyle.”

“Öylesine çok kişi görmemi ve kendilerine haberler vermemi istediler ki birçoğunu unuttum bile.”

“O kadar önemli değil,” dedi Tom.

John Amca’nın tozlu şapkasını alıp dışarı çıktı. Beton otoyolda karşıya geçip yol boyunca yürüdü. Aşağıda, yola göre alçak bir düzlükte Hooverville köyü vardı. Küçük ateşler oynuyor, çadırların içinde gaz lambaları parlıyordu. Kamptan bir gitar sesi geldi; şarkı daha başlamamıştı, teller akort ediliyordu. Tom bir an durup dinledi, sonra yol boyunca ağır ağır yürüdü. Birkaç adım sonra durup yeniden dinledi. Aradığı sesi işittiğinde ancak iki yüz-iki yüz elli metre gitmişti. Yolu aşağısında kalın, uyumsuz bir ses şarkı söylüyordu. Tom, daha iyi işitebilmek için başını uzattı.

Duygusuz bir ses şarkı söylüyordu:

Ben yüreğimi Tanrı’ya verdim, Tanrı beni eve götürdü.

Ben yüreğimi Tanrı’ya verdim, Tanrı beni eve götürdü.

Şarkı mırıltıya dönüşüp kesildi. Tom hızla yoldan inip sesin geldiği yana yöneldi. Bir süre sonra durup yeniden dinledi. Bu kez uyumsuz şarkı çok yakından geliyordu:

“Maggie’nin öldüğü gece beni yanına çağırdı ve bana Maggie’nin sırtındaki kırmızı çamaşırları verdi. Dizleri yırtılmıştı...”

Tom, dikkatle yaklaştı. Yerde oturan bir karaltı ilişti gözüne. Sesi ni çıkarmadan yanına oturdu. John Amca, şişeyi dikti ve içki lıkır lıkır boğazından aşağıya akıverdi.

“Yavaş ol bakalım,” dedi Tom alçak sesle. “Bana da bırak.”

John Amca, başını ona çevirdi.

“Kimsin sen?”

“Ne kadar da çabuk unuttun beni. Bir keresinde bana dört içki borçlanmıştın.”

“Hey Tom, Beni kandırmaya çalışma. Burada yalnızım. Sen yoktun.”

“Ama şimdi buradayım. Bir yudum vermez misin?”

John Amca, şişeyi yeniden dikti ve viski boğazından aşağıya aktı. Şişeyi salladı. Boşalmıştı.

“Bitti,” dedi. “Ölmek istiyorum. Hem de çok. Ölmeliyim. Uyumak gibi bir şey olsa gerek ölüm. Yavaş yavaş ölmeliyim. Öylesine yorgunum ki. Yorgunum. Belki... belki de hiç ayrılmam.” Mırıldanmaya başlamıştı. “Bir taç giyeceğim... Altın bir taç.”

“Beni dinle John Amca,” dedi Tom. “Yola çıkıyoruz. Şimdi benimle gel, kamyonda uyursun.”

John Amca, başını salladı: “Hayır. Sen git. Ben gelmiyorum. Burada dinleneceğim. Geri dönmenin bir yararı yok. Kimseye bir yararı yok... İyi insanların arasında kirli çamaşırlar gibi günahlarımı taşıyorum. Hayır. Gelmeyeceğim.”

“Haydi gel. Sensiz gidemeyiz.”

“Gidin. Ben bir işe yaramam. Hiçbir işe. Günahlarımı peşimden sürükleyip insanları kirletiyorum.”

“Senin öteki insanlardan daha fazla günahın yok.”

John Amca, başını yaklaştırıp kurnazca tek gözünü kırptı. Tom yıldızların ışığında onun yüzünü belli belirsizce seçebiliyordu.

“Kimse günahlarımı bilmiyor. Tanrıdan başka kimse. Bir o biliyor.”

Tom, dizlerinin üstünde doğruldu. Elini John Amca’nın alınına koydu. Kuru ve sıcaktı. John, beceriksiz bir tavırla onun elini itti.

“Haydi gel,” diye yalvardı Tom. “Gel John Amca!”

“Gitmiyorum. Çok yorgunum. Burada dinleneceğim. Burada.”

Tom, ona çok yakındı. Yumruğunu John Amca’nın çenesinin hizasına getirdi. Uzaklığı ayarlamak için bir-iki kez deneme yaptı; ve sonra omuzunu sallayarak, elinden geldiği kadar hafif bir yumruk attı. John’un çenesi takırdadı, arkaya yuvarlandı. Doğrulamaya çalıştı ama Tom, onun üstüne çullandı ve kalkmaya çalışan John Amca’ya bir yumruk daha attı. John Amca, yerde hareketsiz yatıyordu.

Tom, ayağa kalktı, eğilerek hareketsiz vücudu kaldırıp omuzuna aldı. Ağırılığı altında sendeleyerek yürüdü. Otoyolda ilerlerken John Amca’nın bilinçsizce sarkan elleri sırtına vuruyordu. Yanlarından bir araba geçip farlarıyla onu ve omuzundaki baygın adamı aydınlattı. Araba bir an yavaşladı, sonra hızlanıp yoluna devam etti.

Tom, Hooverville’e gelip, yoldan aşağı inerek Joadların çadırına vardığında soluk soluğa kalmıştı. John Amca da, kendine gelmek üzereydi; kıpırdanmaya başlamıştı. Tom, onu hafifçe yere bıraktı.

O yokken çadır sökülüştü. Al, eşyaları kamyonu yüklüyordu. Muşamba yerde, yüklerin üstüne gerilmeye hazır bekliyordu.

“Gerçekten kafayı iyi çekmiş,” dedi Al.

“Onu buraya getirmek için bir-iki yumruk patlatmak zorunda kaldım,” dedi Tom özür dilercesine. “Zavallı adam.”

“Canını acıtmadın değil mi?” diye sordu Anne.

“Sanmam. Kendine geliyor zaten.”

John Amca, hasta bir durumda yerde yatıyordu. Kesik kesik kusuyordu.

“Senin için bir tabak patates ayırdım, Tom,” dedi Anne.

“Şu anda canım istemiyor,” dedi Tom.

“Pekâlâ Al,” diye seslendi Baba. “Muşambayı gönder.”

Kamyona eşyalar yüklenmişti; her şey hazır. John Amca, uykuya dalmıştı. Tom ile Al, onu yükün üstüne çıkartmaya çalışırken Winfield, kamyonun arkasında kusarcasına sesler çıkartıyor, Ruthie, kahkahaları işitilmesin diye eliyle ağzını kapatıyordu.

“Hazırız,” dedi Baba.

“Rosasharn nerede?” diye sordu Tom.

“Orada,” dedi Anne. “Hadi gel Rosasharn. Gidiyoruz.”

Kız başını önüne eğmiş, hareketsiz oturuyordu. Tom yanına gitti.

“Gel,” dedi.

“Ben gelmiyorum.”

Başını kaldırmamıştı.

“Gelmen gerek.”

“Connie’yi istiyorum. O gelene dek burada bekleyeceğim.”

Üç araba kamptan ayrılıp otoyola çıkmıştı. Üçü de eşya ve insanla tıka basa doluydu. Cansız farları önlerini hafifçe aydınlatarak uzaklaştılar.

“Connie bizi bulur,” dedi Tom. “Nerede olacağımız konusunda şuradaki dükkâna haber bıraktım. Gelir bizi bulur.”

Anne de yanlarına geldi:

“Hadi gel Rosasharn. Hadi gel tatlım,” dedi yumuşak sesle.

“Beklemek istiyorum.”

“Bekleyemeyiz.”

Anne, eğilip kızı kolundan tuttu ve ayağa kalkmasına yardım etti.

“Bizi bulur,” dedi Tom. “Merak etme. O bizi bulur.”

Kızı ortalarına alarak yürüdüler.

“Belki de çalışmak için kitap almaya gitmiştir,” dedi Rose of Sharon. “Belki bize sürpriz yapmak istiyordur.”

“Belki de öyle yapmıştır,” dedi Anne.

Onu kamyona götürüp eşyaların üstüne çıkmasına yardım ettiler. Kız, muşambanın altında kıvrılıp karanlık boşluğun içinde kayboldu.

Sakallı adam sazlardan yaptığı çadırdan çıkıp kamyona yaklaştı. Elleri arkasında, bir süre bekledi.

“Kullanabileceğimiz bir şey bırakacak mısınız?” diye sordu.

“Aklımıza hiçbir şey gelmiyor,” dedi Baba. “Bırakacak hiçbir şeyimiz yok.”

“Siz gitmiyor musunuz?” diye sordu Tom.

Sakallı adam uzun bir süre ona baktı.

“Hayır,” dedi sonunda.

“Ama eşyalarınızı yakarlar.”

Huzursuz gözleri yere çevrildi:

“Biliyorum. Daha önce de yaptılar bunu.”

“Peki öyleyse neden gitmiyorsunuz?”

Şaşkın gözler bir an ona bakıp, sonra yine yere çevrildi. Sönen ateş gözlerinde yansyordu.

“Bilmiyorum. Eşyaları toplamak uzun sürüyor.”

“Ama yakarlarsa hiçbir şeyiniz kalmayacak.”

“Biliyorum. Kullanabileceğimiz hiçbir şey bırakmıyor musunuz?”

“Tüm eşyalarımızı topladık,” dedi Baba.

Sakallı adam ağır ağır uzaklaştı.

“Nesi var onun?” diye sordu Baba.

“Polislere çatmış,” dedi Tom. “Adam öyle söylüyordu... Başı dönmüş. Kafasına çok vurmuşlar.”

Başka bir araba kampı terk edip otoyola çıktı ve uzaklaştı.

“Hadi Baba gidelim. Bak buraya Baba. Sen, ben ve Al, önde oturalım. Anne arkaya binsin. Yo, iyisi mi sen önde otur Anne. Al...” Tom elini koltuğun altına sokup bir İngiliz anahtarı çıkardı. “Al, sen arkaya tırman. Şunu da al. Belki ihtiyacın olur. Birisi tırmanmaya çalışırsa başına indirirsin.”

Al, İngiliz anahtarını alıp arkaya tırmandı ve anahtar elinde bağdaş kurup oturdu. Tom, demir kriko kolunu koltuğun altından çıkartıp yere, fren pedalının yanına koydu.

“Tamam,” dedi. “Ortaya geç Anne.”

“Benim elimde hiçbir şey yok,” dedi Baba.

“Uzanıp şuradaki kriko kolunu alırsın,” dedi Tom. “Ama umarım buna gerek olmaz.”

Marşa bastı, motor çalıştı ve durdu. Tom, yeniden marşa bastı. Farları yaktı ve birinci viteste, kamptan çıktı. Otoyola çıkan yolu tırmanıp güneye döndüler.

“Bazen öyle şeyler oluyor ki, insanın tepesi atıyor,” dedi Tom.

“Tom...” dedi Anne. “Bana ne demiştin... Böyle davranmayacağına söz vermiştin.”

“Biliyorum, Anne. Elimden geleni yapıyorum. Ama şu şerifler... Hiç kocaman kıcı olmayan bir şerif gördün mü? Bir de kırıtıyorlar, Anne. Yasaların dediği gibi davransalardı sabırlı olup dayanırdık. Ama bunların uyguladığı yasa masa değil. Bizi ruhsuz bırakmak istiyorlar. Yerlerde sürünmemizi istiyorlar. Tanrı aşkı için Anne, bazen insan ancak polise karşı gelerek dürüstlüğünü koruyabiliyor. Dürüstlük duygumuzu yitirmemizi istiyorlar.”

“Söz verdin, Tom,” dedi Anne. “O şirin çocuk Floyd da öyle yapmıştı. Annesini tanırdım. Canı çok yanmıştı.”

“Elimden geleni yapıyorum, Anne. Yemin ederim yapıyorum. Yerlerde sürünmemi istemezsin değil mi?”

“Dua ediyorum. Onlardan uzak dur Tom. Ailemiz parçalanıyor. Onlardan uzak dur.”

“Deneyeceğim, Anne. O koca kışkıllardan biri üstüme gelince var gücümle deneyeceğim. Yasalar böyle deseydi her şey farklı olurdu. Ama kamp yakmak hiçbir yasaya sığmaz.”

Araba sarsılarak yol alıyordu. İleride, otoyol boyunca sıra sıra kırmızı fenerler uzanıyordu.

“Orada bir yol ayırımı var herhalde,” dedi Tom.

Arabayı yavaşlatıp durdurdu ve bir anda kamyonun çevresini bir kalabalık sardı. Ellerinde kazma sapları ile tüfekler vardı. Başlarına miğferler ve asker kasketleri geçirmişlerdi. Adamlardan birinin başını pencereden içeri sokmasıyla kamyonun ön tarafını ılık bir viski kokusu sardı.

“Nereye gittiğinizi sanıyorsunuz?”

Kırmızı yüzünü Tom’un yüzüne iyice yaklaştırmıştı.

Tom, kaskatı kesilmişti. Eli aşağı doğru uzanıp kriko kolunu hissetti. Anne onun kolunu tutup sıktı.

“Şey...” dedi Tom. Sesi yumuşamıştı. “Buranın yabancısıyız,” dedi. “Tulare diye bir yerde iş varmış diye işittik de...”

“Yanlış yoldasınız. Bu kente pis Okiler’i sokmaya niyetimiz yok.”

Tom’un kolları ve omuzları gerildi, tüm vücudunu bir ürper-ti sardı. Anne yeniden oğlunun kolunu sıktı. Kamyonun önünü si-lahlı adamlar sarmıştı. Kimilerinde askerce bir görünüş vardı, belle-ri palaskalıydı.

“Hangi yöne gideceğiz bayım?” diye inlercesine sordu Tom.

“Geri dönüp kuzeye gidin. Pamuklar oluncaya dek de geri gel-meyin.”

Tom, tir tir titriyordu.

“Peki bayım,” dedi.

Kamyonu geri vitesle alıp geri geri gitti ve döndü. Geldiği yoldan gitmeye başladı. Anne, elini gevşetip onu sevgiyle okşadı. Tom, tit-rediğini ona belli etmemeye çalışıyordu.

“Boşver,” dedi Anne. “Aldırma.”

Tom pencereden dışarı sümkürüp gözlerini koluna sildi: “Oros-pu çocukları...”

“İyi davrandın,” dedi Anne yumuşak sesle. “Çok iyi davrandın.”

Tom, bir yan yola sapıp yüz metre kadar gittikten sonra farları söndürüp motoru durdurdu. Kriko kolunu eline alarak dışarı çıktı.

“Nereye gidiyorsun?” diye sordu Anne.

“Şöyle bir bakacağım. Kuzeye gitmiyoruz.”

Kırmızı fenerler otoyol boyunca hareket etmeye başlamıştı. Tom, onların kavşaktan geçip yollarına devam ettiklerini gördü. Birkaç dakika sonra çığlıklar, haykırışlar işitildi ve Hooverville yö-nünden gelen parlak bir ışık göğü aydınlattı.

Tom, yeniden kamyona bindi. Arabayı çevirip farlarını yakma-dan saptığı yoldan geri döndü. Otoyola çıktıktan sonra farlarını ya-kıp güneye doğru ilerledi.

“Nereye gidiyoruz, Tom?” diye sordu Anne ürkek bir tavırla.

“Güneye” dedi Tom. “O piçlerin bizi itip kakmalarına izin ve-remeyiz. Yapamayız bunu. Kasabanın çevresinden dolaşmaya çalış-acağız.”

“Evet ama nereye gidiyoruz?” Baba ilk kez konuşmuştu. “Bunu bilmek istiyorum.”

“O devlet kampını arayacağız,” dedi Tom. “Adamın biri orada polislerin olmadığını söyledi, Anne... Onlardan uzaklaşmam gerek, birini gebertmekten korkuyorum.”

“Kendine gel ,Tom,” diye onu yatıştırmaya çalıştı Anne. “Sakin ol, Tommy. Bak, demin ne güzel davrandın. Yine yapabilirsin.”

“Evet sonra da dürüstlük diye bir şey kalmaz bende.”

“Sakin ol,” dedi Anne. “Sabırlı olmalısın. Bak Tom, onların hepsi göçüp gittikleri zaman biz yaşamaya devam edeceğiz. Bizi silip süpüremeyecekler. Biz halkız... ölmeyiz.”

“Durmadan da dayak yeriz.”

“Biliyorum,” diye kıkırdadı Anne. “Belki bizi sertleştiren de bu. Zenginler yaşayıp ölürlər, geriye kalan çocukları bir işe yaramaz, onlar da geberir giderler. Ama biz güçleniyoruz, Tom. Üzme kendini. Zaman değişiyor.”

“Nereden biliyorsun?”

“Nereden bildiğimi bilmiyorum.”

Kasabaya varmışlardı. Tom, merkeze girmemek için yan sokaklara saptı. Sokak lambalarının ışığında annesini gözlüyordu. Kadının yüzü sakindi. Bir heykelin vahşi gözlerini andıran gözlerinde garip bir pırıltı vardı. Tom, sağ elini uzatıp onun omuzuna dokundu. İçinden gelmişti bu. Sonra elini çekti.

“Hiç bu denli çok konuştuğunu işitmemiştim,” dedi.

“Konuşmam için hiç bu denli çok neden yoktu,” dedi kadın.

Tom, ara sokaklardan geçerek kasabadan çıktı. Bir kavşağa gelmişlerdi. Üstünde 99 yazılı işaretin gösterdiği yöne saparak güneye doğru yol aldı.

“Eh, ne olursa olsun bizi kuzeye gönderemediler,” dedi. “Ne olursa olsun yine de istediğimiz yöne gidiyoruz, sürünmek zorunda kalsak bile.”

Cansız farlar önlerinde uzanan geniş otoyolu aydınlatıyordu.

Yirmi Birinci Bölüm

Yollara düşen, araştıran insanlar artık birer göçmendiler. Küçük bir toprak parçasında yaşayan, yirmi dönüm üstünde yaşayan ve ölen, yirmi dönümün verdiği ürünü yiyen ya da aç kalan aileler batıyı karış karış tarıyorlardı artık. İş bulabilmek için dört bir yana yayılmışlardı; otoyollardan sel gibi akıyorlar, yol boylarındaki hendekleri dolduruyorlardı. Arkalarından daha bir sürü insan geliyordu. Büyük otoyollar, akın akın gelen insanlarla kaplıydı. Orta ve güneybatıda, sanayileşmeyle değişmeyen, makinelerle tarım yapmayan ve özel kişilerin elinde toplanan makinelerin yarattığı tehlikeyi tanımayan çiftçiler yaşıyordu. Bunlar, sanayinin paradoksları içinde büyümemişlerdi. Sanayi yaşamının gülünçlüklerine karşı hâlâ duyarlıydılar.

Ve sonra birdenbire makineler onları topraklarından atmış, onlar da otoyollara dökülmüşlerdi. Hareket onları değiştirdi; otoyollar, yol boylarındaki kamplar, açlık korkusu ve açlığın kendisi değiştirdi onları. Yemek bulamayan çocuklar değiştirdi onları, durup dinlenmeden yol almak değiştirdi onları. Onlar göçmendi. Ve düşmanca duygular değiştirdi, kaynaştırdı, birleştirdi onları... Küçük kasaba halkını bir araya getirip işgalcilere karşı silahlandıran ve kendi yurttaşlarına karşı dünyayı savunmak için kazma saplarıyla, tüfeklerle donanmış dükkân sahiplerinden oluşan birlikleri yaratan düşmanca duygular değiştirdi onları.

Otoyollardaki göçmen sayısı artmaya başlayınca, batıyı panik kapladı. Mülk sahipleri, mülkleri ellerinden gidecek diye dehşete düştüler. Hiç aç kalmamış insanlar, açların gözlerini gördüler. Hiçbir şeyi asla tutkuyla istememiş olanlar, göçmenlerin gözlerindeki tutku kıvılcımlarını gördüler. Ve kasabalılarla kenar mahallelerde oturan yumuşak başlı insanlar, kendilerini savunmak için birleştiler; savaştan önce bir insanın yapması gerektiği gibi kendilerinin iyi, iş-

galcilerin ise kötü olduğuna kendilerini inandırdılar. Onlar yozlaşmış, cinsi sapıklardı. O lanet olasıca Okiler hırsızdı. Her şeyi çalarlardı. Mülkiyet hakkı diye bir duyguları yoktu.

Bu sonuncusu doğruydu işte. Mülk sahibi olmayan bir insan, mülkiyetin getirdiği acıları nasıl anlayabilirdi? Ve savunmadaki insanlar şöyle dediler: Buraya pislik, hastalık getiriyorlar. Onları okullarımıza alamayız. Onlar yabancı. Kız kardeşinin onlardan biriyle gezmesini ister miydin?

Batılılar önce kendilerini bir zülüm kalıbına soktular. Sonra birlikler, takımlar kurup onları sopalarla, tüfeklerle ve benzinle silahlandırdılar. Bu ülkenin sahibi biziz. Okiler'in dizginlerini elimizde tutmalıyız. Silahlananların aslında toprağa sahip değillerdi ama öyle sanıyorlardı. Geceleri talim yapan memurlar hiçbir şeye sahip değillerdi; küçük dükkân sahiplerinin ise bir çekmece dolusu borç senedinden başka hiçbir şeyleri yoktu. Ama bir iş, bir borç senedi bile bir şeydi. Memur şöyle düşünüyordu: Haftada on beş dolar alıyorum. Ya o uğursuz Okiler'den biri on iki dolara çalışmaya kalkarsa? Küçük dükkân sahibi ise şöyle diyordu: Borçsuz bir insanla nasıl rekabet edebilirim?

Ve göçmenler otoyollarda akmaya devam ettiler. Açlıkları gözlerinden okunuyordu. Sayılarının çokluğu ve ihtiyaçlarından başka ne bir iddiaları, ne bir düzenleri vardı. Tek bir iş için on adam kavga ediyor... kavga ederek de ücretleri düşürüyorlardı. O otuz sente çalışmak istemiyorsa, ben yirmi beş sente çalışırım.

O yirmi beş sent istiyorsa, ben yirmiye de razıyım.

Hayır, ben, açım. On beşe de çalışırım. Karın tokluğuna çalışırım. Çocuklarım... Onların durumunu görmelisiniz. Koşacak halleri bile yok. Yere düşen meyvelerden birkaç tane vererseniz kendilerine gelirler. Ben, bir parça et karşılığında bile çalışırım.

İşte bu iyiydi. Ücretler düşüyor, fiyatlar değişmiyordu. Büyük toprak sahiplerinin keyfi yerindeydi. Yeni göçmenlerin gelmesi için daha çok el ilanı dağıtıyorlardı. Ve ücretler düşüyor, fiyatlar değişmiyordu. Çok geçmeden hepimiz yeniden köle olacağız.

Ve şimdi büyük toprak sahipleriyle şirketler yeni bir yöntem keşfetmişlerdi. Büyük toprak sahiplerinden biri konserve fabrikası açtı. Şeftaliler ve armutlar olgunlaşınca, meyvenin fiyatını maliyetin altına düşürüyordu. Konserve fabrikasının sahibi olarak meyve için kendi kendisine düşük bir fiyat ödüyor, konservelerin fiyatını yük-

sek tutarak iyi bir kâr elde ediyordu. Konserve fabrikaları olmayan küçük çiftçiler, çiftliklerini ellerinden geçiriyor, bunları büyük çiftçiler, bankalar ve konserve fabrikaları olan şirketler alıyordu. Çiftlik sayısı günden güne azalıyordu. Küçük çiftçiler, kasabaya taşınıp bir süre orada yaşıyorlar, kredilerini, dostlarını ve akrabalarını yitiriyorlardı. Sonra onlar da otoyollara dökülüyorlardı. Ve yollar iş bulmak için cinayet bile işleyebilecek insanlarla dolup taşıyordu.

Şirketlerle bankalar kendi yıkımlarını kendileri hazırlıyorlardı ama bunun farkında değillerdi. Tarlalar meyve, yollarsa aç insanlarla doluydu. Depolar dolup taşıyor, yoksulların çocukları raşitik büyüyor, vücutlarında vitaminsizlikten çıbanlar çıkıyordu. Büyük şirketler, açlıkla öfkeyi çok ince bir sınırın ayırdığını bilmiyorlardı. Ve ücretlerden artan para, benzine, silaha, muhbirlere ve casuslara, kara listelere, atış talimlerine gidiyordu. İnsanlar otoyollarda karıncalar gibi ilerliyor, iş, yiyecek arıyorlardı. Öfke mayalanmaya başlamıştı.

Yirmi İkinci Bölüm

Tom Joad, Weedpatch kampını arayarak ara yollardan birinde kamyonu sürdüğünde vakit oldukça geçti. Kırılık bölgede yer yer birkaç ışık göze çarpıyordu. Bakersfield yönünü yalnızca arkalarında bıraktıkları parlaklık belirliyordu. Kamyon ağır ağır yol alırken önünde ava çıkmış kediler kaçıyordu. Bir kavşakta bir grup beyaz tahta ev gördüler.

Anne, uyuklamaya başlamıştı. Baba, uzun zamandan beri sessizdi.

“Nerede olduğunu bilmiyorum,” dedi Tom. “Belki de gün doğana dek bekleyip birine sorsak iyi olur.”

Bir yol işaretinin önünde durdu. Tam o sırada kavşakta başka bir araba belirdi.

Tom, pencereden başını uzattı.

“Hey bayım, büyük kampın nerede olduğunu biliyor musunuz?”

“Dosdoğru ilerde.”

Tom, karşı yola saptı. Yüz metre gittikten sonra durdu. Yolun tam karşısında büyük bir kapı vardı. İki tarafta dikenli tellerden oluşan yüksek bir duvar uzanıyordu. Kapının hemen ötesinde, penceresinden ışık sızan küçük bir kulübe vardı. Tom, arabayı çalıştırıp yola devam etti. Kamyon bir anda havalanıp yeniden yere indi.

“Hay aksil!” dedi Tom. “Koca tümseği görmedim yahu!”

Verandada bir bekçi belirdi ve kamyonu doğru ilerledi.

Kapıya yaslanarak: “Çok hızlı çarptın,” dedi. “Bir dahaki sefere gözünü dört aç!”

“Neydi o Tanrı aşkına?”

Bekçi güldü.

“Eh, burada oynayan bir sürü çocuk var. Millete yavaş gitmesini

söylersin, mutlaka unutulur. Ama bir kere o tümseğe çarptılar mı bir daha unutmazlar.”

“Yaa! Öyle. Umarım bir şey kırmadım. Acaba burada bizim için bir yeriniz var mı?”

“Bir yer var. Kaç kişisiniz?”

Tom parmaklarıyla saydı.

“Ben, Babam, Annem, Al, Rosasharn, John Amca, Ruthie ve Winfield. Sonuncular çocuk.”

“Sanırım sizi yerleştirebiliriz. Kamp eşyanız var mı?”

“Büyük bir muşambamız ile yataklarımız var.”

Bekçi eşiğe çıktı: “Bu yol boyunca gidip sağa dönün. Dört Numaralı Sağlık Birimi’ne geleceksiniz.”

“O da nedir?”

“Tuvaletler, duşlar ve çamaşır kazanları.”

“Çamaşır kazanları ve su var mı?” diye sordu Anne.

“Elbette.”

“Tanrıya şükürler,” dedi Anne.

Tom, karanlık çadır sıralarının arasından kamyonu sürdü. Sağlık binasında sönük bir ışık yanıyordu.

“Buraya çekin,” dedi bekçi. “Güzel bir yerdir. Buradakiler az önce taşındılar.”

Tom, arabayı durdurdu.

“Buraya mı?”

“Evet. Ben kâğıtlarımızı hazırlarken ötekiler eşyaları boşalttılar. Uyumanız gerek. Kamp komitesi sabah sizi çağırıp işlemleri tamamlar.”

Tom’un gözleri yere çevrildi.

“Polisler mi?” diye sordu.

Bekçi güldü.

“Burada polis yok. Kendi polislerimiz var. Kamp sakinleri kendi polisini seçer. Hadi gelin.”

Al, kamyonundan atlayıp ortalığa bir göz attı.

“Burada mı kalacağız?”

“Evet,” dedi Tom. “Ben büroya gidiyorum, babamla sen eşyalarınızı boşaltın.”

“Fazla gürültü çıkartmayın,” dedi bekçi. “Herkes uyuyor.”

Tom, karanlıkta onun peşinden gidip büro binasının merdiven-

lerini tırmandı ve içinde eski bir yazı masasıyla bir sandalyenin olduğu küçük bir odaya girdi. Bekçi masaya oturup bir form çıkardı.

“Adın?”

“Tom Joad.”

“O adam baban mıydı?”

“Evet.”

“Onun adı?”

“Onun ki de Tom Joad.”

Soru üstüne soru... Nereden geliyorsunuz, ne kadar zamandır bu eyalettesiniz, ne iş yaptınız. Bekçi başını kaldırıp baktı.

“Meraklı değilimdir. Ama bunları doldurmamız gerek.”

“Elbette,” dedi Tom.

“Şimdi... paranız var mı?”

“Çok az.”

“Muhtaç değil misiniz?”

“Çok az paramız var. Neden sordun?”

“Şey, bu kampın haftalığı bir dolardır ama burada da çalışabilirsiniz. Çöp dökmek, kampı temizlemek... bu tür işler.”

“Burada çalışırız,” dedi Tom.

“Yarın kamp komitesiyle görüşürsünüz. Onlar size kampı nasıl kullanacağınızı, kuralları söylerler.”

“Bu komite de nedir?” dedi Tom. “Neyin nesidir?”

Bekçi arkasına yaslandı.

“Oldukça iyi çalışır. Beş sağlık birimi vardır. Her biri Merkezi Komite’nin bir üyesini seçer. Bu komite de kuralları yapar. Onların dedikleri geçerlidir.”

“Ya sertleşmeye başlarsa?” dedi Tom.

“Nasıl seçtinizse, yine oylarınızla düşürebilirsiniz. İyi bir iş yapmışlar. Dur bak sana anlatayım. Burada sürekli olarak vaazlar veren, bağışlar toplayan papazların dolaştığını biliyor muydun? İşte bu kampta kalmak istiyorlardı. Yaşlıların çoğu onlardan yanaydı. İş Merkezi Komite’ye gitti. Onlar da şu kararı verdiler: ‘İsteyen her papaz bu kampta vaaz verebilir. Ama hiçbir papaz bağış toplayamaz.’ Tabii, ihtiyaçlara yazık oldu, çünkü o zamandan beri hiçbir papaz uğramaz oldu.”

Tom güldü.

“Yani bu kampı yönetenler, bu kampta kalan insanlar mı demek istiyorsun? diye sordu.

“Evet. Üstelik bayağı da düzenli bir sistemleri var.”

“Polislerden söz etmiştin...”

“Merkez Komite düzeni korur ve kuralları yapar. Bir de hanımlar vardır. Onlar anneni ziyarete gelirler. Çocuklara bakmak, sağlık birimlerini gözetmek onların işidir. Eğer annen çalışmazsa, çalışanların çocuklarına bakar. Çalışmak isterse, yerini başkaları alır. Dikiş dikerler. Bir rahibe gelip onlara öğretiyor. İşte bu tür şeyler.”

“Yani ortalıkta polis molis yok mu?”

“Hayır efendim. Arama emri olmadan hiçbir polis buraya giremez.”

“Diyelim ki kamptakilerden biri azıttı, kafayı çekip kavga çıkardı. O zaman ne olur?”

Bekçi elindeki kalemi kurutma kâğıdına batırdı.

“Önce Merkezi Komite onu uyarır. İkinci kez uyarı ciddileşir. Üçüncüsünde kamptan atarlar.”

“Aman Tanrım, kulaklarıma inanamıyorum! Bu gece şeriflerle o küçük kasketli adamları ırmak kıyısındaki kampı yaktılar.”

“Buraya giremezler,” dedi bekçi. “Bazı geceler çocuklar kampın çevresinde nöbet tutarlar. Özellikle dans geceleri.”

“Dans geceleri mi? Aman Tanrım!”

“Her cumartesi akşamı bölgenin en iyi dansları burada yapılır.”

“Şu işe bak! Bunun gibi başka yerler var mı?”

Bekçinin suratı asılmıştı.

“Bunu da artık kendin öğren. Ben yatmaya gidiyorum.”

“İyi geceler,” dedi Tom. “Annem burayı sevecek. Uzun bir zamandır insan gibi yaşamıyor.”

“İyi geceler,” dedi bekçi. “Sen de yat. Bu kamp erken uyanır.”

Tom, çadırların arasındaki yolda yürüdü. Gözleri yıldızların ışığına alışmıştı. Çadırların düz bir çizgi üstüne kurulduğunu, aralarında çöp birikintilerinin olmadığını gördü. Yer süprülmüş, üstüne su serpilmişti. Çadırlardan uyuyan insanların horultuları geliyordu. Tüm kamp uykuya dalmış horluyordu. Tom ağır ağır yürüdü. Dört Numaralı Sağlık Birimi’ne gelmişti. Alçak, kaba, boyasız binaya merakla baktı. Sonra yakındaki kamyonu görüp sessizce yaklaştı. Muşamba gerilmişti. Tek bir çıtırtı yoktu. O sırada kamyonun yanından bir gölge ayrılıp ona yaklaştı.

“Sen misin Tom?” dedi Anne alçak sesle.

“Evet.”

“Aman sesini çıkarma,” dedi kadın. “Hepsi uyudu. Öylesine yorgunlardı ki.”

“Senin de uyumuş olman gerekirdi,” dedi Tom.

“Evet ama seni görmek istedim. Her şey tamam mı?”

“Güzel bir yer,” dedi Tom. “Ama sana anlatmayacağım. Sabahleyin söylerler. Hoşuna gidecek.”

“Sıcak su olduğunu işittim,” diye fısıldadı kadın.

“Evet. Hadi git de uyu. En son ne zaman uyuduğunu bilmiyorum.”

“Nedir bana anlatmayacağın şey?” diye yalvardı kadın.

“Anlatmayacağım. Yat artık.”

Birden kadın genç bir kız gibi gülümsedi.

“Bana anlatmadığın şey kafama takılırsa nasıl uyurum?”

“Uyursun,” dedi Tom. “Sabahleyin ilk iş olarak öteki elbiseni giy... o zaman öğrenirsin.”

“Meraktan nasıl uyurum ki?”

“Uyuman gerek,” diye kıkırdadı Tom mutlulukla. “Uyuman gerek.”

“İyi geceler,” dedi kadın alçak sesle ve eğilerek muşambanın altına girdi.

Tom, kamyonun arkasına tırmanıp yere uzandı. Ellerini birleştirerek başının altına koydu, dirseklerini kulaklarına bastırdı. Hava serinlemeye başlamıştı. Ceketinin önünü ilikleyip tekrar yattı. Başının üstünde yıldızlar pırıl pırıl ve berraktı.

Uyandığında ortalık hâlâ karanlıktı. Hafif bir tıkırtı onu uyandırmıştı. Tom, çevresine kulak kabarttı ve metal şıkırtısını yeniden işitti. Doğrulup sabahın ayazında titredi. Kamp uykudaydı. Ayağa kalkıp kamyonun yan tarafından uzaklara baktı. Doğuda dağlar koyu maviydi. Arkalarında belirmeye başlayan gün ışığı, dağların doruklarını kırmızıya boyamıştı. Batıya doğru dağlar kararıyor, sonunda bir yerde geceye karışıyorlardı. Vadinin aşağısında toprak, şafağın lavanta mavisine bürünmüştü.

Şıkırtı yeniden işitildi. Tom, topraktan biraz daha açık renk olan çadırlara baktı. Bir tanesinin arkasında eski bir demir sobada yanan ateşin portakal renkli alevlerini gördü. Üstüne konmuş bir borudan gri dumanlar tütüyordu.

Tom, kamyonun yan korkuluklarına tırmanıp aşağı atladı. Ağır ağır ocağa yaklaştı. Ocağın yanında bir kız çalışmaktaydı. Ku-

çağındaki çocuk başını kızın bluzunun altına sokmuş, meme emiyordu. Kız, ateşi karıştırıyor, daha iyi yanması için paslı ocak kapağını ara sıra açıp kapatıyordu. Bu arada bebek durmadan süt emiyor, annesi becerikli bir tavırla onu bir kolundan öbürüne aktarıyordu. Bebek onun işini ya da hareketlerinin zarif çabukluğunu engellemiyordu. Portakal rengi alevler sobanın çatlaklarından dışarı uzanıyor, çadırın üstünde titreşen görüntüler oluşturunuyordu.

Tom, biraz daha yaklaştı. Kızaran domuz pastırmasıyla pişen ekmeğin kokusu gelmişti burnuna. Doğuda gün ışığı hızla yayılıyordu. Ocağa iyice yaklaşıp ellerini ona doğru uzattı. Kız, ona bakıp başını salladı, saç örgüleri de başıyla birlikte sallandı.

“Günaydın,” dedi ve tavadaki pastırmayı çevirdi.

Çadırın kapısı yukarı kalktı ve genç bir adam dışarı çıktı, daha yaşlı bir adam onu izledi. Pirinç düğmeleri pırıl pırıl parlayan, kaba mavi, pamuklu kumaştan yapılmış ceket ile aynı kumaştan yepyeni tulumlar giiyorlardı. İkisi de sert hatlıydı ve birbirlerine çok benziyorlardı. Genç olanının biçimsiz, siyah sakalı, yaşlısının ise karmakarışık beyaz sakalı vardı. Başları ve yüzleri ıslak, saçları sırlıklıydı, sakallarından su damlıyordu. Yanakları pırıl pırıldı. Yan yana durup, aydınlanan doğuya sessizce baktılar. Birlikte esneyip güneşin doğuşuyla iyice belirginleşen dağların doruklarını izlediler. Sonra dönüp Tom’u gördüler.

“Günaydın,” dedi yaşlı olanı. Yüzünde ne dostça ne de düşmanca bir ifade vardı.

“Günaydın,” dedi Tom.

Genç adam da karşılık verdi: “Günaydın.”

Yüzlerindeki ıslaklık yavaş yavaş kuruyordu. Ocağa yaklaşarak ellerini ısıttılar.

Kız, işine devam etti. Bir keresinde bebeği yere bırakıp örgülerini bir ipiyle başının arkasında bağladı. O çalışırken iki örgü birlikte sallanıyordu. Metal bardakları, tabakları, çatalları ve bıçakları paket kutularından birinin üstüne dizdi. Sonra pastırmaları yağdan çıkartıp tabaklara koydu. Hâlâ cızırdıyorlardı. Ocağın paslı kapağını açıp iri kurabiyelerle dolu dört köşe bir tepsi çıkardı. Kurabiyelerin kokusu ortalığa yayılınca iki adam da derin derin soluk aldı.

Genç adam alçak sesle: “Hmmm!” dedi.

Yaşlı adam Tom’a döndü:

“Kahvaltı ettin mi?”

“Şey, hayır, etmedim. Ama ailem orada. Daha uyanmadılar. Çok yorgunlar.”

“Öyleyse bizimle otur. Yemeğimiz bol... Tanrıya şükür!”

“Sağ olun,” dedi Tom. “Öyle güzel kokuyor ki hayır diyemem.”

“Gerçekten de mis gibi kokuyor, değil mi?” dedi genç adam. “Hiç bu kadar güzel koku duydun mu?”

Birlikte kutuya doğru gidip yanına çömeldiler.

“Buralarda mı çalışıyorsun?” diye sordu genç adam.

“Çalışmak istiyorum,” dedi Tom. “Daha dün gece geldik. Ortalıkta bakmaya bile zamanım olmadı.”

“Biz on iki gündür çalışıyoruz,” dedi genç adam.

Ocağın başında iş gören kız: “Yeni giysileri bile var,” dedi.

İki adam aynı anda yeni mavi tulumlarına bakıp utangaç bir tavırla gülümsediler. Kız, kurabiye tepsisini, bir çanak dolusu sosu ve kahveyi ortaya koyup kutunun yanına çömeldi. Bebek, başı kızın bluzunun altında, hâlâ meme emiyordu.

Tabaklarını doldurdular, kurabiyelerin üstüne sos döküp kahvelerine şeker koydular.

Yaşlı adam, ağzını tıka basa doldurup çiğnedi, çiğnedi ve lokmasını yuttu.

“Yüce Tanrım, ne kadar güzel!” dedi ve ağzını yeniden doldurdu.

“On iki gündür iyi yemek yiyoruz,” dedi genç olan. “On iki gündür tek bir öğünü bile kaçırmadık... hiçbirimiz. Çalışıyor, paramızı alıyor ve yiyoruz.”

Kendinden geçmiş bir halde yine yemeğini yemeğe başladı, sonra tabağını yeniden doldurdu. Sıcak kahvelerini içip dibini yere döktüler ve bardaklarını bir kez daha doldurdular.

Gün ışığı renklenmeye başlamış, ortalığı kıvılcıllı çalan bir parlaklık kaplamıştı. Baba ile oğul yemeklerini bıraktılar. Doğuya bakıyorlardı. Yüzleri şafağın rengine bürünmüştü. Dağlar ve arkalarından gelen ışık gözlerinde yansıyor. Bardaklarının dibini yere boşaltıp ayağa kalktılar.

“Gitmemiz gerek,” dedi yaşlı adam.

Genç olanı Tom’a döndü.

“Bak,” dedi. “Birtakım borular döşüyoruz. Bizimle gelmek istersen, seni de aramıza alabiliriz.”

“Çok iyisiniz,” dedi Tom. “Kahvaltı için de teşekkürler.”

“Seni aramızda gördüğümüze sevindik,” dedi yaşlı adam. “İstersen seni işe alabiliriz.”

“Hem de çok isterim,” dedi Tom. “Yalnız bir dakika bekleyin. Bizimkilere haber vereyim.”

Aceleyle Joadların çadırına gitti, eğilip başını içeri soktu. Muşambanın altında uyuyan insanların karanlık gölgelerini gördü. Çarşafaların arasında hafif bir kıpırtı oldu. Ruthie, bir yılan gibi kıvrılarak ortaya çıktı. Saçları yüzünü örtmüş, üstü başı iyice buruşmuştu. Sürünerek dikkatle ayağa kalktı. Rahat uykuyla gri gözleri berraklaşmış ve sakinleşmiş, tüm arsızlığı yitip gitmişti. Tom, çadırlardan uzaklaşıp ona da ardı sıra gelmesi için işaret etti. Arkasını dönmünce kız başını kaldırıp ona baktı.

Tom, “Aman Tanrım, şaka maka büyüyorsun sen yahu,” dedi.

Kız birden utanarak başını çevirdi.

“Dinle beni,” dedi Tom. “Şimdi kimseyi kaldırma ama uyanınca onlara bir iş fırsatı çıktığını, ona bakmaya gittiğimi söyle. Anne’ye komşularda kahvaltı ettiğimi de söyle. Anladın mı?”

Ruthie, başını sallayıp gözlerini uzağa çevirdi. Hâlâ küçük bir kızın gözleriydi bunlar.

“Kimseyi uyandırma,” diye yeniden tembihledi Tom.

Sonra çabucak yeni arkadaşlarının yanına döndü. Ruthie, parmaklarının ucuna basarak sağlık birimine yaklaşp açık kapıdan içeri baktı.

Tom geri döndüğünde, iki adam onu bekliyordu. Genç kadın, bulaşıkları rahatça yıkayabilmek için dışarı bir yatak çıkarmış, çocuğu da üstüne koymuştu.

“Bizimkilere nerede olduğumu söylemek istedim,” dedi Tom. “Daha uyanmamışlardı.”

Üçü birlikte çadırların arasındaki sokakta yürüdüler.

Kamp canlanmaya başlamıştı. Yeni yakılmış ateşlerin başında kadınlar çalışıyor, et kesiyor, sabah ekmeği için hamur yoğuruyorlardı. Erkekler de, çadırların ve arabaların çevresinde dolaşıyorlardı. Gök artık iyiden iyiye pembeleşmişti. Büronun önünde yaşlı, zayıf bir adam dikkatle toprağı tırmıktıyordu. Tırmığı öylesine ustaca kullanıyordu ki yerdeki izler derin ve dümdüzdü.

“Erkencisin Baba,” dedi genç adam onun önünden geçerken.

“Öyle, öyle. Kiramı çıkarmam gerek.”

“Kiraymış,” dedi genç adam. “Geçen cumartesi körkütük sarhoş-

tu. Bütün gece çadırda şarkı söyledi. Komite, ona bu yüzden iş verdi.”

Yol boyunca yürümeye devam ettiler. Kenarda kestane ağaçları vardı. Güneş dağların üstünde belirmeye başladı.

“Gülünç şey doğrusu,” dedi Tom. “Yemeğinizi yedim ama size adımı bile söylemedim... Siz de sizinkini söylemediniz. Adım Tom Joad.”

Yaşlı adam ona bir an baktıktan sonra hafifçe gülümsedi.

“Galiba buralarda yenisiniz?”

“Evet, geleli birkaç gün oldu.”

“Anlamıştım. İnsan adını söyleme alışkanlığını yavaş yavaş yitiriyor. O kadar çok insan var ki. İnsandan başka bir şey yok. Neyse, benim adım Timothy Wallace, bu da oğlum Wilkie.”

“Memnun oldum,” dedi Tom. “Uzun zamandan beri mi buradasınız?”

“On aydır,” dedi Wilkie. “Geçen yılki sellerin sonunda buraya geldik. Tanrım! Neler geçirdik! Neredeyse açlıktan ölecektik.”

Yanlarından insan dolu bir kamyon geçti. İçindekiler yorgun bir tavırla kamyonun kenarına sarılmışlardı. Kaşları çatıktı.

“Petrol şirketine gidiyorlar,” dedi Timothy. “İyi bir iş.”

“Ben de bizim kamyonu alabilirdim,” diye önerdi Tom.

“Hayır.”

Timothy, yere eğilip yeşil kestane aldı. Başparmağıyla yoklayıp tel duvarın üstüne tünemiş bir karatavuğa fırlattı. Kuş havalandı, kestane altından geçtikten sonra yine telin üstüne yerleşip parlak siyah tüylerini gagasıyla düzeltti.

“Arabanız yok mu?” diye sordu Tom.

Wallacelar ses çıkarmadı. Onların yüzlerine bakan Tom, ikisinin de utandığını gördü.

“Çalıştığımız yer bir buçuk kilometre uzaklıkta,” dedi Wilkie.

“Hayır, arabamız yok,” dedi Timothy öfkeyle. “Arabamızı sattık. Satmak zorunda kaldık. Yiyeceğimiz bitmiş, hiçbir şeyimiz kalmamıştı. İş de bulamadık. Her hafta araba satın almak isteyen adamlar geliyorlardı. Eğer açsan, hemen arabana konuyorlardı. Yeterince aç kalmışsan fazla para vermelerine de gerek yoktu. Ve biz... yeterince açtık. Arabamıza on dolar verdiler.”

Yola tükürdü.

“Geçen hafta Bakersfield’deydim,” dedi Wilkie sessizce. “Onu

gördüm... Kullanılmış araba garajlarından birinde duruyordu... Üstünde de yetmiş dolar yazan bir kâğıt vardı.”

“Satmak zorundaydık,” dedi Timothy. “Ya onlar bizim arabamızı çalacaklardı ya da biz onlardan bir şey çalacaktık. Hiç hırsızlık yapmamıştık ama tam sınırdaydık!”

“Biliyor musunuz,” dedi Tom. “Evden ayrılmadan önce burada bol bol iş var diye işitmiştik. Buraya işçi çağıran birçok el ilanı görmüştük.”

“Evet,” dedi Timothy. “Biz de görmüştük onları. Ama hiç de fazla iş yok. Ücretler de durmadan düşüyor. Ne yiyeceğimizi düşünmekten harap oldum.”

“Şimdi işiniz var,” dedi Tom.

“Evet ama fazla uzun sürmeyecek. İyi bir adamın yanında çalışıyoruz. Küçük bir toprağı var. Bizimle birlikte çalışır. Ama... fazla uzun sürmez.”

“Neden öyleyse yanınıza beni de aldınız?” diye sordu Tom. “Ben işi daha da azaltacağım. Neden kendi gırtlığınızdan kesiyorsunuz?”

Timothy, ağır ağır başını salladı: “Bilmiyorum. Aptalız herhalde. Kendimize birer şapka alacaktık. Vazgeçeriz olur biter. İşte şurası, sağ tarafta. İyi de bir iş. Saatte otuz sent alıyoruz. Çok iyi bir adam.”

Otoyoldan ayrılıp küçük bir sebze bahçesinin içindeki çakıllı yola saptılar. Ağaçların arkasındaki küçük, beyaz bir çiftlik evine geldiler. Yanda ufak bir ambar vardı. Onun arkasında da bir bağ ile pamuk tarlası. Üç adamevin önünden geçerken kapı açıldı ve ufak tefek, yüzü güneşte bronzlaşmış bir adam görüldü. Başına kâğıttan bir şapka geçirmişti. Onlara doğru ilerlerken kollarını sıvadı. Kaşları çatıktı. Yanakları güneşten iyice kararmıştı.

“Günaydın Bay Thomas,” dedi Timothy.

“Günaydın.”

Adam sinirli bir tavırla karşılık vermişti.

“Tanıtırayım; Tom Joad,” dedi Timothy. “Acaba onu da işe alabilir misiniz diye sormak istemiştik.”

Thomas kaşlarını çatarak Tom’a baktı. Sonra hafifçe gülümsedi ama kaşları hâlâ çatıktı.

“Aa, elbette! Onu işe alırım. Herkesi alırım. Belki yüz kişiyi daha alırım.”

“Düşünmüştük ki...” diye söze başladı Timothy özür dilercesine.

Thomas onun sözünü kesti.

“Evet, ben de düşündüm.” Dönüp onlara baktı. “Size söyleyecek bir çift lafım var. Size saat başına otuz sent veriyorum... öyle değil mi?”

“Şey, evet... ama Bay Thomas...”

“Ve karşılığında otuz sentlik iş alıyorum.”

Kalın, kaba ellerini birleştirdi.

“Aldığımız ücretin karşılığını vermeye çalışıyoruz.”

“Bu sabahtan başlayarak saatte yirmi beş sent alıyorsunuz. Canınız isterse çalışın, istemezse çekip gidin.”

Kırmızı yüzü öfkeyle morarmıştı.

“Verdiğiniz işte iyi çalıştık,” dedi Timothy. “Bunu siz de söyletiniz.”

“Biliyorum. Ama anlaşılan artık yanımda çalıştıracığım adamları kendim seçmiyorum.” Yutkundu. “Bakın,” dedi. “Burada otuz beş dönümlük toprağım var. Siz hiç Çiftçiler Birliği diye bir şey işitiniz mi?”

“Şey, elbette.”

“İşte ben de o birliktenim. Dün gece bir toplantı yaptık. Şimdi Çiftçiler Birliği’ni kim yönetiyor biliyor musunuz? Anlatayım. Batı Bankası. Banka vadinin çoğuna sahip, geri kalanların da bir listesini yapmış. Dün gece bankanın bir üyesi bana, ‘Saat başına otuz sent veriyorsun. Onu yirmi beşe indersen iyi olur,’ dedi. ‘Adamlarım iyi,’ dedim. ‘Otuz senti hak ediyorlar.’ ‘Mesele bu değil,’ dedi. ‘Şimdi ücretler yirmi beş sent. Sen otuz verirsen bu huzursuzluk yaratır. Ha aklıma gelmişken,’ diye devam etti söze, ‘Geçen yılki krediye ihtiyacın olacak mı?’” Thomas sustu. Soluk soluğa kalmıştı. “Anlıyor musunuz? Ücretler yirmi beş olmuş... Canınız isterse.”

“Ama iyi çalışıyorduk,” dedi Timothy umutsuzca.

“Daha kafanıza dank etmedi mi? Banka iki bin adam çalıştırıyor, bense yalnızca üç. Ödemem gereken borçlarım var. Eğer siz bir çözüm yolu bulursanız, Tanrı aşkı için bana da söyleyin. Hemen kabul edeceğim! Kıştırdılar beni.”

Timothy başını salladı.

“Ne söyleyeceğimi bilemiyorum.”

“Burada bekleyin.”

Thomas hızla eve girdi. Kapı arkasından çarptı. Hemen sonra elinde bir gazeteyle yeniden dışarı çıktı.

“Bunu gördünüz mü? Durun da okuyayım: “Kızıl kıskırtıcılara öfkelenen yurttaşlar göçmen kampını yaktılar. Bölgedeki bir kampta yapılan kıskırtıcılığa kızan bir grup yurttaş, dün gece çadırları yakıp kıskırtıcıları, ülkeden bir an önce ayrılmalrı için uyardı.”

“Şey ben...” diye söze başladı Tom, ama hemen çenesini tutup sustu.

Thomas, dikkatle gazeteyi katlayıp cebine soktu. Artık kendini tutabiliyordu.

“O adamları Birlik gönderdi,” dedi alçak sesle. “Şimdi onları ele veriyorum. Eğer bunu öğrenirlerse gelecek yıl elimde çiftlik diye bir şey kalmaz.”

“Ne diyeceğimi bilemiyorum,” dedi Timothy. Eğer ortalıkta kıskırtıcılar varsa, elbette ki kızmakta haklılar.”

“Uzun süre durumu gözledim,” dedi Thomas. “Ücretlerin düşmesinden önce bu kıskırtıcılar hep sahneye çıkar. Her zaman. Kahretsin, bu kez kıstırdılar beni. Şimdi ne yapacaksınız? Yirmi beş senti kabul edecek misiniz?”

Timothy yere baktı: “Ben çalışırım,” dedi.

“Ben de,” dedi Wilkie.

“Galiba tam zamanında gelmişim,” dedi Tom. “Kuşkusuz, ben de çalışırım. Çalışmam gerek.”

Thomas, cebinden bir mendil çıkartıp ağzını ve çenesini sildi:

“Bunun ne kadar süreceğini bilmiyorum. Bundan sonra elinize geçen parayla ailelerinizi nasıl geçindireceğinizi bilmiyorum.”

“İş bulduğumuz sürece geçiniriz,” dedi Wilkie. “Asıl iş bulamadığımız zaman halimiz duman.”

Thomas saatine baktı.

“Neyse gidip bir çukur açalım,” dedi. “Bakın size ne söyleyeceğim. Siz devlet kampında kalıyorsunuz, değil mi?”

Timothy sertleşti: “Evet efendim.”

“Ve her cumartesi gecesi orada dans oluyor?”

Wilkie gülümsedi:

“Evet oluyor.”

“Öyleyse gelecek cumartesi dikkatli olun.”

Timothy, birden dikleşti. Öne doğru bir adım attı:

“Ne demek istiyorsunuz? Ben Merkezi Komite’denim. Bilmem gerek.”

Thomas kaygılı görünüyordu.

“Size haber verdiğimi kimseye söylemeyin.”

“Ne olacak?” diye sordu Timothy.

“Birlik devlet kamplarından hoşlanmıyor. İçine polis sokamıyor. İşittiğime göre insanlar kendi yasalarını kendileri yapıyorlarmış ve mahkeme kararı olmadan kimse tutuklanamıyormuş. Eğer büyük bir kavga olur ve ateş edilirse... bir grup polis içeri girip kampı yerle bir edebilir.”

Timothy değişmişti. Omuzları düz, gözleri soğuktu.

“Ne demek istiyorsun?”

“Nereden işittiğinizi kimseye söylemeyin,” dedi Thomas huzursuzca. “Cumartesi gecesi kampta kavga çıkacak. Dışarda da içeri girmeye hazır bekleyen bir grup polis olacak.”

“Durup dururken neden ama?” diye sordu Tom. “Oradaki insanların kimseyi rahatsız ettiği yok ki.”

“Nedenini söyleyeyim,” dedi Thomas. “O kamptakiler insanca muamele görmeye alışıyolarlar. Öteki kamplara gittiklerinde onları yönetmek zor olacak.” Yüzünü yeniden sildi. “Hadi artık işinize gidin. Tanrım, umarım çiftliğimi elimden kaçırmama neden olacak şeyler söylemedim. Ama sizleri seviyorum.”

Timothy, bir adım atıp ince, nasırlı elini uzattı; Thomas, onun elini sıktı.

“Kimse bize kimin haber verdiğini bilmeyecek. Size teşekkür ederiz. Kavga falan olmayacak.”

“Hadi artık işinize gidin,” dedi Thomas. “Ve bundan böyle saat yirmi beş sent.”

“Kabul ediyoruz,” dedi Wilkie. “Sizin için...”

Thomas, eve doğru yürüdü.

“Ben az sonra gelirim,” dedi. “Siz çalışmaya başlayın.”

Kapı arkasından çarparak kapandı.

Üç adam beyaza boyalı küçük ahırın önünden geçip tarla kenarı boyunca yürüdüler. Yanında beton borular yatan bir çukura geldiler.

“İşte burada çalışıyoruz,” dedi Wilkie.

Babası ambarın kapısını açıp iki kazma ile üç kürek çıkardı.

“Al bakalım, bu da senin güzelin,” dedi Tom’a.

Tom kazmayı elinde tarttı.

“Aman Tanrım! İnsan kendini ne kadar iyi hissediyor.”

“Saat on bir olsun da gör,” dedi Wilkie. “Bak bakalım o zaman hâlâ iyi hissedecek misin?”

Çukurun sonuna gittiler. Tom ceketini çıkartıp, çukurun kenarındaki toprak birikintisinin üstüne attı. Kasketini arkaya itip çukura indi. Sonra ellerine tükürdü. Kazma havaya kalkıp toprağa saplandı. Tom, hafifçe hınladı. Kazma yükseldi ve alçaldı, yere saplanıp bir parça toprağı gevşettiği zaman hınlama yine işitildi.

“Evet efendim. Burada birinci sınıf bir kazmacı var baba. Bu çocuk elindeki alete gönül vermiş.”

“Evet yıllarımı verdim (*hınk*). Evet efendim, verdim ya (*hınk*). Yıllarımı verdim (*hınk*). Hoşuma da gitmiyor değil (*hınk*).”

Önündeki toprak iyice gevşemişti. Meyve ağaçlarının üstünde yükselen güneş, asma yapraklarını parlak bir yeşile büründürmüştü. Tom, çukuru bir buçuk metre kadar genişlettikten sonra yana çekilip alnını sildi. Wilkie, onun yerini aldı. Kürek dalıp çıkıyor, yerdeki toprağı alarak kıyıya boşaltıyordu.

“Buradaki Merkezi Komite’yi işittim,” dedi Tom. “Demek sen de komite üyesisin?”

“Evet efendim,” diye karşılık verdi Timothy. “Ve bu herkesten sorumlu olmak demektir. Biz elimizden geleni yapıyoruz. Aslına barksan kamptaki herkes elinden geleni yapıyor. Keşke büyük çiftçiler bizimle uğraşmasaydı.”

Tom yeniden çukura indi, Wilkie dışarı çıktı.

“Sözünü ettiğı,” dedi Tom, “Şu danstaki kavga, (*hınk*) ne olacak (*hınk*)? Niye kavga çıkarmak istiyorlar?”

Timothy, Wilkie’nin yerini aldı ve küreğıyle çukurun dibini düzleyerek boruların döşenmesi için hazırladı.

“Anlaşılan bizi buradan atmak istiyorlar,” dedi Timothy. “Sanırım örgütleneceğimizden korkuyorlar. Belki de haklılar. Buradaki kamp bir örgüt. Oradaki insanlar kendilerine bakıyorlar. Bu bölgenin en iyi orkestrası orada. Kantin, aç insanlara kredi açıyor. Beş dolar. Bu kadarlık yiyecek alabilirler ve kamp buna dayanabilir. Yasalarla başımız belaya girmedi hiç. Sanırım büyük çiftçiler bundan korkuyor. Bizi hapse atamıyorlar... İşte bundan korkuyorlar. Eğer kendimizi yönetirsek, başka şeyler de yapabiliriz sanıyorlar.”

Tom, çukurdan çıkıp gözlerinin çevresinde biriken terleri sildi.

“O gazetenin Bakersfield’in kuzeyinde kışkırtıcıların yaptıkları konusunda neler yazdığını işittiniz değil mi?”

“Evet,” dedi Wilkie. “Hep yapıyorlar bunu.”

“Ben oradaydım. Kışkırtıcı falan yoktu. Hani o kızıl dediklerinden. Şu kızılar da neyin nesi Tanrı aşkına?”

Timothy, çukurun dibindeki küçük tümseği düzleştirdi. Güneş beyaz sakalını pırıl pırıl parlatıyordu.

“Herkes bu kızılların ne olduğunu öğrenmek istiyor.” Güldü. “Bizim çocuklardan biri öğrenmiş.” Küreğiyle hafifçe toprağa vurdu. “Hines adlı bir herif... On beş bin dönümlük toprağı var, şeftali ağaçları ve asmalarla kaplı, bir de konserve ile şarap imalathanesi. Neyse, bu herif durmadan, ‘kahrolası kızılar’dan söz eder. ‘O kahrolası kızılar ülkeyi felakete sürüklüyor,’ der. ‘Bu kızıl piçleri ülkeden kovmalıyız.’ Batıdan yeni gelmiş bir delikanlı bir gün onu dinliyormuş. Başını kaşıyıp, ‘Bay Hines, ben burada yeniyim. Şu kahrolası kızılar da kim?’ diye sormuş. İşte o zaman Hines, ‘Kızıl, biz yirmi beş sent verirken saatte otuz sent isteyen orospu çocuğudur!’ demiş. Bizim delikanlı da düşünüp yeniden başını kaşımış. ‘Demek öyle Bay Hines,’ demiş. ‘Ben orospu çocuğu değilim eğer kızıl dediğiniz kişiler öyleyse... Ben de saatte otuz sent isterim. Herkes ister. Öyleyse hepimiz kızılız Bay Hines.’”

Timothy küreğini toprağa daldırdı. Küreğin daldığı yerde toprak pırıl pırıldı.

Tom güldü: “Herhalde ben de öyleyim,” dedi.

Kazması kalkıp indi ve önündeki toprak kazma darbeleri altında çatladı. Alnından ve burnundan sızan ter damlacıkları boynuna akıyordu.

“Kazma iyi bir alettir (*hmk*). Hele aranız iyiye (*hmk*). Kazma ile birlikte (*hmk*) çalışmalısınız.”

Üç adam sırayla çalışıyorlar, hendek azar azar uzuyor, berrak bir günün ilk ışıkları kızınca parılıyordu.

Tom yanından ayrıldıktan sonra Ruthie, bir süre sağlık biriminin açık kapısından içeri baktı. Yanında Winfield olmayınca cesaretini de yitiriyordu. Çıplak ayağını beton döşemeye basıp hemen geri çekti. İlerde bir kadın çadırdan çıkıp teneke bir ocağı yaktı. Ruthie, o yöne doğru birkaç adım attı ama canı gitmek istemiyordu. Joadların çadırına dek sürüne sürüne gidip içeri baktı. John Amca

bir kıyıda, yerde yatmış ağız açık horluyordu. Anne ile Baba ışıktan rahatsız olmamak için yorganı başlarının üstüne çekmişlerdi. Al, John Amca'nın öbür yanına yatmış, bir koluyla gözlerini örtmüştü. Çadırın ön tarafında ise, Rose of Sharon ile Winfield yatıyorlardı. Winfield'in yanındaki Ruthie'nin yeri boştu. Gözlerini kısıp dikkatle içeri baktı. Gözleri bir süre Winfield'in keçeleşmiş saçlarına takıldı. O sırada çocuk, gözlerini açıp ablasına baktı. Yüzü asıktı. Ruthie, parmağını dudaklarına koyup öteki eliyle onu çağırıyordu. Winfield'in gözleri Rose of Sharon'a kaydı. Kızın pembe yüzü hemen yanındaydı. Ağız açıktı. Winfield, dikkatle battaniyesini kaldırıp dışarı çıktı. Ses çıkarmamaya çalışarak Ruthie'nin yanına geldi.

"Ne zaman kalktın?" diye fısıldadı.

Kız, onu kimsenin kendilerini işitemeyeceği bir yere götürdükten sonra, "Hiç yatmadım ki," dedi. "Bütün gece uyanıktım."

"Değildin," dedi Winfield. "Sen pis bir yalancısın."

"Peki öyleyse," dedi kız. "Madem ki yalancıyım, olanları sana anlatmayacağım işte! Adamın birini nasıl bıçakladıklarını ve bir ayının gelip biberleri çaldığını anlatmayacağım."

"Ayı falan gelmedi," dedi Winfield huysuzca.

Parmaklarıyla saçlarını düzelterip tulumunu aşağı indirdi.

"Pekâlâ... ayı falan yoktu," dedi kız alayla. "Kataloglarda gördüğümüz o beyaz oturaklar da yok."

Winfield, dikkatle onun yüzünü inceledi. Sonra sağlık birimini gösterdi:

"Orada mı?" diye sordu.

"Ben pis bir yalancıyım," dedi Ruthie. "Bir sürü palavra atmanın hiçbir yararı olmaz bana."

"İçeri girip bakalım," dedi Winfield.

"Ben girdim," dedi Ruthie. "Hatta bir tanesine kakamı yaptım bile."

"Yapmadın işte," dedi Winfield.

Sağlık birimine girdiler. Ruthie'nin korkusu geçmişti. Binanın önünden cesaretle içeri girdi. Tuvaletler büyük bir odanın içinde, küçük bölümler halinde sıralanmıştı. Her birinin kapısı vardı. Fayanslar bembeyaz parlıyordu. Öteki duvarda lavabolar, üçüncüsünde ise dört duş vardı.

"İşte," dedi Ruthie. "Bunlar oturak. Onları katalogda görmüştüm."

Çocuklar tuvaletlerden birine yaklaştılar. Ruthie büyük bir gösteri yaparmış gibi eteğini kaldırıp tuvaletlerden birine oturdu.

“Sana daha önce buraya girdiğimi söylemiştim.”

Bunu kanıtlamak için de çişini yaptı. Winfield utanmıştı. Sifonu çekti, su büyük bir gürültüyle boşaldı. Ruthie, havaya sıçrayıp kenara fırladı. Ruthie ile Winfield odanın ortasında durmuş tuvalete bakıyorlardı. Su hâlâ akıyordu.

“İşte becerdin,” dedi Ruthie. “Kırdın onu. Senin yaptığını gördüm.”

“Ben yapmadım. Yemin ederim ki ben kırmadım.”

“Seni gördüm,” dedi Ruthie. “Böyle güzel şeyleri senin kullanmana izin vermemeli.”

Winfield’in yüzü asılmıştı. Başını kaldırıp Ruthie’ye baktı, gözle ri yaşlarla dolmuştu. Çenesi titriyordu. Ruthie, pişman olmuştu.

“Boşver,” dedi. “Seni ele vermem. Daha önce kırılmış gibi yaparız. Buraya girdiğimizi kimseye söylemeyiz.”

Kardeşini binadan çıkardı.

Güneş artık dağı tırmanmış, beş sağlık birimi binasının, gri çadırların, çadırlar arasındaki süpürülmüş sokakların üstünde parlıyordu. Ve kamp uyanıyordu. Yağ tenekelerinden ve teneke kapaklarından yapılmış kamp ocaklarında ateşler yanıyordu. Pişen yemeklerin kokusu havayı doldurmuştu. Çadırların kapıları açılmış, insanlar dışarı çıkmıştı. Joadların çadırının önünde Anne durmuş, sokağa bakıyordu. Çocukların çadıra doğru geldiklerini gördü.

“Merak ettim sizi,” dedi Anne. “Nerede olduğunuzu bilmiyordum.”

“Ortalığa şöyle bir bakıyorduk,” dedi Ruthie.

“Tom nerede? Onu gördünüz mü?”

Ruthie, birden ciddileşti.

“Evet efendim. Tom, beni uyandırdı ve size ne söylemem gerektiğini söyledi.”

Görevinin önemini belirtmek istercesine bir an sustu.

“Eee, ne dedi?” diye sordu Anne.

“Dedi ki...”

Yine sustu, durumunun önemliliğini anlayıp anlamadığını görmek için Winfield’e baktı.

Anne, elinin tersini Ruthie’ye doğru kaldırdı.

“Ne dedi?”

“Çalışacakmış,” dedi Ruthie çabucak. “Çalışmaya gitti.”

Korkuyla Anne’nin havadaki eline bakıyordu. El yavaşça aşağıya indi, sonra yeniden Ruthie’ye doğru uzandı. Anne, Ruthie’ye sarılıp kucakladı ve onu bıraktı.

Ruthie, utangaç bir tavırla yere bakıyordu. Hemen konuyu değiştirdi.

“Şuraya oturak yapmışlar,” dedi. “Bembeyaz.”

“İçeri girdiniz mi?” diye sordu Anne.

“Ben ve Winfield.” Sonra hınzırca bir tavırla ekledi. Winfield oturaklardan birini kırdı.”

Winfield, kıpkırmızı kesilmişti. Öfkeyle Ruthie’ye baktı:

“O da bir tanesine çişini yaptı,” dedi öç alırcasına.

Anne kaygılanmıştı:

“Ne yaptınız? Gelin de gösterin bana.” Onları kapıdan içeri soktu: “Ne yaptınız?”

Ruthie, tuvaleti gösterdi:

“Az önce gürül gürül sular akıyordu. Şimdi durmuş.”

“Nasıl yaptığınızı gösterin,” dedi Anne.

Winfield, gönülsüzce tuvalete yaklaştı.

“Çok çekmemiştim,” dedi. “Şu zincire bir tutundum ve...”

Su bir anda boşalınca hemen yana sıçradı.

Anne, başını arkaya atıp kahkahalarla gülmeye başladı. Ruthie ile Winfield, gücenmişçesine bakıyorlardı ona.

“Bunlar böyle çalışır,” dedi Anne. “Daha önce görmüştüm. İşinizi bitirince zinciri çekersiniz.”

Bilgisizliklerinin utancı dayanabileceklerinin ötesindeydi. Kapıdan çıkıp kahvaltı eden büyük bir aileye bakmaya başladılar.

Anne, onların arkalarından baktı. Sonra odaya bir göz gezdirdi. Duş odacıklarına gidip içeri baktı. Kuvetlerin beyaz fayanslarına dokundu. Suyu biraz açıp elini tuttu, sonra hemen çekti. Sıcak su elini yakmıştı. Bir süre küvete baktı, sonra içini biraz sıcak, biraz da soğuk suyla doldurdu. Ilık suda ellerini ve yüzünü yıkadı. Tam ıslak elleri ile saçlarını düzeltiyordu ki arkasında bir ayak sesi işitti. Anne, arkasına döndü. Yaşlıca bir adam durmuş aval aval ona bakmaktaydı.

“Buraya nasıl girdiniz?” dedi azarlarcasına.

Anne yutkundü. Suyun çenesinden akıp giysisini ıslattığını duydu.

“Bilmiyorum,” dedi özürlü dilercesine. “Ben tuvaletlerin bizim kullanmamız için yapıldığını sanıyordum.”

Yaşlı adam kaşlarını çatmıştı.

“Yalnızca erkekler için,” dedi sertçe. Kapıya gidip üstündeki yazıyı gösterdi: ERKEKLER. “İşte,” dedi. “Bu da söylediklerimin kanıtı. Görmediniz mi bunu?”

“Hayır,” dedi Anne utanarak. Hiç görmedim. Peki kadınlar için bir yer yok mu?”

Adamın kızgınlığı geçmişti.

“Yeni mi geldiniz?” dedi daha yumuşak bir sesle.

“Gece yarısı,” dedi Anne.

“Öyleyse daha Komite ile konuşmadınız.”

“Ne komitesi?”

“Kadınlar Komitesi elbet.”

“Yoo, onları görmedim.”

“Komite çok geçmeden sizi arayıp yardımınıza koşar,” dedi adam gururla. “Yeni gelen ailelere yardım ederiz. Şimdi eğer kadınlar tuvaletine girmek istiyorsanız binanın öbür yanına gidin. Sizinki orada.”

“Kadınlar Komitesi bizim çadıra mı gelecek demek istediniz?” diye sordu Anne huzursuzca.

Adam başını salladı.

“Sanırım pek yakında.”

“Teşekkür ederim,” dedi Anne.

Telaşla dışarı çıkıp koşarcasına çadıra gitti.

“Baba,” diye seslendi. “John, kalkın! Sen de Al. Kalkın ve gidip yıkanın.”

Şaşırmış uykulu gözler ona bakıyordu.

“Hepiniz,” diye bağırdı Anne. “Kalkın ve yüzünüzü yıkayın. Ve de saçlarınızı tarayın.”

John Amca’nın yüzü sapsarı, hasta gibiydi. Çenesinde bir çürük göze çarpiyordu.

“Ne oluyor?” diye sordu Baba.

“Komite,” diye haykırdı Anne. “Bir komite varmış... Kadınlar Komitesi ziyaretimize gelecekmiş. Kalkın, kalkın da yıkanın. Biz uyuyup horlarken Tom da çalışmaya gitmiş. Kalkın artık.”

Uykulu uykulu çadırdan çıktılar. John Amca, sendeleyerek yürüyordu. Yüzü acıyla buruşmuştu.

“Şu binaya gidip yıkanın,” diye emretti Anne. “Komite gelmeden önce kahvaltımızı edip hazır olmalıyız.”

Kampın kıyısında duran küçük bir odun yığınının birkaç tane odun aldı. Ateşi yakıp, tepsileri üstüne yerleştirdi.

“Mısır ekmeği,” dedi kendi kendine. “Mısır ekmeği ile sos. Bunlar çabuk hazırlanır. Elimi çabuk tutmalıyım.”

O kendi kendine konuşurken, Ruthie ile Winfield, başında durmuşlar merakla bakıyorlardı.

Sabah ateşlerinin dumanı tüm kampı sarmış, dört bir yanı insan mırıltıları doldurmuştu.

Rose of Sharon, uykulu ve perişan bir halde sürünerek çadırdan çıktı. Anne, yumruk büyüklüğünde parçalara ayırdığı mısır hamurundan başını kaldırdı. Kızın kir pas içindeki buruşuk giysisine, dağınık saçlarına baktı.

“Yıkanman gerek,” dedi telaşla. “Oraya git de temizlen. Temiz bir entarin olacak. Yıkamıştım. Saçlarını tara. Gözlerinin çapaklarını sil.”

Anne, durduğu yerde duramıyordu.

“Hiç iyi değilim,” dedi Rose of Sharon huysuzca. “Keşke Connie de gelseydi. Connie’siz canım hiçbir şey yapmak istemiyor.”

Anne işini bırakıp ona döndü. Sarı mısır hamuru ellerine ve bileklerine yapışmıştı.

“Rosasharn,” dedi sertçe. “Dik dur bakayım. Yeterince naz ettin. Kadınlar Komitesi gelecek. Ailemizin onların karşısına asık suratlı çıkmasını istemiyorum.”

“Ama kendimi iyi hissetmiyorum.”

Anne, ona doğru bir adım atarak hamurlu ellerini uzattı:

“Git,” dedi. “İnsan kimi zaman kendini nasıl hissettiğini başkalarına belli etmez.”

“Kusacağım,” diye sızlandı Rose of Sharon.

“Git kus öyleyse. Elbette kusacaksın. Herkes kuser. Sonra da temizlen, ayaklarını yıka, ayakkabılarını giy.”

Yeniden işinin başına döndü.

“Saçlarını da ör,” dedi.

Ateşin üstünde içi yağ dolu bir tava cızırdıyordu. Anne, kaşıkla hamuru içine atınca ortalığa yağ sıçradı. Yağ ile unu bir tencerede karıştırdı, sonra su ile tuz ekleyip sosu hazırladı. Bir galonluk bir

tenekenin içinde kahve kaynamaya başlamış, ortalığa nefis bir kahve kokusu yayılmıştı.

Baba, tuvaletlerden çıkıp sallana sallana çadıra doğru yürüdü. Anne, başını kaldırıp sert sert ona baktı.

“Tom işe mi girdi dedin?”

“Evet efendim. Biz uyanmadan gitmiş. Şu sandığın içinden kendine temiz bir tulumla gömlek çıkar. Bak Baba, isim başımdan aşkın. Sen Ruthie ile Winfield’in kulaklarını yıka. Sıcak su var. Yapar mısın? Kulaklarını ve boyunlarını iyice ovala. Onları iyice bir temizle.”

“Seni hiç böyle görmemiştin,” dedi Baba.

“Ailemizin derli toplu görünmesi gerek,” diye haykırdı Anne. “Daha önce önümüze hiç böyle bir fırsat çıkmamıştı. Ama şimdi elimize büyük bir fırsat geçti. Kirli tulumunu çadırın içine at, ben yıkarım.”

Baba, çadıra girdi ve yeni yıkanmış, soluk mavi bir tulumla gömlek giymiş halde hemen dışarı çıktı. Şaşkın ve üzgün çocukları tuvaletlere doğru sürükledi.

“Kulaklarının arkasını da ov,” diye bağırdı Anne arkalarından.

John Amca, erkekler bölümünün kapısına gidip dışarı baktı, sonra geri dönüp tuvaletlerden birinin üstüne oturdu, başını ellerinin arasına alıp uzun süre öyle kaldı.

Anne, yanında bir gölge fark ettiği zaman, bir tava hamuru tabağa almış, tavayı ikinci kez hamur parçalarıyla doldurmaya uğraşıyordu. Omuzunun üstünden ona baktı. Beyazlar giymiş ufak tefek bir adam yanında duruyordu. Zayıf, esmer, yüzü buruş buruş, gözlerinin içi gülen bir adamdı. Bir çekirgeyi andırıyordu. Anne’ye gülümsedi.

“Günaydın,” dedi.

Anne, onun bembeyaz giysilerine kuşkuyla baktı:

“Günaydın.”

“Siz Bayan Joad musunuz?”

“Evet.”

“Adım Jim Rawley. Kampın yöneticisiyim. Nasılsınız diye bir bakmak için uğradım. Gereken her şeyi buldunuz mu?”

Anne, onu kuşkuyla inceledi.

“Evet,” dedi.

“Dün gece geldiğinizde uyuyordum,” dedi Rawley, “Neyse ki sizi alacak bir yerimiz varmış.”

Sesi sıcaktı.

“Çok güzel bir yer,” dedi Anne. “Özellikle küvetler.”

318

“Siz hele kadınların çamaşır yıkamalarını görün. Çok geçmeden başlarlar. Hiç böyle bir şamata görmemişsinizdir. Toplantı gibidir. Dün ne yaptılar biliyor musunuz, Bayan Joad? Bir koro kurdular. Bir yandan çamaşırları çitileyip bir yandan ilahi söylediler. Dinlemeliydiniz.”

Anne’nin yüzündeki kuşku silinmeye başlamıştı.

“Çok hoş olmalı. Patron siz misiniz?”

“Hayır,” dedi adam. “Buradaki insanlar bana hiç iş bırakmıyorlar. Kampı temiz ve düzenli tutuyorlar, her şeyi yapıyorlar. Hiç onlar gibisini görmemiştim. Toplantı salonunda üst baş dikip oyuncak yapıyorlar. Hiç bu tür insanlarla karşılaşmamıştım.”

Anne, kirli entarisine baktı.

“Biz daha temizlenemedik,” dedi. “İnsan yolculukta pek temiz olamıyor.”

“Bilmem mi?” dedi adam. Havayı kokladı. “Bu kadar güzel kokan sizin kahveniz mi?”

Anne gülümsedi.

“Güzel kokuyor değil mi? Açık havada hep güzel kokar.” Sonra gururla ekledi: “Bizimle kahvaltı ederseniz çok seviniriz.”

Adam, ateşe yaklaşıp çömeldiğinde, Anne’nin içinde ona karşı tek bir düşmanca duygu kalmamıştı.

“Gerçekten çok seviniriz,” dedi. “Yiyecek pek güzel bir şeyimiz yok ama, soframız size açık.”

Ufak tefek adam sırttı.

“Kahvaltı ettim. Ama bir fincan kahveye hayır diyemem. Öyle güzel kokuyor ki.”

“Buyrun... Buyrun...”

“Zahmet olmasın.”

Anne tenekeden bir fincana kahve koydu.

“Daha şeker almadık,” dedi. “Belki bugün biraz alabiliriz. Eğer kahvenizi şekerli içiyorsanız, bu pek hoşunuza gitmeyecek.”

“Hiç kullanmam,” dedi adam. “İyi kahvenin tadını bozar şeker.”

“Doğrusu, biraz şeker olsaydı benim hoşuma giderdi,” dedi Anne.

Birden adamın nasıl olup da bu kadar çabuk yakınlaştığını anla-

mak için başını kaldırıp baktı. Yüzünden gerçek amacını okumaya çalıştı ama dostluktan başka hiçbir şeyle karşılaşmadı. Sonra beyaz ceketin yıpranmış kollarını görürce emin oldu.

Adam kahvesinden bir yudum aldı:

“Sanırım buradaki bayanlar bu sabah sizinle tanışmaktan büyük zevinç duyacaklar,” dedi.

“Henüz temizlenemedik,” dedi Anne. “Biraz kendimize çeki düzen verene dek gelmeseler bari.”

“Ama onlar halden anlarlar,” dedi yönetici. “Onlar da aynı durumda geldiler. Hayır, efendim. Bu kampın komitesi iyidir, çünkü ne olup bittiğini biliyorlar.” Kahvesini bitirip ayağa kalktı. “Neyse, artık gitmem gerek. İstedığınız bir şey olursa, hiç çekinmeden büroya gelin. Ben hep oradayım. Kahve nefisti. Teşekkürler.”

Fincanı kutunun üstüne, ötekilerin yanına bıraktı, elini sallayıp aşağıya doğru yürüdü. Anne, onun yolda durup başkalarıyla konuştuğunu işitti.”

Başını öne eğdi. İçinden ağlamak geliyordu.

Baba, çocuklarla birlikte geri gelmişti. Kulaklarının ovulmasından canları yanan çocukların gözleri hâlâ yaşlıydı. Ama tertemiz ve pırıl pırıldılar. Winfield’in güneşte yanan burnu soyulmaya başlamıştı.

“Tamam,” dedi Baba. “Bütün kirleri ve iki kat derileri çıktı. Doğru dürüst durmaları için neredeyse iyi bir dayak çekecektim onlara.”

Anne, çocuklarına memnunlukla baktı.

“Amma güzelleşmişler,” dedi. “Hadi kahvaltı edelim. Bu işi bir an önce bitirip çadırın içini düzeltmeliyiz.”

Baba, tabakları dağıttı.

“Acaba Tom nerede iş buldu?”

“Bilmem.”

“O bulabildiyse, biz de buluruz.”

Al, heyecanla çadıra döndü.

“Ne güzel bir yer burası!” Kahvaltısını alıp bir fincan kahve koydu. “Adamın biri ne yapıyordu biliyor musunuz? Yürüyen bir ev. Tam şurada, çadırların arkasında. Yatakları, ocağı, her şeyi var. İçinde rahatlıkla yaşanabilir. Ben de öyle yaşamak isterdim! Nerede arabayı durdurursan orada yaşarsın!”

“Ben küçük bir evi yeğ tutardım,” dedi Anne. “Bir an önce büyük bir evimiz olsun istiyorum.”

“Al, kahvaltımızı bitirdikten sonra, sen, ben ve John Amca, kamyonu alır iş aramaya gideriz,” dedi Baba.

“Elbette,” dedi Al. “Ah! Bir garajda iş bulsam da çalışsam. Ben bu işten hoşlanıyorum. Sonra kendime küçük bir Ford bulurum. Sarıya boyar, içine kurulum, dolaşırım. Yolda güzel bir kız gördüm mü, bir göz kırparım, hoop tamam.”

“Zamparalığa başlamadan önce iş bulsan iyi olur,” dedi Baba.

John Amca, tuvaletten çıkıp yaklaştı. Onu görünce Anne’nin kaşları çatılmıştı.

“Yıkanmamışsın,” diye söze başladı ama birden onun ne denli hasta ve yorgun olduğunu fark etti. “Sen çadıra girip yat,” dedi. “İyi görünmüyorsun.”

John Amca, başını salladı.

“Hayır,” dedi. “Günah işledim, cezamı çekmeliyim.”

Bitkin bir tavırla çömelip kendine bir fincan kahve koydu.

Anne, tavadan son hamur parçalarını da çıkardı.

“Kampın yöneticisi gelip bir fincan kahvemizi içti,” dedi umursamazca.

Baba, ağır ağır başını ona çevirdi: “Sahi mi? Ne istiyormuş?”

“Hiç. Şöyle bir uğramış işte,” dedi Anne zarif bir tavırla. “Çok tandir bizimki kadar güzel kokan kahve içmediğini söyledi.”

“Ne istiyordu?” diye sordu Baba yeniden.

“Hiçbir şey istediği yoktu. Nasıl olduğumuzu sormak için gelmiş.”

“İnanmıyorum,” dedi Baba. “Mutlaka ortalığı koklamaya gelmiştir.”

“Hiç de değil,” diye bağırды Anne öfkeyle. “Ben o tip insanları hemen tanırım.”

Baba, kahvenin dibini yere boşalttı.

“Bu huyundan vazgeçmen gerek,” dedi Anne. “Burası temiz bir yer.”

“Öyle temiz ki insan içinde rahatça yaşayamıyor,” dedi Baba kısıncıklıkla. “Çabuk ol, Al. Gidip iş arayacağız.”

Al, eliyle ağzını sildi.

“Ben hazırım,” dedi.

Baba, John Amca’ya döndü.

“Geliyor musun?”

“Evet, geliyorum.”

“İyi görünmüyorsun.”

“İyi değilim, ama geliyorum.”

Al, kamyona bindi.

“Benzin almalıyız,” dedi.

Motoru çalıştırdı. Baba ile John Amca, yanına oturdular. Kamyon ağır ağır hareket etti.

Anne, onların gidişini izledi. Sonra bir kova alıp sağlık birimini açık kısmındaki yıkama yerlerine gitti. Kovayı sıcak suyla doldurup yine çadıra getirdi. Rose of Sharon, döndüğünde bulaşıkları yıkamaya başlamıştı.

“Kahvaltını tabağına koydum,” dedi Anne.

Sonra kıza daha dikkatli baktı. Saçlarını ıslatıp taramıştı. Cildi pembe ve parlaktı. Küçük beyaz çiçekli mavi entarisini giymişti. Ayağında ise düğününde giydiği topuklu terlikler vardı. Anne’nin kendisine baktığını görünce kızardı.

“Yıkanmışsın,” dedi Anne.

Rose of Sharon, hızlı hızlı konuşmaya başladı.

“İçerdeyken bir kadın gelip yıkandı. Ne yapıyorsun biliyor musun? Ahır gibi küçük bir yere giriyorsun, muslukları açıyorsun ve bashedan aşağı sular akıyor. Sıcak su, soğuk su, nasıl istersen öyle. Ben de o kadın gibi yaptım.”

“Ben de gidip yıkanacağım,” diye haykırdı Anne. “Şu işimi bitirir bitirmez. Nasıl kullanılacağını sen bana gösterirsin.”

“Ben her gün yıkanacağım,” dedi kız. “O kadın beni gördü, gebe olduğumu da fark etti. Ne dedi biliyor musun? Buraya her hafta bir hemşire geliyormuş. Gidip o hemşireyi göreceğim, o da bebeğimin sağlıklı olması için ne yapmam gerektiğini bana anlatacak. Buradaki bütün kadınlar yapıyorlarmış bunu. Ben de yapacağım.” Sözcükler birbirine karışıyordu. “Ve... biliyor musun?... Geçen hafta bir bebek doğmuş ve kampta büyük bir şenlik düzenlemişler. Herkes bebeğe giysiler vermiş. Hatta biri bir bebek arabası armağan etmiş. Yeni değilmiş ama pembeye boyayıp yepyeni yapmışlar. Çocuğun adını koymuşlar ve pasta yemişler. Aman Tanrım!”

Soluk soluğa kalmıştı.

“Tanrıya şükür,” dedi Anne. “Evimize geldik. Ben gidip yıkana-
cağım.”

“Çok güzel bir yer burası,” dedi kız.

Anne, tabakları kurulayıp üst üste yığdı.

“Bizim adımız Joad. Kimseye ihtiyacımız yok,” dedi. “Büyükbaba’nın büyükbabası devrime katılmış. Borçlanana dek hepimiz çiftçiydik. Ama sonra... o insanlar geldiler. Bize bir şey yaptılar. Ne zaman gelseler sanki bizi kırbaçlıyorlardı. Ve o Needles’deki polis. Bir şey yaptı bana, içim kötülükle doldu. Kendimden utandım. Ama artık utanmıyorum. Bu insanlar bizim insanlarımız... Onlar da bizden. İşte kampın yöneticisi buraya geldi, oturup kahvemizi içti ve bana ‘Bayan Joad,’ dedi. ‘Nasılsınız Bayan Joad?’”

Susup içini çekti: “Yeniden insan olduğumu hissediyorum.”

Son tabağı da yerine koydu. Çadırın içine girip sandığı açtı. Temiz bir entariyle ayakkabılarını çıkardı. Sonra küçük bir kâğıdın içinde küpelerini buldu. Rose of Sharon’un yanından geçerken, “O kadınlar gelirse hemen döneceğimi söyle,” dedi.

Sağlık birimi binasının kapısından girip gözden kayboldu.

Rose of Sharon, bir kutunun üstüne oturup düğün ayakkabılarını incelemeye başladı. Parmağıyla burunlarını sildi, sonra parmağını eteğinin içi ile temizledi. Eğilmek karnına büyük bir basınç yapıyordu. Dik oturup karnını yokladı. Bir yandan da kendi kendine gülümsüyordu.

Yolda iri yarı bir kadın, bir elma sandığına doldurduğu kirli giysileri çamaşır küvetlerine götürüyordu. Yüzü güneşte iyice yanmıştı. Gözleri siyah ve dikkatliydi. Entarisinin üstüne pamuklu kumaştan yapılmış kocaman bir önlük takmıştı. Ayağında erkek ayakkabıları vardı. Rose of Sharon’ın kendi kendisini okşadığını ve yüzündeki gülümsemeyi gördü.

“Sence ne olacak?” diye sordu ve bir kakhaha attı.

Rose of Sharon, kıpkırmızı kesilerek gözlerini yere eğdi. Sonra başını kaldırıp kadının küçük, parlak, siyah gözlerine baktı.

“Bilmiyorum,” diye mırıldandı.

Kadın elma sandığını yere bıraktı.

“İçinde canlı bir şey var,” dedi ve mutlu bir tavuk gibi gıdıklarcasına güldü. “Sen ne olmasını istiyorsun?” diye sordu.

“Bilmem... erkek herhalde. Evet... erkek.”

“Yeni geldiniz değil mi?”

“Dün gece... geç vakit.”

“Kalacak mısınız?”

“Bilmiyorum. İş bulabilirsek sanırım kalırız.”

Kadının yüzü gölgelendi, küçük siyah gözleri hırçınlaştı:

“İş bulabilirseniz. Hepimiz aynı şeyi söylüyoruz.”

“Ağabeyim bu sabah iş buldu bile.”

“Sahi mi? Belki de şansınız açıktır. İnsan şansına dikkat etmeli. Ama her zaman ona güvenmemeli.” Yaklaştı. “İnsanın sadece tek tür şansı vardır. Daha fazlası olmaz. Sen iyi bir kız ol,” dedi öfkeyle. “İyi bir kız. Eğer günaha girersen, cezanı şu çocuk çeker.” Rose of Sharon’ın önüne çömeldi. “Bu kampta kötü şeyler oluyor,” dedi kötümser tavırla. “Her cumartesi gecesi dans oluyor. Hem de eskisi gibi değil, birbirlerine sarılıp dans ediyorlar. Gördüm onları!”

Rose of Sharon, kendini korumak istercesine, “Ben de danstan hoşlanırım, ama yalnızca eski türden,” dedi. Sonra erdemli bir tavırla ekledi: “Öteki tür danstan hiç etmedim zaten.”

Esmer kadın başını ağır ağır salladı.

“Ama yapan yapıyor işte. Elbette ki, Tanrı da bunu onların yanına bırakmıyor; sanma ki onun gözünden bir şey kaçır.”

“Hayır, bayan,” dedi kız hafifçe.

Kadın, karışık elini Rose of Sharon’un dizine koydu. Kız, onun dokunuşuyla ürperdi.

“Bak bana kulak ver. Artık ortalıkta dinini seven fazla insan kalmadı. Her cumartesi akşamı bir orkestra gelip burada şarkılar çalıyor, onlar da başlıyor dönmeye. Evet efendim, gerçekten dönüp duruyorlar. Gözlerimle gördüm. Ne kendim yanlarına giderim, ne de ailemden birinin onlara yaklaşmasına izin veririm. Sarmaş dolaş diyorum sana.” Sözlerinin yaptığı etkiyi görmek için bir an durduktan sonra fısıltıyla devam etti: “Daha da ileriye gidiyorlar. Tiyatro yapıyorlar.”

Biraz geri çekilip, Rose of Sharon’un bu açıklamayı nasıl karşıladığını anlamak için başını uzattı.

“Artistler mi?” dedi kız şaşkın şaşkın.

“Hayır efendim,” diye patladı kadın. “O gerçekten lanetlenmiş aktörler değil. Bizim kendi insanlarımız. Hiçbir şeyden haberi olmayan küçük çocuklar. Taklitler, roller yapıyorlar. Ben yanlarına gitmedim. Ama ne yapacaklarını konuşurlarken işittim. Bu kampta şeytan dolaşıyor.”

Rose of Sharon, onu ağzı açık dinliyordu.

“Bir keresinde okulda bir piyes yapmıştık... Noel’de,” dedi.

“Neyse, ben bunun iyi ya da kötü olduğunu söylemedim. Kimileri Noel’de dinsel piyesler oynanmasına karşı değiller. Ben tümü-

le onlardan yanayım diyemem. Ama buradakiler dinsel falan değildi. Baştan aşağı günah, hayal ve şeytan saçmasıydı. Olmadıkları insanlar gibi yürüyor, konuşuyorlardı. Sonra da dans edip birbirlerine sarılıyorlardı.”

Rose of Sharon içini çekti.

“Üstelik bunları yapan birkaç kişi de değil,” diye devam etti esmer kadın. “Günahkârlar gittikçe artıyor. Onların Tanrı’yı kandırdığını sanma. Hayır, efendim, Tanrı her işledikleri günahı yazıyor, günahlarını bir bir topluyor. Tanrı onları gözlüyor, ben de gözlüyorum. İki tanesini cehenneme gönderdi bile.”

Rose of Sharon ürpererek: “Gönderdi mi?” diye sordu.

Esmer kadının sesi şiddetini artırıyor.

“Gözlerimle gördüm. Tıpkı senin gibi gebe bir kızdı. Tiyatroda oynuyor, sarmaş dolaş dans ediyordu.” Sesi gözdağı verir gibi bir tona erişmişti. “Öylesine zayıfladı ki, bir deri bir kemik kaldı ve... çocuğunu düşürdü.”

“Aman Tanrım!”

Kız bembeyaz olmuştu.

“Kanlar içinde düşüp öldü. Tabii, ondan sonra kimse o kızla konuşmadı. O da burada, çekip gitmek zorunda kaldı. İnsan işlediği günahı saklayamaz. Hayır efendim. Birisi daha vardı, o da aynı şeyi yaptı. Mum gibi eridi... Sonra ne oldu biliyor musun? Bir gece ortadan yok oldu. İki gün sonra döndü. Birisini ziyarete gittiğini söyledi. Ama... bebek falan kalmamıştı. Ne düşündüm biliyor musun? Bana kalırsa o yönetici, çocuğunu düşürmesi için onu buradan aldı götürdü. O adam günaha inanmıyor. Bana kendi söyledi. Ona kalırsa asıl günah, aç kalmakmış. Günah, aç açık kalmakmış. O, kızların yeterince yemek yemedikleri için zayıfladıklarını söylüyordu. “Ama ben ağzının payını verdim.”

Ayağa kalkıp geriledi. Bakışları deliciydi. Parmağıyla Rose of Sharon’ı işaret etti.

“‘Çekil yanımdan,’ dedim ona. ‘Bu kampta şeytanların dolaştığını biliyordum. Ama şimdi gerçek şeytanın kim olduğunu anladım. Çekil yanımdan Şeytan,’ dedim ona. Gerçekten de çekilip gitti! Tir tir titriyordu. ‘Lütfen,’ dedi, ‘Lütfen kamptaki insanların huzurunu kaçırmayın.’ ‘Huzur mu?’ dedim. ‘Ya ruhları ne olacak? Ya o ölen çocuklarla ortaya çıkıp günaha girenler ne olacak?’ Gözlerimin içine baktı, sırtı ve çekip gitti. Tanrı’nın gerçek bir savunucusuy-

la karşılaştığını biliyordu. ‘Tanrı’ya dünyada olup bitenleri gözlemesinde yardım ediyorum,’ dedim. ‘Sen ve öteki günahkârların yanına kalmayacak bu.’”

Kirli çamaşırlarla dolu sandığı kucağına aldı:

“Sen de dikkatli ol. Bak seni uyardım. Karnındaki o zavallı çocuğu düşün ve günaha girme.”

Gözleri erdemle parıldayarak, iri adımlarla uzaklaştı. Rose of Sharon, onun arkasından bir süre baktıktan sonra başını ellerini arasına aldı. Birden yanında yumuşak bir ses işitti. Utanarak başını kaldırdı. Ufak tefek yöneticiydi bu.

“Üzülme,” dedi adam. “Üzülme.”

Kızın gözleri yaşlarla doluydu.

“Ama yaptım,” dedi. “Bir erkekle sarmaş dolaş dans ettim. Ona söylemedim. Sallısaw’da dans ettim. Connie ile.”

“Üzülme,” dedi adam.

“Çocuğumu düşüreceğimi söyledi.”

“Biliyorum. Onu gözden kaçırmamaya dikkat ediyorum. İyi bir kadın ama insanların huzurunu bozuyor.”

Rose of Sharon, burnunu çekti:

“Bana bu kampta iki kızın çocuklarını düşürdüklerini söyledi.”

Yönetici onun önüne çömeldi.

“Bak!” dedi. “Beni dinle. Onları ben de tanıyordum. Aç ve çok yorgundular. Üstelik çok da çalışıyorlardı. Sallana sallana kamyonda gelmişlerdi. Hastaydılar. Kendi suçları değildi.”

“Ama o dedi ki...”

“Üzülme. O kadın insanları üzmemekten hoşlanıyor.”

“Ama o sizin şeytan olduğunuzu söylüyor.”

“Biliyorum. Çünkü onun insanları üzmesine izin vermiyorum.”

Kızın omuzunu okşadı:

“Üzülme. Ne yaptığını bilmiyor o.”

Ve çabucak yanından uzaklaştı.

Rose of Sharon, onun arkasından bakakaldı; yürürken ince omuzları sallanıyordu. Anne, temizlikten pespembe olmuş bir halde geri geldiğinde o, hâlâ adamın arkasından bakmaya devam ediyordu. Anne, ıslak saçlarını arkaya doğru tarayıp ensesinde bir topuz yapmıştı. Desenli entarisini, derisi çatlamış eski ayakkabılarını giymişti. Kulaklarında ise küçük küpeleri vardı.

“Becerdim,” dedi. “Orada dimdik durup sıcak suyu başımdan

aşağı akıttım. Kadının biri istersem bu işi her gün yapabileceğimi söyledi. Kadınlar Komitesi hâlâ gelmedi mi?”

“I-ih!” dedi kız.

“Sen de burada oturup ortalığı hiç düzeltmedin!”

Anne, bir yandan tabakları toplamaya başlamıştı.

“Ortalığı düzene sokmalıyız,” dedi. “Hadi sallan biraz! Şu süpürgeyi al da biraz yeri süpür.”

Tabakları kutuya yerleştirip, kutuyu da çadırın içine soktu.

“Yatakları düzelt,” diye emretti. “İnsan o suyun altına girince nasıl da iyi hissediyor kendini.”

Rose of Sharon, verilen emirleri isteksizce yerine getiriyordu.

“Acaba Connie bugün döner mi dersin?”

“Belki döner... belki de dönmez. Nereden bileyim.”

“Nereye geleceğini bildiğinden emin misin?”

“Elbette.”

“Anne... acaba orayı yaktıklarında onu öldürmüş olabilirler mi?... ”

“Yok canım,” dedi Anne güvenle. Canı istediği zaman bir tilki gibi sinsi davranır o.”

“Keşke gelseydi.”

“Geleceği zaman gelir.”

“Anne...”

“İşini yapsan iyi olacak.”

“Acaba dans etmek ve piyeste oynamak, insanın çocuğunu düşürmesine neden olacak kadar büyük bir günah mıdır?”

Anne, işini bırakıp ellerini kalçalarına koydu.

“Neden söz ediyorsun sen? Sen piyeste falan oynamadın ki.”

“Evet ama burada birkaç kişi yapmış ve kızın biri çocuğunu düşürmüş... kanlar içinde... Sanki günahının cezası gibi.”

Anne ona dik dik baktı: “Kim anlattı bunları sana?”

“Bir kadın. Beyazlar giymiş ufak tefek adam da yanıma gelip kızın çocuğunu düşürmesine onların neden olmadığını söyledi.”

Anne’nin kaşları çatılmıştı:

“Rosasharn,” dedi. “Kendinle uğraşmayı bırak artık. Ağlayacak bir neden bulmakta bire birsin. Sana ne oldu bilmiyorum. Bizim ailemizde kimse böyle değildi. Başlarına ne gelirse kuru gözle kabullenirlerdi. Bahse girerim, kafana bu fikirleri hep Connie soktu. Burnu fazla havalardaydı onun.” Sonra sertçe ekledi: “Rosasharn, sen tek

bir insansın. Senden baka bir sürü insan var. Herkes yerini bilmeli. Kafalarını günah korkusuyla doldurdıkları halde Tanrı'nın gözünden beş paralık değeri olmayan bir sürü insan tanıdım.”

“Ama anne...”

“Hadi hadi! Kapa çeneni de işini yap. Tanrı'yla aklını bozacak kadar yaşlı değilsin henüz. Kendinle uğraşmaktan vazgeçmezsen de tokatı yersin.”

Külleri ateşin içine doldurup, kenarına taşları dizdi. Yoldan komitenin kendilerine doğru gelmekte olduğunu gördü.

“Hadi işine bak,” dedi. “Kadınlar geliyor. İş gör ki, seninle gurur duyayım.”

Bir daha o yöne bakmadı, ama komitenin iyice yaklaşmış olduğunu farkındaydı.

Kuşkusuz komiteydi bunlar; yeni yıkanmış, temiz giysiler giymiş üç kadın onlara doğru ilerliyordu: tel çerçeveli gözlükleri, dimdik saçları olan zayıf bir kadın; dalgalı beyaz saçları, küçük bir ağzı olan ufak tefek başka bir kadın ve iri göğüslü, iri kalçalı, katır gibi adaleli, güçlü ve kendinden emin, iri yarı bir üçüncüsü onlara doğru başları dimdik yürüyorlardı.

Yanlarına vardıklarında, Anne, onlara arkasını dönebilmeyi becermişti. Durup yan yana dizildiler. İri yarı kadın, gür bir sesle konuştu:

“Günaydın. Bayan Joad'sunuz, değil mi?”

Anne, sanki ansızın yakalanmış gibi arkasını döndü:

“Şey, evet. Adımı nerden bildiniz?”

“Biz Kadınlar Komitesiyiz,” dedi iriyarı kadın. “Dört Numaralı Sağlık Birimi'nin Kadınlar Komitesiyiz. Adınızı bürodan öğrendik.”

“Kusura bakmayın, henüz yerleşemedik,” dedi Anne. “Oturup bir kahvemizi içmenizi isterdim.”

Şişman kadın, “Adımızı söylesene Jessie,” dedi. “Bayan Joad'a bizi tanıtt. Jessie başkandır,” diye açıkladı.

Jessie resmi bir tavrıyla, “Bayan Joad, bu Annie Littlefield ve Ella Summers. Benim adım da Jessie Bullitt.”

“Tanıştığımıza sevindim,” dedi Anne. “Oturmaz mısınız? Henüz oturacak bir yerimiz yok,” diye ekledi. “Ama size bir kahve yaparım.”

“Yo hayır,” dedi Annie resmi bir tavrıyla. “Zahmet olmasın. Sizi

bir yoklayıp hatırınızı soralım dedik. Kendinizi evinizde hissetmenizi istiyoruz.

“Annie, benim başkan olduğumu unutmazsan memnun olurum,” dedi Jessie Bullitt sertçe.

“Oh! Elbette, elbette. Ama ben başkan yardımcısıyım.”

“Öyleyse gelecek haftaya kadar bekle. Her hafta yer değiştiririz,” diye açıkladı Anne’ye.

“Kahve istemediğinizden emin misiniz?” diye sordu Anne çaresiz bir tavırla.

“Hayır, teşekkür ederiz,” diye Jessie hâkimiyeti eline aldı. “Önce size sağlık birimini göstereceğiz. Sonra isterseniz, sizi Kadınlar Kulübü’ne alır bir de görev veririz. Katılmak zorunda değilsiniz kuşkusuz.”

“Çok para gerekli mi?”

“Çalışmaktan başka hiçbir şey gerekli değil. Tanıdıktan sonra komiteye bile seçilebilirsiniz,” diye söze karıştı Annie. “Jessie, kamp kurulduğundan beri komitede. O en eski komite üyesi.”

Jessie gururla gülümsedi.

“Oy birliğiyle seçildim,” dedi. “Sanırım size kampın nasıl yönetildiği konusunda bilgi vermenin zamanı geldi. Bayan Joad.”

“Bu kızım Rosasharn,” dedi Anne.

“Nasılsınız?” dedi kadınlar.

“Siz de gelseniz iyi olur.”

Bunu iriyarı Jessie söylemişti. Tavırları, gururlu ve iyilik doluydu, konuşurken kendinden emin bir havası vardı.

“Sizi işe koştüğümüzü sanmayın Bayan Joad. Bu kampta herkesin kullandığı birçok şey var. Kuralları biz kendimiz koyarız. Şimdi sağlık birimine gidiyoruz. İşte şurası. Orayı herkes kullanır ve bakımından herkes sorumludur.”

Yirmi kadar çamaşır kazanının bulunduğu üstü açık bölüme doğru ilerlediler. Sekiz tanesinin başında kadınlar toplanmış çamaşırıklarını yıkıyordu. Sıkılmış temiz çamaşırlar, temiz betonların üstüne yığılmıştı.

“Burasını istediğiniz zaman kullanabilirsiniz,” dedi Jessie. “Ama kullandıktan sonra orayı temizlemeniz gerek.”

Çamaşır yıkayan kadınlar ilgiyle başlarını kaldırıp baktılar.

Jessie yüksek sesle: “Tanıştırayım; Bayan Joad ve Rosasharn,” dedi. “Bizimle birlikte oturacaklar.”

Kadınlar hep bir ağızdan Anne'yi selamladılar. Anne de başını hafifçe eğerek, "Tanıştığımıza sevindim," dedi.

Jessie, onları tuvaletlere ve duşlara götürdü.

"Buraya daha önce gelip yıkandım," dedi Anne.

"Zaten bu iş için yapıldılar," dedi Jessie. "Aynı kural, burada da geçerli. Çıkarken onları tertemiz bırakmalısınız. Her hafta seçilen bir komite günde bir kez burayı temizler. Belki siz de komiteye seçilirsiniz. Kendi sabununuzu kendiniz getirmelisiniz."

"Öyleyse sabun almalıyız," dedi Anne. "Elimizdekiler bitti de..."

Jessie'nin sesi saygıdeğer bir havaya bürünmüştü.

"Hiç bu tür tuvalet kullandınız mı?" diye sordu tuvaletleri göstererek.

"Evet efendim. Hem de bu sabah."

Jessie içini çekti.

"İşte bu iyi."

Ella Summers, "Geçen hafta..." diye söze başladı.

Jessie, sertçe onun sözünü kesti.

"Bayan Summers, ben anlatırım."

Ella, boyun eğdi:

"Eh, peki."

"Geçen hafta sen başkanken ben ağzımı bile açmadım," dedi Jessie. "Bu hafta da sen işime karışmazsan memnun olurum."

"Peki öyleyse, o kadının ne yaptığını anlat," dedi Ella.

"Dedikodu yapmak bu komitenin görevi değildir," dedi Jessie. "Ama ad vermeden anlatacağım. Geçen hafta buraya bir kadın geldi, komite kendisini ziyaret etmeden önce tuvalete gitmiş. Kocasının pantolonunu tuvalete bastırmış. Bize gelip 'Hem çok alçak, hem de yeterince büyük değil,' dedi. 'İnsanın sırtı ağrıyor. Neden daha yüksekte yapmadınız?'"

Komitedeki kadınlar, kendilerini beğenmiş bir tavırla gülümse-diler.

"Bir seferde insan istediği kadar çamaşır yıkayamıyor,' diyordu," diye söze karıştı Ella.

Ama Jessie'nin sert bakışlarını görür görmez sustu.

"Bir de tuvalet kâğıdı sorunumuz var," dedi Jessie. "Kurallara göre tuvalet kâğıdını buradan çıkartamazsınız." Dilini şaklattı. "Tüm kamp tuvalet kâğıdı parasına katılıyor." Bir an sustuktan sonra itiraf etti. "Ama dört numaralı sağlık birimi ötekilerden daha çok kullanı-

yor. Kuşkusuz biri tuvalet kâğıdı çalıyor. Kadınlar komitesinin son genel toplantısında bundan söz edildi.”

Anne soluğunu tutmuş konuşmayı izliyordu:

“Çalıyorlar mı... Neden?”

“Bu sorunla daha önce de karşılaştık,” dedi Jessie. “Son defa, üç küçük kız kâğıt bebek yapıyorlardı. Neyse onları yakaladık. Ama bu kez bilmiyoruz. Yenisini koyar koymaz bitiyor. Toplantıda konuştuk. Bir kadın tuvalet kâğıdına küçük bir çingirak asmamızı önerdi. Kâğıt rulosu her bir dönüşte çingirak ses çıkartacak. O zaman herkesin ne kadar kullandığını anlayabiliriz.” Başını salladı. “Ne yapacağımı bilmiyorum,” dedi. “Bütün hafta çok üzüldüm. Birisi Dört Numara’dan tuvalet kâğıdı çalıyor.”

O anda kapıda bir ses işitildi: “Bayan Bullitt.”

Komite dönüp ona baktı.

“Bayan Bullitt, söylediklerinizi işittim.”

Kapıda yüzü kıpkırmızı olmuş, ter içinde kalmış bir kadın duruyordu.

“Toplantıda söyleyemedim,” dedi. “Elimden gelmedi. Herkes gülerdi bana.”

“Neden söz ediyorsun?” diye ona yaklaştı Jessie.

“Şey, hepimiz... belki de... biziz. Ama çalmıyorduk Bayan Bullitt.”

Jessie, ona iyice yaklaştı. İtiraf eden suçlunun alnında terler boncuk boncuk olmuştu.

“Elimizde değildi Bayan Bullitt.”

“Şimdi bana her şeyi açıkça anlat,” dedi Jessie. “Bu tuvaletteki kâğıt hırsızlığından dolayı hepimiz utanç içindeyiz.”

“Bütün hafta Bayan Bullitt. Ama elimizde değildi. Biliyorsunuz, beş kızımız var.”

“Peki onlar kâğıtla ne yapıyorlardı?” diye sordu Jessie kükrercesine.

“Yalnızca kullanıyorlardı. Yemin ederim, yalnızca kullanıyorlardı.”

“Hakları yoktu buna! Günde dört-beş parça yeter. Nesi var onların?”

Kadın soluk soluğa kalmıştı.

“İshal oldular. Beşi de. Çok az paramız var. Koruk üzüm yediler.

Beşi birden ishal oldu. On dakikada bir tuvalete koşuyorlar.” Sonra kızlarını savundu. “Ama tuvalet kâğıdını çalmıyorlar.”

Jessie içini çekti.

“Söylemeliydiniz,” dedi. “Söylemeniz gerekirdi. Siz söylemediğiniz için biz mahcup olduk. Herkes ishal olabilir.”

Kadın sızlanırcasına, “Onların olmamış üzümleri yemelerini engelleyemiyorum,” dedi. “Gittikçe daha beter oluyorlar.”

Ella Summers patladı: “Ona yardım etmeliyiz.”

“Ella Summers,” dedi Jessie. “Seni son kez uyarıyorum! Burada başkan benim.”

Ufak tefek kadına döndü yeniden: “Hiç paranız yok mu, Bayan Joyce?”

Kadın utanarak başını önüne eğdi.

“Hayır, ama her an iş bulabiliriz.”

“Şimdi başınızı dikleştirin,” dedi Jessie. “Parasız olmak suç değil. Weedpatch dükkânına gidip kendinize bir şeyler alın. Kampın orada yirmi dolarlık kredisi var. Siz beş dolarlık alışveriş yapabilirsiniz. Bu parayı da iş bulunca Merkezi Komite’ye ödersiniz. Bunu biliyorsunuz Bayan Joyce” dedi sertçe. “Nasıl oldu da kızlarınızı bu kadar aç bıraktınız?”

“Biz kimseden sadaka almamıştık,” dedi Bayan Joyce.

“Bunun sadaka olmadığını biliyorsunuz,” diye öfkeyle haykırdı Jessie. “Bunu açıkça belirtmiştik. Bu kampta sadaka diye bir şey yok. Kimse kimseye sadaka vermiyor. Şimdi gidip alışverişinizi yapın ve faturayı bana getirin.”

“Ya borcumuzu hiç ödeyemezsek?” dedi kadın alçak sesle. “Uzun zamandır işsiziz.”

“Paranız olunca ödersiniz. Ödeyemezseniz de bu sizi ilgilendirmez. Bir aile buradan gittikten iki ay sonra borcunu gönderdi. Bu kampta kızlarınızı aç bırakmaya hakkınız yok.”

Bayan Joyce ürkmüştü: “Peki efendim,” dedi.

“O kızlar için biraz peynir alın,” diye emretti Jessie. “Bu ishallerine iyi gelir.”

“Evet efendim.”

Ve Bayan Joyce sessizce dışarı çıktı.

Jessie, öfkeyle komiteye döndü.

“Böyle inatçı olmaya hakkı yok. Hele bu kamptaki insanlara karşı inatçı olmaya hiç hakları yok.”

“Buraya geleli çok olmadı,” dedi Annie Littlefield. “Belki de bilmiyordur. Belki de daha önce borç almıştır. Beni susturmaya çalışma Jessie. Benim de konuşmaya hakkım var.”

Sonra Anne’ye döndü: “Ne olursa olsun borç almak insanı yaralar. Bu sadaka değil ama yine de bir kez aldınız mı asla unutamazsınız. Bahse girerim Jessie hiç borç almamıştır.”

“Hayır almadım,” dedi Jessie.

“Ama ben aldım,” dedi Annie. “Geçen kış açlıktan ölmek üzereydik. Ben kocam ve çocuklar. Sürekli yağmur yağıyordu. Adamın biri Kurtuluş Ordusu’na^(*) başvurun dedi.” Gözleri öfkeyle parlamaya başlamıştı. “Açlık... bir lokma ekmek vermek için bizi sürüm sürüm süründürdüler. Onurumuzu yitirdik. Onlardan nefret ediyorum! Belki Bayan Joyce da sadaka almıştır. Belki de bu kredinin sadaka olmadığını bilmiyordur. Bayan Joad, bu kampta kimsenin bu duruma düşmesine izin vermeyiz. Kimsenin kimseye borç vermesine izin vermeyiz. İsterlerse kampa verirler, kamp da muhtaç olanlara dağıtır. Sadaka diye bir şey yok bu kampta!”

Sesi kalınlaşmış ve sertleşmişti.

“Onlardan nefret ediyorum,” dedi. “Kocamın kimseyi dövdüğünü görmemiştim ama bu Kurtuluş Ordusu, o işi de yaptırdı kocama.”

Jessie başını salladı: “İşittim,” dedi hafifçe. “İşittim. Artık Bayan Joad’a çevreyi gezdirelim.”

“Çok güzel bir yer burası,” dedi Anne.

“Hadi dikiş odasına gidelim,” dedi Annie. “İki makinemiz var. Hem yorgan hem de giysi dikiyorlar. Belki orada çalışmak istersiniz.”

Komite Anne’nin ziyaretine geldiğinde Ruthie ile Winfield ortadan yok olmuşlardı.

“Neden gidip onları dinlemiyoruz?” diye sordu Winfield.

Ruthie onun kolunu tuttu.

“Hayır,” dedi. “O orospu çocukları yüzünden yıkanmak zorunda kaldık. Onların yanına gitmem.”

“Sen beni ele verdin,” dedi Winfield. “Şimdi ben de o kadınlar için söylediklerini onlara anlatacağım.”

(*) Dinsel bir yardım örgütü. (ç.n.)

Ruthie'nin yüzüne bir anda korkulu bir hava yerleşti:
 “Yapma. Ben senin tuvaleti gerçekten kırmadığını bildiğim için söyledim.”

“Yalan,” dedi Winfield.

“Hadi ortalığa bir göz atalım,” dedi Ruthie.

Durup her birinin içine baka baka çadırların önünde gezindiler. Çadırların ötesindeki boş alanda bir oyun alanı yapılmıştı. Yarım düzine çocuk uslu uslu oyun oynuyorlardı. Bir çadırın önünde yaşlı bir kadın, bir sıranın üstüne oturmuş, çocukları izliyordu.

Ruthie ile Winfield, onlara doğru koştular.

“Bizi de oyuna alın,” diye bağırdı Ruthie. “Bizi de alın.”

Çocuklar başlarını kaldırıp onlara baktılar.

“Bundan sonraki oyuna katılabilirsiniz,” dedi atkuyruklu bir kız.

“Ben şimdi oynamak istiyorum,” diye bağırdı Ruthie.

“Şimdi oynayamazsınız. Bir sonraki oyunu bekleyin.”

Ruthie, edepsiz bir tavırla alanın ortasına doğru ilerledi.

“Ben oynayacağım,” dedi.

Atkuyruklu kız elindeki oyun sopasına sıkıca sarıldı. Ruthie; onun üstüne atlayıp vurdu, yana itti ve elindeki sopayı almaya çalıştı.

“Oynayacağım demiştim,” dedi zafer kazanmışçasına.

Yaşlı kadın, ayağa kalkıp alana doğru ilerledi. Ruthie, öfkeyle solumuyordu. Sopaya sıkıca sarıldı.

“Bırakın oynasın,” dedi yaşlı kadın. “Geçen hafta Ralph’a izin verdiğiniz gibi.”

Çocuklar, ellerindeki sopaları yere bırakıp sessizce alandan çıktılar. Uzakta durup donuk gözlerle ona baktılar. Ruthie, onların gidişlerini seyretti. Sonra bir topa vurup arkasından koştı.

“Hadi Winfield. Bir sopa al,” diye seslendi.

Sonra kardeşine baktı şaşkın şaşkın. Winfield alanın dışındaki çocuklara katılmıştı, anlamsız gözlerle ablasına bakıyordu. Ruthie, gururuna yediremeyerek topa yeniden vurdu. Sonra yere bir tekme atıp bir toz bulutu kaldırdı. Çocuklar durmuş ona bakıyorlardı. Ruthie, iki topu yan yana koyup ikisine birden vurdu, sonra dönüp çocuklara baktı ve yine önüne döndü. Ansızın elinde sopasıyla onlara yaklaştı.

“Gelin de oynayın,” diye emretti.

Çocukları, sessizce gerilediler. Ruthie, bir an onlara baktı, sonra sopasını fırlatarak ağlaya ağlaya çadıra doğru koştu. Çocuklar, yenisinden alana girdiler.

“Bir sonraki oyuna katılabilirsin,” dedi atkuyruklu kız Winfield’e.

Çocukları seyreden kadın, “Siz de uslu çocuklar olun ve geri dönünce onu da oyuna alın,” dedi. “Çok kötü davrandın Amy.”

Ruthie, çadırdan inatla ağlarken oyun yeniden başladı.

Kamyon, şeftalilerin renklenmeye başladıkları meyve bahçeleriyle dalları yolun üstüne dek uzanan kestane ağaçlarının altında, soluk, yeşil üzümlerin dallardan sarktığı asma bahçelerinin arasında ki güzel yollarda ilerliyordu. Al, bütün giriş kapılarında yavaşlıyordu. Ama her birinde aynı yazıyla karşılaşıyorlardı: “İşçi aranmıyor. Girmek yasaktır.”

“Bu meyveler olunca burada mutlaka iş olacak Baba,” dedi Al. “Amma matrak bir yer. Daha iş istemediğim iş olmadığını söylüyorlar.”

Ağır ağır yola devam etti.

“Belki içeri girip nerede iş olduğunu sorsak iyi olur,” dedi Baba.

Yol kıyısında, mavi bir gömlek ve tulum giymiş bir adam yürüyordu. Al, kamyonu onun yanında durdurdu.

“Hey, bayım,” diye seslendi Al. “Acaba nerede bir iş bulabiliriz?”

Adam, durup sırtıttı. Ağzında diş diye bir şey kalmamıştı.

“Bilmem,” dedi. “Siz biliyor musunuz? Bir haftadır yürüyorum ama bir türlü bir iş bulamadım.”

“Devlet kampında mı oturuyorsunuz?”

“Evet!”

“Atlayın öyleyse. Arkaya geçin de hep birlikte arayalım.”

Adam, kenar korkuluklarından tırmanıp arkaya atladı.

“İş bulabileceğimizi hiç sanmıyorum,” dedi Baba. “Ama yine de arayalım. Daha nerelere bakacağımızı bile bilmiyoruz.”

“Keşke kamptakilerle konuşsaydık,” dedi Al. “Nasılsın John Amca?”

“Kötü,” dedi John Amca. “Her yanıma ağrıyor. Uğursuzun biriyim. Günahlarımın cezasını sizlere çektirmeyeceğim bir yere gitmeliyim.”

Baba, elini John'un dizine koydu.

"Buraya bak," dedi. "Hiçbir yere gidemezsin. Ailenin yarısı yollarda kaldı zaten. Büyükbaba ile Büyükanne öldüler. Noah ile Connie çekip gitti. Papaz ise hapiste."

"İçimde Papaz'ı yeniden göreceğimize dair bir duygu var," dedi John.

Al, elini vites koluna attı.

"Sen hiçbir şey hissedemeyecek kadar kötüsün," dedi. "Neyse boş verelim bunları. Geri dönüp kamptakilerle konuşalım da nerede iş bulabileceğimizi onlara soralım. Samanlıkta işne arıyoruz."

Kamyonu durdurup başını pencereden çıkartarak seslendi.

"Hey! Buraya bakın! Biz kampa dönüp nerede iş bulabileceğimizi soracağız. Böyle, benzin harcamanın bir yararı yok."

Adam, kamyonun yanından aşağıya sarktı.

"Benim için hava hoş," dedi. "Zaten canım çıktı. Ayaklarım mahvoldu."

Al, yolun ortasında dönüp geri gitmeye başladı.

"Anne çok üzülecek," dedi Baba. "Hele Tom bu kadar kolay iş bulmuşken."

"Belki de bulamamıştır," dedi Al. "Belki de o da aramaya çıkmıştır. Keşke bir garajda iş bulabilseydim. Hem işi çabucak öğrenirdim hem de hoşuma giden bir iş yapmış olurum."

Baba homurdandı. Hiç konuşmadan kampa döndüler.

Komite gittikten sonra Anne, çadırın önündeki kutunun üstüne oturup çaresizce Rose of Sharon'a baktı:

"Çoktandır bu kadar eğlenmemiştim. Ne hoş kadınlardı değil mi?"

"Ben kreşte çalışacağım," dedi Rose of Sharon. "Öyle dediler bana. Orada çocuklara nasıl bakılacağını öğreneceğim."

Anne dalgın dalgın başını salladı.

"Erkeklerin hepsi iş bulsa ne iyi olur, değil mi?" diye sordu. "Hepsi çalışsa da biraz paramız olsa?" Gözleri boşluğa daldı. "Onlar orada biz de burada, bu iyi insanların arasında çalışsak. Önce kendimize güzel bir ocak alırdık. Şöyle küçük bir şey. Fazla pahalı değil. Sonra da büyükçe bir çadır alırdık. Ve de yatakların altına koyacak elden düşme somyalar. Bu çadırı da yemek yerken masanın üstüne sermek için kullanırdım yalnızca. Cumartesi geceleri dansa gi-

derdik. İstersen dostlarını da çağırabiliyormuşsun. Keşke bizim de çağırabileceğimiz dostlarımız olsaydı. Belki erkekler birileriyle tanışıp dost olurlar.”

Rose of Sharon, yola baktı.

“O kadın çocuğumu düşüreceğimi söyledi...” diye söze başladı.

“Kes artık bunları,” dedi Anne.

“Onu gördüm,” dedi Rose of Sharon hafifçe. “Buraya geliyor galiba. Evet! İşte geliyor. Anne, ona izin verme...”

Anne döndü ve yaklaşmakta olan kadına baktı.

Kadın: “İyi günler,” dedi. “Adım Sandry... Lisbeth Sandry. Bu sabah kızınızla tanışmıştım.”

“Size de iyi günler.”

“Hayatınızdan memnun musunuz?”

“Oldukça memnunuz,” dedi Anne.

“Tanrı’nın yolunda mısınız?”

“Evet, yolunda.”

Anne, suratını asıp bekledi.

“Buna sevindim,” dedi Lisbeth. “Burada günahkârlar oldukça güçlü. Korkunç bir yere geldiniz. Her yerde kötülük var. Kötü insanlar, kötü davranışlar. Gerçek Hristiyanların bunlara katlanması olanaksız. Ortalık günahkârlarla dolu.”

Anne, biraz kızardı, dudakları gerildi:

“Bana hepsi iyi insanlar gibi geldi,” dedi kısaca.

Bayan Sandry, ona dik dik baktı.

“İyi insanlarmış!” diye bağırды. “Öyle sarmaş dolaş dans edenlerin iyi insanlar olduklarını mı sanıyorsunuz? Bu kamptakilerin ruhlarının kurtarılması olanaksız diyorum size. Dün gece Weedpatch’ de bir ayine gittim. Papaz ne dedi biliyor musunuz? ‘Bu kampta kötülük kol geziyor,’ dedi. ‘Yoksullar zengin olmak istiyorlar,’ dedi. ‘Günah içinde ağlayıp yalvarmaları gereken bir zamanda sarmaş dolaş dans ediyorlar.’ Ya, işte böyle dedi. ‘Bu kamptaki herkes günahkâr,’ dedi. Onu dinlemek insanı bayağı rahatlatıyordu. Ruhlarımızın rahatladığını hissettik. Biz onlar gibi sarmaş dolaş dans etmemiştik.”

Anne’nin yüzü kıpkırmızıydı. Ağır ağır ayağa kalkıp Bayan Sandry’nin önünde durdu.

“Def ol!” dedi. “Beni günaha sokmadan def ol buradan! Yoksa sana nereye gitmen gerektiğini ben söyledim. Git de ağlayıp sızlan.”

Bayan Sandry'nin ağzı açılmıştı. Geriledi. Sonra vahşileşti.

"Ben sizin Hristiyan olduğunuzu sanmıştım," dedi.

"Öyleyiz!" dedi Anne.

"Hayır, değilsiniz. Hepiniz cehennemlik günahkârlarsınız! Ayinden bundan söz edeceğim. O kapkara ruhlarınızın yandığını şimdi den görüyorum. Şu kızın karnındaki masum çocuğun da cehennemde yandığını görüyorum."

Rose of Sharon'ın dudaklarından hafif bir çılglık koptu. Anne, eğilip yerden bir odun parçası aldı:

"Def ol!" dedi buz gibi bir sesle. "Bir daha da gelme! Senin gibilerini daha önce de gördüm. Bundan hoşlanıyorsun değil mi?"

Anne, yavaş yavaş Bayan Sandry'e yaklaştı.

Kadın, bir an geriledi, sonra birden başını geriye atıp inledi. Gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi dehşetle onlara baktı, omuzları ve kolları sarktı, ağzının köşesinden salyaları akmaya başladı. Bir kurt gibi uzun uzun uludu. Öteki çadırlardan koşarak gelen kadınlar ve erkekler, sessizce ve dehşet içinde durup ona baktılar. Kadın, ağır ağır dizlerinin üstüne düştü ve ulumaları inilti haline döndü. Yan yattı, kolları ve bacakları titredi. Açık göz kapaklarının altında gözlerinin akları görünüyordu.

"Sara," dedi bir adam alçak sesle. "Sarası var."

Anne, titreyen vücuda sessizce bakıyordu.

Ufak tefek yönetici umursamaz bir tavırla yaklaştı.

"Bir şey mi oldu?" diye sordu.

Kalabalık onun geçmesi için iki yana ayrıldı. Adam yerde yatan kadına baktı.

"Çok kötü," dedi. "Yardım edin de çadırına götürelim."

Sessizce olanları seyredenler ayaklarını sürüyerek yaklaştılar. İki adam eğildi; biri ayaklarından, öteki de kollarından tutarak kadını kaldırdılar. Kalabalık peşlerinde, onu çadırına taşıdılar. Rose of Sharon, muşambanın altına girip yatağın üstüne uzandı ve battaniyeyi yüzüne çekti.

Yönetici, bir Anne'ye bir de elindeki sopaya baktı:

"Ona vurdunuz mu?" diye sordu.

Anne, hâlâ uzaklaşan insanların arkasından bakıyordu. Hafifçe başını salladı.

"Hayır... ama vuracaktım. Bugün iki kez kızımı rahatsız etti."

"Ona vurmamaya çalışın," dedi yönetici. "Pek iyi değil." Sonra

yumuşak bir sesle ekledi. “Keşke buradan çekip gitse. Ailesini de götürse. Herkesten çok o rahatsız ediyor bizi.”

Anne, artık kendine gelmişti.

“Bir kez daha gelirse ona vurabilirim. Emin değilim. Kızımızı daha fazla üzmesine izin vermeyeceğim.”

“Merak etmeyin Bayan Joad,” dedi yönetici. “Onu bir daha görmeyeceksiniz. O, yalnızca yeni gelenlerle uğraşır. Sizi bir daha rahatsız etmeyecektir. Artık sizin bir günahkâr olduğunuzdan emin.”

“Evet öyleyim,” dedi Anne.

“Elbette. Herkes günahkâr ama onun anladığı anlamda değil. Pek kendinde değil Bayan Joad.”

Anne, minnetle ona baktı.

“İşittin mi Rosasharn,” diye içeri seslendi. “Akli başında değilmiş. Biraz kaçkımış.”

Ama kız, başını kaldırmadı.

“Sizi bir daha uyarıyorum bayım. Eğer geri gelirse, bana güvenmeyin. Hiç bakmam vururum.”

Adam hafifçe gülümsedi.

“Duygularınızı anlıyorum,” dedi. “Ama lütfen bu duygularınızı değiştirmeye çalışın. Bütün istediğim bu... lütfen.”

Ağır ağır Bayan Sandry’nin taşındığı çadıra doğru ilerledi.

Anne, çadırın içine girip Rose of Sharon’un yanına oturdu.

“Bak bana,” dedi.

Kız, hiç kıınıldamadan yatıyordu. Anne, battaniyeyi kızın yüzünden kaldırdı.

“O kadın deli,” dedi. “Söylediği hiçbir şeye inanma.”

Rose of Sharon, dehşet içinde fısıldadı:

“Ruhlarımızın yanacağından söz ederken... Ben... gerçekten yandığımı hissettim.”

“Zırvalıyordu,” dedi Anne.

“Çok yorgunum,” diye fısıldadı kız. “Bütün bu olanlar beni yordu. Uyumak istiyorum. Uyumak istiyorum.”

“İyi öyleyse, uyu. Burası rahat bir yer. Uyuyabilirsin.”

“Ama ya o geri gelirse.”

“Gelmez,” dedi Anne. “Ben dışarıda oturup onu gözleyeceğim. Dinlen artık. Çünkü çok geçmeden kreşte çalışmaya başlayacaksın.”

Anne, ayağa kalkıp çadırın kapısına gitti. Bir kutunun üstüne oturup dirseklerini dizlerine koydu ve elini çenesine dayadı. Kamp-

taki kaynaşmaya baktı; çocukların gürültüsünü, demire inen darbe-lerin çıkardığı sesleri dinledi. Ama gözleri dalgın dalgın önüne ba-kiyordu.

Yoldan gelen Baba, onu orada buldu ve yanına çömeldi. Kadın, ağır ağır başını çevirip ona baktı.

“İş buldunuz mu?” diye sordu.

“Hayır,” dedi adam utançla. “Aradık.”

“John, Al ve kamyon nerede?”

“Al, bir şeyler onarıyor. Birinden ödünç alet aldı. Adam da ne onaracaksa kendi yanında onarmasını istedi.”

“Burası güzel bir yer,” dedi Anne hüzünle. “Bir süre burada mut-lu olabilirdik.”

“Eğer iş bulabilseydik.”

“Evet! İş bulabilseydiniz.”

Kadının üzüntüsü gözünden kaçmamıştı; yüzüne bakmaya baş-ladı.

“Nedir canını sıkan? Eğer bu kadar güzel bir yerse neden canı-nı sıkıyorsun.”

Kadın bir an ona bakıp ağır ağır gözlerini kapadı.

“Ne gülünç değil mi? Durmadan hareket halindeydik. Düşünecek zamanım olmadı. Şimdi buradaki insanlar bana iyidavrandılar. Hem de çok iyi. Bütün bunlara karşı ben kalkıp ne yaptım? Kötü şeyleri düşündüm. O gece Büyükbaba öldü ve onu gömdük. Aklım yolday-dı, onun için ölümü bana o kadar kötü gelmedi. Ama şimdi buraya yerleştiğimizden beri her şey çok kötü görünüyor. Ve Büyükanne... Noah’ın alıp başını gitmesi! Irmak boyunca yürüyüp gitti. Tümü de birbirinden kopuk olaylardı, ama şimdi hepsi birlikte aklıma geli-yor. Büyükanne yoksuldu, yoksulca gömüldü. İşte bu çok acı. Hem de çok acı. Noah ırmak boyunca aldı başını gitti. Neyle karşılaşaca-ğını bilmiyor. Bilmiyor. Yaşayıp yaşamadığını asla öğrenemeyeceğiz. Asla öğrenemeyeceğiz. Connie de gizlice kaçtı. Bunları şimdiye dek hiç düşünmemiştim ama şimdi bir bir aklıma geliyor. Güzel bir yere geldiğimiz için mutlu olmam gerekirdi oysa.”

O konuşurken Baba, onun ağzına bakıyordu. Kadının gözleri ka-palıydı.

“Noah’ın gittiği ırmak kıyısındaki dağların sarp dorukları hâlâ aklımda. Büyükbaba’nın gömüldüğü toprağın ne denli çorak oldu-ğu da aklımda. Evimizin önünde duran, üstüne tüyler yapışmış, bal-

ta darbeleriyle yarılmış, tavuk kanlarıyla lekelenmiş kütük bile aklımdan çıkmıyor.”

Baba da onun gibi hüzünlü bir sesle konuştu: “Bugün ördekleri gördüm,” dedi. “Güneye gidiyorlardı. Öyle küçük, öyle önemsizlerdi ki. Tellerin üstüne tünemiş karatavukları, çitlere konmuş kumruları gördüm.”

Anne gözlerini açıp ona baktı ama o konuşmaya devam etti:

“Harman yerinde dönen bir adamı andıran bir girdap gördüm bugün. Yabanördekleri güneye doğru uçuyorlardı.”

Anne gülümsedi.

“Anımsar mısın?” dedi. “Evdeyken hep ne derdik hani? Yabanördekleri gidince, ‘kış erken gelecek,’ derdik. Hep böyle derdik ama kış ne zaman gelecekse o zaman gelirdi. Ama biz yine de, ‘erken bastıracağız,’ derdik. Acaba ne demek istiyorduk?”

“Tellerin üstünde karatavuklar gördüm,” dedi Baba. “Yan yana oturuyorlardı. Kumrular da. Tellerin üstünde yan yana oturan kumrular kadar hiçbir şey kımıltısız olmaz. O girdap harman yerindeki bir insan gibi dönüyordu.”

“Keşke artık evimizi düşünmesem,” dedi Anne. “Artık orası bizim evimiz değil zaten. Keşke unutsam. Noah’ı da.”

“Zaten hiçbir zaman akıllı bir çocuk olamadı... Benim suçum.”

“Sana böyle konuşmamı söylemiştim. Belki de hiç yaşamazdı.”

“Ama ona göz kulak olmalıydım.”

“Kes artık,” dedi Anne. “Noah garip bir çocuktü. Belki de ırmak kıyısında iyi vakit geçirir. Belki de böylesi daha iyi. Üzülmekle elimize bir şey geçmez. Burası güzel bir yer. Ah, bir de iş bulabilsek!”

Baba gökyüzünü gösterdi:

“Bak, yaban ördekleri. Büyük bir sürü. ‘Kış erken gelecek,’ değil mi Anne?”

Kadın kıkırdadı.

“İnsan kimi zaman nedenini bilmediği şeyler yapıyor.”

“Hey, John,” dedi Baba. “Buraya gel de otur John.”

John Amca da onlara katıldı. Anne’nin önüne çömeldi.

“Hiçbir şey elde edemedik,” dedi. “Boşu boşuna dolaştık durduk. Ha, Al seni görmek istiyor. Bir lastik alması gerekiyormuş. Elimizdeki gitti gidecek diyor.”

Baba, ayağa kalktı.

“İnşallah ucuz alır. Fazla paramız kalmadı. **Al nerede?**”

“Biraz aşağıda. Köşeye gelince sağa dön. **Eğer yeni bir lastik almazsak, iç lastiği mahvedecekmiz.**”

Baba, gökte kocaman bir V şeklinde yayılan kuşları izleyerek yürüdü.

John Amca, yerden bir taş alıp avucunun içinden yuvarladı, yere attı, sonra yine aldı. Anne’ye bakmıyordu.

“İş yok,” dedi.

“İyi aramamışsınızdır,” dedi Anne.

“Hayır ama her yerde iş yok yazılıydı.”

“Tom işe girmiş olmalı. Hâlâ dönmedi.”

“Belki o da gitmiştir,” dedi John Amca. “Connie ile Noah gibi.”

Anne, ona sert sert baktı ama sonra gözleri yumuşadı.

“Bildiğim bir şey var,” dedi. “Eminim bundan. O da Tom’un işe girdiği ve bu akşam geri döneceği. Bu bir gerçek.” Hoşnutlukla gülümsedi. “O çok iyi bir çocuktur!” dedi. “Çok iyi bir çocuktur!”

Kamyonlar kampa dönmeye başlamışlardı. Erkekler hep birlikte tuvaletlere doğru ilerlediler. Hepsinin elinde temiz tulumlar ve gömlekler vardı.

Anne, kendini topladı:

“John, sen git de Baba’yı bul. Dükkâna gidin. Fasulye, şeker, kı-zartmak için bir parça et ve havuç istiyorum. Baba’ya güzel bir şeyler almasını söyle. Güzel bir şey olsun da ne olursa olsun. Bu gece iyi bir yemek yiyelim.”

Yirmi Üçüncü Bölüm

İş arayan, yaşamak için canlarını dişine takan göçmenler her zaman eğlence arıyor, eğlence peşinde koşuyor, eğlence yaratıyorlardı. Küçük bir mutluluğun açlığını duyuyorlardı. Bu mutluluk ara sıra konuşmalarda ortaya çıkıyor, şakalarla yaşamlarını dolduruyordu. Yol boşlarında, akarsu kıyılarında, çınar ağaçları altındaki yetenekli öykü anlatıcılarını dinlemek için toplanıyorlardı. Büyük bir ilgiyle anlatılanları dinliyor, onların varlığı öyküleri daha da ilginçleştiriyordu.

Bir zamanlar Geronimo'ya karşı savaşıyan acemi bir erdim.

Ve insanlar dinliyor, sessiz gözleri sönen ateşi yansıtıyordu.

Kızılderililer bayağı becerikliydiler... İstedikleri zaman yılan kadar sinsi ve sessiz olabiliyorlardı. Hiç ses çıkarmadan kuru yaprakların arasından geçebiliyorlardı. Bunu bir kez siz de deneyin.

Ve insanlar dinliyor, ayaklarının altında kuru yaprakların çıkardıkları çıtırtıları anımsıyorlardı.

Mevsim değişti ve bulutlar yükseldi. Kötü bir zamandı. Hiç ordunun bir işi doğru dürüst yaptığını işittiniz mi? Yürümesini bile bilmezler. Yüz kahraman insanı öldürmek için üç tümen harcarlar.

Ve insanlar dinliyorlar, hiç seslerini çıkarmıyorlardı. Tüm dikkatleri öykülerine çeken konuşmacılar büyük bir uyum içinde konuşuyorlar, büyük sözler söylüyorlardı. Çünkü öyküleri büyüktü ve insanlar onları dinleyerek yüceliyorlardı.

Gözüpek bir adam vardı, bayırın üstünde, güneşe karşı duruyordu. İşinin bitik olduğunun farkındaydı. Kollarını iki yana açmış öylece duruyordu. Güneşin karşısında sabah kadar çıplaktı. Belki de deliydi. Bilmiyorum. Kollarını açmış duruyordu; bir haçı andırıyordu. Yüz elli metre ötedeydi. Adamlar başlarını kaldırıp parmaklarıy-

la rüzgârı hissettiler. Yere yatmışlardı ama bir türlü ateş edemiyorlardı. Belki de Kızılderili bir şey biliyordu. Biliyordu ki biz ateş edemiyorduk. Silahlarımızı ona çevirmiş yatıyorduk ama nişan bile almamıştık. Ona bakıyorduk. Başındaki banda tek bir tüy takılmıştı. Güneş kadar çıplak duruyordu karşımızda. Uzun bir süre ona baktık. Hiç kımlıdamıyordu. Sonunda yüzbaşı öfkelen-di. “Ulan kaçık herifler, ateş etsenize, ateş edin!” diye haykırdı. Ama biz kıpırdamadık. “Beşe kadar sayacağım. Nişan alın,” dedi yüzbaşı. Evet, efendim... ağır ağır tüfeklerimizi omuzlarımıza yasladık. Herkes önce bir başkasının ateş edeceğini umuyordu. Ömrümde hiç o kadar üzülmemiştim. Gözlerimi karnına diktim. Bir Kızılderiliyi başka hiçbir yerinden vuramazsın. Ve sonra... Yere düşüp yuvarlandı. Biz de ayağa kalktık. İri yarı değildi... ama öyle yüce görünüyordu ki... bayırın üstünde. Delik deşik olmuştu. Her bir tüyü bir başka renk olan dimdik, güzel bir horoz gördünüz mü hiç? Ve ateş! Onu yerden kaldırırsınız... kanlar içindeki boynu büküktür. Kendinizden daha iyi olan bir şeyi mahvetmişsinizdir. Üzülmek onu geri getirmez. Çünkü onu öldürmekle kendi içinizde bir şeyi öldürmüşsünüzdür ve onu bir daha diriltemezsiniz.

Ve insanlar başlarını salladılar ve belki bir an parıldayan ateş onların kendi dünyalarına bakan gözlerini aydınlattı.

Güneşin karşısında kolları açık. Kocamandı... Tanrı gibi.

Ve yirmi senti yemeğe mi yoksa eğlenceye mi harcayayım diye düşünen bir adam, bir anda karar verip Marysville ya da Tulare’daki bir sinemaya, ya da Ceres’e gidiyor. Ve bir sürü anılarla yol kıyısındaki kampa dönüyor. Bütün anlattığı da şu:

Zengin bir adam var ama yoksul numarası yapıyor. Bir de zengin kız var. O da yoksul gibi davranıyor. Bir hamburgercide tanışıyorlar.

Neden?

Ne bileyim ben... işte öyleydi.

Neden yoksul numarası yapıyorlardı?

Zengin olmaktan bıktıkları için.

Salaklar!

Dinleyecek misin, dinlemeyecek misin?

Peki, anlat anlat. Elbette dinlemek istiyorum ama ben zengin olsaydım öyle çok domuz eti alırdım ki, çevremde domuz etlerinden

bir duvar ördürür, onu yiye yiye kendime yol açardım. Sen anlatmana bak.

Neyse, ikisi de ötekini yoksul sanıyor. Tutuklanıp hapse giriyorlar ama zengin olduklarını birbirlerine belli etmemek için çıkmıyorlar. Gardiyan da onları yoksul sandığı için çok kötü davranıyor. Öğrendiği zaman yüzünü görmeliydin. Neredeyse bayılacaktı. İşte hepsi bu kadar.

Neden hapse giriyorlar?

Radikallerin gittiği bir toplantıda yakalanıyorlar ama aslında radikal madikal değiller. Rastgele gidiyorlar o toplantıya. Kimsenin paraları yüzünden onlarla evlenmesini istemiyorlar, anlayacağın.

Demek, orospu çocukları hemen birbirlerine yalan söylüyorlar.

Evet ama filmde sanki iyi bir şey yapıyor gibiydiler. Anlayacağın, ikisi de iyi insan...

Bir gün bir film görmüştüm, sanki beni anlatıyordu; hatta ben-den de ötesini, yaşamımı, onun da ötesini. Her şey daha büyüktü.

Öyle... Eğer inanabilirsen.

Böylece evleniyorlar ve onlara kötü davranan herkes ne kadar zengin olduklarını öğreniyor. Adam silindir şapkayla gelince, bunlardan biri neredeyse bayılacak gibi oluyor. Ha, bir de Alman askerleriyle ilgili bir haber filmi vardı... Çok gülünçtü.

Ve biraz parası olanlar, çoğunlukla, kafayı çekmeyi yeğliyorlardı. Dünya yumuşuyor, içleri ılınıyordu. Yalnızlık diye bir şey kalmıyordu. Çünkü o zaman insan kafasını dostlarla doldurabiliyor, düşmanlarını bulup, onları yok edebiliyordu. Bir çukurun içinde otururken altındaki toprak yumuşamaya başlıyordu. Başarısızlıklar unutuluyor, gelecek korkunçluğunu yitiriyordu. Açlık peşini bırakıyor, dünya yumuşayıp kolaylaşıyor, insan istediği yere erişebiliyordu. Yıldızlar eşsiz bir biçimde yağmaya başlıyor, gök kadifemsi bir yumuşaklığa bürünüyor. Ölüm bir dost uyku, ölümün kardeşiydi. Eski zamanlar akla geliyordu... bir zamanlar evde dans etmiş olan güzel ayaklı bir kız... bir at... çok eskiden. Bir at ve eğer. Deri işlenmiş. Ne zamandı? Konuşacak bir kız bulmalı. İşte bu güzel. Belki onunla yatarım da. Ama burası sıcak. Yıldızlar öyle yakın ki. Acı ve sevinç birbirlerine öylesine benziyorlar ki, sanki ikisi de aynı duygu. Keşke hep sarhoş olsam. Kim demiş kötü diye! Kim içmenin kötü olduğunu söylemeye cesaret edebiliyor? Papazlar... ama on-

ların da kendilerine özgü bir sarhoşlukları var. İnce, kısır kadınlar; onlar bunu anlamayacak kadar dertli. Reformcular, ama onlar bunu anlayacak kadar derin yaşamıyorlar. Hayır... Yıldızlar öylesine güzel ve yakın ki dünyaların kardeşliğine katıldım ben. Ve her şey kut-sal... her şey, hatta ben bile.

Armonikayı taşıması kolaydır. Arka cebinden çıkartıp içindeki tozu atmak için avucunun içine vurursun. Tozlardan ve tütün artıklarından arınır. Artık hazırdır. Armonikayla ne istersen yapabilirsin: İnce, tiz nota ya da uyumlu bir melodi. Kıvrak ellerinle müziği yoğurur, onu gayda gibi ağlatabilir, org gibi yuvarlatır, dağlardaki sazlar gibi inceltebilirsin. İstedğin gibi çalar, sonra cebine koyarsın. Her zaman seninledir, her zaman cebindedir. Armonikayı çalar, yeni numaralar öğrenir, ellerinle melodiye biçim verebilir, dilinle tonu ayarlarsın. Kimse sana öğretmez. Ortalıkta dolaşırsın... kimi zaman öğle üzeri gölgelik bir yerde yalnız; kimi zaman akşam yemeğinden sonra, kadınlar bulaşık yıkarken çadırda. Ayağınla hafifçe tempo tutarsın. Tempoyla birlikte kaşların kalkıp iner. Yitirirsen ya da kırılırsa büyük bir kayıp sayılmaz. Yirmi beş senti bastırdın mı yenisini alabilirsin.

Gitar daha değerlidir. Sol elin parmakları nasırlı olmalı. Sağ elin başparmağı da nasır tutmalı. Perdelere basabilmek için sol elin parmakları örümcek ayakları gibi gerilmeli.

Bu babamın gitarıydı. Bana notaları öğrettiğinde parmak kadar çocuktum. Onun kadar iyi çalmasını öğrenince, bir daha gitarı eline almadı. Kapının önünde oturup beni dinler, ayağıyla tempo tutardı. Bir parçayı çıkarmaya çalışırken becerene dek kaşlarını çatır, sonra arkasına yaslanıp başını sallardı. “Çal,” derdi. “Güzel çal.” İyi bir gitardır. Bakın ucu nasıl yıpranmış. Milyonlarca şarkıeskitti onu. Günün birinde yumurta gibi şişecek. Bir şey olursa onaramazsın, sesi bozulur. Akşamları çalarsın, yandaki çadırda biri de armonika çalar. İkisi birlikte çok güzel olur.

Keman hem az bulunur, hem de öğrenmesi zordur. Ne perde var, ne de öğretmen.

Şu yaşlı adamı dinleyin de öğrenmeye çalışın. Nasıl akort edileceğini söylemez. Sırdır der. Ama ben adamakıllı izledim onu. Bak şöyle yapıyor.

Rüzgâr kadar tiz, hızlı ve sinirlidir keman.

İyi bir keman değil. İki dolar verdim. Adamın biri dört yüz yıllık kemanlar olduğunu söylüyor. Viski gibi eskidikçe güzelleşiyorlarmış. Elli, altmış bin dolar olduklarını söylüyor. Bilmem. Bana atıyor gibi geldi. Sesi biraz kötü çıkıyor galiba. Dans etmek ister misin? Yaya bol bol balmumu sürerim. O zaman sesi düzelir. İki kilometre öteden işitilir.

İşte akşamları bu üçünün sesi işitiliyor: Armonika, gitar ve keman. Oynak bir İskoç dansı çalıp, ayakla tempo tutarken, gitarın kalın telleri yürek gibi atıyor, armonikanın tiz sesiyle keman gıcirtısı ona katılıyor. İnsanlar yakına geliyor. Uzakta durmaya dayanamıyorlar. Ayaklar yere vuruyor, bir delikanlı ortaya fırlayıp dans etmeye başlıyor. Çember daralıyor, dans başlıyor, topuklar toprağa vuruyor. Eller sallanıyor. Saçlar dökülüyor, soluk soluğa kalınıyor.

Şu Texaslı delikanlıya bakın. Uzun bacakları gevşek. Her adımda dört kez yere vuruyor. Hiç onun gibi dönen birini görmemiştım. Şu kırmızı yanaklı Kızılderili kız nasıl da döndürüyor. Kız soluk soluğa kaldı. Yoruldu mu dersin? Acaba başı mı döndü? Yok canım. Texaslı delikanlının perçemi gözüne düşüyor, ağzı iyice açılmış, ama yine de her adımda dört kez yere vuruyor. Kızılderili kızla dans etmekten geri durmuyor.

Keman gıcırıyor, gitar tempo tutuyor. Armonika çalan adamın yüzü kıpkırmızı. Texaslı delikanlı ile Kızılderili kız köpekler gibi solumaya başlıyor. Yaşlılar kenarda durmuş el çırpıyorlar. Gülümseyip, ayaklarıyla yere vuruyorlar.

Eve dönüyoruz... okul binasındaydık. Ay batıya doğru kayıyor. Ve onunla birlikte yürüyorduk. Konuşmuyorduk, çünkü soluğumuz kesiliyordu. Hiç konuşmuyorduk. Birden karşımıza bir saman yığını çıkıyor. İçine girip yatıyoruz. Texaslı delikanlı ile kızın dans ederek karanlığa dalışlarını gördüm. Sanki kimsenin kendilerini görmediğini sanıyorlar. Aman Tanrım! Keşke ben de o Texaslı delikanlıyla dolaşsaydım. Az sonra ay doğacak. Kızın babası gidip onları durdurmaya kalkacak ama görürsün durduramayacak. Bunu o da biliyor zaten. Mevsimleri durdursana, ağaçlara su yürümesini durdursana. İnsan doğaya engel olabilir mi, biraz sonra ay doğacak.

Biraz daha çal.. öyküsü olan şarkılar... 'Laredo Sokaklarında Gezerken'i çal.

Ateş söndü artık. Yeniden yakmak ayıp olur. Az sonra ay doğacak.

Su kanalının yanında bir papaz konuşuyor, insanlar ağlıyordu. Papaz bir kaplan gibi saldırıyor, sesiyle insanları kırbaçlıyor, onlar da kendilerini yere atıp sızlanıyorlardı. Onları tartıyor, ölçüyor, onlarla oynuyor, onlar yerde kıvranırken büyük bir güçle her birini tek tek kolundan tutup kaldırarak, onları al Tanrım! diye haykırarak suya atıyordu. Hepsi bellerine dek suya girip dehşet dolu gözlerle efendilerine bakınca kıyıda diz çöküp onlar için dua etti; bütün insanların yerlerde kıvranıp ağlamaları için Tanrı'ya yalvardı. Sırılsıklam olmuş kadınlar ve erkekler papaza baktılar; sonra üstlerinden sular aka aka kampa, çadırlarına dönüp, fısıldadılar:

Kurtulduk, dediler. Kar gibi tertemiz olduk. Bir daha günaha girmeyeceğiz.

Ve sıırılsıklam olan korkmuş çocuklar fısıldadılar:

Kurtulduk. Artık günah işlemeyeceğiz.

Keşke neyin günah olduğunu bilseydim. Hiç durmaz yapardım.

Göçmenler, yollarda eğlence arıyorlardı.

Yirmi Dördüncü Bölüm

Cumartesi sabahı çamaşır kazanlarının başı hayli kalabalıktı. Kadınlar, çamaşırları, pembe önlükleri, çiçekli pamukluları yıkıyor, güneşe asıp kurutuyor ve çeke çeke kırıışıkları düzeltiyorlardı. Öğleden sonra tüm kamp kaynaşmaya, heyecanlanmaya başladı. Çocuklar her zamankinden daha gürültülüydüler. Akşama doğru yıkanmalar başladı. Çocuklar yakalandı, yıkandı, oyun yerindeki gürültü yavaş yavaş azaldı. Saat beş olmadan çocuklar tertemiz olmuş ve bir daha üstlerini kirletmemeleri için uyarılmışlardı. Tertemiz giysileri içinde huzursuzca dolaşmaya başladılar.

Komite, açtıktaki dans pistinin çevresinde durmadan çalışıyordu. Tüm elektrik kordonları gözden geçirildi. Kordon bulmak için kasabanın çöplükleri altüst edilmiş, alet kutularından izole bantlar çıkartılmıştı. Yamalı bohça gibi lehimlenip izole bantlarla sarılan teller dans pistine sarkıtılıp, uçları şişe ağızlarıyla birbirinden ayrıldı. Dans pisti bu gece ilk kez aydınlatılacaktı. Altıya doğru erkekler, işten ya da iş aramaktan döndüler ve ortalıkta yeni bir yıkanma telaşı başladı. Yediye doğru yemekler yenmiş, erkekler en iyi giysilerini giymişlerdi: Yeni yıkanmış tulumlar, temiz mavi gömlekler. Kimileri siyah takımlarını çıkarmıştı. Kızlar, çiçekli entarilerinin içinde tertemizdiler. Saçları örülmüş, uçlarına kurdeleler bağlanmıştı. Kadınlar, telaş içinde ailelerini hazırlayıp akşam bulaşğını yıkıyorlardı. Pistte orkestra çalışıyor, çocuklar çevrelerini sarmış, çalgıcıları izliyordu. Herkes coşkunkluk içindeydi.

Başkan Ezra Huston'un çadırında beş kişiden oluşan Merkezi Komite toplanmıştı. Uzun boylu, küçük ve parlak gözlü bir adam olan Huston, her bir sağlık biriminden gelen komite üyeleriyle konuşuyordu.

“Neyse ki dansı basacaklarını önceden öğrendik!” dedi.

Üçüncü sağlık biriminden gelen toplu ve ufak tefek temsilci sözü aldı: “Bana kalırsa onlara iyi bir ders vermeliyiz.”

“Hayır,” dedi Huston. “Onlar da bunu istiyor zaten. Hayır efendim. Bir kavga çıkartabilirlerse düzeni sağlayamadığımızı bahane edip içeri polis sokabilirler. Başka yerlerde bunu daha önce denediler.”

İkinci sağlık biriminden gelen üzgün, esmer delikanlıya döndü.

“Çocukları toplayıp sağa sola nöbetçiler dik. Kimse içeri sızmasın.”

Delikanlı başını salladı.

“Tamam. On iki kişi var. Onlara kimseye vurmamalarını söyledim. Yalnızca kovacaklar.”

“Gidip Willie Eaton’ı bulur musun?” dedi Huston. “O eğlence komitesinin başkanı, değil mi?”

“Evet.”

“Ona, kendisini görmek istediğimizi söyle.”

Delikanlı dışarı çıktı ve az sonra zayıf, Texaslı bir adamla birlikte geri geldi. Willie Eaton’ın uzun çenesi açık renk saçları vardı. Kolları ve bacakları ince ve uzun, güneş yanığı gözleri griydi. Sırtarak çadırın ortasında durdu. Sinirli sinirli ellerini oynatıyordu.

“Bu gece için söylenenleri işittin mi?” dedi Huston.

Willie sırtıttı: “Evet!”

“Bu konuda bir şey yaptın mı?”

“Evet!”

“Anlat.”

Willie, hâlâ keyifli keyifli sırtıyordu:

“Genellikle eğlence komitesi beş kişiden oluşur. Yirmi kişi daha topladım. İri yarı delikanlıları. Bir yandan dans edip bir yandan ortalığı kollayacaklar. Tartışma başladığı an, bir işaretle hemen kapanacaklar. Her şeyi iyice ayarladım. Kimse bir şey anlamayacak. Adamı ortalarına alıp götürecekler.”

“Söyle de kimsenin canını yakmasınlar.”

Willie, neşeyle güldü.

“Söyledim,” dedi.

“Bir daha söyle ki unutmasınlar.”

“Unutmazlar. Gelenleri kontrol etmeleri için kapıya da beş kişi yerleştirdim. Daha içeri girerken onları mimlerler.”

Huston ayağa kalktı. Çelik renkli gözleri sertti.

“Buraya bak Willie. Kimsenin canının yanmasını istemiyoruz. Ön kapıda polisler olacak. Kan dökülürse polisler hemen sizi yakalar.”

“Bunu da hesaba kattık,” dedi Willie. “Onları arka kapıdan tarlaya götüreceğiz. Birkaç kişi onları geçirecek.”

“Neyse, önlemler şimdilik iyi görünüyor,” dedi Huston kaygıyla. “Ama dikkat et, olay çıkmasın. Sorumlu olan sensin. Heriflere bir şey yapmayın. Sopa, bıçak ya da silah kullanmayın.”

“Hayır efendim,” dedi Willie. “Onlara bir şey yapmayacağız.”

Huston kuşkuluydu: “Keşke sana güvenebileceğimden emin olseydim Willie. Eğer onlara vurmanız gerekirse vurun ama kan akmasın.”

“Evet efendim!” dedi Willie.

“Seçtiğin adamlardan emin misin?”

“Evet efendim.”

“Peki öyleyse. Eğer bir bokluk çıkarsa ben dans pistinin sağ köşesinde olacağım.

Willie alaylı bir selam çaktıktan sonra dışarı çıktı.

“Bilmiyorum,” dedi Huston. “Umarım Willie’nin adamları kimseyi öldürmez. Şu kahrolası polisler kampımızdan ne istiyorlar? Neden bizi rahat bırakmıyorlar?”

İkinci sağlık biriminden gelen delikanlı, “Bir süre Hayvan Şirketi’nin kampında kaldım,” dedi. “Yemin ederim, her on kişiye bir polis düşüyordu. Oysa iki yüz kişi bir tuvaleti kullanıyordu.”

Şişman adam, “Aman Jeremy,” dedi. “Bana anlatma bunları. Ben de oradaydım. Bir yığın kulübe var orada. Enine otuz beş, boyuna on beş kulübe dizilmiş bloklar. Ama topu topu on tane çöplük var. Bir kilometre öteden kokularını duyabilirsiniz. Şeriflerden biri, bana işin aslını anlattı. Yanımda oturuyordu. ‘Şu devlet kamplarından nefret ediyorum,’ dedi. ‘İnsanlara sıcak su verirken tabii onlar da sıcak su isterler. Tuvalet verirken tuvalet isterler. O uğursuz Okiler’i böyle şeylere alıştıırırsan, kuşkusuz onlar da isterler. Üstelik o devlet kamplarında kızılar toplantı yapıyor. Nasıl yardım alacaklarını hesaplıyorlar.’”

“Kimse ona iyi bir ders vermedi mi?”

“Hayır. Ufak tefek bir adam vardı. Sadece o, ‘Yardım almakla ne demek istiyorsun?’ diye sordu. Şerif o zaman şöyle dedi: ‘Bizim gibi vergilerini ödeyenlerin verdikleri ve sizin gibi uğursuz Okiler’in al-

dığı şeyden söz ediyorum.’ ‘Biz de satış, benzin ve tütün vergisi ödüyörüz,” dedi o adam. ‘Çiftçiler, devletten pamuğun bir kilosuna sekiz sent alıyorlar. Bu az mı yani? Demiryolu ve denizyolları şirketleri, açıklarını kapatmak için para yardımı almıyorlar mı? Bütün bunlar yardım değil de ne?’ ‘Onlar yapılması gereken şeyleri yapıyorlar,’ dedi şerif. ‘Biz olmasaydık, sizin gibi lanet olasıca polisler ne yapacaktı?’ dedi ufak tefek adam.”

Şişman adam çevresine baktı.

“Eee, şerif buna ne dedi?” diye sordu Huston.

“Ne diyecek, kudurdu elbet. ‘Siz kızıklar hep huzursuzluk yaratmaya çalışırsınız zaten,’ dedi. ‘Benimle gelsen iyi olacak.’ İşte o ufak tefek adamı alıp götürdüler ve serserilikten altmış gün içeri tıktılar.”

“Eğer bir işte çalışıyorsa bunu nasıl yapabilirler?” diye sordu Timothy Wallace.

Şişman adam güldü.

“Bu işleri bilirsin,” dedi. “Serseri demek polisin hoşlanmadığı adam demektir. İşte bu yüzden bu kamptan nefret ediyorlar. İçeri polis giremiyor. Burası Birleşik Devletler, Kaliforniya değil.”

Huston içini çekti:

“Keşke burada kalabilseydik. Çok geçmeden gitmemiz gerek. Burasını seviyorum. İnsanlar birbirleriyle iyi geçiniyorlar. Huzurumuzu kaçırp bizi deliğe tıkacakları yerde neden şurada rahatça yaşamamıza izin vermiyorlar?” Biraz sakinleşerek devam etti. “Sinirlerimize hakim olmalıyız. Komitenin işleri altüst etmeye hakkı yok.”

Üçüncü sağlık biriminden gelen şişman adam: “Bu komitenin kampın en önemli komitesi olduğunu herkes kabul ediyor,” dedi. “Bugün benim birimimde bir kavga oldu... Kadınlar birbirlerine girdiler. Küfredip çöpleri birbirlerinin kafalarına attılar. Durumu yatıştıramayan Kadınlar Komitesi beni görmeye geldi. Kavganın bu komitede görüşülmesini sağlamamı istediler. Onlara kendi sorunlarını kendilerinin çözmeleri gerektiğini söyledim. Bu komitenin saçma kavgalarla uğraşacak zamanı yok.”

Huston başını salladı.

“İyi yapmışsın,” dedi.

Akşam oluyordu. Hava karardıkça sanki orkestra çalışmaları daha gürültülü olmaya başlamıştı. İki adam dans pistinin üstüne sar-

kıtılan telleri gözden geçirdiler. Çalgıcıların çevresini çocuklar sarmıştı. Bir delikanlı gitar çalıp şarkı söylüyor, üç armonika ile bir keman ona eşlik ediyordu. Çadırlardan boşalan insanlar akın akın piste doğru gidiyorlardı. Erkekler temiz mavi tulumlarını, kadınlar ise çiçekli entarilerini giymişlerdi. Pistin yanına gelip sessizce duruyorlardı. Işıkların altında yüzleri parlak ve dikkatliydi.

Kampın çevresini saran yüksek teller boyunca her on metreye yerleştirilen gözcüler, otların üstüne oturmuş bekliyorlardı.

Konuklar, aileleriyle birlikte küçük çiftçiler ve öteki kamplarda yaşayan göçmenler bir bir gelmeye başlamışlardı. Her konuk kapıda kendisini davet eden kişinin adını veriyordu.

Orkestra yüksek perdeden oynak bir parça çalmaya başlamıştı. Çalışmaları bitmişti artık. Dindarlar ise, çadırlarının önünde oturmuş, gelenlere öfkeyle bakıyorlardı. Birbirleriyle bile konuşmuyorlardı. Dört gözle işlenecek günahları beklemekteydiler. Böyle bir eğlenceyi lanetledikleri yüzlerinden belliydi.

Joadların çadırında annelerinin verdiği yemeği çabucak atıştıran Ruthie ile Winfield piste koştular. Anne, onları geri çağırdı, çenelelerinden tutup yüzlerini kaldırdı, burun deliklerine baktı, kulaklarının içini inceledi ve ellerini bir kez daha yıkamaları için tuvalete gönderdi. Ama onlar binanın çevresini dolaşıp içeri girmeden yine piste döndüler, orkestrayı saran çocuklara katıldılar.

Al, yemeğini bitirdikten sonra tam yarım saat Tom'un usturasıyla tıraş oldu. Vücuduna oturan yünlü takım elbisesini ve çizgili gömleğini giydi, yıkandı ve saçını dümdüz, arkaya taradı. Lavaboların olduğu oda bir an boşalınca aynaya bakıp kendi kendine gülümsedi, sonra yan dönüp gülümserken profiline baktı. Mor kol bantlarını taktıktan sonra ceketini giydi. Bir parça tuvalet kâğıdıyla sarı ayak-kabılarını parlattı. O anda içeri biri girince, hemen dışarı fırladı ve ilgisiz bir tavırla piste doğru ilerledi. Gözleriyle kızları süzüyordu. Pistin yanında, bir çadırın önünde oturan sarışın bir kız gördü. Ona yaklaştı, gömleğini göstermek için ceketinin önünü araladı.

"Bu gece dans edecek misin?" diye sordu.

Kız, başını yana çevirdi, hiç sesini çıkarmadı.

"Seninle konuşmak yasak mı? Benimle dansetmeye ne dersin?" Sonra ciddi bir tavırla ekledi. "Vals yapmasını bilirim."

Kız, ürkek bir tavırla gözlerini kaldırdı.

"Bu hiç de önemli değil," dedi. "Herkes vals yapabilir."

“Ama benim gibi değil,” dedi Al.

Sonra ayağıyla müziğe tempo tutarak, “Hadi gel” dedi.

İzbandut gibi bir kadın başını çadırdan uzatarak, “Bas git burdan,” dedi öfkeyle. “Bu kız sözlü. Yakında evlenecek. Sözlüsü onu almaya geliyor.”

Al, kıza çapkınca bir göz kırptıktan sonra omuzlarını ve kollarını sallayarak seke seke uzaklaştı. Kız, dikkatle arkasından baktı.

Baba, tabağını kutunun üstüne bırakıp ayağa kalktı.

“Hadi gel, John,” dedi.

Sonra Anne’ye dönüp açıkladı:

“İş için birkaç kişiyle konuşacağız.”

Baba ile John Amca, yöneticinin bürosuna doğru yürüdüler.

Tom, ekmeğiyle tabağını sıyırdıktan sonra tabağı Anne’ye uzattı, o da alıp sıcak su dolu kovanın içine atıp yıkadı ve kurulaması için Rose of Sharon’a verdi.

“Sen dans etmeyecek misin?” diye sordu Anne.

“Etmez olur muyum hiç!” dedi Tom. “Komitedeyim. Birkaç ko-
nuğumuz var.”

“Demek şimdiden komiteye girdin,” dedi Anne. “Herhalde ça-
lıştığın için.”

Rose of Sharon, tabağı yerine koymak için arkasını dönünce Tom, onu göstererek:

“Şuna bak,” dedi, “Karnı amma da büyüdü ha!”

Rose of Sharon, kızarak Anne’nin elindeki öteki tabağı aldı.

“Öyle,” dedi Anne.

“Gittikçe de güzelleşiyor,” dedi Tom.

Kız, daha çok kızarak başını öne eğdi.

Rose of Sharon, “Kes artık,” dedi ve çadıra girdi.

Anne kıkırdadı.

“Kızı kızdırma.”

“Ama hoşlanıyor,” dedi Tom.

“Hoşlandığını biliyorum ama aynı zamanda üzülüyor da.
Durmadan Connie’yi düşünüyor.”

“Artık ondan vazgeçse iyi olacak. Connie, herhalde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olmak için çalışmaya başlamıştır bile.”

“Üzme onu,” dedi Anne. “Zaten canı sıkkın.”

Willie Eaton, sırtarak yanlarına geldi.

“Sen Tom Joad musun?”

“Evet.”

“Ben Eğlence Komitesi’nin Başkanıyım. Sana ihtiyacımız olacak. Biri senden söz etti.”

“Size seve seve yardım ederim,” dedi Tom. “Tanıştırayım; an-nem.”

“Nasılsınız?” dedi Willie.

“Tanıştığımıza sevindim.”

“Sana önce kapıda görev vereceğiz,” dedi Willie. “Sonra piste ge-çersin. İçeri girenlere dikkat etmeni istiyorum. Yanında biri daha olacak. Daha sonra gözlerini dört açarak dans etmeni istiyorum.”

“Oldu. Yaparım,” dedi Tom.

“Bir şey mi var?” diye sordu Anne telaşla.

“Hayır bayan,” dedi Willie. “Hiçbir şey yok.”

“Hiçbir şey yok,” dedi Tom. “Neyse, ben de geliyorum. Dansta görüşürüz Anne.”

İki genç adam hızla kapıya doğru yürüdüler.

Anne, yıkanan tabakları bir kutunun üstüne dizdi.

“Hadi dışarı çık artık,” diye seslendi Anne. İçerden ses gelmeyin-ce, “Rosasharn, buraya gel,” diye bir daha seslendi.

Kız, dışarı çıkıp bulaşıkların yıkanmasına yardım etti.

“Tom, seninle dalga geçiyordu.”

“Biliyorum. Umurumda değil. Ama insanların bana bakmasın-dan hoşlanmıyorum.”

“Bunu engellayemezsin ki... Bakacaklar elbet. Ama şunu bil ki gebe bir kız görmek insanları mutlu eder. Sen dans etmeyecek mi-sin?”

“Edecektim... ama bilmiyorum. Keşke Connie burada olsaydı.” Sesi yükseldi. “Anne keşke burada olsaydı. Artık dayanamıyorum.”

Anne, ona dikkatle baktı.

“Biliyorum,” dedi. “Ama aileni utandırma Rosasharn.”

“Öyle bir şey yapmak istemiyorum Anne.”

“Bizi utandırma. Zaten yeterince derdimiz var.”

Kızın dudakları titredi:

“Ben... Ben dans etmeyeceğim. Anne... Bana yardım et!”

Oturup yüzünü kucağına gömdü.

Anne, ellerini beze kurularak kızının önünde çömeldi, elini Rose of Sharon’un saçlarına koydu.

“Sen iyi bir kızsın,” dedi. “Hep iyi bir kızdın. Ben sana bakarım.

Üzülme. Biliyor musun seninle ne yapacağız şimdi? Dansa gideceğiz ve kenarda oturup dans edenleri seyredeceğiz. Biri seni dansa kaldırırsa gücünün buna yetmeyeceğini söylerim. Hasta derim. Müzik dinleriz.”

Rose of Sharon başını kaldırdı:

“Dans etmeme izin vermeyecek misin?”

“Hayır.”

“Kimsenin bana dokunmasına bile izin verme.”

“Vermem.”

Kız içini çekti.

“Ne yapacağımı bilmiyorum Anne,” dedi umutsuzca. “Bilmiyorum.”

Anne onun dizini okşadı:

“Bak,” dedi. “Bak bana. Sana bir şey söyleyeceğim. Kısa bir süre sonra durum düzelecek. Kısa bir süre sona. İnan bana. Hadi toparla kendini. Gidip yıkanalım, güzel elbiselerimizi giyelim ve pistin kenarında oturalım.”

Rose of Sharon’u tuvaletlere doğru götürdü.

Baba ve John Amca, bir grup erkekle birlikte büro binasının verandasında oturuyordu.

“Bugün neredeyse bir iş bulacaktık,” dedi Baba. “Birkaç dakika geç kalmışız. İşe yeni iki kişi almışlar. Amma matrak iş. Orada bir işçi başı vardı. Bize dedi ki, ‘Evet, yirmi sentlik yığınla adam gerekli bize. Siz şimdi kampınıza dönün ve yirmi sentlik birçok işçi istediğimizi söyleyin.’”

Verandada oturan adamlar sinirle kıpırdandılar. Yüzü tamamen siyah şapkasının gölgesinde kalan iri omuzlu bir adam, avucunun içiyle dizini okşadı.

“Tanrı cezalarını versin,” diye bağırdı. “Üstelik rahatça adam buluyorlar. Ortalıkta bir sürü aç insan var. Saatte yirmi sente aileni geçindiremezsin ama karnın açsa ne verirlerse versinler kabulündür. Senin benim gibi bir sürü adam topluyorlar. Sonra da işi eksiltmeye çıkartıyorlar. Yakında çalışmamız için bizden para isteyecekler!

“Biz girerdik işe,” dedi Baba. “Başka iş bulamadık ki. Kuşkusuz girerdik ama oradakiler öyle garip insanlardı ki korktuk.”

“İnsanın aklı ermiyor,” dedi siyah şapkalı adam. “Bir adamın yanında çalışıyordum, ürününü bile toplayamıyordu. Yapacağı mas-

raf, satıştan kazanacağı paradan daha çoktu. Adam ne yapacağını şaşırmıştı.”

“Bana kalırsa...” Baba birden sustu. Herkes susmuş onu dinliyordu. “düşündüm ki insanın bir dönümlük toprağı olsa... Örneğin benim kadını sebzecilik ekip, birkaç tane domuz ve tavuk yetiştirebilirdi. Biz erkekler de gidip iş bulur, akşamları evimize dönerdik. Belki çocuklarımız okula bile gidebilirlerdi. Buradaki okullar gibisini hiç görmemiştim.”

“Çocuklarımız o okullarda rahat edemezler,” dedi siyah şapkalı adam.

“Neden? Bayağı güzel okullar.”

“Bizimkiler yalın ayak okula giderlerken ötekiler güzel çoraplar, süslü püslü pantolonlar giyecekler, üstelik bizimkileri de “Okı” diye çağıracaklar. Benim oğlum okula gitti. Ama her gün kavga ediyordu. Bayağı da sıkıdır ha! Güçlü çocuktur. Her gün dövüşüyordu. Üstü başı yırtık, ağzı burnu kanlar içinde dönüyordu. Üstüne bir de annesinden dayak yiyordu. Buna engel oldum, zavallı çocuğu her gün dövmenin bir anlamı yoktu. Tanrım! O süslü püslü pantolonlu orospu çocuklarını öyle bir dövüyordu ki. Ne olacak bilmiyorum. Bilmiyorum.”

“Peki, ne yapacağım şimdi?” diye sordu Baba. “Paramız bitti. Oğullarımdan biri geçici bir iş bulmuş ama aldığı para karnımızı doyurmaya yetmez. Ben gidip o yirmi sentlik işi kabul edeceğim. Zorunluyum buna.”

Siyah şapkalı adam başını kaldırdı. Sakallı çenesi ile kılların bir hayvan postu gibi kapladığı boynu ışıktaki parıltıya.

“Öyle!” dedi sertçe. “Çalışırsın elbet... Ben yirmi beş sentlik işçiyim. Sen benim işimi yirmi sente yaparsın. Sonra ben aç kalır eski işimi on beş sente kabullenirim. Böyle işte! Git de gir işe.”

“Ama ne yapabiliriz?” diye sordu Baba. “Sen yirmi beş sent alsın diye ben aç kalamam ki.”

Siyah şapkalı adam, yeniden başını eğdi, çenesi gölgeye gömüldü.

“Bilmiyorum,” dedi. “Gerçekten bilmiyorum. Günde on iki saat çalışıp aç kalmak yeterince berbat bir iş zaten. Bir çıkar yol bulmalıyız. Çocuğum gerektiğince beslenemiyor. Bunu düşündükçe çıldıracak gibi oluyorum.”

Verandadaki erkekler bacaklarını sinirli sinirli kıpırdattılar.

Tom, kapıda durmuş dansa gelen insanlara bakıyordu. Kapının üstüne yerleştirilen projektörler gelenlerin yüzlerini aydınlatıyordu.

“Gözlerini dört aç,” dedi Willie Eaton. “Jule Vitela’yı göndereceğim. O Kızılderili sayılır. İyi çocuktur. Kargaşalık çıkartmak için gelenleri belirlemeye çalışın.”

“Tamam,” dedi Tom.

Çiftçi ailelerini, saçları örgülü kızları, pırıl pırıl giyinmiş delikanlıları seyretti. Jule da gelip Tom’un yanında durdu.

“Ben de seninleyim,” dedi.

Tom onun kemerli burnuna, çıkık elmacık kemiklerine, ince çenesine baktı.

“Senin yarı Kızılderili olduğunu söylüyorlar,” dedi. “Bana kalırsa safkan Kızılderilisin sen.”

“Hayır,” dedi Jule. “Tam değil. Keşke öyle olsaydım. O zaman toprağımı kimse elimden alamazdı. Bazı Kızılderililerin durumu çok iyi.”

“Şunlara bak,” dedi Tom.

Çiftliklerden gelen aileler, yol boylarındaki hendeklerde yaşayan göçmenler, bir bir kapıdan içeri giriyorlardı. Çocuklar bir an önce serbest kalmak istiyor ama aileleri onları bırakmıyordu.

“Bu danslar çok garip,” dedi Jule. “Kamptakilerin bu işten hiçbir çıkarı yok ama yine de dostlarını çağırmak onları gururlandırıyor. İnsanlar da bu danslar yüzünden onlara saygı duyuyorlar. Yanında çalıştığım adamın küçük bir toprağı vardı. Dans etmek için buraya gelirdi. Onu ben çağırırdım. Bu bölgede insanın karısını ya da kızını alıp dansa götürebileceği tek namuslu yerin burası olduğunu söyledi. Hey! Bak!”

Üç genç kapıdan içeri giriyordu; Blucinli üç genç. Yan yana yürüyorlardı. Kapıdaki muhafız onlara bir şeyler sordu. Onlar da karşılık verdikten sonra içeri girdiler.

“Onlara dikkat et,” dedi Jule.

Muhafızın yanına gitti: “Onları kim çağırmış?” diye sordu.

“Jackson adlı biri. Dördüncü sağlık biriminden.”

Jule, Tom’a seslendi:

“Sanırım aradıklarımız bunlar.”

“Nereden biliyorsun.”

“İçimde bir ses öyle diyor. Korkar gibi bir halleri var. Arkalarından

git ve Willie'ye onları gözden kaçırmamasını söyle. Dördüncü sağlık birimindeki Jackson'a da bir sorsun. Bak bakalım doğru mu söylemişler. Ben burada kalırım."

Tom üç delikanlının arkasından gitti. Dans pistine yaklaşp sessizce kalabalığın yanında durdular. Tom, Willie'yi orkestranın yanında görüp işaret etti.

"Ne istiyorsun?" diye sordu Willie.

"Şuradaki üç delikanlıyı görüyor musun?"

"Evet."

"Kendilerini, dördüncü sağlık biriminden Jackson adlı birinin çağırdığını söylemişler."

Willie, çevresine göz gezdirdi. Huston'u görünce yanına çağırdı.

"Şu üç delikanlı," dedi. "Dördüncü birimden Jackson'ı bulup onları çağırıp çağırmadığını bir soralım."

Huston, topuklarının üstünde dönüp uzaklaştı. Birkaç dakika sonra ince, uzun boylu bir Kansaslı ile döndü.

"Jackson," dedi. "Bak Jackson, şuradaki üç delikanlıyı görüyor musun?"

"Evet."

"Onları sen mi çağırdın?"

"Yoo?"

"Daha önce hiç gördün mü?"

Jackson, adamlara biraz daha dikkatle baktı.

"Elbette. Gregorio'nun yanında birlikte çalışmıştık."

"Öyleyse adını biliyorlar."

"Tabii. Birlikteydik."

"Tamam," dedi Huston. "Onların yanına gitmeyin. Kargaşalık çıkartmadıkları sürece onları dışarı atmamıza gerek yok. Teşekkürler Bay Jackson."

"Aferin, dikkatli davrandınız," dedi Tom'a. "Sanırım aradıklarımız bunlar."

"Onları Jule gözüne kestirdi," dedi Tom.

"Buna şaşmamak gerek," dedi Willie. "Kızılderili kanı onların kokusunu aldı herhalde. Neyse onları bizim çocuklara da göstereyim."

On altı yaşlarında bir çocuk, koşarak kalabalığın arkasından çıkıp geldi. Soluk soluğa Huston'ın önünde durdu. "Bay Huston," dedi "dediğiniz gibi yaptım. Okalıptüs ağaçlarının altındaki bir araba-

nın içinde altı adam var. Kuzeyden gelen bir arabanın içinde de dört adam. Silahları da var. Gözlerimle gördüm.”

Huston’ın gözleri kısıldı, bakışları sertleşti.

“Willie,” dedi. “Her şeyin hazır olduğundan emin misin?”

Willie, sevimli sevimli sırıttı.

“Elbette, her şey hazır Bay Huston. Merak etmeyin, herbir şey olmayacak.”

“Pekâlâ. Canlarını yakmamaya dikkat edin. Unutmayın. Elinizden geldiğince yumuşak ve sessiz davranacaksınız. Onları görmek isterim. Ben çadırımda olacağım.”

“Elimizden geleni yapacağız,” dedi Willie.

Dans henüz başlamamıştı ama Willie sahneye çıktı.

“Eşlerinizi seçin,” diye bağırdı.

Müzik sustu. Kızlar, delikanlılar, genç kadınlar ve erkekler büyük dans pistine koşuştular. Kızlar ellerini öne doğru uzatmış parmaklarını oynatıyor, delikanlılar, huzursuzca ayaklarını yere vuruyorlardı. Pistin çevresinde yaşlılar oturmuş, piste girmesinler diye çocuklarını tutuyorlardı. Uzakta ise dindarlar, olayı lânetleyen bir yüzle işlenen günahları izliyorlardı.

Anne ile Rose of Sharon bir sıranın üstüne oturmuşlardı. Ne zaman bir delikanlı gelip Rose of Sharon’ı dansa kaldırmak istese, Anne, “Hayır olmaz,” diyordu. “Kendisi biraz rahatsız da...”

Rose of Sharon ise kızarıyordu ama gözleri pırıl pırıldı.

Yönetici pistin ortasında durup ellerini havaya kaldırdı.

“Hazır mısınız? Haydi, başlayın.”

Müzik başladı. Kemanın gıcırtilı, armonikaların tiz, gitarın ise kalın sesi aynı anda işitildi. Yönetici, dansın sırasını söyledi ve karele harekete geçti.

“Bir sağa, bir sola; şimdi ayrılın, sırt sırta verin,”

Yönetici, tekdüze bir sesle hareketleri sıralıyordu. Kızların saçları dağılmıştı. Delikanlıların alınlarında ter damlacıkları birikmişti. Usta dansçılar tüm numaralarını döktürüyorlardı. Pistin çevresindeki yaşlılar tempo tutuyor, hafifçe ellerini çırpıp, ayaklarını yere vuruyorlardı. Gülümseyip birbirleriyle göz göze geliyor, başlarını sallıyorlardı.

Anne, Rose of Sharon’ın kulağına eğildi.

“Belki ondan hiç ummazsın, ama baban gençken çok güzel dans ederdi.” Gülümsedi. “Bana eski günleri anımsatıyor,” dedi.

Dansı izleyenler de eski günlerin anısıyla gülümsüyorlardı.

“Yirmi yıl önce Muskogee yakınlarında keman çalan kör bir adam vardı...”

“Bir zamanlar bir sıçrayışta topuklarını dört kez vuran bir adam görmüştüm...”

“Dakota’daki İsveçliler... biliyor musun ne yaparlar? Piste biber serperler. Sonra bu biberler kızların eteklerinin içine kaçır ve onları bayağı canlı yapar. Yerlerinde duramazlar. İsveçliler böyledir işte.”

Uzakta, dindarlar, dizlerinin dibinde oturan çocuklarıyla konuşuyorlardı.

“Şu günahkârlara dikkatli bakın,” diyorlardı. “Bunlar var güçleriyle cehenneme koşuyorlar. Ne yazık ki, bizim gibi dindarlar da onları izlemek zorunda.

Çocukları ise sessiz ve sinirliydi.

“Son bir kez daha,” diye seslendi yönetici. “Hızlı dönün çünkü sonra oturacaksınız.”

Kızlar, kıpkırmızı ve ter içinde, yüzleri ciddi, ağızları açık, dans ediyor; delikanlılar, uzun saçlarını sallayıp sivri burunlu ayakkabılarının topuklarını birbirine vuruyorlardı. Karelere iç içe girip çıkıyor, dönüyor, müzik var gücüyle yaygaraya devam ediyordu.

Sonra birden durdu. Dans edenler de yorgunluktan soluk soluğa durdular. Çocuklar, annelerinin ellerinden kurtulup piste daldılar ve çılgınca birbirlerini kovalayıp, yerde kaydılar, şapkaları çaldılar, saçları çektiler. Dans edenler, elleriyle kendilerini yelpazeleyerek oturdular. Orkestra üyeleri, ayağa kalkarak gerindiler, sonra yeniden yerlerini aldılar. Gitarcular telleri hafifçe titrettiler.

“Şimdi kendinize başka eşler seçin,” diye seslendi Willie.

Dans edecekler, ayağa kalkıp kendilerine bir eş bulmak için çevrelerine bakındılar. Tom üç gencin yanında duruyordu. Onların kalabalıkta kendilerine yol açarak piste oluşan karelere doğru ilerlediklerini gördü. Willie’ye el salladı, Willie de kemancıya bir şeyler söyledi. Kemancı, yayını tellere sürterek gıcırdattı ve yirmi delikanlı ağır ağır piste ilerledi. Üç delikanlı, karelere varmıştı. İçlerinden biri, “Ben bu kızla dans edeceğim,” dedi.

Sarışın bir delikanlı şaşkın şaşkın ona baktı.

“İyi ama o benim eşim.”

“Bana bak orospu çocuğu...”

Uzakta karanlıkta tiz bir ıslık yükseldi. Artık üç delikanlının çev-

resi iyice sarılmıştı. Her biri bir elin kolunu tuttuğunu hissetti. Sonra yavaş yavaş pistten uzaklaştırıldılar.

“Hadi başlayalım,” diye bağırdı Willie.

Orkestra çalmaya başladı, dansın yöneticisi ortaya fırladı, dans edenler yerlerini aldılar.

Kapıda hiç beklenmedik bir araba belirmişti.

“Açın,” diye seslendi sürücü. “İçeride kavga çıktığını işittik.”

Muhafız yerini aldı:

“Kavga falan yok. Bakın müzik çalıyor. Kimsiniz siz?”

“Polis.”

“Arama emriniz var mı?”

“İçerde kavga oluyorsa arama emrine gerek yok.”

“İçerde kavga yok,” dedi kapıdaki muhafız.

Arabadakiler müziği ve dansın yöneticisinin sesini dinlediler. Sonra, ağır ağır kavşağa gidip arabayı yol kıyısına çektiler.

Pistten uzaklaşan kalabalığın ortasında üç delikanlı iyice sarılmış, ağızları kapatılmıştı. Karanlığa girdiklerinde onları bıraktılar.

“İyi becerdik,” dedi Tom.

Kurbanının iki kolunu arkadan yakalamıştı.

Willie, pistten ayrılarak yanlarına geldi.

“Oldu,” dedi. “Burada yalnızca altı kişi kalsın. Huston, onları görmek istiyor.”

Huston da ortaya çıkmıştı.

“Bunlar mı?” diye sordu.

“Evet,” dedi Jule. “Piste çıkıp kavgayı başlatmak istediler. Ama ellerini bile kaldıramadılar.”

“Şunlara bir bakalım.”

“Yakalananların yüzü ona doğru çevrildi. Başları öne eğikti. Huston, elindeki el fenerini yüzlerine tuttu.

“Neden yaptınız bunu?” diye sordu.

Karşılık vermediler.

“Size bu işi yapmanızı kim söyledi?”

“Bırakın bizi. Biz bir şey yapmadık. Yalnızca dans etmek istiyorduk.”

“Hayır, dans etmek falan istemiyordunuz,” dedi Jule. “O çocukla kavga etmek istiyordunuz.”

“Bay Huston,” dedi Tom. “Bu adamlar piste doğru ilerlerken biri bir ışık çaldı.”

“Evet, biliyorum! Polisler hemen kapıda belirdiler.”

Huston, yine onlara döndü: “Canınızı yakmayacağız. Size dans-
ta kavga çıkartmanızı kim söyledi?” Cevap vermelerini bekledi. “Siz
bizdensiniz,” dedi üzgün bir sesle. “Yeriniz bizim aramız. Nasıl oldu
da bu işe bulaştınız. Her şeyi biliyoruz,” diye ekledi.

“İnsanın karnını doyurması gerek.”

“Pekâlâ. Kim gönderdi sizi? Kim para verdi?”

“Para mara vermediler.”

“Öyleyse alacağınız da yok. Kavga çıkmadığına göre anlaşma bo-
zuldu. Haksız mıyım?”

“Ne isterseniz yapın,” dedi yakalananlardan biri. “Hiçbir şey söy-
lemeyeceğiz.”

Huston, başını öne eğdi:

“Öyle olsun,” dedi alçak sesle. “Söylemeyin. Ama şimdi beni can
kulağıyla dinleyin. Kendi insanlarınızı bıçaklamayın. Burada huzur
içinde yaşamaya, biraz olsun dinlenmeye ve düzeni korumaya çalışı-
yoruz. Bunları yıkmayın. Söylediklerimi iyice düşünün. Aslında yal-
nızca kendinize zarar veriyorsunuz. Tamam çocuklar. Onları kapı-
nın dışına bırakın. Canlarını da acıtmayın. Ne yaptıklarının farkın-
da değiller.”

Yakalananları kampın arkasına doğru götürdüler. Huston, göz-
leriyle onları izledi.

“Kıçlarına iyi bir tekme atalım,” dedi Jule.

“Hayır, yapma!” diye bağırdı Willie. “Bu konuda söz verdim.”

“Yalnızca küçük bir tekme,” diye yalvardı Jule, “Onları telin
ötesine fırlatacak kadar.”

“Hayır, olmaz,” diye directti Willie.

“Beni iyi dinleyin,” dedi. “Bu kez sizi bırakıyoruz. Ama şunu ka-
fanıza iyice sokun. Bu olay bir kez daha olursa, kim gelirse gelsin can-
nını çıkartırız. Kemiklerini kırarız. Bunu arkadaşlarınıza söyleyin.
Huston, sizin bizlerden olduğunuzu söylüyor... Olabilir. Ama bunu
düşünmekten bile iğreniyorum.”

Tellere yaklaşmışlardı. Yerde oturan iki muhafız ayağa kalkarak
onlara yaklaştı.

“Bu konuklar eve erken dönüyorlar,” dedi Willie.

Üç delikanlı, tellere tırmanıp karanlıkta görünmez oldular.

Ötekiler hızla dans pistine döndüler. Orkestra çalmaya devam
ediyordu.

Büronun yanında oturan erkekler konuşmaya devam ediyorlar, müziğin sesi onlara dek geliyordu.

“Bir şeyler değişiyor,” dedi Baba. “Ne olduğunu bilmiyorum. Belki biz onu görecektir kadar yaşamayacağız. Ama yaklaştığını seziyorum. Herkes huzursuz. İnsanlar o kadar sinirli ki, hiçbir şey düşünemiyorlar.”

Siyah şapkalı adam yine başını kaldırdı. Işık sakallı çenesini aydınlattı. Yerden birkaç taş toplayıp misket gibi onları başparmağıyla fırlattı.

“Bilmiyorum. Dediğin gibi bir şeyler değişecek. Adamın biri bana Ohio, Akron’da olanları anlattı. Lastik şirketleri, ucuz çalıştıkları için dağda yaşayan köylüleri işe almışlar. Bu dağlılar da gidip sendikaya üye olmuşlar. Ortalık cehenneme dönmüş. Bütün dükkân sahipleri ve onların adamları, ‘Kızılar’ diye bağırmaya başlamışlar. Sendikayı Akron’dan atmak istemişler. Papazlar bu konuda vaazlar vermişler, gazeteler yaygaraya başlamış. Lastik şirketleri millete sopa ve gaz bombası dağıtmış. Bu dağlı çocukların şeytan ordusu olduğunu sanırsınız!”

Susup yerden birkaç taş daha topladı.

“Evet efendim... geçen mart, bir pazar günü beş bin tane dağlı kentin dışında bir süre eğitim atışı yaptıktan sonra tüfekleriyle birlikte kente yürümüşler. Sonra da geri çekilmişler. Bütün yaptıkları buymuş. O günden sonra da hiçbir olay çıkmamış. Kent komiteleri sopaları geri vermişler. Dükkânlar açılmış. Kimse ne dövülmüş, ne katran ve tüye batırılmış, ne de öldürülmüş.”

Uzun bir sessizlikten sonra siyah şapkalı devam etti.

“Buralardakiler de fazla sertleşmeye başladı. O kampı yakıp içindikleri dövdüler. Düşünüyorum da, hepimizin silahı var. Belki biz de bir pazar günü silahlarımızı omuzumuza alıp yürüsek iyi olur.”

Adamlar, başlarını kaldırıp ona baktılar, sonra tekrar önlerine indirdiler. Huzursuzca ayaklarını oynatıp omuzlarını dikleştirdiler.

Yirmi Beşinci Bölüm

Kaliforniya’da bahar çok güzeldir. Meyve ağaçlarının hoş kokulu çiçekler açtığı vadiler, pembe ve beyaz renklere bürünmüş sığ bir denizi andırır adeta. Sonra ilk filizler asmaların iri budaklarından dökülerek kütüğü kaplar. Yemyeşil tepeler, kadın memesi gibi yuvarlak ve yumuşaktır. Aşağıdaki sebze bahçeleri, yüzlerce metre uzunluğunda açık yeşil salata ve küçük karnabahar çiçekleri, grimsi yeşil enginarlar sıralanır.

Sonra ağaçlardan yapraklar fışkırır ve meyve ağaçlarından dökülen çiçekler yeryüzünü pembe beyaz bir halıyla kaplar. Çiçeklerin ortaları şişer, irileşir ve renklenir; kirazlar, elmalar, şeftaliler ve armutlar beliriverir. Tüm Kaliforniya üretime geçer sanki; meyveler irileşip dallar öylesine ağırlaşır ki, üstlerindeki taşıyabilmeleri için altlarına destek koymak gerekir.

Bu bereketliliğin ardında tohumlarla deneyler yapan, topraktaki milyonlarca düşmana, köstebeklere, böceklerle, mantarlara ve küflere karşı kökleri daha dayanıklı yapacak teknikleri geliştiren kişilerin bilgisi ve yeteneği vardır. Bu insanlar, tohumları, kökleri mükemmelleştirmek için dikkatle, durup dinlenmeden çalışırlar. Bunların yanı sıra bir de asalaklara karşı ağaçları ilaçlayan, asmalara kükürt püskürten, hastalığı, çürümeyi ve küflenmeyi engelleyen insanlar vardır. Koruyucu ilaçları bulunduran, hasta ağaçları karantinaya alan, onları söküp yakan, bilgili insanlar. Genç ağaçları ve asmaları aşıl原因anlar ise, bunların en akıllılarıdır, çünkü yaptıkları bir operatörünki kadar ince ve titizlik isteyen bir iştir; bu insanların kabuğu yarmaları, aşırı yapmaları ve yaraları sarıp, açık havadan koruyabilmeleri için bir operatörün elleriyle yüreğine sahip olmaları gereklidir. Bunlar büyük adamlardır.

Ekili sıraların arasında ekiciler dolaşır, baharla birlikte fışkıran

ayrık otlarını yolar, toprağı bereketlendirmek için altüst eder, kanallar açar, suyun birikmesi için küçük gölcükler oluşturur, ağaçların suyunu çalabilecek ot köklerini söküp atarlar.

Ve meyveler durmadan irileşir, asmaların üstünde çiçek kümeleleri fişkirir. Günler geçtikçe hava ısınır, yapraklar küçük ve yeşil koyu bir yeşile bürünür. Kuş yumurtalarını andıran küçük ve yeşil eriklerin ağırlığıyla dallar boyunlarını eğer. Sert şeftaliler zamanla biçimlenir, kabukları tüylenir. Asmalar çiçeklerini döker, bunların yerini yemyeşil yumrular alır. Tarlalarda çalışanlar, küçük meyveliklerin sahipleri, ürünü seyredip hesaplar yaparlar. Yılın üretken dönemi başlamıştır. Bilgileriyle bu üretkenliği artırabilen insanlar gurur duyarlar. Çalışmalarıyla dünyayı değiştirmişlerdir. Güdük, cılız ürünler irilemiştir. Küçük, ekşi elmalar daha büyüyüp tatlılaşmış, ağaçların arasında yetişip kuşları besleyen üzümler kırmızı, siyah, yeşil ve açık pembe, mor ve sarı, binlerce çeşide bürünmüşlerdir. Her birinin ayrı bir tadı vardır. Deney çiftliklerinde çalışanlar, bir bakıma yeni meyveler yetiştirirler; tüysüz şeftaliler, kırk tür erik, ince kabuklu ceviz. Ve durmadan çalışır, iyilerini seçer, aşılar, değiştirir, kendilerini ve toprağı üretime zorlarlar.

Ve önce kirazlar olgunlaşır. Kilosu üç sent. Bu paraya onları toplamaya değmez. Dolgun, tatlı, kırmızı kirazlar. Yarisını kuşlar yer, onların açtığı deliklerden kurtlar girer. Ve yere düşüp kururlar, üstlerindeki deri büzülür.

Mor erikler yumuşayıp tatlılaşır. Ey Tanrım! Onları toplayıp kurutmamız ve kükürtlememiz olanaksız. Ne denli düşük olursa olsun ücretleri ödeyemeyiz. Ve mor erikler yerlerde sürünür. Önce üstlerini örten kabuk kırışır, başlarına sinekler üşüşür, vadi çürüten meyvelerin kokusuyla dolar. Meyveler kararıp yerlerde kururlar.

Sonra armutlar sararıp yumuşar. Bir tonu beş dolar. Kırk tane yirmi beş kiloluk kutu beş dolar; ağaçlar ilaçlandı, aşılandı... meyveyi topla, kutulara koy, kamyonları doldur, meyveleri konserve fabrikalarına götür... beş dolara kırk kutu. Olmaz böyle şey! Ve sarı meyveler yere düşüp çürüyor. Çürüyenlerin kokusu ortalığı sarıyor.

Sonra üzümler... iyi şarap yapamayız. Kimse iyi şarap yapamaz. Üzüm salkımlarını asmalardan kopar. İyi üzümleri, çürük üzümleri, arıların soktuğı üzümleri. Sapları ez, pis ve çürümüş üzümleri ez.

Ama fıçılarda küf ve karınca asidi var.
İçlerine kükürt ve tanen asidi koyun.

Şaraba kokusunu veren mayalanma değil, çürümenin ve kimyasal maddelerin kokusu.

Boşver! Nasılsa içinde alkol var. İnsanları sarhoş etmeye yeter.

Küçük çiftçiler, gırtlığa kadar borca battıklarını görüyorlar. Ağaçları ilaçlıyor ama ürünlerini satamıyor, aşıyor ama ürünlerini toplayamıyorlar. Bilgili insanlar çalışmış, yeni teknikler bulmuşlar ama meyveler yerlerde çürüyor, şarap fiçilerinde çürüyen ezilmiş üzümler havayı zehirliyor. Şarabın tadına bir bakın... üzüm tadı değil. Bu, yalnızca kükürt, tanen asidi ve alkol.

Bu küçük meyve bahçesi, gelecek yıl büyük bir şirketin parçası olacak, çünkü borçları sahibini yiyip bitirecek.

Asma bahçeleri bankanın olacak. Yalnız büyük toprak sahipleri yaşayabilir, çünkü onların da konserve fabrikaları var. Kabukları soyulmuş, ikiye bölünüp pişirildikten sonra konservelemiş dört şeftalinin fiyatı da on beş sent. Üstelik konservelemiş şeftaliler bozulmaz. Yıllarca dayanır.

Tüm eyalette meyveler çürüyor, havayı saran koku ülkede büyük bir üzüntü yaratıyor. Ağaçları aşıl原因, tohumları bereketlendiren, meyveleri irileştiren insanlar, ürettikleri ürünleri aç halka yedirme yolunu bulamıyorlar. Yeni meyveler yaratan insanlar ürünlerini aç halkın yiyebilmesini sağlayacak bir sistem yaratamıyorlar. Başarısızlık, tüm Eyalet'te büyük bir acı gibi yayılıyor.

Fiyatları yüksek tutmak için asmaların, ağaçların kökleri kazınmalı. İşin en acı yönü de bu. Kamyon dolusu portakallar yere boşaltılıyor. Meyve almak için kilometrelerce uzaktan insanlar geliyor ama olacak şey değil bu. Gidip yerden portakal toplamak varken, neden kilosuna yirmi sent versinler? Ve çiftçiler, portakalların üstüne benzin döküp yakıyorlar, işlenen suça ve meyve almaya gelen insanlara kızıyorlar. Bir milyon insan aç, bir milyon insan meyveye muhtaç... ve sapsarı portakal yığınlarının üstüne benzin dökülüyor.

Tüm bölgeyi çöp kokusu kaplıyor.

Gemilerde yakıt yerine kahve yakın. Isınmak için mısır yakın, çok iyi ısıtıyor. Patatesleri ırmağa dökün ve aç insanlar onları sudan çıkartmasın diye ırmak kıyısına muhafızlar dikin. Domuzları öldürüp gömün, bırakın leş gibi koksun ortalık.

Burada açıklanması olanaksız bir suç işleniyor. Burada gözyaşlarının dile getiremeyeceği bir üzüntü var. Burada tüm başarılarımızı bir yana iten bir başarısızlık var. Toprak bereketli, sıra sıra mey-

ve ağaçları, güçlü gövdeleri, olgun meyveleri... Ve besin yetersizliğinden ölen çocukların ölmeleri gerek, çünkü portakaldan yeterince kâr edilmiyor. Defin memurlarının kâğıtları şöyle imzalamaları gerekiyor: Besin yetersizliğinden ölmüştür. Çünkü yiyeceklerin çürümesi gerekli, bu işin yapılması zorunlu.

İnsanlar, ırmaktan ağlarla patates toplamak istiyor, muhafızlar onları engelliyor. Külüstürleriyle yerlere atılan portakalları almaya geliyor ama meyvelerin üstüne gaz dökülüyor. Ve çekilip bir kıyıda duruyor, çukurda öldürülen domuzların çığlıklarını dinliyor, sonra çukurların dolduruluşunu, portakal yığınlarının kül oluşunu izliyorlar. Ve insanların gözlerinde başarısızlık okunuyor. Aç insanların bakışlarına giderek artan bir öfke yerleşiyor. Gazap üzümleri insanların ruhlarında olgunlaşıyor, bağbozumu yaklaşıyor...

Yirmi Altıncı Bölüm

Uzun, çizgi çizgi bulutların batan güneşin önünü kapladıkları, kenarlarından tutuşmaya başladığı bir akşam, Weedpatch kampında Joad ailesi, akşam yemeğini yiyip bitirmişti. Anne, bulaşıkları yıkamaya başlamadan önce bir an duraksadı.

“Bir şeyler yapmalıyız,” dedi Winfield’i göstererek. “Şuna bakın.”

Hepsi başlarını çevirip Winfield’e baktılar.

“Uykusunda titreyip sıçırıyor. Şu rengine bakın.”

Aile üyeleri utançla başlarını öne eğdiler.

“Kızarmış hamur,” dedi Anne. “Buraya geleli bir ay oldu. Ama yalnızca Tom, beş günlük bir iş buldu. Sizlerse her gün dolaşıyor ama bir iş bulamıyorsunuz. Konuşmaya korkuyorsunuz. Para bitti. Bunu söylemeye diliniz varmıyor. Her gece yemek yiyor, sonra da dolaşmaya çıkıyorsunuz. Bu konuyu açmak istemiyorsunuz. Ama açmak zorundasınız. Rosasharn’ın zamanı neredeyse geldi, kızın şu rengine bakın. Açık açık konuşalım şu işi. Şimdi hiçbiriniz kalkıp gitmeyin de birlikte düşünelim. Bir günlük yağ ile iki günlük un ve on tane patates kaldı. Oturun da aklınızı başınıza toplayın.

Yere bakıyorlardı. Baba, çakısıyla kalın tırnaklarının içini temizliyordu. John Amca, üstüne oturduğu sandıktan bir kıymık koparmaya çalışıyordu. Tom, alt dudaklarını ısırpıyordu.

Sonra alçak sesle: “Arıyoruz Anne,” dedi. “Benzinimiz bittiği için bundan böyle yürümek zorundayız. Çalmadığımız kapı, sormadığımız ev kalmadı. Hem de iş olmadığını bile bile. İnsana bayağı ağır geliyor. Bulamayacağını kesinlikle bildiğin bir şey arıyorsun.”

“Umudunuzu yitirmeye hakkınız yok,” dedi Anne öfkeyle. “Bu aile hepimizin sorumluluğunda. Umudunuzu yitirmeye hakkınız yok.”

Baba kırık tırnaklarını inceliyordu.

“Buradan ayrılmalıyız,” dedi. “Hiçbirimiz istemedik bunu. Burası güzel bir yer, insanları da iyi. Hep o Hooverville’lerden birinde yaşamaktan korktuk.”

“Ne yapalım gitmemiz gerekiyorsa gideriz. Her şeyden önce karınımızın doyması gerekli.”

“Kamyonda bir depo dolusu benzinimiz var,” diye söze karıştı Al. “Kimsenin ona el sürmesine izin vermedim.”

Tom gülümsedi.

“Seni kerata seni” dedi, “Dünyayı umursamaz gibi görünüyorsun ama, kafan da bayağı çalışıyor hani.”

“Gerisi sizin bileceğiniz iş,” dedi Anne. “Ama bu ailenin aç kaldığını görmek istemiyorum artık. Bir günlük yağımız daha var. Olup olacağı bu işte. Rosasharn’ın artık yatması gerek. İyi beslenmeli. Ona göre düşünün!”

“Ama burada sıcak su ve tuvaletler var...” diye başladı Baba.

“Evet ama tuvalet karın doyurmuyor.”

“Bugün adamın biri Marysville’e gidecek birkaç kişi arıyordu. Meyve toplamak için.”

“İyi öyleyse, neden Marysville’e gitmiyoruz?” diye sordu Anne.

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Bana pek akıllıca bir iş gibi gelmedi. Adam çok telaşlıydı. Ücretin ne kadar olduğunu söylemiyordu. Kendisinin de kesin olarak bilmediğini söyledi.”

“Marysville’e gidiyoruz,” dedi Anne. “Ücretin ne olduğu umurunda bile değil. Gidiyoruz.”

“Çok uzak,” dedi Tom. “Benzin paramız yok. Oraya varamayız. Anne, düşünün diyorsun ama bu kadar zamandır düşünmekten başka bir şey yapmıyorum.”

“Adamın biri kuzeyde, Tulare’in yakınında pamuk işi olduğunu söylüyordu,” dedi John Amca. “Adamın dediğine göre pek uzak değilmiş.”

“Ne olursa olsun yola koyulmamız gerek. Hem de hemen. Ne denli güzel olursa olsun artık burada oturamam.”

Anne, kovayı alıp sıcak su getirmek için tuvaletlere doğru gitti.

“Annemin sinirleri iyice bozuldu,” dedi Tom. “Onun birkaç kez çıldırarak gibi olduğunu gördüm. İçin için kaynıyor.”

“Bazen açığa da vuruyor,” dedi Baba rahatça. “Ben bütün gece uyumayıp kafa patlatıyorum. Ama şimdi hep birlikte konuşmak daha iyi.”

Anne, üstünden buhar tüten kovayı taşıyarak geri döndü.

“Eee?” diye sordu. “Karar verdiniz mi?”

“Daha düşünüyoruz,” dedi Tom. “Kuzeye gitsek mi ne dersiniz? Bu bölgeyi karış karış dolaştık. İş olmadığını biliyoruz. Toparlanıp kuzeye gidelim. Pamuklar olunca oraya varırız. O pamuklara dokunmak için sabırsızlanıyorum. Depo dolu mu Al?”

“Hemen hemen... beş santim kadar aşağıda.”

“Bizi oraya dek götürmeli.”

Anne, kovanın içine bir tabak attı.

“Eee? diye sordu.

“Kazandın,” dedi Tom. “Gidiyoruz sanırım. Ne dersin Baba?”

Anne yan gözle ona baktı:

“Ne zaman?”

“Beklemenin bir anlamı yok. Sabahleyin gidebiliriz.”

“Sabah gitmemiz gerek. Size ne kadar yiyeceğimiz kaldığını söyledim.”

“Bak Anne, gitmek istemediğimizi sanma. İki haftadır doğru dürüst yemek yemedim. Karnım doymadı değil, ama yediğimiz nedir ki.”

Anne kovaya başka bir tabak attı. “Sabah yola çıkıyoruz,” dedi.

Baba burnunu çekti. “Dünya çok değişti,” dedi alaylı bir sesle. “Bir zamanlar ne yapılacağını erkekler söylerdi. Anlaşılan kadınların borusu ötüyor artık. Bana kalırsa elimize sopa almanın zamanı geldi.”

Anne, temiz tabağı bir kutunun üstüne koydu. Önüne bakıp gülümsedi. “Sopan var Baba,” dedi. “Yiyecek yemeğimiz, oturacak bir yerimiz olunca sopanı eline alıp borunu öttürürsün. Ama şimdi üstüne düşen görevi yapmıyorsun. Ne düşünüyor ne de çalışıyorsun. Erkekler üstlerine düşen görevleri yapsalardı, sopalarını ellerine alırlardı, kadınlar da burunlarını çeke çeke bir fare gibi arkalarında dururlardı. Şimdi sopayla bile kadınları susturamazsınız; artık karşı karşıyayız, çünkü benim de elimde bir sopa var.”

Baba utanarak gülümsedi. “Çocukların yanında böyle konuşman doğru değil,” dedi.

“Çocuklara neyin iyi neyin kötü olduğunu öğretmeden önce midedine bir parça et girmesini sağlamak gerek,” dedi Anne.

Baba, sinirlenerek ayağa kalkıp uzaklaştı. John Amca da onu izledi.

Anne'nin elleri suyun içindeydi ama yine de adamların uzaklaşmasını seyretti. Sonra Tom'a döndü.

"Hâlâ formunda," dedi gururla. "Hiç yaşlanmadı. Altta kalmaktan hoşlanmıyor."

Tom güldü.

"Yoksa onu kızdırmaya mı çalışıyorsun?"

"Elbette," dedi Anne. "Erkek çok üzülür, derdini de içine atarsa çok geçmeden kendini yiyip bitirir. Ama onu kızdırabilirsen, bir şeyi yok demektir. Baba, şimdi hiçbir şey söylemedi ama sinirinden kuduruyordur. Birazdan yanıma gelir. Bir şeyi kalmaz."

Al ayağa kalktı. "Ben biraz dolaşacağım," dedi.

"Kamyona bir göz atsan iyi olur," diye uyardı Tom onu.

"Kamyon hazır."

"Eğer değilse, seni Anne'ye şikâyet ederim."

"Hazır dedim."

Al, kaygısızca yürümeye başladı.

Tom, içini çekti:

"Yorulдум Anne. Hadi, beni de kızdırsana."

"Sen daha akıllı uslu bir çocuksun Tom. Seni kızdırmama gerek yok. Sana güveniyorum. Ötekiler... senden başka hepsi yabancı gibi. Sen savaşı kolay kolay bırakmazsın Tom."

Tüm sorumluluk bir anda Tom'un omuzlarına yüklenmişti:

"Hoşuma gitmiyor," dedi. "Al gibi alıp başımı gitmek, Baba gibi öfkelenmek, John Amca gibi kafayı çekip sarhoş olmak istiyorum."

Anne başını salladı. "Yapamazsın Tom. Biliyorum. Çocukluktan beri böyle bir şey yapamayacağını sezmiştim. Elinde değil. Bazı insanlar için yalnızca kendileri önemlidir. Al'a bak... kızların peşinde dolaşan bir çocuk. Sen hiç onun gibi değildin Tom."

"Tabii ki, ben de öyleydim," dedi Tom. "Hâlâ öyleyim."

"Yoo yoo. Ne yaparsan başkaları için yapıyorsun. Seni hapse tıktıkları zaman da biliyordum. Herkes senden yanaydı."

"Bırak bunları artık Anne. Doğru değil. Hepsini kafandan uyduruyorsun."

Bıçaklarla çatalları tabakların üstüne koydu.

"Belki. Belki de uyduruyorum. Rosasharn, sen bunları kurulu-yı kaldır."

Kız, soluk soluğa ayağa kalktı. Karnıyiceşişmişti artık. Sallanarak kutuya yaklaşıp yıkanmış bulaşıkları kaldırdı.

“Karnı şiştikçe derisi öyle geriliyor ki gözleri bile daha irileşti.”

“Yine kızla dalga geçmeye başlama,” dedi Anne. “Bayağı iyi dayanıyor. Hadi sen git de arkadaşlarınla vedalaş.”

“Tamam,” dedi Tom. “Gidip orası ne kadar uzaktaymış öğreneyim.”

Anne, kızına döndü.

“Seni üzmek için söylemedi onları. Ruthie ile Winfield nerede?”

“Baba’nın peşinden gittiler. Onları gördüm.”

“İyi, gitsinler.”

Rose of Sharon, oldukça ağır hareket ediyordu. Anne, onu dikkatle inceledi.

“Nasılsın? Gözlerinin altı çökmüş.”

“Söyledikleri kadar süt içemedim.”

“Biliyorum. Sütümüz yok.”

“Connie gitmeseydi, şimdi küçük bir ev tutmuştuk bile, dedi Rose of Sharon dalgınca. “Çalışmaya da başladır. Bol bol süt içerdim. Güzel bir çocuğumuz olurdu. Şimdi kimbilir ne biçim bir şey doğacak. Süt içmem gerekiyordu.”

Önlüğünün cebinden bir şey alıp ağzına attı.

“Ne yiyorsun sen?” diye sordu Anne.

“Hiçbir şey.”

“Hadi söyle. Ne yiyorsun.”

“Bir parça kireç. İri bir parça buldum.”

“Çok pis bir şey bu.”

“Ama canım istiyor.”

Anne sesini çıkarmadı. Dizlerini açıp eteğini gerdi.

“Biliyorum,” dedi sonunda. “Bir zamanlar ben de gebeyken kömür yemiştin. Koca bir parça kömür. Büyükanne yememem gerektiğini söylemişti. Ama çocuk için öyle düşünme. Buna hakkın yok.”

“Kocam yok! İçecek sütüm de yok!”

“Sağlam olsaydın şu anda tokadı yemiştin. Hem de suratının orta yerine!” dedi Anne. Sonra ayağa kalkıp çadıra girdi. Bir an sonra dışarı çıkıp Rose of Sharon’un önünde durdu ve elini uzattı.

“Bak!” dedi.

Avucunun içinde bir çift küçük altın küpe vardı.

“Bunlar senin.”

Kızın gözleri bir an parladı ama sonra başını yana çevirdi.

“Kulaklarım delik değil ki.”

“Ben delerim.”

Anne telaşla çadıra girerek karton bir kutu alıp çıktı. İğneye iplik geçirdi, ipliği iki kat yaptı ve üstüne bir dizi düğüm attı. İkinci bir iğneye iplik geçirip onun da ucunu düğümledi. Kutunun içinde küçük bir mantar parçası buldu.

“Canım acıyacak.”

Anne ona yaklaştı, mantarı kulağının arkasına dayadı iğneyi kızın kulağının memesinden geçirip mantara batırdı.

Kız irkildi.

“Yapıştı işte. Çekerken canım acıyacak.”

“Acımaz.”

“Acır.”

“Peki öyleyse. Önce öteki kulağı deneyelim.”

Mantarı öteki kulağın arkasına koyup deldi.

“Acıyacak.”

“Sus!” dedi Anne. “Bitti işte.”

Rose of Sharon, ona merakla baktı. Anne iğneleri çekip ipliklerdeki birer düğümü açtığı deliklerden geçirdi.

“Tamam,” dedi. “Her gün bir düğüm daha geçireceğiz. Birkaç haftaya kadar küpeleri takarsın. Artık onlar senin. İyi sakla.”

Rose of Sharon, hafifçe kulaklarına dokundu. Sonra parmaklarının ucundaki kan damlalarına baktı.

“Hiç acımadı. Biraz irkildim o kadar.”

“Kulaklarını çoktan delmeliydik,” dedi Anne.

Kızın yüzüne baktı, zafer kazanmışçasına gülümsedi.

“Hadi artık bulaşıkları kaldır. Güzel bir çocuk doğuracaksın. Nereyseye kulakların delinmeden anne olacaktın. Ama artık kurtuldun.”

“Bir anlamı mı var bunun?”

“Elbette var,” dedi Anne. “Olmaz olur mu hiç!”

Al, dans pistine doğru yürüdü. Derli toplu, küçük bir çadırın dışında durup usulca ısıklık çaldı, sonra yürümeye devam etti. Çadırların arkasına gidip yere oturdu.

Batıdaki bulutlar kırmızılıklarını yitirmiş, iyice kararmışlardı. Al, bacaklarını kaşıyıp başını göğe kaldırdı.

Birkaç dakika sonra, sarışın bir kız yaklaştı; ince hatlı, güzel bir

kızdı. Yanına, otların üstüne oturdu ama hiçbir şey söylemedi. Al, kolunu onun beline doladı.

“Yapma,” dedi kız. “Gıdıklanıyorum.”

“Yarın gidiyoruz,” dedi Al.

Kız, şaşırarak onun yüzüne baktı.

“Yarın mı? Nereye?”

“Kuzeye.”

“Ama evleneceğiz değil mi?”

“Evet. Günün birinde evleneceğiz.”

“Sen yakında demiştin,” dedi kız öfkeyle.

“Zamanı gelir gelmez evleneceğiz.”

“Söz vermiştin.”

Al’ın eli kızın belinden biraz daha yukarı tırmanmaya başladı.

“Git yanımdan,” diye bağırdı kız. “Evleneceğiz demiştin.”

“Elbette evleneceğiz.”

“Ama şimdi gidiyorsun.”

“Neyin var senin?” diye sordu Al. “Gebe mi kaldın yoksa?”

“Hayır.”

Al güldü. “Demek zamanımı boşa harcamışım, ha?”

Kız ayağa fırladı.

“Yanımdan hemen uzaklaş, Al Joad. Seni görmek istemiyorum artık.”

“Dur canım. Ne oldu?”

“Kendini çok beğeniyorsun, değil mi?”

“Dur bir dakika.”

“Ardından koşacağımı sanıyorsun. Ama koşmayacağım işte! Beni isteyen bir sürü erkek var.”

“Dur bir dakika.”

“Hayır efendim... Git yanımdan.”

Al, birdenbire kızın bileğinden tutup onu yere düşürdü. Sonra onun üstüne atlayıp sıkıca sarıldı ve eliyle ağzını kapattı. Kız, onun avucunun içini ısırmaya çalıştı ama Al, bir koluyla onu sıkıca tutup ağzının üstündeki elini çekti. Kız yatıştı ve bir an sonra kuru otların üstünde kıkırdamaya başladılar.

“Çok geçmeden döneriz,” dedi Al. “O zaman paramız da olur. Film seyretmeye Hollywood’a gideriz.”

Kız, sırtüstü yatıyordu. Al, üstüne eğildi ve parlak akşam güneşinin, kara bulutların gözlerinde yansıdığını gördü.

“Trenle gideriz,” dedi.

“Ne kadar zamanda dönersiniz?” diye sordu kız.

“Belki bir ayda,” dedi Al.

Akşam karanlığında Baba ile John Amca, öteki aile büyükleriyle birlikte yönetim binasının önünde oturuyorlardı. Geceyi ve geleceği düşünüyorlardı. Tertemiz, beyaz giysiler içinde ufak tefek yönetici dirseklerini verandanın korkuluklarına dayamıştı. Yüzü gergin ve yorgundu.

Huston, başını kaldırıp ona baktı.

“Gidip uyusanız iyi olacak.”

“Evet, uyumam gerek. Dün gece Üçüncü Sağlık Birimi’nde bir çocuk doğdu. Bu gidişle iyi bir ebe olup çıkacağım.”

“İnsanın bu işleri bilmesi gerek,” dedi Huston. “Hele evliyse.”

“Yarın sabah gidiyoruz,” dedi Baba.

“Öyle mi? Ne yana?”

“Biraz da kuzeye gidelim dedik. Pamuk tarlalarında çalışmaya. Burada iş bulamadık. Yiyeceğimiz bitti.”

“Acaba orada iş var mı?” diye sordu Huston.

“Bilmiyorum, ama burada olmadığı kesin.”

“Kısa bir süre sonra burada da olur,” dedi Huston. “Biz bekleyeceğiz.”

“Biz de gitmek istemiyoruz,” dedi Baba. “Buradaki insanlar çok iyi... Üstelik tuvalet falan da var. Ama karnımızı doyurmak zorundayız. Bir depo benzinimiz var. Bizi oraya kadar götürür. Burada her gün yıkanдық. Ömrümde böylesine temiz olmamıştım. Ama garip iş... Eskiden haftada bir yıkanmak yeterdi bana. Şimdi her gün yıkanmasam kokuyormuşum gibi geliyor. Acaba her gün yıkanmak mı böyle yaptı beni?”

“Belki de daha önce kendini koklamamıştın,” dedi yönetici.

“Belki. Keşke burada daha çok kalabilseydik.”

Ufak tefek yönetici, başını ellerinin arasına aldı.

“Sanırım bu gece bir bebek daha doğacak,” dedi.

Yakında bizim ailemize de biri katılacak,” dedi Baba. “Keşke burada doğsaydı. Gerçekten isterdim bunu.”

Tom, Willie ve melez Jule, dans pistinin kenarında oturmuş ayaklarını sallıyorlardı.

“Bir torba Durham’ım var,” dedi Jule. “Sigara içmek ister misiniz?”

“Elbet isterim,” dedi Tom. “Uzun zamandır sigara içmedim.”

Tütünü ziyan etmemek için büyük bir dikkatle kendine bir sigara sardı.

“Gitmenize çok üzüleceğiz,” dedi Willie. “Çok iyi insanlarsınız.”

Tom, sigarasını yaktı.

“Epeyce düşündüm. Artık bir yere yerleşsek iyi olacak.”

Jule, tütün torbasını geri aldı.

“Çok kötü,” dedi. “Küçük bir kızım var. Buraya gelirken onu okula gönderebileceğimi sanıyordum. Ama gel gör ki hiçbir yerde fazla kalamadık. Durmadan yolları arşınıyoruz.”

“Umarım artık o Hooverville denilen yerlere gitmek zorunda kalmayız” dedi Tom. “Orada bayağı korkmuştum.”

“Polisler mi rahatsız etti?”

“Birini öldürmekten korktum,” dedi Tom. “Orada çok kısa bir süre kaldım. Ama bana yetti doğrusu. İki çift laf etti diye şerif gelip bir arkadaşı götürdü. İçim içimi yedi.”

“Hiç greve katıldın mı?” diye sordu Willie.

“Hayır.”

“Son zamanlarda epeyce kafa patlattım. Neden o polisler buraya girip her yerde yaptıkları gibi kampın altını üstüne getirmiyorlar? O ufak tefek adamın mı bunu engellediğini sanıyorsunuz? Hayır efendim!”

“Ne öyleyse?” diye sordu Jule.

“Anlatacağım. Çünkü burada bir birlik oluşturduk. Şerif burada gözüne birini kestirip alıp götüremez. Tüm kampı karşısına alır. Buna da yeltenemez. İkimizden biri bir çığlık atacak olsa, bir anda iki yüz kişi toplanır. Sendikacılardan biri bir gün yolda konuşuyordu. Bunu her yerde yapmamız gerektiğini söylüyordu. Dayanışma içinde olmalıyız. İki yüz kişiye hiçbir şey yapamazlar. Onların gücü yalnızca bir kişiye yeter.”

“Öyle,” dedi Jule. “Ama diyelim ki bir sendika kurdun. Sendikanın bir önderi olması gerek. Onlar da önderi alıp deliğe tıkarlar. Sonra sendikanın durumu ne olur?”

“Eh,” dedi Willie. “Bunu da hesaba katmak gerek. Bir yıldır buradayım, ücretler sürekli olarak düşüyor. İnsanın çalışarak ailesi-

ni geçindirmesi olanaksız. Durum gittikçe kötüleşiyor. Elimizi kolumuzu bağlayıp açlıktan ölmenin bir yararı yok. Patronlar atlarını asla aç bırakmazlar. Oysa yanlarında çalıştırdıkları insanlar umurlarında bile değil. Atlar insanlardan çok daha değerli. Anlamıyorum.”

“İnsanın canı düşünmek bile istemiyor,” dedi Jule. “Ama yine de düşünmek zorundasın. Küçük bir kızım var. Ne kadar tatlı bir çocuk olduğunu biliyorsun. Bir hafta çok güzel bir çocuk olduğu için kampta ona ödül bile verdiler. Onun hali ne olur? Gittikçe zayıflıyor. Daha fazla dayanamayacağım. Öyle güzel ki. Bazen patlayacak gibi oluyorum.”

“Nasıl yani?” diye sordu Willie. “Ne yapacaksın? Hırsızlık yapıp hapse mi gireceksin? Yoksa birini öldürüp asılmak mı istiyorsun?”

“Bilmiyorum,” dedi Jule. “Düşündükçe daha çok aklımı kaçıyorum. Çıldıracağım neredeyse.”

“Dansları özleyeceğim,” dedi Tom. “Ömrümde gördüğüm en güzel danslardı onlar. Ama söz veriyorum döneceğim. Hoşça kalın. Günün birinde görüşürüz.”

Ellerini sıktı.

“Elbette görüşürüz,” dedi Jule.

“Yeniden hoşça kal,” dedi Tom ve karanlığın içine daldı.

Joadların çadırında Ruthie ile Winfield, şiltenin üstünde yatıyorlardı. Anne de yanlarına uzanmıştı.

“Anne!” diye fısıldadı Ruthie.

“Ne var? Daha uyumadın mı sen?”

“Anne... Gittiğimiz yerde kriket oynayacaklar mı?”

“Bilmiyorum. Hadi uyu artık. Sabah erken yola çıkacağız.”

“Keşke burada kalıp da daha çok oyun oynayabilseydik.”

“Sus artık!” dedi Anne.

“Anne, Winfield bu gece bir çocukla dövüştü.”

“Çok kötü yapmış.”

“Biliyorum. Ona söyledim ama yine de burnunun üstüne bir yumruk indirdi. Ey Tanrım! Nasıl da kanadı burnu.”

“Böyle konuşma. Hiç hoş değil.”

Winfield onlara döndü: “Bize Oki diyordu,” dedi öfkeyle. “Kendisi Oregon’dan geldiği için Oki değilmiş. Bize Tanrı’nın cezası Oki-ler diyordu. Onun için vurdum.”

“Sus bakalım. Böyle davranmaman gerekirdi. Size ad takmakla eline bir şey geçmez.”

“Buna izin veremem,” dedi Winfield.

“Susun da uyuyun artık.”

“Burnunun nasıl kanadığını görmeliydin,” dedi Ruthie. “Üstü başı kan içinde kaldı.”

Anne, yorganın altından elini çıkartıp parmağıyla Ruthie’nin yanağına vurdu. Küçük kız, bir an kaskatı kesildi sonra sessizce ağladı.

Baba ile John Amca yan yana iki tuvalette oturuyorlardı.

“Bu tuvaletleri son kez kullanıyoruz,” dedi Baba. “Gerçekten çok güzel bir şey. Anımsıyor musun küçükler ilk kez bunları görünce nasıl korkmuşlardı?”

“Ben bile kolay alışamadım,” dedi John Amca.

Pantolonunu düzgün bir biçimde dizlerine dek çekti.

“Kendimi iyi hissetmiyorum,” dedi. “İçimde büyük bir günah işlemişim gibi bir duygu var.”

“Artık günah falan işleyemezsin,” dedi Baba. “Bir kere para kalmadı. Günah işlemek için sana en azından iki dolar gerekir ki o da hiçbirimizde yok.”

“Öyle! Ama günah işlemeyi düşünüyorum.”

“Önemli değil. İstedğin kadar düşün.”

“Ama bu da günah işlemek kadar kötü,” dedi John Amca.

“Olsun. Hiç olmazsa bedava.”

“Günahla alay etme.”

“Etmeyorum. Sen istediğini yap. İşler sarpa sarmaya başlayınca sen hep günahkâr oluyorsun.”

“Biliyorum,” dedi John Amca. “Huyum bu. Söylediğim işlerin yarısını bile gerçekten yapmadım.”

“Yine de kendine sakla.”

“Bu güzel tuvaletler beni günahkâr yapıyor.”

“Öyleyse git çalıkların arasına yap. Hadi, pantolonunu çek de gidiş biraz uyuyalım.”

Baba tulumunun askılarını omuzlarından atıp düğmelerini ilikledi. Sifonu çekti ve suyun büyük bir gürültüyle akışını dalgın dalgın seyretti.

Anne onları uyandırdığında ortalık hâlâ karanlıktı. Tuvaletlerin açık kapılarından dışarı cansız bir ışık yayılıyordu. Çadırlardan ise kamptakilerin çeşitli horultuları geliyordu.

“Hadi kalkıp toparlanın,” dedi Anne. “Yola çıkmalıyız. Az son-ra gün doğacak.”

Lambanın camını kaldırıp fitili yaktı:

“Hadi, hepiniz kalkın.”

Çadırın içinde ağır bir kıpırdanma oldu. Yorganlar ve battaniye-ler kıyıya itildi, uykulu gözler kırpışarak ışığa baktı. Anne elbisesini geceliğinin üstüne giydi.

“Kahvemiz yok,” dedi. “Kala kala birkaç tane kurabiye kaldı. Onları da yolda yiyebiliriz. Şimdi kalkın da kamyonu yükleyelim. Çabuk olun. Gürültü yapmayın. Komşuları uyandırmayalım.”

Ancak birkaç dakika sonra hepsi de uyku sersemliğini üzerlerin-den atmışlardı.

“Siz de uzaklaşmayın,” diye çocukları uyardı Anne.

Aile giyindi. Erkekler, çadırı söküp kamyonu yüklediler.

“Düzgün yerleştirin,” diye bağırdı Anne.

Şilteyi yüklerin üstüne serip muşambayı yatay direğe bağladılar.

“Tamam anne,” dedi Tom. “Hazırız.”

Anne, soğuk kurabiyeleri koyduğu tabağı elinde tutuyordu.

Ruthie ile Winfield, kurabiyelerini kapıp yükün tepesine tırman-dılar. Üstlerine bir battaniye örtüp, kurabiyelerini ellerinden bırak-madan yeniden uykuya daldılar. Tom, kamyonu binip marşa bastı. Motor bir süre homurdandıktan sona sustu.

“Tanrı cezası versin Al!” diye bağırdı Tom. “Aküyü bitirmiş-sin.”

“Arabayı çalıştıracak benzin yokken aküyü nasıl bitirmeyecek-tim?” diye bağırdı Al.

Tom, birden kıkırdadı.

“Nasıl yapacağını bilmiyorum ama yine de senin suçun. Aküyü sökebilirdin.”

“Hiç de benim suçum değil.”

Tom, dışarı çıktı ve koltuğun altından çevirme kolunu aldı.

“Peki, öyle olsun suç benim,” dedi.

“Çevirme kolunu bana ver,” dedi Al. Jikleği çek de kolumu kap-masın.

“Peki. Çevir bakalım.”

Al, kolu yerine yerleştirip hızla çevirmeye başladı. Motor çalıştı ve Tom hafifçe gaza basınca büyük bir gürültü çıkardı. Sonra jikle-yi itti ve gazı kesti.

Anne, yanına bindi.

“Kampta herkesi uyandırdık,” dedi.

“Yeniden uyurlar.”

Al, Anne’nin yanına bindi.

“Baba ile John Amca arkaya geçmişler,” dedi. “Uyuyacaklar-mış.”

Tom, kamyonu ana kapıya doğru sürdü. Bekçi, kulübeden çıkıp elindeki feneri kamyonu doğru tuttu.

“Durun bir dakika.”

“Ne istiyorsun?”

“Gidiyor musunuz?”

“Evet.”

“Öyleyse adınızı silmem gerek.”

“Peki.”

“Ne yana gidiyorsunuz?”

“Önce kuzeyi bir deneyeceğiz.”

“İyi şanslar,” dedi bekçi.

“Sana da. Hoşça kal.”

Kamyon ağır ağır yola çıktı. Tom, geldikleri yoldan ilerledi, Weedpatch’i geçti, 99’a çıktı ve beton otoyolda kuzeye dönüp Baker-sfield’e doğru sürdü kamyonu. Kentin eteklerine vardıklarında orta-lık aydınlanmaya başlamıştı.

“Nereye baksan lokanta,” dedi Tom. “Hepsinde de kahve var-dır. Şu dükkâna bakın. Kalıbımı basarım orada sımsıcak on ton kah-ve kaynıyordur.”

“Kes sesini,” dedi Al.

Tom ona dönüp sırttı. “Kendine hemen de bir kız bulmuşsun.”

“Eee, ne olmuş yani?”

“Bu sabah tersliği üstünde,” dedi Anne.

“Yakında başımı alıp gideceğim,” dedi Al huysuzca. “Tek başına bir insan geçimini çok daha kolay sağlayabilir.”

“Sen dokuz ayda bir aile sahibi olursun. Fingirdeştiğini görme-dim sanma.”

“Delirmişsin sen,” dedi Al. “Bir garajda kendime bir iş bulur, ye-meklerimi de lokantada yerim...”

“Dokuz ay içinde de bir karın ve çocuğun olur.”

“Olmaz diyorum sana.”

“Sen kurnaz bir çocuksun,” dedi Tom. “Yalnız, birinin seni iyice dövmesi gerek.”

“Kim yapacak bunu?”

“Her zaman biri bulunur,” dedi Tom.

“Bak sen var ya...”

“Kesin artık,” diye araya girdi Anne.

“Suç benim,” dedi Al.

“Onu kızdırmaya çalışıyordum. Ama seni üzmemek istemedim Al. O kızıdan bu kadar hoşlandığını bilmiyordum.”

“Ben hiçbir kızıdan fazla hoşlanmam.”

“Peki. Sen haklısın. Seninle tartışmayacağım.”

Kamyon ağır ağır kente yaklaştı.

“Şu hamburgercilere bakın,” dedi Tom. “Yüzlercesi var burada.”

“Tom! Bir kenara bir dolar ayırmıştım,” dedi Anne. “Canın bu kadar çok kahve istiyorsa harcayabilirsin.”

“Hayır Anne. Yalnızca dalga geçiyordum.”

“Canın çok istiyorsa al.”

“Olmaz.”

“Öyleyse bir daha kahveden söz etme,” dedi Al.

Tom, bir süre hiç konuşmadı.

“Anlaşılan ayaklarım beni buraya çekiyor,” dedi sonra. “Bu o gece geçtiğimiz yol.”

“Umarım bir daha öyle bir şeyle karşılaşmayız,” dedi Anne. “Ne kötü bir geceydi.”

Sağ taraflarında güneş doğdu ve kamyonun iri gölgesi öte yana düşüp, yol kenarındaki bahçe çitlerinin üstünde dalgalandı. Yeniden kurulmuş olan Hooverville’in önünden geçtiler.

“Bakın,” dedi Tom. “Burada yeni insanlar var ama aynı yer galiba.”

Al’ın huysuzluğu geçmeye başlamıştı.

“Adamın biri bazı kampları on beş yirmi kez yaktıklarını söyledi. Kamptakiler gidip söğütlerin altında saklanıyorlarmış sonra gelip kampı yeniden kuruyorlarmış. Adamın dediğine bakılırsa, bu işe öylesine alışmışlar ki, artık kızmıyorlarmış bile. Onları havanın bozmasından daha çok etkilemiyormuş.”

“O gece benim için gerçekten fırtına gibiydi,” dedi Tom.

Geniş otoyolda ilerlemeye devam ettiler. Güneşin sıcaklığı içlerini ürpertmişti.

“Sabahları ayaz yapmaya başladı,” dedi Tom. “Kış yaklaşıyor. Umarım soğuklar bastırmadan önce elimiz biraz para tutar. Kışı çadırın içinde geçirmek pek kolay olmayacak.”

Anne içini çekti, sona başını dikleştirdi:

“Tom,” dedi. “Kışın bir ev bulmak zorundayız. Başka çaremiz yok. Ruthie iyi ama Winfield epeyce zayıfladı. Yağmurlar başlayınca başımızın üstünde bir çatı olmalı. Dediklerine bakılırsa, burada öyle yağmur yağmış ki ortalığı sel götürürmüş.”

“Bir ev buluruz Anne. Sen kendini üzme. Bir evin olacak.”

“Bir çatı, bir de döşemesi olsun yeter. Çocuklar toprağın üstünde yatmasınlar.”

“Elimizden geleni yapacağız Anne.”

“Seni şimdiden üzmem istemiyorum.”

“Çalışacağız Anne.”

“Bazen paniğe kapılıyorum,” dedi kadın. “Aklım başımdan gidiyor.”

“Aklının başından gittiğini hiç görmedim ben.”

“Kimi geceler...”

Kamyonun önünden bir ses gelmeye başlamıştı. Tom, direksiyona sıkıca sarılıp frene bastı. Kamyon zıncı diye durdu. Tom, içini çekti: “Şimdi tamam!”

Arkasına yaslandı. Al, dışarı fırlayıp ön sağ tekerleğe koştu.

“İri bir çivi,” dedi.

“Lastik yamamız var mı?”

“Hıyır,” dedi Al. “Hepsini kullandık. Yo yo, yama var da yapıştırıcı yok.”

Tom, Anne’ye bakıp acı acı gülümsedi.

“O bir dolardan söz etmeyecektin,” dedi. “Nasıl olsa bir çaresini bulurduk.”

Arabadan inip patlak lastiğe bakmaya gitti.

Al, lastiğe batan iri çiviye gösterdi.

“İşte burada!”

“Şu koca ülkede tek bir çivi bile olsa gider onu buluruz.”

“Çok mu kötü?” diye seslendi Anne.

“Hayır, kötü değil ama onarmamız gerek.”

Bütün aile kamyonundan indi.

“Patladı mı!” diye sordu Baba. Sonra lastiği görüp sustu.

Tom, Anne’yi aşağı indirdi ve koltuğun altından lastik yamasının olduğu tenekeyi çıkardı. Sonra yapıştırıcı tüpünü çıkartıp sıktı.

“Kurumuş,” dedi. “Ama işimize yarayacak kadar çıkar belki. Tamam Al. Arka lastiklere takoz koy. Kamyonu kaldıralım.”

Tom ile Al, birlikte çalıştılar. Lastiklerin arkasına taş koyup kri-koyu öne yerleştirdiler ve patlak lastiği havaya kaldırdılar. Dış lastiği çıkardılar. Deliği buldular, bir bez parçasını benzin deposuna batırıp deliğin çevresini temizlediler. Al, iç lastiği dizinin üstünde ger-di, Tom da tüpü ikiye bölüp sıvıyı çakısı ile lastiğin üstüne sürdü. Parmaklarıyla iyice yaydı.

“Yamayı koyduktan sonra iyice kurusun,” dedi.

Mavi yamayı deliğin üstüne koyup iyice bastırdı. Al, Tom’a yardım etmek için lastiği sıkı sıkı tutuyordu.

“Oldu! Şu basamağa daya da bir de çekiçe üstüne vurayım.”

Yamanın üstünü dikkatle sıvazladı ve kenarlarını gözden geçirdi.

“Tamam. Sanırım oldu. Artık şişirebiliriz. Senin dolara dokunmayacağız galiba Anne.”

“Keşke bir yedek lastiğimiz olsaydı,” dedi Al. “Bir yerden bir stepne almalıyız Tom. O zaman patlak lastiği geceleyin durunca onarabilirdik.

“Stepne alacak kadar paramız olunca, o parayla kahve ve et almak bence daha iyi,” dedi Tom.

Sabah trafiği artmış, güneş yükselmeye ve ortalığı ısıtmaya başlamıştı. Güneybatıdan hafif bir rüzgâr esiyordu. Büyük vadinin iki yanını çeviren dağlar sisliydi.

Kuzeyden gelen bir araba yolun karşı kıyısında durduğunda Tom, hâlâ lastiği şişiriyordu. Açık gri bir iş elbisesi giymiş, yanık tenli bir adam arabadan çıkıp kamyonu doğru yürüdü. Baş çıplaktı. Gülümsedi. Dişleri bembeyazdı. Sol elinin üçüncü parmağında altından iri bir alyans vardı. Yeleğinin üstündeki zincirde altından bir top asılıydı.

“Günaydın,” dedi kibarca.

Tom pompalamayı bırakıp başını kaldırdı: “Günaydın.”

Adam eliyle sert, kısa, kırışmaya başlayan saçlarını düzeltti.

“İş mi arıyorsunuz?”

“Gerçekten arıyoruz bayım. Hem de her yerde.”

“Şeftali toplayabilir misiniz?”

“Şimdiye dek hiç yapmadık,” dedi Baba.

“Biz her türlü iş yaparız,” diye atıldı Tom telaşla. “Ne varsa toplarız.”

Adam, göğsündeki futbol topuyla oynadı.

“Altmış kilometre kadar kuzeyde sizin içi bol bol iş var.”

“Orada çalışmaktan büyük bir sevinç duyacağız,” dedi Tom. “Siz bize yolu gösterin biz hemen gideriz.”

“Kuzeye doğru Pixley’e gidin. Kırk beş kilometre kadar ileridedir. Sonra doğuya dönün. On kilometre kadar gidin. Hooper çiftliğinin nerede olduğunu sorun. Orada çok iş var.”

“Hemen gidiyoruz.”

“Acaba iş arayan diğer insanlar nerede biliyor musunuz?”

“Elbette,” dedi Tom. “Aşağıda Weedpatch kampında iş arayan yığınla insan var.”

“Ben de oraya gideyim. Bize işçi gerekiyor. Unutmayın, Pixley’de doğuya dönecek ve doğru Hooper çiftliğine gideceksiniz.”

“Evet,” dedi Tom. “Sağ olun bayım. İşe çok ihtiyacımız vardı.”

“Tamam. Ne kadar çabuk giderseniz o kadar iyi.”

Karşıya geçip spor arabasına bindi ve güneye doğru yeniden yola koyuldu.

Tom, tüm gücüyle pompaya dayandı.

“Herkes yirmi kez pompalayacak,” diye seslendi. “Bir... iki... üç... dört...”

Yirmi olunca Al pompaya geçti, sonra Baba ve onun arkasından da John Amca. Lastik şişmişti. Her biri üç kez pompanın başına geçtiler.

“Artık bir deneyelim,” dedi Tom.

Al, krikoyu indirdi ve kamyon alçaldı.

“Tamam,” dedi. “Hatta biraz fazla bile şişmiş.”

Takımları kamyonun içine attılar.

“Gedelim,” diye seslendi Tom. “Sonunda çalışabileceğiz.”

Anne, yine ortaya bindi. Bu kez kamyonu Al kullanıyordu.

“Yavaş ol Al. Araba daha çok işimize yarayacak.”

Sabah güneşinin pırıl pırıl parlattığı tarlaların arasından ilerlediler. Dağ doruklarındaki sis bulutları yitip gitmişti. Şimdi koyu mor

dağlar açıkça görülebiliyordu. Kamyon geçerken tellerin üstündeki kuşlar havalanıyordu. Al, sürekli olarak hızı artırmaktaydı.

“Yavaş,” diye onu uyardı Tom. “Biraz daha zorlarsan araba patlayacak. Oraya varmamız gerek. Belki bu gün bile işbaşı yapabiliriz.”

“Dört erkek çalışmaya başlayınca belki bize hemen kredi açarlar,” dedi Anne heyecanla. “Hemen gidip kahve alırım, sabahdan beri istiyorsun, sonra da un, kabartma tozu ve et. Belki de hemen et almasak daha iyi olur. Bu işi sonraya bırakalım. Belki de cumartesiye. Sabun... Sabunumuz bitti. Acaba nerede kalacağız?” Bir süre düşündükten sonra, “Ve süt,” dedi. “Süt de almamız gerek. Rosasharn’ın süt içmesi gerekiyor. Kamptaki hemşire öyle demişti.

Sıcak otoyolun üstünde bir yılan kıvrıla kıvrıla karşıdan karşıya geçiyordu. Al, direksiyonu ona doğru kırdı, üstünden geçtikten sonra tekrar eski yoluna döndü.

“Tarla yılanıydı o,” dedi Tom. “Keşke ezmeseydin.”

“Yılanlardan nefret ediyorum,” dedi Al neşeyle. “Her türünden. Onları görünce mideme sancılar saplanıyor.”

Öğle yaklaştıkça otoyolda trafik de yoğunlaşıyordu. Kapılarının üstünde şirketlerinin arması olan arabaların içinde şık satıcılar, arkalarında zincirlerin çıkırdadığı kırmızı beyaz tankerler, toptan satış yapan iri, dört köşe kapılı kamyonetler, vızır vızır yanlarından geçiyordu. Yol kıyısı epeyce zengindi. Sebze bahçeleri, bol yapraklı ağaçlar, asmalar, karpuz ve buğday tarlaları yol boyunca uzanıyordu. Yer yer güllerin arasında bembeyaz evler göze çarpıyordu. Güneş sapsarı ve sıcaktı.

Kamyonun önünde Anne, Tom ve Al, sevinçten uçuyorlardı.

“Uzun zamandır kendimi hiç bu kadar iyi hissetmemiştim,” dedi Anne. “Hele şeftali toplamaya başlayalım, kendimize bir de ev buluruz. Belki birkaç aylık kirayı peşin veririz. Mutlaka bir ev bulabiliriz.”

“Ben para biriktireceğim,” dedi Al. “Sonra da kente gidip bir garajda çalışacağım. Bir odada yaşar, yemeklerimi lokantada yerim. Her gece sinemaya giderim. Çok pahalı değilmiş. Kovboy filmlerine...”

Direksiyona daha sıkı sarıldı.

Radyatör su kaynatmaya başlamıştı.

“Doldurmuş muydun?” diye sordu Tom.

“Evet. Rüzgâr arkamızdan esiyor. Onun için su kaynattı.”

“Çok güzel bir gün,” dedi Tom. “McAlester’de çalışırken içimden neler geçirdi. Canım hiç durmadan binlerce kilometre gitmek isterdi. O zamandan beri yüzyıllar geçmiş gibi geliyor bana. Tanrı’nın cezası bir gardiyan vardı. Nefret ederdim ondan. Herhalde bu yüzden polislerden hoşlanmıyorum. Ne zaman bir polise baksam onu görür gibi oluyorum. Kıpırmızı bir yüzü vardı. Tıpkı domuz gibiydi. Söylediklerine göre batıda bir yerde bir kardeşi varmış. Kefaletle salıverilenleri kardeşinin yanına gönderirmiş, bedavadan çalışsınlar diye. Tabii adamlar ayaklanmaya falan kalkarlarsa, sözlerinde durmadılar diye doğruca hapishaneye dönerlermiş. Biri anlatmıştı.”

“Bunları düşünme artık n’olur.” diye yalvardı Anne. “Bir sürü güzel yiyecek alacağım. Un ve domuz yağı da.”

“Düşünmek daha iyi,” dedi Tom. “Unutmaya çalışırsam beni daha çok rahatsız edecekler. Bir de serserinin biri vardı. Size ondan hiç söz etmedim. Matrak bir adamdı. Yan gelip yatardı.”

Tom, kendi kendine güldü.

“Bırak bunları,” diye yalvardı Anne.

“Anlat anlat,” dedi Al. “Şu adamı anlat.”

“Kimseye bir zararı yok ki Anne,” dedi Tom. “Bu adam durmadan kaçmak için planlar yapardı. Ama dilini bir türlü tutamadığı için herkes yaptığı planı öğrenirdi. Gardiyan bile. Kaçmasına kaçardı ama hemen yakalanıp geri getirilirdi. Bir gün oturup kendine güzel bir plan yaptı ve dayanamayıp herkese gösterdi. Kimsenin umurunda bile değildi. Gidip kendine bir yerden bir ip buldu ve duvardan aşağı atladı. Bahçede altı gardiyan, büyük bir çuvala onu bekliyormuş. Bizimki ipten aşağı kayıp doğruca çuvalın içine girmiş. Çuvalın ağzını sıkıca bağladıktan sonra onu geri getirdiler. İçerdekiler gülmekten katılacaklardı. Ama bu olay bizim serseriye mahvetti. Öylesine üzülp ağladı ki, sonunda hastalandı. Çok alınmıştı. Bir iğneyle bileklerini kesti, kan kaybından öldü. Kimseye bir kötülüğü dokunmamıştı.

“Unut bunları,” dedi Anne. “Floyd adlı bir çocuğun annesini tanımıştım. Kötü çocuk değildi ama bir köşeye sıkıştırmışlar işte.”

Güneş neredeyse tepelerine gelmişti. Kamyonun gölgesi ufalmış, lastiklerinin altına gizlenmişti.

“Pixley bu yolun sonunda olmalı,” dedi Al. “Az önce bir işaretin önünden geçtik.”

Küçük bir kasabaya girip, daralan yolda doğuya döndüler. Yolun iki yanında sebze bahçeleri uzanmaya başlamıştı yine.

“İnşallah orasını kolay buluruz,” dedi Tom.

387

“O adam Hooper çiftliği demişti. Kime sorsak gösterirmiş. Umarım yakında bir bakkal vardır. Dört erkek çalışacağına göre, bize kredi açabilirler. O zaman nefis bir akşam yemeği hazırlarım. Belki de koca bir tencere yahni pişiririm.”

“Ve de kahve,” dedi Tom. “Kendime bir torba tütün bile alabilirim. Uzun zamandır kendime tütün almadım.”

Az ileride arabalar yolu tıkamış, yol kıyısına motosikletler dizilmişti.

“Herhalde bir kaza oldu,” dedi Tom.

Biraz daha yakına geldiklerinde, son arabanın arkasından ayağında çizmeleri, belinde kahverengi kemeriyle bir eyalet polisi çıktı. Elini kaldırıp Al’ı durdurdu. Sonra kendinden emin bir tavırla kamyonun yanına yaslandı.

“Nereye gidiyorsunuz?”

“Adamın biri buralarda şeftali toplamak için işçi arandığını söylemişti,” dedi Al.

“Çalışmak mı istiyorsunuz?”

“Evet,” dedi Tom.

“Peki öyleyse. Burada bekleyin.”

Yol kıyısına gidip öndekilere seslendi.

“Bir tane daha. Bununla birlikte altı araba etti. İçeri alın.”

“Hey! Ne oluyor?” diye seslendi Tom.

Polis geri geldi.

“İlerde bir karışıklık çıkmış. Siz meraklanmayın. Rahatça geçebilirsiniz. Sırayı bozmadan ilerleyin.”

Hareket eden motosikletlerin gürültüsü işitildi. Arabalar ilerledi. En sonda Joadların kamyonu vardı. İki motosiklet yol açıyor, ötekiler de onları izliyordu.

“Acaba ne oldu?” dedi Tom huzursuzca.

“Belki de yol bozuktur,” diye tahminde bulundu Al.

“Bize yol göstermeleri için dört polise gerek yok. Hoşuma gitmiyor bu iş.”

Öndeki motosikletler hızlandı. Onu izleyen külüstürler de hızlandı. Al, son arabanın peşinden ayrılmamak için gaza bastı.

“Bu insanların hepsi bizden,” dedi Tom. “Hiç hoşuma gitmiyor.”

En öndeki polis, birden yoldan çıkarak geniş, kesme taşlarla kaplı bir yola saptı. Eski arabalar da onu izledi. Motosikletler motorlarını gümbürdettiler. Tom yol kıyısındaki hendekte duran bir takım insanlar gördü. Sanki bir şeyler söylüyorlarmış ya da bağıyorlarmış gibi ağızları açıktı. Öfkeli yüzlerini ve yumruklarını sallıyorlardı. İri yarı bir kadın arabalara doğru koştu ama bir motosiklet onun yolunu kesti. Yolun sonundaki büyük tel kapı açıldı. Altı eski araba içeri girdikten sonra arkalarından kapandı. Dört motosiklet geriye döndü... ve geldikleri yönde hızla uzaklaştı. Motosikletler gittikten sonra yol kıyısından bağırان insanların sesleri daha iyi işitilmeye başlamıştı. Kesme taş kaplı yolun kenarında silahlı iki adam vardı.

“Devam edin, devam edin,” diye bağırdı biri. “Ne bekliyorsunuz?”

Altı araba birbiri ardından ilerledi, köşeyi döndükten sonra bir anda şeftali çiftliğiyle karşı karşıya geldiler.

Elli kadar düz çatılı, tek pencereli, tek kapılı, dört köşe kulübe vardı. Bunlar da bir kare içine kümelenmişlerdi. Kampın öteki ucunda yüksek bir su kulesi görünüyordu. Öbür yanda küçük bir bakkal dükkânı vardı. Ev sıralarının sonunda, göğüslerinde iri, gümüş yıldızlar olan silahlı adamlar duruyordu.

Arabalar durdu. Formları dolduran adamlar teker teker arabalarını dolaştılar.

“Çalışmak mı istiyorsunuz?”

“Evet ama ne oluyor burada?” diye sordu Tom.

“Bu sizi ilgilendirmez. Çalışmak istiyor musunuz?”

“Elbette istiyoruz.”

“Adınız?”

“Joad.”

“Kaç erkek?”

“Dört.”

“Kadınlar?”

“İki.”

“Çocuklar?”

“İki.”

“Hepiniz çalışabilir misiniz?”

“Sanırım... Neden?”

“Tamam. Altmış dört numaralı evi bulun. Ücret sandık başına

beş senttir. Çürük meyve koymayın. Hadi, ilerleyin. Hemen çalışmaya başlayın.”

Arabalar ilerlediler. Kırmızıya boyanmış, dört köşe evlerin önünde bir numara vardı.

“Altmış,” dedi Tom. “Altmış şurada. Bizimki daha ileride olmalı. Altmış bir, altmış iki... Hah, işte orda!”

Al kamyonu küçük evin kapısının önüne park etti. Aile kamyonundan aşağıya indi ve şaşkın şaşkın eve baktı. İki şerif onlara yaklaştı. Her birinin yüzüne dikkatle baktılar.

“Adınız?”

“Joad,” dedi Tom sabırsızca. “Ne oluyor burada?”

Şeriflerden biri uzun bir liste çıkardı.

“Burada yok. Bu adamları daha önce gördün mü? Ehliyeteye bak. Hayır. Bir sorun yok. Burada çalışabilirler.”

“Buraya bakın, huzursuzluk çıkarmanızı istemiyoruz. Yalnızca işinizi yapın ve başka bir şeyle ilgilenmeyin. O zaman burada rahatça yaşayabilirsiniz.”

Bunları söyledikten sonra dönüp uzaklaştılar. Tozlu sokağın sonundaki kutuların üstüne oturup gözlerini sokağa diktiler.

Tom, onların arkasından baktı.

“Gerçekten bizi rahatlatmak istiyorlar,” dedi.

Anne evin kapısını açıp içeri girdi. Yerler yağ içindeydi. Evin tek odasının içinde paslı bir ocaktan başka hiçbir şey yoktu. Teneke ocak dört tuğlanın üstünde duruyordu. Paslı borusu çatıdan dışarı çıkartılmıştı. İçerisi ter ve yağ kokuyordu.

Rose of Sharon, gelip Anne’nin yanında durdu:

“Burada mı yaşayacağız?”

Anne, bir an sesini çıkarmadı.

“Şey, evet,” dedi sonunda. “Temizlersek gül gibi olur.”

“Çadır daha iyiydi,” dedi kız.

“Hiç olmazsa bir döşemesi var,” dedi Anne. “Yağmur yağınca akamaz.” Arkasını dönüp seslendi. “Yükü boşaltsanız iyi olur.

Erkekler, sessizce yükü boşalttılar. Bir korku çökmüştü üstlerine. Evler sessizdi. Sokaktan bir kadın geçti ama başını çevirip onlara bakmadı bile. Başı önce eğikti. Entarisinin etekleri lime lime olmuştu.

Ruthie ile Winfield çok neşesizdiler. Kamyonun inince ortalığı araştırmak için koşuşmadılar. Kamyonun, ailenin yanında kaldılar. Üzgün gözlerle tozlu sokağı incelediler. Winfield, yerden bir parça

dikenli tel alıp kırana dek bükte. Elinde kalan küçük parçayı parmağına doladı.

Bir memur yanlarına geldiğinde Tom ile Baba, şilteyi eve taşıyorlardı. Üstünde hakî bir pantolon, mavi gömlek ve mavi boyunbağı vardı. Tel çerçeveli gözlük takmıştı. Kalın camların arkasındaki gözleri ölgün ve kırmızıydı. Tom'a bakmak için eğildi.

"Size bakmaya geldim," dedi. "Kaç kişi çalışacak"

"Dört erkek var," dedi Tom. "İş zor mudur?"

"Şeftali toplayacaksınız," dedi memur. "Parça başına. Sandığı beş sent."

"Çocuklar da yardım edebilir mi?"

"Elbette. Eğer dikkatli davranırlarsa."

Anne kapıya çıktı.

"Yerleşir yerleşmez ben de gelip yardım ederim. Yiyecek bir lokma ekmeğimiz yok bayım. Paramızı hemen alabilir miyiz?"

"Hayır, paranızı hemen alamazsınız. Ama dükkândan istediğini zi kredi karşılığında alabilirsiniz."

"Hadi, elimizi çabuk tutalım," dedi Tom. "Bu gece biraz et ve ekmek yemek istiyorum. Nereye başvuracağız bayım?"

"Ben şimdi oraya gidiyorum. Benimle gelin."

Tom, Baba, Al ve John Amca, onunla birlikte tozlu sokaktan yürüyerek meyve bahçesine, şeftali ağaçlarının arasına gittiler. İnce uzun yapraklar sararmaya başlamıştı. Dalların üstünde kırmızı sarı şeftaliler vardı. Ağaçların arasında sıra sıra boş sandıklar duruyordu. İşçiler meyveleri dallardan koparıyor, önlerindeki kovalara doluruyor, sonra bunları kutulara aktarıp tartı yerine taşıyorlardı; şeftali dolu sandıkların yükleneceği kamyonların beklediği tartı yerlerinde, işçilerin adlarının önüne kaç sandık topladıklarını işaretleyen denetçiler bekliyordu.

"İşte dört kişi daha," dedi bekçi bir denetçiye.

"Tamam. Daha önce hiç şeftali topladınız mı?"

"Hayır," dedi Tom.

"Öyleyse dikkatli olun. Ezik, çürük şeftalileri sandıklara koymak yok. Yoksa sandıkları hesabınıza yazmayız. Alın size birkaç kova."

Tom, yerden üç galonluk bir kova alıp baktı.

"Bunun dibinde bir sürü delik var."

"Olacak elbet," dedi miyop denetçi. "Delik olunca kovaları çalmıyorlar. Hadi bakalım... Şu bölüme. Başlayın."

Dört Joad, kovaları açıp meyve bahçesine girdiler.

“Zaman yitirmiyorlar hiç,” dedi Tom.

“Ah be!” dedi Al. “Garajda çalışmak gibisi var mı?”

Baba uysal bir tavırla bahçeye girmişti. Birden Al’a döndü.

“Kes artık şu dırıltıyı,” dedi. “Durmadan söylenip yakınıyorsun. Çalış artık. Henüz benimle tartışacak yaşa gelmedin.”

Al’ın yüzü öfkeden mosmor oldu. Alçak sesle mırıldanmaya başladı.

Tom ona yaklaştı: “Kendine gel Al,” diye fısıldadı. “Ekmekle et almamız gerek.”

Meyveleri koparıp kovalara atmaya başladılar. Tom, hızla çalışıyordu. Bir kova doldurdu, arkasından bir kova daha. Sonra onları sandığa boşalttı. Üçüncü kovayla sandık dolmuştu.

“Beş sent kazandım,” diye seslendi.

Kutuyu kaldırıp çabucak tartıya götürdü.

“İşte beş sent,” dedi denetçiye.

Adam sandığa bakıp bir-iki şeftalini evirip çevirdi.

“Şuraya bırak. Bu sayılmaz,” dedi. “Size onları ezmeyin dedim. Herhalde kovayı sandığa boşalttın, değil mi? Bak bütün şeftaliler ezilmiş. Bunu sayamam. Onları teker teker yerleştir, yoksa boşuna çalışmış olursun.”

“Kahretsin...”

“Yavaş ol. Başlamadan önce sizi uyarmıştım.”

Tom’un başı öne eğildi.

“Peki,” dedi. “Peki.”

Hızla ötekilerin yanına döndü:

“Şimdiye dek topladıklarınızı atın,” dedi. “Sizinkiler de aynı. Onları almıyorlar.”

“Tanrı’nın cezası!” diye başladı Al.

“Teker teker toplamak gerekli. Sonra da kovayı olduğu gibi boşaltmamalıyız. Dikkatle dizmek gerek.”

Baştan başlayıp meyveleri dikkatle topladılar. Kutular daha yavaş doluyordu.

“Bu iş için daha iyi bir yol bulmalıyız,” dedi Tom. “Ruthie ile Winfield ya da Rosasharn, onları sandıklara dizebilseydi, daha sistemli çalışırdık.”

Yeni doldurduğu kutuyu tartıya götürdü.

“Bu daha iyi,” dedi denetçi. Kutuyu adamakıllı gözden geçirdi. “Acele etme.”

Tom geri döndü.

“Beş sent kazandım,” diye seslendi. “Beş sent kazandım. Bu işi yirmi kez yaparsam bir dolar kazanırım.”

Bütün öğleden sonra durup dinlenmeden çalıştılar. Bir süre sona Ruthie ile Winfield onları buldu.

“Siz de çalışmalısınız,” dedi Baba onlara. “Şeftalileri dikkatle sandıklara dizin. Hadi, teker teker.”

Çocuklar, yere çömelip kovadan aldıkları şeftalileri sandıklara dizmeye başladılar. Önlerinde bir sürü kova onları bekliyordu. Tom dolu kutuları tartıya taşıyordu.

“Bu yedi,” dedi. “Bu sekiz. Kırk sentimiz oldu. Kırk sente kendimize güzel bir parça et alırız.”

Öğleden sonra geçip gitti. Ruthie, kaytarmak için fırsat kolluyordu.

“Yorulдум,” diye sızlandı. “Dinlenmek istiyorum.”

“Olduğun yerden kıpırdama,” dedi Baba.

John Amca, çok ağır çalışıyordu. Tom, iki kova doldururken o yalnızca bir kova doldurabiliyordu. Hızı da hiç değişmiyordu.

Akşamüstü Anne yanlarına geldi.

“Daha önce gelirdim ama Rosasharn bayıldı,” dedi. “Kızcağız düşüp kaldı.”

“Şeftali yemişsiniz,” dedi çocuklara. “Umarım mideniz ağrımaz.”

Anne’nin kalın vücudu çok çabuk hareket ediyordu. Kısa bir süre sonra kovaları bırakıp, şeftalileri önlüğünün içine toplamaya başladı. Güneş battığında yirmi sandık doldurmuşlardı.

Tom yirminci sandığı yere bıraktı.

“Bir dolar,” dedi. “Daha ne kadar çalışacağız.”

“Karanlık basana dek.”

“Artık kredi alabilir miyiz? Annemin gidip yiyecek bir şeyler alması gerek.”

“Elbette. Şimdi size bir dolarlık bir kâğıt veririm.”

Bir kâğıdın üstüne bir şey yazıp Tom’a verdi.

Tom da kâğıdı Anne’ye verdi:

“Al bakalım. Dükkândan bir dolarlık alışveriş yapabilirsin.”

Anne, kovayı yere bırakıp omuzlarını dikleştirdi.

“İnsan başlangıçta bayağı yoruluyor değil mi?”

“Evet. Zamanla alışırız. Hadi git de yiyecek bir şeyler al.”

“Ne yersiniz?” dedi Anne.

“Et,” dedi Tom. “Et, ekmek ve bir fincan şekerli kahve. Kocaman bir et parçası al.”

“Anne, biz yorulduk,” diye sızlandı Ruthie.

“Öyleyse siz de benimle gelin.”

“Onlar baştan beri yorgun,” dedi Baba. “Keçi kadar inatçı ve yabaniler. Adam olacakları yok bunların.”

“Yerleşir yerleşmez onları okula göndeririz,” dedi Anne.

Yorgun bir tavırla uzaklaştı. Ruthie ile Winfield, ürkek adımlarla onu izlediler.

“Her gün çalışacak mıyız?” diye sordu Winfield.

Anne durup bekledi. Çocuğun elini tuttu. Birlikte yürüdüler.

“Ağır iş değil,” dedi. “Çalışmak size iyi gelir. Üstelik bize yardım ediyorsunuz. Hep birlikte çalışırsak yakında güzel bir ev tutarız. Hepimiz yardım etmeliyiz.”

“Ama çok yorulдум.”

“Biliyoruz. Ben de yorulдум. Herkes yorulur. Başka şeyler düşünün. Bakın yakında okula gideceksiniz.”

“Ben okula falan gitmek istemiyorum. Ruthie de istemiyor. O çocuklar okula gidiyor. Onları gördük Anne. Züppeler! Bize Okiler diyorlar. Onları gördük. Gitmeyeceğiz.”

Anne, onun salkımsaçak saçlarına acıyan gözlerle baktı:

“Ne olur şimdi bizi üzme,” diye yalvardı. “Hele bir kendimize geelim o zaman istediğiniz kadar üzersiniz. Ama şimdi değil. Bitkin durumdayız.”

“Ben altı tane şeftali yedim,” dedi Ruthie.

“İyi öyleyse. İshal ol da gör gününü. Yakınlarda tuvalet de yok.”

Şirketin dükkânı, oluklu levha ile üstü örtülmüş büyük bir sunurma gibiydi. Vitrini yoktu. Anne kapıyı açıp içeri girdi. Tezgâhın arkasında ufak tefek bir adam duruyordu. Başında hiç saç yoktu. Kafası mavi beyaz bir renkteydi. Gözlerini çevreleyen kalın kahverengi kaşları öylesine kalkıktı ki, yüzüne şaşkın, biraz da korkmuş bir hava veriyordu. Uzun ve ince burnu kuş gagası gibi kıvrıktı. Burun deliklerinden ince kahverengi kıllar fırlamıştı. Mavi gömleğinin kollarına siyah kolluklar geçirmişti. Anne içeri girdiğinde, dirseklerini tezgâha dayamış duruyordu.

“İyi günler,” dedi Anne.

Anne'yi ilgiyle inceledi. Kaşları biraz daha kalkmıştı: "Nasıl-sınız?"

"Bir dolarlık fişim var."

"Öyleyse bir dolarlık mal alabilirsiniz," dedi ve kıkırdadı. "Evet efendim, bir dolarlık. Tam bir dolarlık." Eliyle dükkândaki malları gösterdi. "Canınız ne isterse." Sonra dikkatle kolluklarını düzeltti.

"Bir parça et almak istiyordum."

"Ne tür istersiniz?" dedi adam. "Kıyma? Kıyma sever misiniz? Yarım kilosu yirmi sent."

"Biraz fazla pahalı değil mi? Son aldığım da yarım kilosu on beş sentti."

"Ne yapalım," dedi adam. "Hem pahalı, hem de pahalı değil. Et almak için kente insanız birde yol parası vermek zorunda kalacaksınız. Oysa burada yol parası vermeden alıyorsunuz. Onun için aslında daha ucuz."

"Ama siz eti buraya getirmek için yol parası vermemişsinizdir," dedi Anne serîçe.

Adam keyiflenerek bir kahkaha attı:

"İşe bakış açınız yanlış," dedi. "Biz almıyoruz, satıyoruz. Satın al-saydık durum farklı olurdu."

Anne, parmaklarını ağzına sokup düşünceli bir tavırla kaşlarını çatı.

"Sırf yağ gibi görünüyor."

"Hiçbir garanti veremem," dedi adam. "Sizin yerinizde olsam alırdım da demiyorum. Zaten bana kalsa birçok şey yapmazdım."

Anne, bir an ona öfkeyle baktı ama hemen kendini tuttu.

"Daha ucuz et yok mu?"

"Çorba için kemik var," dedi adam. "Yarım kilosu on sent."

"Ama yalnızca kemik."

"Doğru yalnızca kemik," dedi adam. "Güzel bir çorba yaparsınız."

"Biftek var mı?"

"Elbette var. İki parçası yarım kilo gelir."

"Belki et almasam daha iyi olur," dedi Anne. "Ama et istediler."

"Herkes et ister. Herkese et gerek. Kıyma çok güzeldir. Köfte yapar, yağını da sos yapmak için kullanırsınız. Çok güzel olur. Zıyan olmaz. Hem kemiğim de yok."

"Pirzola ne kadar?"

“Ohoo, lükse kaçmaya başladınız! Pirzola Noel’de yenir. Ya da Şükran Günü’nde. Yarım kilosu otuz beş sent. Hindim olsaydı, size daha ucuza satardım.”

Anne içini çekti.

“Bana iki kilo kıyma verin.”

“Peki bayan.”

Rengi dönmeye başlamış olan eti, yağlı bir kâğıdın üstüne koydu.

“Başka bir şey ister misiniz?”

“Biraz da ekmek.”

“İşte burada. Bir somunu on beş sent.”

“On iki sent değil miydi?”

“Evet, öyleydi. Kasabaya inerseniz on iki sente alırsınız. Bir galon da benzin yakarsınız. Başka bir şey ister misiniz? Patates falan?”

“Evet, patates de.”

“İki buçuk kilosu bir çeyrek.”

Anne tehdit edercesine adamın üzerine doğru yürüdü.

“Yeter artık. Bunların kasabada kaçtan satıldığını biliyorum.”

Ufak tefek adamın dudakları gerildi.

“İyi ya, gidip kasabadan alın öyleyse.”

Anne parmaklarına baktı.

“Nedir istediğiniz?” diye sordu hafifçe. “Bu dükkânın sahibi misiniz?”

“Hayır. Burada çalışan bir işçiyim yalnızca.”

“Bizimle alay etmenize gerek var mı? Sizi rahatlatıyor mu?”

Kırışık ellerini inceliyordu. Ufak tefek adam sesini çıkarmadı.

“Kim bu dükkânın sahibi?”

“Hooper Şirketi bayan.”

“Fiyatları da onlar mı saptıyor?”

“Evet bayan.”

Anne başını kaldırıp hafifçe gülümsedi.

“Buraya gelip benim gibi konuşan herkes deli mi yani?”

Adam bir an duraksadı:

“Eh, öyle sayılır bayan.”

“Bu yüzden mi bizimle alay ediyorsun?”

“Ne demek istiyorsunuz?”

“Böyle pis bir iş yapmak seni utandırıyor değil mi? Komik görünmeye çalışıyorsun.”

Sesi yumuşaktı. Memur büyülenmişcesine Anne'yi dinliyordu. Karşılık vermedi.

"İşte böyle," dedi Anne sonunda. "Et kırk sent, ekmek on beş, patatesler yirmi beş. Hepsi seksen sent eder. Kahve var mı?"

"En ucuzu yirmi sent bayan."

"Kahveyle birlikte bir dolar eder. Yedi kişi çalışıp ancak bir akşam yemeği parası kazanıyoruz." Eline baktı. Ve birdenbire kararını verdi: "Sarın onları," dedi.

"Peki bayan," dedi adam. "Teşekkürler."

Patatesleri bir kesekâğıdına koyup ağzını sıkıca kapattı. Gözleri bir an Anne'ye doğru kaydı, sonra yine işine döndü. Kadın bunu fark edip gülümsedi.

"Bu iş hoşuna gidiyor mu?"

"İnsanın karnını doyurması gerek," diye söze başladı. Sonra kavgacı bir tavırla ekledi. "Bu herkesin en doğal hakkı."

"Kimin?" diye sordu Anne.

Memur, dört paketi tezgâhın üstüne dizdi.

"Et," dedi. "Patates, ekmek ve kahve. Tam bir dolar."

Kadın elindeki fişi ona verdi; ismi ve toplamı bir deftere geçirişini izledi.

"Tamam," dedi. "İşte bitti."

Anne paketleri aldı.

"Bakin," dedi. "Kahveye koyacak şekerimiz yok. Oğlum Tom şeker de istemişti," dedi. "Burada çalışıyorlar. Bana bir parça şeker verin, fişini sonra getiririm."

Ufak tefek adam başını yana çevirdi... Gözlerini Anne'den alabildiğince uzaklaştırdı.

"Yapamam," dedi alçak sesle. "Kural bu. Yapamam. Başım derde girer. İştten atarlar."

"Ama şimdi tarlada çalışıyorlar. On sentten fazla kazanmışlardır. Bana on sentlik şeker verin. Tom kahvesine şeker istemişti."

"Yapamam bayan. Kural bu. Fiş olmazsa mal satamayız. Yönetici hep sıkı sıkı tembih eder. Hayır, yapamam. Yapamam. Yakalarlar beni. Herkesi yakalıyorlar. Her zaman. Yapamam."

"On sent için mi?"

"Ne olursa olsun bayan."

Yalvaran gözlerle Anne'ye baktı. Sonra yüzündeki korku silindi. Cebinden on sent çıkartıp kasaya koydu.

“İşte,” dedi rahatlayarak. Tezgâhın altından bir kesekâğıdı aldı, üfleyerek açtı, içine biraz şeker koyup tarttı, biraz daha şeker koydu.

“Alın,” dedi. “Şimdi tamam. Fişi getirdiğinizde ben de on sentimi geri alırım.”

Anne, onun yüzüne baktı. Eli bilinçsizce uzanıp şeker dolu kesekâğıdını aldı ve kolunun altına sıkıştırdı.

“Teşekkür ederim,” dedi hafifçe.

Kapıya doğru yürüdü, bir an durup arkasını döndü.

“İyi bir şey öğrendim,” dedi. “Her gün yeni bir şey öğreniyorum. Başın sıkışıksa ya da sana bir şey gerekiyorsa yoksul insanlara başvuracaksın. Yalnızca onlar yardım eder. .. yalnızca onlar.”

Kapı arkasından çarparak kapandı.

Ufak tefek adam, dirseklerini tezgâha dayayarak şaşkın şaşkın arkasından baktı. Tombul bir kedi tezgâhın üstüne sıçrayıp tembel tembel ona yaklaştı. Koluna sürtündü. Adam elini uzatıp onu kendine doğru çekti. Kedi miyavlayarak kuyruğunu sallamaya başladı.

Karanlık çökünce Tom, Al, Baba ve John Amca işi bıraktılar. Bitkin düşmüşlerdi.

“Elini uzatıp meyve kopartmakla insanın böylesine yorulacağı hiç aklıma gelmezdi,” dedi Baba.

“Birkaç günde alışırız,” dedi Tom. “Yemekten sonra gidip kapıdaki gürültünün ne olduğunu öğreneceğim Baba. Hiç aklımdan çıkmadı. Sen de gelmek ister miydin?”

“Hayır,” dedi Baba. “Bir süre çalışıp hiçbir şey düşünmek istemiyorum. Uzun bir süredir kafamı patlatıyorum. Artık biraz dinlenip uyuyacağım.”

“Ya sen Al?”

Al, başını öteye çevirdi:

“Sanırım önce bir ortalığa baksam iyi olacak,” dedi.

“John Amca gelmez biliyorum. Herhalde yalnız gideceğim. Çok merak ettim.”

“Ne kadar meraklanırsam meraklanayım gidip başımı oradaki polislerle derde sokmak istemem,” dedi Baba.

“Belki geceleri gidiyorlardır,” dedi Tom.

“Neyse, öğrenmek istemiyorum. Nereye gittiğini Anne’ye söylemesen iyi edersin. Yoksa çok telaşlanır.”

Tom, Al'a döndü:

"Sen merak etmiyor musun?"

"Önce kampı bir dolaşacağım," dedi Al.

"Kızlara bakacaksın, değil mi?"

"Bu beni ilgilendirir," dedi Al öfkeyle.

"Ben yine de gideceğim," dedi Tom.

Tom, meyve ağaçlarının arasından kırmızı kulübelerin arasında-ki tozlu yola çıktı. Kimi kapılardan gaz lambalarının sarı ışığı dışarı sızıyor, yarı karanlıkta gölgeler dolaşıyordu. Sokağın bitiminde bir bekçi oturmuş, tüfeğini dizine dayamıştı.

Tom, onun önünden geçerken duraladı:

"Burada yıkanabileceğimiz bir yer var mı bayım?"

Bekçi, yarı karanlıkta onun yüzünü inceledi.

"Şu su deposunu görüyor musun?" dedi sonunda.

"Evet."

"Orada bir hortum var."

"Sıcak su da var mı?"

"Sen kendini kim sanıyorsun yahu, J. P. Morgan mı?"

"Yoo," dedi Tom. "Elbette sanmıyorum. İyi geceler bayım."

Uzaklaşan Joadların arkasından sert sert baktı.

İkinci bir bekçi, son evin arkasından çıkıp yanına geldi.

"Ne oldu Mack?"

"Şu Tanrı'nın cezası Okiler. 'Burada sıcak su var mı?' diye soruyorlar."

İkinci bekçi, tüfeğini yere bıraktı.

"Hep bu devlet kampları," dedi. "Kalıbımı basarım oradan geliyorlardı. Şu kampları yerle bir edene dek rahat yüzü görmeyeceğiz. Yakında temiz çarşaf da isterler."

"Kapıda durum nasıl?" diye sordu Mack. "Bir şey işittin mi?"

"Bütün gün bağırdılar. Eyalet polisi duruma el koydu. O kurnaz insanların canlarını çıkartıyorlar. İşittiğime göre uzun boylu zayıf bir orospu çocuğu varmış herifleri o kışkırtıyormuş. Bu gece yakalayacaklarını söylüyorlar. Herhalde ele geçirince onu parçalarlar."

"Eğer bu kadar kolaysa bize iş kalmayacak," dedi Mack.

"Kalır, kalır. Şu Tanrı'nın cezası Okiler! Onları hiç gözden kaçırmamak gerek. Durumun yatıştığını görürsek biraz kışkırtırız olur biter."

"Ücretleri düşürünce herhalde burası da kaynayacak."

“Bundan hiç kuşkun olmasın. İş konusunda kendini üzme... Hele Hooper burada olduğu sürece hiç takma kafana.”

Joadların evinde ateş gürül gürül yanıyordu. Köfteler yağın içinde kızarıyor, patatesler haşlanıyordu. Evin içinde dumandan göz gözü görmüyordu. Sarı lamba ışığında duvara iri gölgeler vuruyordu. Rose of Sharon, bir sandığın üstünde oturmuş, iri karnını dizlerinin üstünde dinlendirirken Anne, çabuk çabuk çalışıyordu.

“Daha iyice misin?” diye sordu Anne.

“Yemek kokusu hoşuma gitti. Ben de acıktım.”

“Git de kapıda otur,” dedi Anne. “Zaten o sandık bana lazım.”

Erkekler içeri girdi.

“Hımmm... Et ha!” diye haykırdı Tom. “Ve de kahve. Kokusunu alıyorum. Karnım zil çalıyor! Bir sürü şeftali yedim ama hiçbir işe yaramadı. Elimizi nerede yıkayacağız Anne?”

“Su deposunun oraya gidin. Orada yıkanacaksınız. Az önce Ruthie ile Winfield’i gönderdim.”

Erkekler yeniden dışarı çıktı.

“Hadi sen de git, Rosasharn,” diye emretti Anne. “Ya kapının önünde otur, ya da yat. O sandığı kıracağım.”

Kız ellerine dayanarak ayağa kalktı. Yavaş yavaş şiltelerin serildiği yere gidip birinin üstüne oturdu. Ruthie ile Winfield, göze görünmemek için sessizce içeri girip duvarın yanında durdular.

Anne onlara baktı:

“Burası fazla aydınlık olmadığı için şanslısınız,” dedi. Uzanıp eliyle Winfield’in saçlarına dokundu. “Neyse, hiç değilse ıslanmışsınız. Ama ben malımı bilirim iyi temizlenmemişsinizdir yine.”

“Sabun yoktu,” diye yakındı Winfeld.

“Doğru, haklısın. Sabun alamadım. Bugün olmadı. Belki yarın sabun alabiliriz.”

Ocağın başına döndü ve tabakları çıkartıp yemeği dağıtmaya başladı. Adam başına ikişer köfteyle birer büyük patates düşmüştü. Ekmek dilimlerini de tabaklara yerleştirdi. Eti dağıttıktan sonra yağından da her табаğa bir parça döktü. Erkekler yüzlerinden ve ellerinden sular aka aka içeri girdiler.

“Sonunda yemek yiyebileceğiz,” diye bağırdı Tom.

Tabaklarını aldılar. Hiç seslerini çıkartmadan aç kurtlar gibi yemeklerini yiyip, ekmekle tabaklarını sıyırdılar. Çocuklar, odanın bir

köşesine çekilip tabaklarını yere koydular ve hayvan yavruları gibi yemeklerini, önünde diz çöktüler.

Tom, son lokmasını yuttu.

“Daha var mı Anne?”

“Hayır,” dedi kadın. “Hepsi bu kadar. Bir dolar kazandık. Bir dolarlık yemek de bu işte.”

“Bu mu?”

“Burada her şey ateş pahası. Kasabaya insek daha iyi olacak.”

“Ben doymadım,” dedi Tom.

“Yarın bütün gün çalışacaksınız. Belki yarın akşam karnımız doyar.”

Al, koluyla ağzını sildi.

“Gidip etrafa bir göz atayım.”

“Dur, ben de seninle çıkayım.”

Tom, onunla birlikte dışarı çıktı. Karanlıkta kardeşine yaklaştı.

“Benimle gelmek ister misin?”

“Evet. Dediğim gibi sadece etrafa bir göz atacağım.”

“Peki,” dedi Tom. Arkasını dönüp sokaktan aşağı yürümeğe başladı. Evlerden tüten duman sokağı kaplamıştı. Lambaların ışıkları kapılardan ve pencerelerden dışarı vuruyordu. İnsanlar, kapılarının önüne oturmuş karanlığa gözlerini dikmişlerdi. Tom, başların arkasından dönüp kendisini izlediğini fark etti. Sokağın pisliği tarlaya dek sürüyor, yıldızların ışığında saman yığınlarının kara gölgeleri göze çarpıyordu. İnce bir hançeri andıran ay, batıda yavaş yavaş yükseliyor, upuzun samanyolu tam tepede uzanıyordu. Sarı otlardan oluşan fonun önünde kara bir leke gibiydi Tom’un gölgesi. Ellerini cebine sokup tozlu yolda sessizce ana kapıya doğru yürüdü. Yolun kenarında yüksek bir set vardı. Tom, otların arasındaki sulama kanallarından akan suyun şırıltısını işitebiliyordu. Sete tırmanıp karanlık suya baktı ve yıldızların yansısını gördü. Eyalet yolu tam önlerindeydi. Vızır vızır geçen arabaların farlarından belli oluyordu. Yıldızların ışığında yüksek tel kapıyı gördü.

Yol kıyısında bir gölge kımıldadı: “Hey, kim var orada?”

Tom kaskatı kesildi: “Kimsin?”

Bir adam, ayağa kalkıp yanına geldi. Tom, elindeki tabancayı görabiliyordu. Sonra bir el feneri yüzünü aydınlattı:

“Nereye gittiğini sanıyorsun sen?”

“Hiç. Yürüyüşe çıkmıştım. Kurallara aykırı mı?”

“Başka yana doğru yürüsen iyi olur.”

“Buradan dışarı çıkamaz mıyım?” diye sordu Tom.

“Bu gece çıkamazsın. Şimdi uslu uslu geri gidecek misin, yoksa gelip seni götörmeleri için ıslık çalayım mı?”

“Ey Tanrım!” dedi Tom. “Benim için hiçbir önemi yok. Eğer bu kadar kargaşalığa yol açacaksa, elbette ki kendiliğimden giderim. Olur biter.”

Gölge rahatladı. El feneri söndü:

“Sizin kendi iyiliğiniz için,” dedi. “Şu çılgın grev gözcüleri sizi yakalayabilir.”

“Ne grev gözcüsü?”

“Şu kahrolası kızılar!”

“Ya!” dedi Tom. “Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum.”

“Gelirken onları gördünüz, değil mi?”

“Evet, birtakım insanlar gördük ama ortalıkta öyle çok polis vardı ki, hiçbir şey anlayamadık. Kaza oldu sandık.”

“Hadi artık dönsen iyi olacak.”

“Benim için hava hoş bayım.”

Dönüp geldiği yoldan gitmeye başladı. Elli metre kadar sessizce yürüdükten sonra durup ortalığa kulak kabarttı. Kanalin yakınlarında bir yerde bir kuş ötüyor, çok uzaklarda bağlı bir köpek havlıyordu. Tom, yol kıyısına oturup dinlemeye devam etti. Bir atmacanın kahkahasını, tarlanın içinde sürünen bir hayvanın çıkardığı hışırtıyı işitti. Çevresini iyice kolaçan etti ama hiçbir şey göremedi. Sonra ayağa kalkıp yolun sağına geçti, tarlaya girdi ve iki büküm bir durumda sessizce saman yığınlarına doğru yürüdü. Ağır hareket ediyor ve zaman zaman durup çevresine kulak kesiliyordu. Sonunda beş sıra dikenli telden oluşan çite vardı. Sırtüstü yere yatıp en alttaki teli eliyle kaldırdı ve ayaklarıyla vücudunu iterek diğer yana geçti.

Tam ayağa kalkacaktı ki, otoyolun kıyısında bir grup adam belirdi. Onlar uzaklaşana dek bekledikten sonra ayağa kalkıp peşlerinden gitti. Yol kıyısında çadırlar kurulmuştu. Birkaç otomobil önünden geçti. Bir akarsu tarlaları kesiyor; otoyol, beton bir köprünün üstünden suyu geçiyordu. Akarsuyun yamacına kurulmuş bir çadır gözüne çarptı. Yanında bir lamba yanıyordu. Bir süre olduğu yerde durup çadıra baktı. İçinde dolaşan insanların gölgesi çadır bezine vuruyordu. Tom, çalıların ve dikenlerin arasında sürünerek çadıra yak-

laştı. Aşağıda, akarsuyun yanında bir keçiyolu buldu. Çadırın önünde bir adam bir kutunun üstüne oturmuştu.

“İyi akşamlar,” dedi Tom.

“Kimsin sen?”

“Şey... buradan geçiyordum da...”

“Burada kimseyi tanıyor musun?”

“Yoo. Yalnızca geçiyordum dedim.”

Çadırın kapısından bir baş uzandı. Bir ses: “Ne oluyor?” diye sordu.

“Casy!” diye haykırdı Tom. “Casy! Aman Tanrım, ne yapıyorsunuz burada?”

“İşe bak! Tom Joad bu! Gel içeri Tommy. Gel içeri.”

“Onu tanıyor musun?” diye sordu çadırın önünde oturan adam.

“Tanımaz olur muyum? Elbette tanıyorum. Hem de yıllardır. Batıdan onunla birlikte geldik. Gir içeri Tom.”

Tom’u kolundan tutup içeri çekti.

Üç adam yere oturmuştu. Çadırın tam ortasında bir lamba yanıyordu. Adamlar başlarını kaldırıp kuşkuyla baktılar. Esmer tenli, çattık kaşlı bir adam elini uzattı.

“Tanıştığımıza sevindim,” dedi. “Casy’nin söylediklerini işittim. Sözünü ettiğin delikanlı bu muydu?”

“Evet. Ta kendisi. Hey Tanrım! Eee, sizinkiler nerede? Burada ne yapıyorsunuz?”

“Şey,” dedi Tom. “Buralarda iş olduğunu işittik. Kalkıp geldik. Bir sürü polis bizi bu çiftliğe soktu. Bütün gün şeftali topladık. Gelirken yolda bağırان birtakım insanlar gördük. Ama ne olduğunu bize söylemediler. Ben de gidip kendim öğreneyim dedim. Sen nasıl buraya geldin, Casy?”

Papaz, öne doğru eğildi, lambanın sarı ışığı renksiz, çıkık alnını aydınlattı.

“Hapishane matrak bir yer,” dedi. “Biliyorsun İsa gibi alıp başımı bir şeyler aramaya gittim demiştim. Neredeyse bulacaktım da. Ama asıl hapishanede karşılaştım aradığımı şeyle.” Gözleri keskin ve mutluydu. “Kocaman bir odaydı hapishane ve her zaman tıklım tıklım doluydu. Yenileri geliyor, eskileri çıkıyordu. Kuşkusuz, ben de hep-siyle konuşuyordum.”

“Bundan benim de hiç kuşum yok,” dedi Tom. “Hep konu-

şursun zaten. Seni darağacına götürseler, bütün gün cellâtle sohbet ederdin. Senin gibi çenesi düşük birini daha görmedim.”

Çadırındaki adamlar kıkır kıkır güldüler. Kırışık yüzlü ufak tefek bir adam dizine bir şaplak attı.

“Durmadan konuşuyor,” dedi. “Ama onu dinlemek insanların hoşuna gidiyor.”

“Bir zamanlar papazdı,” dedi Tom. “Size söylemedi mi?”

“Söyledi elbet.”

Casy sırtıttı. “Evet efendim,” diye devam etti. “Bazı şeyleri anlamaya başladım. İçerdekilerin kimisi serseriydi ama çoğu hırsızlık-tan girmişlerdi. Kendilerine gerekli olan, ama dürüst yoldan alama-dıkları şeyleri çaldıkları için hapse atılmışlardı. Anlıyor musun?” diye sordu.

“Hayır,” dedi Tom.

“Sözün kıyası hepsi iyi insanlardı. Onları kötü yapan bazı şeylere ihtiyaçları olmasıydı. İşte o zaman anlamaya başladım. Kötülüğü yaratan yoksulluktu. Günün birinde bize ekşimiş fasulye verdiler. Birisi bağırıp çağırmaya başladı ama hiç kimse tınmadı bile. Herif avazı çıktığıınca bağırıyordu. Şerif gelip şöyle bir baktı, sonra çekip gitti. Sonra başka biri bağırmaya başladı. Ve dostum hepimiz bağır-dık. Hapishane patlayacak gibiydi. Tanrım! İşte o zaman bir şey oldu! Hepsi koş a koş gelip bize yiyecek ve başka eşyalar dağıttılar. Verdiler! Anlıyor musun?”

“Hayır,” dedi Tom.

Casy, çenesini eline dayadı.

“Belki ben sana anlatamam,” dedi. “Belki de kendin bulmalısın. Şapkan nerede?”

“Kaybettim.”

“Kız kardeşin nasıl?”

“Kocaman bir inek gibi. Kalıbımı basarım, ikiz doğuracak. Karnı-nı taşıması için bir araba gerek. Şimdi elleriyle taşıyor. Ama daha ne olup bittiğini anlatmadın.”

Yaşlı adam: “Grevdeyiz,” dedi. “Bu bir grevdir.”

“Evet, sandık başına beş sent fazla bir para değil ama insan yine de karnını doyurabilir.”

“Beş sent mi?” diye bağırды yaşlı adam. “Beş sent! Size beş sent mi veriyorlar.”

“Evet. Bugün bir buçuk dolar kazandık.”

Çadıra ağır bir sessizlik çöktü. Casy, kapıya, gecenin karanlığına baktı.

“İyi dinle, Tom,” dedi sonunda. “Buraya çalışmak için geldik. Bize de beş sent vereceklerini söylediler. Çok kalabalıktık. Sonra çıkıp iki buçuk sent vereceklerini söylediler. İnsan bu parayla kendi karnını bile doyuramaz. Bir de çocukları varsa... Biz de bu paraya çalışmayacağımızı söyledik. Bizi kovdular. Yeryüzünün tüm polislerini üstümüze saldılar. Şimdi size beş sent veriyorlar. Sen sanıyor musun ki, buradaki grevi kırdıklarında size beş sent verecekler?”

“Bilmiyorum,” dedi Tom. “Şimdilik beş sent veriyorlar.”

“Bak,” dedi Casy. “Birlikte kamp kurmak istedik, üstümüze saldırdılar. Bizi dağıttılar. Birçoğumuzu dövdüler. Köpek gibi davrandılar bize. Size de aynı şeyi yapacaklar. Fazla dayanamayız. İçimizde iki gündür ağzına lokma koymayanlar var. Bu gece dönüyor musun?”

“Niyetim o,” dedi Tom.

“Peki... Oradakilere buradaki durumu anlat Tom. Onlara bizi aç bıraktıklarını, kendilerini de arkadan bıçakladıklarını söyle. Çünkü grevi kırar kırmaz ücreti iki buçuk sente düşürecekleri kesin.”

“Anlatırım,” dedi Tom. “Ama nasıl bilmiyorum. Şimdiye dek hiç bu kadar çok silahlı adamı bir arada görmemiştim. Konuşmama izin vereceklerini hiç sanmıyorum. Oradaki insanlar da buz gibi. Başlarını önlerine eğip bir selam bile vermiyorlar.”

“Onlara anlatmaya çalış Tom. Biz gider gitmez iki buçuk sent alacaklar. İki buçuk sentin ne olduğunu bilirsiniz; bir dolara tam bir ton şeftali toplayıp taşımak demek.” Başını önüne eğdi. “Hayır... bunu yapamazsınız. Karnınızı bile doyuramazsınız o parayla.”

“Anlatmaya çalışacağım.”

“Annen nasıl?”

“Eh işte, iyi sayılır... Devlet kampını çok beğenmişti. Tuvalet ve sıcak su vardı.”

“Evet... işittim.”

“Orası çok güzeldi. Ama iş bulamadık. Ayrılmak zorunda kaldık.”

“Ben de onlardan birinde yaşamak isterdim,” dedi Casy. “En azından bir tanesini görmek. Orada polis de yokmuş.”

“Kendi polisleri var.”

Casy, heyecanla ona baktı.

“Hiç olay çıkmıyor muydu? Kavg, hırsızlık, sarhoşlar?”

“Hayır,” dedi Tom.

“Ya kötü biri çıkarsa... O zaman ne yapıyorlar?”

“Kamptan atıyorlar.”

“Ya birçok kötü varsa?”

“Yok canım,” dedi Tom. “Biz tam bir ay kaldık orada. Tek bir kötüye bile rastlamadık.”

Casy’in gözleri coşkunklukla parladı. Öteki adamlara döndü.

“Görüyor musunuz?” diye haykırdı. “Size söylemiştim. Polisler kötülüğü önleyeceklerine yaratıyorlar. Bak Tom! Oradakilere dışarı çıkmaları gerektiğini anlat. Birkaç gün içinde yapabilirler bunu. Şeftaliler olgunlaştı. Söyle onlara.”

“Çıkmazlar,” dedi Tom. “Beş sent alıyorlar. Başka hiçbir şey umurlarında değil.”

“Ama grev kırılır kırılmaz beş sent alamayacaklar.”

“Bunu düşüneceklerini sanmıyorum. Şu anda beş sent alıyorlar. Yalnızca bunu düşünüyorlar.”

“Sen yine de anlat onlara.”

“Babam bile yapmaz bunu,” dedi Tom. “Onu tanırım. Kendisini hiç ilgilendirmediğini söyleyecektir.”

“Doğru,” dedi Casy üzgün bir tavırla. “Sanırım haklısın. Aklının başına gelmesi için önce dayak yemesi gerek.”

“Bir lokma yiyeceğimiz kalmamıştı,” dedi Tom. “Bu gece et yedik. Fazla değildi ama yine de et, ettir. Babamın başkaları için etten vazgeçeceğini sanıyor musun? Rosasharn’ın süt içmesi gerek. Kapının dışında birtakım insanlar bağılıyor diye, annemin o bebeği feda edebileceğini düşünebiliyor musun?”

“Keşke anlayabilselerdi,” dedi Casy kederle. “Et yiyebilmelerinin tek çaresini keşke anlayabilselerdi... Ey Tanrım! Kimi zaman yoruluyorum. Hem de çok yoruluyorum. Birini tanımıştım. Hapisteyken onunla konuşurdum. Bir sendika kurmaya çalışıyormuş. Hatta bir tane kurmuş bile. Ama sonra o Vigilant denilen faşistler işi berbat etmiş. Sonra ne olmuş biliyor musun? Yardım etmeye çalıştığı insanlar ona arkasını dönmüş. Hiç konuşmamışlar onunla. Yanında görülmekten bile korkmuşlar. ‘Git yanımızdan. Başımızı derde sokacaksın,’ diyorlarmış. Çok üzgündü. Ama yine de, ‘O kadar kötü değil,’ derdi. ‘Fransız Devrimi’ni düşün... Devrimi yapan herkesin kafası kesilmişti. Hep böyle olur zaten,’ derdi. ‘Çok doğal bu. Eğlence ol-

sun diye yapmıyorsun ki bu işi. Yapmak zorunda olduğun için yapıyorsun. Çünkü sen böylesin. Washington'a bak. Devrimi yaptı, sonra da o orospu çocukları onu mahvettiler. Lincoln de öyleydi. Aynı insanlar öldürdüler onu. Çok doğal bu.”

“Öyle,” dedi Tom, “İşin şakaya gelir yanı yok.”

“Evet, doğru.” Hapishanedeki arkadaşım, ‘Ne olursa olsun, elinden ne gelirse yapmalısın,’ derdi. ‘Yalnız, bir şeye dikkat etmelisin: Ne zaman ileri doğru bir adım atılsa, biraz geriye kayılması doğaldır, ama hiçbir zaman başlanılan yere dönülmez. Bunu kanıtlayabilirsin,’ derdi. ‘İşte bu da yapılanın doğru olduğunu gösterir. Öyle görülse bile aslında yitirilen bir şey yoktur.’”

“Durmadan konuşuyoruz,” dedi Tom. “Ama kardeşim Al’a bir bak. Kızların peşinde koşuyor. Başka hiçbir şey umurunda değil. Birkaç güne kalmaz kendine bir kız bulur. Gece gündüz bunu düşünüyor. İleri ya da geri atılan adımlar onu hiç ilgilendirmiyor.”

“Elbette,” dedi Casy. “Elbette. O yapması gerekeni yapıyor. Hepimiz öyleyiz.”

Dışarıda oturan adam başını uzattı:

“Lanet olsun, hiç hoşuma gitmiyor,” dedi.

Casy ona baktı:

“Ne oldu?”

“Bilmiyorum. İçimde bir sıkıntı var.”

“Evet ama ne oldu?”

“Bilmiyorum. Bir ses gibi geliyor, sonra kulak kesilip ortalığı dinliyorum, ama hiçbir şey işitmiyorum.”

“Sinirlerin bozulmuş,” dedi yaşlı adam.

Ayağa kalkıp dışarı çıktı. Bir saniye sonra içeri seslendi.

“Simsiyah kocaman bir bulut geliyor. Fırtına patlayacak galiba. Onu sinirli yapan da bu. Havadaki elektrik.”

Yeniden içeri girdi. Öteki iki adam ayağa kalkıp dışarı çıktılar.

“Hepsi çok sinirli,” dedi Casy. “O polisler, bizi gebertinceye dek dövüp eyaletten atacaklarını söylediler. Durmadan konuştuğum için beni de önderleri sanıyorlar.”

Yaşlı yüz, yeniden içeri baktı.

“Casy, lambayı söndürüp dışarı çık. Bir şeyler oluyor.”

Casy, lambayı söndürdü. Alev titreyerek kayboldu. Casy dışarı çıktı, Tom da onu izledi.

“Ne oluyor?” diye sordu alçak sesle.

“Bilmiyorum. Dinle!”

Sessizliğe karışan binlerce kurbağa ve çekirge sesi iştiliyordu. Ama arka taraftan başka sesler de geliyordu; yolda belli belirsiz ayak sesleri, çalıların hışırtısı...

“Gerçekten işitip işitmediğimi anlayamıyorum. İnsanı kandırıyor. Sinirlerini bozuyor,” dedi Casy. “Hepimiz sinirliyiz. Ama bilmiyorum. Sen işitiyor musun Tom?”

“İşitiyorum,” dedi Tom. “Evet, işitiyorum. Sanırım bu yana doğru birileri geliyor. Uzaklaşsak iyi olur.”

Yaşlı adam fısıldadı: “Köprünün altından... Bu yandan. Çadırımı bırakmak da istemiyorum.”

“Gidelim,” dedi Casy.

Akarsu boyunca sessizce yürüdüler. Köprünün altı bir mağara gibiydi. Casy, eğilip altından geçti. Tom da arkasından. Suda ayakları kayıyordu. On metre kadar ilerlediler. Solukları, kemerli tavanda yankılanıyordu. Sonra öteki uçtan çıkıp doğrudular.

“İşte buradalar!” diye bağırdı biri.

İki el feneri onları aydınlatarak köreltti.

“Olduğunuz yerde kalın.”

Ses karanlığın içinden geliyordu.”

“İşte bu. Orosu çocuğu. Bu herif işte!”

Casy, görmeyen gözlerle ışığa bakıyordu. Soluk soluğa kalmıştı.

“Dinleyin,” dedi. “Siz ne yaptığınızı bilmiyorsunuz. Çocukların açlıktan ölmelerine yardım ediyorsunuz.”

Kısa boylu, iri yapılı bir adam ışığın önüne çıktı, Elinde yepyeni, beyaz bir cop vardı.

Casy, devam etti:

“Ne yaptığınızı bilmiyorsunuz.”

Adam copunu kaldırdı. Casy, ondan kurtulmak için yana eğildi. Cop kafasının yan tarafına indi. Casy, yere, karanlığın içine düştü.

“Hay aksi, George. Herifi öldürdün galiba.”

“Işığı üstüne tutun,” dedi George. “O orospu çocuğu bunu hak etmişti.”

Işık yeri aydınlattı, bir-iki saniye ortalığı aradıktan sonra Casy’ nin parçalanmış kafasını buldu.

Tom, Papaz’a baktı. Işık İriyari adamın bacaklarının ve beyaz, yepyeni copun arkasından geliyordu. Tom, sessizce onun üstüne atlayıp copu kaptı. İlk hamlede ıskı geçip adamın omuzuna vurdu ama so-

nunda darbeler adamın kafasını buldu. Işıklar çevresinde oynayıp duruyordu. Birileri bağırdı, koşuşmalar, çalılar arasında hırlayan insanların sesleri işitildi. Tom, yaralı adamın başında duruyordu. Derken bir cop, elektrik şoku gibi başına indi. Bir anda iki büküm oldu, akarsu boyunca koşmaya başladı. Ardi sıra koşanların ayak seslerini işitebiliyordu. Birden dönüp bir çalının içine atladı. Ayak sesleri yaklaştı, ışıklar akarsuyu taradı. Tom, çalılar arasında sürünerek ilerledi ve bir sebze bahçesine geldi. İki büküm bir durumda ekili toprağın üstünde koştu. Ayaklarının altında fideler eziliyordu. İleride bahçeyi çevreleyen çalıları ve su kanalını gördü. Asmaların ve böğürtlenlerin arasındaki tellerin altından kayarak geçti. Bir an soluk soluğa yerde yattı. Eliyle uyuşmuş yüzünü ve burnunu yokladı. Burnu kırılmış, kan içinde kalmıştı. Aklını toparlayana dek yüzüstü yattı. Sonra yavaş yavaş sürünerek çukurun kıyısına gitti. Yüzünü soğuk suya batırdı, mavi gömleğinden bir parça kopartarak ıslattı ve kırık burnu ile yarılmış olan yanağının üstüne bastırdı. Su canını yakmıştı.

Kara bulut uzaklaşmış, gece yeniden berraklaşmıştı.

Tom, suyun içine girdi ve ayaklarının altındaki çamurun kaydığını duydu. Bir-iki adımda karşı kıyıya çıktı. Giysileri vücuduna yapışmıştı. Yürüdükçe içleri su dolan ayakkabıları fosurduyordu. Oturup ayakkabılarını çıkarttı ve içindeki suyu boşalttı. Pantolonun paçalarını ve ceketini sıktı.

Çukurların içlerini arayan ışıkların otoyolda oynadığını gördü. Ayakkabılarını giyerek dikkatle tarlanın ortasından yürüdü. Artık ayakkabıları ses çıkarmıyordu. İçgüdüsel bir şekilde tarlanın öte yanındaki yolu buldu. Büyük bir dikkatle evlere yaklaştı.

Bir ses işittiğini sanan bekçi:

“Kim var orada?” diye bağırdı.

Tom, hemen yere yattı, el fenerinin ışığı üstünden geçip gitti.

Sürünerek sessizce evin kapısına vardı. Açtığına menteşeler gıcırdadı.

Anne’nin, sakın, uykusuz sesi işitildi:

“Kim o?”

“Benim... Tom.”

“Biraz uyusan iyi olacak. Al, daha dönmedi.”

“Bir kız bulmuş olmalı.”

“Hadi uyu,” dedi kadın yumuşak sesle. “Şurada pencerenin altında.”

Tom, yerini bulup vücuduna yapışan giysilerini çıkardı. Titreyerek battaniyenin altına girdi. Yaralı yüzünün uyuşukluğu geçmeye başlamıştı. Başı uğulduyordu.

Al, bir saat sonra geldi. Dikkatle içeri girip, Tom'un ıslak giysilerinin üstüne bastı.

"Hışşt!" dedi Tom.

"Uyumadın mı?" diye fısıldadı Al. "Nasıl ıslandın?"

"Sus!" dedi Tom. "Sabah anlatırım."

Baba, arkasını döndü, bir anda horultusu tüm odayı doldurdu.

"Üşümüşsün," dedi Al.

"Sus! Uyu."

Küçük, dört köşe pencere, odanın karanlığına karşılık biraz olsun griydi.

Tom uyuyamadı. Yaralı yüzünün sinirleri canlanmıştı. Elmacık kemiği sızlıyordu. Burnu şişmiş, acısı içine oturmuştu. Küçük, dört köşe pencereden yıldızların kayışını izledi. Zaman zaman dışarıdan bekçilerin ayak sesleri geliyordu.

Sonunda uzaklarda bir yerde horozlar öttü, küçük pencere yavaş yavaş aydınlandı. Tom, parmaklarının ucuyla yaralı yüzünü yokladı: Al, uykusunda homurdanıp, bir şeyler mırıldandı.

Şafak sökmüştü. Yan yana dizilmiş evlerde bir kıpırtı başladı, kırılan tahtaların takırtısı, çaydanlıkların fokurtusu işitildi. Günün ağarmasıyla Anne, birden doğruldu. Tom, onun uykudan şişmiş yüzünü görebiliyordu. Kadın, uzun bir süre pencereye baktı. Sonra battaniyeyi üstünden atıp entarisini buldu. Başından ve kollarından geçirerek giydi. Ayağa kalkıp entarisini aşağıya çekti. Çıplak ayaklarıyla ses çıkarmamaya çalışarak pencereye gitti ve dışarı baktı. Parmakları hızla saçlarının örgüsünü çözdü, düzelti ve yeniden ördü. Ellerini önünde kavuşturup bir süre kımıldamadan durdu. Pencereye dönük yüzü pırıl pırıldı. Döndü, yatakların arasından dikkatle geçerek lambayı buldu. Camı kaldırıp fitili yaktı.

Baba, dönüp ona göz kırptı:

"Paran var mı Baba?" diye sordu Anne.

"Ne? Ha, evet. Altmış sentlik fişim var."

"Öyleyse git de biraz yağla un al. Hadi, çabuk ol."

Baba esnedi.

"Belki dükkân daha açılmamıştır."

"Açtırırsın öyleyse. Karnınızı doyurmam gerek. Çalışacaksınız."

Baba, büyük bir çabayla tulumunu ve tozlu ceketini giydi. Esneyip gerinerek sallana sallana kapıdan çıktı.

Çocuklar da uyanmıştı; fare gibi burunlarını battaniyenin altından çıkartarak onlara bakıyorlardı. Güneş henüz doğmamıştı, odayı renksiz, soluk bir ışık sarmıştı. Anne, yataklara baktı. John Amca da uyanmıştı. Al, hâlâ horluyordu. Gözleri Tom'a çevrildi. Bir an gözlerini kısıp dikkatle ona baktıktan sonra yanına gitti. Yüzü şişmiş ve morarmış, burnundan akan kan dudaklarının ve çenesinin üstünde kurumuştu. Yanağındaki yaranın kenarları gergindi.

"Tom," diye fısıldadı. "Ne oldu?"

"Sus!" dedi Tom. "Yüksek sesle konuşma. Kavgı ettim."

"Tom!"

"Elimde değildi Anne."

Kadın, onun yanına diz çöktü.

"Başın dertte mi?"

Tom, uzun bir süre sesini çıkarmadı. En sonunda: "Evet," dedi. "Dertte. Artık işe gidemem. Saklanmam gerek."

Çocuklar dizlerinin ve ellerinin üstünde merakla yaklaştılar.

"Ne olmuş Tom'a, Anne?"

"Kesin sesinizi!" dedi Anne. "Hadi gidip de yıkanın."

"Sabunumuz yok."

"Suyla yıkanın öyleyse."

"Tom'un nesi var?"

"Kesin sesinizi dedim. Kimseye de bir şey söylemeyin."

Geri geri gidip, uzaktaki duvarın yanına çömeldiler. Şu anda kimsenin kendileriyle ilgilenmeyeceğinden emindiler.

"Çok mu kötü?" diye sordu Anne.

"Burnum kırıldı."

"Olayı sordum."

"Evet. Kötü!"

Al, gözlerini açıp Tom'a baktı.

"Aman Tanrım! Ne oldu?"

"Ne var Tom?" diye sordu John Amca.

Bu arada Baba içeri girmişti.

"Dükkân açıldı," dedi.

Elindeki paketleri ocağın yanına bıraktı. Bir şeyler olduğunu sezmişti.

“Ne oluyor?” diye sordu.

Tom! bir an dirseğine yaslanarak doğruldu, sonra yeniden yattı.

“Çok bitkinim. Olanları anlatmaya çalışacağım. Çocuklar ne olacak?”

Anne, duvarın kıyısında büzülmüş duran çocuklara baktı.

“Gidip yüzünüzü yıkayın.”

“Hayır,” dedi Tom. “Onlar da işitsin. Bilmeleri gerek. Yoksa boş-boğazlık edebilirler.”

“Ne oluyor Tanrı aşkına?” diye sordu Baba.

“Anlatacağım. Dün gece dışarıdaki insanların neden bağırıp çağırıldıklarını öğrenmeye gittim. Ve Casy ile karşılaştım.”

“Papaz’la mı?”

“Evet Baba. Papaz’la. Ama bu kez bir greve önderlik ediyordu. Onu yakalamaya geldiler.”

“Kim geldi?” diye sordu Baba.

“Bilmiyorum. O gece bizi yolda çeviren adamlar. Elllerinde sopa vardı.” Sustu. “Onu öldürdüler. Kafasını kırdılar. Yanında duruyordum. Bir anda çıldırdım. Adamın elindeki sopayı kaptım.” Sanki konuşurken gece, karanlık, el fenerleri gözünün önündeydi. “Ve... ve sopayı adamın kafasına indirdim.”

Anne’nin soluğu kesilmişti. Baba dikleşti.

“Onu öldürdün mü?” diye sordu alçak esle.

“Bil... Bilmiyorum. Aklımı yitirmiştim. Öldürmek istedim.”

“Kimse gördü mü?” diye sordu Anne.

“Bilmiyorum. Bilmiyorum. Sanırım. El fenerleri üstümüze dö-nüktü.”

Anne, bir an onun gözlerinin içine baktı.

“Baba,” dedi sonra. “Birkaç sandık kır. Kahvaltı etmeliyiz. Çalışmanız gerek. Ruthie, Winfield. Biri size bir şey soracak olursa... Tom hasta... işittiniz mi? Konuşursanız onu hapse gönderirler. Anlıyor musunuz?”

“Evet efendim.”

“Gözlerini onlardan ayırma John. Kimseyle konuşmasınlar.”

Baba, sandıkları kırarken o da ateşi yaktı. Hamuru yoğurdu. Çaydanlığı ateşin üstüne koydu. Tahtalar bir anda ateş aldı, alevler çatıya doğru yükseldi.

Baba, kutuları kırma işini bitirmişti. Tom’a yaklaştı.

“Casy, iyi bir adamdı. Böyle işlere neden girmiş?”

“Sandık başına beş sentten çalışmaya gelmişler,” dedi Tom aptal aptal.

“Biz de aynı parayı alıyoruz.”

“Öyle. Bizim yaptığımız grevkırcılık. Bir süre sonra o adamlara iki buçuk sent vermişler.”

“İnsan o kadar parayla karnını bile doyuramaz.”

“Biliyorum,” dedi Tom bitkinlikle. “Onlar da bu yüzden greve gitmişler. Sanırım grev dün gece sona erdi. Belki bu gün bize de iki buçuk sent verirler.”

“Ama buna düpedüz alçaklık derler!...”

“Öyle Baba. Şimdi anlıyorsun ya? Casy hâlâ... iyi bir insandı. Tanrım! O olay bir türlü gözümün önünden gitmiyor. Baş parçalanmış öylece yerde yatıyordu.”

Elleriyle gözlerini kapadı.

“Eee, şimdi ne yapacağız?” diye sordu John Amca.

Al, ayağa kalkmıştı.

“Ben ne yapacağımı biliyorum. Alıp başımı gideceğim.”

“Hayır, böyle bir şey yapmayacaksın Al,” dedi Tom. “Sen bize gerekliisin. Tehlikede olan benim. Ayağa kalkar kalkmaz giderim.”

Anne, ocağın başında çalışıyordu. Konuşulanları işitebilmek için başını hafifçe onlara doğru çevirmişti. Kızgın tavaya yağı döktü, yağ cızırdamaya başlayınca da kaşıkla hamurları koymaya başladı.

“Senin kalman gerek Al,” diye devam etti Tom. “Kamyona senden başka bakacak kimse yok.”

“Ama hiç hoşuma gitmiyor.”

“Başka bir şey yapamazsın, Al. Bu senin ailen. Ben onları da tehlikeye sokarım.”

“Neden bir garajda çalışmaya hakkım yok anlamıyorum,” diye homurdandı Al.

“Belki daha sonra,” dedi Tom. Sonra gözleri onun arkasına kayd ve yatağın üstünde yatan Rose of Sharon’ı gördü. Kızın gözleri fal taşı gibi açılmıştı.

“Üzülme,” dedi ona. “Üzülme. Bugün sana süt alacağız.”

Kız, ona gözlerini kırıştırdı ama sesini çıkarmadı.

“Bilmemiz gerek Tom,” dedi Baba. “O adamı öldürdün mü?”

“Bilmiyorum. Karanlıktı. Sonra biri bana vurdu. Bilmiyorum. İnşallah öldürmüşümdür o piç!”

“Tom!” diye bağırdı Anne. “Böyle konuşma.”

Sokaktan ağır ağır ilerleyen arabaların sesi geliyordu. Baba, pencereye gidip dışarı baktı:

“Yeni bir sürü insan geliyor,” dedi.

“Herhalde grev sona erdi,” dedi Tom. “Şimdi siz de iki buçuk sentten çalışmaya başlayacaksınız.”

“Ama insan durup dinlenmeden çalışsa bile bu kadar parayla karnını doyuramaz.”

“Biliyorum,” dedi Tom. “Çürük şeftalileri yiye. Hiç olmazsa bir süre tok tutar sizi.”

Anne, tavanın içindeki hamurları çevirip, kahveyi karıştırdı.

“Beni dinleyin,” dedi. “Bugün mısır unu alacağım. Lapa yiyeceğiz. Benzin almaya yetecek kadar para biriktirir biriktirmez buradan çekip gideceğiz. İyi bir yer değil burası. Tom’u yalnız bırakmayacağım. Hayır, bırakmayacağım.”

“Bunu yapamazsın Anne. Sizin de başınızı derde sokarım.”

Kadının yüzü sertleşti.

“Hayır, dediğim gibi yapacağız. Gelin de şunları yiye. Sonra da çalışmaya gidin. Bulaşıkları bitirir bitirmez ben de gelirim. Biraz para kazanmamız gerek.”

Kızarmış hamurları sıcak sıcak yemeğe başladıkları için ağızları yandı. Kahvelerini içtiler, çaydanlıkta bir parça daha kaldığını görünce, fincanlarını yeniden doldurdular.

John Amca, gözleri tabağında, başını salladı.

“Yine başımız belaya girdi. Bahse girerim, benim işlediğim günahlar yüzündendir.”

“Kes sesini!” diye haykırdı Baba. “Virt zırt senin günahlarını dinleyecek değiliz. Hadi kalkın artık, bir an önce gidelim. Çocuklar, siz de gelip yardım edin. Anne haklı. Buradan uzaklaşmalıyız.”

Onlar gittikten sonra Anne, Tom’a bir tabak hamurla, bir fincan kahve götürdü:

“Bir şeyler yesen iyi olur.”

“Yiyemem Anne. Öyle kötüyüm ki, lokmamı bile çiğneyecek halim yok.”

“Bir dene.”

“Hayır, yapamam Anne.”

“Her şeyi baştan anlat,” dedi. “Ne olup bitti, iyice öğrenmek istiyorum. Casy ne yapıyordu? Onu neden öldürdüler?”

“Öyle duruyordu işte. Bütün el fenerleri üstüne dönüktü.”

“Ne dedi? Ne dediği aklında mı?”

“Evet,” dedi Tom. “‘İnsanları aç bırakmaya hakkınız yok,’ dedi Casy. Sonra iriyarı bir adam ona ‘kızıl orospu çocuğu!’ dedi. Casy de, ‘Ne yaptığınızı bilmiyorsunuz,’ dedi. İşte o zaman adam kafasına copla vurdu.”

Anne başını öne eğip ellerini kavuşturdu.

“Demek, ‘Ne yaptığınızı bilmiyorsunuz,’ dedi ha?”

“Evet!”

“Keşke Büyükanne bunu işitseydi,” dedi.

“Anne... Ne yaptığımı bilmiyordum. O adama vurmak, soluk almak gibi doğal bir şeydi benim için. Hiç düşünmeden yaptım.”

“Anlıyorum. Keşke yapmasaydın. Keşke oraya hiç gitmeseydin. Ama sen ne yapman gerekiyorsa onu yaptın. Seni suçlayamam.”

Ocağın başına gidip, bir bez parçasını ısınan suya batırdı.

“Al,” dedi. “Bunu yüzüne koy.”

Tom, sıcak bezi yüzüne koydu.

“Anne, bu gece gideceğim. Sizi daha fazla tehlikeye atamam.”

“Tom!” diye bağırdı Anne öfkeyle. “Şu küçük kafamın almadığı bir sürü şey var. Ama şu kadarını söyleyebilirim ki, gitmenin bize hiçbir yararı olmaz. Bir zamanlar kendi toprağımızın üstünde yaşıyorduk. Bu toprak bizi sınırlıyor, bir arada tutuyordu. Yaşlılar öldü, çocuklar doğdu ama biz hep bir bütün olarak kaldık. Bir aileydik. Bir bütündük. Şimdi ise ne olduğumuz belli değil. Al, ikide bir alıp başını gideceğini söylüyor. John Amca da öyle. Baba, babalığını yitirdi. Ailenin başı değil artık. Parçalanıyoruz Tom. Aile diye bir şey kalmadı. Ve Rosasharn...”

Çevresine bakınca, kızın faltaşı gibi açık gözleriyle karşılaştı.

“Bir çocuğu olacak ama aile olmayacak. Bilmiyorum. Her şeyi eskisi gibi sürdürmeye çalışıyordum. Winfield... Onun durumu ne olacak? Gittikçe vahşileşiyor. Ruthie de öyle... Hayvan gibiler. Güvenecek hiçbir şeyimiz kalmadı. Gitme Tom! Bizimle kal ve yardım et.”

“Peki,” dedi Tom bitkin bir tavırla. “Peki, ama kalmasaydım aslında daha iyi olurdu. Neyse.”

Anne kovanın içinde bulaşıkları yıkayıp kuruladı.

“Uyuyamadın mı?”

“Hayır.”

“İyi öyleyse, uyumana bak. Üstün başın sırlıslıkla olmuş. Onları ocağın yanına asayım da kurusunlar.”

İşini bitirdi.

“Ben gidiyorum artık. Şeftali toplayacağım. Rosasharn, biri gelirse, Tom hasta, anlıyor musun? Kimseyi içeri sokma. İştittin mi?”

Rosasharn, başını salladı.

“Biz öğlene döneriz. Sen de uyu Tom. Belki bu gece gideriz.” Yanına geldi. “Tom, gitmeyeceksin, değil mi?”

“Hayır Anne.”

“Doğru söylüyorsun değil mi? Gitmeyeceksin?”

“Hayır Anne. Burada kalacağım.”

“Oldu. Söylediklerimi unutma emi Rosasharn.”

Dışarı çıkıp kapıyı arkasından sertçe kapadı.

Tom, hiç kıpırdanmadan yatıyordu. Zaman zaman uyku bastırıyor, kendinden geçiyor, sonra yeniden ayılıyordu.

“Hey... Tom!”

“Ne? Ha!”

Doğruldu. Seslenen Rose of Sharon’dı. Kızın gözleri nefretle parlıyordu.

“Ne istiyorsun?”

“Birini öldürdün!”

“Evet! Bağırma! Milleti ayağa kaldırmak mı istiyorsun?”

“Banane!” diye haykırdı kız. “Okadın söyledi bana. Günahın sonunun ne olduğunu anlattı. Güzel bir çocuk doğurabilme şansım var mı sanıyorsun? Connie gitti. Gerektiği gibi beslenemiyorum. Süt içmiyorum,” sesi giderek tizleşiyordu. “Şimdi de sen kalkıp birini öldürdün. Söyle, güzel bir çocuk doğurabilme şansım var mı? Bilmiyorum... bir hilkat garibesi olacak o. Oysa ben hiç dans etmedim!”

Tom, ayağa kalktı.

“Sus!” dedi. “Herkesi başımıza toplayacaksın.”

“Umurumda bile değil. Ecüş bücüş bir çocuk doğuracağım. Oysa kimseyle sarmaş dolaş dans etmedim ben.”

Kızın yanına gitti.

“Sus artık.”

“Git yanımdan. Üstelik bu senin ilk adam öldürüşün de değil.”

Yüzü kızarmaya, sözcükleri anlamsızlaşmaya başlamıştı.

“Seni görmek istemiyorum.” Battaniyeyle yüzünü örttü.

Tom onun hıçkırarak ağladığını işitti. Alt dudağını ısırarak dö-

şemeyi inceledi. Sonra Baba'nın yatağına gitti. Şiltenin altında uzun, ağır, 38'lik bir tüfek duruyordu. Tüfeği eline aldı, açıp namlu yatağında kurşun olup olmadığına baktı. Tetik iğnesini inceledi. Sonra yine yatağına döndü, tüfeği namlusu aşağıya gelecek biçimde yanına, yere koydu. Yatağına uzandı ve battaniyeyi üstüne çekip, soluk alabileceği bir aralık bıraktıktan sonra yaralı yüzünü örttü.

"Ey Tanırım!" diye içini çekti.

Dışarıda araba sesleri ve konuşmalar işitildi.

"Kaç kişisiniz?"

"Yalnızca biz... üç. Ne kadar veriyorsunuz?"

"Yirmi beş numaralı barakaya gidin. Numara kapının üstünde yazılıdır."

"Tamam bayım. Ne kadar veriyorsunuz?"

"İki buçuk sent."

"Ama insan bu parayla karnını bile doyuramaz."

"Biz bu kadar veriyoruz. Güneyden gelen iki yüz kişi herhalde bayıla bayıla kabul eder bu parayı."

"Ama bayım..."

"Hadi gidin artık. Ya kabul edin ya da çekin arabanızı. Sizinle tartışacak zamanım yok."

"Ama..."

"Bakın. Ücreti belirleyen ben değilim. Ben yalnızca kaç kişi olduğunuzu yazmakla görevliyim. İstiyorsanız çalışın. İstemiyorsanız, sağa dönün ve gidin."

"Yirmi beş mi demiştiniz?"

"Evet yirmi beş."

Tom yatağında kestiriyordu. Birden odanın içinde bir çıtırtıyla uyandı. Eli tüfeğe uzanıp kabzasına sarıldı. Yüzünün üstünden battaniyeyi attı. Yatağının yanında Rose of Sharon duruyordu.

"Ne istiyorsun?" diye sordu Tom.

"Sen uyu," dedi kız. "Sen uyumana bak. Ben kapıyı gözlerim. Kimseyi içeri sokmam."

Bir an kızın yüzüne baktı, sonra: "Tamam," dedi. Ve battaniyeyi yeniden yüzüne çekti.

Hava kararmaya başlarken Anne, eve döndü. Eşikte durup kapıya vurarak: "Benim," dedi. Tom'u telaşlandırmak istemiyordu.

Kapıyı açıp elinde bir kesekâğıdıyla içeri girdi. Tom, uyanıp doğruldu. Yarası kuruyup iyice gerginleşmişti. Yüzünün cildi pırlıl pırlıldı. Sol gözü hemen hemen iyice kapanmıştı.

“Biz yokken kimse geldi mi?” diye sordu Anne.

“Hayır,” dedi Tom. “Kimse gelmedi. Ücretleri düşürdüler değil mi?”

“Nereden biliyorsun?”

“Dışarıda birilerinin konuştuğunu işittim.”

Rose of Sharon, aptal aptal Anne’ye bakıyordu.

Tom, başparmağıyla onu gösterdi.

“Başımızı neredeyse belaya sokacaktı Anne. Her şeyin kendisini mahvetmek için olduğunu sanıyor. Böyle giderse tepem atacak, ben de çekip gideceğim.”

Anne, Rose of Sharon’a döndü.

“Ne yaptın?”

Kız nefretle karşılık verdi: “Bu durumda çocuğumu nasıl doğuracağım?”

“Kes sesini!” dedi Anne. “Duyularını anlıyorum. Biliyorum elinde değil ama hiç değilse çeneni tutabilirsin.”

Yeniden Tom’a döndü: “Ona aldırma Tom. Ben de kendimden biliyorum, çok zordur. Gebeyken her şeyi ters görürsün. Kim bir şey söylese sana küfür gibi gelir. Herkes, her şey sana karşıdır. Ama aldırma. Elinde değil. Böyle duygulara kapılması çok doğal.”

“Onu incitmek istemiyorum.”

“Sus! Böyle konuşma.”

Elindeki kesekâğıdını soğuk ocağın üstüne bıraktı.

“Hiçbir şey kazanamadık,” dedi. “Dediğim gibi buradan gideceğiz. Tom, hadi bana biraz odun topla. Hayır... yapamazsın. Zaten elimizde topu topu bir tek sandık kaldı. Onu kır. Bizimkilere gelirken çalı çırpı toplamalarını söyledim. Şekerli lapa yapacağım.

Tom, ayağa kalkıp son kutuyu küçük parçalara ayırdı. Anne, alevi bir deliğin altında tutmaya çalışarak ocağın bir köşesinde dikkatle ateşi yaktı. Çaydanlığı suyla doldurup üstüne koydu. Az sonra çaydanlık karıncalanmaya başlamıştı.

“Bugün ne kadar topladınız?” diye sordu Tom.

Anne bir fincanı mısır ununun olduğu kesekâğıdına batırdı.

“Bu konuda konuşmak istemiyorum. Bütün gün bir zamanlar

nasıl şakalaştığımızı düşündüm. Durumumuz hiç hoşuma gitmiyor Tom. Kimse şaka falan yapmıyor artık. Yapsa bile, kimsenin gül-meyeceği acı bir şaka oluyor. Bugün adamın biri, 'Buhran bitti,' dedi. 'Bir tavşan gördüm ve peşinden kimse koşmuyordu.' Başka biri, 'Nedeni o değil,' dedi. 'Kimse artık tavşan öldürmeye kıyamıyor. Yakalıyor, sütünü sağdıktan sonra salıveriyor. Senin gördüğünde süt falan kalmamıştı herhalde.' İşte söylemek istediğim bu. Eskisi gibi değil. Hani bir gün John Amca bir Kızilderiliyi kandırıp eve getirmişti de adam fasulyelerin hepsini yiyip bitirivermişti. Sonra da John Amca'nın viskisini içip kafayı bulmuştu. Tom, bir parça bezi soğuk suya batır da yüzüne koy."

Hava iyice kararmaya başlamıştı. Anne, lambayı yakıp bir çiviye astı. Ateşe biraz daha tahta atıp unu yavaş yavaş sıcak suyun içine döktü.

"Rosasharn," dedi. "Sen lapayı karıştırabilir misin?"

Dışarda bir koşuşma işitildi. Kapı ardına dek açılıp duvara çarp-tı. Ruthie, telaşla içeri girdi.

"Anne!" diye bağırdı. "Anne. Winfield bayıldı."

"Nerede? Çabuk söyle!"

Ruthie, soluk soluğa kalmıştı.

"Yüzü birden bembeyaz oldu ve yere düştü. Öyle çok seftali yedi ki, bütün gün ishaldi. Birden düştü. Bembeyazdı!"

"Çabuk beni yanına götür!" dedi Anne. "Rosasharn sen lapaya dikkat et."

Ruthie ile birlikte dışarı çıktı. Küçük kızın arkasından hızla koşmaya başladı. Üç adam karanlıkta onlara doğru geliyordu. Ortadakinin kollarında Winfield vardı. Anne onlara doğru koştu.

"Benim çocuğum o!" diye haykırdı. "Verin onu bana!"

"Ben taşırım bayan."

"Yo, yo, bana verin."

Çocuğu kucaklayıp arkasını döndü. Sonra birden kendine geldi.

"Çok teşekkür ederim," dedi adamlara.

"Bir şey değil bayan. Çocuk çok zayıflamış. Galiba bağırsaklarında kurt var."

Anne, telaşla eve doğru ilerledi. Winfield, kollarında baygın yatıyordu. Anne yel yepelek eve girdi, yere çömelip onu şiltelerden birinin üstüne yatırdı.

"Söyle yavrum, ne oldu?" diye sordu.

Çocuk usulca gözlerini araladı, başını salladı, sonra yeniden gözlerini kapadı.

“Ben söyleyeyim mi, Anne,” dedi Ruthie. “Bütün gün ishaldi. Çok şeftali yedi.”

Anne elini alnına koydu:

“Ateşi yok. Ama yüzü bembeyaz. Bitkin bir durumda.”

Tom, yaklaşmış lambayı çocuğun yüzüne tuttu:

“Biliyorum,” dedi. “Açlıktan. Gücü kalmadı. Biraz süt alıp ona içirin. Lapasına da biraz süt koyun.”

“Winfield,” dedi Anne. “Nasılsın?”

“Başım dönüyor,” dedi Winfield.

“Hiç böyle ishal görmemişsinizdir,” dedi Ruthie.

Baba, John Amca ve Al, eve geldiler. Kolları çalı çırpı doluydu. Kucaklarındaki yükü ocağın yanına boşalttılar.

“Ne var?” diye sordu Baba.

“Winfield. Biraz süt içmesi gerekiyor.”

“Tanrım! Hepimize bir şey gerekiyor zaten.”

“Bugün ne kadar kazandık?” diye sordu Anne.

“Bir dolar kırk iki sent.”

“İyi öyleyse. Şimdi git de, Winfield’e süt al.”

“Neden hastalanmış?”

“Nedenini bilmiyorum ama hasta işte. Git dedim sana!”

Baba, homurdanarak kapıdan çıktı.

“Lapayı karıştırıyor musun?”

“Evet.”

Rose of Sharon, işini unutmadığını göstermek için lapayı daha hızlı karıştırmaya başladı.

“Tanrı aşkına Anne!” diye yakındı Al. “Geceyarılarına dek çalıştıktan sonra sadece lapa mı yiyeceğiz?”

“Al, biliyorsun ki buradan gitmemiz gerek. Paramızı benzin almak için saklamak zorundayız. Çok iyi biliyorsun bunu.”

“Ama Anne, çalışan bir insanın et yemesi gerek.”

“Kes sesini artık,” dedi Anne. “Yemeğimizi yedikten sonra önemli bir şey konuşacağız. Ne olduğunu biliyorsun.”

“Benim hakkımda mı?” diye sordu Tom.

“Yedikten sonra konuşuruz,” dedi Anne. “Al, buradan gitmek için yeterince benzinimiz var, değil mi?”

“Çeyrek depo kadar,” dedi Al.

“Bana da söylerseniz çok sevinirim,” dedi Tom.

“Daha sonra. Biraz sabret.”

“Sen de o lapayı karıştırmaya devam et. Biraz da kahve koyayım. Şekeri isteyen lapasına, isteyen kahvesine koyar. İkisine de yetecek kadar yok.”

Baba, süt şişesiyle birlikte döndü: “On bir sent,” dedi öfkeyle.

“İşte!” Anne şişeyi alıp ağzını açtı. Yoğun sıvıyı bir fincana boşaltıp Tom’a verdi.

“Bunu Winfield’e ver,” dedi.

Tom, yatağın yanına diz çöktü, “Al iç bunu.”

“İçmem. Midem bulanıyor. Beni rahat bırakın.”

Tom ayağa kalktı:

“Şimdi içemeyecek Anne. Biraz bekleyelim.”

Anne, fincanı alıp pencerenin içine koydu.

“Kimse bu süte dokunmasın,” diye uyardı ötekileri. “Bu Winfield’in.”

“Ben hiç süt içmedim,” dedi Rose of Sharon asık suratla. “Süt içmem gerek.”

“Biliyorum ama sen hâlâ ayaktasın. Bu çocuk ise yatağa düştü. Lapa koyulaştı mı?”

“Evet. Artık karıştıramıyorum.”

“Peki öyleyse. Hadi yiyelim. Şeker burada. Herkese bir kaşık. İster lapanıza, ister kahvenize koyun.”

“Ben lapayı tuz ve biberle yemek isterdim.”

“İstersen tuz koyabilirsin,” dedi Anne. “Biber bitti.”

Sandıkların hepsi kırılmıştı. Yemeklerini yemek için yatakların üstüne oturdular. Tencere boşalana dek birkaç kez tabaklarını doldurdular.

“Biraz da Winfield’e bırakın,” dedi Anne.

Winfield, doğrulup sütünü içti ve bir anda iştahı açıldı. Lapa tenceresini bacaklarının arasına sıkıştırıp soluk almadan yedi, dibini de ekmeğiyle sıyrdı. Anne, şişede kalan sütü bir fincana boşalttı ve bir köşede, kimseye göstermeden içmesi için Rose of Sharon’a verdi. Sonra öteki fincanlara kahve koyup dağıttı.

“Şimdi ne olup bittiğini söyler misiniz?” diye sordu Tom. “Öğrenmek istiyorum.”

“Ruthie ile Winfield dinlemeseler daha iyi olur,” dedi Baba. “Dışarı çıkabilirler mi?”

“Hayır,” dedi Anne. “Henüz birer çocuk olsalar bile, büyükler gibi davranmayı öğrenmeleri gerek. Başka çıkar yolu yok bunun. Ruthie, Winfield, burada işittiklerinizi kimseye söylemeyeceksiniz yoksa mahvolursuz.”

“Söylemeyiz,” dedi Ruthie. “Biz büyüdük.”

“Öyleyse susup dinleyin.”

Kahve fincanları yerde duruyordu. Bir kelebek kanadını andıran lambanın kısa alevi, duvarları sarı bir ışıkla aydınlatıyordu.

“Hadi anlatın,” dedi Tom.

“Baba, sen anlat,” dedi Anne.

John Amca, kahvesinden bir yudum aldı:

“Dediğin gibi ücretleri düşürdüler,” dedi Baba. “Bir sürü yeni işçi geldi. Öyle açlar ki, bir somun ekmeğe bile çalışırlar. Elini bir şeftaliye uzatıyorsun, başka biri senden önce davranıyor. Tüm ürünü bir günde toplayacaklar. Bir sürü insan yeni ağaçlara saldırıyor. Millet birbirine girdi... biri bu benim ağacım diyordu, öteki de onun şeftalilerini toplamak istiyordu. Bu adamları ta El Centro’tan getirmişler. Açlıktan ölmek üzereler. Bütün gün bir somun ekmeğe bile çalışırlar. Denetçiye, ‘İki buçuk sente çalışamayız,’ dedim. ‘Öyleyse bırakın işi,’ karşılığını verdi. ‘Siz toplamazsanız, bu adamlar toplar.’ ‘Karınları doyunca onlar da toplamaz,’ dedim. ‘Onlar doyana dek şeftalilerin hepsi toplanır,’ diye karşılık verdi.”

Sustu.

“Bu gece iki yüz kişi daha gelecek diyorlar,” dedi John Amca.

“Öbür işten ne haber?” dedi Tom.

Baba bir süre sesini çıkarmadı.

“Tom,” dedi sonra. “Anlaşılan adamın işini bitirmişsin.”

“Bana da öyle gelmişti. Anlamıştım bunu.”

“Herkesin dilinde bu olay dolaşıyor,” dedi John Amca. “Polisleri tüm bölgeye yaymışlar. Onu yakalayınca linç edeceğiz diyorlardı.”

Tom, gözleri faltaşı gibi açık, söylenenleri dinleyen çocuklara baktı. Sanki bir anda karanlığın içinden korkunç bir şey çıkmasından korkuyorlarmış gibiydiler.

Tom, “O işi yapan adam Casy’i öldürdükleri için yapmıştır bunu,” dedi.

“Olayı şimdi böyle anlatmıyorlar,” diye onun sözünü kesti Baba. “İlk cinayeti onun işlediğini söylüyorlar.”

Tom derin bir of çekti.

“Milleti kışkırtmaya çalışıyorlar. Ben bunu sezdim. O leş kargalarının hepsi buna çalışıyor. Adamı yakalayacağız diyorlardı.”

“Eşkalini belirlemişler mi?”

“Yoo... Tam değil... Ama işittiğim kadarıyla yaralı olduğunu sanıyorlar. Yani...”

Tom, elini ağır ağır kaldırıp yaralı yanağına dokundu.

“Böyle demiyorlardı,” diye haykırdı Anne.

“Sakin ol Anne,” dedi Tom. “O leş kargaları bizim aleyhimize ne söylerlerse doğrudur.”

Anne, sarı lamba ışığında Tom’un yüzünü ve özellikle dudaklarını inceledi:

“Söz vermiştin,” dedi.

“Anne ben... Belki de o adamın gitmesi gerek. Eğer... bu adam kötü bir şey yapmışsa, kendi kendine belki de şöyle diyordur: ‘Tamam. Suç İşledim, cezamı çekmeliyim.’ Ama bu adam kötü bir şey yapmadı. Gidip bir kokarca öldürseydi yine aynı şeyi hissedecekti.”

“Ben ve Winfield biliyoruz,” diye söze karıştı Ruthie. “O adamın bizim yüzümüzden gitmesi gerekmiyor.”

Tom güldü.

“Adam kendi başını da belaya sokmak istemiyor. Ama aynı zamanda ailesini de düşünüyor elbette. Anne... Gitmem gerek.”

Anne, eliyle ağzını kapatıp, boğazını temizlemek için öksürdü.

“Gidemezsin,” dedi. “Saklanacak yer bulamazsın. Kimseye güvenemezsin. Ama bize güvenebilirsin. Seni saklarız. Yüzün iyileşene dek yemeğini de veririz.”

“Ama Anne...”

Kadın ayağa kalktı:

“Hiçbir yere gitmiyorsun. Seni yanımızda götüreceğiz. Al, sen kamyonu kapının önüne çek. Her şeyi iyice düşünüp taşındım. Şilteyi kamyonun arkasında yere sereriz. Tom, hemen üstüne atlar, onun üstüne de başka bir şilteyi kıvrıp koyarız ki içinde rahat otursun. Sonra da yanını yöresini eşyalarla doldururuz. Rahatça nefes alabilir. Artık tartışmayalım. Dediğim gibi yapacağım.”

“Anlaşılan erkeklerin hiç söz hakkı kalmadı,” diye yakındı Baba. “Bütün söz kadınların. Hele bir yere yerleşelim ona gereken dersi vereceğim.”

“O zaman gelsin, yaparsın,” dedi Anne. “Hadi kalk, Al. Hava yeterince karardı.”

Al, kamyona gitti. Ortılığı kolaçan ettikten sonra kamyonu kapının önüne çekti.

“Elinizi çabuk tutun,” dedi Anne. “Şu şilteyi kamyona atın.”

Baba ile John Amca, şilteyi kamyonun arkasından yukarı doğru fırlatıp yerleştirdiler.

“Şimdi de bunu.”

İkinci şilteyi de kamyona yerleştirdiler.

“Hadi... Tom, çabuk kamyona bin ve şiltelerin arasına saklan. Çabuk ol.”

Tom, bir sıçrayışta kamyona tırmanıp içeri atladı. Alttaki şilteyi düzeltip oturdu, ötekini de üstüne çekti. Baba, şilteyi ortasından tutup yukarı kaldırdı. Böylece açılan oyukta Tom, rahatça saklandı. Kamyonun kasa korkulukları arasından dışarısını görebiliyordu. Baba, Al ve John Amca, eşyaları çarçabuk yüklediler, battaniyeleri Tom’un girdiği oyuguğun üstüne yığdılar, kenarlarına kovaları koydular, son şilteyi de arkaya serdiler. Kutular yandığı için kapkacak ve elbiseler rastgele kamyona atıldı. Yükleme işini neredeyse bitirmişlerdi ki, koltuğunun altında tüfeğiyle bir bekçi yaklaştı.

“Ne oluyor burada?” diye sordu.

“Gidiyoruz,” dedi Baba.

“Neden?”

“Şey... Bir iş teklifi aldık... İyi bir iş.”

“Sahi mi? Nerede?”

“Şey... Weedpatch yakınlarında.”

“Şöyle bir bakalım size.”

Elindeki feneri Baba’nın, John Amca’nın ve Al’ın yüzüne tuttu.

“Sizin yanınızda biri daha yok muydu?”

“Şu otostopçudan mı söz ediyorsunuz?” dedi Al. “Hani şu sarı yüzü ufak tefek delikanlı?”

“Evet. Sanırım öyle biriydi.”

“Onu tam buraya girerken kamyona almıştık. Bu sabah ücretler düşünce çekip gitti.”

“Nasıl biriydi, şunu bir daha anlatsana.”

“Kısa boylu. Sarı yüzü.”

“Bu sabah yaralı mıydı?”

“Ben görmedim,” dedi Al. “Benzinci açık mıdır?”

“Evet, sekize kadar.”

“Hadi binin,” diye bağırdı Al. “Sabah olmadan Weedpatch’e varmak istiyorsak elimizi çabuk tutmalıyız. Öne mi bineceksin Anne?”

“Hayır, arkada oturacağım,” dedi kadın. “Baba, sen de arkaya, yanıma gel. Rosasharn önde, John Amca ve Al’la birlikte otursun.”

“Fişi bana ver Baba,” dedi Al. “Eğer verirlerse benzin alıp, üstünü de paraya çevireyim.”

Bekçi, onların yoldan aşağı gidip, benzin pompalarına doğru sola dönüşlerini seyretti.

“İki galon verin,” dedi Al.

“Fazla uzağa gitmiyorsunuz.”

“Hayır, uzağa gitmiyoruz. Bu fişi burada değiştirebilir miyim?”

“Şey... aslında değiştirmemem gerek.”

“Bakın bayım,” dedi Al. “Eğer bu gece gidebilirsek çok iyi bir işe gireceğiz. Gidemezsek bu büyük fırsatı kaçıracacağız. Bir iyilik yapın.”

“Şey, peki. Arkasına imzanızı atın.”

Al, dışarı çıkıp arabanın önünden dolaştı:

“Olur, imzalayayım,” dedi.

Musluğu açıp, ucundaki hortumla radyatörü doldurdu.

“İki tane mi dediniz?”

“Evet iki tane.”

“Ne yana gidiyorsunuz?”

“Güneye. Bir iş bulduk.”

“Sahi mi? İş çok az bulunuyor... özellikle sürekli iş.”

“Bir dostumuz var,” dedi Al. “İş bizi bekliyor. Haydi hoşça kal.”

Kamyon geri döndü, toprak setin üstünden yola çıktı. Zayıf farlar önlerini belli belirsiz aydınlatıyor, sağ taraftaki, zaman zaman sönmüyor, sonra yeniden yanıyordu. Her sıçrayışta, kamyonu rasgele atılan tencereler ve fincanlar tangur tungur yuvarlanıyorlardı.

Rose of Sharon sessiz sessiz inliyordu.

“Çok mu kötüsün?” diye sordu John Amca.

“Evet! Her zaman kötü hissediyorum kendimi. Şöyle güzel bir yerde sarsılmadan oturabilmeyi ne kadar isterdim. Keşke evde kalsaydık da buralara hiç gelmeseydik. Evde kalsaydık, Connie de gitmezdi. Akşamları ders çalışır, bir işe girerdi.”

Ne Al, ne de John Amca kıza karşılık verdi. Connie’nin yaptıkları onları utandırıyordu.

Çiftliğin beyaz boyalı kapısında bir bekçi kamyonu yaklaştı.

“Temelli mi gidiyorsunuz?”

“Evet!” dedi Al. “Kuzeye gidiyoruz. Bir iş bulduk.”

Bekçi, elindeki feneri kamyonu çevirdi, arka tarafı taradı. Baba ile Anne, bomboş gözlerle fenerin ışığına baktılar.

“Tamam.”

Bekçi kapıyı açtı. Kamyon sola döndü ve büyük kuzey-güney otoyolu olan 101’e doğu ilerledi.

“Nereye gittiğimizi biliyor musun?” diye sordu John Amca.

“Hayır,” dedi Al. “Burnumun doğrultusuna gidiyorum işte. Bıktım usandım gitmekten.”

“Galiba doğum yaklaşıyor,” dedi Rose of Sharon gözdağı verircesine. “Bana iyi bir yer bulmaları gerek.”

Geceyle birlikte insanın iliklerine işleyen bir soğuk bastırmıştı. Yol kıyısındaki meyve ağaçlarından yapraklar dökülüyordu. Yükün üstünde Anne, sırtını kamyonun kenarına dayamış oturuyordu. Baba, tam karşıındaydı.

“İyi misin Tom?” diye seslendi Anne.

Boğuk bir ses iştili: “Biraz sıkışık bir durumdayım. Çiftlikten çıktık mı?”

“Dikkatli ol,” dedi Anne. “Yolda durdurabilirler.”

Tom, şiltenin bir ucunu kaldırdı. Kamyonun bir çukura girmesiyle tencere ve fincanlar yerde yuvarlandı.

“Şilteyi hemen üstüme çekerim,” dedi. “Burada kapalı kalmaktan canım çıktı.”

Dirseğinin üstüne yaslandı.

“Hava nasıl da soğudu, değil mi?”

“Bulutlar yüksek,” dedi Baba. “Kış erken gelecek diyorlar.”

“Sincaplar yuvalarına mı çekilmiş yoksa?” diye sordu Tom. “Havanın nasıl olacağını her yerden anlayabilirsin. Kalıbımı basarım ki, yamalı donuna bakıp hava tahmini yapanlar bile vardır.”

“Bilmem,” dedi Baba. “Bana kalırsa kış yaklaşıyor. Ama yine de insan iyice anlayabilmesi için uzun bir süre burada yaşaması gerek.”

“Ne yana gidiyoruz?” diye sordu Tom.

“Bilmiyorum. Al, sola döndü. Galiba geldiğimiz yoldan gidiyor.”

“Ne yapmamız gerektiğini bilmiyorum,” dedi Tom. “Ama otoyoldan gidersek daha çok polisle karşılaşabiliriz. Yüzüm bu haldeyken beni hemen yakalarlar. Belki de ara yollardan gitsek daha iyi olur.”

“Cama vur da Al dursun,” dedi Anne.

Tom, yumruğuyla cama vurdu; kamyon yolun kıyısına gelip durdu. Al, inip arkaya geldi. Ruthie ile Winfield, başlarını battaniyenin altından çıkartıp baktılar.

“Ne istiyorsunuz?” diye sordu Al.

“Ne yapacağımızı kararlaştırmalıyız,” dedi Anne. “Arka yollar-dan gitsek daha iyi olacak. Tom, öyle diyor.”

“Yüzümün halinden dolayı,” diye ekledi Tom. “Kim görse anlar. Polisler beni hemen yakalar.”

“Ne yana gitmek istiyorsunuz? Ben kuzeye gideriz diye düşün-müştüm. Güneyi dolaştık.”

“Tamam,” dedi Tom. “Ama arka yollara sap.”

“Kamyonu bir kıyıya çekip bu gece uyumaya ne dersiniz?” diye sordu Al. “Yola yarın devam ederdik.”

“Daha değil,” diye atıldı Anne. “Önce biraz uzaklaşalım.”

“Öyle olsun.”

Al, kamyona binip sürmeye devam etti.

Ruthie ile Winfield, başlarını battaniyenin altına soktular yeni-den.

“Winfield iyi mi?” diye sordu Anne.

“Tabii iyi,” dedi Ruthie. “Uyuyor.”

Anne, arkasına yaslandı.

“Böyle apar topar kaçmak çok gülünç bir şey. Sinirlerim gittik-çe bozuluyor.”

“Herkesin siniri bozuluyor,” dedi Baba. “Herkesin. Bugünkü kavgayı gördün. İnsanlar değişiyor. Devlet kampındayken böyle de-ğildik.”

Al, çakıl taşlı yolda sağa döndü, farların ışıkları yerde titredi. Artık meyve ağaçları bitmiş, onların yerini pamuk tarlaları almış-tı. Ara yolları izleyerek otuz kilometre kadar gittiler. Yol, kıyıları ça-lılarla kaplı bir dere boyunca uzanıyor, beton bir köprüünün üstün-den geçerek öteki tarafta da suyu izliyordu. Farlar birdenbire, dere-nin kıyısında bir dizi, tekerleksiz, kırmızıya boyalı, kutu biçimindeki arabaları aydınlattı. İri bir levhada, “Pamuk İşçileri Aranıyor” yazı-lıydı. Al yavaşladı. Tom, kamyonun parmaklıklarından dışarı baktı. Arabaları iki yüz metre kadar geçtikten sonra Tom, cama vurdu yi-ne. Al, arabayı yol kıyısına çekip aşağıya indi.

“Ne oldu, ne istiyorsun?”

“Motoru kapa da yanıma gel,” dedi Tom.

Al, yeniden direksiyona geçti, kamyonu yoldan çıkardı, farları söndürdü, motoru durdurdu. Tom'un yanına tırmandı.

"Tamam," dedi.

Tom, yere yayılmış olan fincanların üstünde emekleyerek Anne'nin yanına geldi.

"Bak," dedi. "Orada pamuk işçisi aranıyormuş. Levhayı gördüm. Deminden beri nasıl yanınızda kalıp başınıza bela açmayacağımı düşünüyordum. Yüzüm iyileşince mesele kalmayacak ama şimdi değil. Oradaki arabaları gördün. İşte pamuk toplayıcıları orada yaşıyorlar. Belki hâlâ iş vardır. Orada çalışıp o arabalardan birinde yaşamaya ne dersin?"

"Ya sen?" diye sordu Anne.

"Çevresi çalılarla kaplı dereyi gördün. Orada saklanabilirim. Geceleri de bana yiyecek getirirsiniz. Biraz geride bir köprü gördüm. Onun altında da uyuyabilirim."

"Gerçekten de o pamuklara bir el atmak isterdim," dedi Baba. "İşte, benim anladığım bir iş bu."

"O arabalarda yaşamak belki de çok hoştur," dedi Anne. "Sıcak ve kurudur. Acaba seni gizleyecek kadar çalı var mıdır Tom?"

"Elbette. İyice baktım. Kendime küçük bir sığınak bile yapabilirim. Yüzüm iyileşir iyileşmez de yanınıza gelirim."

"Yüzünde iz kalacak," dedi Anne.

"Boşver! Herkesin yüzünde yara izi var."

"Bir zamanlar iki yüz kiloyu bir seferde toplardım," dedi Baba. "Ürün epeyce bereketliydi. Hepimiz çalışırsak cebimiz biraz para görür."

"Et de alabiliriz," dedi Al. "Şimdi ne yapıyoruz?"

"Oraya gidip sabaha kadar kamyonun içinde uyuyalım," dedi Baba. "Sabah çalışmaya başlarız. O yumuşacık toprakları karanlıkta bile görebiliyorum."

"Tom ne olacak?" diye sordu Anne.

"Şimdilik beni unutun, Anne. Yanıma bir battaniye alırım. Dönerken yola dikkat edin. Küçük bir köprü var. Bana ekmek ya da patates ya da lapa getirip oraya bırakabilirsiniz. Ben alırım."

"Tamam!"

"Benim aklım kesti," dedi Baba.

"Tek çıkar yol bu," diye üsteledi Tom. "Yüzüm iyileşir iyileşmez yanınıza gelir pamuk toplamaya başlarım."

“Ne yapalım,” diye boynunu büktü Anne. “Ama kendini tehlikeye atma. Bir süre kimseye görünme.” Tom, yeniden eski yerine gitti.

“Bu battaniyeyi alacağım. Dönerken köprüye dikkat edin Anne.”

“Dikkatli ol,” diye yalvardı kadın. “Kendine iyi bak.”

“Olur,” dedi Tom. “Tabii bakarım.”

Kamyondan aşağı atladı.

“İyi geceler,” dedi.

Anne, onun karanlığın içinde uzaklaşıp çalıların arkasında gözden yitip gidişini izledi.

“Yüce Tanrım! Dilerim başına bir şey gelmez,” dedi.

“Şimdi geri gitmemi istiyor musunuz?” diye sordu Al.

“Evet,” dedi Baba.

“Yavaş git,” dedi Anne. “Sözünü ettiği o köprüyü görmek istiyorum. Yerini öğrenmeliyiz.”

Al, geri geri gidip dar yolda döndü. Yavaş yavaş arabaların durduğu yere doğru arabayı sürdü. Kamyonun farları, arabaların geniş kapılarına giden keçi yollarını aydınlattı. Kapılar karanlıktı. Kimse yoktu ortalıkta. Al, farları söndürdü.

“Sen ve John Amca, arkaya tırmanın,” dedi Rose of Sharon’a. “Ben önde uyuyacağım.”

John Amca, kamyonun arkasına tırmanması için gebe kıza yardım etti. Anne, kapıları bir araya topladı. Aile bireyleri birbirlerine sokularak kamyonun arkasında yattılar.

Arabalardan birinde bir bebek ağlamaya başladı. Bir köpek orayı burayı koklayarak ağır ağır Joadların kamyonuna doğru ilerledi. Derenin şırıltısı duyuluyordu.

Yirmi Yedinci Bölüm

Pamuk işçileri aranıyor... Yolda levhalar, dört bir yana dağıtılan turuncu el ilanları... Pamuk İşçileri Aranıyor...

Bu yolun sonunda öyle diyor.

Koyu yeşil fideler lif lif olmuş, topakları irileşmiş. Beyaz pamuklar patlamış mısır gibi fişkırıyor.

Ah şu kozalara bir el atsam. Hafifçe, parmaklarımın ucuyla şöyle bir dokunuversem.

Ben iyi bir toplayıcıyım.

İşte aradığımız adam karşımızda duruyor.

Pamuk toplamak istiyorum.

Çantan var mı?

Şey... hayır, yok.

Çanta bir dolar. İlk bir buçuk dolarından ödersin. İlk elli kilo seksen sent. İkinci elli kilo doksan. Çantanızı oradan alın. Bir dolar. Bir dolarınız yoksa ilk ücretinizden keseriz. Haklı değil miyiz yani?

Elbette haklısınız. İyi bir pamuk çantası. Bütün mevsim dayanır. Sürüklemekten eskিয়েince tersini çevirir kullanırsınız. Açık olan ucu dikersiniz. Yıpranmış yanını ağız yaparsınız. İki yanı da eskise bile kumaşı yine kullanılır. Yazın giymek için güzel bir şort yaparsınız. Ya da gecelik. Ne olursa olsun... pamuk çantası güzel bir şeydir.

Beline as. Bacaklarının arasında sürüküle. İlk hafiftir. Sonra parmaklarıyla kozaları koparır, elini büküp bacaklarının arasındaki çantanın içine atarsın. Çocuklar arkandan gelir. Onlara çanta almaya gerek yok... basit bir torba ya da eski bir pantolon kullanabilirler. Çanta gittikçe ağırlaşır. Başını öne doğru eğip vargücünle çekersin. Usta bir pamuk işçisiyimdir. Parmaklarım kozaları iyi kavrar. Çanta iyice ağırlaşana dek konuşa konuşa ilerlersin. İstersen şarkı söyle.

Sen farkında bile olmadan parmakların kozalara gider. Parmaklar işini bilir. Gözlerin kozaları görür... sen değil.

Çene çalmak zevklidir. Memlekette bir kadın vardı –adı lazım değil– birden bire zenci bir çocuk doğuruvermesin mi! Kimsenin haberi yoktu. Kimse zenci menci görmemişti ortalıkta. Bir daha başı dik gezinemedi. Ha sahi ne diyordum... Evet, iyi pamuk işçisiydi.

Artık çanta iyice ağırlaştı, arkasından itmek gerek. Katır gibi kan ter içinde dayanırsın arkasına. Çocuklar, babalarının eski bir pantolonunun içine atarlar topladıkları pamuğu. Bu tarlanın ürünü iyi. Alçak yerlerde iyice incelip liflif oluyor. Bu Kaliforniya pamuğu gibi pamuk görmedim ömrümde. Uzun lifler. Ömrümde gördüğüm en güzel pamuk. Çok geçmeden toprağın canına okur. Pamuk dikmek için toprak mı istiyorsun. Asla satın almayacaksın toprağı... kiralayacaksın. Sonra işin bitince de başka yere gideceksin.

Sıra sıra insanlar tarlalarda ilerliyorlar. Parmaklar topakları kavırıyor. Meraklı eller uzanıp topakları buluyor. Bakmana bile gerek yok.

Kalıbımı basarım, gözlerim görmeseydi bile yine de pamuk toplayabilirdim. İçimde bir şey beni onlara doğru itiyor. Hiç kirletmeden, tertemiz toplarım.

Çanta doldu artık. Onu tartıya götür. Tartış. Tartıdaki adam ağır gelsin diye içine taş koyduğunu iddia eder. Ya o? Onun tartısı hileli değil mi? Kimi zaman o dürüştür, senin çantanda ise taş vardır. Kimi zaman sen dürüstsündür, onun tartısı hilelidir. Kimi zaman ikiniz de dürüst değilsinizdir; senin çantanda taş vardır, onun terazisi hilelidir. Her zaman tartış, her zaman mücadele et. Başını dik tutmana yarar. Onun da işine gelir. Birkaç taş nedir ki? Belki de topu topu bir tane. İki yüz elli gram? Her zaman tartış.

Boş çantayla geri gel. Kendi hesabını kendin tutacaksın. Kaç kilo topladığını hemen yazacaksın. Hesabını tuttuğunu bilirlerse, seni aldatmaya kalkmazlar. Ama hesabını tutmuyorsan Tanrı bile sana yardım edemez.

İyi bir iş bu. Çocuklar ortalıkta koşuşuyor. Pamuk toplama makinesinden söz edildiğini işittin mi?

Evet işittim.

Buraya gelir mi dersin?

Eğer gelirse... dediklerine göre bize iş kalmazmış.

Gece olur. Herkes yorgun. İyi topladık ama. Ben, kadını ve çocuklarımla üç dolar kazandık.

Arabalar pamuk tarlalarına doğru gider. Pamuk kampları kurulur. Koca kamyonlarla treylerler, pamuk yığınlarıyla tepelemesine dolar. Pamuklar tel çitlere yapışır, rüzgâr estikçe topak topak yollarda yuvarlanır. Bembeyaz pamuklar çırcır makinesine gider. Koca balyalar sıkıştırılmaya hazırlanır. Pamuklar üstüne başına, sakallarına yapışır. Burnunu sümkür içine pamuk kaçmış.

Hadi elini çabuk tut. Karanlık basmadan çantanı doldur. Usta parmaklar topakları arar. Dolu çantalar zorlukla sürüklenir. Akşamleyin çocuklar yorgundur. Ekili toprakta ayaklarını sürüye sürüye yürürler. Güneş batmaktadır. Ah, bir sürekli olsa şu iş. Gerçi parası fazla değil ama yine de bitmesin de isterdim. El ilanlarının çağırdığı külüstürler otoyoldan gelmeye devam ediyor.

Pamuk çantan var mı?

Hayır.

Öyleyse bir dolar.

Yalnızca elli kişi olsaydık bir süre burada kalabilirdik. Ama beş yüz kişi var. İş hemen biter. Bir zamanlar bir adamla tanışmıştım. Hiçbir zaman çantaya verdiği parayı çıkartamamış. Her işe girişinde yeni bir çanta alıyormuş ama o çanta parasını çıkartmadan tarla bitiyormuş.

Tanrı aşkına, biraz para biriktirmeye çalış! Kış yaklaşıyor. Kaliforniya'da kış boyunca hiç iş bulunmaz. Karanlık basmadan şu çantayı doldur. Şu adam çuvalın içine toprak attı.

Boş ver! Neden yapmasın ki? Böyle yapmakla hileli tartıları dengeyor.

İşte benim hesabım burada. Yüz altmış kilo.

Tamam!

Tanrım, hiç tartışmadı bile! Tartısı hileli olmalı. Amma güzel bir gün.

Bin kadar işçi bu tarlaya geliyormuş diyorlar. Yarın sabah bir yer bulabilmek için birbirimizi yeriz. Canımızı dişimize takıp pamuk toplamalıyız.

Pamuk İşçileri Aranıyor. İşçiler ne denli çok olursa, pamuklar çırcır makinesine o denli çabuk gider.

Şimdi pamuk kamplarına.

Bu gece et yiyeceğiz! Et alacak paramız var! Şu ufak tefek adama yardım edelim, çok yorulmuş. Hadi git de bize iki kilo et al. Çok yorgun değilse, Anne bize güzel kurabiyeler de yapar.

Yirmi Sekizinci Bölüm

Arabalar yan yana, dere kıyısındaki düzlükte duruyordu. Altı arabalık iki sıra oluşturmuşlardı. Hiç birinde tekerlek yoktu. Kapılarına dayanan kalaslar merdiven görevini görüyordu. Yağmur almayan, rutubetsiz, iyi evlerdi bunlar. Her birinin içinde iki aile yaşayabiliyordu. Böylece yirmi dört aileyi barındıracak yer vardı. Pencereleri yoktu ama kapıları genişti. Kimilerinde ortaya gerilen bir çadır bezi odayı ikiye bölüyordu. Ötekilerde ise, yalnızca kapının yeri sınırı belirliyordu.

Joadlar, sondaki arabanın bir ucuna yerleşmişlerdi. Onlardan önce burada yaşayanlar tenekeden bir ocak yapmışlar, boruyu da duvara açtıkları delikten çıkarmışlardı. Kapı açıkken bile arabanın içi karanlıktı. Anne, çadır bezini arabanın ortasına germiştir.

“Güzel bir yer burası,” dedi Anne. “Devlet kampı dışında, kaldığımız her yerden daha güzel.”

Her gece şilteyi yere seriyor, sabah kaldırıyorlardı. Ve her gün tarlaya gidip pamuk topluyorlar ve her gece et yiyorlardı. Bir cumartesi günü Tulare’e gidip, teneke bir soba ile Al, Baba, Winfield ve John Amca’ya yeni tulum, Anne’ye de yeni bir elbise aldılar. Anne’nin en iyi giysisi de Rose of Sharon’a verildi.

“Karnı öyle büyüdü ki,” dedi Anne, “ona şimdi yeni bir giysi satın almak parayı sokağa atmak olur.”

Joadlar talihliydi. Arabalardan birinde bir yer bulacak kadar erken gelmişlerdi. Daha sonra gelenler çadırlarını kurmak zorunda kaldılar. Arabada yaşayanlar, bölgenin yerlileri, bir bakıma aristokratları olmuşlardı. İnce akarsu söğütlerin arasından çıkıyor, arabaların ve çadırların yanında akarak yeniden söğütlerin içine dalıyordu. Her arabadan dereye giden bir patika vardı. Arabaların arasına gerilmiş ipler her gün dereye yıkanan çamaşırlarla doluyordu.

Akşamları pamuk çantalarını katlayıp, koltuklarının altına alarak tarladan dönüyorlar ve dörtyol ağzındaki dükkâna gidiyorlardı. Dükkân, öteberi almak için gelen pamuk işçileriyle doluyordu.

“Bugün ne kadar kazandınız?”

“Fena sayılmaz. Tam üç buçuk dolar kazandık. Keşke bu iş hep sürse. Çocuklar alışmaya başladılar. Anne, onların her birine küçük bir torba dikti. Büyüklerin torbasını taşıyamıyorlar. Kendi torbaları doldukça bizimkilere boşaltıyorlar. Eski birkaç gömlekten onlara torba yaptık. İyi çalışıyorlar.”

Anne, et tezgâhına yaklaştı. İşaret parmağını dudaklarına bastırıp bir süre düşündü.

“Biraz domuz pizrolası alayım bari,” dedi. “Ne kadar?”

“Yarım kilosu otu sent bayan.”

“İyi. Bana bir buçuk kilo verin. Biraz da parça et istiyorum.”

“Kızım bunları yarın pişirir. Ha, onun için de bir şişe süt. Süte bayılıyor. Çocuğu olacak. Hemşirenin biri ona bol bol süt içmesini söylemişti. Evet, acaba başka neye ihtiyacımız var? Evde patates olacak.”

Baba, elinde bir şerbet şişesiyle yaklaştı.

“Bunu da alsak iyi olur,” dedi. “Belki hamur tatlısı yaparız.”

Ruthie, elinde iki büyük bisküvi kutusuyla yaklaştı. Yüzünde öylesine garip bir bocalama havası okunuyordu ki, Anne’nin onaylarcasına ya da reddedercesine başını sallamasıyla bu bocalayış bir anda trajediye ya da neşeli bir coşkunluğa dönüşebilirdi.

“Anne?”

Kutuları havaya kaldırıp beğendirebilmek umuduyla sağını solunu çevirdi.

“Onları aldığın yere koy...”

Ruthie’nin gözlerinde trajedi belirmeye başlamıştı.

“Tanesi yalnızca on sent,” dedi Baba. “Çocuklar bugün iyi çalıştı.”

“Pekâlâ...”

Ruthie’nin gözleri heyecanla parıldadı.

“Alın.”

Ruthie, arkasını döndü ve koşarak uzaklaştı. Winfield’le kapıda karşılaştı. Kardeşinin kolundan tuttu ve birlikte karanlığa daldılar.

John Amca, içleri sarı deriden yapılmış bir çift eldiveni ellerine geçirdi, bir süre inceledikten sonra çıkartıp yerine koydu. Ağır ağır

içki şişelerinin durduğu raflara yaklaştı, önünde durup şişelerin etiketlerini okumaya başladı. Annenin gözünden kaçmamıştı bu.

“Baba,” dedi başıyla John Amca’yı göstererek.

Baba, kardeşine yaklaştı.

“Ne o, susadın mı John?”

“Yoo.”

“Pamuklar bitinceye dek sık dişini,” dedi Baba. “Ondan sonra canının istediği kadar içebilirsin.”

“Artık canım çekmiyor,” dedi John Amca. “Çok çalışıyor ve bol bol uyuyorum. Düş falan da gördüğüm yok.”

“Şişelere baktığını fark ettim de.”

“Öylesine bakıyordum işte. tuhaf. Hiç canım çekmiyor. Ama şu tıraş bıçaklarından bir tane almak isterdim. Ha, bir de şu eldivenlere gözüm takıldı. Çok ucuz.”

“Eldivenle pamuk toplayamazsın,” dedi Baba.

“Bunu biliyorum. Zaten tıraş bıçağına da ihtiyacım yok. Raflarda böyle bir sürü şeyin dizili olduğunu görünce, ihtiyacın olsun olmasın canın almak istiyor.”

“Haydi gidelim,” diye seslendi Anne. “Alacağımızı aldık.”

Elinde kocaman bir kesekâğıdı vardı. John Amca ile Baba da ona yardım ettiler. Ağızları bisküviyle dolu olan Ruthie ile Winfield, dışarda onları bekliyorlardı.

“Artık yemek yemezler,” dedi Anne.

Hep birlikte arabaların oluşturduğu kampa doğu ilerlediler. Çadırlarda fenerler yanıyor, ocakların borularından dumanlar tütüyordu. Rose of Sharon, ocağın yanında bir kutunun üstüne oturmuştu. Ateşi yakmış, ocağın tenekesi sıcaktan kızarmıştı.

“Süt aldınız mı?” diye sordu.

“Evet. İşte burada.”

“Ver bana. Öğlenden beri hiç süt içmedim.”

“Bunu ilaç falan sanıyor.”

“O hemşire öyle söylemişti.”

“Patatesler hazır mı?”

“İşte burada... soydum.”

“Hadi onları kızartalım,” dedi Anne. “Domuz pirzolası aldım. Patatesleri yeni tavada kızart. İçine de bir soğan at. Hadi bakalım, siz erkekler gidip yıkanın ve gelirken de bir kova su getirin. Ruthie ile

Winfield nerede? Onların da yıkanması gerek. Birer kutu bisküvi aldılar,” dedi Rose of Sharon’a.

Erkekler, yıkanmak için dereye gittiler. Rose of Sharon, patatesleri dilim dilim doğrayarak tavaya attı ve bıçağın ucuyla karıştırdı.

Birden çadırbezi aralandı. Ter içinde, iri yarı bir kadın, başını uzattı.

“Bugün nasıl gitti Bayan Joad?”

Anne arkasını dönüp ona baktı.

“İyi akşamlar Bayan Wainwright. Bayağı iyiydi. Üç buçuk dolar. Aslında tamı tamına üç dolar elli yedi sent.”

“Biz dört dolar kazandık.”

“Elbette,” dedi anne. “Siz daha kalabalıksınız.”

“Öyle. Jonas büyüdü. Bakıyorum domuz pirzolası almışsınız.”

Winfield içeri girmişti.

“Anne!”

“Bir dakika bekle yavrum. Evet, bizim erkekler domuz pirzolasına bayılıyorlar.”

“Ben de domuz pastırması pişiriyorum,” dedi Wainwright. “Kokusunu duyuyor musunuz?”

“Hayır... Bu patateslerden ve soğandan kokusunu alamıyorum.

“Yanıyor!” diye haykırdı Bayan Wainwright ve başı geri çekildi.

“Anne!” dedi Winfield.

“Ne var? Bisküvi yemekten karnın mı ağrıdı?”

“Anne... Ruthie söyledi...”

“Ne söyledi?”

“Tom’u.”

Anne yerinden sıçradı.

“Söyledi mi?”

Çocuğun önünde diz çöktü.

“Kime söyledi Winfield?”

Winfield utanmıştı. Geri çekildi.

“Yalnızca azıcığını söyledi.”

“Winfield! Şimdi bana ne söylediğini açık açık anlat.”

“Ruthie... Bütün bisküvilerini yemedi. Bir bölümünü ayırdı. Öbürlerini de yavaş yavaş yedi. Her zaman yaptığı gibi. ‘Kalıbımı basarım seninkiler bitmiştir,’ diyordu bana.”

“Winfield!” diye bağırdı Anne. “Anlat dedim.”

Telaşla perdeye doğru baktı.

“Rosasharn, sen git bayan Wainwright’la konuş da bizi dinlemezsin.”

“Patatesler ne olacak.”

“Ben onlara bakarım. Hadi sen git. Onun perdenin arkasından bizi dinlemesini istemiyorum.”

Kız ayaklarını sürüyerek perdenin öbür yanına geçti.

“Hadi anlat Winfield.”

“Dediğim gibi bisküvilerini yavaş yavaş yiyordu. Daha çok dayansın diye kimilerini ikiye bölüyordu.”

“Hadi lafı gevelemeyi bırak da çabuk anlat.”

“Başımıza çocuklar toplandı. Onlar da biraz istediler ama Ruthie hiç vermedi. Onlar da kızdılar. Bir tanesi elinden bisküvi kutusunu kaptı.”

“Çabuk anlat diyorum Winfield.”

“Anlatıyorum,” dedi çocuk. “Ruthie de çok kızdı, onun arkasından koştu. İki çocuğu dövdü. Sonra büyükçe bir kız gelip onu ısırdı. Arkasından da vurdu. Ruthie, ağlamaya başladı. Ağabeyini çağırıp onu öldürteceğini söyledi. O büyük kız da, ‘Sahi mi? dedi. Onun da bir ağabeyi varmış.”

Winfield soluk soluğa kalmıştı.

“Kavga etmeye başladılar. Büyük kız Ruthie’ye bir daha vurdu, Ruthie de, kendi ağabeyinin onunkini öldüreceğini söyledi. Büyük kız da asıl benimki seninkini öldürür dedi. Ve sonra... ve sonra Ruthie, benim ağabeyim iki kişiyi öldürdü bile, dedi. Ve... ve... o büyük kız da, ‘Yaa?’ dedi. ‘Sen kocaman bir yalancısın.’ Ruthie de, ‘Hiç de değil,’ dedi. ‘Ağabeyim bir adamı öldürdüğü için şimdi saklanıyor. Seninkini de rahatça öldürür.’ Sonra yine dövüşmeye başladılar. Birbirlerine taş attılar. Büyük kız onu kovalamaya başlayınca ben de eve geldim.”

“Aman Tanrım!” dedi Anne bitkinlikle. “Aman tanrım! Şimdi ne yapacağız?”

Alnını eline dayayıp gözlerini ovuşturdu.

“Şimdi ne yapacağız?”

Gürül gürül yanan ocaktan yanan patateslerin kokusu geliyordu. Anne, bilinçsizce onları karıştırdı.

“Onu dövecek misin Anne?” diye sordu Winfield umutla.

“Hayır. Olan olmuş artık. Acaba neden söyledi? Hayır. Onu dövmenin bir yararı olmaz. Şimdi koş git ve onu buraya getir.”

Winfield, kapıya doğru koştu ve patikada üç erkekle karşılaştı. Onlara yol vermek için kıyıya çekildi.

“Baba,” dedi Anne alçak sesle. “Seninle konuşmam gerek. Ruthie, çocuklara Tom’un saklandığını söylemiş.”

“Ne?”

“Söylemiş işte. Kavga ediyorlarmış.”

“Vay piçkurusu vay!”

“Kızma. Ne yaptığının farkında değildi herhalde. Bak Baba! Senin burada kalmanı istiyorum. Ben gidip Tom’u bulacağım ve ona olanları anlatacağım. Dikkatli olmasını söyleyeceğim. Sen burada kal ve gözünü dört aç. Hem Tom’a yemek de götürürüm.

“Peki,” dedi Baba.

“Ruthie’ye hiçbir şey söyleme. Ben onunla konuşurum.”

O sırada Ruthie ile Winfield içeri girdiler. Küçük kızın üstü iyice kirlenmişti. Burnundan hâlâ kan akıyordu. Utanmış ve korkmuş görünüyordu. Winfield, zafer kazanmış bir tavırla ardı sıra geliyordu. Ruthie, bir süre öfkeyle çevresine baktıktan sonra gidip bir köşeye yaslandı. Utancıyla öfkesi birbirine karışmıştı.

“Ne kadar kötü bir şey yaptığını ona söyledim,” dedi Winfield.

Anne, bir tabağa iki parça pırzola ile kızarmış patates koyuyordu.

“Kes sesini Winfield,” dedi. “Onu daha fazla üzmenin anlamı yok.”

Ruthie, hıçkırmaya başlamıştı. Koşup annesine sarıldı ve başını onun karnına gömdü. Hıçkırıkları iriyarı kadını bile sarsıyordu. Anne, ondan kurtulmaya çalıştı ama öylesine sıkı sarılmıştı ki, beceremedi. Hafifçe kızın saçlarını düzeltip sırtını okşadı.

“Sus,” dedi. “Bilerek yapmadın.”

Ruthie, gözyaşlarıyla lekelenen kanlı ve pis yüzünü kaldırdı.

“Benim bisküvilerimi çaldılar,” diye bağırdı. “O pis kız beni dövdü...”

Ve yine ağlamaya başladı.

“Sus!” dedi Anne. “Böyle konuşma. Hadi bırak beni. Gitmem gerek.”

“Neden onu dövmüyorsun Anne? Eğer bisküvilerini yerken o kadar cimrilik etmeseydi, bunlar olmayacaktı. Hadi döv onu.”

“Sen kendi işine bak küçük bey,” dedi Anne öfkeyle, “Yoksa da yağı sen yersin. Ruthie’yi rahat bırak.”

Winfield yerde katlı duran bir şiltenin üstüne oturup alayla ötekilerin yüzüne baktı. Üstelik iyice savunma durumuna geçmişti. Çünkü ilk fırsatta Ruthie'nin kendine saldıracağını biliyordu. Ruthie, boynu bükük arabanın öteki ucuna gitti.

Anne, tabağın üstünü bir gazete kâğıdıyla örttü.

"Ben gidiyorum," dedi.

"Sen yemek yemeyecek misin?" diye sordu John Amca.

"Daha sonra. Döndüğümde. Şimdi canım hiçbir şey istemiyor."

Kapıyı açtı, ortalığa bir göz attıktan sonra sessizce dışarı çıktı.

Arabaların dereye bakan yanında, yan yana çadırlar kurulmuş, kazıkları ve ipleri birbirine girmişti. Çadırbezlerinin ardından, yanan lambaların ışığı geliyor, bacalar, duman tütüyordu. Kadınlarla erkekler, çadırların önüne çıkmış konuşuyorlardı. Çocuklar, hâlâ ortalıktaydı. Anne, başı dimdik, çadırların önünden geçti. Zaman zaman tanıdıklarla selamlaşıyordu.

"İyi akşamlar Bayan Joad."

"İyi akşamlar."

"Bir şey mi götürüyorsunuz Bayan Joad."

"Bir arkadaşım var da. Ona yemek götürüyorum."

Sonunda çadırların sonuna vardı. Durup arkasına baktı. Kamp ıslıl ıslıldı. Konuşan insanların sesleri hâlâ işitiliyordu. Zaman zaman kalın bir ses ötekileri bastırıyordu. Ortalığı, pişen yemeklerin kokusu sarmıştı. Biri bir yerde armonika çalıyor, durmadan aynı parçayı yineliyordu.

Anne, derenin yanındaki söğütlerin içine daldı. Yoldan çıkıp kendisini kimsenin izleyip izlemediğini anlayabilmek için bir süre bekledi. Bir adam, tulumunu çekip önünü ilikleyerek kampa doğru ilerledi. Anne, hiç kımıldamadan durdu, adam onu fark etmeden önünden geçti. Beş dakika daha bekledikten sonra ayağa kalktı, dere boyunca iki buklüm ilerledi. Öylesine sessizce yol alıyordu ki, suyun şırıltısıyla söğüt yapraklarının hışırtısı ayak seslerinden daha gürültülüydü. Patika ve dere önce sola sonra sağa kıvrılarak otoyola yaklaşıyordu. Yıldızların soluk ışığında seti ve Tom'un yiyeceğini her zaman altına bıraktıkları köprüyü gördü. Dikkatle o yana ilerledi, elindeki paketi bıraktı ve yerde duran boş tabağı aldı. Yeniden söğütlerin oraya dönüp bir çalının arkasına saklandı, beklemeye başladı. Dalların arasından yere bıraktığı tabağı görebiliyordu. Ellerini dizlerine koyup sessizce oturdu. Birkaç dakika sonra bir hışırtı işitil-

di. Tarla fareleri yaprakların üstünde usul usul ilerliyorlardı. Bir kocarca ortalığa kokusunu yayarak patikadan hızla geçti. Sonra rüzgâr sanki dayanıklılıklarını deniyormuşçasına söğütleri şöyle bir sarstı, yere altın sarısı yapraklar döküldü. Birden rüzgâr şiddetlenerek yerdeki yaprakları havalandırdı. Anne başına ve omuzlarına yaprakların döküldüğünü duydu. Gökte kapkara bir bulut, yıldızları kapadı. İri yağmur damlaları düşmeye başladı ama bulut hızla ilerliyordu; yıldızlar yeniden ortaya çıktı. Anne ürpermişti. Rüzgâr dinmiş, ortalık eski sessizliğine bürünmüştü. Kamptan belli belirsiz bir kemanın gıyığı geliyordu.

Anne, birden sol yanında bir ayak sesi işitip irkildi. Daha iyi işitebilmek için başını öne doğru uzattı. Ses kesildi, bir süre sonra yeniden işitildi. Kuru yaprakların üstünden telaşla bir fare geçti. Anne, bir gölgenin ortaya çıkıp köprünün altına doğru ilerlediğini gördü. Gölge köprünün altındaki mağaranın karanlığına daldı ve bir an sonra yeniden göründü.

“Tom!” diye seslendi Anne hafifçe.

Gölge olduğu yerde durdu. Öylesine kımıldısızdı ki, karanlıkta biri onu rahatça bir taş yığını sanabilirdi.

“Tom! Tom!” diye yeniden seslendi Anne.

O zaman gölge kıpırdadı.

“Sen misin Anne?”

“Buraya gel!”

Oğlunu karşılamak için ayağa kalktı.

“Gelmemeliydin,” dedi Tom.

“Seni görmem gerek, Tom. Konuşmalıyız.”

“Yola çok yakınız,” dedi Tom. “Biri geçebilir.”

“Kendine bir yer buldun mu Tom?”

“Evet... ama... ya biri seni benimle görürse... Ailenin başı derde girer.”

“Zorunluydum, Tom.”

“Öyleyse gel. Ama ses çıkarma.”

Umursamaz bir tavırla suyun içinde yürüyerek karşı kıyıya geçti. Anne de onu izledi. Çalılıkları geçip bir tarlaya girdiler. Pamuk fiderleri kapkaraydı. İki yüz metre kadar gittikten sonra tarla bitti ve yeniden çalılar başladı. Tom, böğürtlenlere yaklaştı, eğilip dalları kıyıya çekti.

“İçeri sürünerek girmen gerekiyor,” dedi.

Anne, emekleyerek mağaraya girdi. Ellerinin ve ayaklarının altındaki kumu duyuyordu. Biraz daha ilerleyince Tom'un battaniyesi eline geldi. Tom, içeri girdikten sonra dallarla mağaranın ağzını kapattı. İçerisi kapkaranlıktı.

"Neredesin Anne?"

"Buradayım. Yüksek sesle konuşma Tom."

"Merak etme. Bir süredir tavşan gibi yaşamaya alıştım."

Onun tabağın üstündeki kâğıdı açtığını işitti.

"Domuz pırzolası," dedi. "Ve kızarmış patates."

"Hımmm! Üstelik hâlâ sıcacık."

Anne, karanlıkta onu göremiyordu ama eti dişleriyle koparıp çiğneyişini ve lokmasını yutuşunu işitebiliyordu.

"Oldukça iyi bir barınak burası," dedi Tom.

"Tom..." dedi anne kaygıyla. "Ruthie, senden söz etmiş."

Tom ağzındaki lokmanın boğazına dizildiğini duyar gibi oldu.

"Ruthie mi? Neden?"

"Aslında suçu yok. Birisiyle kavgaya etmiş ve senin onun ağabeyini öldüreceğini söylemiş. Çocukları bilirsin. Sonra da senin birini öldürdüğünü ve saklanmakta olduğunu ağzından kaçırmış."

Tom kıkırdadı.

"Ben de hep John Amca'yla çocukları tehdit ederdim ama onun kimseyi dövdüğü falan olmadı. Bunlar çocuk masalları anne, boş-ver."

"Hayır değil," dedi Anne. "Çocuktan al haberi derler. Eğer bu büyüklerin kulağına giderse, emin olmak için ortalığı araştırabilirler. Buradan gitmelisin Tom."

"Ben de başta öyle söylemişim. Hep biri sizin yemek bıraktığınızı görecektir ve pusuya yatacak diye ödüm kopuyordu."

"Biliyorum. Ama yakınımızda olmanı istiyordum. Senin için korkuyordum Tom. Uzun zamandır seni görmedim. Yüzün nasıl?"

"Hızla iyileşiyor."

"Yaklaş Tom. Elimle bir yoklayayım. Yanıma gel."

Tom, sürünerek yaklaştı. Kadının eli karanlıkta uzanarak delikanlının başını buldu, parmakları burnundan aşağı kayarak sol çenesine dokundu.

"Derin bir iz kalacak. Üstelik burnun da çarpılmış."

"Belki böylesi daha iyi. Kimse beni tanımayacak. Parmak izlerimi de almamış olsalardı eni konu sevinecektim bu işe."

Çabuk çabuk atıştırmaya başladı yine.

“Sus!” dedi Anne. “Dinle.”

“Rüzgâr, anne. Yalnızca rüzgâr.”

Ağaçların yaprakları hışırdarak dökülüyordu.

Kadın sesin geldiği yere yaklaştı.

“Sana bir daha dokunmak istiyorum, Tom. Ortalık öyle karanlık ki kendimi kör sanıyorum. Yalnızca parmaklarımla bile olsa yine de seni anımsamak istiyorum. Buradan gitmen gerek Tom.”

“Öyle! Baştan beri biliyordum bunu.”

“Çok iyi çalışıyoruz,” dedi. “Para biriktirmeye başladım. Elini uzat, Tom. Burada tam yedi dolar var.”

“Paranızı almayacağım,” dedi Tom. “Ben başımın çaresine bakarım.”

“Elini uzat, Tom. Bu parayı almazsan içim rahat etmez. Belki otobüse falan binmen gerekir. Buradan uzaklaşmanı istiyorum. Beş yüz, altı yüz kilometre uzağa gitmeni.”

“Almayacağım.”

“Tom!” dedi kadın sertçe. “Al şu parayı diyorum. Beni işitiyor musun? Bana acı çektirmeye hakkın yok.”

“Duygularıyla oynuyorsun.”

“Büyük bir kente gidersin diye düşündüm. Belki Los Angeles’a, orada seni aramazlar.”

“Bak Anne,” dedi Tom. “Gece gündüz burada tek başıma saklanıyorum. Ne düşündüğümü sanıyorsun? Casy’yi! Çok konuşurdu. Kafamı şişirecek kadar hatta. Ama şimdi söylediklerini düşünüyorum ve hepsini anımsıyorum... hepsini. Kendi ruhunu aramaya çıktığını, ama kendine ait olmayan tek bir ruh bile bulamadığını söylemişti. Herkesin büyük bir ruhun parçası olduğunu öğrendiğini anlatmıştı. Kendi ruhunun ötekilerle birlikte olmadığı sürece hiçbir işe yaramayacağına inanıyordu. Nasıl da anımsıyorum! Oysa onu pek dinlemediğimi sanırdım. Ama şimdi insanın yalnız başına hiçbir şey yapamayacağını anlıyorum.”

“İyi bir insandı,” dedi Anne.

Tom, devam etti.

“Kutsal Kitap’tan bir bölümü ezbere okumuştun bir seferinde. Ama hiç de Kutsal Kitap’tanmış gibi değildi. İki kez söylemişti onun için, iyice anımsıyorum.”

“Nasıldı Tom?”

“Şöyle: ‘İki kişi bir kişiden daha iyidir çünkü emeklerinin ödülünü görürler. Çünkü eğer düşerlerse, biri ötekine yardım eder. Ama ne yazık ona ki, düştüğünde yalnızdır, çünkü yanında kendisine yardım edecek kimsesi yoktur. Bu bir bölümü.”

“Sonra,” dedi Anne. “Sonra, Tom.”

“Kısa bir bölüm daha var: ‘İki kişi birlikte yatıyorlarsa ısınır; ama yalnız yatan bir insan nasıl ısınabilir? Eğer biri onu ezmeye kalkarsa iki kişi karşı koyar. İki katlı bir ip o kadar kolay kopmaz.”

“Kutsal Kitap’tan mıymış bu?”

“Casy, öyle demişti.”

“Sus... Dinle.”

“Yalnızca rüzgâr, Anne. Rüzgârın sesini tanırım. İşte düşündüm Anne... Kutsal Kitap’taki sözlerin çoğu her zaman çevremizde göreceğimiz yoksullara ilişkin. Eğer hiçbir şeyin yoksa yan gelip yatabilirsin, çünkü öldüğün zaman sana altın tabaktan dondurma sunacaklar. Ama bu bölüm, iki kişi emeklerinin karşılığını daha iyi alır, diyor.”

“Tom,” dedi kadın. “Amacın ne?”

Tom uzun bir süre sesini çıkarmadı.

“Devlet kampının nasıl yönetildiğini düşünüp durdum. İnsanlar kendi kendilerini yönetiyorlardı. Bir kavga çıksa, bunu hemen kendileri çözümlüyorlardı. Ortalıkta tabancalarıyla oynayan polisler olmayınca düzen çok daha kolay sağlanıyor. Neden bunu her yerde yapmıyoruz dedim kendi kendime. Bizden olmayan polisleri kovalım. Hep birlikte kendi amacımız için çalışalım... Kendi toprağımızı işleyelim.”

“Tom,” diye yineledi anne. “Ne yapacaksın?”

“Casy’nin yaptığını,” dedi Tom.

“Ama onu öldürdüler.”

“Doğru,” dedi Tom. “Yeterince çabuk davranmadı. Onun yasalarına karşı geldiği falan yoktu Anne. Durmadan düşünüyorum Anne. Domuzlar gibi yaşayan insanlarımızı, yan gelip yatan zenginleri, yüz binlerce namuslu çiftçi açlıktan ölürken, bir milyon dönümü olan tek bir insanı düşündüm. Acaba dedim, o Hooper çiftliğindeki bir avuç insan gibi, hepimiz bir araya gelip sesimizi yükseltsek...”

“Seni hemen yakalayıp, genç Floyd’a yaptıkları gibi gırtlaklayıverirler, Tom,” dedi Anne.

“Beni zaten yakalayacaklar. Hepimizi kısıktırak yakalamışlar.”

“Kimseyi öldürmeyi düşünmüyorsun değil mi Tom?”

“Hayır. Ama mademki kanun kaçağıym dedim, belki de yaparım... Boş ver, şu anda kafamda hiçbir şey açık değil Anne. Beni üzme şimdi. Beni üzme!”

Böğürtlenlerin arkasındaki karanlık mağarada sessizce oturdu-
lar.

“Senden nasıl haber alacağım?” diye sordu Anne. “Seni öldürür-
ler de bizim haberimiz bile olmaz sonra. Belki sana bir kötülük ya-
parlar. Nasıl öğreniriz?”

Tom, sinirli sinirli güldü, “Belki de Casy’nin dediği gibi kimse-
nin kendine özgü bir ruhu yok, herkes bir büyük ruhun parçası. O
zaman...”

“O zaman ne Tom?”

“O zaman önemli değil. O zaman ben karanlıkta dolaşırım.
Nereye baksanız beni görürsünüz. Aç insanların karınları doymasın
diye ne zaman bir kavga çıksa orada olurum. Ne zaman bir polis bir
işçi dövsün orada olurum. Casy’nin yaptığı gibi çılgına dönüp bağı-
rıp çağıran insanların arasında olurum... Akşam yemeğinin hazır-
landığını bilip de gülen, karnı aç çocukların arasına katılırım. Ve in-
sanlarımız yetiştirdiği ürünü yiyip, kendi elleriyle kurdukları yuva-
larında yaşadıkları zaman... Evet, orada olacağım. Anlıyor musun?
Tanrım, Casy gibi konuşmaya başladım. Herhalde onu çok düşün-
düğüm için olacak. Zaman zaman onu görür gibi oluyorum.”

“Anlamıyorum,” dedi Anne. “Bilemiyorum.”

“Ben de,” dedi Tom. “Kafamdan bunlar geçiyor. İnsan bir yere tı-
kılıp kalınca durmadan düşünüyor. Artık dönsen iyi olacak Anne.”

“Öyleyse parayı al.”

Tom, bir an sesini çıkarmadı.

“Peki,” dedi sonra.

“Ortalık yatınca gelir bizi bulursun değil mi Tom?”

“Elbette. Hadi artık git. Elini ver de yardım edeyim.”

Mağaranın ağzını bulmasına yardım etti. Kadının parmakları bi-
leğini sıkıca tutuyordu. Dalları kıyıya itip, kadını dışarı çıkardı.

“İncir ağacına gelene dek tarlanın içinden git. Dereyi oradan geç.
Hoşça kal.”

“Hoşça kal,” dedi kadın ve hızlı hızlı yürümeye başladı.

Gözleri dolu doluydu ve yanıyordu. Ama ağlamadı. Çalıların
arasından kaygısız bir tavırla yürüdü. Artık bulutların iyice kapla-

dığı gökten yağmur damlaları düşmeye başlamıştı. İri damlalar kuru yaprakların üstüne pıtır pıtır dökülüyordu. Anne, birden olduğu yerde durdu. Arkasını döndü... Böğürtlenlere doğru birkaç adım attı; sonra yeniden dönüp hızla kampa doğru ilerledi. Köprünün oradan yola çıktı. Yağmur durmuştu ama gök hâlâ kapalıydı. Birden arkasında ayak sesleri işitip sinirle dönüp baktı. Bir el feneri yolu aydınlatıyordu. Birkaç saniye sonra bir adam ona yetişti. Kibarca feneri yere tutup, kadının yüzünden kaçırıldı.

“İyi akşamlar,” dedi.

“Nasılsınız?” dedi Anne.

“Galiba yağmur yağacak.”

“Umarım yağmaz. O zaman pamuk toplayamayız. Oysa çalışmamız gerek.”

“Herkesin çalışması gerek. Buradaki kampta mı kalıyorsunuz?”

“Evet.”

Yan yana yürüyorlardı.

“Otuz dönümlük bir pamuk tarlam var. Biraz geç kaldık ama artık toplamaya hazırız. Kampa gidip birkaç işçi bulayım dedim.”

“Kolaylıkla bulursunuz. Mevsim neredeyse bitiyor.”

“Umarım. Çiftliğim yalnızca bir buçuk kilometre ötede.”

“Biz altı kişiyiz,” dedi Anne. “Üç erkek, ben ve iki çocuk.”

“Bir yazı yazıp asacağım. Çiftlik bu yolun üstünde.”

“Sabahleyin orada oluruz.”

“İnşallah yağmur yağmaz.”

“İnşallah,” dedi Anne. “Otuz dönüm hemen biter.”

“Ne kadar çabuk biterse, o kadar sevinirim. Zaten geciktik.”

“Ne kadar veriyorsunuz bayım?”

“Doksan sent.”

“Olur, geliriz. İşittiğime göre gelecek yıl yetmiş beş, belki de altmış sente düşecekmiş ücretler.”

“Ben de öyle işittim.”

“Bu çok az,” dedi Anne.

“Evet. Biliyorum. Benim gibi küçük bir çiftçi hiçbir şey kazanmıyor. Ücretleri, Birlik belirliyor, biz de ona göre veriyoruz. Dediklerini yapmazsak çiftliklerimiz elimizden gider. Küçük çiftçilerin bir araya gelmesi gerek.”

Kampa varmışlardı.

“Sabah geliriz,” dedi Anne. “Burada fazla iş kalmadı.”

En sondaki arabaya gidip, kapıya dayalı kalastan yukarı çıktı. Lambanın ölü ışığı arabayı pek aydınlatmıyordu. Baba, John Amca ve yaşlı bir adam, arabanın kıyısına çömelmişlerdi.

“Selam,” dedi Anne. “İyi akşamlar Bay Wainwright.”

Adam, kırışık yüzünü hafifçe kaldırdı. Kalın kaşlarının altında gözleri çöküktü. İnce saçları mavi-beyaz bir renkteydi. Yanaklarında ve çenesinde kır sakalı vardı.

“İyi akşamlar bayan,” dedi.

“Yarın için iş buldum,” dedi Anne. “Bir buçuk kilometre kuzeyde. Otuz dönüm.”

“Kamyonu alsak iyi olur,” dedi Baba. “Daha çok pamuk toplarız.”

Wainwright, hevesle kadına baktı: “Acaba biz de çalışabilir miyiz?”

“Elbette, neden olmasın. Adamın biriyle karşılaştım. İşçi aramak için buraya geliyordu.”

“Pamuklar neredeyse bitti sayılır. Buradakiler iyice seyrekleşti. Artık fazla bir şey kazanamayız. İlk elde tarlayı çabucak temizleyiverdik.”

“Siz de bizim kamyonla gelebilirsiniz,” dedi Anne. “Benzin parasını paylaşıyoruz.”

“Çok iyisiniz bayan.”

“İkimizin de işine gelir.”

“Bay Wainwright... Bir derdi varmış,” dedi Baba. “Az önce ondan söz ediyorduk.”

“Nedir?”

Wainwright, başını öne eğdi.

“Bizim Aggie,” dedi. “Artık büyüdü. Neredeyse on altısına geldi.”

“Aggie, çok güzel bir kız,” dedi Anne.

“Onu iyi dinle,” dedi Baba.

“Şey, oğlunuz Al’la birlikte her gece dışarı çıkıyorlar. Aggie, sağlıklı bir kız. Artık evlenmeli, yoksa başı derde girer. Ailemizde hiç bu tür sıkıntımız olmadı. Ama artık çok yoksuluz ve Bayan Wainwright ile beni çok üzüyor. Ya bir de onun başı derde girerse?”

Anne, şiltelerden birinin üstüne oturdu.

“Şimdi dışardalar mı?” diye sordu.

“Her zaman dışardalar,” dedi Wainwright. “Her gece.”

“Hımın. Al, iyi çocuktur. Son günlerde kendini çapkın bir horoz sanıyor ama yine de iyi çocuktur. Ondan daha iyi bir çocuk isteyemedim.”

“Bizim de Al’dan yakındığımız yok. Onu seviyoruz. Ama Bayan Wainwright ile beni korkutan... kızımızın büyümesi. Ya siz buradan giderseniz ya da biz gidersek de sonra Aggie’nin başına bir şey geldiğini anlarsak? Ailemiz şimdiye dek hiç böyle bir utanç görmedi.”

“Sizi utandırmamak için elimizden geleni yapmaya çalışacağız,” dedi Anne hafifçe.

Adam, ayağa kalktı.

“Teşekkür ederim bayan. Aggie, artık genç bir kız oldu. İyi bir kızdır. Güzel olduğu kadar iyidir de. Eğer bize yardım ederseniz, size minnettar oluruz bayan. Aggie’nin suçu değil bu. Büyüdü artık.”

“Baba, Al ile konuşur,” dedi Anne. “O konuşmazsa, ben konuşurum.”

“İyi geceler,” dedi Wainwright. “Çok teşekkür ederiz.”

Perdenin öbür yanına geçti. Onun arabanın öbür ucunda alçak sesle konuştuğunu, görevinin sonuçlarını açıkladığını işittiler.

Anne, bir süre dinledikten sonra: “Gelip burada oturun,” dedi.

John Amca ile Baba, ağır ağır doğruldular. Gidip Anne’nin yanına, şiltenin üstüne oturdular.

“Küçükler nerde?”

Baba köşedeki şilteyi gösterdi.

“Ruthie, Winfield’in üstüne sıçrayıp onu ısırdı. Ben de ikisini de yatırdım. Herhalde uyumuşlardır. Rosasharn, bir kadınla birlikte dışarda oturmaya gitti.” Anne, içini çekti.

“Tom’u buldum,” diye fısıldadı. “Onu buradan gönderdim. Çok uzaklara.”

Baba, ağır ağır başını salladı. John Amca, çenesini göğsüne dayadı.

“Başka bir şey yapamazdık,” dedi. “Öyle değil mi John?”

John Amca, gözlerini kaldırdı.

“Benim de aklıma başka bir çözüm yolu gelmedi,” dedi. “Zaten uyurgezer gibi bir durumdayım.”

“Tom, iyi çocuktur,” dedi Anne. Sonra özür dilercesine ekledi. “Al’la konuşurum derken kötü bir şey demek istememiştim.”

“Biliyorum,” dedi Baba hafifçe. “Artık hiçbir işe yaramıyorum.

Hep eski günleri düşünerek oyalanıyorum. Ömrüm boyunca hep evimi düşündüm ama artık onu bir daha göremeyeceğim.”

“Burası daha güzel... Toprak daha bereketli,” dedi Anne.

“Biliyorum. Ama farkında bile değilim. Söğütler yapraklarını dökmüşlerdir. Kimi zaman güneye bakan çitteki deliği nasıl onaracağını düşünüp duruyorum. Şu işe bak! Artık kadınların sözü geçiyor. Ne yapacağımıza, nereye gideceğimize kadınlar karar veriyor. Ve benim umurumda bile değil.”

“Kadınlar, erkeklerden daha çabuk değişebiliyor,” dedi Anne onu yatıştırmak istercesine. “Kadının yaşamı kollarında, erkeğinki ise kafasındadır. Üzülme. Belki gelecek yıl kendimize bir yer buluruz.”

“Şu anda hiçbir şeyimiz yok,” dedi Baba. “Uzun bir kış var önümüzde... ne iş, ne de ürün. O zaman ne yapacağız? Yiyecek bir lokma ekmeği nereden bulacağız? Rosasharn’ın zamanı da geldi sayılır. Bunu düşünmek bile istemiyorum. Düşünmemek için aklıma hep eski günleri getiriyorum. Galiba ömrümüzün sonuna geldik.”

“Hiç de değil,” diye gülümsedi Anne. “Henüz her şey bitmedi, Baba. İşte bu da yalnızca kadınların bildiği bir şey. Bunu anladım. Erkekler için yaşam sıçrayışlarda doludur. Bir bebek doğar, bir erkek ölür ve bu erkeği sarsar. Çiftliği kurması ya da yitirmesi de öyle. Oysa kadın için yaşam, zaman zaman kabarıp çekilen, küçük çağlayanların çağıldadığı düzgün bir akarsu gibidir. Durmadan akar o su. Kadın, yaşama böyle bakar. Ömrümüzün sonuna gelmedik. İnsanlar yaşayıp gidiyorlar... Belki biraz değişiyorlar ama yaşam yine de akıp gidiyor.

“Nereden biliyorsun?” diye sordu John Amca. “Her şeyin bir anda sona ermesini engelleyen ne? Hele insanlar yorgunluktan ve bitkinlikten yerlere serilirken?”

Anne, derin derin düşündü. Bir eliyle, öteki elinin parlak yüzeyini kaşıdı, sonra ellerini kenetledi:

“Bunu kestirmek zor,” dedi. “Yaptığımız her şey... bana göre bu yaşamı sürdürmeyi amaçlıyor. Bana öyle geliyor. Hatta acıkmak... hatta hastalanmak bile. Kimileri ölüyor ama geride kalanlar sertleşiyor. Yalnızca o günü yaşamak için çalışıyorlar.”

“Kuşkusuz, bu arada ölmezlerse elbet,” dedi John Amca.

“Yalnızca yaşadığın günü düşüneceksin,” dedi Anne. “Kendini üzmeyeceksin.”

“Gelecek yıl ülkede iyi ürün olabilir,” dedi Baba.

“Susun!” dedi Anne.

Dışarda ayak sesleri işitildi ve Al, kapıdan içeri girdi.

“Selâm,” dedi. “Uyumuşsunuzdur sanmıştım.”

“Konuşuyorduk, Al,” dedi Anne. “Gel de yanımıza otur.”

“Tabii... Aslında ben de konuşmak istiyorum. Kısa bir süre sonra gideceğimi söyleyecektim size.”

“Gidemezsin. Sen gerekliğin bize. Neden gitmen gerekiyor?”

“Şey... Aggie Wainwright ile ben evlenmeye karar verdik. Onun için gidip bir garajda iş bulacağım. Sonra bir süre kiralık bir evde oturacağım ve...” Birden öfkeyle çevresine baktı. “Evet, evleneceğiz, kimse de bize engel olamaz.”

Hepsi gözlerini ona dikmişti.

“Al,” dedi Anne sonunda. “Buna sevindik. Hem de çok sevindik.”

“Gerçekten mi?”

“Elbette ya. Kocaman adam oldum. Sana bir kadın gerek. Ama hemen evlenme, Al.”

“Aggie’ye söz verdim,” dedi. “Gitmek istiyoruz. Bu durum ikimizin de canına tak etti.”

“Hiç değilse bahara kadar bekleyin” diye yalvardı Anne. “Bahara kadar. Kamyonu kim sürecektir?”

“Şey...”

Bayan Wainwright, perdeyi aralayarak başını uzattı.

“İşittiniz mi?” diye sordu.

“Evet! Şimdi öğrendik.”

“Tanrım! Keşke bir pastamız olsaydı. Ya da onun gibi bir şey.”

“Ben kahve ile hamur tatlısı yaparım,” dedi Anne. “Şerbetimiz var.”

“Ey Tanrım!” dedi Bayan Wainwright. “Şu işe bakın! Neyse, ben de şeker getireyim. Tatlının üstüne şeker serperiz.”

Anne, ocağın altına dalları ve akşam yemeğinden kalan kömürleri yerleştirdi. Ruthie ile Winfield, hücrelerden çıkan keşişler gibi ortaya fırladılar. Bir an dikkatle çevreye bakındılar; hâlâ suçlu sayılıp sayılmadıklarını anlamak istiyorlardı. Kimse onları önemsemeyince şımardılar. Ruthie, tek ayak üstünde duvara dokunmadan sekerek kapıya dek gidip geldi.

Rose of Sharon içeri girdiğinde Anne, bir kâsenin içine unu boşaltmaktaydı. Kız, bir an duraksayarak ürkekçe ilerledi.

“Ne oluyor?” diye sordu.

“Eh, sana yeni haberlerimiz var!” diye haykırdı Anne. “Küçük bir parti veriyoruz. Çünkü Al ile Aggie Wainwright evleniyorlar.”

Rose of Sharon, öylece duruyordu. Hafifçe başını çevirerek, utançtan kızaran Al’a baktı.

Bayan Wainwright, perdenin öte yanından seslendi:

“Aggie’ye temiz bir entari giydiriyorum. Şimdi gelirim.”

Rose of Sharon, ağır ağır arkasını dönüp geniş kapıya doğru ilerledi. Parmaklarının ucuna basarak dışarı çıktı. Sonra dereye gidip, su boyunca uzanan yolda yürüdü. Anne’nin daha önce gittiği yolu izleyerek söğütlerin arasına daldı. Rüzgâr şiddetini arttırmıştı. Çalılık tekdüze bir fısıltıyla sallanıyordu Rose of Sharon, diz çöküp bir çalının altına girdi. Dalların yüzünü çizip, saçlarını çekişine aldırmadan yerde bir süre süründü. Dikenler canını iyice yakınca durdu. Sırtüstü uzandı ve içindeki bebeğin ağırlığını duydu.

Anne, hafif arabanın içinde yan dönüp battaniyeyi bir kıyıya iterek ayağa kalktı. Arabanın açık kapısından içeri yıldızların soluk ışığı giriyordu. Kapıya gidip dışarı baktı. Doğuda yıldızlar parlaklıklarını yitirmeye başlamıştı. Rüzgâr söğütleri sallıyor, dereden suyun şı-kırtısı geliyordu. Kamp henüz uyanmamıştı ama bir çadırın önünde ateş yanıyordu ve ateşin başına toplanan birkaç kişi ısınmaya çalışı-yordu. Anne, onların oynayan alevlerin ışığında ellerini ovuşturduklarını gördü. Sonra Anne’ye arkalarını dönüp kollarını kavuşturdu-lar. Anne, uzun bir süre elleri arkasında, onları izledi. Düzensiz rüz-gâr zaman zaman şiddetleniyordu. Keskin bir soğuk vardı. Anne, ürperip ellerini birbirine sürttü. Yine arabanın içine girip el yor-damıyla lambanın yanındaki kibritleri buldu. İçerisi kapkaranlık-tı. Lambanın fitilini tutuşturdu. Giderek sararan mavi aleve bir süre baktıktan sonra lambayı alıp ocağa gitti ve lambayı yere koyup kör-pe söğüt dallarını kırmaya başladı. Birkaç dakika sonra alevler gürül-deyerek bacaya doğru yükseliyordu.

Rose of Sharon, ona doğru dönüp doğruldu.

“Şimdi kalkıyorum,” dedi.

“Neden ortalık ısınana dek yatmıyorsun?”

“Hayır kalkacağım.”

Anne, çaydanlığı kovadan aldığı suyla doldurup ocağın üstüne koydu. İçi yağ dolu tavayı ısınması için ocağın üstüne yerleştirdi.

“Neyin var senin?” diye sordu alçak sesle.

“Dışarı çıkacağım,” dedi Rose of Sharon.

“Nereye gideceksin?”

“Pamuk toplamaya.”

“Gidemezsin,” dedi Anne. “Bu durumda çalışamazsın.”

“Hayır, gideceğim.”

Anne, suyun içine birkaç kaşık kahve attı.

“Rosasharn, dün gece tatlı yemeye gelmedin.”

Kız, sesini çıkarmadı.

“Neden pamuk toplamak istiyorsun?”

Kız yine sesini çıkarmadı.

“Al ile Aggie’nin yüzünden mi?”

Bu kez Anne eğilip yakından kızın yüzüne baktı.

“Neyse, çalışmak zorunda değilsin.”

“Gideceğim.”

“Peki öyle olsun. Ama kendini fazla yorma.”

“Baba kalk! Hadi uyan artık!”

Baba gözlerini kırptırıp esnedi.

“Uykumu alamadım,” diye homurdandı. “Dün gece yattığımızda saat neredeyse on birdi.”

“Hadi kalkın! Hepiniz! Gidip yıkanın.”

Arabadakiler yavaş yavaş canlandılar, battaniyelerini üstlerinden atıp giyinmeye başladılar. Anne, tuzlanmış domuz etini dilim dilim kesip tavanın içine attı.

“Kalkıp yıkanın,” diye emretti.

Arabanın öteki ucunda bir ışık belirdi. Wainwrightların bölümünden kırılan dal sesleri geldi.

“Bayan Joad,” diye seslendi bir ses. “Hazırlanıyoruz. Az sonra hazır oluruz.”

“Neden sabahın köründe kalkıyoruz?” diye homurdandı Al.

“Topu topu otuz dönümlük bir tarla,” dedi Anne. “Oraya erkenden gitmeliyiz. Yoksa toplayacak pamuk kalmaz.”

Anne, onları giydirmek, karınlarını doyurmak için didinip duruyordu.

“Hadi gelip kahvenizi için,” dedi. “Yola çıkacağız.”

“Karanlıkta pamuk falan toplayamayız Anne.”

“Ama hiç olmazsa hava aydınlandığında orada oluruz.”

“Belki de toprak ıslaktır.”

“O kadar yağmur yağmadı. Çabuk olun da kahvelerinizi için. Al, hazır olur olmaz kamyonu çalıştır.

“Hazır mısınız Bayan Wainwright?” diye seslendi.

“Kahvaltımızı ediyoruz. Bir dakikaya kalmaz hazır oluruz.”

Dışarıda kamp uyanmıştı. Çadırların önünde ateşler yanıyordu. Arabaların bacalarından dumanlar tütmeye başlamıştı.

Al, kahvesini bir yudumda içip dışarı çıktı, ağzında kalan taneleri yere tükürdü.

“Hazırız Bayan Wainwright,” diye seslendi Anne.

Rose of Sharon’a döndü:

“Kalsan iyi olur.”

Kızın yüzü asıldı.

“Gideceğim,” dedi. “Gitmek istiyorum Anne.”

“Hem senin pamuk çantan yok ki. Üstelik torbayı taşıyamazsın da.”

“Topladıklarımı senin çantana koyarım.”

“Gelmesen daha memnun olurudum.”

“Geleceğim.”

Anne içini çekti.

“Gözümü senden ayırmayacağım. Keşke yakında bir doktor olsaydı.”

Rose of Sharon, sinirli bir tavırla arabanın içinde dolaşıyordu. İnce bir ceket giydi ama sonra çıkardı.

“Benim battaniyemi al,” dedi Anne. “Canın biraz yatmak isterse üstüne de alabilirsin.”

Arabanın arkasında kamyonun çalıştığını işittiler.

“Oraya ilk biz varacağız,” dedi Anne heyecanla. “Hadi bakalım çantalarınızı, torbalarınızı alın. Ruthie, sizin için diktiğim torbaları unutma.”

Wainwrightlarla Joadlar, karanlıkta kamyona bindiler. Şafak sökmeye başlamıştı ama doğuda gökyüzü oldukça soluktu.

“Sola sap,” dedi Anne Al’a. “Gittiğimiz yerde bir işaret olacak.”

Karanlık yolda ilerlediler. Arkalarından başka arabalar da geliyor, kampta bir bir kamyonlar çalışmaya başlıyor, aileler içlerine yerleşiyorlardı.

Yolun sağ yanındaki bir posta kutusunun üstüne küçük bir levha konulmuştu. Üstünde mavi harflerle, *Pamuk İşçileri Aranıyor* yazılıydı. Al yoldan çıkıp ambara doğru kamyonu sürdü. Binanın öte-

ki ucunda bir elektrik lambası tartıların önünde, kollarının altında çantalarıyla sıra halinde duran bir grup erkekle kadını aydınlatıyordu.

“Sandığımız kadar erkenci değiliz,” dedi Al.

Kamyonu çitin kıyısına çekip park etti. Aileler, aşağıya inip sırada bekleyenlerin yanına gittiler. Yoldan arabalar geliyor, bekleyenlere sürekli olarak yenileri ekleniyordu. Ambarın aydınlık tarafına çiftliğin sahibi işçileri kaydediyordu.

“Hawley mi?” dedi. “H-a-w-l-e-y? Kaç kişi?”

“Dört. Will...”

“Will.”

“Benton...”

“Benton...”

“Amelia...”

“Amelia.”

“Claire...”

“Claire. Bir sonraki, Carpenter? Kaç kişi?”

“Altı.”

Onları da bir bir deftere geçirdi. Her adın yanına, topladığı miktarı yazılacağı bir boşluk vardı.

“Çantanız var mı? Bizde birkaç tane var. Tanesi bir dolar.”

Ve arabalar akın akın bahçeye giriyordu. Çiftlik sahibi, içi koyun postu ile kaplı olan deri ceketini giydi. Düşünceli düşünceli karpıya baktı.

“Bu kadar işçiyle otuz dönüm hemen biter,” dedi.

Çocuklar, pamukla dolu büyük treylere tırmanmış, kenarlarındaki tel kafese ayak parmaklarını geçiriyorlardı.

“İnin ordan aşağı,” diye bağırdı çiftlik sahibi. “Yoksa teli yırtacaksınız.”

Çocuklar utanarak, sessizce yavaş yavaş aşağı indiler. Doğuda gökyüzü iyice aydınlanmıştı.

“Çiy için ağırlıktan birazını düşmem gerek,” dedi çiftlik sahibi. “Güneş çıkınca bundan vazgeçeriz. Hadi bakalım, istediğiniz zaman başlayın, ortalık yeterince aydınlandı.

İşçiler, çarçabuk tarlaya yayılıp, sıra sıra dizildiler. Çantalarını bellerine bağlayıp soğuktan uyuşmuş ellerini ısıtmak için ovaladılar. Doğudaki tepelerin üstünde gök renklenmeye başlamış, sıralar ağır ağır harekete geçmişlerdi. Bahçe tıklım tıklım dolana dek oto-

yoldan arabalar gelmeye ve ambarın yanına park etmeye devam etti. Tarlada sert bir rüzgâr esiyordu.

“Hepiniz nereden öğrendiniz bilmiyorum,” dedi çiftlik sahibi. “Bu kadar yayılacağını sanmamıştım. On dönüm öğlene dek biter. Adın? Hume? Kaç kişisiniz?”

İşçiler tarlada hızla ilerliyor, şiddetli rüzgâr giysilerini uçuruyordu. Parmakları bir pamuk topraklarına, bir bellerinde asılı ağır çantalara gidiyordu.

Baba, sağındaki adamla konuşuyordu.

“Bizim orda rüzgâr böyle esince yağmur yağardı. Ama hava o kadar soğuk da değil. Ne zamandan beri buradasınız?”

Konuşurken gözlerini işinden ayırmıyordu.

Komşusu başını kaldırıp ona bakmadı.

“Hemen hemen bir yıldır buradayız.”

“Ne dersin yağmur yağacak mı?”

“Bilmem. İnsan kolay kolay anlamıyor. Bütün ömrünü burada geçirenler bile kolay kolay havanın nasıl olacağını kestiremiyor. Burada yağmur, ürün toplanana dek bekler, sonra yağarmış. Böyle diyorlar.”

Baba, batıdaki dağlara doğru baktı. Kapkara bulutlar rüzgârla birlikte hızla yaklaşıyordu.

“Bunlar yağmur bulutuna benziyor,” dedi Baba.

Komşusu, yan gözle gökyüzüne baktı:

“Bilmem,” dedi.

Ve sıradaki herkes dönüp bulutlara baktı. Sonra başları yeniden önlerine döndü, elleri pamuk topraklarını kavradı. Zamana, miktar, yağmura ve birbirlerine karşı yarışıyorlardı... Yalnızca biraz daha pamuk toplamak, birazcık para kazanmak için. Tarlanın öteki ucuna varmışlardı. Yeni bir sıra kapmak için koşuştular. Şimdi rüzgâra karşı ilerliyorlardı. Doğan güneşe doğru ilerleyen simsiyah bulutları görebiliyorlardı. Bu kez arabalar yol kıyısına park edilmeye başlanmıştı. Yeni işçiler akın akın gelip adlarını yazdırıyorlardı. Sıralar var güçleriyle ilerliyor, öteki uca varınca çantalarını tarttırıyor, miktarı kendi defterlerine yazıyor ve yeni bir sıra oluşturmak için koşuyorlardı.

On birde tüm pamuklar toplanmış, iş bitmişti. Kenarları tel örgülerle çevrilmiş treylerler, kamyonların arkasına bağlanmış ve otayolda çırçır makinelerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Pamuklar, tel

örgülerin arasından uçuyor, yol kıyısındaki ağaç dallarına ve çalıllara takılıyordu. İşçiler ambarın avlusunda ücretlerini alabilmek için kuyruğa girmişlerdi.

“Hume, James. Yirmi iki sent. Ralp, otuz sent. Joad, Thomas doksan sent. Winfield, on beş sent.” Banknotlar, gümüş, bakır paralar masanın üstünde duruyordu. Her işçi ücretini alırken kendi hesabıyla karşılaşıyordu.

“Wainwright, Agnes, otuz dört sent. Tobin, altmış üç sent.”

Sıra ağır ağır ilerliyordu. Aileler sessizce arabalarına dönüyor çiftlikten uzaklaşıyorlardı.

Joadlarla Wainwrightlar, yol açılana dek kamyonunda beklediler. O sırada yağmur yağmaya başlamıştı. Al, düşen damlaları yoklamak için elini camdan çıkardı. Rose of Sharon, ortadaydı, öteki uçta da Anne oturuyordu. Kızın gözleri cansızdı.

“Gelmemeliydin,” dedi Anne. “On-on beş sentlikten fazla toplamadın.”

Rose of Sharon, şiş karnına bakıp karşılık vermedi. Birden ürperip başını dikleştirdi. Onu dikkatle izleyen Anne, pamuk çantasını açıp Rose of Sharon’un omuzlarına koydu ve onu kendine çekti.

Sonunda yol açılmıştı. Al, motoru çalıştırıp otoyolda ilerledi. İri, seyrek yağmur damlaları yola düşüyordu. Kamyon yol aldıkça damlalar küçülüp sıklaştı. Yağmur, başlarının üstüne öyle gürültülü bir biçimde çarpıyordu ki, eski motorun sesini bile bastırıyordu. Arkada Wainwrightlarla Joadlar, pamuk çantalarını başlarına geçirmişlerdi.

Rose of Sharon, Anne’nin kollarında titriyordu.

“Daha çabuk git, Al,” diye haykırdı Anne. “Rosasharn üşüyor. Ayaklarını bir an önce sıcak suya sokmalıyız.”

Al, gaza bastı ve kampa vardıklarında arabanın hemen önünde durdu. Anne, sağa sola emirler yağdırmaya başlamıştı bile.

“Al,” dedi. “Sen, John Amca ve Baba, söğütlerin oraya gidip dal toplayın. Kızı ısıtmalıyız.”

“Acaba çatı akıyor mu?”

“Hayır, sanmam. İçerisi kurudur ama odun gerek. Odayı iyice ısıtmalıyız. Ruthie ile Winfield’i de yanınıza alın. Kızın durumunu hiç beğenmiyorum.”

Anne, dışarı çıktı. Rose of Sharon da onu izlemek istedi ama dizleri çözöldü ve basamağa oturdu.

Şişko bayan Wainwright onu görmüştü.

“Ne oldu? Zamanı geldi mi yoksa?”

“Hayır, sanmam,” dedi Anne. “Titriyor. Üşüttü herhalde. Bana yardım eder misin?”

İki kadın birlikte Rose of Sharon’u kaldırdılar. Birkaç adım attıktan sonra kız var gücünü topladı ve kendi başına yürümeye başladı.

“İyiymi Anne,” dedi. “Birden başım döndü.”

İki yaşlı kadın, dirseklerinden tutmaya devam ediyorlardı.

“Ayaklarını sıcak suya koyarız,” dedi Anne bilgiç bir tavırla.

Kalasa tırmanmasına yardım edip arabanın içine soktular.

“Siz onu iyice ovun,” dedi Bayan Wainwright. “Ben ateşi yakarım.”

Yerde duran son birkaç dalı ocağa atıp tutuşturdu. Dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu.

Anne, başını kaldırıp yukarı baktı.

“İyi ki çatımız sağlam,” dedi. “Ne kadar iyi olursa olsun çadırlar hep akar. Ocağın üstüne biraz da su koyar mısınız Bayan Wainwright.”

Rose of Sharon, hiç kıpırdamadan şiltenin üstünde yatıyordu. Ayakkabılarını çıkartıp ayaklarını ovdular. Bayan Wainwright, yanına yaklaştı.

“Sancın var mı?” diye sordu.

“Hayır. Ama hiç iyi değilim.”

Bende ağrı kesici hapla toz var,” dedi Bayan Wainwright. “İster sen sana verebilirim. Seve seve veririm.”

Kız birden titremeye başladı:

“Üstümü ört Anne, üşüyorum.”

Anne, bütün battaniyeleri getirip onun üstüne yığdı. Yağmur, gürül gürül çatıyı dövüyordu.

Erkeklerle çocuklar, odun toplamaktan dönmüşlerdi. Kucaklar ağaç dallarıyla dolu, şapkaları ve ceketleri sırlıslıklamdı.

“Gök delindi,” dedi Baba. “İnsan hemencecik sırlıslıklam oluyor.”

“Gidip biraz daha toplansanız iyi olur,” dedi Anne. “Anında yanıp kül oluyorlar. Az sonra hava kararacak.”

Ruthie ile Winfield, üstlerinden sular aka aka kucaklarındaki dalları yere bırakıp yeniden toplamak için kapıya yöneldiler.

Anne, buyurucu bir sesle: “Siz kalın,” dedi “Ateşin yanında durup üstünüzü kurutun.”

Öğleden sonra kamp, yağmurla birlikte gümüş rengine bürünmüş, yollardan sel gibi su akmaya başlamıştı. Saatler geçtikçe pamuk fideleri kararıp büzüldüler. Baba, Al, John Amca ağaçlara birkaç kez gittiler, getirdikleri odunları kapının yanına yığdılar. Odun istifi tavana dek yükselince, işi bırakıp ocağa yaklaştılar. Şapkalarından ve omuzlarından şıpır şıpır sular akıyordu. İliklerine dek ıslanmışlardı.

“Sağ olun,” dedi Anne. “Üstünüzü çıkartın. Size güzel bir kahve yaptım. Kuru tulumlarınızı giyin. Hadi sallanmayın.”

Erkenden akşam olmuştu. Aileler kutu arabaların içinde birbirlerine sokulup, çatılarına düşen yağmurun tıptısını dinlediler.

Yirmi Dokuzuncu Bölüm

Okyanus üzerinden kopup gelen gri bulutlar, yüksek kıyı dağlarını ve vadileri aşip hızla yaklaşıyordu. Rüzgâr öfkeyle ama sessizce esiyor, çalıları hışırdatıp, ormanlarda kükrüyordu. Bulutlar parça parça, yumak yumaktı. Sonra rüzgâr dindi ve bulutları oldukları yerde bırakıverdi. Yağmur bir anda boşalıyor, diniyor, sonra yeniden yağıyordu. Sonra yavaş yavaş tek bir tempo tutturdu, damlalar küçülüp sıklaştı. Ortalık külrengine büründü, hava erkenden karrardı. Kuru toprak suyu iyice emip sersemleşti. Tam iki gün doyana dek toprak yağmuru içti. Sonra alçak yerlerde, tarlalarda su birikintileri, küçük gölcükler oluştu. Çamurlu göller yükseldi, dinmeyen yağmur, parlak su yüzeyini kamçıladı. Sonunda dağlar taşı, yamaçlardan seller halinde akan su, küçük dereler oluşturup çağlayanlarda kükreyerek vadilere aktı. Yağmur dinmeksizin yağıyordu. Küçük akarsular dereye varıp söğütleri yerlerinden oynattılar, akıntı güçleriyle boyunlarını büktüler, bununla da yetinmeyip pamuk fidelerini, ağaçları köklerinden söktüler. Çamurlu su kıyılardan taşı, meyve bahçelerini, siyah fidelerin örttüğü pamuk tarlalarını kapladı. Tarlalar geniş, gri göllere döndü. Su, otoyolları da kapladığı için arabalar, önde suyu yarıp, arkada çamurlu bir iz bırakarak daha yavaş gitmek zorunda kalıyordu. Toprak, yağmur darbeleri altında fısıldıyor, giderek kabaaran akarsular, gök gürültüsünü andıran bir sesle çağlıyorlardı.

İlk yağmurlar başlayınca göçmenler, çadırlarında birbirlerine sokulup yakında diner, dediler ve sordular: Acaba ne kadar sürer?

Gölcükler oluşmaya başlayınca erkekler, çadırlarının çevresinde kanallar açtılar. Bir süre sonra yağmur çadır bezinden geçip çadırın içine akmaya başladı. Küçük kanallar silinip gitti, su içeri girdi, yatakları ve battaniyeleri ıslattı. Kutuların üstüne koydukları ka-

lasların üstüne serdiler yataklarını. Gece gündüz, kalasların üstünde oturdular.

Çadırların yanında eski arabalar duruyor, su buji kablolarını ve karbüratörleri bozuyordu. Küçük gri çadırlar suyun içinde duruyordu. Sonunda insanlar yeniden göç etmek zorunda kaldılar. Ama bu kez arabalar çalışmadı. Kablolar kopmuş, motor çalışsa bile lastikler çamura gömülmüştü. Ve insanlar ıslak battaniyelerini kollarının altına alarak çamurun içinde bata çıka yürüdüler. Çocukları kucaklarında, yaşlıları sırtlarında taşıdılar. Yollardaki boş kulübeler, titreyen, umutsuz insanlarla doldu.

Kimileri yardım bürolarına gittiler ama elleri boş, boyunları bükük ötekilerin yanına döndüler.

Yasalar var... Yardım alabilmemiz için en az bir yıl burada yaşamamız gerekiyormuş. Hükümet yardım edecek diyorlar. Ama ne zaman, kimse bilmiyor.

Ve yavaş yavaş büyük bir korku sardı hepsini.

Üç ay boyunca hiçbir iş yok.

Ambarlarda insanlar birbirlerine sokularak oturdular; korku onları da sardı, yüzleri dehşetten bembeyaz kesildi. Çocuklar, açlıktan ağladılar ama yiyecek yoktu.

Sonra hastalık başladı. Zatürre ve kızamık ortalığı kırıp geçiriyordu. Yağmur durmadan yağıyor, kanallar dolup taşıdığı için su otolları kaplıyordu.

Sonra çadırlardan, kalabalık ambarlardan, ayakkabıları çamura bulanmış, giysileri paramparça olmuş sırsıklam insanlar çıktı. Dilenmek, yaltaklanmak, çalmak, yalan söylemek için, kasabalara, dükkânlara, yardım bürolarına gittiler. Yalvarmanın, yaltaklanmanın altında umutsuz bir öfke, için için yanmaya başlamıştı. Ve küçük kasabalarda bu sırsıklam insanlara karşı duyulan acıma öfkeye, aç insanlara karşı duyulan öfke korkuya dönüştü. Şerifler toplan-tılar düzenledi, tüfek, gözyaşı bombası ve cephanesi siparişleri verildi. Sonra aç insanlar, bir parça ekmek, çürümüş sebze dilenmek ya da çalmak için dükkânların arkasındaki dar sokaklarda topladılar.

Çılgına dönmüş insanlar, doktorların kapılarını çaldı; ama doktorların işleri başlarından aşkındı. Ve üzgün insanlar, bir cenaze arabası gönderilmesi için resmi bürolara haber bıraktılar. Defin me-murları fazla meşgul değildi. Cenaze arabaları çamurun içinde sıralanıp ölüleri aldı.

Ve yağmur durmaksızın yağıyor, akarsular yataklarından taşarak bölgeye yayılıyordu.

Sundurmaların altında, ıslak samanların üstünde birbirlerine sarılmış yatan açlık ve korku, öfke doğuruyordu.

Sonra çocuklar dilenmek için değil, hırsızlık yapmak için sokaklara döküldüler; erkekler bitkin bir halde hırsızlığa çıktılar.

Yeni şerifler, yemin ederek göreve başladı; yeni tüfek siparişleri verildi. Evlerde yaşayan rahat insanlar, başlangıçta acıyorlardı ama sonra huzursuzlanmaya, daha sonra da göçmenlerden nefret etmeye başladılar.

Çatıları akan ambarların ıslak samanları üstünde zatürreden so-luksuz kalan kadınlar, doğum yaptılar. Yaşlılar, bir köşede iki bük-lüm öldüler. Defin memurları bile onları düzeltemedi. Gece cılgına dönmüş insanlar, horozları ya da avaz avaz bağırان tavukları korku-suzca çalıp götürdüler. Üstlerine ateş edilse bile koşmuyor, çamu-ra bata çıka ağır ağır yürüyorlardı; vurulurlarsa çamura bitkince gö-mülüyorlardı.

Yağmur dindi.

Tarlalar, gri göğü yansıtan durgun sularla kaplıydı. Toprak üs-tünde akansuyun şırıltısıyla inliyordu. Ve insanlar ambarlardan, sundurmaların altından çıktılar. Çömeli, su altında kalan bölge-ye baktılar. Çoğunlukla sessizdiler. Kimi zaman alçak sesle konuşu-yorlardı.

Bahara kadar iş yok. İş yok.

İş yoksa... para da yok, yemek de yok.

Adamın birinin birkaç atı varmış; tarlasında, sabana koşarmış onları. Ama çalışamayacak duruma gelince açlıktan ölüp gitmelerine bile aldırmamış.

Onlar at... Biz insanız.

Kadınlar, erkeklerini gözlüyorlardı. Yıkılma noktasına gelip gel-mediklerini merak ediyorlardı. Kadınlar, sessizce durup baktılar. Ne zaman birkaç erkek bir araya gelse, yüzlerindeki korku siliniyor, ye-rini öfke alıyordu. Ve kadınlar, rahat bir soluk alıyordu. O zaman kaygılanacak bir şey olmadığını anlıyorlardı. Yıkılma noktasına va-rılmamıştı. Korku gazaba dönüştüğü sürece de, asla varılmayacaktı.

Topraktan yer yer çimenler çıkmaya başlamıştı. Birkaç gün sonra tepeler, başlayan yeni yılla birlikte yemyeşil oldular.

Otuzuncu Bölüm

Araba evlerden oluşan kamp, su içinde kalmıştı. Yağmur, çevreye çamur sıçratarak yağıyordu. Küçük dere yavaş yavaş yükselerek yatağını aştı ve arabaların durduğu düzlüğü kapladı.

Al, yağmurun ikinci gününde arabayı ikiye ayıran çadırbezini söktü. Dışarı çıkartıp kamyonun üstüne serdi ve yeniden içeri girip bir şiltenin üstüne oturdu. Şimdi arabadaki bölüm kalkmış, iki aile birleşmişti. Erkekler, bitkin bir durumda yan yana oturuyorlardı. Anne, zaman zaman ocağa birkaç odun atıyor, yakacağı olabildiğince tutumlu kullanmaya çalışıyordu. Yağmur, arabanın düz çatısını dövüp duruyordu.

Üçüncü gün, Wainwrightlar huzursuzlanmaya başladılar.

“Belki gitsek daha iyi olur,” dedi Bayan Wainwright.

Anne onları tutmaya çalışıyordu.

“Sağlam bir çatı nerede bulabilirsiniz?”

“Bilmiyorum ama içimde bir ses gitmemiz gerektiğini söylüyor.”

Bir yandan tartışıyorlar, bir yandan da Anne, Al’ı gözlüyordu.

Ruthie ile Winfield, bir süre oyun oynamaya çalıştılar ama sonra onlar da sessizleşip karamsar bir havaya büründüler. Yağmur hâlâ yağıyordu.

Üçüncü gün, derenin çağıltısı yağmurun sesini bastırdı. Baba ile John Amca, açık kapının önünde durup yükselen suya baktılar. Kampın iki ucunda su otoyola dek yükselmişti. Ama otoyolun kıyısındaki set, suyun kampı basmasını engelliyordu.

“Ne dersin John?” dedi Baba. “Bana kalırsa set gittiği an burasını da su basacak.”

John Amca, sakallı çenesini kaşıyarak ağzını açtı:

“Evet,” dedi. “Belki de öyle olur.”

Rose of Sharon, ağır bir soğuk algınlığı geçirmekteydi. Yüzü kıp-

kırmızı, gözleri çakmak çakmaktı. Anne, elinde bir fincan sıcak süt-le yanına oturdu.

“Al,” dedi. “İçine seni kuvvetlendirmesi için yağ da koy-dum. Hadi, iç!”

Rose of Sharon, bitkin bir tavırla başını salladı:

“Aç değilim.”

Baba, parmağıyla havada bir yay çizdi:

“Eğer hepimiz elimize küreklerimizi alıp bir set yapsak, kesin-likle suyun burayı basmasını engelleyebilirdik. Şuradan şuraya ka-dar yeter.”

“Öyle,” diye onu destekledi John Amca. “Belki de haklısın. Acaba öbürleri bize yardım ederler mi? Belki de başka bir yere gitmeyi yeğ-lerler.”

“Ama bu arabaların içi kuru,” diye üsteledi Baba. “Bundan daha kuru bir yer bulamazlar. Sen bekle.”

Arabadaki çalı çırpının arasından bir dal seçti, çamurun içine at-layarak aşağıya indi ve akıp giden suyun içine batırdı. Hemen sonra yeniden arabadaydı.

“Tanrım! İnsan anında sırlıslık oluyor,” dedi.

İki adam, gözlerini sudaki daldan ayırmıyorlardı. Suyun onun çevresinde yükseldiğini gördüler. Baba, kapının önüne çömeldi.

“Ne kadar da hızlı,” dedi. “Sanırım gidip öbür adamlarla konuş-mam gerekiyor. Bakalım bir set yapmamıza yardım edecekler mi? Yoksa burayı bırakıp gitmeleri gerekecek.”

Baba, Wainwrightların bulunduğu yana baktı. Al, onlarla birlikte Aggie’nin yanında oturuyordu. Baba, onlara doğru yürüdü.

“Su yükseliyor,” dedi. “Ne dersiniz acaba şuraya bir set yapsak mı? Herkes yardım ederse bu işi becerebiliriz.”

“Biz de konuşuyorduk,” dedi Wainwright. “Galiba buradan git-meliyiz artık.”

“Yeterince dolaştınız,” dedi Baba. “Biliyorsunuz, kuru bir yer bulmak için kimsenin fazla bir şansı yok.”

“Biliyorum. Ama yine de...”

“Baba,” dedi Al. “Onlar giderse, ben de giderim.”

Baba şaşırmıştı: “Gidemezsin Al. Kamyon... Biz kamyonu süre-meyiz ki.”

“Umurumda bile değil. Aggie ile ben birbirimizden ayrılamayız.”

“Dur bakalım,” dedi Baba. “Yanıma gel.”

Wainwright ile Al, ayağa kalkıp kapıya yaklaştılar.

“Görüyor musunuz?” dedi Baba dışarısını göstererek. “Şuradan şuraya kadar bir set.”

Suya attığı dala baktı. Su, dalın çevresinde yükseldikçe yükseliyordu.

“Zor iş,” diye karşı çıktı Wainwright. “Üstelik su, yapacağımız seti de aşabilir.

“Burada bomboş oturacağımıza biraz çalışabiliriz. Böyle bir yeri asla bulamayız. Hadi gelin. Ötekilerle konuşalım. Herkes yardım ederse bu işi başarabiliriz.”

“Aggie giderse, ben de giderim,” dedi Al.

“Bak Al,” dedi baba. “İğer ötekiler yardım etmezse, hepimizin gitmesi gerekecek. Hadi gelin de onlarla konuşalım.”

Başlarını omuzlarının arasına sokup aşağı atladılar ve koşarak yandaki arabaya gidip açık kapısından içeri girdiler.

Anne, ocağın başında zayıf ateşe birkaç odun atıyordu. Ruthie, yanına gelip, “Karnım aç,” diye sızlandı.

“Hayır, hiç de aç değilsin,” dedi Anne. “Az önce lapa yedin.”

“Keşke bir kutu bisküvim olsaydı. Yapacak hiçbir şey yok. Canım sıkılıyor.”

“Üzülme,” dedi Anne. “Biraz bekle. Bu günler çok sürmez. Yakında kendimize bir ev bulacağız.”

“Keşke bir köpeğimiz olsaydı,” dedi Ruthie.

“Hem köpeğimiz, hem de kedimiz olur.”

“Sarı bir kedi mi?”

“Hadi artık git başımdan,” diye yalvardı Anne. “Beni sıkma, Ruthie. Rosasharn hasta. Uslu uslu otur. Geçecek bu günler.”

Ruthie, homurdanarak uzaklaştı.

Rose of Sharon’un yatmakta olduğu şilteden keskin bir çığlık yükseldi. Anne, hemen yanına koştu. Rose of Sharon, soluğunu tutmuştu. Gözlerinde dehşet okunuyordu.

“Ne var?” diye bağırdı anne.

Kız, soluğunu bırakıp yeniden tuttu. Anne, elini battaniyelerin altına soktu. Sonra ayağa kalktı: “Bayan Wainwright,” diye seslendi. “Bayan Wainwright!”

Ufak tefek şişman kadın, arabanın öteki ucundan geldi.

“Beni mi çağırdınız?”

“Bakın!”

Anne, Rose of Sharon'un yüzünü gösterdi. Kız, alt dudağını ısır-mış, alnında boncuk boncuk terler birikmişti. Gözleri dehşetle pa-rıldüyordu.

"Galiba doğuracak," dedi Anne. "Biraz erken ama."

Kız, derin bir iç çekip rahatladı. Alt dudağını bırakıp gözlerini kapadı. Bayan Wainwright, onun üstüne eğildi.

"Ani bir sancı mıydı? Gözlerini aç da söyle!"

Rose of Sharon, bitkinlikle başını salladı. Bayan Wainwright, Anne'ye döndü.

"Evet," dedi "Doğum zamanı gelmiş. Henüz erken mi dediniz?"

"Belki de ateşten."

"Ayağa kalkıp dolaşmalı."

"Yapamaz," dedi Anne. "Gücü yetmez buna."

"Ama kalkması gerek."

Bayan Wainwright, beceriklice sessizleşmiş ve sertleşmişti."

"Birçok kadına yardım ettim," dedi. "Şu kapıyı kapatmaya çalış-şayım. İçeri soğuk girmesin."

İki kadın, ağır kapıyı yerine koymaya çalıştılar. Var güçleriyle denedikten sonra yirmi santimetrelik bir aralık kalmıştı.

"Bizim lambayı da getireyim," dedi Bayan Wainwright.

Yüzü, heyecandan mosmor olmuştu.

"Aggie," diye seslendi. "Bu çocuklarla sen ilgilen."

Anne, başını salladı:

"Doğru! Ruthie! Winfield'le birlikte Aggie'nin yanına gidin. Hadi kalkın."

"Neden?" diye sordu çocuklar.

"Çünkü gitmeniz gerekiyor. Rosasharn'ın bebeği olacak."

"Ben görmek istiyorum, Anne. Lütfen izin ver."

"Ruthie! Git dedim sana. Çabuk ol!"

Öyle bir sesle söylemişti ki, bu sözlerle karşı çıkmak olanaksızdı. Ruthie ile Winfield gönülsüzce arabanın öteki ucuna gittiler. Anne, lambayı yaktı. Bayan Wainwright, Rochester lambasını getirip yere koydu. İri, yuvarlak alev, arabayı pırıl pırıl aydınlatmıştı.

Ruthie ile Vinfield, çalı çırpı yığınının arkasında durmuş onla-rı gözlüyorlardı.

"Bir çocuğun doğuşunu göreceğiz," dedi Ruthie alçak sesle. "Hiç sesini çıkarma. Yoksa Annem seyretmemize izin vermez. Bu yana ba-karsa, hemen başını çalıların arkasına sakla. Böylece rahatça izleriz."

“Herhalde böyle bir şeyi izleyen fazla çocuk yoktur.”

“Hiçbir çocuk bunu görmemiştir,” diye üsteledi Ruthie gururla. “Bizden başka.”

Şiltenin yanında, lambanın parlak ışığında Anne ile Bayan Wainwright konuşuyorlardı. Sesleri yağmurun çatıda çıkardığı gürültüden biraz daha yüksekti. Bayan Wainwright, önlüğünün cebinden bir bıçak çıkartıp şiltenin altına koydu.

“Belki de bir işe yaramıyor,” dedi özür dilercesine. “Ama bizim orda hep böyle yaparlardı. Nasıl olsa bir zararı yok.”

Anne, başını salladı.

“Bizde saban kolu koyarlardı. Doğum sancılarını kessin diye şöyle ya da böyle sivri uçlu bir şey. Umarım uzun sürmez.”

“Şimdi nasılsın?” Rose of Sharon, sinirli sinirli başını salladı.

“Geliyor mu?”

“Elbette,” dedi Anne. “Güzel bir çocuk doğuracaksın. Ama bize yardım etmen gerek. Nasıl, kalkıp yürüyebilecek durumda mısın?”

“Çalışırım.”

“Aferin. Akıllı bir kızsın sen,” dedi Bayan Wainwright. “Çok akıllı bir kızsın. Sana yardım edeceğiz tatlım. Seninle birlikte yürüyeceğiz.”

Onun ayağa kalkmasına yardım ettiler. Omuzlarına bir battaniye koydular. Anne bir kolundan, Bayan Wainwright öteki kolundan tuttular. Çalılardan durduğu yere dek yürüyüp yavaş yavaş döndüler ve yeniden geri geldiler. Yağmur, büyük bir gürültüyle çatıyı dövüp duruyordu. Ruthie ile Winfield, heyecanla bakıyorlardı.

“Ne zaman doğuracak?” diye sordu Winfield.

“Sus! Sesimizi iştirirlerse bakmamıza izin vermezler.”

Aggie, yanlarına geldi. İnce yüzü, sarı saçları lambanın ışığıyla aydınlanmıştı. Duvara düşen başının gölgesinde burnu uzun ve sivriydi.

“Daha önce bir doğum gördün mü?” diye fısıldadı Ruthie.

“Elbette,” dedi Aggie.

“Peki ne zaman doğurur?”

“Ooo, daha çok sonra.”

“Ne kadar?”

“Belki ancak yarın sabah.”

“Tanrım!” dedi Ruthie. “O zaman şimdiden seyretmenin hiçbir anlamı yok. Hey, bakın!”

Yürüyen kadınlar durmuşlardı. Rose of Sharon, birden katılaşıp acıyla bağırdı. Onu şiltenin üstüne yatırdılar. O, inleyip yumruklarını sıkarken alnını sildiler. Anne, alçak sesle onunla konuştu:

“Üzülme,” dedi. “Her şey düzelecek... Her şey. Yumruklarını sık, dudağını ısır. İyidir bu... İyidir.”

Sancı geçmişti. Bir süre dinlenmesi için onu bıraktılar. Sonra yeniden ayağa kaldırdılar ve sancıların arasında üçü birden odada do-laştılar.

Baba, kapının aralığından başını uzattı. Şapkasından sular akı-yordu.

“Kapıyı niye kapattınız?” diye sordu.

Sonra yürüyen kadınları gördü.

“Zamanı geldi,” dedi Anne.

“Öyleyse... Öyleyse istesek de gidemeyiz.”

“Hayır.”

“Demek ki, seti yapmak zorundayız.”

“Evet. Y yapmak zorundasınız.”

Baba, yine dışarı çıktı. Soplanın suya gömülmesine on santimetre kalmıştı. Yirmi kadar erkek yağmurun altında duruyordu.

“Seti yapmamız gerek,” diye bağırdı Baba. “Kızım sancılandı.”

Erkekler, Baba’nın çevresini aldılar.

“Doğuracak mı?”

“Evet. Artık gidemeyiz.”

Uzun boylu bir adam: “O bizim çocuğumuz değil,” dedi. “Biz gi-debiliriz.”

“Evet,” dedi Baba. “Siz gidebilirsiniz. Kimsenin sizi tuttuğu yok. Zaten sekiz kürek var.”

Setin en alçak noktasına gidip küreğini çamura daldırdı. Kürek yapışkan toprakla havaya kalktı. Sonra küreği yeniden saplayıp setin üstüne çamurları yığmaya devam etti. Ötekiler de onun yanında yer aldılar. Uzun setin üstüne çamur yığdılar. Kürekleri olmayanlar sö-ğüt dallarından ördükleri bir hasırla sete çamur atıyorlardı. Erkekler, bir çalışma öfkesi, bir mücadele öfkesi içindeydiler. Biri küreğini bı-rakınca başkası onun yerini alıyordu. Ceketlerini ve şapkalarını bir yana atmışlardı. Gömlekleri ve pantolonları bedenlerine yapışmı-ş, ayakkabıları çamurun içinde biçimlerini yitirmişti. Joadların ara-basından tiz bir çığlık geldi. Erkekler, susup heyecanla dinlediler. Sonra yeniden işlerine döndüler. Her iki uça otoyolla birleşene dek

upuzun bir set yaptılar. Artık yorulmuşlardı. Kürekler çamura daha yavaş batıyordu şimdi. Akarsu ağır ağır yükselmekteydi. Setin ilk yapıldığı yere ulaşmıştı bile.

Baba, zafer kazanmışçasına güldü.

“Seti yapmasaydık, burayı su basmıştı bile!” diye bağırdı.

Su yeni duvar boyunca yükselip söğüt dallarından örülen hasır yırttı.

“Daha yüksek!” diye bağırdı. “Onu daha yükseltmeliyiz.”

Akşam olmuştu ama onlar hâlâ çalışıyorlardı. Yorgunluktan ayakta zor duruyorlardı. Yüzleri sararmış, adamakıllı çökmüştü. Makine gibi hiç durmadan çalışıyorlardı. Hava kararınca kadınlar, lambaları kapılara koyup kahve hazırladılar. Ve kadınlar birer birer Joadların kamyonuna koşup kendilerini içeri attılar.

Sancılar sıklaşmıştı. Yirmi dakikada bir geliyordu. Rose of Sharon, kendini tutamaz olmuştu artık. Sancı geldikçe avazı çıktıkça bağıırıyordu. Komşu kadınlar, ona bakıp usulca okşuyor ve yeniden arabalarına dönüyorlardı.

Anne, gürül gürül bir ateş yakmış, ne kadar kapkacak varsa suyla doldurup ocağın üstüne koymuştu. Baba, ara sıra kapıdan içeri basını uzatıyordu.

“Nasıl iyi mi?” diye soruyordu.

“Evet! Sanırım,” dedi Anne.

Hava kararınca biri bir el feneri getirdi. John Amca, soluk almadan çalışıyordu.

“Yavaş ol,” dedi Baba. “Kendini öldüreceksin.”

“Elimde değil. Çıgıllıklara dayanamıyorum. Tıpkı... tıpkı...”

“Biliyorum,” dedi Baba. “Ama işitmemeye çalış.”

“Kaçıp gideceğim,” diye homurdandı John Amca. “Bu iş olmasa kaçıp giderdim.”

Baba, ona arkasını döndü.

“Acaba su ne durumda?”

El feneri olan adam suya sapladıkları dal parçasını aydınlattı.

“Yükseliyor.”

“Şimdi biraz yavaşlar,” dedi Baba. “Öbür tarafta epeyce yükselmesi gerek.”

“Yine de yükseliyor.”

Kadınlar, fincanları kahveyle doldurup erkeklere dağıttılar. Gece ilerledikçe erkekler, daha yavaş hareket ediyor, ayaklarını sütçü bey-

girleri gibi ağır ağır indirip kaldırıyorlardı. Sete daha çok çamur atılıyor, aralarına söğüt dallarından yapılan hasırlar dikiliyordu. Yağmur dinmeksizin yağıyordu. Yüzler fenerlerin ışığında aydınlandığında, gözlerinin altındaki morluk, yüzlerinde ve boyunlarında şişen kaslar görünüyordu.

Uzun bir süre arabadan çılgınlık geldi ve sonunda kesildi.

“Eğer doğsaydı Anne baba seslenirdi,” dedi Baba.

Asık yüzle küreğini yine çamura daldırmaya başladı.

Su, setin kıyısında yükselip kabarıyordu. Sonra sudan bir çatırtı geldi. Fenerin ışığı yıkılan bir ağaç gövdesini aydınlattı. Herkes işini bırakmış ona bakıyordu. Ağacın dalları suya gömüldü ve su küçük kökleri de yerinden sökerken akıntının yönüne döndü. Adamlar bitkinlikle, ağızları açık seyrediyorlardı. Ağaç, ağır ağır sürüklendi. Ve kökler yeni yapılan sete takıldı. Su, arkasında birikmeye başladı. Ağaç, hareket edip seti yıktı. Küçük bir dere içeri akmaya başladı. Baba, kendini ileri atarak suyu engellemeye çalıştı. Ağacın arkasında su birikmeye devam ediyordu. Ve sonra set hızla erimeye, bileklerinin ve dizlerinin çevresini kaplayarak akmaya başladı. Erkekler, dağılarak kaçıştılar. Su düzlüğü, arabaların altını, kamyonların çevresini sardı.

John Amca, suyun seti yok edişine bakıyordu. Ortalık karanlıktı ama yine de her şeyi açık seçik görüyordu. Birden bacakları vücudunu çekemez oldu. Diz çöktü, kabaran su göğsünü kapladı.

Baba, onun düştüğünü fark etmişti.

“Hey! Ne oldu?”

Onu ayağa kaldırdı.

“Hasta mısın? Hadi gel, arabalar yüksek.”

John Amca, gücünü topladı.

“Bilmiyorum,” dedi özür dilercesine. “Dizlerimin bağı çözüldü. Birden yıkılıverdim.”

Baba, onu arabalara doğru götürdü.

Set yıkılınca Al, dönüp koşmaya başlamıştı. Ayakları çamura batıyordu. Kamyona vardığında su baldırlarına dek yükselmişti. Marşa bastı. Motor döndü, döndü ama çalışmadı. Sonuna dek gaza bastı. Akü ıslak motoru döndürüyor ama bir türlü çalıştıramıyordu. Koltuğun altında kolu hissedip dışarı fırladı. Su basamağı aşmıştı. Ön tarafa koştu. Kolu sokacağı delik suyun altında kalmıştı. Çılgın gibi kolu yerleştirip çevirdi. Her dönüşte kol akan suya çarpıyordu. Sonunda bu uğraştan vazgeçti. Motor suyla dolmuş, akü bozulmuş-

tu. Daha yüksekçe bir yerde iki araba çalışıyor, farları yanıyordu. Çamurun içinde ilerlemeye çalıştılar ama lastikler iyice gömülmüştü. Sonunda sürücüler motorları durdurup farların ışıklarına ölgün gözlerle baktılar. Al, ağır ağır kamyonun çevresinde dolaştı, elini içeri uzatıp anahtarı çevirdi.

Baba, kapıya uzanan kalasa vardığında alt ucun iyice suya gömülmüş olduğunu fark etti. Suyun içinde üstüne basarak onu biraz daha çamura batırdı.

“Çıkabilecek misin John?” diye sordu.

“Sanırım beceririm. Sen çık.”

Baba, dikkatle kalasa tırmanıp kapının aralığına kendini sıkıştırdı. İki lamba da kısılmıştı. Anne, şiltenin üstünde, Rose of Sharon’ın yanında oturuyor ve bir kâğıt parçasıyla onu yelpazeliyordu. Bayan Wainwright, ocağa birkaç kuru çalı attı, duman açık kapağın kıyısını kararttı, odanın içi dumanla doldu. Anne, başını kaldırıp içeri giren Baba’ya baktı, sonra yeniden öne eğdi.

“Nasıl?” diye sordu Baba.

Anne ona bakmadı: “İyi sanırım. Uyuyor.”

Havada doğumun kokusu vardı. John Amca, içeri girip duvara yaslandı. Bayan Wainwright, işini bırakıp Baba’ya yaklaştı. Dirseğinden tutup onu bir köşeye çekti. Yerdeki lambalardan birini alıp köşedeki bir sandığın üstüne tuttu. Bir gazete kâğıdının üstünde mosmor, büzülmüş bir et parçası vardı.

“Hiç soluk almadı,” dedi Bayan Wainwright alçak sesle. “Hiç yaşamadı.”

John Amca döndü, ayaklarını sürükleyerek arabanın karanlık ucuna gitti. Yağmurun sesi öylesine azalmıştı ki, karanlık köşede John Amca’nın yorgun soluklarını kolayca işitebiliyorlardı.

Baba, Bayan Wainwright’m yüzüne baktı. Lambayı onun elinden alıp yere koydu. Ruthie ile Winfield, ışığı engellemek için kollarıyla gözlerini örtmüş, yataklarında uyuyorlardı. Baba, ağır ağır Rose of Sharon’a yaklaştı. Yere çömelmeye çalıştı ama bacakları çok yorgundu. Bundan vazgeçip diz çöktü. Anne elindeki kâğıdı sallayıp duruyordu. Gözlerini kaldırıp bir an Baba’ya baktı. Gözleri, uykuda gezen birinin gözleri gibi faltaşı gibi açılmış, anlamsızca bakıyordu.

“Elimizden geleni yaptık,” dedi Baba.

“Biliyorum.”

“Bütün gece çalıştık. Bir ağaç seti yıktı.”

“Biliyorum.”

“Arabanın altını suların kapladığı işitiliyor.”

“Evet, ben de işitiyorum.”

“İyileşecek mi?”

“Bilmiyorum.”

“Şey... acaba... bir şey yapamaz mıydık?”

Annenin dudakları kuru ve bembeyazdı:

“Hayır. Yapılacak tek şey vardı... Onu da yaptık.”

“Tüm gücümüzle çalıştık, sonra bir ağaç... Yağmur diniyor galiba.”

Anne, başını kaldırıp tavana baktı. Baba, zorunluymuş gibi konuşmasını sürdürdü:

“Kimbilir ne kadar yükselecek; belki arabanın içine de girer.”

“Biliyorum.”

“Sen her şeyi biliyorsun.”

Kadın, sesini çıkarmadı. Yelpazelemeye devam etti:

“Bir suçumuz oldu mu?” dedi Baba yalvarırcasına. “Başka bir şey yapabilir miydik?”

Anne, ona garip garip baktı. Düş görüyormuşçasına beyaz dudaklarını gererek gülümsedi.

“Kendini suçlama. Sus artık. Her şey düzelecek. Her şey değişiyor.”

“Belki de su... Belki de gitmemiz gerekir.”

“Gitme zamanı gelince... Gideriz. Ne yapılması gerekiyorsa yapacağız. Sus artık... Kızı uyandıracaksın.”

Bayan Wainwright, dalları kırıp bir bir ocağa atıyordu.

Dışardan öfkeli bir ses geldi: “İçeri girip o orospu çocuğunu göreceğim.”

Sonra hemen kapının önünden Al’ın sesi geldi:

“Nereye gittiğini sanıyorsun?”

“O Joad denen herifi görmeye.”

“Hiçbir yere gidemezsin. Neyin var senin?”

“Set yapmak gibi o budalaca fikri ortaya atmasaydı, çoktan buradan gitmiş olurduk. Şimdi arabamız mahvoldu.”

“Bizimkinin yolda pırıl pırıl durduğunu mu sanıyorsun?”

“İçeri gireceğim.”

“Öyleyse önce beni devirip sonra girmek zorunda kalacaksın,” dedi Al buz gibi bir sesle.

Baba, ağır ağır ayağa kalkıp kapıya doğru gitti:

“Tamam, Al. Ben geliyorum. Önemli değil, Al.”

Baba, kalastan aşağıya kayd: Anne, onun, “İçerde hastamız var. Burada konuşalım,” dediğini işitti.

Yağmur iyiden iyiye azalmış, rüzgâr çıkmıştı. Bayan Wainwright, ocağın başından ayrıлып yanlarına gelerek Rose of Sharon’a baktı.

“Neredeyse şafak sökecek. Biraz uyumaz mısın? Ben onun başında otururum.”

Anne, elindeki gazeteyi ağır ağır salladı.

“Bize çok yardım ettin,” dedi. “Sağ ol.”

Tıknaз kadın gülümsedi.

“Teşekküre gerek yok. Aynı arabada yaşıyoruz. Aynı şey bizim başımıza gelseydi siz yardım etmez miydiniz?”

“Evet,” dedi Anne. “Ederdik.”

“Ya da başka birine?”

“Kim olsa yardım ederdik. Eskiden, önce insanın ailesi gelirdi. Oysa şimdi öyle değil. İnsan kime olsa yardım ediyor. Durumumuz kötüleştikçe birbirimize daha çok yardımcı oluyoruz.”

“Bu elimizde değil.”

“Biliyorum,” dedi Anne.

Ruthie, derin derin iç çekip kolunu gözünden kaldırdı. Görmeyen gözlerle bir an lambaya baktıktan sonra gözlerini Anne’ye çevirdi:

“Doğdu mu?” diye sordu. “Bebek doğdu mu?”

Bayan Wainwright, bir bez parçası alıp köşede duran elma sandığının üstüne örttü.

“Bebek nerede?” diye sordu Ruthie.

Anne, dudaklarını ıslattı.

“Bebek falan yok. Biz yanılmışız.”

“Tanrım!” diye esnedi Ruthie. “Keşke bir bebek doğsaydı.”

Bayan Wainwright, Anne’nin yanına oturup elindeki kâğıdı aldı ve yelpazelemeye başladı. Anne, ellerini kucağında kavuşturdu. Yorgun gözleri, bitkin bir durumda uyuyan Rose of Sharon’ın yüzünden bir an olsun ayrılmıyordu.

“Hadi yatın artık,” dedi Bayan Wainwright. “Hem onun yanında olursunuz. Derin bir soluk alsa bile uyanırsınız.”

“Peki, yatayım.”

Anne, uyuyan kızın yanına, yatağa uzandı. Ve bayan Wainwright, oturduğu yerden onlara baktı.

Baba, Al ve John Amca, arabanın kapısında oturmuş, gri şafağın sökmesini bekliyorlardı. Yağmur dinmişti ama gökyüzü, hâlâ bulutlarla kaplıydı. Günün ilk ışıkları suyun yüzeyinde yansdı. Erkekler, ağaç dalları, sandıklar ve kutularla birlikte akıp giden suyu görebiliyorlardı. Su, dönerek arabaların durduğu düzlüğe akıyordu. Soldaki setten hiçbir iz kalmamıştı. Suyun kıyıları sarı sarı köpüklerle kabarıyordu. Baba, kapıya yaslanıp bir dal parçasını kalasın su üstünde kalan bölümüne koydu. Erkekler, suyun yavaş yavaş yükselip dal parçasını sürükleyişini izlediler. Baba, başka bir dal parçasını eskisinden iki santimetre yukarı yerleştirdi ve arkasına yaslanıp gözlerini ona dikti.

“Arabanın içine girer mi dersiniz?” diye sordu Al.

“Bilmem. Daha dağlardan seller gelecek. Ne bileyim. Belki yeniden yağmur yağmaya başlar.”

“Düşünüyorum da,” dedi Al, “arabaların içine girerse, neyimiz varsa ıslanır.”

“Öyle.”

“Yine de arabanın içinde bir metreden fazla yükselmez. Otoyol da aynı düzeyde olduğu için oradan akıp gider.”

“Nereden biliyorsun?” dedi Baba.

“Arabanın kıyısından otoyola iyice baktım.”

Elini havaya kaldırdı.

“Taş çatlasa bu kadar yükselir.”

“Evet ama bize ne bundan?” dedi Baba. “Burada kalmayacağız ki.”

“Kalmalıyız. Kamyon burada. Sel geçip gittikten sonra içindeki suyun boşalması bir hafta sürer.”

“Eee... Ne diyorsun?”

Kamyonun kasasındaki parmaklıkları söküp eşyalarımızı üstüne koyabileceğimiz ikinci bir döşeme yapabiliriz.”

“Öyle mi diyorsun? Peki, yemeğimizi nasıl pişirip yiyeceğiz?”

“Evet ama hiç olmazsa eşyalarımız kuru kalır.”

Dışarda gri, metalimsi bir ışık iyice yoğunlaşmıştı. İkinci dal parçası da kalasın üstünden kayıp sulara karıştı. Baba başka bir dalı daha yukarı koydu.

“Evet yükseliyor,” dedi. “Sanırım dediğini yapsak iyi olacak.”

Anne, uykusunda huzursuzca kıpırdandı. Gözleri faltaşı gibi açıldı.

“Tom! Tom! Ah Tom!” diye bağırdı.

Bayan Wainwright, onu yatıştırmak için bir şeyler söyledi. Anne’nin gözleri tekrar kapandı. Bayan Wainwright, kalkıp kapıya gitti.

“Hey!” dedi alçak sesle. “Nasılsa yakında burada, gideceğimiz yok.”

Elma sandığının durduğu köşeyi gösterdi.

“Bunun hiçbir yararı yok. Yalnızca bizi üzecek o kadar. Acaba siz onu alıp gömemez misiniz?”

Erkekler sessizdi.

“Sanırım haklısınız,” dedi Baba en sonunda. “Bizi üzmemekten başka hiçbir işe yaramayacak. Ama onu gömmek yasalara aykırı.”

“Elimizde olmadan yasalara aykırı birçok şey yapıyoruz.”

“Öyle.”

“Su daha fazla yükselmeden kamyonun korkuluklarını sökmeliyiz,” dedi Al.

Baba, John Amca’ya döndü:

“Ben Al’la birlikte kamyonun korkuluklarını sökerken sen de onu göm.”

“Neden bu işi benim yapmam gerekiyor?” dedi John Amca huy-suzca. “Neden siz yapmıyorsunuz? Hiç hoşuma gitmiyor.” Sonra ekledi: “Peki peki, yaparım. Ne yapalım. Verin onu bana.” Birden bağırdı: “Hadi! Verin onu bana!”

“İçerdekileri uyandırmayın,” dedi Bayan Wainwright.

Sandığı kapıya getirip üstündeki örtüyü düzeltti.

“Kürek hemen arkanda,” dedi Baba.

John Amca, küreği bir eline aldı. Aşağı akan suyun içine atladı. Su neredeyse beline geliyordu. Döndü ve elma sandığını öteki eliyle aldı.

“Hadi gel Al,” dedi Baba. “Şu tahtaları getirelim.”

John Amca, şafağın soluk ışığında arabanın arkasına dolaştı; kaygan seti tırmanıp otoyola çıktı. Yolu geçti, öte yandaki söğütlerin bulunduğu yere gitti. Sandığı kucağında tutarak küreği yere bıraktı. Büyük bir hızla akan derenin kıyısına gelinceye dek çalıların arasında ilerledi. Bir an sarı köpüklerini söğüt ağaçlarının arkasında bırakarak suyun döne döne akışını izledi. Sandığı sıkıca göğsüne bastırıyordu. Sonra eğildi ve suyun içine bıraktı.

“Git ve onlara anlat,” dedi öfkeyle. “Hadi git artık ve onlara böylece anlat. Sen ancak böyle konuşabilirsin. Kız mı erkek mi olduğu-

nu bile bilmiyorum. Asla öğrenmeyeceğim de. Hadi kasabaya kadar git. Belki seni görünce anlarlar.”

Sandığı eliyle hafifçe itti. Sandık suya yarı yarıya gömüldü, yavaş yavaş dönerek uzaklaştı. Üstündeki örtü uçmuştu. Bir süre sonra sandık çalıkların arasında görünmez oldu. John Amca, yerden küreği alıp hızla kampa doğru yürüdü. Suyun içinde neredeyse yarı yüzerek Baba ile Al’ın tahtaları indirdikleri kamyonu yaklaştı.

Baba ona baktı.

“Tamam mı?”

“Evet.”

“İyi öyleyse,” dedi Baba. “Sen Al’a yardım edersen ben de dükkâna gidip yiyecek bir şeyler alabilirim.”

“Domuz pastırması al,” dedi Al. “Ete ihtiyacım var.”

“Olur,” dedi Baba.

Kamyondan aşağı atladı ve yerini John Amca aldı.

Tahtaları kapıdan içeri sokarlarken, Anne uyanıp doğruldu.

“Ne yapıyorsunuz?”

“Eşyaların ıslanmasını engellemeye çalışıyoruz.”

“Neden?” diye sordu Anne. “Burası kuru.”

“Bu gidişle pek kuru kalmayacak. Su yükseliyor.”

Anne zorlukla ayağa kalkıp kapıya gitti:

“Buradan uzaklaşmalıyız.”

“Olmaz,” dedi Al. “Her şeyimiz burada. Kamyon da. Neyimiz varsa.”

“Baba nerede?”

Anne, aşağıdaki suya baktı. Döşemeden on-on beş santimetre daha aşağıdaydı. Yatağın başına dönüp Rose of Sharon’a bir göz attı. Kızın gözleri açıktı.

“Nasılsın?” diye sordu Anne.

“Yorgunum. Çok yorgunum.”

“Şimdi kahvaltı edersin.”

“Aç değilim.”

Bayan Wainwright, Anne’nin yanına geldi.

“Düzeldi,” dedi. “Bayağı iyi atlattı.”

Rose of Sharon, soran gözlerle Anne’ye baktı ama, Anne, onun bu bakışını görmezlikten geldi. Bayan Wainwright, yeniden ocağın başına döndü.

“Anne.”

“Evet. Ne istiyorsun?”

“O... İyi mi?”

Anne, bu kez ona döndü, yatağın yanına diz çöktü.

“Daha çok çocuğun olur,” dedi. “Elimizden geleni yaptık.”

Rose of Sharon, ayağa kalkmaya çalıştı:

“Anne!”

“Yapabileceğin bir şey yoktu.”

Kız yeniden yattı, gözlerini kollarıyla örttü. Ruthie, sürünerek yanlarına geldi ve merakla onlara baktı:

“Hasta mı Anne?” diye fısıldadı. “Yoksa ölecek mi?”

“Ağzından yel alsın! Elbette ki iyileşecek.”

Baba, kolları kesekâğıtlarıyla dolu döndü.

“Nasıl?”

“İyi,” dedi Anne. “Yakında iyileşir.”

Ruthie, haberi Winfield’e verdi.

“Ölmeyecekmiş. Anne öyle söyledi.”

Winfield, büyük bir adam gibi küçük bir tahta parçasıyla dişlerini karıştırarak: “Ben baştan beri biliyordum,” dedi.

“Nereden biliyordun?”

“Söylemem,” dedi Winfield ve ağzındaki tahta parçasını yere tükürdü.

Anne, son dal parçalarıyla ateşi yakıp yastırmayı pişirdi ve sos yaptı. Baba, ekmek de almıştı. Anne, bunu görünce homurdandı.

“Başka paramız kaldı mı?”

“Hayır,” dedi Baba. “Ama çok açtık.”

“Bir de hazır ekmek alıyorsun,” dedi Anne suçlarcasına.

“Ne yapalım çok açtık. Bütün gece çalıştık.”

Anne, içini çekti.

“Şimdi ne yapacağız?”

Yemeklerini yerlerken dışarda su durmadan yükseliyordu. Al, çarçabuk yiyip, Baba ile birlikte tahtaları yerleştirmeye başladı. Yerden bir buçuk metre yüksekliğinde, iki metreye iki buçuk metre boyutlarında bir döşeme yaptılar. Su, kapının altına vardı, uzun bir süre duraladıktan sonra yavaş yavaş içeri sızmaya başladı. Dışarda yağmur yeniden başlamıştı; bir gün önceki gibi iri damlalar çatıya ve suyun yüzeyine düşüyordu.

“Haydi şilteleri yukarı koyalım,” dedi Al. “Battaniyeleri de onların üstüne.”

Su, döşemeye yayılırken, eşyaları yüksek döşemenin üstüne yerleştirdiler. Baba, Anne, Al ve John Amca, Rose of Sharon'ın yatağının birer köşesinden tutup kızla birlikte yatağı da eşyaların yanına koydular.

"Yürüeyebilirim," diye karşı çıktı kız. "İyiyim."

Su, ince bir tabaka halinde döşemeyi kaplıyordu. Rose of Sharon, Anne'nin kulağına bir şey fısıldadı; Anne, elini battaniyenin altına sokup kızın göğsüne dokundu ve başını salladı.

Arabanın öteki ucunda Wainwrightlar da kendilerine yüksek bir döşeme yapıyorlardı. Yağmur, sıklaşıp yeniden azaldı.

Anne, ayaklarına baktı. Su bir santim kadar yükselmişti.

"Ruthie, Winfield!" diye bağırdı. "Çabuk yükün üstüne çıkın. Üşüteceksiniz."

Onları Rose of Sharon'ın yanına oturttu.

"Buradan gitmeliyiz," dedi birden.

"Olmaz," dedi Baba. "Al'ın dediği gibi her şeyimiz burada. Kاپıyı yere koyalım, oturacak daha çok yerimiz olur."

Aile, korku içinde, hiç konuşmadan birbirlerine sokulmuş, yükseltinin üstünde oturuyordu. Su, seti aşır öte yakadaki pamuk tarlasına yayılınca dek on-on iki santimetre derinliğinde su birikmişti odanın içinde. O gün ve gece erkekler, kapının üstünde, sırlıklam bir durumda uyudular. Anne, Rose of Sharon'ın yanında yatıyordu. Arada sırada kızın kulağına bir şeyler fısıldıyor, kimi zaman da doğrulup dalgın dalgın ona bakıyordu. Kalan ekmekleri de battaniyenin altına saklamıştı.

Yağmur, aralıklarla yağır duruyordu. İkinci günün sabahı Baba, kampı dolaşıp kucağında on tane patatesle döndü. Anne, arabanın iç duvarının bir parçasını kırıp ateş yakarken ona acı acı baktı. Sonra bir tencereye su koydu. Aile bireyleri üstlerinden duman tutan patatesleri parmaklarıyla yediler. Böylece son yiyecekleri de bittikten sonra gözlerini bozbulanık suya diktiler. O gece uzun süre uyuyamadılar.

Sabah olup da uyandıklarında hayli sinirliyidiler. Rose of Sharon, Anne'nin kulağına bir şey fısıldadı.

Anne, başını salladı.

"Evet," dedi. "Zamanı geldi."

Sonra kapiya, erkeklerin yattığı yere döndü.

"Buradan gidiyoruz," dedi hırçın bir tavırla. "Daha yüksek bir

yere gidiyoruz. İster gelin ister gelmeyin, ama ben Rosasharn ile çocukları buradan götürüyorum.”

“Gidemeyiz,” dedi Baba bitkin bir tavırla.

“Peki öyleyse. Belki Rosasharn’ı otoyola kadar taşıyıp sonra geri dönersiniz. Yağmur dindi. Biz gidiyoruz.”

“Peki, gidelim,” dedi Baba.

“Ben gelmiyorum,” dedi Al.

“Neden?”

“Şey... Aggie... onunla ben...”

Anne gülümsedi: “Elbette,” dedi. “Sen burada kal, Al. Eşyalara göz kulak ol. Su çekilince biz geri döneriz. Haydi yağmur yeniden başlamadan çabuk olalım,” dedi Baba’ya. “Gel Rosasharn. Kuru bir yere gidiyoruz.”

“Ben yürüyebilirim.”

“Belki yolda biraz yürürsün. Ama şimdilik Baba’nın sırtına bin.”

Baba, suyun içine atlayıp bekledi. Anne, Rose of Sharon’a yükseltiden inmesi için yardım etti ve onu kapıya götürdü. Baba, onu kollarına aldı, gücü yettiğince havada tuttu ve derin suyun içinde dikkatle yürüyerek arabanın çevresinde dolaştı ve otoyola çıktı. Onu yere bırakıp ayakta durabilmesi için destek oldu. John Amca, kucağında Ruthie ile arkalarından geliyordu. Anne, suyun içine atladı ve bir an etekleri dalgalandı.

“Winfield, omuzlarıma otur. Al... su çekilir çekilmez geleceğiz. Al...” Duraksadı. “Eğer... eğer Tom gelirse... ona döneceğimizi söyle. Dikkatli olması gerektiğini de söyle. Winfield! Omuzlarıma otur. Tamam! Ayaklarını sallama.”

Göğsüne dek yükselen suyun içinde zorlukla ilerledi. Otoyolun kıyısındaki sete çıkması için yardım ettiler ve Winfield’i kucağından aldılar.

Otoyolun üstünde durup arkalarındaki su tabakasına, koyu kırmızı arabalara, kamyonlara, ağır ağır akan suya gömülmüş otomobillere baktılar. Onlar otoyolda dururlarken, incecikten bir yağmur çiselemeye başlamıştı.

“Gitmeliyiz,” dedi Anne. “Rosasharn yürüyecek gibi misin?”

“Şimdi yola çıktık ama nereye gittiğimizi bilmiyoruz,” diye yakındı Baba.

“Nereye gittiğimizi bilmiyorum. Hadi gel de Rosasharn’ın elinden tut.”

Anne, kızın sağ kolunu, Baba da sol kolunu tuttu.

“Kuru bir yere gidiyoruz. Başka çaremiz yok. İki gündür sırtınız-daki giysiler kurumadı.”

Ağır ağır otoyolda yürüdüler. Yolun kıyısındaki dereye suyun akışını işitebiliyorlardı. Ruthie ile Winfield, ayaklarını suya çarpa çarpa yan yana yürüyorlardı. Gök karardı, yağmur sıklaştı. Otoyoldan tek bir araba bile geçmiyordu.

“Çabuk olmalıyız,” dedi Anne. “Eğer bu kız ıslanırsa, durumunun ne olacağını Tanrı bilir artık!”

Yol derenin kıyısından kıvrılıyordu. Anne, bölgeyi, suyla kaplı tarlaları gözleriyle araştırdı. Solda, yolun dışında, küçük bir tepenin üstünde yağmurdan kararmış bir ahır vardı.

“Bakın!” dedi Anne. “Şuraya bakın! O ahırın içi kurudur mutlaka. Hadi yağmur dinene dek oraya gidelim.”

Baba içini çekti: “Herhalde sahibi bizi kovar.”

İlerde, yolun kıyısında Ruthie, kırmızı bir leke gördü. Koşarak yanına gitti. Cılız bir sardunya açmıştı. Ruthie, çiçeği kopardı. Yapraklarından birini yolup burnuna soktu. Winfield de, onun ne yaptığını öğrenmek için koşarak yanına geldi.

“Bana da bir tane verir misin?” dedi.

“Hayır efendim. Hepsi benim. Ben buldum.”

Kırmızı bir yaprak daha kopartıp alına koydu.

“Hadi Ruthie! Bana da bir yaprak ver. Hadi, lütfen.”

Çiçeği kızın elinden kapmak istedi ama beceremedi. Ruthie, öteki eliyle onun yüzüne bir yumruk indirdi. Küçük çocuk, bir an olduğu yerde aval aval durdu, sonra dudakları titremeye gözlerinden yaşlar boşanmaya başladı.

Ötekiler de onlara yetişmişti.

“Ne yaptın?” diye sordu Anne. “Ne oluyor burada?”

“Çiçeğimi elimden almak istedi.”

Winfield, hıçkırarak konuştu.

“Ben... yalnızca bir yaprak istiyordum... burnuma sokmak için.”

“Ona bir yaprak ver Ruthie.”

“Kendisi bulsun. Bu benim.”

“Ruthie! Ver dedim sana!”

Ruthie, Anne’nin sesindeki sertliği görünce taktik değiştirdi.

“Al,” dedi kibar bir tavırla. “Bir tane de senin için bulurum.”

Büyükler yürümeye devam ettiler. Winfield, burnunu ona yaklaştırmıştı. Küçük kız, yapraklardan birini diliyle ıslatıp kardeşinin canını acıtırmasına burnuna tıktı.

“Orospu çocuğu,” dedi alçak sesle.

Winfield, parmaklarıyla yaprağı yoklayıp iyice burnuna soktu. Sonra hızla ötekilerin arkasından yürüdüler. Ruthie’nin tüm neşesi kaçmıştı.

“Al,” dedi. “Bunları da alına koy.”

Yolun sağında şiddetli bir şimşek çaktı.

“Çabuk olun. Yağmur geliyor. Şuradaki çitin üstünden atlayalım. Hadi çabuk olun! Bana dayan Rosasharn.”

Kızı sürükleyerek çukuru geçirip, çitin üstünden atlamasına yardım ettiler. Ama fırtınaya yakalanmışlardı. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Çamurun içinde bata çıka küçük yokuşu tırmandılar. Küçük ahır yağmurdan neredeyse görülmüyordu. Rose of Sharon’un ayakları kaydı ve yanındakilerin arasında sürüklenerek ilerledi.

“Baba! Onu kucağına alabilir misin?”

Baba, eğilip kızı kaldırdı:

“Zaten sıırsıklam olduk,” dedi. “Çabuk olun. Winfield... Ruthie! Siz önden koşun.”

Suluk soluğa ahıra varıp açık olan yanından içeri girdiler. Ahırın o yanında kapı yoktu. Bir kıyıda birkaç çiftlik aracı, bir saban, kırık bir tırmık, demir tekerlek duruyordu. Yağmur, büyük bir gürültüyle çatıyı dövüyor, giriş bölümünün önünde bir perde oluştuyordu. Baba, Rose of Sharon’ı yağlı bir sandığın üstüne usulca bıraktı: “Ey Tanrım be!” dedi.

“Belki içerde saman vardır,” dedi Anne. “Bak burada bir kapı var.”

Kapı, paslı menteşelerinin çevresinde dönerek açıldı.

“İçerde saman var,” diye haykırdı kadın. “Haydi, içeri girin.”

İçeri karanlıktı. Tahtaların arasındaki çatlaklardan içeri çok az ışık sızıyordu.

“Sen yat Rosasharn,” dedi Anne. “Yat da dinlen. Ben de üstünü kurutmaya çalışacağım.”

“Anne!” diye bağırdı Winfield.

Ama çatının üstünde gümbürdüyen yağmur onun sesini bastırıyordu.

“Anne!”

“Ne var. Ne istiyorsun?”

“Köşeye bak.”

Anne onun gösterdiği tarafa baktı. Karanlıkta iki gölge görebildi. Bir adam sırtüstü yatmış, yanında oturan çocuk gözlerini yeni gelenlere dikmişti. Sonra çocuk, ağır ağır ayağa kalkıp yanlarına geldi. Çatlak bir sesle: “Buranın sahibi misiniz?” diye sordu.

“Hayır,” dedi Anne. “Yağmurdan korunmak için buraya girdik. Kızımız hasta. Acaba üstündeki ıslak giysileri çıkartabilmemiz için kuru bir battaniyeniz var mı?”

Çocuk, köşeye gitti, kirli bir yorgan alarak Anne’ye verdi.

“Teşekkürler,” dedi Anne. “O adamın nesi var?”

Çocuk, çatlak, tekdüze bir sesle karşılık verdi:

“Önce hastaydı... ama şimdi açlıktan ölüyor.”

“Ne?”

“Açlıktan ölüyor. Pamuk toplarken hastalandı. Altı gündür hiçbir şey yemedi.”

Anne, köşeye gidip adama baktı. Elli yaşlarında bir adamdı. Seyrek sakalları vardı. Açık gözleri bomboş önüne bakıyordu. Çocuk, Anne’nin yanına geldi.

“Baban mı?” diye sordu Anne.

“Evet! Aç değilim ya da”ben şimdi yedim diyordu. Tüm yiyeceği bana yedirdi. Şimdi çok zayıfladı. Kımıldayacak gücü kalmadı.”

Yağmur, biraz olsun azalmıştı. Hasta adam, dudaklarını kıpırdattı. Anne, söylediklerini işitebilmek için ona doğru eğilip kulağını dudaklarına yaklaştırdı. Dudaklar yeniden kıpırdadı.

“Peki,” dedi Anne. “Üzülme. Biz ona bakarız. Biraz bekle de kızımızın üstünü çıkartayım.”

Anne, Rose of Sharon’ın yanına gitti:

“Üstündekileri çıkar,” dedi.

Yorganı önüne tuttu. Kız soyunduktan sonra yorganla onu iyice sardı.

Çocuk, az ilerde ötekilere durumu açıklıyordu.

“Bilmiyordum. Ben yedim,” ya da “karnım aç değil” diyordu.

“Dün gece dışarı çıkıp bir vitrini kırdım ve biraz ekmek çaldım. Ona yedirdim ama kustu. Sonra daha kötüleşti. Ona çorba ya da süt içirmek gerek. Acaba sizde süt alacak kadar para var mı?”

“Üzülme,” dedi Baba. “Bir çaresini buluruz.”

Çocuk birden bağırmaya başladı:

“Ölüyor diyorum size. Açlıktan ölüyor.”

“Sus!” dedi Anne.

Ayakta durmuş, hasta adamı umutsuz gözlerle izleyen Baba ile John Amca’ya baktı. Sonra gözlerini yorgana sarılmış olan Rose of Sharon’a çevirdi. İki kadın göz göze geldiler. Kız soluğunu tuttu.

“Olur,” dedi.

Anne gülümsedi.

“Kabul edeceğimi biliyordum. Biliyordum!”

Başını öne eğip kucağında kavuşturduğu ellerine baktı.

Rose of Sharon, “Hepiniz... Hepiniz dışarı çıkar mısınız?” diye fısıldadı.

Yağmur pıtır pıtır çatıya vuruyordu.

Anne, öne eğilip avucunun içiyle kızının alnına düşen saçlarını çekip onu alnından öptü. Sonra ayağa kalktı.

“Hepiniz dışarı,” dedi. “Takımların durduğu sundurmanın altına gidelim.”

Ruthie konuşmak için ağzını açtı.

“Sus!” dedi Anne. “Sus ve dışarı çık.”

Onları kapıya götürdükten sonra çocuğu da dışarı çıkardı. Gıcırdayan kapıyı arkalarından kapadı.

Rose of Sharon, bir dakika kadar yağmurun sesiyle uğuldayan ahırda dimdik oturdu. Sonra yorgun vücudunu sürükleyerek köşeye doğru ilerledi. Yorganı da birlikte çekti. Bir an durup bitkin yüze, çökük, korku dolu gözlerle baktı. Sonra yavaş yavaş yanına uzandı. Adam, başını iki yana salladı. Rose of Sharon, yorganın bir ucunu indirerek memesini çıkardı.

“Emmelisin,” dedi.

Biraz daha yaklaşıp adamın başını kendine doğru çekti:

“Al!” dedi. “Al!”

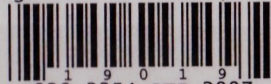
Eli, adamın başını tutup kaldırdı. Parmakları usulca saçlarında gezindi. Başını kaldırıp ahırın öteki ucuna baktı. Dudakları birleşti ve esrarlı bir biçimde gülümsedi.

John Steinbeck, *Gazap Üzümleri*'ni 1930'larda ABD'de yaşanan Büyük Göç'ün bir anlamda destanı olarak kaleme aldı.

Genç yaşlı, kadın erkek, binlerce emekçinin verimli topraklara yolculuğunu ve bir ulusun yaşadığı dönüşümü işleyen bu roman, aynı zamanda iyi bir yaşam düşüyle Oklahoma'dan kalkıp Kaliforniya'ya doğru yola çıkan Joad ailesinin öyküsüdür.

Steinbeck'in Büyük Bunalım dönemi sırasında Amerika'da var olma savaşı veren insanların yaşamından yarattığı bu dram, toplumsal içeriği ve etik bakışıyla görkemli bir atmosfer yaratırken, getirdiği insani boyutları ve yalnlığıyla da içten bir yapıta dönüşüyor.

zonguldak Halk Kütüphanesi

828.3354 STE 2007

www.remzi.

ISBN 978-975-14-1041-2

9 789751 410412

SKB 0903271 VGO

20,00.-YTL